WLADYSLAW REYMONT

ȚĂRANII

★

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

CLASICII LITERATURII
UNIVERSALE

Revizia şi controlul ştiinţific
al traducerii: *Mihai Mitu*

Wladyslaw Reymont
CHLOPI
P. I. W. — 1953

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

WLADYSLAW REYMONT

ȚĂRANII

*

În românește de *Constantin Toiu*,
T. Holban și *B. Iordan*

Prefață de *Stan Velea*

București — 1965

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

WLADYSLAW REYMONT

Decernarea Premiului Nobel în 1924 lui Reymont pentru epopeea *Ţăranii* stîrneşte vîlvă în lumea literară. Pentru a doua oară primea distincţia Academiei Suedeze un scriitor polonez. Mirarea opiniei publice era întrucîtva îndreptăţită, capodopera premiată fiind încă prea puţin cunoscută peste graniţele Poloniei. O tălmăcire ucraineană (1909—1910) şi una rusă (1910—1912) rămăseseră fără ecouri în străinătate din cauza accesibilităţii restrînse a limbilor respective. Un oarecare răsunet îl are apariţia în 1912—1916 a unei excelente traduceri în limba germană. Pe de altă parte, în 1924 candidau scriitori cu renume, precum Maxim Gorki, Thomas Hardy, Blasco Ibañez, Thomas Mann, Sigrid Undset ş.a. Şansele maxime în această nobilă competiţie între opere consacrate vieţii de la ţară le întrunea englezul Hardy. Premiul i se acordă însă lui Reymont, confirmîndu-se întîietatea valorică a acestui grandios ciclu al satului polonez.

Elaborîndu-şi opera într-o vreme în care viaţa spirituală a epocii era adînc brăzdată de cele mai diverse şcoli şi curente literare, de ascuţite polemici estetice şi filozofice, Reymont va fi influenţat, desigur, într-o măsură mai mică sau mai mare, de fiecare dintre ele. Înrîurirea naturalistă, de exemplu, mai puternică în primele opere, este manifestă în investigaţia legăturilor cauzale, ereditare şi deterministe, în interiorul unui ciclu de fenomene. Astfel se explică preferinţa pentru patologic şi sociologic, domenii în

care se pot studia pînă în ultimele consecinţe germenii temperamentului omenesc. Contactul susţinut cu moderniştii a insinuat treptat o anume tonalitate sărbătorească în stilul scriitorului — de obicei lungă şi discret retorică, à la Marino, fraza este voit lustruită pentru a suna frumos ca o muzică învăluitoare — determinînd totodată şi predilecţia pentru abordarea unor probleme universal valabile, existente în afara spaţiului şi a timpului. Reymont rămîne însă, incontestabil, reprezentantul ilustru al literaturii poporaniste, ale cărei principii ideologice le-a răsfrînt din plin în creaţia sa. Apostolatul intelectualilor în munca de iluminare a ţăranilor, acţiunea primejdioasă a capitalismului orăşenesc asupra sufletelor neîntinate ale celor de la sate, nedreptăţile îndurate în tîrgurile provinciale de cei fără putinţă de împotrivire, păstrarea valorilor umane în mediul ţărănesc şi conflictele determinate aci de inechitatea socială a proprietăţii particulare etc. — iată doar cîteva din coordonatele ce caracterizează contribuţia nuvelistică şi romanescă a marelui clasic polon.

Drumul vieţii lui Reymont este zbuciumat şi, de aceea, greu de urmărit, cu multe sinuozităţi rămase în obscuritatea incertitudinii sau chiar a neştiinţei, scriitorul însuşi contribuind la aceasta prin echivocul unora dintre mărturisirile sale. S-a născut la 7 mai 1867 într-un sat, Kobiele Wielkie, nu prea departe de Varşovia. Tatăl era organist şi dascăl de muzică, iar mama provenea dintr-o familie de nobili scăpătaţi. La numai un an după naşterea viitorului scriitor, în 1868, părinţii se mută la Tuszyn, nu departe de Lodz. Aici casa în care locuiau se găsea în afara oraşului, în vecinătatea unui parc secular, lîngă un cimitir părăsit şi o biserică străveche. Scriitorul nu păstrează amintiri prea plăcute din anii copilăriei. Zburdălnicia caracteristică vîrstei este zăgăzuită de asprimea tatălui, care voia cu orice preţ ca toţi copiii să înveţe să cînte la pian, indiferent dacă aveau talent sau nu. Sensibilitatea copilului, şi aşa nu prea sănătos, este dezvoltată pînă la exaltare de atmosfera religioasă care domnea în familie. Refugiul din aerul lînced de acasă şi-l afla Reymont în prospeţimea şi libertatea nestăvilită a parcului din apropiere, în farmecul şi duioşia din povestirile mamei, o adevărată fire de poetă, dar mai ales în cărţi,

pe care le devora încă înainte de a merge la o instituţie de învăţămînt public.

Şcoala pentru Reymont a fost un adevărat calvar. Nu-i plăcea cartea. N-a fost nici măcar un elev mediocru. În disperare de cauză, părinţii îl trimit în 1880 la Varşovia, să înveţe o meserie ca ucenic în atelierul de croitorie al soţului uneia dintre surorile sale. La vîrsta de şaptesprezece ani, aşadăr după patru ani de ucenicie, la 2 ianuarie 1884, a trecut strălucit examenul de calfă, prezentînd un frac cusut după toate regulile artei croitoriceşti. Nu mult după această dată, sătul pînă peste cap de meserie, fuge de cîteva ori de la atelier şi încearcă fără succes să se apuce de altceva, pînă cînd poliţia îl expediază acasă, fixîndu-i domiciliu forţat pentru un an de zile. Avea pe atunci optsprezece ani, vîrsta cînd imaginaţia învolburată se avîntă spre necunoscut pe aripile îndrăzneţe ale visului. Chinuit de supravegherea aspră a tatălui, pleacă iar la Varşovia, dar este prins şi trimis înapoi. Deznădăjduit, evadează în cele din urmă şi se angajează într-o trupă de actori provinciali, deşi talent scenic nu avea. Setea neistovită de cunoaştere e satisfăcută o vreme de libertatea şi surprizele pe care i le oferă neprevăzutul vieţii de artist. Mirajul se destramă însă repede din cauza mizeriei şi, după numai un an de peregrinare, „actorul" se întoarce pocăit acasă. În acelaşi an, în 1886, tatăl îi face rost de-o slujbă la căile ferate. Trecerea bruscă de la viaţa agitată de actor la obligaţiile unei îndeletniciri sterile produce o reacţie puternică în sufletul tînărului casier. Ecouri din cenuşiul acestor încercări transpar în romanele *Comedianta* (1895), *Frămîntări* (1896) şi, mai ales, în *Visătorul* (1909). Într-o clipă de plictis, pleacă la Wroclaw cu secretarul Asociaţiei teozofice, care-l credea un medium foarte potrivit pentru demonstraţiile spiritiste. De la această dată, 1887, chestiunile oculte încep să-l intereseze cu anume constanţă, conducîndu-l spre sfîrşitul vieţii la un misticism accentuat. După cîteva săptămîni revine la feroviari, în 1889 pleacă iarăşi cu o trupă de artişti, lucrează apoi într-o întreprindere din Lodz. Deoarece schimbările acestea de locuri şi profesii se succed cu o repeziciune uimitoare, pare surprinzătoare perioada de doi ani încheiaţi pe care o petrece Reymont ca supraveghetor la căile ferate, unde se înapoiase pentru a treia oară în anul 1890.

Scrie şi citeşte pe apucate după orele de lucru. Dramele care se consumă în lumea ţăranilor şi a slujbaşilor feroviari îi furnizează un material bogat pentru creaţia sa. Un spirit de observaţie ajuns proverbial şi o memorie strălucită îl ajută, atunci sau mai tîrziu, să fixeze cu precizia desenului contururile acestei secţiuni de viaţă în nuvelele *Moartea* (1893), *Căţeaua* (1894), *Tomek Baran* (1895), *E drept!* (1899) şi în romanele *Comedianta*, *Frămîntări*, *Ţăranii* (1902—1908), *Visătorul* ş.a.

Destituit pentru că publicase într-un periodic nişte note despre un accident şi certat cu familia, care nu mai voia să ştie de el, Reymont pleacă în 1893 la Varşovia, hotărît să se consacre literaturii. Primii paşi pe drumul afirmării îi face trăind în condiţii deosebit de grele. Locuia împreună cu trei inşi într-o cămăruţă întunecoasă, în care nici vorbă nu putea fi de muncă literară, pentru aceasta trebuind să se refugieze într-un ungher mai ferit din catedrala Sfîntul Ioan. Realismul viguros, vizînd pe-alocuri naturalismul, al încercărilor din acest răstimp sperie pe redactorii revistelor, care i le resping ca fiind prea „realiste".

În 1896 termină primul său roman în două volume: *Comedianta* şi *Frămîntări*, care, într-un plan mai general, transfigurează protestul inadaptabilului Reymont faţă de realitatea burgheză. Neastîmpărul vieţii mărturiseşte anxietăţile şi căutările unei conştiinţe zbuciumate. Resortul acestei drame interioare îl constituie neputinţa intelectualului cu vederi largi de-a se adapta unei vieţi de reptilă. Lipsa de orizont îl înnăbuşă, iar mediocritatea rebarbativă a pigmeului burghez îi repugnă. Din acest neconformism ţîşneşte firesc împotrivirea şi, implicit, aspiraţia spre o lume fundată pe alte principii etice.

Idealul „comediantei" Janka Orlowska — personajul principal — este conştient şi realizabil în planul realităţii, nu însă a celei capitaliste. Tribulaţiile eroinei în mediul actoricesc imund sînt zugrăvite de Reymont cu competenţa celui care s-a înfruptat copios din amarul vieţii de scenă. În „solul mlăştinos" al teatrului burghez, în care triumfă ambiţiile mărunte şi răzbunările joase, erotismul frivol şi cabotinismul, cedează pînă şi obstinaţia voluntară a Jankăi. Gustul de cenuşă pe care-l lasă cititorului înfrîngerea unor intelectuali ca Janka Orlowska se şterge repede sub jetul de

lumină ce irumpe din exemplul unor inadaptabili, precum dramaturgul Glogowski din *Comedianta*, *Frămîntări*, ori pictorul Buczek din *Visătorul*. În aceste ipostaze luminoase transpare cu limpezime personalitatea robustă a celui care le-a creat. Reymont, ca şi Glogowski, nu s-a lăsat doborît de vitregia condiţiilor de viaţă, mai ales în perioada adolescenţei, a biruit piedicile care-i stăteau în cale şi a lăsat în urmă o operă monumentală, a cărei perenitate înfruntă temerar timpul.

În anii următori, 1897—1898, scrie la Paris *Pămîntul făgăduinţei*. Cele două tomuri masive ale romanului încheagă o imagine deliberat sumbră a Manchesterului polonez : Lodz. În convingerile autorului, oraşul constituie o adevărată junglă în care calităţile omeneşti dispar treptat într-o luptă necenzurată etic, al cărei unic scop este îmbogăţirea cu orice preţ. Nuvelele *Fiu de nobili* (1894), *Într-o zi* (1900), *Faţă-n faţă* (1906), *Cimitirul* (1906) şi îndeosebi romanul *Pămîntul făgăduinţei* demonstrează aversiunea lui Reymont, cu scopuri explicative în poporanism, faţă de consecinţele civilizaţiei capitaliste. Lumea întunecată a afacerilor constituie o atracţie care-i ademeneşte pe mulţi să-şi încerce norocul. Oameni provenind din clase sociale diferite vin la oraş pentru a-şi face loc cu forţa la împărţirea prăzii. Intelectuali din cele mai diverse domenii de activitate se grăbesc aici spre a-şi pune în valoare cunoştinţele acumulate şi, implicit, pentru a se îmbogăţi, dacă împrejurările îi ajută, sau să-şi înmormînteze visurile. Aristocraţi scăpătaţi îşi poartă strălucirea palidă şi onoarea titlurilor de odinioară, ca pe-o emblemă care nu mai valorează nimic, prin birourile somptuoase ale financiarilor, unde cerşesc, la modul „nobil", evident, funcţii pentru care nu au nici cunoştinţele şi nici îndemînarea necesară. Filistini de pe treptele cele mai de jos îngroaşă rîndurile celor ahtiaţi după avere. La toţi aceştia se adaugă ţăranii care, nemaiavînd ce pierde în satele luate în stăpînire de patima capitalului, se îndreaptă şi ei spre oraş, sperînd să găsească mai lesne de lucru. Acest trist exod omenesc spre „pămîntul făgăduinţei", determinat la unii de trebuinţele stricte ale vieţii, la alţii de spiritul de aventură ori dorinţa de parvenire, alimentează industria cu braţele de muncă de care are nevoie. Reţeaua afacerilor ia proporţii gigantice,

producînd cîştiguri fabuloase, dar şi sărăcia corespunzătoare, fabricile se înmulţesc şi se perfecţionează cu repeziciune şi, în consecinţă, urbea burgheză se dezvoltă vertiginos pe temelii care sfidează umanitatea.

Preocupat să trezească repulsia şi ura faţă de oraşul capitalist tentacular, pentru a împiedica mişcarea populaţiei rurale spre acest infern, din care, odată înhăţat, omul nu se mai poate elibera, Reymont a sugerat o soluţie tipic poporanistă. Mai toţi eroii din nuvelele şi romanele cu subiecte inspirate din ambianţa oraşelor tînjesc după curăţenia rustică a locurilor natale, spre care se îndreaptă instinctiv în momentele de răscruce. Toţi sînt cuprinşi de-o nostalgie iremediabilă, cînd se gîndesc la întinderea şi vegetaţia cîmpurilor. Şi mai elocvent este finalul nuvelei *Cimitirul,* un imn al naturii care a reluat în stăpînire pămînturile invadate cîndva de fabrici. Oamenii trăiesc o fericire idilică, ocolind cu grijă vestigiile sumbre ale civilizaţiei urbaniste apuse, simbolizate prin clădirea ruinată a unei fabrici părăsite. Soluţia aceasta, care prefigurează mobilurile ideologice ale epopeii *Ţăranii,* rămîne, desigur, utopică, fiind infirmată de evoluţia societăţii.

Pe cînd se afla la Paris, prin anul 1900, îi cade în mînă romanul *Pămîntul* de Zola, a cărui lectură îl contrariază. „Era în jurul anului 1900 — relatează mai tîrziu scriitorul — cînd, după citirea romanului *Pămîntul* de Zola, am înţeles cît de mult nedreptăţise acest mare scriitor pe ţăranul poporului său, cît de jignitor îi apreciase sufletul şi viaţa." Aceasta îl hotărăşte să scrie romanul *Ţăranii,* care apare între 1902—1908 în *Tygodnik Ilustrowany,* încununînd strădania autorului cu laurii gloriei literare. Măiestrele descrieri ale naturii statice ori dinamice, realismul şi complexitatea tipurilor umane, fineţea şi profunzimea analizelor psihologice efectuate în toate gamele afective fac din *Ţăranii* unul din piscurile patrimoniului clasic al literaturii polone şi universale.

Faţă de revoluţia rusă din 1905—1907, care a stîrnit ecouri puternice în Polonia, Reymont reacţionează destul de confuz, neînţelegîndu-i mobilurile. Intuieşte întrucîtva pricinile ciocnirilor sociale, dar nu întrezăreşte nici o soluţie practică pentru rezolvarea lor.

Izbucnirea primului război mondial îl află pe Reymont lucrînd intens la trilogia istorică *Anul 1794* (1913—1918). Încă din 1910 scriitorul intenţiona să compună un ciclu de romane istorice consacrate răscoalelor pentru eliberarea Poloniei : 1794, 1830—31, 1863. Nu reuşeşte să termine decît primele trei volume despre revolta din 1794, condusă de Kosciuszko. În 1919 şi 1920, după terminarea războiului, întreprinde două călătorii în America, unde vizitează coloniile poloneze, pe care intenţiona să le descrie într-un ciclu intitulat *Dintr-un cuib ţărănesc,* rămas în stadiu de proiect.

Drumul bogat în meandre, uneori surprinzătoare, ale vieţii lui Reymont se frînge brusc la Varşovia în noaptea de 25 decembrie a anului 1925. Rămăşiţele pămînteşti i-au fost înhumate în catedrala Sfîntul Ioan, unde îşi concepuse multe din realizările care i-au asigurat succesul în literatură.

*

Reymont este prin excelenţă romancierul satului polonez. Cunoaşterea ambianţei rurale, în care şi-a petrecut o mare parte din viaţă, şi principiile esteticii poporaniste explică, în parte, aplecarea vădită a autorului spre lumea ţărănească. Cele mai valoroase nuvele şi romanul care l-a consacrat în literatura universală se înscriu în acest domeniu. Dar capodoperele nu se nasc din neant. *Ţăranii* lui Reymont se sprijină pe o tradiţie bogată. Răsfrîngerea vieţii ţărăneşti în creaţia literară poloneză datează din cele mai vechi timpuri, urmînd un drum sinuos, dar suitor. Reymont continuă o galerie de înaintaşi iluştri, situîndu-se pe locul întîi. Pentru că în nici una dintre operele lui B. Prus, E. Orzeszkowa, H. Sienkiewicz, M. Konopnicka ş.a. descripţia vieţii ţărăneşti nu constituie o imagine atît de autentică şi de complexă ca în *Ţăranii* lui Reymont. Romancierul zugrăveşte o numeroasă suită de tipuri umane, ancorate în toate straturile sociale ale satului, reliefînd cu egală măiestrie particularităţile irepetabile ale universului psihologic caracteristic pentru toate vîrstele şi stările. O lume nesfîrşită, angrenată într-o problematică diversă, îşi perindă necazurile şi bucuriile, zavistiile şi iubirile de-a lungul ciclului. Deşi atenţia scriitorului stăruie cu anume ostentaţie asupra familiei Boryna, tabloul satului se impune

permanent ca o prezenţă de ansamblu. Naraţia se efectuează dintr-un unghi care permite lectorului să aibă mereu sub ochi întreaga perspectivă. Aparent monotonă, desfăşurîndu-se alene în albia cuprinzătoare a naturii şi în tiparele tradiţiei, viaţa satului reymontian este zguduită în adîncuri de episoade intens dramatice, urmate adesea de finaluri tragice. Osatura ideologiei poporaniste este uşor sesizabilă în *Ţăranii,* dar prezentarea realităţilor ţărăneşti nu se împotmoleşte într-un idilism leşios. Dimpotrivă, tonalitatea dominantă a romanului este cea realistă, conţinînd duritǎţi critice evidente, cu deosebire în primele două cărţi. Aceste secvenţe critice, ce reprezintă depăşiri ale limitelor ludomane (*lud* = popor), împletite cu talentul epic, fac din cele patru părţi ale epopeii *Ţăranii* o valoroasă monografie a satului polonez de la îngemănarea secolelor XIX şi XX.

Elementul esenţial în lumea rurală este pămîntul. În jurul acestui *curriculum vitae* gravitează preocupările ţăranilor din Lipce. Autorul *Ţăranilor* a intuit că pămîntul constituie cheia pentru înţelegerea psihologiei aparent obscure a ţăranului din orînduirile trecute. Posesia ori lipsa pămîntului determină existenţa sau nonexistenţa unor privilegii care desemnează rolul în viaţa satului şi poziţia în ierarhia socială. Participarea personajelor în desfăşurarea acţiunii este astfel în funcţie de situaţia lor materială. Şi, evident, conform concepţiei poporaniste a autorului, locul întîi îl vor ocupa gospodarii[1] ajunşi la o anume stabilitate economică. Familia lui Maciej Boryna, întîiul gospodar în sat, va solicita în primul rînd atenţia lui Reymont. Consideraţia de care se bucură în opinia celor din jur se măsoară prin avere. Cei fără pămînt, slugile şi cerşetorii, care uneori provin din foşti gospodari ai satului, n-au dreptul să-şi spună părerea în consfătuirile ţinute de obicei la crîşmă pentru rezolvarea treburilor obşteşti. Cantitatea de pămînt hotărăşte, de asemenea, stima ce li se acordă celor înstăriţi de către reprezentantul sacerdoţiului şi, implicit, de către instanţa divină. În biserică gospodarii ocupă tot-

[1] Reymont distinge în structura satului două pături sociale : ţăranii cu pămînt, gospodarii (pol. *gospodarze),* indiferent dacă aceştia sînt mijlocaşi, mijlocaşi înstăriţi sau chiaburi, şi ţăranii fără pămînt şi fără casă, proletarii agricoli, pe care îi numeşte *komornicy.*

deauna locurile din fața altarului, cei săraci trebuind să se înghesuie la intrare sau chiar în pridvor, laolaltă cu cerșetorii. Ordinea aceasta este păstrată cu sfințenie de toată lumea. Și tot așa la crîșmă, își au camere separate, iar în mijlocul familiei sînt tratați cu deferență. Ei nu mănîncă la fel și o dată cu slugile, pe care le privesc cu un dispreț îngăduitor. Situația aceasta o întîlnim și la B. Prus în romanul *Avanpostul;* ea există și în literatura română, la Titus Popovici, de exemplu, cînd descrie în *Setea* obiceiurile înstăpînite în casa lui Gavrila Ursului. Cei avuți sînt socotiți și cei mai înțelepți. Comportarea lor reprezintă un fel de unitate de măsură în planul etic, mai ales pentru cei nevoiași, care își impun o conduită menită să nu-i scadă în ochii acestora. Argații Kuba și Pietrek se străduiesc adesea să imite mersul și vorba ponderată a lui Maciej Boryna.

Pe lîngă înlesnirile materiale și considerația socială pe care le conferă proprietarilor, ceea ce explică, în parte, economic, atașamentul săteanului față de lotul lui, posesiunea pămîntului influențează și evoluția psihologică, determinînd dezvoltarea, adesea pînă la exacerbarea patologică, a unor laturi caracterologice specifice. Una din aceste trăsături este lăcomia, tendința pătimașă de-a păstra averile și de-a le spori, fie chiar și prin mijloace nepermise. Insațietatea aceasta acționează uneori cu efecte miraculoase asupra oamenilor. Anna, de pildă, nora lui Boryna, este la început, în primele două părți, un personaj șters, ale cărui preocupări nu depășesc orizontul redus al treburilor imediate ale gospodăriei, o „umbră a bărbatului", cum o numește propriul ei soț. Supușenia ei aproape vegetativă se schimbă însă brusc într-o îndîrjire care ia forme violente, cînd intră în joc averea. Atîta vreme cît siguranța de a-l moșteni pe Boryna nu e pusă sub semnul întrebării, acceptă fără să crîcnească disprețul și insultele lui Antek, dar cînd bătrînul e pironit în pat și nu-și mai dă seama ce se întîmplă cu el, în urma bătăii cu oamenii boierului pentru pădure, Anna se trezește dintr-o dată, își ia copiii și se mută înapoi, de frică să nu i se irosească avutul. Transformarea aceasta neașteptată este motivată de autor și prin sentimentul de răspundere pentru copii, pe care Anna îl are cînd înțelege că Antek, absorbit cu totul de

iubirea lui pentru Jagna, care între timp se căsătorise cu tatăl lui, nu se îngrijește de nimic. Energia întreprinzătoare a Annei renaște așadar și din cenușa dragostei ei călcate în picioare. Reymont ilustrează aici o idee de factură romantică asimilată prin filiera simbolistă, idee potrivit căreia suferința perfecționează caracterul uman. După întoarcerea ei în casa socrului, viața Annei se scurge într-o veșnică hărțuială, fie cu Jagna, a cărei prezență îi aducea aminte de infidelitatea lui Antek, fie cu ginerele lui Boryna, fierarul Michal, care fură cînd și ce poate, fie cu argații care se arată îndărătnici la treabă, mai ales după arestarea lui Antek. Zbaterea aceasta înăsprește sufletul, înnăbușind omenescul. Cînd și cînd, își face loc în sufletul ei compasiunea față de soarta tristă a Jagnei, a cărei tinerețe fusese închingată lîngă un soț bătrîn și bogat, dar mila aceasta se transformă repede în ură, cînd își amintește de legăturile ei cu Antek și îndeosebi de pămîntul înscris de Boryna pe numele ei. Obsesia păstrării avutului secătuiește spiritul, gîrbovind capacitățile afective. Anna n-o poate înțelege pe Jagna, care-i zvîrle cu dispreț actul de donație al bătrînului. Eforturile crispate pe care le investește în conducerea gospodăriei îi istovesc vitalitatea, conducînd-o spre o prematură decrepitudine fizică. În această privință, Anna amintește foarte bine de Pepeta lui Pimento din *Casa blestemată* de Blasco Ibañez și de unii dintre țăranii lui Balzac și Zola. Goana după pămînt îi face bănuitori, ca pe Buteau al lui Zola. Sînt șireți. În relațiile lor cu boierul manifestă o deșteptăciune naturală, care-l obligă în cele din urmă să le accepte condițiile. Pot fi răzbunători și răi din pricina pămîntului, dar răutatea lor nu ajunge pînă la cruzimea lui Buteau din *Pămîntul* lui Zola.

Asigurînd întîietatea în ierarhia satului, așadar respectul unanim, averea determină, în mintea celor care-o posedă, și o supraestimare a însușirilor personale, care, de la siguranța de sine evoluează cu vremea în trufie. Antek, fiul celui mai avut gospodar din Lipce, ca și Jasiek Winciorek din nuvela *E drept!*, este și cel mai puternic om din sat. Și unul și altul, încrezători în forța lor fizică, îi sfidează pe cei din jur. Intervenția lui Antek în încăierarea pentru pădure este aidoma unui vifor care nimicește totul în calea

lui, lăsînd în urmă vaier şi moarte. Pentru a se linişti, trebuie să fie temperat de-ai lui. Cînd, după aceea, este arestat împreună cu alţii, rupe frînghiile şi, într-un acces de furie neputincioasă, din care nu lipsea infatuarea, cere să i se pună cătuşe, căci altfel va face moarte de om. Vederile poporaniste ale autorului au făcut ca această trufie păguboasă să nu fie considerată la modul critic, forţa atletică a lui Antek reprezentînd dezvoltarea armonioasă a naturii. Acelaşi punct de plecare îl are şi îngîmfarea dispreţuitoare a gospodarilor faţă de cei săraci, cărora lipsa unui suport economic solid, a pămîntului, le-a inoculat sentimentul unei inferiorităţi morale, ce-i face să accepte o condiţie umană înjositoare.

Ţăranii lui Reymont sînt complecşi, buni şi răi, adevăraţi. Umanismul acesta profund conferă romanului soliditate artistică. În momentele de grea cumpănă, între săteni există o solidaritate, pe care autorul o relevă stăruitor. În asemenea clipe, invidia şi duşmăniile sînt uitate şi oamenii se întrec în a-şi oferi cu generozitate ajutorul celui aflat în impas. Într-un fel asemănător se comportă şi ţăranii lui Blasco Ibañez. Şi Kuba, argatul, şi Antek, stăpînul, îşi au o demnitate a lor, un foarte dezvoltat simţ al onoarei, pe care vor să şi-o păstreze neîntinată. Cu toate lipsurile pe care le îndură, Kuba refuză să fure ovăz din raţia cailor şi să-l vîndă crîşmarului, iar Antek şi Maciej Boryna îi plătesc conştiincios pe cei ce muncesc, ajutîndu-i chiar de multe ori. Vrednici sînt săracii care se angajează cu plată la muncă, dar întreg satul admiră perseverenţa obstinată cu care munceşte Szymek, fiul cel mare al Dominikowei, pentru a-şi clădi cuibul în care va locui cu fata pe care-o iubeşte. Un orgoliu sănătos îl face să nu ceară ajutorul nimănui, dar o modestie naturală îl determină să primească cu mulţumire sprijinul care i se acordă. Iată dar că o anume onestitate au şi cei umili, dar şi gospodarii.

În afară de aceste defecte şi calităţi inerente temperamental, reliefate poporanist, ţăranii lui Reymont sînt umbriţi de anume tare ce sălăşluiesc în lumea satului ca urmare a ignoranţei şi lipsei de cultură. Oamenii sînt suspicioşi faţă de roadele civilizaţiei. Maciej Boryna, deşi se ştie nevinovat, nu-şi poate înnăbuşi îngrijorarea că s-ar putea să fie pedepsit de legile care au lovit de atîtea ori

în cei fără vină. Această lipsă de încredere se manifestă adesea în forme violente, care duc la adevărate tragedii. Kuba preferă să-şi taie singur piciorul cangrenat cu barda şi să moară, decît să se ducă la spital. Naivitatea lui are rădăcini în rînduiala socială nedreaptă, dar, se înţelege, nu este relevată sub acest aspect. Toate aceste carenţe, la care s-ar mai putea adăuga şi altele, precum aplecarea spre beţie, superstiţiile etc., se grefează pe fondul unei impulsivităţi nu totdeauna stăpînite de raţiune. Graba cu care intră în acţiune pumnul şi ciomagul trădează la ţăranii lui Reymont o impresie de primitiv, de neevoluat, ce aduce în minte violenţa naturii stihinice. Toţi însă posedă o inocenţă naturală care-i diferenţiază de brutele naturaliste ale lui Zola, ca Buteau ori Lise. În sensul acesta, pare că sugerează romancierul, trebuie canalizată strădania iluminatoare a apostolilor poporanişti.

Stabilind treptele ierarhice ale satului şi dezvoltînd într-o anume direcţie psihologia ţăranului, influenţa posesiei pămîntului se va extinde pînă la un punct şi asupra concepţiei lui despre viaţă, dictîndu-i considerarea pozitivă sau negativă a situaţiei sociale la un moment dat. Ideile ţăranilor reymontieni despre lumea înconjurătoare, înrîurite de avere şi de natura în mijlocul căreia trăiesc, depind totuşi în cea mai mare măsură de ficţiunile religioase pe care le inculcă biserica. Toţi ţăranii lui Reymont sînt religioşi pînă la exaltare. Seamănă cu cei zugrăviţi de Blasco Ibañez în *Casa blestemată*, dar se deosebesc fundamental de ţăranii din romanele lui Balzac (*Ţăranii*, *Medicul de ţară* şi *Preotul de ţară*), ori ale lui T. Hardy (*Tess d'Urbervilles*, *Întoarcerea în ţara natală* ş.a.), în viaţa cărora biserica e doar un loc de întîlnire, unde se duc din obişnuinţă, pentru a pune la cale diverse treburi. Ţăranii lui Reymont merg la biserică pentru a-şi satisface o necesitate sufletească. Este destul ca sub bolţile gotice să răsune cîntecul sobru al orgii şi să se audă din amvon vocea tunătoare a preotului, ca norodul să izbucnească în lacrimi de căinţă. Datorită consideraţiei de care se bucură în opinia satului, biserica, respectiv preotul, serveşte drept arbitru în certurile dintre ţărani, jucînd rolul unui îndreptar de moravuri. Înclinaţia spre cele sfinte, speculată ingenios de preot în folosul lui, nu-i împiedică pe ţărani să judece cu destul bun-simţ lă-

comia nu prea cucernică a călăuzitorului lor spiritual. În conversațiile dintre ei, Antek se plînge că preotul nu face decît să-i îndemne pe alții la muncă, în timp ce el nu face nimic, iar Kozlowa îi reproșează fățiș că nu se interesează de treburile celor săraci, pentru că nu are de ce-i jupui.

Avînd asemenea stare de spirit, nu e de loc surprinzătoare pasivitatea fatalistă cu care țăranii își privesc viața. În filozofia aceasta cu fundamente mistice, prezente și în conștiința autorului, viața țăranului are ceva din măreția neclintită a naturii, căreia nu-i pasă de scurgerea timpului. Se desfășoară ireversibil și continuu, după legi care nu pot fi schimbate. Sărbătorile și datinile sînt păstrate cu sfințenie. Sub acest raport, romanul circumscrie aproape toate manifestările folclorice ale țăranilor polonezi. Vorbirea lor abundă în proverbe și zicători, iar clăcile de toamnă și de iarnă, cu atmosfera lor tinerească, cu glumele și giumbușlucurile flăcăilor și veselia codanelor, colindele, povestirile și legendele moralizatoare cu iz religios, obiceiurile de Crăciun și Paște, nunțile, înmormîntările etc. sînt descrise de Reymont cu minuția și competența martorului ocular. Serile din Lipce sînt asemănătoare cu ale satului ucrainean al lui Gogol.

Considerat ca o potență economică cu implicații atît de profunde în psihologia țăranului, pămîntul va regiza întreaga viață a satului, dezlănțuind dispute violente, drame și adesea chiar tragedii impresionante. Relațiile dintre oameni, în interiorul familiei ori între straturile sociale, se transformă cu timpul, sub acțiunea păgubitoare a dorinței de îmbogățire, în conflicte inexorabile, care consumă uriașe energii afective și materiale. În cadrul redus al familiei, patima lotului arabil îmbracă de cele mai multe ori forma unui conflict între generații. În gospodăria țărănească *pater familias*, stăpînul, se bucură de o prioritate necondiționată, care se extinde și în sfatul satului, prioritate confirmată prin respectul ce i se acordă. Această întîietate este, evident, invidiată de tinerii care, odată ajunși la o oarecare stabilitate prin însurătoare, pretind imperios să preia conducerea averii și, implicit, privilegiile care decurg din această poziție. La adunările uneori întîmplătoare, alteori puse la cale, în crîșma din Lipce, tinerii se plîng de inferioritatea în care sînt ținuți în virtutea unei tradiții, pe

care, bineînțeles, o consideră neîntemeiată. Nimeni n-are încredere în ei, părerile lor sînt trecute cu vederea și nici măcar nu sînt socotiți în rîndul gospodarilor, din care cauză nimeni nu vrea să stea de vorbă cu ei în treburile importante ale satului. La aceasta se mai adaugă și o impulsivitate îndrăzneață, caracteristică vîrstei, care condamnă încetineala, exasperantă pentru ei, a bătrînilor în luarea hotărîrilor. Toate pricinile acestea converg spre a-i îndreptăți să se creadă persecutați de cei mai vîrstnici, împotriva cărora se revoltă. Reymont își începe romanul cu prezentarea disputei dintre Maciej Boryna și Antek, care cerea ca pămîntul să fie trecut pe numele lui. Deși locuia în casa tatălui său, așadar avea cele mai multe drepturi asigurate, ca principal moștenitor al averii, înscrisul are atîta însemnătate pentru Antek încît îi determină o atitudine diferită față de ceea ce este deja al lui și de ce îi va reveni după decesul părintelui său. Vitele proprii și le îngrijește bine, cu anume duioșie chiar ; de-ale lui Boryna nici nu-i pasă. Protestul lui se manifestă brutal cînd tatăl său vrea să se însoare cu Jagna și să-i treacă acesteia o parte din pămînt. Se plînge tuturor că e nedreptățit, cere sfatul preotului, care-i amintește de respectul celui ce i-a dat viață, și cumnatului Michal, fierarul, care-l îndeamnă să-i fie pe plac bătrînului, căci așa își va căpăta mai repede partea lui de avere. Are loc o discuție violentă între tată și fiu, care se încheie cu o încăierare înverșunată, după care Antek este dat afară din casă cu Anna și copiii.

Argumentul suprem al Dominikowei pentru a-și împiedica fiul să se însoare cu o fată nu prea bogată este tot pămîntul. Nu va căpăta nimic, dacă nu-și va asculta mama tirană. Szymek, perseverînd, este și el izgonit din casă. Și într-un caz și în altul, episoadele se rezolvă în favoarea gospodarilor, a lui Boryna și a Dominikowei. Situații identice în esență întîlnim frecvent în literatura noastră la Liviu Rebreanu sau Pavel Dan.

Pretențiile intempestive ale tinerilor întîmpină un refuz hotărît din partea vîrstnicilor, care, obișnuiți să-și dicteze vrerile, nu renunță de bunăvoie la autoritatea lor atîta vreme cît mai pot să muncească. Pe de altă parte, îndărătnicia lor este fundată pe numeroase încercări de acest fel, care s-au soldat cu rezultate triste. Mulți dintre cei care

s-au lăsat amăgiți de promisiunile copiilor și au întabulat tot avutul pe numele lor, au ispășit greu această slăbiciune. Experiențele de acest fel au împământenit în mediul rural un obicei care să asigure o viață tihnită la bătrînețe. Țăranii își păstrează pe numele lor o parte din avere, care va reveni urmașilor ce i-au întreținut abia după moartea lor. Reymont argumentează astfel convingător rădăcinile economice ale acestei învrăjbiri dintre părinți și copii. Înstăpînirea obiceiului pomenit nu face însă decît să atenueze consecințele neînțelegerii. Rezolvarea ei definitivă este posibilă doar într-o societate care desființează plasma ce i-a dat naștere : proprietatea particulară.

Conflictul pentru pămînt depășește limitele familiale, împărțind populația rurală în grupuri distincte, cu interese diferite. Satul lui Reymont este mult mai diferențiat decît cel zugrăvit de Prus în nuvelele și romanul său, dar, ca poporanist, romancierul nu aprofundează decît anumite aspecte. Sînt evidente, de pildă, fricțiunile dintre țăranii fără pămînt și gospodarii satului, dar autorul trece în grabă peste ele, mulțumindu-se să le consemneze indirect. Nemulțumirea nevoiașilor care mocnește latent undeva în adîncuri — și aceasta se vede bine în *Țăranii* lui Reymont — răbufnește uneori, dar mai mult prin comentarii aluzive ale autorului sau remarci cu totul accidentale, ca la Pavel Dan în nuvela *Urcan bătrînul*. La nunta lui Boryna nu sînt invitați decît gospodarii care alcătuiesc fruntea satului, ca și în fresca rurală a Orzeszkowei : *Lîngă Niemen*, căci „mierea nu-i pentru porci și nici cîrnații pentru cîini". Observațiile caustice ale Jagustynkăi, ori ale marchitanului Moszek, despre mersul lumii rămîn la nivelul unor generalități pasive, precum și aprecierile lui Kuba și ale Kozlowei. Manifestări mai directe sînt foarte rare în *Țăranii*. Aceste forme de împotrivire nu au, cum e și de așteptat, nici un rezultat. Iată dar că unele secvențe ale ciocnirii de interese între straturile țărănimii sînt ușor sesizabile în satul reymontian, cu toate că nu izvorăsc dintr-o înțelegere cît de cît închegată a fenomenului luptei de clasă. Observarea lucidă a realității sătești l-a determinat pe autor să nu le treacă totuși sub tăcere, chiar dacă, din cauza intențiilor sale ludomane, n-a insistat și nu putea să insiste asupra lor.

O atenție mai mare acordă Reymont divergențelor dintre țărani și oficialitățile satului, pe care le zugrăvește cu un sarcasm savuros, precum Sienkiewicz în nuvela *Schiță în cărbune*. Primarul ține de regulă partea boierului, față de care se arată umil, scontînd foloase substanțiale. Nu tot așa se poartă cu țăranii, în special cu femeile, care, știindu-i slăbiciunile, îl iau în rîs de fiecare dată cînd încearcă să-și impună prestanța știrbită a funcției. Prezența lui în *Țăranii* se realizează mai mult pe linia elementului romanesc. Deși în vîrstă, cu soție și copii, se ține scai de Jagna, de slăbiciunea căreia profită, îmbătînd-o și cumpărîndu-i daruri cu banii sustrași din casa comunei. Dușmănia satului irumpe nestăvilită cînd trebuie să achite banii pe care nu-i mai poate restitui. Bețiv și afemeiat, primarul ocupă în viața satului Lipce un loc destul de șters. Acest prea fragil stîlp al ordinii publice sfîrșește în perspectiva închisorii. Un alt funcționar, cu o existență artistică și mai palidă, este ajutorul de primar, care îndeplinește rolul unui trepăduș, ce știe însă să profite de pe urma serviciilor sale.

Ca niște paraziți ai satului mai sînt descriși organistul, care a venit cu „mîna goală, dar va pleca cu avutul în cîteva care" și, mai ales, morarul și fierarul. În satul reymontian, ca și în cel al lui Hardy, meșteșugurîle se bucură de foarte mare prețuire, amintind de vremurile nu prea îndepărtate cînd legăturile directe cu feudalul le creau acestora o ascendență asupra celorlalți săteni. Considerația ce i se arată fierarului este confirmată pe plan social prin căsătoria lui cu fata celui mai bogat gospodar din sat, Boryna. Tipologic, Michal constituie o excepție. Toate personajele romanului au într-o măsură mai mică sau mai mare trăsături rele, dar și bune. Fierarul, în schimb, este plăsmuit exclusiv din defecte grefate pe lăcomia de avere. E viclean, ipocrit, lingușitor, invidios, cameleonic etc. numai pentru a smulge cîte ceva de unde poate. Față de preot, Reymont vădește o atitudine pînă la un punct ambiguă. Pe de o parte, este lacom și echivoc la ananghia altora ; pe de alta, este un bun sfătuitor și îi ajută pe țărani ; scapă caii pe furiș în lucerna lui Klomb, dar ia vaca Weronkăi s-o țină, pînă cînd aceasta își va face un rost. Morarul, fierarul ca și preotul, primarul ori crîșmarul, deși trăiesc de pe urma satului, în momentele critice trec

de partea moşierului, şi la fel ar face şi Boryna, care, ridicîndu-se într-un fel deasupra celorlalţi gospodari, se străduieşte să-i cîştige graţiile. Nefiind însă luat în seamă, aşteptînd zadarnic să fie invitat la curte, Boryna rămîne în fruntea ţăranilor. Opoziţia sătenilor faţă de persoanele care alcătuiesc protipendada lumii rurale se manifestă la Reymont exclusiv împotriva cusururilor indivizilor izolaţi, şi nu a funcţiilor pe care aceştia le deţin.

O prezenţă de al doilea plan, dar care stăruie de-a lungul întregului ciclu, este moşierul. Intervenţiile lui în frămîntările satului sînt meteorice, autorul insistă totuşi în descripţia lor pentru a releva rezonanţele sociale ale conflictului dintre ţărănime şi nobilimea funciară. Şi în acest caz, obiectul discordiei îl constituie tot pămîntul. Populaţia creşte treptat, iar lotul rămîne tot cît a fost, deoarece ogoarele fărîmiţate din ce în ce mai mult ale ţăranilor sînt înconjurate din toate părţile de moşia boierului, înfipt ca o molie în coasta satului. Restricţiile impuse de această vecinătate indezirabilă înnăbuşă aspiraţiile de înavuţire ale gospodarilor, alimentînd litigii dese, care se termină de obicei în detrimentul celui mai slab. Ura ţăranilor ţîşneşte, de aceea, cu furie la orice prilej. Înfruntarea devine cu atît mai înverşunată cînd este vorba de încălcarea drepturilor satului. Înglodat în datorii, moşierul vinde pădurea, fără să ceară asentimentul ţăranilor coproprietari. Ca şi în *Anielka* lui Prus. Aceştia însă, intuindu-şi forţa colectivă, sînt hotărîţi să nu se lase jefuiţi şi cer solidari boierului, prin diverşi intermediari, să le plătească despăgubiri. Lucrurile se tergiversează şi dintr-o parte şi din alta, astfel că relaţiile se înăspresc sensibil. Cei mai tineri propun întrebuinţarea forţei. În cele din urmă, cerbicia nobilului este înfrîntă de perseverenţa ţăranilor, care-i alungă pe tăietorii angajaţi prin satele din împrejurimi după o bătaie magistral descrisă, obligîndu-l să le vîndă şi moşia. În această încercare, Reymont prezintă ţărănimea ca o masă omogenă, nedezbinată de contradicţii interne, acţionînd solidar pentru a-şi impune voinţa şi drepturile şi, o dată cu ele, prestigiul pe scară socială.

Ciclul cîmpenesc prezintă unele obscurităţi care îngreunează depistarea scheletului ideologic al operei. Mai întîi,

bogăția elementului romanesc, care se desfășoară pe făgașul principal al acțiunii, generînd în sînul familiei lui Boryna conflictul sentimental Maciej-Antek, Jagna-Anna. Conflictul acesta se impune în primul plan al romanului, împletindu-se cu cel al pămîntului, căruia îi determină dezvoltarea. În al doilea rînd, caracterul Jagnei, îndelung controversat de critica literară polonă, nu ilustrează nicidecum o idee ludomană. Jagna a fost considerată, pe bună dreptate, ca un simbol al pămîntului generos și roditor. Reymont însuși o caracterizează ca atare. De aceea Jagna nu se poate împotrivi nimănui ; se căsătorește cu Boryna, deși îi place Antek, cu care-l va înșela ulterior ; se lasă pîngărită de primar, deși îi repugnă. Sufletul ei rămîne însă curat în trupu-i dăruit cu generozitatea pămîntului, care se lasă în voia stăpînului. Erotismul eroinei nu se întemeiază pe o pornire prin excelență carnală, exprimînd o predispoziție patologică, și nici pe virginitatea angelică fără conștiința păcatului. Autorul o absolvă de orice vină, fiindcă nu este decît un instrument în puterea unui instinct născut dintr-o lege inexorabilă a firii. Reymont exprimă aici o anume candoare primară, caracteristică mentalității țărănești necomplicate de subtilități intelectuale. Izgonită de Anna după moartea lui Boryna, Jagna își îndreaptă dorurile către feciorul curat al organistului, ceea ce dezlănțuie mînia întregului sat, care, aflînd și de banii furați de primar pentru ea, hotărăște s-o pedepsească. Alungarea Jagnei din sat într-un car cu bălegar tras de două vaci negre, ca și a nevestei din *Izgonirea* lui Gorki, aduce aminte de violența cu care erau pedepsite vrăjitoarele în evul mediu.

Elementul romanesc, impus în primă atenție în arhitectura romanului, constituie un argument care poate duce ușor la o apreciere eronată. Materialul faptic și prezentarea lui artistică oferă însă posibilități suficiente pentru stabilirea fundamentului ideologic al *Țăranilor*. Reymont vorbește în numele țărănimii avute. Oamenii aduși de Rocho și preot din satele vecine ară doar pămîntul celor înstăriți, de ceilalți nesinchisindu-se nimeni, iar conflictul dintre sat și moșier se rezolvă în favoarea țăranilor solidari, mărind averea gospodarilor, și nu a săracilor, care nu capătă nimic din moșia boierească. Tot gospodarii îl salvează și pe Rocho,

urmărit de stăpînire, pentru că propovăduia unitatea țărănimii capabile să realizeze independența națională. Pe de altă parte, descripția lui Boryna și a lui Antek ca tipuri plenare în mijlocul naturii și atașamentul lor față de țarină pledează de asemenea pentru vederile ludomane ale scriitorului. În sfîrșit, romanul trebuie considerat în contextul întregii opere a lui Reymont, *Țăranii* constituind o contrapondere față de ideile antiurbaniste exprimate în *Pămîntul făgăduinței*, idei care sînt, incontestabil, de proveniență poporanistă.

Reymont are un foarte dezvoltat simț al naturii. Ca și Hardy, are o adevărată slăbiciune pentru tablourile de natură pe care le zugrăvește cu migală. O sensibilitate capabilă să surprindă pe mai multe registre — vizual, auditiv, olfactiv ori tactil — nuanțele cele mai subtile împrumută descrierilor cîmpenești, care abundă în *Țăranii*, o expresivitate intensă. Irepetabilitatea lor captează. Romancierul integrează organic natura în viața sătenilor din Lipce. Țăranul reymontian își intuiește înrudirea în ordinea formelor materiale cu existențele animale și vegetale înconjurătoare. Apropierea aceasta pînă la contopire se realizează la nivelul ființei vii. Sentimentul de înfrățire cu universul material prin natură, prin pămînt, există în subconștientul emoțional. Fără să-și dea seama ce face, Boryna iese și moare în mijlocul cîmpului. Așa explică Reymont senzația liniștitoare pe care o produce atingerea pămîntului, aici își află în parte punctul de plecare aparența de ceremonial, evlavia țăranilor în desfășurarea muncilor agricole, ca aratul ori semănatul, izvorîtă și din atributele economice amintite, și tot așa se poate interpreta și atașamentul lor cu implicații panteiste față de pămînt, atașament exteriorizat prin sărutarea locului natal, sfărîmarea mîngîietoare a bulgărilor de pămînt în palmă etc. Pămîntul *huertei* lui Blasco Ibañez este aspru, necesită o muncă istovitoare și țăranii îl blestemă, pe cînd la Reymont rodește generos, ca un izvor dătător de viață, și e binecuvîntat ca o mamă hrănitoare, ca o divinitate. Iată dar că dragostea de țarină are la Reymont doi poli genetici : în planul concret, material, posibilitățile economice pe care le reprezintă — aceasta se află și la Rebreanu și la Pavel Dan ; în cel ideal, al vagului, în sub-

conştient, intuiţia legăturii indisolubile dintre fiinţa vie şi natură, ceea ce nu există la Pavel Dan, Rebreanu ori Blasco Ibañez. Intenţionînd să stăvilească ademenirea şi contaminarea populaţiei rurale de către iadul orăşenesc, Reymont relevă insistent imposibilitatea îndepărtării ţăranului de lotul său, care îi constituie însăşi viaţa. Tocmai de aceea nici Antek şi nici Anna nu vor să plece în America, cu toată ameninţarea unei penitenţe de lungă durată, care stăruie deasupra capului lui Antek pentru uciderea pădurarului în hărţuiala din pădure. Despărţirea ţăranului de natură, de pămînt, este dureroasă şi pentru unul şi pentru altul. Suferinţa este reciprocă. Cîmpurile părăsite de gospodarii arestaţi sînt triste, iar codrul secular geme de disperare sub loviturile topoarelor. Vaierul lor îi face să se cutremure pe sătenii din Lipce, care îi sar în ajutor şi izgonesc vrăjmaşul comun.

„Fiu al pămîntului", Reymont este impresionat de durabilitatea în timp a naturii. Continuitatea ireversibilă a vieţii îi străbate întreaga operă. Hardy ilustra această idee în romanele sale mai mult prin prezenţa monumentelor istorice. Întîlnindu-le la fiecare pas, omul era pătruns de relaţia trecut-prezent şi implicit viitor, care îi năştea impresia scurgerii ilimitabile a vremii. Reymont sugerează mişcarea vieţii în univers în primul rînd prin consecuţia anotimpurilor, care determină construcţia ciclului. Romanul este constituit din patru părţi, fiecare cuprinzînd cîte un anotimp. Începe cu toamna, cînd elementul vegetal şi animal se pregăteşte pentru o îndelungată hibernare, şi se încheie cu vara, semnificînd dezvoltarea maximă a tot ce trăieşte. Schimbarea anotimpurilor se răsfrînge asupra întregii vieţi a ţăranului, determinîndu-i preocupările imediate. Muncile agricole şi obiceiurile caracteristice pentru fiecare perioadă a anului sînt manifestări exterioare, concrete ale evoluţiei timpului. Vîrstele dezvoltării omului, ale ţăranului, sînt şi ele asemănătoare cu cele ale naturii în cursul unui an. Zburdălnicia copilăriei aminteşte exultanţa primăverii, maturitatea creatoare este identică cu plenitudinea verii, bătrîneţea, cu declinul toamnei, iar moartea simbolizează răceala de gheaţă a iernii. Sentimentul continuităţii este exprimat, ni se pare, şi de succesiunea firească şi logică a

stăpînilor la conducerea gospodăriei. Antek urmează după Boryna, iar după el va veni Pietrus, fiul său, şi aşa va dura mereu, căci viaţa nu se întrerupe nici o clipă în univers ; tot ce e viu se naşte, trăieşte şi moare. Moartea, ca şi iarna, nu înseamnă însă dispariţia totală. Ea reprezintă doar un mijloc de trecere de la o formă de existenţă la alta. Este maiestuoasă şi inspiră frică numai pentru că e misterioasă, iar ţăranii lui Reymont se tem de necunoscut. Ideea de continuitate se manifestă la toate fiinţele superioare printr-o dorinţă nostalgică spre ceva imprecis, printr-o chemare îndepărtată, sesizabilă doar emoţional, chemare ce naşte predispoziţii melancolice. Nostalgia nelămurită după ţinuturi necunoscute şi intuirea emoţională a infinitului temporal aparţin, de asemenea, esteticii simboliste. Reymont cultivă metaforic aceste precepte pînă la secătuirea tuturor relaţiilor posibile. La oameni presentimentul acesta se exteriorizează la început mai mult prin capacitatea firilor cu o sensibilitate foarte dezvoltată de a intercepta întîmplările viitoare, triste îndeosebi. Jagna, înainte de-a fi batjocorită de mulţime, presimte că i se va întîmpla ceva rău, iar Jaszczukowa din nuvela *Bănuita* (1922) îşi aşteaptă resemnată nenorocirea ce va veni, deşi nici ea nu ştie despre ce e vorba.

Convieţuirea cu natura a lăsat urme adînci în psihologia ţăranului. Liniştea aparentă şi neputincioasă cu care natura reacţionează faţă de intervenţiile exterioare i-a generat înclinaţia spre ataraxie, spre o filozofie a liniştii netulburate, a indiferenţei pînă la apatie, care-l împinge spre fatalism. Măreţia neclintită a naturii i-a încurajat încetineala hieratică în mişcări, ponderea şi siguranţa în acţiuni. Undeva se ghicesc energii îngrămădite, care în general se consumă lent, cîteodată însă produc descărcări violente, cu urmări destructive. Această atitudine faţă de viaţă se leagă şi de altă trăsătură proprie naturii reymontiene. Asemenea multor romantici, şi la Reymont, grandiosul şi masivitatea codrilor nepătrunşi înfioară de obicei şi intimidează conştiinţa printr-o copleşitoare impresie de veşnicie. Intuirea unor forţe colosale, enigmatic ameninţătoare, îi inculcă omului puţinătatea fizică şi efemeritatea temporală. Dar, spre deosebire de romantici, în opera cărora natura apasă individul, năs-

cîndu-i adesea, ca şi la simbolişti, o jale iremediabilă, la Reymont natura este oaza alinătoare, unde sufletul bolnav şi obosit de harţa cu lumea găseşte ceva care-l înviorează, făcîndu-l iarăşi apt pentru înfruntarea vicisitudinilor vieţii.

Pătrunzînd adînc în zonele simţirilor delicate şi scoţînd astfel în evidenţă mobilurile complexe ce determină substanţa intimă a sufletului omului de la ţară, Reymont a creat tipuri de ţărani veritabili, care i-au asigurat locul de frunte printre maeştrii romanului cîmpenesc universal.

STAN VELEA

PARTEA ÎNTÎI

TOAMNA

I

Domnul fie lăudat !

— În vecii vecilor amin ! Dar încotro o pornişi, Agata ?

— Iaca-n lume, unde alta, cucernice părinte, în lumea mare !... şi, cu băţul, femeia făcu un arc de la soare-răsare la soare-apune.

Preotul privi lung în depărtare şi clipi iute din ochi. Soarele, scăpătînd, strălucea orbitor. Apoi încet, aproape cu teamă, omul bisericii întrebă :

— Aşadar, te-au gonit stăpînii ? Dar poate că n-a fost nimic... Poate că...

Ea nu răspunse numaidecît. Îndreptîndu-se puţin de şale, îşi plimbă bătrîneşte ochii slabi, spălăciţi, peste cîmpiile pustii, întomnate, peste acoperişurile satului pitit între livezi.

— A, nu... nu m-au gonit... Se poate ? Sînt oameni de treabă, neamuri. Şi nici nu ne-am certat, nu, ferească Dumnezeu ! Eu singură m-am gîndit cu mintea mea că a venit vremea să plec în lume. Cînd mergi în căruţa altuia, te dai jos şi-n mijlocul rîului ! Era musai !... Nu mai aveau ce să-mi dea de lucru... Iarna bate la uşă... Doar n-aţi vrea să-mi dea pe degeaba mîncare şi adăpost. Şi-apoi viţelul l-au înţărcat, l-au despărţit de vacă... gîştele şi ele trebuie închise în şopron, că nopţile-s reci. Aşa că unde să mai găsească un locşor pentru mine... Bie-

tele dobitoace, ar fi fost păcat să stea-n frig, că doar şi ele-s făpturile Domnului... Oamenii sînt buni că măcar vara mă ţin pe lîngă ei şi-mi dau un colţişor unde să mă odihnesc, şi mîncare, de mă cred şi eu la casa mea... Iarna plec în lume cu cerşitul. Nu-mi trebuie cine ştie ce. S-or găsi oameni cu frica lui Dumnezeu care să mă miluiască. Şi cu ajutorul Domnului socot să ies pînă în primăvară ; oi mai pune şi eu ceva bănuţi deoparte. Le-ar prinde bine, colo înainte de seceriş... că doar neamuri sîntem... Are el grijă bunul Dumnezeu de noi, sărmanii...

— Da, Dumnezeu vă ajută, întări cu însufleţire părintele, şi-i strecură stingherit în palmă un zlot.

— Cucernice părinte, bunule părinte ...

Femeia căzu la picioarele preotului, scuturîndu-se de plîns. Pe faţa ei pămîntie, brăzdată ca un ogor, începură să curgă lacrimi mari, cît bobul de mazăre.

— Du-te cu Dumnezeu, du-te ! murmură părintele încurcat, ajutîndu-i să se ridice.

Cu mîinile tremurînd, ea îşi săltă traista, toiagul ghintuit, îşi făcu semnul crucii şi o apucă spre pădure, pe drumul larg, noroios. Din cînd în cînd, se oprea şi se uita îndărăt spre sat, spre trîmbele de fum ce se încolăceau deasupra miriştilor. Se uită astfel mult timp cu mîhnire, apoi pieri pe după nişte tufişuri ce creşteau pe marginea drumului.

Părintele se întoarse, se aşeză din nou pe roata plugului, trase o priză de tabac şi deschise breviarul, dar privirile îi alunecau de pe slovele roşii, hoinărind peste cîmpiile nemărginite, învăluite în tristeţile toamnei, rătăcind prin văzduhul vînăt, poposind asupra argatului aplecat pe coarnele plugului.

— Walek... Vezi că brazda-i strîmbă ! strigă el, ridicîndu-se puţin, şi începu a urmări cu ochii, pas cu pas, cei doi cai voinici, bălani, înhămaţi la plugul care scîrţîia.

Şi iar plimbă o privire pierdută peste literele roşii ale breviarului, mişcînd din buze, cu ochii însă la cai, la ciorile care ţopăiau agere de-a lungul brazdei, cu ciocurile întinse, şi care la fiece pocnet al

biciului sau la fiecare întoarcere a plugului își luau cu greu zborul, ca să se lase iarăși îndată pe pămîntul arat și să-și ascută pliscurile de bulgării tari, uscați.

— Walek ! Dă-i una iepei din dreapta, că mereu rămîne în urmă.

Și surîse, fiindcă, simțind sfîrcul biciului, iapa se opinti în ham la fel ca tovarășul ei. Cînd caii ajunseră la drum, preotul se ridică în pripă, se apropie de ei, îi bătu duios pe grumaz, pînă ce animalele, întinzîndu-și boturile, începură să-i adulmece blînd fața.

— Ptruu ! făcu Walek cu vocea lui tărăgănată.

Scoțînd din pămînt brăzdarul ce strălucea ca argintul, omul îl săltă cu ușurință, trase caii de hățuri, silindu-i să facă un mic ocol, înfipse fierul scînteietor al plugului în miriștea de secară, învîrti biciul, și caii o smuciră din loc cu atîta putere încît pîrghiile scrîșniră. Apoi se apucă să are fîșia mare de pămînt, care, pornind drept din drum, se întindea lin la vale, asemeni unei lungi țesături de pînză aspră, pînă în satul pitit undeva departe, printre livezile galbene-ruginii.

Peste tot domnea liniștea. O liniște călduță, toropită.

Deși era pe la sfîrșitul lui septembrie, soarele încălzea încă destul de tare. Ajuns pe la chindie deasupra pădurii, tufanii, pietrele și perii de pe cîmp, și chiar bulgării tari și uscați, aruncau acum în dosul lor umbre răcoroase, ce vesteau apropierea nopții.

O pace adîncă plutea peste cîmpiile pustii și o aromă dulce, îmbătătoare umplea văzduhul încărcat de pulberea soarelui. Sus de tot, în azurul palid, se zăreau nori albi și mari, risipți ca niște nămeți spulberați de viscol.

Sub ei, cît vedeai cu ochii, cîmpia sură se întindea ca o tipsie uriașă, mărginită de pădurile sinilii ; o tipsie pe care sclipea în soare, ca un fir de argint străjuit de anini și de sălcii, un rîu șerpuitor. În apropierea satului, rîul se preschimba într-un

eleşteu mare, prelungit, de unde curgea mai departe, spre miazănoapte, de-a lungul unei văi, printre coline. Satul era aşezat pe fundul tipsiei, în jurul eleşteului, şi se oglindea în soare, cu toată găteala tomnatică a livezilor, ca o omidă roşie, galbenă, ghemuită pe frunza cenuşie a unui brusture. Între el şi pădure se întindea urzeala nesfîrşită a ogoarelor: fîşii de pămînt cenuşiu, şirul haturilor pline de pietre şi porumbare. Din loc în loc, gîrlişoare aurii brăzdau această întindere sură-argintie. Florile galbene ale nipralelor te îmbătau cu miresmele lor. Albiile uscate ale pîraielor străluceau albe în soare. Drumuri nisipoase, adormite, tivite de plopi înalţi, urcau încet pe vîlcele, lăsîndu-se apoi în jos, spre păduri.

Sfinţia-sa se trezi din visare. Un muget jalnic, prelung se auzi undeva în apropiere, izgonind ciorile, care, cu un ţipăt, zburară pieziş spre ogoarele de cartofi. Umbra lor neagră şi mişcătoare alerga sub ele, la suprafaţa miriştilor şi a locurilor arate.

Ducîndu-şi mîna streaşină la ochi, părintele privi înspre soare. Pe drumul dinspre pădure venea o fată, trăgînd de funie o vacă mare, roşcată. Cînd se apropie, fata dădu bineţe şi vru să se oprească şi să-i sărute mîna, dar vaca se smuci, trăgînd-o după ea, şi începu să mugească din nou.

— Te duci s-o vinzi?

— Nu... o duc la taurul morarului... Ci stai oleacă, lighioană, ai turbat?... strigă ea gîfîind şi încercînd s-o stăpînească, dar vaca o trase într-o parte şi amîndouă o luară la fugă repede, pierind într-un nor de praf.

Apoi trecu pe acolo, încet-încet, negustorul evreu care vindea stămburi; împingea o roabă încărcată cu vîrf şi îndesat şi din cînd în cînd se oprea, ca să-şi mai tragă sufletul.

— Ce mai veşti, Moszek?

— Apoi, ce veşti... Cînd îţi merge bine, şi veştile-s bune! Slavă Domnului, cartofi s-au făcut berechet, secara a dat rod bun, iar varză avem din

belşug. Şi cine are cartofi, secară şi varză se cheamă că are şi veşti bune !

Sărutînd mîneca preotului, îşi potrivi într-o parte cureaua şi împinse roaba mai departe, de astă dată mai uşor, căci drumul pornea acum în vale.

După aceea, trecu prin mijlocul drumului, tîrîndu-şi picioarele şi stîrnind praful, un cerşetor orb, călăuzit de-un dulău mare, legat cu o frînghie.

Apoi un băieţaş ieşi din pădurice, alergînd cu o sticlă în mînă, dar, zărindu-l pe preot, îl ocoli pe departe şi o luă de-a dreptul peste cîmp, spre cîrciumă.

După el, un ţăran din satul vecin trecu cu o căruţă spre moară, apoi o evreică mînînd un cîrd de gîşte.

Şi fiecare dădea bineţe, schimba o vorbă, două şi-şi vedea de drum, cu un cuvînt sau o privire binevoitoare din partea preotului, care, văzînd că soarele scăpăta din ce în ce mai mult, se ridică şi-i strigă lui Walek :

— Ară numai pînă la mesteceni şi hai acasă... Văd că au cam obosit caii...

Şi se depărtă încet pe marginea cîmpiei, murmurîndu-şi rugăciunile şi învăluind pămîntul cu o privire senină, plină de dragoste.

...Şiruri de femei umpleau ca nişte pete roşii cîmpia... Se auzea zgomotul surd al cartofilor răsturnaţi în căruţe... Pe alocuri, oamenii mai arau încă, o cireadă de vaci bălţate păştea pe islaz... Peticile lungi de pămînt, pe care începuseră să răsară fire subţiri de grîu, aveau culoarea ruginei... Cîrduri de gîşte se înşirau ca nişte grămezi de zăpadă pe lunca arsă, cărămizie... Undeva mugea o vacă... Din loc în loc, se vedeau focuri arzînd, dîre lungi de fum albăstrui se tîrau pe faţa pămîntului... Carele scîrţîiau, cîte-un plug scrîşnea poticnindu-se într-un pietroi... Apoi tăcerea învăluia iarăşi pămîntul, o clipă, şi clipocitul somnoros al rîului se auzea din nou, şi uruitul morii, pitită într-un pîlc des de arbori îngălbeniţi... Şi iarăşi cîte-un cîntec sau strigăt, pornit cine ştie de unde, sfîşia liniştea, zburînd peste pămînt, spărgîndu-se

în brazde, în văi, pierzîndu-se fără ecou în aerul plumburiu al toamnei, peste miriştile învăluite de-un păienjeniş argintiu, pe drumurile line, pustii, deasupra cărora atîrnau capetele grele, însîngerate, ale sorbului... Ici-colo, oamenii grăpau ogoarele şi-un vîrtej de colb cenuşiu, pîrjolit de soare, se înălţa în urma grapei, întinzîndu-se, tîrîndu-se pe coasta dealului, apoi, din el, deodată, vedeai ivindu-se ca dintr-un nor un ţăran desculţ, cu capul gol şi cu un sac prins la cingătoare. Şi ţăranul mergea încet, lua grîu din sac şi semăna cu mişcări monotone, evlavioase, ca şi cum ar fi binecuvîntat pămîntul. Ajungînd la capătul ogorului, vîra mîna în sac, lua un pumn de grăunţe, se întorcea, urcînd încet colina, în aşa fel încît mai întîi i se zărea capul zburlit, apoi umerii şi în cele din urmă trunchiul tot, în lumina soarelui, şi cu acelaşi gest cuvios, cu aceeaşi mişcare sfîntă, de semănător, azvîrlea într-una grîul care cădea la pămînt, într-un vîrtej galben, pulbere de aur.

Preotul mergea din ce în ce mai încet. Uneori se oprea să mai răsufle puţin, apoi se uita iarăşi la iepele sale bălane, sau la ştrengarii care aruncau cu pietre într-un păr uriaş, pînă cînd cu toţii alergară spre el şi, ascunzîndu-şi mîinile la spate, îi sărutară mînecile sutanei.

El îi mîngîie pe creştet şi le spuse dojenitor:

— Vedeţi... aveţi grijă să nu rupeţi crengile. Altfel la anul n-o să mai aveţi pere!

— Nu pentru pere aruncă cu pietre, e acolo un cuib de ciori, spuse unul mai îndrăzneţ.

Preotul surîse cu blîndeţe, porni mai departe, dar numaidecît se opri în dreptul unor oameni care săpau cartofi.

— Domnul să vă binecuvînteze!

— Mulţumim părinte! Să te-audă Cel de sus! răspunseră toţi deodată şi, îndreptîndu-se din şale, veniră pe rînd să sărute mîna sfinţiei-sale.

— Bunul Dumnezeu ne-a dat anul ăsta o recoltă bogată la cartofi, aşa-i? zise el, întinzîndu-le bărbaţilor tabachera sa deschisă.

Țăranii luau cu grijă puțin tutun, dar, din respect, nu îndrăzneau să prizeze în fața lui.

— Da, da cartofii sînt mari cît căpățîna pisicii, și-s mulți la cuib.

— Atunci înseamnă că porcii or să se scumpească, fiindcă oamenii or să-i țină pentru îngrășat.

— Parcă și-așa nu sînt destul de scumpi... Molima a răpus o mulțime as'vară și apoi se mai cumpără mulți și pentru Prusia.

— Adevăru-adevărat ! Dar ai cui sînt cartofii pe care-i scoateți ?

— Ai cui să fie ? Ai lui Boryna.

— Nu-l vedeam pe stăpîn, de aceea nu știam ai cui sînt.

— Tata a plecat adineauri la pădure, cu bărbatu-meu.

— A ! Tu ești, Anna ? Ce mai faci ?

Și preotul se întoarse spre o femeie tînără și frumoasă, îmbrobodită cu o basma roșie. Cum avea degetele pline de pămînt, apucă mîna sfinției-sale cu șorțul și i-o sărută.

— Ce-ți mai face băiatul pe care l-am botezat la seceriș ?

— Mulțumesc lui Dumnezeu, părinte ! Crește voinic, ba a început să și umble nițeluș.

— Atunci, rămîneți cu bine !

— Săru' mîna, părinte !

Și preotul o luă la dreapta, spre cimitirul care se afla în partea aceea a satului, lîngă drumul străjuit de plopi.

În tăcere, ei îi urmăriră multă vreme cu privirile silueta înaltă, puțin încovoiată. Și abia cînd trecu dincolo de micul gard de piatră al cimitirului și se îndreptă printre morminte, spre capela înconjurată de mesteceni ofiliți și de arțari stacojii, limbile li se dezlegară.

— Preot ca el nu găsești în toată lumea, începu una dintre femei.

— Cred și eu ! Cică au vrut să-i dea parohie la oraș... și dacă nu s-ar fi dus tata cu primarul să se roage de episcop, de mult ar fi plecat de la noi !...

Haideți, oameni buni, săpați, săpați! Că acuși se face noapte și mai avem de scos o groază de cartofi!

Și zicînd acestea, Anna își deșertă coșul în grămada galbenă de pe pămîntul săpat și plin de vrejuri uscate.

Se apucară cu sîrg de treabă, în tăcere. Nu se auzea decît icnetul tîrnăcoapelor lovind pămîntul tare sau, uneori, zgomotul sec al fierului izbind o piatră. Din timp în timp, cîte-un țăran își îndrepta obosit spinarea, răsufla adînc, se uita cu ochii goi la cel din față și începea să sape iar, scoțînd cartofii galbeni din pămîntul cenușiu și aruncîndu-i în coșul așezat alături.

Să tot fi fost ca la o duzină de oameni, mai ales bătrîne și pălmași, iar îndărătul lor, sub două corturi albe, sprijinite pe bețe încrucișate, stăteau culcați pruncii, scîncind din cînd în cînd.

— Și care va să zică așa, bătrîna și-a luat iar lumea-n cap, începu Jagustynka.

— Cine, cine?... întrebă Anna, ridicîndu-se.

— Bătrîna, Agata!

— A plecat cu cerșitul...

— De bună seamă cu cerșitul! Doar nu ca să petreacă. Săraca de ea, a muncit pentru neamurile ei, s-a trudit toată vara, și acum, poftim, o trimit frumușel la plimbare!

— Las' că s-o întoarce la primăvară și-o să le aducă în traistă ba zahăr, ba ceai, ba și ceva bănuți. Și să vedeți atunci ce primire o să-i facă! O s-o pună să doarmă în pat, n-o s-o lase să facă nimic, numai să se odihnească... o să-i vorbească frumos, mătușă încoace, mătușă pe dincolo, pînă ce i-or lua și ultimul gologan. Și cînd o veni toamna, iar n-o să mai aibă loc, nici în tindă, nici în cocină! Nerușinații! Ăștia nu-s oameni, sînt cîini! izbucni Jagustynka, și-o furie așa de mare o cuprinse încît fața ei zbîrcită se înroși toată.

— Așa-i omu' sărac! Numai necazuri și belele pe capul lui, zise unul din pălmași, un moș sărman, cu gura strîmbă.

— Săpați, hai, săpați ! îi îndemnă Anna, nemulțumită de întorsătura pe care-o luase discuția.

Dar cum Jagustynka nu putea să stea multă vreme fără să pălăvrăgească sau să se uite la careva, începu iar :

— Ia uitați-vă la alde Paczes, le-a și dat chelia...

— Dar se țin bine, de, holtei, adăugă altă femeie.

— Și cînd te gîndești că sînt atîtea fete care îmbătrînesc sau intră slujnice pe la oameni !

— Și ei au opt pogoane, fără să mai vorbim de livada din dosul morii !

— Așa-i, dar parcă-i lasă mă-sa să se însoare ?... Îi ține din scurt !...

— Apoi cine să mulgă vacile, cine să spele rufele, cine să îngrijească de gospodărie și de porci ?...

— La naiba, maică-sa nu știe cum s-o mai cocoloșească pe Jagusia. Jagna asta a lor parcă ar fi moșiereasă. Toată ziulica stă și se gătește, se zgîiește-n oglindă, își împletește și își răsîmpletește cozile.

— Și nu mai știe cu cin' să se cățelească — voinic să fie, mai adăugă Jagustynka cu un zîmbet răutăcios.

— A pețit-o Jozek Banachow, dar ea nici n-a vrut să audă.

— Ia te uită !... Ce cucoană mare !

— Iar bătrîna toată ziua se roagă la biserică, cu cartea-n mînă, cînd nu pleacă în pelerinaje, să-și răscumpere păcatele !...

— Adevărat, dar asta n-o împiedică de fel să facă vrăji. Cine credeți că a secat laptele vacilor lui Wawrzyniec ? Iar băiatului lui Jadam, pentru cîteva prune pe care le-a furat din livadă, i-a făcut farmece și de îndată părul a început să i se împîslească, Doamne Isuse ! Ce s-a mai chinuit, sărăcuțul de el !

— Și cum să se mai milostivească Domnul de noi, cînd avem așa oameni în sat ?

— Altădată, cînd pășteam vacile la tata, mi-aduc aminte că muieri ca ea erau alungate din sat ! Dar astea nu pățesc nimic, că are cine să le apere, mai spuse Jagustynka și, uitîndu-se piezîș la Anna, care

săpa în fruntea tuturor, îşi potoli glasul şi le şopti vecinelor sale : Şi mi se pare mie că ăl de-o apără e chiar bărbatul Annei... Că se ţine după ea ca un cîine după o căţea.

— Doamne sfinte, ce vorbe îţi mai ies şi ţie din gură !... Da' asta ar fi un mare păcat. Nu-i e teamă că-l bate Dumnezeu ?... îşi şoptiră între ele, săpînd mai departe, fără să ridice capul.

— Da' parcă numai el !... Toţi flăcăii îi dau tîrcoale, ca unei căţele.

— Zău ! De frumoasă e frumoasă. Grasă ca o juncană, albă la faţă şi cu ochii ca floarea de in... Şi unde mai pui că-i şi voinică ! Ştiu că flăcăii au de furcă cu ea !...

— Pe dracu, cum să nu fie frumoasă, cînd toată ziua se îndoapă şi stă tolănită în pat ?

Tăcură un timp. Trebuiau să verse cartofii la grămadă.

Apoi mai vorbiră ba de una, ba de alta. În cele din urmă, tăcură de tot, căci una dintre ele o zărise pe Jozka Borynianka venind în goană dinspre sat, prin ogoarele de secară.

Femeia alerga cu sufletul la gură şi începu să ţipe de departe :

— Anna, hai repede acasă ! Nu-ş' ce-o fi avînd vaca.

— Isuse Hristoase ! Sfîntă Fecioară ! Care vacă ?...

— Bă... Bălăioara... Abia... abia îmi mai trag sufletul !...

— Doamne, ce spaimă am tras ! Credeam că-i vorba de vaca mea !... strigă Anna, scoţînd un oftat de uşurare.

— A adus-o Witek acasă, le-a alungat paznicul din pădure. Şi vaca s-a înfierbîntat, e aşa de grasă !... Şi a căzut deodată în faţa staulului... Nu vrea nici să mănînce, nici să bea. Se zvîrcoleşte şi mugeşte de ţi-e mai mare mila s-o vezi !

— Dar tata nu-i pe-acolo ?

— Nu, tata nu s-a întors încă. Dumnezeule ! Şi ce vacă era ! Cînd o mulgeam, umplea tot şiştarul ! Hai mai repede, dă fuga !

— Îndată, acuși viu !

Și luîndu-și copilul de sub țoală, îi potrivi repede scufia pe cap și, înfășurîndu-l în șorț, plecă în graba mare. Vestea o speriase atît de tare încît uitase să dea drumul la fusta de lînă, și picioarele, goale pînă la genunchi, i se vedeau albe pe fața pămîntului. Jozka alerga înainte.

În timpul acesta, săpătorii, aplecați deasupra brazdei lor, înaintau încet, lucrînd alene, căci nu-i mai supraveghea și nu-i mai îmboldea nimeni.

Soarele cobora spre asfințit și, ca și cum s-ar fi aprins în goana lui nebună, se preschimbase într-un disc roșu uriaș, ce aluneca îndărătul pădurilor sumbre fără sfîrșit. Întunericul creștea și se tîra pe pămînt ; se strecura printre brazde, se ascundea în șanțuri, se îngrămădea prin tufișuri și se revărsa încetișor pe pămînt, stingînd, acoperind și potolind culorile în așa fel încît doar vîrfurile arborilor, turnurile și acoperișul bisericii mai ardeau în văpăile soarelui. Cîte unii se întorceau de-acu de la cîmp spre casele lor.

În liniștea amurgului larma vocilor omenești răsuna tot mai tare, amestecată cu mugete, cu uruit de roți.

Micul clopot al bisericii începu să sune de vecernie cu dangătul lui de bronz. Oamenii se opreau și murmurul rugăciunii lor se răspîndea în umbrele serii ca foșnetul frunzelor în cădere.

Cu cîntece și strigăte voioase, păstorii aduceau de la păscut cirezile de vite, care împînzeau drumul, ridicînd vîrtejuri de praf. Din cînd în cînd doar, li se vedeau răsărind din norii de colb capetele puternice, cu coarne rămuroase.

Ici-colo, oile behăiau. Cîrduri de gîște se înălțau în zbor de pe pajiști, topindu-se în lumina amurgului și doar gîgîitul lor ascuțit le trădau prezența în văzduh.

— Ce păcat, Bălăioara făta în fiecare an !

— Ei, lasă, că stăpîn-su nu-i chiar atît de calic !

— Da, dar vezi, ți-e milă cînd o vită se pierde !

— Boryna n-are muiere să-i ţie casa, de-aia i se scurg toate printre degete.

— Dar Anna ce, nu-i gospodină ?

— Ba da, dar se gîndeşte numai la ea !... Ei sînt la tatăl lor cum s-ar zice cu ziua şi nu se gîndesc decît cum să-l jupoaie mai bine, cît despre bătrîn, aibă-l cîinii în pază !

— Iar Jozka, ce-ar putea să facă ? Nu-i decît un copil, o prostuţă !

— Boryna ar putea să treacă pămîntul pe numele lui Antek !

— Ca s-ajungă pe urmă să trăiască din pomana lui fecioru-său ? N-am ce zice, Wawrzek, ai îmbătrînit şi tot nu ţi-a venit mintea la cap ! i-o reteză pe loc Jagustynka. Ehei ! Boryna e încă verde, poate să se însoare din nou, şi-ar fi un neghiob dacă şi-ar trece averea pe numele copiilor !

— E adevărat că se ţine încă bine, dar nu uita că are şaizeci de ani !

— Lasă, Wawrzek, o vorbă să sufle el, şi toate fetele sar să-l ia de bărbat !

— Pînă acu a băgat în pămînt două neveste.

— Ei şi ! Poate să mai îngroape încă una ! Dar cît e în viaţă, să nu le deie nici un pogon, nici o prăjină, nici atîta pămînt cît îţi încape sub călcîi ! Ticăloşii o să-şi bată joc de el cum şi-au bătut şi-ai mei joc de mine ! O să-l îngrijească de-o să ajungă să muncească cu ziua să nu crape de foame, sau să cerşească o bucăţică de pîine. Dă-le copiilor tot ce ai, şi ei o să-ţi deie-n schimb o funie, ori un pietroi să ţi-l atîrni de gît, să te tot duci...

— Hei, oameni buni, e timpul să plecăm acasă, că se înnoptează !

— E vremea ! Soarele a apus.

Îşi strînseră în grabă tîrnăcoapele, coşurile, ulcelele golite şi porniră la drum, încet, unul după altul, pe hat, schimbînd din cînd în cînd cîte-o vorbă. Doar Jagustynka îşi bombănea într-una, cu sete, copiii. Apoi se legă pe rînd de toată lumea, trecînd-o prin ciur şi prin sită.

O dată cu ei, o fetiţă mîna de la cîmp o scroafă cu purcei cîntînd cu voce piţigăiată :

Hei, nu umbla după flăcăi,
Hei, nu sui-n căruţă,
Hei, şi gurița nu le-o da,
Hei, chiar frumos de te-or ruga.

— Aoleo, nătînga, ţipă de parcă ar jupui-o.

II

În curtea lui Boryna, înconjurată din trei părţi de acareturi, iar în a patra de livada de lîngă drum, se şi strînsese o mulţime de lume ; cîteva femei dădeau sfaturi, mirîndu-se de vaca uriaşă, cu pete roşcate şi albe, care zăcea în faţa grajdului, pe-o grămadă de bălegar.

Un dulău bătrîn, puţin cam şchiop şi cu blana de pe coaste năpîrlită, îi tot dădea tîrcoale Bălăioarei, mirosind-o, lătrînd, apoi năpustindu-se pe poartă, afară, în uliţă, ca să alunge copiii care se cocoţaseră pe gard, să vadă ce se întîmplase, sau mîrîind la scroafa trîntită în faţa casei şi care grohăia încetişor, suptă de cîţiva godaci albi, mititei.

Anna sosi şi ea tocmai atunci, cu sufletul la gură. Repezindu-se la vacă, începu s-o mîngîie pe bot şi pe cap.

— Bălăioaro, dragă Bălăioaro ! rosti ea cu o voce plîngăreaţă şi izbucni în plîns.

În vremea aceasta, femeile propuneau mereu leacuri noi, ca să scape vita. Îi turnară pe gîtlej sare topită în apă, apoi chiar ceară, de la o lumînare blagoslovită, amestecată cu lapte. Alta reco-

manda săpun cu zer. O a treia țipa că trebuie să i se ia sînge, dar degeaba, vaca își întindea tot mai mult picioarele, înălțîndu-și cînd și cînd capul și mugind lung, sfîșietor, ca și cum ar fi cerut ajutor, pînă ce ochii ei frumoși, cu albul-rozaliu, se acopereau de-o ceață, și capul greu, cu coarne mari, îi pica în jos de atîta silință, nemaiputînd face altceva decît să scoată limba și să-i lingă Annei mîna.

— Poate Ambrozy o fi știind să-i facă ceva, zise una.

— Adevărat, el se pricepe la boli de vite, încuviințară ele.

— Dă fuga, Jozia! Abia a bătut clopotul de vecernie, așa că trebuie să fie încă pe lîngă biserică. Dumnezeule, ce-o să ne facă tata cînd o să vină acasă! Dar noi nu sîntem vinovate cu nimic! se tot tînguia ea.

Apoi se așeză pe pragul grajdului. Dar cum copilul țipa, îi vîrî între gingii sfîrcul țîței albe, frumoase, uitîndu-se cu o spaimă nesfîrșită cînd la vita care horcăia, cînd la poarta dinspre uliță, trăgînd cu urechea.

Jozia se întoarse în goană numaidecît, strigînd că vine Ambrozy.

Și într-adevăr, Ambrozy sosi îndată. Era un moșneag de vreo sută de ani, poate, drept ca o lumînare, deși avea un picior de lemn și se sprijinea în baston. Fața rasă îi era uscată, cenușie, zbîrcită ca un cartof primăvara, și plină de crestături. Părul, alb ca neaua, îi cădea în șuvițe pe frunte și pe ceafă, căci era cu capul gol.

Se duse drept spre vacă și o privi cu luare-aminte.

— Oho! Mi-e că o să mîncați carne proaspătă!...

— Moșule, rogu-te, ajută-i, vindec-o! Trei sute de zloți am dat pe ea și abia a fătat! Ajută-ne! O! Isuse Hristoase! strigă Jozia.

Ambrozy scoase din buzunar un briceag, îl ascuți de tureatca cizmei, îi cercetă lama în lumină

şi-i tăie vacii arterele de la pîntece, dar sîngele nu ţîşni, ci curse încet, negru, spumos.

Toţi stăteau în picioare primprejur şi priveau aplecaţi, ţinîndu-şi răsuflarea.

— Prea tîrziu! Uite că trage să moară, rosti solemn Ambrozy. Asta nu poate să fie decît fierbinţeală, sau cine ştie... Trebuia să mă fi chemat dinainte, cînd i-a venit rău... dar voi, muierile, nu sînteţi bune decît să bociţi, şi cînd e vorba să staţi să chibzuiţi, vă apucaţi să behăiţi ca oile!

Şi scuipă scîrbit. Apoi, dînd ocol vacii, îi privi ochii, îi cercetă limba, îşi şterse mîinile pline de sînge de pielea ei moale, lucitoare, şi dete să plece.

— Iată o îngropăciune pentru care nu-i nevoie să trag clopotul! N-aveţi decît să bateţi în tingirile voastre!

— Vine tata cu Antek! strigă deodată Jozka şi, ieşind în drum, începu să alerge înaintea lor, căci un zgomot surd şi greu de roţi se auzea de cealaltă parte a eleşteului, unde o căruţă mare cu cai se arătă, neagră, în praful roşcat al amurgului.

— Repede, tată! Bălăioara trage să moară! strigă ea, ieşindu-i în întîmpinare în clipa în care trecea de partea ceastălaltă a eleşteului.

Antek venea din urmă, împingînd căruţa cu umărul, căci aduceau un pin lung.

— Ce tot vorbeşti acolo! bombăni el biciuind caii.

— Ambrozy i-a luat sînge... dar în zadar... i-au turnat pe gît şi ceară topită... tot degeaba... şi sare, dar nu i-a ajutat la nimic... o fi avînd fierbinţeală, de bună seamă. Witek a spus că paznicul le-a alungat din pădure şi că Bălăioara a început să se tăvălească şi să geamă, şi d-aia a gonit-o spre casă.

— Trăsni-v-ar Cel de sus să vă trăsnească! Bălăioara, cea mai bună vacă a mea, nemernicilor, aşa aveţi voi grijă de ea?

Şi aruncînd hăţurile feciorului său, o luă înainte, alergînd cu biciul în mînă.

Femeile se dădură la o parte, iar Witek, care tot timpul meşterise nu ştiu ce, liniştit, în faţa casei,

sări pîrleazul în grădină, de frică, şi se făcu nevăzut. Pînă şi Anna se ridică în picioare, în prag, speriată.

— Mi-aţi ucis vaca! strigă în cele din urmă bătrînul, după ce-o cercetă. Trei sute de zloţi aruncaţi pe gîrlă! Cînd e vorba de mîncare, toţi netrebnicii dau năvală la mine, dar ca să aibă grijă vreunul de avutul meu, ferit-a sfîntul! O vacă atît de frumoasă! O vacă atît de zdravănă! Nu poţi să te miști de-acasă fără să ţi se întîmple o pagubă, o nenorocire...

— Eu eram la cartofi... zise cu un glas scăzut Anna.

— Parcă tu ai grijă vreodată de ceva? strigă el mînios. Ce-ţi pasă ţie de avutul meu! O vacă atît de zdravănă! Păi o vită ca asta n-ai să găseşti nici la fermele boiereşti!

Vorbea din ce în ce mai amărît, în timp ce se învîrtea în jurul vacii. Încercă s-o ridice, o trase de coadă, i se uită în gură, dar vaca sufla horcăind şi tot mai greoi. Sîngele încetase să-i mai curgă, se închegase într-o spumă neagră. Era limpede că se prăpădeşte.

— Nu mai e nimic de făcut, trebuie s-o tai, măcar aşa ne alegem cu carnea, zise el în cele din urmă, apoi luă din şură coasa, o ascuţi puţin de piatra de sub streaşina grajdului, îşi scoase şpenţerul, îşi suflecă mînecile cămăşii şi se pregăti s-o înjunghie.

Anna şi Jozia izbucniră în plîns, căci Bălăioara, ca şi cum şi-ar fi presimţit moartea, îşi înălţă capul cu greutate, scoase un muget înnăbuşit... şi căzu la loc, cu gîtul tăiat şi dînd din picioare.

Cîinele linse sîngele ce se închega în aer, apoi sări deasupra gropii în care se păstrau cartofii şi lătră la caii înhămaţi la căruţă, lîngă gard, căci acolo îi lăsase Antek, care privise liniştit la tăierea vitei.

— Ei, nu boci, proasto! Doar e vaca tatii, nu-i paguba noastră! îi zise el înfuriat neveste-si şi se apucă să deshame caii. •

Witek îi şi îuă de coamă şi-i bägă în grajd.

— Sînt mulţi cartofi la cîmp? întrebă Boryna, spălîndu-şi mîinile la fîntînă.

— Nu prea mulţi, cred că vreo douăzeci de saci.

— Trebuie aduşi chiar azi.

— O fi, dar adu-i singur, că eu nu-mi mai simt nici picioarele, nici spatele... şi calul de la oişte şchiopătează de-un picior...

— Jozka, cheamă-l pe Kuba de la cîmp, să înhame iapa a tînără în locul calului de la oişte! Musai să aducem chiar azi cartofii. La noapte te pomeneşti că plouă.

Dar fierbea de mînie şi de ciudă. Mereu se oprea lîngă vacă, înjurînd ca un păgîn, apoi se învîrtea prin curte, uitîndu-se cînd în grajd, cînd în staul, cînd în şopron. Nu ştia nici el ce caută; pierderea vacii îl ardea la inimă.

— Witek! Witek! strigă el deodată, şi-şi desfăcu cingătoarea lată de la pantaloni, dar copilul nu se arătă.

Oamenii se împrăştiară, înţelegînd că o asemenea pagubă şi atîta necaz nu puteau să se sfîrşească decît cu bătaie, căci Boryna era bătăuş din fire. Dar în ziua aceea bătrînul se mulţumi să înjure numai şi intră în casă.

— Anna, dă-mi să mănînc! îi strigă el nurori-si pe fereastra deschisă şi se duse în casa lui.

Era o casă ţărănească obişnuită, împărţită în două de-o tindă mare. Spatele dădea în curte, iar faţada cu patru ferestre, spre livadă şi drum.

Aici stătea Boryna cu Jozia, iar în spate Antek cu nevastă-sa. Argatul şi păstorul dormeau în grajd.

În casă era aproape întuneric, căci lumina abia pătrundea prin ferestrele mici umbrite de streşini şi de un pîlc de arbori; de altfel, se întunecase şi afară. Doar sticlele icoanelor, ce se întindeau ca un chenar negru pe peretele alb, mai luceau; odaia era mare, însă părea strivită de plafonul negru şi de grinzile uriaşe de deasupra, şi era atît de înţesată

cu lucruri încît nu mai era loc liber decît lîngă soba mare cu firide, lipită de peretele tindei.

Boryna se descălță și intră în odaie întunecat, închizînd ușa în urma lui. Scoase scîndura ce astupa ferestruica, lăsînd lumina roșie a asfințitului să-i scalde toată casa.

Încăperea era plină cu fel de fel de unelte și scule; pe prăjini întinse de-a curmezișul atîrnau cojoace, fuste vărgate de lînă, dolmane albe, legături întregi de sculuri de fire cenușii, lînă de oaie nespălată, pusă mototol, și saci cu puf. Bătrînul luă din grămadă un dolman alb, cu brîu roșu, și scotoci multă vreme în butoaiele pline cu grîne, apoi într-un colț, sub o grămadă de curele și fiare vechi; dar auzind-o pe Anna în odaia de alături, puse la loc scîndurica în dreptul ferestrei și începu să scotocească din nou, cu răbdare, prin boabe.

Mîncarea aburea pe masa din dreptul ferestrei; un miros de slănină se ridica dintr-o tingire mare cu varză și din strachina adîncă, plină cu jumări de ouă.

— Unde a păscut Witek vacile? întrebă el, tăindu-și o bucată zdravănă din pîinea mare și rotundă cît o sită.

— În pădurea castelului, și pădurarul l-a alungat de-acolo.

— Tîlharii! Mi-au omorît vaca!

— Și ce vacă era! S-o fi înfierbîntat pe cînd era urmărită și s-o fi aprins ceva în ea.

— Nemernicii dracului! Ticăloșii! Pășunile sînt ale noastre, în hîrțoage scrie negru pe alb, și ei mereu ne-alungă vitele, cică e dreptul lor.

— Au alungat și-alte vite, și pe băiatul lui Walek l-au snopit în bătaie...

— Crucea lor de tîlhari! Trebuie să-i dau în judecată sau să mă duc la comisar. Făcea pe puțin trei sute de zloți.

— De bună seamă, încuviință ea, mulțumită că bătrînul se mai potolise.

— Spune-i lui Antek, cum o aduce cartofii, să vadă de vacă; trebuie jupuită și hărtănită. Cînd

mă-ntorc de la primar, vă dau o mînă de ajutor. S-o atîrne de grindă în hambar, să nu tragă de ea cîinii sau alte lighioane.

Îşi isprăvi masa în grabă şi se duse să se primenească, dar se simţea atît de obosit, îl dureau oasele şi-l cuprinsese o moleşeală atît de mare încît se aruncă aşa cum era pe pat, ca să aţipească puţin.

Anna trecu în cealaltă parte a casei şi se apucă să deretice, dar uneori se apleca spre fereastră, să se uite la Antek care mînca pe prispă ; ţinea ca de obicei farfuria departe de el şi o golea încet, izbind cu lingura de marginile ei ştirbite şi privind, în răstimpuri, înainte, spre eleşteu. Soarele încă nu apusese ; apa juca în curcubee galbene-roşcate şi cercuri de foc, peste care gîştele înotau gîgîind, ca nişte nori albi, vărsînd din ciocurile lor coliere de perle însîngerate.

Satul începuse să forfotească. Pe drum, de o parte şi de alta a eleşteului, se ridicau mereu vîrtejuri de praf. Se auzea scîrţîit de căruţe, mugetul vacilor ce intrau în iaz pînă la genunchi, bînd încet şi înălţîndu-şi capetele greoaie, în aşa fel încît şiroaiele subţiri de apă ce se scurgeau din boturile lor mari păreau coliere lungi de opal.

În cealaltă parte a eleşteului, departe, se auzea un zgomot de lopăţele, lovituri înfundate de îmblăcii.

— Antek, sparge cîţiva butuci, că singură nu pot ! se rugă ea sfioasă, cu oarecare teamă, căci din nimic era în stare s-o ia la înjurături şi chiar s-o bată.

El nu răspundea nimic, de parcă nici n-ar fi auzit-o. Ea nu îndrăzni să repete rugămintea şi se duse singură să desprindă cîteva aşchii dintr-un buştean. Morocănos, el tăcea, ostenit de munca de peste zi, şi acum privea înspre malul celălalt al iazului, o casă mare cu pereţii albi, cu geamurile fulgerînd în lumina vie a soarelui ce apunea. Tufe de gherghine roşii se aplecau peste gardul de piatră, aruncînd flăcări roşii pe obrazul alb al peretelui, iar în faţa casei, în livadă, sau prin uluci, o siluetă

înaltă se vedea umblînd, fără a i se putea deslușî chipul care mereu pierea printre crengile pomilor.

— Dumnealui doarme ca un boier, iar eu mă spetesc ca un argat, mormăi el, căci sforăitul lui taică-său se auzea pînă pe prispă.

Coborî în curte și privi încă o dată vaca.

— O fi vaca tatii, dar pierderea e ca și a noastră, îi zise el neveste-si, care, văzîndu-l pe Kuba întorcîndu-se cu cartofii de la cîmp, se oprise din tăiat lemne și se apropiase de căruță.

— Gropile nu sînt încă gata, trebuie descărcați în hambar.

— Dar tata a spus că în hambar trebuie să jupoi și să hărtănești vaca împreună cu Kuba.

— Ei și! S-o găsi loc și pentru vacă, și pentru cartofi, murmură Kuba, deschizînd larg ușile hambarului.

— Dar ce, eu sînt măcelar, de mă pune să jupoi vaca? mormăi Antek.

Apoi tăcură. Nu se mai auzea decît bocănitul cartofilor căzînd în hambar.

Soarele scăpătase. Se făcuse seară. Ultimele văpăi mai luminau și acum văzduhul cu sclipirile lor de sînge închegat și de aur, așternînd peste întinderea eleșteului o pulbere de bronz, care făcea ca apa lui liniștită să tremure ușor sub solzii lor ruginii, cu un murmur somnoros.

O seară de toamnă pogorî peste sat, învăluindu-l într-o liniște adîncă. Casele se făcuseră parcă mai mici, ca și cum s-ar fi ghemuit la pămînt sau s-ar fi ascuns pe sub arborii adormiți, după gardurile sure.

Antek și Kuba aduceau cartofii, în vreme ce Anna și Jozia își vedeau de gospodărie: trebuiau aduse gîștele și închise pentru noapte, apoi de dat mîncare la porci, căci veneau grohăind pînă în tindă și-și vîrau cu lăcomie rîturile în hîrdaiele cu apă pregătite pentru vite. Apoi mai trebuiau mulse vacile. Witek tocmai le aducea de la păscut

pe cele din urmă și le arunca în iesle un braț de fîn, ca să stea liniștite la muls.

Jozia se apucase să mulgă prima vacă din șir, cînd Witek se strecură încetișor din iesle, întrebînd-o speriat, în șoaptă :

— Jozia, stăpînul mai e mînios ?...

— Vai de pielea ta, amărîtule ! S-a jurat că nu scapi teafăr din mîna lui ! răspunse ea, întorcînd capul spre lumină și apărîndu-și fața cu mîna de coada vacii, care se legăna alungînd muștele.

— Dar ce-s eu de vină ?... Pădurarul m-a gonit, ba sărise și să mă bată... dar am șters-o repede... cînd Bălăioara a început să se tăvălească pe jos, să ragă și să mugească. Atunci am adus-o acasă...

Băiatul tăcu, dar prin întuneric se auzea cum plînge înnăbușit, cu amar, smiorcăind din nas.

— Witek... nu mai plînge ca prostu' ! Ce, parcă n-ai mai mîncat bătaie ?...

— Da, dar acu o să mă rupă-n bătăi !

— Blegule ! Băiat mare, și să-ți fie frică de-o bătaie !... Lasă, că-i spun eu tatii cum a fost...

— Îi spui, Jozia, zău ? strigă el vesel. Să-i spui că pădurarul m-a alungat cu vacile și că...

— Am să-i spun, Witek, îi spun, nu-ți mai fie frică !...

— Dacă-i p-așa... uite, ia pasărea asta ! șopti el bucuros și scoase din sîn o jucărie de lemn. Ia te uită cum se mișcă ! Și se mișcă singură !

Așeză jucăria pe pragul staulului, o suci, și pasărea începu să bîțîie, să-și ridice picioroangele și să umble...

— Doamne Isuse, o barză... și se mișcă... juri că-i vie ! strigă ea încîntată.

Dînd la o parte donița cu lapte, se lăsă pe vine lîngă prag și, luminată la față, începu să privească jucăria cu luare-aminte.

— Dumnezeule, dar tu ești meșter mare ! Și cum adică, se mișcă așa, singură ?...

— Da, Jozia... singură. N-ai decît s-o întorci cu veriga asta şi îndată începe să se plimbe ca un boier care s-a sculat de la masă, uite, uite, vezi ?...

El o întoarse şi, serioasă şi comică în acelaşi timp, pasărea începu a păşi înălţîndu-şi gîtul lung şi subţire.

Privind mişcările caraghioase ale jucăriei, amîndoi rîdeau din toată inima şi se veseleau. Din cînd în cînd, Jozia ridica ochii spre băiat, şi ochii ei erau plini de admiraţie şi de uimire.

Deodată, se auzi de afară tunînd glasul lui Boryna :

— Jozia !

— Ce-i, tată ? strigă ea drept răspuns.

— Vino încoace !

— Mulg vacile !

— Ai grijă de casă, mă duc la primar, zise el vîrînd capul pe uşa staulului întunecat. Derbedeul ăla nu-i p-aici ?

— Witek ?... Nu, s-a dus la cartofi cu Antek. Kuba trebuie să toace paie pentru cai... răspunse ea în grabă, neliniştită, fiindcă Witek de frică se pitise în spatele ei.

— Haimanaua, lasă că-l tăbăcesc eu ! Auzi, să lase el să se prăpădească o vacă aşa de bună ! bombăni el, intrînd în casă.

Îşi îmbrăcă dolmanul alb cu glugă, tivit cu şnururi negre la cusături, îşi puse pe cap o pălărie neagră, înaltă, se încinse cu brîul roşu şi o apucă pe drumul de pe marginea eleşteului, care ducea spre moară.

„Mai am atîtea treburi de făcut... să car lemnele... să isprăvesc de semănat... să strîng varza... să adun vreascuri din pădure... să ar ogorul unde am pus cartofii... apoi şi pe cel de ovăz... şi, pe lîngă toate astea, trebuie să mai umblu şi pe la judecăţi !... Of, Doamne, Doamne, că nu mai isprăveşte omul niciodată cu treaba, trage mereu ca boul la jug !... Niciodată n-ai timp să dormi şi tu sau să te odihneşti ca

lumea! se gîndea el. Şi acum, na, să mai mă duc şi la tribunal... Ticăloasa zice că m-aş fi culcat cu ea... Lovi-o-ar damblaua... dezmăţata... căţeaua..."

Scuipă cu mînie, îşi înfundă pipa cu tabac şi frecă multă vreme chibritul puţin jilav de pantalon pînă izbuti să-l aprindă.

Mergea alene, trăgînd din timp în timp cîte-un fum. Îi dureau toate ciolanele şi pierderea vacii îi amărîse, îi otrăvise sufletul.

Şi nimeni pe care să-şi verse mînia, nimeni căruia să i se plîngă... singur ca un pom în mijlocul cîmpului! Singur să se gîndească la toate, singur să le dezlege, singur să poarte grijă de totul, ca un cîine... şi nimănui căruia să-i spună o vorbă, nimeni căruia să-i ceară un ajutor sau un sfat! Şi peste tot numai belele şi buclucuri... şi toţi împotriva lui ca nişte lupi pe urma unei oi... şi-ţi fură cît pot, şi te pîndesc de unde să te apuce, cum să te sfîşie...

Satul era acum cufundat în întuneric. Pe uşile şi pe ferestrele întredeschise, căci era o seară caldă, ieşeau rotocoale de fum de pe la focuri şi miros de cartofi fierţi sau de ciorbă de zarzavat cu jumări. Ici şi colo, oamenii mîncau în tindă, sau chiar sub cerul liber în faţa casei, şi peste tot se auzeau glasuri, clinchet de linguri.

Boryna mergea tot mai încet, clocotea de mînie, iar amintirea răposatei, pe care-o îngropase în primăvară, îi apăsa inima.

„Ehei, ce bine am dus-o cu ea, Dumnezeu s-o ierte! Bălăioara nu s-ar fi prăpădit... şi ce gospodină era! Sigur, era ursuză, arţăgoasă, un cuvînt bun nu i-ar fi ieşit din gură... se lua de păr cu alte femei... dar era muierea mea şi o gospodină straşnică!"

Un oftat greu, plin de păreri de rău, îi cutremură pieptul, gîndindu-se la răposata, şi-o furie şi mai mare îl cuprinse, aducîndu-şi aminte cum mergeau lucrurile pe vremea aceea...

Cînd se întorcea obosit de la muncă, ea îi dădea să mănînce din belşug şi adesea îi dădea cîrnaţi pe ascuns, să nu vadă copiii... Şi toate mergeau ca pe roate !... Vacile, gîştele, purceii... la fiecare iarmaroc avea de vîndut cîte ceva la tîrg şi mereu avea bani, în fiecare an tot mai mulţi bani şi spor !... Şi nici o femeie nu ştie să facă varză cu mazăre aşa cum făcea ea...

Şi acum ?...

Antek nu ştie cum să mă jupoaie mai bine, fierarul stă mereu la pîndă, nu i-o pica în mînă ceva ? Iar Jozka... o mucoasă care are tărîţe în cap. Şi nici nu-i de mirare, dacă e-o copilă, nici zece ani n-a împlinit !... Anna umblă ca un fluture de noapte, tot timpul boleşte şi nu-i bună de nimic...

Aşa că totul se duce de rîpă... Pe Bălăioara a trebuit s-o taie... porcul acela gras a crăpat pe vremea secerişului... ciorile s-au înfruptat aşa de mult din boboci, că n-a mai rămas decît jumătate din ei... numai pagube şi necazuri... toate se irosesc, se duc ca printr-o sită, da, ca printr-o sită...

— Dar cît am să mă pot ţine pe picioare, n-am să le dau, strigă el aproape cu voce tare, n-am să le dau nici un pogon de pămînt şi n-am să trăiesc din mila lor ! Să vină Grzela de la oştire, şi Antek n-are decît să se întoarcă la gospodăria neveste-si... nu le dau nimic !

— Domnul fie lăudat ! se auzi un glas.

— În veci... răspunse el mecanic şi, lăsînd drumul, o luă printre două garduri lungi şi înalte, căci locuinţa primarului era puţin mai la dos.

Ferestrele erau luminate şi cîinii începură să latre.

Intră de-a dreptul în casă.

— Primarul e aici ? întrebă el o femeie grasă, care, îngenuncheată în faţa unui leagăn, alăpta un prunc.

— Se întoarce acuşi, s-a dus după cartofi... Şezi, Maciej, uite, mai e cineva care-l aşteaptă ! şi cu

bărbia îi arătă un cerşetor ce stătea pe scaun lîngă sobă.

Era un orb bătrîn, care umbla însoţit de-un cîine. Lumina roşietică a buştenilor îi lumina din plin faţa mare, rasă, capul pleşuv şi ochii larg deschişi, pătaţi de albeaţă, nemişcaţi şi ficşi sub sprîncenele albe, stufoase.

— Şi dincotro vii ? îl întrebă Boryna, aşezîndu-se de partea cealaltă a focului.

— Din lumea largă, jupîne ! răspunse el încet, cu glasul lui tărăgănat şi plîngăreţ de cerşetor şi, ciulind urechea, scoase tabachera. Luaţi puţin tabac ?

Maciej luă cu vîrful degetelor şi trase lung de trei ori la şir pe nas, pînă îi dădură lacrimile.

— E straşnic de tare ! zise el, ştergîndu-şi cu mîneca ochii înlăcrămaţi.

— Să vă fie de bine ! E din Petersburg. Face bine la ochi.

— Treci mîine pe la mine, că am tăiat o vacă şi s-o găsi ceva şi pentru dumneata.

— Domnul să te răsplătească !... Eşti Boryna, pare-mi-se, nu-i aşa ?

— Aşa-i ! Dar cum de m-ai recunoscut ?

— Păi, după glas şi după vorbă.

— Şi ce se mai aude prin lume ? Cutreieri mereu.

— Doamne, ce să se audă ? Cînd de bine, cînd de rău, cum e lumea. Toţi mîrîie sau strigă în gura mare cînd e vorba să arunce ceva unui cerşetor sau altcuiva, dar pentru votcă au totdeauna !

— Adevărat, asta aşa-i !

— Ehei ! De cînd umblu încoace şi încolo pe-acest sfînt pămînt am învăţat şi eu cîte ceva !

— Dar ce s-a întîmplat cu copilul găsit, care te însoţea mai anul trecut ? îl întrebă primăriţa.

— A şters-o, ticălosul, a şters-o, după ce mi-a scotocit frumuşel prin desagi... Primisem şi eu cîţiva groşi de la nişte inimi miloase şi-i juruisem Sfintei Fecioare de la Czenstochowa. Nemernicul

mi i-a şterpelit şi a şters-o ! Taci, Burek ! De bună seamă că-i primarul !

Trase de sfoară şi cîinele încetă să mai latre.

Ghicise ; primarul intră, aruncă biciul într-un colţ şi strigă din prag :

— E gata masa, nevastă ? Că mi-e o foame de lup... Ce mai faci, Maciej ? Dar tu, bătrîne, ce vînt te aduce ?

— Venii să vorbim despre treaba aia care se judecă mîine.

— O, eu pot să aştept, domnule primar. Dacă mă lăsaţi în tindă, o să fiu mulţumit ; şi dacă mă lăsaţi să stau lîngă foc, are să fie şi mai bine ; şi dacă-mi mai daţi şi-un blid cu cartofi, sau chiar un codru de pîine, am să spui o rugăciune, ori chiar două pentru dumneavoastră... ca şi cum mi-aţi fi dat un bănuţ sau chiar zece groşi...

— Stai acolo liniştit, ţi se va da să mănînci, şi dacă vrei, poţi să mîi aci la noapte...

Şi primarul se aşează în faţa unui blid învăluit de aburii cartofilor proaspăt sfărîmaţi şi din belşug înecaţi în untură ; în alt blid se afla lapte.

— Stai şi dumneata, Maciej, şi mănîncă ce-o da Dumnezeu ! îl pofti primăreasa, punînd pe masă o a treia lingură.

— Mulţumesc ! Cînd m-am întors de la pădure, am mîncat bine...

— Nu-i nimic dacă mai mănînci o dată, nu-ţi face rău, serile sînt acum lungi...

— Da, ce-i drept, cînd te rogi şi cînd mănînci mult nu poate să-ţi facă rău, zise cerşetorul.

Boryna se mai codi cît se codi, dar, în cele din urmă, zgîndărit şi de mirosul de slănină, se aşeză la masă şi începu să mănînce încet, cu grijă, după cum cere obiceiul.

Femeia se ridica din cînd în cînd şi mai aducea cartofi sau lapte.

Cîinele cerşetorului se foia, scheunînd şi adulmecînd bucatele.

— Taci, Burek, acum mănîncă stăpînii ! N-ai grijă, ai să capeţi şi tu... îl linişti cerşetorul, trăgînd

pe nas mirosul plăcul al mîncării şi încălzindu-şi mîinile la foc.

— După cîte-am auzit eu, Jewka s-a plîns împotriva dumitale, începu primarul, cînd se mai sătură puţin.

— Da, da, zice că nu i-am plătit simbria. Dar i-am dat-o cum te văd şi mă vezi, iar, pe lîngă asta, i-am dat preotului, fiindcă-s om bun, un sac de ovăz pentru botez...

— Ea zice că copilul e...

— Ferească sfîntul! Dar ce, a înnebunit, sau ce-o fi apucat-o?

— Ehei! N-oi mai fi dumneata tînăr, dar eşti încă verde! şi primarul cu nevastă-sa începură să chicotească.

— Aşa-i cu bătrînii. Bătrînii au glagore şi se pricep mai bine la toate! murmură cerşetorul.

— Minte, nerușinata, minte ca o cățea! Nici nu m-am atins de ea! E-o nespălată! Murea de foame pe sub garduri şi scîncea s-o iau, că nu-mi cere alta decît să-i dau de mîncare şi un colţişor unde să doarmă, că bătea iarna la uşă. Eu nu vream, dar răposata zicea: „S-o luăm, o să ne dea o mînă de ajutor la gospodărie, de ce să tocmim un argat?" Eu, cum zisei, nu vream, că iarna treabă nu-i mai de loc, şi s-o iei aşa, doar ca să ai încă o gură de hrănit... Dar răposata zicea: „Lasă, am auzit că ştie să ţeasă fuste de lînă şi pînză, am s-o pun la-ncercare şi, oricum, tot o să avem un folos". Şi am luat-o la noi, s-a pus pe trai bun, şi pînă la urmă n-a găsit altceva mai bun de făcut decît să rămîie borţoasă... Cine e vinovatul? Lumea trăncăneşte, că aşa-i ea făcută...

— Ea zice că dumneata i-ai fi făcut felul...

— O strîng de gît, ticăloasa dracului, minte cu nerușinare!

— Dar la judecată tot trebuie să te duci.

— Mă duc, de ce să nu mă duc. Îţi mulţumesc că mi-ai spus, ştiam eu că-i vorba numai de simbrie, dar i-am plătit simbria, am martori! Fir-ar ale dracului, numai belele ţi-aduc pe cap, de nu

mai ştii pe un' să-ţi scoţi cămaşa ! Acum mi-a murit şi vaca, şi-a trebuit s-o tai ; muncile cîmpului nu le-am isprăvit şi sînt singur-singurel !

— Văduvul e ca mielul în mijlocul lupilor, zise din nou cerşetorul.

— Da, am auzit de vacă, mi-au spus oamenii la cîmp...

— Ăi de la castel mi-au făcut-o. Cică pădurarul ar fi gonit-o din pădure. Şi era cea mai bună vacă a mea. Făcea cam trei sute de zloţi. Grasă cum era, s-a înfierbîntat şi i s-au aprins măruntaiele, şi-a trebuit s-o tai... dar am să le arăt eu celor de la castel... O să-i dau în judecată...

Primarul însă îl sfătui să nu facă una ca asta, că aşa era mai bine, fiindcă la mînie faci multe lucruri de care pe urmă îţi pare rău, căci el ţinea cu cei de la castel. Şi, în cele din urmă, ca să schimbe vorba, zise, făcîndu-i cu ochiul neveste-si :

— Dar de ce nu te însori, Maciej ? Să ai şi dumneata pe cineva care să-ţi vadă de gospodărie.

— Ei, asta-i, îţi arde de glumă ? Am împlinit cincizeci şi opt de ani la Adormirea Maicii Domnului. Ce-ţi trece prin cap ? Răposata nici nu s-a aşezat bine în mormînt.

— Ia una de vîrsta dumitale şi totul are să meargă ca pe roate ! adăugă nevasta primarului şi începu să strîngă masa.

— O nevastă bună e o comoară la casa omului, observă cerşetorul, pipăind blidul pe care primăreasa i-l pusese dinainte.

Boryna se încăpăţîna, dar în acelaşi timp se întreba în sinea lui cum de nu-i venise în cap pînă atunci ideea asta, pentru că, oricare ar fi femeia pe care ai alege-o, tot e mai bine să fii însurat decît să stai singur cuc...

— Una e netoată şi nepricepută, alta certăreaţă, alta rea de muscă sau o stricată, numai cu gîndul la petreceri şi lăutari, dar tot îi e mai bine bărbatului cu ea, continuă cerşetorul în timp ce mînca.

— Da, să aibă lumea din sat despre ce să flecărească ! zise Boryna.

— Ehei! Oare oamenii din sat o să-ţi dea vaca înapoi, să te sfătuiască, să se îngrijească de gospodărie sau să aibă milă de dumneata? întrebă cu vioiciune femeia.

— Sau să-ţi încălzească aşternutul? adăugă primarul rîzînd. Sînt în sat atîtea fete tinere, că, dacă mergi printre case, te păleşte o fierbinţeală ca de cuptor...

— Ia te uită la desfrînatul ăsta, ce zace în el!

— S-o luăm, de pildă, pe Zozka Grzegorzowa... e mlădie, frumoasă şi are o avere frumuşică.

— Ei, parcă Maciej are nevoie de avere! Nu-i el ăl mai bogat om din sat?

— Care-o fi ăl sătul de pămînt şi avere? spuse cerşetorul.

— Dar nu, Grzegorzowa nu-i pentru el, reluă primarul, e prea pirpirie, prea tinerică.

— Da' ce-ai zice atunci de Kasia Jendrkowa? făcu femeia, continuînd numărătoarea.

— E făgăduită. A peţit-o Adam Rochy aseară.

— Sau de Weronka a lui Stach.

— E ursuză, uşarnică, şi cam başoaldă...

— Dar de văduva lui Tomek ce zici? Ar mai putea să se mărite!

— Trei copii, patru pogoane, două cozi de vacă şi cojocul răposatului!

— Dar Ulisia lui Wojtek, aia de stă în spatele bisericii?

— Ptiu! Bună pentru un flăcău... are un băiat care-ar putea să ducă vitele la păscut, dar Maciej n-are nevoie, că el are păstorul lui.

— Mai sînt şi alte fete, dar eu mă gîndesc la alea care i s-ar potrivi lui Maciej.

— Păi ai uitat-o pe-aia care i s-ar potrivi cel mai bine.

— Cine?

— Jagna Dominikowa.

— Aoleo, că bine zici!

— E o fată voinică şi bine zidită; nu-ţi sare un gard fără să rupă nuielele... şi mai e şi frumoasă... bălană la faţă ca o juncană, nu-i aşa?

— Jagna, repetă Boryna, care asculta în tăcere... Jagna... Dar lumea zice că-i plac flăcăii.

— Parcă a fost cineva la ea s-o întrebe? Cunoşti pe vreunul care a spus că Jagna vrea un bărbat tînăr? Lumea vorbeşte aşa ca să vorbească, şi-asta numai din pizmă! sări cu gura nevasta primarului.

— Nu eu am spus asta! Spun şi eu ce-aud de la alţii. Ei, ar cam fi vremea să plec.

Îşi potrivi brîul, apoi vîrî un mic cărbune în pipă şi trase cîteva fumuri.

— Şi la ce oră trebuie să fiu la tribunal? întrebă el liniştit.

— Pe citaţie scrie că la nouă. Trebuie să te scoli de cu zori, dacă te duci pe jos.

— Am să mă duc călare, pe îndelete, cu iepşoara mea. Domnul să vă aibă în pază şi vă mulţumesc pentru mîncare şi pentru sfaturile de bun vecin pe care mi le-aţi dat!

— Mergi cu Dumnezeu şi gîndeşte-te la ce ţi-am spus. Zi numai o vorbă, şi mă duc chiar eu să te peţesc la maică-sa. Nunta o facem înainte de Crăciun...

Boryna nu răspunse nimic, făcu doar cu ochiul, strengăreşte, şi porni.

— Cînd un bătrîn ia o nevastă tînără, Diavolul joacă de bucurie, îi iese şi lui un cîştig de-aici, zise cerşetorul cu un aer preocupat rîcîind zdravăn fundul blidului.

Boryna o luă încet spre casă, gîndindu-se serios la cele discutate. Acasă, la primar, nu lăsase să se vadă că ideea îi plăcuse atît de mult; căci, oricum, era un bărbat copt la minte, şi nu un ţingău cu caş la gură, care numai cînd le pomeneşti de însurătoare încep să ţipe şi să ţopăie de bucurie.

Noaptea învăluia pămîntul; stelele scînteiau ca o rouă de argint în slăvile întunecate, tăcute; satul era liniştit, din cînd în cînd numai se auzea cîte-un cîine lătrînd; ici-colo, printre copaci, licăreau lumini slabe... Uneori, o boare răcoroasă venea dinspre lunci şi arborii se clătinau foşnind lin.

Boryna nu se înapoie pe drumul pe care venise, ci coborî mai la vale, trecu pe lîngă scocul morii, unde apa se vărsa pleoscăind în rîu, şi-o luă pe partea cealaltă a lacului; apa lucea netedă, întunecoasă ca tăciunele, iar pe întinderea ei arborii aruncau umbre negre, împrejmuind malurile ca o ramă, în timp ce în mijlocul iazului, unde era mai multă lumină, stelele se răsfrîngeau ca într-o oglindă de oţel.

Maciej nu-şi dădea seama nici el de ce n-o apucase drept spre casă şi alesese drumul acesta lung. Oare din pricina Jagnei? Voia să treacă pe lîngă casa ei? Sau ca să fie singur şi să cugete în voie?

„Pe legea mea, n-ar fi rău! Iar ce se spune despre ea, nici că-mi pasă!" Şi scuipă. „Zdravănă muiere!" Îl apucă un tremur, căci o adiere rece şi umedă venea dinspre eleşteu, şi la primar fusese prea cald.

„Fără nevastă, ori îţi pierzi averea, ori o treci pe numele copiilor, se gîndi el, iar Jagna e voinică şi frumoasă ca o icoană! Azi am pierdut cea mai bună vacă... şi cine ştie ce mai aduce ziua de mîine? Da, trebuie să-mi caut o nevastă. De la răposata au rămas o grămadă de catrafuse, ar avea ce să-i dea. Dar bătrîna Dominikowa e o zgripţuroaică! Aida de, ea are casă şi pămîntul ei, n-are decît să rămîie la dînsa acasă. Sînt trei copii şi au cincisprezece pogoane; asta înseamnă că Jagusiei i-ar veni cinci, nemaipunînd la socoteală banii pentru partea ei de casă şi celelalte acareturi. Cinci pogoane e tocmai bucata de pămînt din spatele ogorului meu de cartofi; anul ăsta bătrîna a pus acolo secară, mi se pare... da... Cinci pogoane cu ale mele fac... aproape treizeci şi cinci. Ar fi o bucăţică bună de pămînt!"

Îşi frecă mîinile şi-şi potrivi brîul.

„Doar morarul are mai mult... Hoţul, a jecmănit oamenii, le-a mai luat şi camătă — a strîns ceva avere cu înşelăciunile lui... La anu aş duce o căruţă de bălegar, aş face o arătură adîncă şi aş se-

măna grîu pe toată bucata. Va trebui să mai cumpăr şi un cal şi-o vacă în locul Bălăioarei. Lasă că vacă are şi ea..."

Aşa se gîndea şi socotea bătrînul, făcîndu-şi planuri de gospodărire, şi tot chibzuind încordat, se oprea în loc din ce în ce mai des. Şi ca orice om cu scaun la cap, cumpănea totul în sinea lui, scotocind bine în minte, să vadă, nu uitase ceva?

„Şi ce gălăgie o să mai facă, Doamne, Dumnezeule!"

Se gîndea la copii, dar numaidecît un val de putere şi de încredere în sine îi umplu inima, întărindu-i vrerea încă şovăitoare.

„Pămîntu-i al meu, să-l ferească Dumnezeu pe cel care s-o atinge de el! Şi dacă nu vor, atunci..."

Dar nu-şi isprăvi vorba — ajunsese în faţa casei în care locuia Jagna.

Era încă lumină la ei şi, pe geamul deschis, o dîră luminoasă se întindea pînă în drum, printre cei cîţiva pruni piperniciţi.

Oprit în umbră, Boryna aruncă înăuntru o privire.

Lampa, aşezată pe marginea sobei, lumina destul de slab, dar în vatră ardea un foc puternic. Un trosnet de cetină aprinsă se auzea şi o lumină roşietică umplea încăperea largă, ale cărei unghere zăceau cufundate în întuneric. Dominikova, ghemuită lîngă sobă, citea ceva cu glas tare, iar Jagusia şedea înaintea ei, cu faţa întoarsă spre fereastră. N-avea pe ea decît o cămaşă şi, cu mînecile suflecate pînă la coate, jumulea o gîscă.

„Straşnică muiere!" îşi mai spuse bătrînul o dată în gînd.

Ea înălţa uneori capul, ascultîndu-şi cu luare-aminte mama, ofta adînc, apoi smulgea repede fulgii gîştei, care gîgîia, se zbătea dînd din aripi, ca să scape din mîinile ei, pe cînd fulgii zburau prin odaie ca un nor alb. Ea o potolea la iuţeală, strîngînd-o cu putere între genunchi. Gîsca gîgîia încet, chinuită, iar suratele ei îi răspunseră de undeva din tindă sau din ogradă.

„Straşnică muiere!“ mai spuse iarăşi bătrînul şi plecă în pripă tulburat de vedenia de la geam. Se scărpină în cap, îşi strînse şi mai tare brîul şi se încheie la dolman.

Ajungînd acasă, deschise poarta şi se mai uită o dată îndărăt spre casa ei, care se afla chiar în faţa gospodăriei lui, de cealaltă parte a iazului. Cineva ieşea dinăuntru ; o rază îngustă de lumină se strecură pe uşa întredeschisă, licări ca un fulger şi căzu pe eleşteu. Apoi, se auzi un pas voinicesc, bolborosirea unei găleţi scoase din puţ şi, în cele din urmă, prin bezna şi palele de ceaţă ce se tîrau dinspre lunci, un cîntec se înălţă ca un murmur :

Eu pe-un mal, tu pe-ălălalt,
Cum să-ţi dau guriţă ?
Ţi-o trimit, bădiţă dragă,
Pe-astă frunzuliţă...

El ascultă, ascultă multă vreme, dar glasul încetă repede şi luminile se stinseseră în curînd una cîte una.

Luna plină suia pe cer de dincolo de păduri, încunînd cu argint vîrfurile arborilor, aruncîndu-şi, printre ramuri, pe eleşteu, razele, furişîndu-se prin ferestrele caselor ce-i stăteau în faţă. Pînă şi cîinii tăcuseră ; o linişte adîncă învăluise toată firea.

Boryna făcu înconjurul curţii, aruncă o privire la caii care sfornăiau şi-şi mestecau fînul ; vîrî apoi capul pe uşa staulului, deschisă din pricina căldurii. Vacile culcate rumegau fornăind, cum fac de obicei vitele. Închise uşa staulului. Îşi scoase pălăria, intră în odaie şi-şi spuse rugăciunea în şoaptă.

Şi cum toată lumea din casă dormea, se descălţă fără zgomot şi se culcă de îndată.

Dar nu putu să adoarmă : ba culcuşul îl ardea aşa de tare încît îşi scotea picioarele afară, ba îi treceau prin cap fel de fel de gînduri, ba i se punea pe stomac o greutate aşa de mare încît începea să geamă şi să mormăie.

— Totdeauna am spus că laptele covăsit îţi umflă burta şi că nu-i bun înainte de culcare...

Apoi începu să se gîndească la Jagna. Bine-ar fi s-o ia de nevastă, chipeşă cum e, gospodină şi cu pămînt... bine-ar fi s-o ia de nevastă... pe urmă iar îşi aduse aminte de feciorii lui şi de ce zicea lumea despre Jagna... mintea i se tulbură şi nu ştiu ce să mai facă. În cele din urmă, se ridică în pat pe jumătate şi, aşa cum obişnuia altă dată, vru să spună ceva, să ceară un sfat, întorcîndu-se spre celălalt pat din odaie : „Marysia ! Să mă însor ori să nu mă însor cu Jagna ?..."

Dar îşi aduse aminte că pe Marysia o dusese la ţintirim încă din primăvară, că dincolo dormea şi sforăia Jozka, că e singur pe lume şi că n-are pe nimeni cui să-i ceară un sfat. Atunci, scoase un oftat adînc, îşi făcu cruce şi se rugă pentru răposata şi pentru sufletele care sălăşluiesc în Purgatoriu.

III

Lumina zorilor albea acoperişurile, stelele păleau, o pînză uriaşă, sură, acoperea cerul, cînd ograda lui Boryna începu să se trezească la viaţă.

Kuba ieşi alene din culcuşul lui, se opri în mijlocul curţii şi privi grajdul. Bruma stăruia deasupra pămîntului ; nu se luminase încă de ziuă, dar spre răsărit cerul se înroşise, învăpăind vîrfurile arborilor acoperiţi de brumă. Se întinse, căscă de cîteva ori şi se îndreptă spre staul, să-l scoale

pe Witek, dar băiatul, săltîndu-şi capul somnoros, murmură :

— Acuşi mă scol, Kuba, acuşi ! şi se lăsă să cadă iar pe paie, ghemuindu-se.

— Mai dormi şi tu un pic, sufleţelule, mai dormi, să creşti !

Şi acoperindu-l cu un cojoc, se îndepărtă de el, şontîc-şontîc ; avea genunchiul străpuns de-un glonte, abia îşi tîra piciorul. Se duse la fîntînă, se spălă, îşi netezi cu mîna părul rar, încîlcit, şi se aşeză în genunchi, pe pragul staulului, să se roage.

Bătrînul mai dormea încă ; roşeaţa zorilor aprinsese geamurile casei ; o pîclă groasă, alburie se tîra încet dinspre iaz, curgînd greoaie, fîşii-fîşii zdrenţuite.

Kuba răsucea între degete nişte mătănii. Se rugă multă vreme, tot privind prin curte ba spre ferestrele casei, ba spre livada cu partea mai joasă înecată încă în umbră, ba spre merii copleşiţi de fructe mari cît pumnul. Aruncă cu ceva spre coteţul cîinelui, care se afla lîngă uşă, lovindu-i capul alb. Lapa, dulăul, mîrîi, se încolăci şi mai bine, văzîndu-şi mai departe de somn.

— Vrei să dormi pînă o da soarele, javră ? zise el şi mai zvîrli în el cu o piatră, apoi cu încă una.

Cîinele ieşi din culcuş, se întinse, căscă, dădu din coadă, se aşeză pe labele dindărăt şi începu să se scarpine şi să-şi scarmene cu colţii blana deasă.

...„Şi mă închin ţie, Dumnezeule, şi în vecii vecilor, amin !“ Şi se bătu multă vreme în piept, apoi, ridicîndu-se, zise, privind cîinele :

— Ia te uită, javra, cum se mai găteşte ! Se caută de purici ca fata mare la măritiş !

Cum era un om sîrguincios, se apucă îndată de treabă, scoase căruţa din şopron, o unse, dădu apă şi fîn la cai, care începură să sforăie, să bată din copite, apoi aduse din şopron puţină pleavă bine amestecată cu ovăz şi turnă totul în ieslea iepei, care stătea singură într-o despărţitură a grajdului.

— Mănîncă, drăguțo, mănîncă! Curînd ai să feți și trebuie să ai puteri, hai, mănîncă!

Îi mîngîie nările, iapa își lipi capul de umărul lui și, prietenoasă, îi prinse părul cu buzele.

— Pînă la amiază cărăm cartofi, iar colo pe-nserat mergem la pădure s-aducem crăci... N-ai grijă, crăcile-s ușoare și-o să mergi la pas... Și tu, drace, ia vezi că acuși pui mîna pe bici! Ia te uită la el! Îi place ovăzul, puturosul!

Vorbea cu armăsarul de alături, care-și tot vîra botul printre stănoage, spre ieslea iepei. Îi dete un pumn în șold, și armăsarul sări în lături și începu să necheze.

— Te-ai boierit! Tragi la ovăz curat. Da' cînd e vorba să faci vreo treabă, nimic! Fără bici, n-o iei din loc, mîrțoagă!

Se duse mai departe să vadă de iapa cea tînără, care era cea din urmă, chiar lîngă perete; de departe, ea își întinse spre el capul roib, țintat, și necheză încetișor.

— Liniștește-te, puico, liniștește-te și mănîncă bine, că tu ai să-l duci pe bătrîn la oraș!

Apoi, luînd un smoc de fîn, se apucă să-i curețe coastele pline de glod.

— Ești măricică, azi-mîine te duc la armăsar, dar tare murdară îmi mai umbli! Dacă te tăvălești prin noroi ca o scroafă! mormăi el, apoi o porni spre coteț să dea drumul la porci, care guițau.

Lapa îl urmărea pas cu pas, privindu-l în ochi.

— Ai mînca și tu, hai? Uite, na coltucul ăsta de pîine!

Scoase pîinea din sîn și i-o aruncă. Cîinele o prinse din zbor și o zbughi în coteț, căci porcii alergau după el să i-o ia.

— Ai dracului porci! Sînt ca niște oameni care nu se gîndesc decît cum să puie mîna pe bunul altuia și să-l înghită!

Se duse pe urmă la hambar și se uită multă vreme la vaca atîrnată de grindă.

— Așa-i trebuie, dacă a fost proastă! Mi se pare că mîine o să avem mîncare cu carne. Iată ce-a ră-

mas din tine, Bălăioaro ! O să ne îndopăm bine cu carne duminică !

Gîndindu-se la mîncare, scoase un suspin şi, cu mersul lui tărăgănat, se duse să-l trezească pe Witek.

— Se face ziuă, acuşi răsare şi soarele. Hai, că trebuie să pleci cu vacile la păscut !

Witek bombăni ceva şi se strînse sub cojoc, dar în cele din urmă se sculă şi, greoi, cu ochii cîrpiţi de somn, porni prin curte.

Bătrînul dormea mai mult astăzi. Soarele răsărise, înroşind bruma, apele, ferestrele, dar nimeni nu ieşea încă din casă.

Witek se aşezase pe pragul staulului şi se scărpina cu înverşunare, căscînd într-una. Cum vrăbiile începeau să zboare de sub acoperiş spre fîntînă şi să se scalde în jgheab, el aduse o scară şi se căţără pînă sub streaşină, ca să se uite la cuiburile rîndunelelor, care în ziua aceea i se păreau prea liniştite.

— Or fi îngheţat oare, sau ce-i cu ele ?

Şi începu să scoată încetişor păsările degerate, pe care le strecură în sîn.

— Kuba, ia te uită, au murit !

Şi alergînd spre pălmaş, îi arătă rîndunelele înţepenite.

Dar Kuba, luîndu-le în mînă, le duse la ureche, le suflă în ochi şi zise :

— Au amorţit numai ; a fost un ger bunicel azinoapte ! Dar de ce naiba n-or fi plecat pînă acum, proastele, spre ţinuturile calde ?

Şi-şi văzu de treburi.

Witek se aşezase în faţa casei lîngă perete, căci soarele ajunsese în partea aceea şi scălda pereţii albi, pe care muştele începuseră de pe-acum să se plimbe. Scoţînd de sub cămaşă rîndunelele, care, dezmorţite de căldura trupului său, începeau să se mişte, le suflă în faţă, le deschise ciocul şi le dădu să bea din gura lui. Rîndunelele reînviară, deschiseră ochii şi acum încercau să fugă, să scape. Atunci el îşi îndoi palma, o puse pe perete, prinse o muscă,

apoi alta, şi îndată ce rîndunica înghiţea musca, el îi dădea drumul.

— Duceţi-vă la sînul mamei, duceţi-vă ! murmură el, privind rîndunelele care stăteau pe streaşina staulului, scărmănîndu-se cu ciocul şi ciripind ca şi cum i-ar fi mulţumit că le hrănise.

În timpul acesta, Lapa stătea dinaintea lui pe labele dinapoi, hămăind vesel, şi de îndată ce o rîndunică îşi lua zborul, se arunca în urma ei, alerga cîţiva paşi şi se întorcea la locul lui de pîndă.

— Eh, prinde vîntul dacă poţi ! murmură Witek şi se lăsă aşa de mult furat de ocupaţia aceasta, încît nu-l zări nici chiar pe Boryna cînd ieşi de după colţ şi se opri în faţa lui.

— Va să zică te joci cu păsărelele, puşlama ?

Băiatul făcu o săritură, dînd să fugă, dar stăpînul îl şi prinsese cu putere de ceafă, în timp ce cu cealaltă mînă îşi desfăcea iute cingătoarea lată şi tare.

— Nu mă bate, nu mă bate ! abia avu el timpul să strige.

— Aşa păstor eşti tu ? Aşa păzeşti tu vitele, hai ? Am pierdut cea mai bună vacă... lepădătură, stîrpitură !

Şi-l croia înfuriat, lovindu-l unde nimerea, încît cureaua şuiera prin aer, în timp ce băiatul se zvîrcolea ca un ţipar, zbierînd :

— Nu mă bate ! Dumnezeule ! Mă omoară ! Stăpîne ! Isuse, scapă-mă !

Anna ieşise din casă să vadă ce se petrece. Kuba scuipă şi dispăru în grajd.

Boryna îl chelfănea în lege, însemnîndu-i pe piele paguba cu atîta îndîrjire, încît faţa bietului băiat se învineţise şi din nas începuse să-i curgă sînge. Urlînd din toate puterile, el izbuti prin nu ştiu ce minune să scape şi, ţinîndu-şi pantalonii pe dinapoi cu amîndouă mîinile, o zbughi pe poartă.

— Aoleo, m-a omorît, m-a omorît ! ţipa el şi fugea aşa de iute încît rîndunelele ce-i mai rămăseseră în sîn îi picară jos, risipindu-se pe drum.

Boryna tot îl mai amenința din urmă. Apoi se încinse din nou, intră în casă și aruncă o privire în odaia lui Antek.

— Soarele s-a ridicat pe cer de două suliți, și tu te lăfăiești încă sub plapumă! îi strigă el lui fecioru-său.

— Am muncit ieri ca un bou, am dreptul să mă odihnesc un pic.

— Eu mă duc la tribunal... Tu adu cartofii, și cînd isprăvești treaba, trimite oamenii să adune zade, iar tu să bați țărușii, să căptușim casa pentru iarnă [1].

— Căptușește-ți singur pereții! În partea noastră nu bate vîntul.

— Așa?... Atunci bine, am să căptușesc partea mea, iar tu, puturosule, n-ai decît să înghețI!

Și trîntind ușa, intră în casa lui.

Jozka aprinsese focul și se ducea să mulgă vacile.

— Dă-mi repede să îmbuc ceva, trebuie să plec.

— Doar n-am zece mîini, nu pot să fac două treburi deodată, și ieși.

„Nu poți să ai o clipă de liniște, trebuie să mă ciorovăiesc cu toată lumea!“ își zise el, și se apucă să se schimbe, dar era necăjit, furios, trebuia să se războaiască mereu cu fecioru-său, nu putea să scoată o vorbă, că-i și sărea țandăra, sau spunea niște cuvinte de-l făcea să fiarbă, nu altceva! Nu poți să ai încredere în nimeni, numai să muncești și iar să muncești.

Se mîniase atît de tare, încît începu să înjure înfundat și să arunce prin odaie cizmele și hainele.

„Ar trebui să m-asculte și uite că nu vor! Oare de ce? se întreba el. Văd eu că fără oleacă de bătaie, lucrurile n-au să meargă cum trebuie! De mult ar fi trebuit să mă gîndesc la asta... de la moartea răposatei, cînd s-au luat la harță pentru pămînt!“ Dar șovăise mereu, ca să nu facă tărăboi în sat. La naiba, el nu e un țăran ca oricine! Are

[1] Pentru iarnă, țăranii polonezi apără partea de jos a zidului caselor cu o căptușeală de frunze uscate *(ogacenie)*.

treizeci de hectare şi se trage din oameni cu faimă în ţinut. Toţi ştiu cine-i Boryna. Dar cu binele n-are să ajungă la nici un capăt cu ei.

În clipa aceea îşi aduse aminte de ginere-său, fierarul, care întărîta lumea împotriva lui şi care-l bătea mereu la cap să-i treacă pe numele lui şase hectare de pămînt şi unul de pădure, că în ce priveşte restul, era dispus să aştepte...

„Adică pînă la moartea mea ! Aşteaptă, ticălosule, aşteaptă tu !... îşi zise el plin de furie. Cît timp am să mă pot mişca, n-ai să vezi nici o palmă de pămînt ! Auzi, pişicherul !"

Cartofii fierbeau înnăbuşit pe plită, cînd Jozka se întoarse de la muls. Cu mişcări iuţi, se apucă să pregătească mîncarea.

— Jozka, vezi, vinde tu carnea ! Mîine e duminică, oamenii au aflat că avem carne de vînzare şi-au să dea năvală, dar să nu dai nimănui pe datorie. Pune pulpa dinapoi deoparte pentru noi. O să-l chemăm pe Jambrozy, s-o săreze şi s-o pregătească...

— Dar şi fierarul ştie s-o pregătească...

— Dă-l încolo ! Are să împartă ca lupul cu oaia !

— Magda are să se supere că nu-i dăm şi ei o bucăţică de carne...

— Atunci taie-i şi ei o bucată şi du-i-o tu, dar pe fierar să nu-l chemi.

— Ce om bun eşti dumneata, tată !

— Bine, fata mea, bine ! Ai grijă de toate, că am să-ţi aduc turtă-dulce de la oraş, sau alte bunătăţi.

Mîncase destul de bine. Îşi încinse cureaua, scuipă în palme, îşi netezi părul zburlit şi rar, apucă biciul şi mai aruncă o privire prin casă.

Numai să nu fi uitat ceva ! Ar fi vrut să mai arunce o căutătură în cămară, dar se stăpîni, căci Jozka se uita la dînsul. Îşi făcu cruce şi plecă.

Cînd se urcă în brişcă şi apucă în mîini hăţurile de cînepă, îi mai zise o dată fetei, în faţa casei :

— După ce termină cu cartofii, oamenii să se ducă numaidecît să adune zade, chitanța e după icoană. Să taie și un paltin ori un brad, o să ne prindă bine.

Brișca se urni din loc, tocmai ieșea pe poartă, cînd Witek se arătă pe după meri.

— Na, că uitasem ! Ptrru ! Witek ! Ptrru ! Witek, dă drumul la vaci în luncă și ai grijă de ele, că altfel îți trag o chelfăneală, blestematule, de-ai s-o ții minte !

— He-he ! Pupă-mă-n dos !... strigă cu țîfnă băiatul drept răspuns și se făcu nevăzut după șură.

— Măgarule, tacă-ți fleoanca, că acuși mă dau jos din brișcă și-ți arăt eu ție !

Ieșind pe poartă, întoarse la stînga, pe drumul care ducea spre biserică ; atinse cu biciul mînza, care începu să meargă la trap pe drumul plin de hopuri și de pietre.

Soarele se ridicase mult deasupra caselor și încălzea din ce în ce mai tare. Streșinile brumate picurau, aburind. Doar la umbră, sub garduri, prin livezi și șanțuri, se mai vedeau pete albe. Pe întinsul eleșteului se tîrau ultimele pale de ceață și, sub pînza lor alburie, apa se acoperea de dungi luminoase, reflectînd soarele.

În sat începea forfota obișnuită. Era o dimineață limpede și frumoasă. Aerul răcoros înviora toată firea. Oamenii se mișcau mai vioi și mai zgomotoși. Mergeau în cete la cîmp, la scos cartofi, cu tîrnăcoapele și coșurile în mîini, cu gura încă plină, mestecînd ; alții își duceau plugurile pe miriști, cîte unii își puseseră grapa în căruță, alături de sacii plini cu sămînță de semănat ; erau și unii care se îndreptau spre pădure, cu grebla pe umeri, ca să strîngă vreascuri, și ambele maluri ale eleșteului răsunau de pașii lor, iar larma creștea, căci drumurile erau înțesate de vitele ce mergeau la păscut, de cîini care lătrau ; din praful gros se înălțau, pe drumurile umezite de rouă, tot felul de strigăte.

Boryna ocolea cu băgare de seamă turmele și din cînd în cînd atingea cu șfichiul biciului lîna

vreunui miel nătîng, care nu se dădea în lături din fața mînzei, sau cîte un viţel ; în cele din urmă, îi lăsă pe toţi în urmă şi aproape de biserica ascunsă în dosul unui zid de tei îngălbeniţi şi de paltini o luă pe drumul mare, străjuit de amîndouă părţile de plopi înalţi.

La biserică se ţinea liturghia. Dinăuntru se auzea răsunînd clopoţelul şi sunetul înfundat al orgii. Bătrînul îşi scoase pălăria şi oftă cucernic.

Drumul era pustiu şi atît de presărat cu frunze uscate încît gropile şi urmele adînci lăsate de căruţe se acoperiseră cu un covor de rugină şi aur, vărgat cu dungi dese de umbră, aruncate de trunchiurile plopilor, pe care soarele îi lumina dintr-o parte.

— Hi, fetiţo, hii !

Biciul pocni şi, cîtva timp, mînza îşi înteţi mersul ; dar obosi repede şi începu să meargă încet, căci, pe nesimţite, drumul urca un deluşor, pe care se vedea, neagră, pădurea.

Moleşit de atîta linişte, Boryna se uita cu încordare prin şirul de plopi spre cîmpul scăldat în lumina trandafirie a dimineţii, gîndindu-se cînd la Jewka, muierea cu copilul, cînd la Bălăioara, dar îi era peste putinţă să se gîndească atent, că-l năpădea somnul...

Păsărelele ciripeau printre crengi ; în răstimpuri, vîntul îşi trecea degetele sale fine peste vîrful arborilor şi cîte-o frunză mică, asemeni unui fluture de aur, se desprindea de pe ramura-mumă, cădea învîrtindu-se în drum sau peste scaieţii prăfuiţi, ce priveau ţintă, îndrăzneţi, soarele, cu ochii aprinşi ai florilor lor ; plopii murmurau nu ştiu ce între ei, apoi tăceau, ca nişte cumetre la scoaterea sfintelor daruri, cînd îşi ridică ochii, evlavioase, îndepărtîndu-şi braţele şi suspinînd, pentru ca pe urmă să îngenunche în faţa măreţiei ascunse în chivotul de aur, înălţat deasupra pămîntului sfînt, deasupra pămîntului drag...

Nu se trezi de-a binelea decît aproape de pădure şi opri calul.

— Merge bine, murmură el, privind ogoarele cenuşii, pe care încolţea secara, deasă ca peria, de culoarea ruginii.

— Bun pămînt, şi-i chiar lîngă al meu, ca şi cum cineva ar fi făcut-o într-adins! Mai ieri, după cîte-mi amintesc, au semănat secara.

Şi învăluind cu o privire lacomă ogoarele grăpate, scoase un oftat. Brişca tocmai intra în pădure.

Acum biciuia mai des calul, drumul se făcuse neted şi mai tare, dar era prost din pricina rădăcinilor care-l străbăteau şi care hurducau căruţa.

Nu mai moţăia. Boarea rece a pădurii îl învinsese.

Pădurea era mare, bătrînă şi deasă. Ea se înălţa în măreţia vîrstei şi puterii sale, arbore lîngă arbore; erau aproape numai brazi, doar din cînd în cînd se vedea cîte un stejar rămuros, încărunţit de bătrîneţe, sau cîte un mesteacăn îmbrăcat în straie albe, cu pletele galbene despletite, căci venise toamna. Tufişurile mici, alunii, carpenii pitici, plopii tremurători se piteau lîngă trunchiurile puternice şi roşii cu coroanele dese şi cu ramurile aşa de încurcate încît soarele străbătea numai din loc în loc, aruncînd un fel de păianjeni de aur pe muşchiul şi feriga verde-ruginie.

„Aici sînt şi cele patru pogoane ale mele! îşi zise el, mîncînd din ochi pădurea, alegînd de pe-acum copacii cei buni. Dumnezeu n-are să îngăduie să ni se mai facă nedreptate, nici noi n-o să mai îngăduim!... Celor de la castel li se pare că e mult, nouă că e puţin... Atunci... Cele patru pogoane ale mele, şi-al Jagusiei unu, patru plus unu..."

— Hi, mîrţoagă, ţi-e teamă de coţofene! o şfichiui cu biciul, căci pe troiţa de lemn cu un Crist răstignit coţofenele se certau aşa de aprig încît mînza ciulise urechile şi se oprise. Nuntă în neamul coţofenelor, asta înseamnă ploaie mare.

Dînd bice iepei, o porni la galop.

Trecuse bine de opt. Pe cîmp ţăranii se şi strînseseră pe lîngă ulcelele lor să mănînce, cînd intră în Tymow. Uliţele goale erau mărginite de case dărăpante, aşezate ca nişte bătrîne negustorese de-a

lungul şanţurilor pline de gunoaie, de găini, de copii de evrei în zdrenţe şi de porci.

Cum intră în tîrg, fu înconjurat îndată de oameni care începură să-i scotocească prin căruţă şi să pipăie sub paie, sub capra căruţei, să vadă ce are de vînzare.

— Căraţi-vă de-aici ! bombăni el, intrînd în piaţă, unde, la umbra castanilor bătrîni, care agonizau desfrunziţi, se şi strînseseră ca la o duzină de căruţe cu caii deshămaţi.

Îşi rîndui şi el brişca alături, deshămă mînza, o întoarse cu capul spre coşul de răchită, îi puse în faţă un braţ de fîn, ascunse biciul la fund, sub capră, se scutură de paie şi porni drept spre Mordko, frizeria cu trei tipsii de alamă, ca să se bărbierească. Ieşi curînd, ras proaspăt ; n-avea decît o crestătură la barbă, peste care era lipită o bucată de hîrtie prin care răzbise sîngele.

La tribunal nu începuseră încă procesele.

Dar o mulţime de oameni aşteptau în faţa judecătoriei ce se afla în piaţa mare, drept înaintea bisericii. Stăteau pe treptele tocite sau se îngrămădeau sub ferestre, de unde priveau din cînd în cînd înăuntru. Femeile, cu broboadele lor roşii lăsate pe umeri, se ghemuiseră la picioarele zidului văruit şi vorbeau.

Zărind-o pe Jewka cu copilul în braţe stînd în picioare în mijlocul martorilor săi, Boryna se înfurie numaidecît, căci se aprindea repede ; scuipă şi pătrunse în coridorul care străbătea clădirea judecătoriei de la un capăt la altul.

Tribunalul era la stînga, în timp ce secretarul locuia la dreapta. Chiar în clipa aceea, Jacek scoase samovarul peste prag, înteţindu-i atît de tare flacăra cu tureatca unei cizme încît începu să fumege ca un coş de uzină. Şi mereu, din fundul coridorului plin de fum, se auzea un glas aspru, supărat :

— Jacek, ghetele domnişoarelor !

— Îndată, îndată !

Samovarul vuia ca un vulcan, scoţînd flăcări.

— Jacek, apă de spălat pentru domnul !

— Îndată, se face totul, n-aveți nici o grijă!

Și, năduşit, alerga înnebunit de se cutremura coridorul, se întorcea, sufla în samovar și iar dădea fuga înapoi, căci doamna striga:

— Jacek, leneşule, unde mi-s ciorapii?

— Drace, ăsta nu-i samovar, ci horn!

Toate acestea nu durară decît atît cît ai spune de două ori *Tatăl nostru*. În cele din urmă, uşile tribunalului se deschiseră și oamenii începură să umple marea sală spoită.

Jacek, preschimbat în uşier, cu picioarele goale, îmbrăcat cu un pantalon albastru și cu o vestă de aceeași culoare, cu butoni de alamă, cu fața roşie, plină de sudoare, pe care și-o ștergea mereu cu mîneca hainei, se fîțîia încoace și încolo, în dosul gratiilor negre ce împărțeau sala în două. Își bălăbănea capul ca un cal cînd îl zgîndără strechea, și părul lui galben îi cădea ca o coamă pe frunte, sau se uita cu grijă în camera vecină, apoi se așeza o clipă lîngă soba verde.

Era atîta lume încît nu mai puteai să arunci un ac. Și oamenii se îmbulzeau și se împingeau între ei atît de tare încît gratiile începuseră să trosnească. Gălăgia, la început mică, crescu treptat, își luă vînt, pînă ce umplu toată sala. Din cînd în cînd, se auzeau și ocări, vorbe grele.

Evreii vorbeau în jargonul lor sub ferestre; cîteva femei își povesteau în gura mare necazurile și plîngeau cu sughițuri; dar nu puteai ști cine și ce spunea, căci stăteau înghesuiți, cu capetele lipite unul de celălalt, asemeni unui lan plin cu maci roşii și cu spice de secară pe care vîntul le frămîntă, și lanul se leagănă, foşneşte, și apoi iar încremeneşte, cu spicele nemişcate unul lîngă altul. Dar iată că Jewka, zărindu-l pe Boryna sprijinit de gratii, începu să strige la el așa de tare încît acesta, ieşindu-și din fire, îi răspunse cu asprime:

— Taci, cățea, c-am să-ți rup coastele de n-o să te mai știe nici mă-ta!

Jewka, furioasă, își pregăti numaidecît unghiile și se repezi spre dînsul, prin mulțimea de oameni;

broboada îi căzu de pe cap şi copilul începu să ţipe. Nu se ştie ce întorsătură ar fi luat lucrurile, dacă Jacek n-ar fi sărit în picioare, deschizînd uşa şi strigînd :

— Tăcere, oameni buni ! Vine Curtea !

Şi Curtea într-adevăr intră în sala de şedinţe. Mai întîi moşierul din Raciborowice, înalt şi gros, iar după el cei doi asesori şi grefierul, care luă loc la o măsuţă aşezată mai deoparte, lîngă fereastră, îşi aşeză hîrtiile şi privi spre judecători, care se opriseră dinapoia mesei mari, acoperite cu pînză roşie şi-şi puseseră lanţurile de aur în jurul gîtului.

Se făcu o tăcere aşa de mare încît se auzea cum vorbesc cei din stradă, de sub ferestre.

Moşierul desfăcu hîrtiile, tuşi, aruncă o privire spre grefier şi anunţă cu voce groasă şi răsunătoare că şedinţa e deschisă.

După aceasta, grefierul citi lista proceselor care urmau să se judece în acea zi, îi şopti ceva la ureche primului asesor, acesta îi împărtăşi mai departe judecătorului vorbele, care dădu din cap, în semn de încuviinţare.

Şedinţa începu.

Primul proces fu plîngerea unui paznic împotriva unui vagabond care nu ştiu ce dezordini făcuse în curtea unei ferme.

Vagabondul fu condamnat în lipsă.

Veni apoi cazul unui băiat care fusese bătut pentru că lăsase caii să pască într-un cîmp cu trifoi.

Se învoiră ca mama să primească cinci ruble, iar băiatul o pereche de pantaloni şi un surtuc, noi.

Apoi un litigiu de hotărnicie.

Amînat din lipsă de dovezi.

O afacere de furt de lemne din pădurea judecătorului ; intendentul îi acuza pe ţăranii din Rokiciny.

Ţăranii sînt condamnaţi la o amendă, sau la două săptămîni de închisoare fiecare.

Dar nu se mulţumesc cu sentinţa dată ; vor face apel.

Şi începură să strige aşa de tare că e o nedreptate, cum că pădurea e un bun comun, de care se servesc cu toţii, încît judecătorul îi făcu semn lui Jacek, care tună :

— Tăcere ! Tăcere ! Aici sînteţi la judecătorie, nu la cîrciumă !

Şi astfel se desfăşură proces după proces, ca un bulgăre de pămînt după altul, cu un mers egal şi destul de liniştit. Numai cîteodată se auzeau învinuiri, plînsete înnăbuşite sau înjurături, dar Jacek le potolea numaidecît.

Unii părăsiseră sala, dar alţii noi le luaseră locul, aşa că stăteau înghesuiţi, ca într-un snop ; nimeni nu putea să se mişte şi se făcuse aşa de cald, că abia mai puteai să răsufli ; în cele din urmă, judecătorul porunci să se deschidă fereastra.

Veni atunci la rînd procesul lui Bartek Koziol din Lipce, care îi furase Marcyannei Antonowna Paczes un porc. Martori, chiar Marcyanna, fiul ei Szymon, Barbara Piesek şi alţii.

— Martorii sînt de faţă ? întrebă un asesor.

— Sîntem ! strigară toţi dintr-o dată.

Boryna, care pînă atunci stătuse de unul singur răbdător, sprijinit de gratii, se apropie puţin de Paczesiowa, s-o salute, căci ea era mama Jagnei Dominikowa.

— Acuzat Bartek Koziol, apropie-te de gratii !

Un ţăran mic de statură dădu mulţimea în lături cu atîta putere încît oamenii începură să înjure, că-i calcă pe picioare şi le rupe hainele.

— Tăcere, netrebnicilor ! Onoratul tribunal are cuvîntul ! strigă Jacek, introducîndu-l.

— Dumneata eşti Bartlomiej Koziol ?

Încurcat, ţăranul se scărpină sub claia de păr des, retezat scurt pe frunte, un rînjet prostesc îi schimonosi faţa uscată, rasă, iar ochii săi vicleni şi roşii se plimbară de la un judecător la altul, vioi ca nişte veveriţe.

— Dumneata eşti Bartlomiej Koziol ? întrebă din nou judecătorul, căci ţăranul tăcea.

— De bună seamă că el e Bartlomiej Koziol, nu vă fie cu supărare, domnilor judecători ! strigă pițigăiat o namilă de femeie, ieșind cu forța de după grilaj.

— Dar cu dumneata ce-i ?

— Vă cer iertare dar eu mi-s nevasta amărîtului ăsta, zise ea, și făcu o plecăciune pînă la pămînt încît tichiuța ei scrobită se agăță de masa judecătorească.

— Faci depoziție ?

— Cum adică, să fiu martoră ? Nu... vă rog numai...

— Ușier, dă-o după grilaj !

— Ieși, femeie ! Locul tău nu e aici...

Și apucînd-o de umeri, o împinse de-a-ndăratelea.

— Vă rog, domnilor judecători, omul meu e cam surd ! strigă ea.

— Ieși cît te iau cu binișorul !

Și-o împinse așa de tare în grilaj că femeia gemu, căci nu voia cu binele să dea înapoi nici un pas.

— Ieși ! O să vorbim așa de tare încît, chiar de-ar fi el *koziol* [1], tot o să priceapă.

În sfîrșit, interogatoriul începu.

— Cum te numești ?

— Aud ?... Cum mă numesc ?... Păi, abia m-ați strigat, așa că trebuie să știți...

— Ești un prost ! Cum te numești ? întrebă neîndurător judecătorul.

— Bartek Koziol, cinstiți judecători, interveni nevastă-sa.

— Cîți ani ai ?

— Aud ?... Cîți ani ?... Parcă mai țin eu minte ? Ei, nevastă, cîți ani am ?

— Cincizeci și doi la primăvară, după cîte știu.

— Gospodar ?

— Păi de... gospodar ca mine... Trei pogoane de nisip și-o coadă de vacă !...

[1] *Koziol* în limba polonă înseamnă *țap*.

— Ai mai fost osîndit ?

— Aud ?... Osîndit ?...

— Ai mai fost închis pînă acum ?

— Cum s-ar zice, dacă am stat la închisoare ?... Osîndit ?... Ei, muiere, am mai fost eu la închisoare ?

— Da, Bartek, ai fost ! Adu-ţi aminte de ticăloşii ăia de la castel, cînd cu mielul ăla mort...

— Aşa e !... Am găsit pe islaz un miel mort... l-am luat, că l-ar fi sfîşiat cîinii... M-au pîrît, au jurat că l-am furat, judecătorii m-au osîndit... m-au băgat la răcoare şi-am făcut puşcărie... Dar a fost o nedreptate, asta chiar că a fost o nedreptate !... zise el cu un glas înnăbuşit, uitîndu-se pe furiş spre nevastă-sa.

— Eşti învinuit că ai furat o scroafă de la Marcyanna Paczes. Ai luat-o de pe cîmp, ai adus-o acasă, ai tăiat-o şi ai mîncat-o. Ce ai de spus în apărarea ta ?

— Aud ? Am mîncat-o eu ? Să-mi crape ochii, no, dacă am mîncat-o ! Auziţi, oameni buni, cică i-am mîncat eu scroafa. Păi cum să i-o fi mîncat, oameni buni, vai şi sărac de mine ? strigă el cu o voce jalnică.

— Ce ai de spus în apărarea ta ?

— Ha ? Apărare ?... Trebuie să mai spun ceva, muiere ?... Aha, stai, că mi-aduc aminte. Nu sînt vinovat, n-am mîncat porcul, Marcyanna Dominikowa minte ca o căţea. Eu aş lua-o de botul ăla al ei scîrbos şi aş tîrnui-o.

— Aoleo, oameni buni, oameni buni !... izbucni Dominikowa.

— Lasă asta pentru mai tîrziu ! Acum spune-ne cum se face că porcul Paczesiowei a fost găsit la tine ?

— Porcul Paczesiowei... a fost găsit la mine ? Muiere, ce spune preacinstita faţă ?

— Ei, la naiba, Bartek, e vorba de purcelul cela, care s-a luat după tine pînă acasă !

— A, mi-aduc aminte, aşa-i ! Numai că era un purcel de lapte, şi nu un porc ! Rog cinstitul tribu-

nal să mă asculte. Am zis şi mai zic : porcul era un purcel de lapte, şi nu un porc ; un purcel alb, şi lîngă coadă, sau oleacă mai jos, cu o pată neagră.

— Bine, dar cum de s-a luat după tine ?

— Cum de s-a luat după mine ?... Am să povestesc totul acuşi şi-am să dovedesc cinstitului tribunal şi norodului adunat aici că eu nu sînt vinovat şi că Dominikowa e o mincinoasă, o guralivă şi o defăimătoare afurisită.

— Mint eu ? Atunci să te trăsnească Dumnezeu şi să n-ai parte de împărtăşanie ! zise în şoaptă Dominikowa, scoţînd un suspin adînc şi uitîndu-se spre icoana Maicii Domnului, atîrnată într-un colţ al sălii. Apoi, nemaiputîndu-se stăpîni, îşi strînse pumnii descărnaţi şi-l ameninţă, şuierînd : Hoţule, tîlharule !

Şi-şi desfăcu degetele, ca şi cum ar fi vrut să-l înhaţe. Dar Bartkowa se aruncă asupra ei, ţipînd :

— Ce, vrei să-l baţi, căţea ? Vrei să-l baţi, zgripţuroaico ? Maşteră ce eşti !

— Linişte ! strigă judecătorul.

— Tacă-vă fleoanca, altfel vă dau afară ! spuse Jacek apăsat, ridicîndu-şi nădragii, căci i se rupseseră cozondracii.

Se făcu linişte îndată, şi femeile, gata să se ia de păr, tăcură, dar se mîncau din priviri, gemînd de mînie.

— Povesteşte, Bartlomiej, povesteşte totul, dar să spui numai adevărul !

— Adevărul ?... Am să vă spun numai adevărul, adevărul curat ca cleştarul, ca la spovedanie, ca un ţăran gospodar către alt gospodar, că-s gospodar din moşi-strămoşi, nu-s muncitor cu ziua, un terchea-berchea sau un păduchios de la oraş ! Să vedeţi cum a fost...

— Gîndeşte-te bine şi vezi să nu uiţi nimic ! îl sfătui nevastă-sa.

— N-am să uit nimic, Magdus, n-am să uit. Iată cum a fost. Veneam pe drum pe Valea Lupilor şi mi-aduc aminte că era taman astă-primăvară... pe înserat, pe lîngă trifoiul lui Boryna... mergeam aşa-

dar, spunîndu-mi rugăciunea, că tocmai bătuse toaca... se înnopta... eu mergeam, mergeam... cînd aud ceva... să fie glas de om ?... Doamne sfinte, parcă ar fi un grohăit... Mă întorc, mă uit — nu se vede nimic, nu se mai aude nimic ! Îmi zic : „Ăsta-i Diavolul care mă ispiteşte..." şi-mi văd de drum. Dar cum începusem să simt aşa un fior în spate, mă apucai să spun o rugăciune. Cînd, iar aud un grohăit ! Îmi zic : „Trebuie să fie un porc sau un purcel de lapte". Mă dau puţin într-o parte, în trifoi, şi mă uit... Chiar aşa, ceva se ţinea după mine ; mă opresc eu, se opreşte şi el ; era ceva alb, scund şi lung, şi cu nişte ochi arzători ca de pisică sălbatică sau, Doamne păzeşte, ca de drac. Fac semnul crucii şi, cum se încreţise carnea pe mine, am pornit-o la pas ; parcă poţi să ştii vreodată cu cine te întîlneşti în drum noaptea ? Doar toţi oamenii din Lipce ştiu că prin Valea Lupilor umblă priculicii.

— Aşa e, cinstiţi judecători ! Anul trecut, cînd Sikora trecea într-o noapte pe-acolo, cineva l-a apucat de gît, l-a trîntit la pămînt şi l-a stîlcit aşa de tare, că a zăcut două săptămîni în pat, lămuri nevastă-sa.

— Tu taci, Magdus, taci ! Ei, şi merg eu, merg — arătarea nu mă slăbea un pas, şi grohăia. Tocmai atunci a răsărit şi luna cît o baniţă. Mă uit îndărăt, ce să văd ? Nici pomeneală de Necuratul, doar un purcel de lapte. Atunci m-am supărat : da' ce-şi închipuie dobitocul ăsta prost ? Şi, ca să-l sperii, am aruncat cu un băţ în el şi-am pornit mai departe spre casă. Mergeam pe hat, între ogorul cu sfeclă al lui Michal şi grîul lui Boryna, apoi printre grîul de primăvară al lui Tomek şi ovăzul lui Jasiek, care a plecat mai an la militărie şi căruia i-a născut tocmai ieri nevasta... Purcelul venea după mine ca un cîine şi, cînd mergea alături, cînd o zbughea în cartofii Dominikowei, guiţînd ba de ici, ba de colo, dar de rămas în urmă nu rămînea de loc, se ţinea scai de mine. O iau pe potecă, peste cîmp... jigodia după mine. Simţ cum mă trec sudorile, că, Doamne sfinte, ce fel de porc o mai fi

şi-ăsta, şi, vorba aia, dacă nu-i porc ? Dau în drum, pe la troiţă... porcul după mine. Era alb, îl vedeam bine, şi lîngă coadă, oleacă mai jos, avea un semn negru. Sar şanţul, el după mine ; mă caţăr pe moviliţele din spatele troiţei, dihania după mine ; săr pe mormanul de pietre, şi cînd mi-a sărit între picioare, am căzut cît sînt de lung !" „Oare Necuratul să fie ?" îmi zic. Abia mă ridic de jos, şi năluca pune coada în vînt şi, să te păzeşti ! O ia la fugă înaintea mea. Du-te, afurisitule, mă gîndeam, dar nu s-a dus pe pustii, a mers aşa înaintea mea pînă acasă, pînă acasă, cinstiţi judecători, da, a intrat în ogradă, a dat buzna în tindă şi, cum uşa era deschisă, a zbughit-o înăuntru. Uite, să n-ajung s-apuc ziua de mîine, dacă n-a fost precum vă spusei, amin !

— Şi după asta l-ai tăiat şi l-ai mîncat, hai ? întrebă judecătorul înveselit.

— De ! Dacă l-am tăiat şi mîncat ?... Da' ce-aţi fi vrut să facem ? Trece o zi, purcelul nu pleacă ; trece o săptămînă, nici chip să-l alungi, că se întorcea guiţînd. Nevastă-mea îl îndopa cum putea, că nu puteam să-l lăsăm să moară de foame, nu-i aşa ? E şi el o făptură a lui Dumnezeu... Dumneavoastră, cinstiţi judecători, sînteţi înţelepţi şi veţi înţelege. Ce puteam să fac eu, un amărît, un om sărac, cu purcelul ? Nimeni nu vine să-l ceară, în casă sărăcie, şi mînca atîta că nu ştiam ce să ne mai facem... Încă o lună de-l mai ţineam, ne mînca şi urechile... Ce era să facem ? În loc să ne mănînce el pe noi, l-am mîncat noi pe el, dar nu pe tot, că s-a auzit în sat, şi Dominikowa s-a plîns, a venit cu primarul şi a luat totul.

— Totul ? Dar partea dinapoi unde era ? ţipă Dominikowa cu voce şuierătoare.

— Unde era ? Întreabă-l pe Kruczek şi pe ălelalte lighioane. Că l-am dus peste noapte în coşar şi ai naibii cîini i-au dat de urmă, au intrat înăuntru, că uşa era spartă, au înhăţat carnea şi au făcut ospăţ din sudoarea frunţii mele, îndopîndu-se şi umflîndu-se ca nişte boieri.

— Numai un prost poate să creadă că un porc s-a luat singur după el, de bunăvoie, necum Curtea! Tîlharule! Şi oaia morarului cine a furat-o? Dar gîştele părintelui? S-auzim!

— L-ai văzut tu? L-ai văzut tu? urlă Kozlowa, gata să-i scoată ochii cu unghiile.

— Dar cartofii dascălului cine i-a furat? Mereu piere cîte ceva din sat: ba o gîscă, ba o găină, ba o unealtă, urmă ea neînduplecată.

— Dar tu, putoare, ce făceai cînd erai tînără, şi fie-ta ce face acum cu flăcăii? Crezi că lumea nu ştie? Nu mai sări cu gura...

— Să nu te-atingi de Jagna! Bagă de seamă, că te fac chisăliţă... Bagă de seamă! ţipă ea în gura mare, adînc jignită.

— Tacă-vă fleoanca, că de nu, vă dau pe uşă afară! le mai potoli Jacek, trăgîndu-se de nădragi.

Urmă apoi depoziţia martorilor.

Prima care depuse fu pîrîtoarea, Dominikowa. Ea vorbi cu o voce stinsă, pioasă, jurîndu-se la fiece cuvînt în faţa Fecioarei din Czestochowa că porcul era al ei, făcîndu-şi cruce, bătîndu-se cu pumnii în piept şi spunînd că într-adevăr Koziol îl furase de pe islaz. Nu-i cerea onoratului tribunal nici o pedeapsă, căci bunul Isus n-are să-l cruţe şi-l va trimite de-a dreptul în iad. În schimb, ceru cu tărie o pedeapsă exemplară pentru jignirea adusă ei şi Jagnei, în faţa întregii lumi.

Martorul următor fu Szymek, fiul Dominikowei. Ţinîndu-şi şapca cu mîinile încrucişate, ca la rugăciune, nu-şi lua ochii o clipă de la judecători, arătînd cu o voce tînguitoare, ca şi cum n-ar fi fost de faţă, că scroafa era a maică-si, că era toată albă, doar că avea o pată neagră lîngă coadă; că avea o ureche spintecată, căci Lapa, cîinele lui Boryna, o apucase astă-primăvară de ea şi scroafa scosese atunci nişte ţipete aşa de ascuţite încît el o auzise, deşi în clipa aceea se afla în hambar...

Fu chemată apoi Marcyanna Piesek şi alţii.

Ei mărturisiră pe rînd ce ştiau şi fură puşi să jure. Szymek îşi ţinea mereu şapca în mîinile în-

crucişate, pierdut într-o pioasă contemplare a judecătorului. Kozlowa încerca să treacă după grilaj, tăgăduind şi blestemînd, iar Dominikowa suspina mereu în faţa sfintei icoane, uitîndu-se cînd şi cînd la Koziol, căruia îi fugeau ochii în toate părţile, trăgînd mereu cu urechea încoace şi-ncolo, sfătuindu-se din priviri cu Magdusia, nevastă-sa.

Oamenii ascultau cu luare-aminte şi de mai multe ori se făcu rumoare în sală, se auziră observaţii răutăcioase, cîte-un hohot înnăbuşit de rîs răsuna sub grinzile tavanului, încît Jacek trebuia să intervină des, cu ameninţări, ca să facă linişte.

Procesul ţinu multă vreme, pînă la suspendarea şedinţei, cînd judecătorii se retraseră în camera vecină, ca să delibereze. Oamenii se răspîndiră pe coridor sau ieşiră afară ca să mai răsufle puţin. Unii îmbucau cîte ceva, alţii vorbeau cu martorii lor, cineva arăta că fusese nedreptăţit, în timp ce un altul se plîngea şi el de-o altă nedreptate şi scăpa cîte-o înjurătură, cum se întîmplă de obicei la tribunal.

După pauză şi după darea sentinţei veni la rînd procesul lui Boryna.

Jewka se proţăpi în faţa judecătorilor şi, tot legănînd în braţe copilul înfăşurat în broboadă, începu să povestească cu de-amănuntul chinurile şi necazurile pe care le îndurase; cum a intrat în slujbă la Boryna, cum muncea pînă nu se mai putea ţine pe picioare, fără să audă măcar o dată o vorbă bună, n-avea nici unde să doarmă, de mîncare nu i se dădea destul, aşa că trebuia să mănînce pe la vecini; cum nu-i plătise nici leafa şi-o azvîrlise pe drumuri împreună cu copilul pe care i-l făcuse... Isprăvi izbucnind în hohote de plîns şi, cu un strigăt, se aruncă în genunchi la picioarele judecătorilor.

— M-a nedreptăţit! Şi copilul ăsta e al lui, vă jur, preacinstiţi judecători!

— Minte ca o căţea! bombăni Boryna indignat.

— Eu mint? Toată lumea, toţi oamenii din Lipce ştiu că...

— Că eşti o căţea, o tîrfă...

— Cinstiţi judecători, altădată nu-mi spunea altfel decît Jewka, Jewus, şi-mi mai dădea şi alte nume drăgăstoase, şi-mi aducea mărgele de la oraş, şi adesea cîte-o turtă dulce, şi-mi spunea aşa: „Ţine astea, Jewus, ia-le, îmi eşti cea mai dragă..." Şi acu, Isuse, bunule Isuse!

Şi începu să plîngă.

— Mincinoasă nerușinată! Poate că te-oi fi învelit şi cu plapuma şi ţi-oi fi zis: „Dormi, Jewus, dormi!..."

Toată sala se cutremură de-un hohot de rîs.

— De bună seamă că da! Ce, nu tu scînceai ca un cîine la uşa mea şi nu-mi făceai tot felul de făgăduieli?

— Doamne, cum de n-o trăsneşti pe-o ticăloasă ca asta! strigă el înlemnit.

— Cinstiţi judecători, toată lumea ştie cum a fost! Tot satul poate să mărturisească cum că eu spun adevărul. Tot timpul cît i-am slujit nu m-a lăsat nici o clipă în pace. Sărmană orfană ce sînt... bătută de soartă... puteam eu oare să mă apăr împotriva unui om voinic ca el? Dacă strigam, mă lovea şi făcea cu mine ce dorea. Şi-acu încotro să mă îndrept cu plodul ăsta? Martorii vă vor spune şi vă vor adeveri... mai zise ea printre plînsete şi strigăte.

Dar, în realitate, martorii nu aduseră în depoziţiile lor decît bîrfeli şi bănuieli; atunci ea începu iar să explice, să încerce să-i convingă pe judecători. În cele din urmă, ca ultimă dovadă, îşi desfăşă copilul şi-l puse sub nasul judecătorilor. Copilul dădea din picioruşele goale şi ţipa de-ţi împuia urechile.

— Cinstiţi judecători, judecaţi singuri al cui este! Uite, are nasul ca un cartof, nasul lui, ochii cenuşii, părul la fel, e leit Boryna! strigă ea.

De data aceasta, tribunalul nu se mai putu ţine să nu rîdă. Oamenii urlau de bucurie, privind cînd copilul, cînd pe Boryna, şi aruncînd fel de fel de vorbe:

— Ți-ai găsit podoabă, parcă-i un cîine belit!

— Boryna e văduv, ar putea s-o ia de nevastă, iar plodul i-ar prinde bine la păşunat vacile.

— Şi năpîrleşte ca o vacă primăvara.

— Şi-i frumoasă... foc! S-o iei şi s-o pui în mijlocul meiului, să sperie ciorile!

— Păi cîinii şi-aşa fug de ea cînd trece prin sat!

— Şi ce mutră! Ai zice că-i sulemenită cu jeg.

— Sigur, dacă e econoamă! Se spală o dată pe an, să nu cheltuiască bani pe săpun.

— Aprinde focul în sobele ovreilor, aşa că n-are timp şi nu-i de mirare că nu se spală!

Glumele proaste deveneau din ce în ce mai răutăcioase şi mai crude, iar ea tăcea, uitîndu-se la oameni cu priviri absente de cîine bătut şi rumegînd ceva în sinea ei.

— Ci tăceţi odată! E păcat să vă bateţi joc aşa de-o fată sărmană! strigă Dominikowa atît de tare încît oamenii tăcură.

Unii începură să se scarpine în cap de ruşine.

Procesul se încheie cu respingerea acţiunii.

Boryna simţi o mare uşurare, căci, deşi nu era vinovat, se temea de pălăvrăgelile oamenilor şi de faptul că va fi pus să plătească cine ştie ce despăgubiri, deoarece legea e aşa fel făcută că nu ştii niciodată pe cine poate să-l apuce de guler: pe vinovat sau pe nevinovat. Asta s-a văzut nu o dată sau de două ori, ci destul de des...

Bătrînul părăsi îndată tribunalul şi, tot aşteptînd-o pe Dominikowa, începu să se gîndească în sinea lui la toată această întîmplare. Nu izbutea să înţeleagă de ce se plînsese ea împotriva lui şi pentru ce.

„La naiba, nu prea îmi vine să cred că a uneltit singură toate astea. Trebuie s-o fi împins careva să se plîngă împotriva mea. Dar cine?"

Se duse împreună cu Szymek şi Dominikowa la cîrciumă, să bea şi să îmbuce ceva, căci trecuse de mult de amiază şi, deşi Dominikowa era de părere că tărăşenia cu Jewka o pusese la cale fierarul, ginerele său, Boryna nu putea să creadă.

— La ce bun să fi făcut asta ?

— Ca să-ţi otrăvească zilele, să te facă de rîs şi să te amărască. Sînt oameni care, aşa, ca să se veselească, pot să te jupoaie de viu.

— Da' de ce s-a pornit Jewka aşa împotriva mea ? Că doar nu i-am făcut nici un rău. Ba chiar i-am dat un sac de ovăz părintelui, cînd i-a botezat copilul din flori.

— Ea slujeşte la morar şi morarul e prieten bun cu fierarul. Aşa că, pricepi...

— Pricep foarte bine, numai că dracu să mai ştie... Hai noroc ! Să mai bem !

— Noroc ! Bea, Maciej !

Băură încă un pahar sau două, isprăviră şi a doua jumătate de kilogram de salam cu jumătate de pîine, bătrînul cumpără un şirag de turte pentru Jozia şi se ridicară să plece.

— Stai cu mine, Dominikowa, că mi-e urît singur ! Mai schimbăm o vorbă, două...

— Cu plăcere, dar stai să mă reped olecuţă pînă la mănăstire, să spun o rugăciune, şi sînt gata.

Şi plecă, dar cît ai spune de două ori *Tatăl nostru* se întoarse. Plecară îndată.

Szymek se tîrî încet în urma lor, căci avea înhămată la căruţă o singură iapă, iar drumul era şi el tare nisipos. Se simţea cam buimac. N-avea obiceiul să bea, iar tribunalul îl zăpăcise. De aceea se legăna, moţăind în fundul căruţei cu coviltir. Cînd se trezea, îşi scotea şapca din cap, îşi făcea cu evlavie semnul crucii şi, privind absent în coada mîrţoagei sale, aşa cum privise la tribunal faţa moşierului, mormăia : „E scroafa mamei, era albă peste tot, doar la coadă avea un semn negru..."

Soarele pogora spre asfinţit cînd intrară în pădure. Vorbeau foarte puţin, cu toate că stăteau alături pe leagănul dinainte.

Uneori unul dintre ei mai scotea cîte-un cuvînt, căci nu se cade să stai ca un mofluz, dar vorbeau numai atît cît să nu adoarmă şi să nu li se încleie limba.

Boryna îmboldea iapa, deoarece, plină de sudoare pînă la pîntece de oboseală şi căldură, încetinise pasul. Cîteodată fluiera, apoi tăcea, cîntărind ceva în sinea lui, făcîndu-şi socoteli, privind deseori pe furiş spre bătrînă, la faţa ei uscată, albă ca ceara, plină de zbîrcituri mari. Ea îşi mişca încet buzele fără dinţi, ca şi cum s-ar fi rugat în tăcere ; uneori îşi trăgea casînca roşie mai pe frunte, căci soarele îi bătea drept în ochi ; stătea nemişcată, numai ochii cenuşii îi luceau în cap.

— Aşadar aţi isprăvit cu cartofii ? întrebă el în cele din urmă.

— Da. S-au făcut oleacă anul ăsta.

— O să vă fie mai uşor să creşteţi porci.

— Am pus unul la îngrăşat, să fie acolo, la nevoie, de Lăsata-secului...

— Aşa-i, aşa-i !... După cîte am auzit, Walek al lui Rafal a trimis la dumneavoastră peţitori...

— Parcă numai el ? Dar aruncă banii degeaba pe votcă... Jagusia mea nu-i pentru de-alde ăştia, ferit-a sfîntul !

Şi înălţîndu-şi capul, îl scrută pînă în adîncuri cu ochii ei de vultur. Dar cum Boryna era un copoi bătrîn, şi nu un flăcău necopt la minte, nu arăta decît o faţă rece şi liniştită, pe care nu se putea citi nimic. Multă vreme nu mai schimbară nici un cuvînt, de parcă, prin această tăcere, şi-ar fi încercat puterile.

Boryna n-avea chef să înceapă el vorba, căci doar era om în vîrstă şi cel mai mare gospodar din Lipce ; şi-apoi, nu putea aşa dintr-o dată să-i spună că Jagusia îi place. Avea demnitatea lui şi era un om chibzuit. Dar, iute din fire, îl cuprinse ciuda că trebuie să se învîrte aşa în jurul oalei.

Dominikowa înţelegea ceva din toate astea şi bănuia ce-l întristează şi-l macină, dar nu scoase nici un cuvînt să-l ajute. Din cînd în cînd se uita la el, la lumea din jur, sau în înaltul cerului. În cele din urmă, zise într-o doară :

— E o căldură ca pe vremea secerii!

— Aşa-i.

Şi era adevărat. Căci drumul prin pădure era strîns ca între două ziduri puternice, încît nici o adiere de vînt nu răzbătea dinspre cîmp, iar soarele te bătea drept în creştet şi dogorea atît de tare încît copacii, pîrjoliţi, stăteau nemişcaţi, aplecîndu-şi deasupra drumului capetele lor moleşite, şi numai din cînd în cînd lăsau să cadă cîteva ace chihlimbarii, legănîndu-se în drum. Mirosul de ciupercă al smîrcurilor şi frunzelor de stejar îţi pătrundea în nări.

— Ştii, mă gîndesc adeseori, şi nu numai eu, cum de un gospodar cu atîta judecată şi atîta pămînt, cu atîta trecere în sat ca dumneata, de pildă, n-are ambiţia să ocupe o slujbă publică.

— Aşa-i! N-am nici cea mai mică ambiţie. Dar ce folos aş avea din asta? Am fost primar timp de trei ani şi a trebuit să dau bani din buzunar. Şi cît m-am spetit eu şi caii mei! Şi cîte necazuri şi alergături n-am avut! Mai multe chiar decît un cîine care păzeşte vitele pe cîmp. Averea mi se risipea, iar nevastă-mea nu-mi mai spunea o vorbă bună...

— Era şi ea o femeie cu cap! Dar cînd ai o slujbă publică eşti şi-n cinste şi-n cîştig!

— Crezi? Să faci temenele jandarmilor, să te închini la picioarele cine ştie cărui dobitoc de funcţionar! Auzi, mare cinste! Dar cînd impozitele nu se încasează, cînd podul e în stare proastă, cînd un cîine turbează, cînd unul trăsneşte cu leuca în căpăţîna altuia, cine e vinovat? Primarul e vinovat! Pe primar îl trag la răspundere! Ce mai cîştig! Numai eu ştiu cîţi pui, cîte ouă şi cîţi boboci de gîscă am dus la oraş grefierului!

— E-adevărat ce spui. Dar uite că Pietrek nu se lasă nici mort din fruntea primăriei! Şi-a cumpărat pămînt, şi-a clădit un mic hambar, şi caii lui parcă-s nişte uriaşi!

— De bună seamă. Dar parcă știi ce-are să-i mai rămînă pînă la sfîrșit ?

— Crezi...

— Am ochi și-nțeleg și eu cîte ceva...

— Primarul e un om cu multă încredere în puterile lui. Se joacă cu părintele ca pisica cu cîinele.

— Dacă-i merge bine, neveste-si să-i mulțumească. El e primar, dar ea ține totul în mînă.

Tăcură din nou, atît cît ai spune o rugăciune sau ceva mai mult.

— Dar dumneata nu te gîndești să pețești pe nimeni ? întrebă ea cu grijă.

— Hm ! Femeile nu mă mai ispitesc, sînt prea bătrîn...

— Glumești ! Bătrîn e unul care nu mai poate să se miște, care nu mai poate duce lingura la gură și care stă pe sobă. Te-am văzut ducînd în spinare un sac cu secară.

— De bună seamă că sînt încă în putere, dar care fată ar vrea să se mărite cu mine ?

— Încearcă mai întîi înainte de-a vorbi așa ! Uită-te în jurul dumitale !

— Îmbătrînesc, copiii cresc... și n-aș vrea să mă însoțesc cu oricine.

— Semnează numai un act de donație și nici cea mai bună partidă n-are să se dea în lături...

— Da, din pricina donației ! Scroafele ! Pentru un pogon chiar cea mai nevinovată fată e gata să se mărite și cu un cerșetor de la ușa bisericii !

— Parcă bărbații nu se uită tot la zestre ?

Boryna nu răspunse la ultimele cuvinte, ci șfichiui iapa cu-atîta putere încît o porni la galop.

Tăcură multă vreme.

Abia cînd ieșiră din pădure și dădură în cîmp, printre plopii de pe marginea drumului, Boryna, care tot timpul se frămîntase în sinea lui, izbucni :

— La naiba cu lumea asta ! Plătești pentru orice, chiar pentru o vorbă bună ! Mai rău ca așa nici că

se poate! Pînă şi copiii se ridică azi împotriva părinţilor, nu mai ştiu ce înseamnă ascultarea, şi toţi se mănîncă între ei ca cîinii!

— Asta pentru că sînt proşti şi uită că ţărîna asta o să ne înghită pe toţi deopotrivă într-o bună zi.

— Copiii de azi, cum prind aripi, şi încep să se certe cu tatăl lor, ca să le dea partea ce li se cuvine! Bătrînii sînt buni numai ca să rîdă de ei. Puturoşii, nu mai au loc în sat, nu se mai ţin de datină şi li-e ruşine chiar să poarte hainele părinţilor noştri!

— Şi asta numai din pricină că nu se mai tem de Dumnezeu.

— Fie din pricina asta, fie din alta, lucrurile merg rău.

— Şi nu se vede nici o îndreptare.

— N-are cine-i sili, ca să meargă bine.

— I-o pedepsi Dumnezeu! La judecata de apoi au să răspundă de păcatele lor!

— Dar vieţile omeneşti pierdute pînă atunci nu se mai cîştigă niciodată.

— Trăim nişte vremuri că parc-ai dori să vie o dată o ciumă!

— Vremurile? De bună seamă! Dar vinovaţi sînt şi oamenii! Uite, de pildă, fierarul, sau primarul! Se ceartă cu părintele, aţîţă oamenii, le aruncă praf în ochi, şi proştii îi cred!

„Fierarul ăsta îmi otrăveşte viaţa, deşi mi-e ginere!"

În felul acesta se plîngeau amîndoi împotriva tuturor, privind satul, care se zărea tot mai mult printre plopi.

Erau aproape de cimitir, cînd zăriră un şir de femei aplecate, învăluite într-o pînză subţire de fum; zgomotul înfundat şi monoton al meliţelor ajungea cîteodată pînă la ei, adus de adierea ce se ridicase de prin livezile din vale.

— Frumoasă vreme pentru meliţat inul! Am să mă dau jos, văd că şi Jagusia mea-i aici.

— Nu mă grăbesc, te duc pînă acolo.

— Eşti bun, Maciej ! Zău dacă m-aşteptam...

Şi zîmbi şireată.

Lăsînd drumul cu plopi, el o luă pe drumul de ţară care mergea spre poarta cimitirului şi o duse pînă lîngă cimitir, unde, lîngă zidul cenuşiu de piatră, în umbra mestecenilor, a paltinilor şi a crucilor care se aplecau spre cîmp, mai mult de-o duzină de femei meliţau inul uscat cu atîta putere încît un nor de praf se ridica deasupra lor, în timp ce fire lungi se agăţau de frunzişoarele galbene ale mestecenilor şi atîrnau pe braţele negre ale crucilor ; alături, pe nuiele întinse, peste gropi în care ardeau focuri, fusese pus la uscat inul ud.

Meliţele clămpăneau zgomotoase şi tot şirul de femei se aplecau mereu, cu mişcări scurte, repezi ; din timp în timp, cîte una din ele se ridica, scutura mănunchiul de in de ultimele coji, îl făcea ghem şi-l arunca pe-un ţol mare, întins în faţă.

Soarele, înălţat deasupra pădurii, le bătea drept în faţă, dar ele nu se sinchiseau ; treaba, rîsul, glumele nu încetau o clipă.

— Spor la treabă ! îi strigă Boryna Jagnei, care meliţa la capătul şirului.

N-avea pe ea decît cămaşa, o fustă roşie de lînă şi o basma pe cap, ca s-o apere de praf.

— Mulţumesc ! răspunse ea veselă şi ridică spre el ochii ei mari, albaştri, în timp ce un surîs îi trecea pe chipul frumos pîrlit de soare.

— Fata mamii, dar e destul de uscat ? întrebă bătrîna, pipăind un mănunchi de in meliţat.

— Uscat ca piperul, uite cum se fărîmă !

Şi iar îi aruncă o ocheadă bătrînului, care se simţi străbătut de fiori, pocni din bici şi plecă ; se uita, însă, mereu îndărăt, deşi n-o mai zărea şi parcă o vedea aievea înaintea ochilor.

„Fata asta parcă ar fi o ciută. E tocmai ce-mi trebuie !“ se gîndi.

IV

Era duminică, una din acele zile senine de septembrie, cu soare şi funigei.

Pe mirişte, nu departe de hambare, păşteau vitele lui Boryna. La poalele unui stog înalt, Kuba stătea culcat, păzind vitele şi învăţîndu-l pe Witek *Crezul*. Din cînd în cînd, se răstea la el, sau îi dădea cîte una cu codiriştea biciului, fiindcă băiatul greşea, rătăcind cu ochii peste livezi.

— Bagă-n cap ce-ţi spun, că doar ăsta-i *Crezul!* îi amintea el cu străşnicie.

— Păi ascult, Kuba, ascult!

— Atunci ce te tot zgîieşti la livezi?

— Eu cred că la alde Klomb mai sînt ceva mere...

— Şi ţi-e poftă, ai? Da' ce, tu ai sădit merii? Ia mai zi o dată *Crezul!*

— Nici tu n-ai crescut potîrnichile şi uite c-ai prins o groază!

— Prostule! Merele sînt ale lui Klomb; păsările, hei, sînt ale Domnului din cer, pricepi ori nu?

— Dar le-ai prins pe moşia boierului...

— Şi moşia aia nu-i întîi a lui Dumnezeu? Haida, aghiuţă, zi *Crezul!*

Băiatul îl spuse dintr-o suflare; genunchii îl dureau, dar n-avu răbdare să-l termine.

— Mînza intră-n trifoiul lui Michal! strigă el, gata s-o zbughească din loc.

— Lasă mînza! Fii cu luare-aminte!

În cele din urmă, termină *Crezul;* dar cum nu mai avea astîmpăr, se aşeză pe călcîie, sucindu-se-n-colo şi-ncoace, apoi, zărind în pruni un stol de vrăbii, azvîrli în ele cu un bulgăre de pămînt şi se bătu repede cu pumnul în piept.

— *Jertfirea* ai înghiţit-o ca pe-o pară coaptă.

El recită *Jertfirea* şi, foarte mulţumit că scăpase, începu să zgîndăre cîinele care dormea şi să se joace cu el.

— Tu ştii doar să zburzi, ca un viţel prost.

— Potîrnichile i le duci părintelui ?

— De bună seamă că i le duc...

— Mai bine le-am frige acilea, pe cîmp.

— Ce vorbeşti ? Haide, pune cartofii la copt !

— Uite, lumea se şi duce la biserică ! strigă Witek, zărind pe drum, printre garduri şi copaci, broboade roşii, sclipitoare.

Soarele ardea tărişor ; ferestrele, uşile caselor erau larg deschise ; ici mai vedeai pe cîte unul spălîndu-se în faţa prispei ; dincoace, o fată îşi împletea cosiţele ; dincolo, un altul îşi scutura straiele de duminică, boţite după o săptămînă de şedere în ladă ; prin alte părţi, cete de oameni porneau la drum : maci roşii, ai fi zis, crizanteme galbene, înflorind la picioarele zidurilor, ori garoafe, gălbinele. Şi aşa treceau cu toţii, neveste gătite, fete, copii, bărbaţi care, în dolmanele lor albe cu glugă, semănau cu nişte snopi mari de secară. Toţi se îndreptau agale spre biserică, pe drumeagul de pe malul iazului, ce oglindea soarele ca un taler de aur, de-ţi lua ochii.

Iar clopotele băteau fără încetare, cu glasurile lor vesele de sărbătoare, semn de odihnă şi rugăciune.

Kuba aştepta să înceteze dangătele ; nemaiavînd răbdare, ascunse legătura de potîrnichi sub haină şi zise :

— Witek, cînd n-or mai bate clopotele, bagă vitele în staul şi vino la biserică.

Şi se depărtă cît putu de repede, şchiopătînd, pe poteca din marginea grădinilor. Drumul era plin de frunze de plop şi călca peste ele ca pe-un chilim de culoarea şofranului.

Presbiteriul era în faţa bisericii, de care numai drumul îl despărţea, în fundul unei grădini mari, plină încă de pere verzi şi de mere rumene.

Kuba se opri nehotărît în faţa cerdacului, pe care se încolăcea o tulpină groasă de viţă roşie. Se uită cu sfială pe ferestrele şi pe uşa coridorului larg deschise ; neîndrăznind să intre, se trase lîngă o tufă de trandafiri, de micşunele şi de steliţe, din care se ridicau miresme îmbătătoare. Un stol de porumbei albi se plimba pe acoperişul verde plin de muşchi sau zbura vesel pînă pe cerdac.

Sfinţia-sa se plimba prin grădină, cu cartea de rugăciuni în mînă ; din vreme în vreme se oprea, scutura un măr, un păr, şi poamele cădeau grele la pămînt, cu un bufnet înfundat. După ce le strîngea în pulpanele sutanei, le ducea în casă.

Kuba îi ieşi în cale şi se plecă umil pînă la pămînt.

— Cine-i ? Aha... tu eşti, Kuba...

— Da, părinţele, adusei şi eu cîteva potîrnichi.

— Domnul să te aibă în paza sa ! Hai cu mine !

Kuba nu merse decît pînă în tindă şi rămase în prag ; nu cuteza să intre în casă : se mulţumi să privească, prin uşa deschisă, icoanele atîrnate pe pereţi şi se închină cucernic, apoi oftă ; ameţit la vederea atîtor frumuseţi, era gata-gata să-l podidească lacrimile şi chiar dădu să îngenunche şi să se roage — se temu însă să atingă podeaua netedă, lucioasă, nu cumva s-o murdărească.

Sfinţia-sa se întoarse între timp din odaie, îi întinse un zlot şi-i zise :

— Domnul să te aibă în paza sa, Kuba. Eşti un om credincios şi bun, am văzut că vii în fiecare duminică la biserică.

Kuba se repezi să-i îmbrăţişeze genunchii şi, buimăcit de atîta bucurie, nici nu-şi mai dete seama cînd ajunse în drum.

— Să fie cu putinţă ? Atîţia bani pentru cîteva păsări ! Ce bun e părintele ! murmură el, privind banul.

De multe ori îi adusese ba cîte-o pasăre, ba un iepure sau ciuperci, dar niciodată nu-i dăduse atît de mult : cel mult zece groşi sau un cuvînt bun. Dar azi ! Sfinte Isuse, un zlot întreg ! Şi-l poftise în odaie, şi-i spusese atîtea cuvinte frumoase !... Isuse Hristoa-

se! Parcă avea o greutate în piept, lacrimile îi curgeau singure din ochi și simțea în inimă o căldură așa de mare, ca și cum cineva i-ar fi strecurat jeratic în sîn.

— Numai părintele știe să cinstească omul, numai el!... Domnul să-i dea sănătate... și Maica Domnului de la Czestochowa!... Și ce inimă bună are!...

Tot satul, argați și gospodari, cîți cunoștea, nu-i ziceau decît „Șchiopul", „Păduchiosul", „Lingeblide", nimeni niciodată nu-i spunea o vorbă bună, n-avea milă de el — cîinii doar, poate, și caii... Și nu era neam prost... era fecior de gospodar... nu copil de pripas sau un coate-goale... ci un creștin adevărat, un catolic...

Kuba își înălță capul tot mai sus și mai semeț. Se îndreptă din șale și, cu un aer aproape sfidător, privi lumea, oamenii care intrau în cimitir, caii ce stăteau lîngă zid, legați de căruțe. Îndesîndu-și șapca pe cap, se îndreptă spre biserică încet, tacticos, ca un gospodar, cu mîinile înfipte în brîu; în urmă, piciorul lui beteag, măturînd drumul, stîrnea un nor de praf.

Nu, în ziua aceea nu se opri sub narthex, cum obișnuia și cum s-ar fi cuvenit; își croi cu îndrăzneală loc prin mulțime și se așeză drept în fața altarului, unde stătea fruntea satului, Boryna și însuși primarul, și cei ce purtau baldachinul, și cei cu lumînări groase cît suianul și care stăteau de strajă lîngă altar, cînd sfinția-sa venea cu sfintele daruri.

Ei îl priviră uimiți, supărați. La ureche îi ajunseră vorbe urîte, asupra lui vedea îndreptate priviri încruntate, de parcă ar fi fost un cîine rătăcit printre ei. În ziua aceea însă lui Kuba prea puțin îi păsa de toate acestea. Strîngea în palmă paraua, cu sufletul bucuros și plin de fericire; da, se simțea cu adevărat ca după spovedanie, dacă nu și mai bine.

Slujba începu.

Argatul îngenunche lîngă grilaj și cîntă laolaltă cu ceilalți, cu ochii la altar, unde, sus de tot, trona Dumnezeu-tatăl, un moșneag frumos, cu părul alb colilie, aidoma boierului de la Drzazgowa Wola. Din mijloc, îl privea Maica Domnului de la Czestochowa, îmbră-

cată într-o mantie de aur. Şi toate erau poleite în aur, lumînările străluceau, pretutindeni se vedeau buchete de flori roşii de hîrtie... Nimburi de aur străluceau pe ziduri, pe ferestrele colorate, chipuri grave de sfinţi, raze purpurii, violete cădeau peste faţa, peste capul lui, parcă s-ar fi oglindit în apa eleşteului soarele, cînd lunecă spre asfinţit. Şi Kuba se simţea ca-n cer în mijlocul acelor minunăţii şi îi era frică să se mişte şi şedea mereu în genunchi, fără a-şi lua ochii de la cerescul obraz înnegrit al Sfintei Fecioare din Czestochowa. Rostea rugăciune după rugăciune, cu buzele uscate, cîntînd cu foc, atît de plin de credinţă că glasul lui răguşit, spart le acoperea pe toate.

— Hei, Kuba, behăi ca o capră ovreiască ! îi şopti careva de alături.

— Mă rog Domnului nostru Isus Hristos şi Preasfintei Fecioare... bîigui el, întrerupîndu-se, căci în biserică se făcuse tăcere.

Preotul se urcă în amvon şi toţi îşi lungiră gîturile, să-l vadă mai bine. Îmbrăcat în stiharul lui alb, aplecat peste mulţime, părintele începu să citească *Evanghelia*. Lumina vitraliilor îl învăluia într-o aură atît de vie încît părea un înger lunecînd pe-un curcubeu. Sfinţia-sa le vorbi multă vreme şi cu atîta înflăcărare, că mulţi oftau mîhniţi ; altora le dăduseră chiar lacrimile, alţii îşi lăsau în jos frunţile, căindu-se în sufletul lor şi făgăduind să se îndrepte. Iar Kuba se uita la preot ca la o icoană şi nu-i venea să creadă că el e domnul acela bun ce-i grăise frumos şi-i dăduse zlotul. Acum părea un arhanghel pe carul de foc al zorilor ; faţa îi pălise, ochii îi aruncau fulgere, pe cînd îşi înălţa glasul, dojenind credincioşii pentru păcatele lor, că erau desfrînaţi, beţivi, zgîrciţi, nelegiuiţi, că se abăteau din calea binelui, că nu-i cinstea pe bătrîni. El îi îndemna cu tărie să-şi dea seama de ce fac ; îi ruga, îi conjura. Kuba nu se mai putu stăpîni ; tremurînd sub povara atîtor păcate, plin de jale şi de căinţă, izbucni într-un plîns cu sughiţuri. Îndărătul lui, tot norodul, neveste, bărbaţi în puterea vîrstei începură

să plîngă, smiorcăind din nas. Şi cînd părintele se întoarse spre altar şi se lăsă în genunchi, un geamăt lung străbătu sfîntul lăcaş ; ca o pădure bătută de vijelie, credincioşii căzură cu feţele la pămînt, cerşind îndurarea Domnului.

Apoi se făcu iarăşi tăcere, o tăcere dumnezeiască, şi liturghia începu, şi orgile bubuiră, umplîndu-l pe Kuba de-o negrăită fericire.

Apoi, glasul preotului, pornit din altar, trecu peste capetele aplecate ale mulţimii ca un torent de sunete sfinte, pătrunzătoare ; clopoţeii scoaseră un clinchet scurt, fumul de tămîie se înălţă, învăluindu-i în trîmbele lor înmiresmate pe credincioşii adînciţi în rugăciune. Ameţit, argatul ofta, întindea braţele, bătîndu-se cu pumnii în piept, biruit de-o dulce moleşeală. Murmurul rugilor, suspinele, strigătele înnăbuşite, gemetele, răsuflările calde, luminile, fumul, tunetul orgilor, îl cufundaseră într-o sfîntă uitare de sine şi de tot ce e pămîntesc.

— Isuse, preabunule Isus ! murmură el pierdut, strîngîndu-şi în palmă zlotul.

Iar cînd, după slujbă, Ambrozy începu să umble cu talerul, făcînd să zornăie banii, Kuba se ridică, îşi azvîrli cu putere zlotul pe taler şi îşi luă pe îndelete restul, douăzeci şi şase de groşi, cum văzuse că fac gospodarii cu stare.

— Domnul să te răsplătească ! auzi el încîntat.

Iar cînd se împărţiră lumînări, Kuba întinse cu îndrăzneală mîna ; deşi ardea de nerăbdare să pună mîna pe-o lumînare întreagă, se mulţumi cu cea mai mică, un căpeţel de lumînare, speriat de privirea aspră o Dominikowei, ce şedea alături de el cu Jagusia. Scoţînd chivotul, preotul îl întoarse spre credincioşi, care căzură iarăşi cu feţele la pămînt. El intonă un imn, coborînd încet treptele altarului şi păşind pe uliţa alcătuită la repezeală din şirurile de capete plecate sub para lumînărilor şi a vîrtejului de culori.

Alaiul se urni, orgile bubuiră mai tare, clopoţeii prinseră a suna ritmic, pe cînd mulţimea credincioşilor cînta stăpînită de-o credinţă arzătoare. În faţă,

prin pîlpîiala luminilor, crucea de argint scînteia, icoanele înfăşurate în tül, împodobite cu flori şi coroniţe, se legănau, iar prapurii, încă de la ieşire, sub portalul unde soarele străpungea norii de tămîie, începură a pocni în vînt, bătînd din falduri ca nişte păsări verzi, purpurii.

Alaiul făcu înconjurul bisericii.

Kuba apăra cu palma flăcăruia lumînării pe care-o ţinea în mînă, încăpăţînîndu-se să stea în apropierea părintelui, deasupra căruia Boryna, fierarul, primarul şi Tomek Klomb ţineau baldachinul roşu. Sub baldachin, chivotul de aur fulgera în soare, abia lăsîndu-te să zăreşti prin sticlă sfînta azimă, curată, străvezie.

Kuba mergea ca-n vis, poticnindu-se des şi călcînd oamenii pe picioare.

— Ei, netotule, bagă de seamă !

— Dobitocule ! Şchiopule ! se răţoiau la el, dîndu-i ghionturi.

Dar Kuba n-auzea nimic ; cînd cîntecul credincioşilor creştea mereu, urca asemeni unei coloane, legănîndu-se ca un val şi înălţîndu-se spre soarele palid ; clopotele băteau fără întrerupere, glasul lor de bronz făcea să se cutremure teii, paltinii, cîte-o frunză roşie se desprindea şi pica peste capetele mulţimii, ca o pasăre speriată. Iar sus, sus de tot, deasupra alaiului, deasupra arborilor smeriţi, deasupra turlei bisericii, fîlfîia un stol de hulubi speriaţi.

După slujbă, oamenii se împrăştiară prin cimitirul de lîngă biserică. Kuba ieşi împreună cu alţii, dar în ziua aceea nu se grăbi să se ducă acasă, deşi ştia că se gătise mîncare din carnea vacii tăiate. Nu, el se opri, stătu la taifas cu oamenii şi înaintă pînă aproape de stăpînii săi. Antek şi nevastă-sa se aflau în mijlocul unui grup şi vorbeau de una, de alta, cum e obiceiul duminica, după liturghie.

Într-o altă ceată ce se adunase în drum, dincolo de poartă, fierarul flecărea, ascultat cu respect. Era un om zdravăn, îmbrăcat ca un tîrgoveţ, într-o redingotă neagră, pătată de ceară pe spate, cu o şapcă

de-un albastru-închis ; nădragii îi purta trași peste cizme, iar pe burtă avea petrecut un lănțug de argint. Roșcovan la față, cu mustăți ruginii, cu părul creț, fierarul vorbea tare și rîdea zgomotos. El era cel mai glumeț om din sat și vai de cel ce-ar fi încăput pe gura lui ! Boryna se uita la el din cînd în cînd, trăgînd cu urechea, sperios, nu cumva îl bîrfea ? Fierarul nici pe taică-său nu-l ierta, dară-mi-te pe socrusău, cu care se certase că-i ciupise din zestrea fie-si. Chiar atunci Dominikowa ieșea din biserică, împreună cu Jagusia. Amîndouă pășeau încet, în cimitir era mult norod și amîndouă, în treacăt, dădeau binețe oamenilor, schimbînd cîte-o vorbă cu ei ; se cunoșteau cu toții, ba cu unii erau chiar prieteni sau neamuri, despărțiți doar printr-un gard, dar era plăcut, plăcut și frumos să stea nițel la taifas în fața bisericii. Dominikowa vorbea mult despre părinte, cu un glas scăzut, cucernic. Jagusia privea lumea. Era la fel de înaltă ca flăcăii cei mai bine ziditi și se gătise atît de frumos în ziua aceea, că toată lumea se uita la ea. Băieții care ședeau în drum, lîngă grilaj, o mîncau din ochi și, duhănind, îi zîmbeau. Frumoasă, dichisită, mîndră la port cum era, nici o domnișoară de la curte nu s-ar fi putut măsura cu fata Dominikowei.

Fetele și chiar nevestele treceau pe lîngă ea și o priveau cu pizmă, cînd nu se opreau să-i privească mai bine fusta de lînă, vărgată, sclipind ca un curcubeu, și ghetele înalte, negre, legate cu șnururi roșii pînă la ciorapul alb, și corsetul verde de mătase brodat cu aur de-ți lua ochii, și mărgelele de chihlimbar și de corali ce-i atîrnau pe gîtul alb ca laptele și plinuț. Un snop mare de panglici multicolore îi atîrna pe spate, fîlfîindu-i în urmă cînd mergea.

Jagna însă nu vedea privirile pline de pizmă ale fetelor din preajmă, ochii ei albaștri căutau printre oameni și, întîlnind privirea lui Antek ațintită asupra ei, obrajii i se făcură roșii ca para focului. Trăgînd-o pe maică-sa de mînecă, porni înainte fără a mai aștepta.

— Jagusia, stăi puțin ! îi strigă ea, dîndu-i bineţe lui Boryna.

Fata se opri în drum şi flăcăii se strînseră roată ţumaidecît în jurul ei ; apoi se legară răutăcioşi de Kuba, care o urma, uitîndu-se la ea ca la o icoană.

În cele din urmă, argatul scuipă şi o apucă şontîc-şontîc spre casă ; stăpînii plecaseră şi trebuia să vadă de cai.

— Parc-ar fi o icoană, zău aşa ! strigă el fără să vrea cînd trecu prin cerdac.

— Cine e ca o icoană, Kuba ? întrebă Jozia, care pregătea mîncarea.

El coborî privirile, căci îi era ruşine şi se temea să nu se dea de gol.

Dar cum masa fu îmbelşugată şi lungă, uită în curînd totul. La masă aveau carne, varză cu mazăre, supă cu cartofi şi, unde mai pui, o oală respectabilă de arpacaş prăjit cu slănină.

Mîncară încet, tăcuţi. Abia după ce-şi astîmpărară foamea, începură să vorbească şi să laude bunătăţile din faţa lor.

Cum în ziua aceea Jozia era cea care ţinea loc de gospodină, nu se aşeza decît doar din cînd în cînd pe marginea laviţei, mînca repede şi lua seama să nu lipsească ceva de pe masă, să aducă mereu din casă oalele cu mîncare, nu cumva să se spună că au rămas goale străchinile.

Mîncau în cerdac, căci vremea era caldă şi nu bătea vîntul.

Lapa se învîrtea în jurul mesei scheunînd, frecîndu-se de picioarele mesenilor, adulmecînd străchinile, pînă cînd cineva se îndura să-i arunce un os, cu care se retrăgea sub cerdac. Fie că era mulţumit de prezenţa stăpînilor, fie că era chemat pe nume, lătra vesel şi se repezea după vrăbiile ce stăteau pe gard în aşteptarea firimiturilor.

Din timp în timp, cîte unul trecea pe drum şi saluta mesenii, care răspundeau într-un glas.

— Am auzit că i-ai dus nişte potîrnichi părintelui ? zise Boryna.

— Î-am dus, i-am dus ! şi, punînd lingura pe masă, începu să povestească cum îl poftise sfinţia-sa în casă, şi cît de frumos era înăuntru, şi ce mulţime de cărţi avea.

— Oare cînd le-o fi citind pe toate ? întrebă Jozia.

— Cînd ? Ei, seara ! Umblă prin odăi de colo-colo, bea ceai şi buchiseşte într-una...

— Şi ce cărţi or fi alea... cărţi de rugăciune ? bîigui Kuba.

— Bunînţeles, doar n-or fi abecedare !

— Sfinţia-sa mai citeşte şi gazete, zi de zi poştaşul îi aduce gazetele de la tîrg, adăugă Anna.

— În gazete scrie tot ce se întîmplă în lume, lămuri Antek.

— Fierarul şi morarul primesc şi ei gazete.

— Hm !... Fierarul, gazete ! rînji Boryna.

— Da, primeşte o gazetă ca a părintelui, răspunse cu însufleţire Antek.

— De unde ştii tu ? Le-ai citit ?

— Cum să nu, şi ce, numai o dată ?

— Dar nu văd să-ţi fi venit mintea la cap de cînd te-ai înhăitat cu fierarul.

— Păi, după dumneata, deştept eşti numai cînd ai pe puţin opt pogoane de pămînt şi vite vreo zece...

— Tacă-ţi fleoanca, să nu mă scoţi din sărite ! Cauţi gîlceavă ! Te lăfăi în casa mea, îmi mănînci pîinea şi...

— Iar începi ! Fi-ţi-ar pîinea să-ţi fie, că-mi stă în gît ca un os.

— Caută alta mai bună ! Du-te de mănîncă cozonaci de pe pogoanele Annei — alea trei !

— Am să mănînc cartofi, numai să nu-mi mai scoată nimeni ochii !

— Dar ce, eu ţi-i scot ?...

— Dar cine ?... Îţi muncesc ca un bou şi n-aud o vorbă bună...

— De ce nu-ţi iei lumea-n cap ? Du-te, pleacă, nu-mi mai munci, şi-o să ai de toate...

— O să am !

— Ei, atunci ce stai, încearcă !

— Nu pot să plec cu mîinile goale.

— Îţi dau eu un băţ, să ai cu ce te păzi de cîini !

— Tată ! strigă Antek, ridicîndu-se de pe bancă. Se lăsă însă îndată jos, tras de mînecă de nevastă-sa.

Bătrînul îi aruncă o privire duşmănoasă, se închină, mulţumind Domnului pentru masă, apoi intrînd încet în odaia lui, zise cu asprime :

— N-am să ajung eu să trăiesc din mila ta, ia-ţi gîndul !

Se răspîndiră numaidecît. Doar Antek rămase în cerdac, pe gînduri. Kuba duse caii în trifoiul din dosul hambarelor şi se culcă la poalele căpiţei, să tragă un pui de somn, dar nu putu să doarmă. Mîncarea îi căzuse greu şi se gîndea mereu că, dacă ar avea o puşcă, ar putea să vîneze o mulţime de potîrnichi şi cîte-un iepure, să le ducă părintelui în fiece duminică.

Fierarul o să-i facă o puşcă, aşa cum îi făcuse şi pădurarului, una cu care, cînd ar trage din pădure, s-ar auzi pînă-n sat.

„Fierarul e tare meşter ! Dar trebuie să-i plătesc cinci ruble pentru asta, îşi zise el. Şi de unde să iau banii ?... Iarna bate la uşă, trebuie să-mi cumpăr un cojoc, iar ghetele nu ştiu dac-au să mă ţină pînă la Crăciun... Stăpînul îmi e dator cu zece ruble, două bulendre, pantaloni şi o cămaşă... Cojocul face pe puţin cinci ruble şi încă are să fie scurt... trei ruble pentru ghete... o şapcă nouă n-ar strica... şi o rublă de plătit părintelui pentru pomenirea părinţilor... La naiba, nu-mi mai rămîne nimic !...“

Şi scuipă. Începu să adune rămăşiţele de tutun din buzunarul surtucului, cînd deodată atinse cu mîna banii de care uitase să pomenească în timpul mesei.

„Uite, am bani !“ Somnul îi pieri pe neaşteptate. Dinspre cîrciumă ajungea pînă la el zgomotul îndepărtat şi parcă cernut al muzicii, însoţit de ţipete, de strigăte.

— Petrec, ai dracului, beau vin şi fumează ! oftă el.

Se lungi din nou pe burtă şi se uită la caii împiedicaţi, care se apropiaseră unul de altul şi se muşcau

de gît ; se gîndi că diseară va trebui să se ducă şi el la cîrciumă, să-şi cumpere tutun şi să se uite cel puţin la joc.

Îşi privea des banii, apoi se uita la soare, care era încă sus şi cobora aşa de încet încît ai fi zis că şi el se bucură de odihna de duminică. Grozav ar fi vrut să se ducă la cîrciumă, nu mai avea răbdare ; se întorcea de pe o parte pe alta şi gemea de poftă ; dar nu plecă de îndată, deoarece Antek tocmai ieşise din dosul hambarului cu Anna şi o luaseră pe hatul dintre ogoare.

Antek mergea înainte. Anna îl urma, cu pruncul în braţe. Mergeau încet, din cînd în cînd schimbau cîte-o vorbă, iar Antek se pleca mereu şi pipăia cu mîinile firele care ieşeau din pămînt.

— Creşte des ca peria, murmură el, îmbrăţişînd cu privirile cele trei pogoane de pămînt pe care le semănase cu sămînţa de la taică-su, pentru cît îi muncise.

— Da, creşte des, dar al lui tata e mai bun ; ai spune că-i o pădure ! zise Anna, privind ogoarele vecine.

— Pentru că pămîntul e mai bine lucrat.

— Dac-am avea trei vaci, pămîntul ar da mai mult.

— Şi-un cal care să fie al nostru.

— Şi cîteva vite din care să putem vinde. Dar aşa, ce să faci ? Tata îţi numără fiece pai, fiece coajă de cartof, şi tot crede că ne dă prea mult !

— Şi ţi le mai şi scoate pe nas...

Deodată tăcură, căci sentimentul acestei nedreptăţi le umplea inima de supărare, de mînie şi de revoltă surdă.

— Partea noastră n-ar fi decît opt pogoane, lăsă el să-i scape, aproape fără să-şi dea seama.

— Aşa-i, nu mai mult ! Sîntem patru : Jozka, nevasta fierarului, Grzela şi noi, număra ea.

— Am putea să-i spunem fierarului să ne vîndă partea lui de casă, opt pogoane...

— Şi cu ce să plăteşti ? gemu ea, dîndu-şi atît de limpede seama că n-ar fi avut cu ce, încît lacrimile începură să-i curgă pe obraji, în timp ce îmbrăţişa

cu privirile pămîntul tatălui, pămîntul acela curat ca aurul, unde se puteau semăna recolte întregi de grîu, de secară, de orz şi de sfeclă.

Atîtea bogăţii şi toate ale altuia, nu ale lor !

— Nu plînge, proasto ! Aste opt pogoane, oricum, tot ale noastre o să fie.

— Dac-ar fi măcar pe jumătate, împreună cu casa şi cu locul ăsta pentru varză !

Şi arătă în stînga, spre lunci, unde brazde lungi de varză apăreau albăstrii. Se îndreptară într-acolo. Se aşezară în marginea luncii, sub desiş. Anna se apucă să alăpteze copilul, care începuse să plîngă, în timp ce Antek îşi răsucea o ţigară ; o aprinse şi rămase pe gînduri, privind posomorît înaintea lui.

Nu-i spunea neveste-si ce-l rodea, ce-i frigea inima ca un tăciune aprins, căci n-ar fi putut să-i vorbească cum trebuie şi nici ea nu l-ar fi înţeles.

Ca orice muiere, n-avea judecată, nu ştia să priceapă singură lucrurile, pentru că muierea nu-i decît umbra bărbatului...

„Doar gospodăria, copiii, cumetrele, asta-i toată lumea ei. Şi toate sînt la fel, toate... se gîndea el cu amărăciune, simţind cum i se strînge inima... Pasărea care zboară pe deasupra mlaştinilor are o soartă mai bună decît a bărbaţilor... Ce bătaie de cap are ea ? Zboară încotro vrea, cîntă ce-i place, şi Domnul seamănă cîmpul pentru ea, aşa că nu-i rămîne decît s-adune şi să mănînce..."

— Şi ce crezi, că tata n-are bani ? întrebă Anna.

— N-are !

— I-a luat lui Jozka nişte mărgele aşa frumoase, c-ar fi putut să cumpere cu banii aceia o vacă ; şi mereu îi trimite bani lui Grzela, la armată.

— Aşa-i, îi trimite... răspunse el cu gîndul în altă parte.

— Şi noi tragem ponoasele ! Şi hainele răposatei, pe care le ţine închise cu cheia în ladă, că nu poţi nici măcar să le vezi ! Şi de-ai şti ce rochii de lînă frumoase, ce broboade, testemele şi mărgele sînt acolo...

Și se apucă să înșire pe îndelete tot ce avea, și necazurile îndurate, și supărările, și nădejdile... Antek tăcea cu încăpățînare ; în cele din urmă, scoasă din răbdări, ea îi dete un ghiont cu cotul.

— Hei, ce faci ? Dormi ?

— Ascult, vorbește, vorbește, că te mai răcorești. Cînd ai să isprăvești, să-mi spui...

Plîngăreață din fire, amărîtă de cîte îndurase, Anna izbucni în plîns și începu să-l mustre că-i vorbește ca unei fetișcane, că prea puțin îi pasă de ea și de copii.

Antek, scos din răbdări, sări în picioare și-i strigă batjocoritor :

— Plîngi pîn-ai să te saturi, ciorile au să te-asculte și-or să se milostivească de tine !

Și arătă cu privirea ciorile care zburau printre lunci. Apoi, înfundîndu-și șapca pe cap, porni cu pași mari spre sat...

— Antek ! Antek ! strigă ea plîngînd, dar el nici nu se întoarse măcar.

Atunci ea își înfășură copilul în scutece și, scăldată în lacrimi, se întoarse acasă, pe haturi. Inima îi era împovărată, căci n-avea cui să-i vorbească și cui să se plîngă de soarta ei. Să trăiești mereu ca un sihastru și să nu poți măcar să te duci la vreo cumătră, să-ți verși focul și să te mai răcorești și tu un pic ! I-ar arăta el, Antek, cumătră ! Să stai mereu acasă, să trudești pînă nu mai poți, să te zbați toată ziua și să n-ai parte de-o vorbă bună ! Alte femei se duc la cîrciumă sau pe la nunți... lui Antek nu-i intră în voie cu nimic !... Uneori e bun să-l pui la rană... După aceea, săptămîni întregi, abia de scoate un cuvînt și aproape că nici nu se uită la ea... mereu stă pe gînduri... și are și la ce se gîndi ! De ce bătrînul nu vrea să treacă pămîntul pe numele lor, iar el să-l întrețină ?... Ea i-ar face toate poftele, l-ar îngriji mai mult chiar decît pe taică-său...

Trecînd pe lîngă Kuba, vru să se așeze alături de el, dar argatul se întoarse cu spatele la căpiță, prefăcîndu-se că doarme, cu toate că soarele îi bătea drept în ochi. Cînd ea dispăru după hambar, se ridi-

că, se scuturâ de paie și o porni încet pe lîngă livezi, spre cîrciumă... zlotul îi ardea palma...

Cîrciuma era la capătul satului, în spatele presbiteriului, acolo unde începea drumul cu plopi.

Era lume puțină; lăutarii cîntau din cînd în cînd, dar nimeni nu juca încă; era prea devreme; tinerii zburdau prin livadă sau stăteau la intrare pe lîngă pereți, unde o mulțime de fete și de femei se așezaseră pe bușteni proaspăt tăiați, încă galbeni; cîrciuma, mare, cu grinzi negre, afumate, era aproape goală; ferestruicile aburite lăsau să se strecoare o lumină roșie de seară, atît de slabă încît o singură dîră se vedea pe dușumeaua tocită, colțurile rămînînd în întuneric. Cîțiva inși stăteau pe la mesele de lîngă perete, dar nu puteai să le deslușești fețele.

Doar Ambrozy, cu un paracliser, stătea în picioare lîngă fereastră, în lumină, cu o sticluță în mînă; se cinsteau des și sporovăiau...

Bașii cîntau încet, ca un bondar care-ar fi pătruns din greșeală într-o casă și ar fi dat din aripi, încercînd să zboare... Uneori o vioară cînta subțire ca o păsărică, sau o tobă răsuna cu putere... apoi iar se lăsa tăcerea.

Kuba se duse drept la tejghea, în dosul căreia stătea Jankiel numai în cămașă și cu o tichie pe cap, căci era cald; cîrciumarul își mîngîia barba albă, legănîndu-se și citind atent într-o carte, cu nasul aproape atingînd hîrtia.

Kuba stătea pe gînduri, se muta de pe-un picior pe altul, numărîndu-și banii, scărpinîndu-se în cap, și rămase așa multă vreme, nehotărît, încît Jankiel, ridicîndu-și privirile și, fără să-și întrerupă legănarea și rugăciunea, făcu să sune de mai multe ori păhărelele...

— O cinzeacă, dar să fie tare! zise el în cele din urmă, luîndu-și inima în dinți.

Jankiel turnă în tăcere și întinse mîna stîngă după bani.

— Bei din pahar? întrebă el, după ce aruncă în sertar paralele de aramă coclită.

— Pe dracu! Doar n-am să beau dintr-o cizmă!...

Și se retrase pînă la capătul tejghelei, dădu pe gît un păhărel, scuipă, și începu să privească împrejur ; deșertă un alt păhăruț, privi sticluța în lumină și bătu cu putere în tejghea.

— Mai dă-mi una, și niște tutun ! spuse el cu mai multă îndrăzneală, căci o căldură plăcută începuse să-l învăluie și o putere neobișnuită i se răspîndea în oase.

— Așadar Kuba și-a primit azi simbria ?...

— Da' de unde ?... Ce-i Anul Nou ?

— Să-ți torn puțin lichior ?

— Nu... mi-ajunge...

Își socoti din nou banii și se uită cu tristețe la sticla cu lichior.

— Îți dau pe datorie ! Parcă nu te cunosc eu, Kuba !

— Nu, lasă... Cine ia pe datorie rămîne făr-de pălărie... zise el morocănos.

Cu toate astea, Jankiel îi puse în față o sticluță cu lichior.

Kuba se dădu în lături, vru chiar să iasă, dar păcătosul de lichior mirosea așa de plăcut încît îi gîdila nările ; nemaiputîndu-se împotrivi, bău, fără să se mai gîndească.

— I-ai cîștigat la pădure ?... întrebă cu răbdare Jankiel.

— Nu, nu i-am cîștigat la pădure... i-am luat pe niște potîrnichi pe care le-am prins cu lațul ; i le-am dus părintelui, șase potîrnichi, și el mi-a dat un zlot...

— Un zlot pentru șase bucăți ! Eu ți-aș fi dat pe una zece groși.

— Dar ce, potîrnichile sînt cușer ? se minună el.

— Lasă, nu-ți bate tu capul... Adu-mi multe, cît mai multe, și de fiecare am să-ți dau îndată, în mînă, zece groși. Hai să bem aldămașul, ia un rachiu... ce zici ?...

— Și spui că-mi dai zece groși de fiecare ?

— Dacă-ți spun, eu o vorbă am ! Și pentru șase potîrnichi n-ai să capeți numai două sticluțe de votcă, ci și patru cu lichior, și o scrumbie, o franzelă și un pac de tutun... Înțelegi, Kuba ?

— Pe dracu... patru sticluțe cu lichior și o scrumbie... și... pe dracu... nu sînt chiar așa de prost, înțeleg !... E grozav... patru sticluțe cu lichior... și tutun, și franzelă... și o scrumbie întreagă...

Băutura i se și urcase la cap și îi cam încurca socotelile.

— Ei, ce zici, mi-aduci ?

— Patru sticluțe... și o scrumbie... și... Am să-ți aduc... Eh, dac-aș avea o pușcă !... zise el, trezindu-se puțin, și începu din nou să numere. Un cojoc, de pildă, cinci ruble... și niște cizme, n-ar strica... dar trei ruble... nu, nu-i de ajuns... Fierarul are să ceară cinci ruble pentru o pușcă... ca lui Rafal... nu... își zise el tare.

Jankiel făcu la iuțeală o socoteală cu creta și-i șopti la ureche :

— Kuba, ești în stare să împușți o căprioară ?...

— Pe dracu, cu pumnul n-am s-o dobor, dar cu o pușcă aș împușca-o, afurisita.

— Dar știi să tragi cu pușca ?...

— Jankiel, tu ești ovrei, așa că nu știi, dar toată lumea din sat știe că eu am fost cu seniorii la pădure [1] și că un glonț mi-a străpuns piciorul... așa, ca să știi...

— Am să-ți dau eu pușcă, pulbere, tot ce trebuie... și tot ce vînezi mi-aduci mie aici !... Pentru o căprioară îți dau o rublă... pricepi ?... o rublă întreagă ! Pentru pulbere Kuba o să plătească cincisprezece copeici o încărcătură, eu o să scad... iar pentru folosirea puștii, Kuba o să-mi aducă o baniță de ovăz...

— O rublă pentru o căprioară... și eu numai cincisprezece copeici pentru pulbere... o rublă întreagă!... Cum adică ?...

Jankiel îi făcu încă o dată socoteala cu de-amănuntul...

— Ovăz ?... Doar n-o să-l iau de la gura cailor !...

Așa înțelesese el.

— De ce să-l iei de la gura cailor ? Boryna mai are și în altă parte...

[1] Aluzie la insurecția din 1863.

— Adică... făcu el ochii mari, socotind.

— Toţi fac aşa ! De unde crede Kuba că au argaţii bani ?... Fiecare are nevoie de tutun şi de-un păhăruţ de votcă... şi să se ducă duminica la joc !... De unde să ia ?

— Cum aşa... dar ce, eu sînt hoţ, ticălosule, sau ce crezi ?... zbieră el deodată, izbind cu pumnul în masă cu-atîta putere încît sticlele se cutremurară.

— De ce te mînii, Kuba ? N-ai decît să plăteşti şi să te duci la dracu.

Dar Kuba nu plăti şi nici nu plecă ; nu mai avea bani şi îi rămăsese dator evreului... Atunci se sprijini cu greutate de tejghea şi începu somnoros să numere. Între timp, mai îmbunîndu-se, Jankiel îi turnă încă un pahar plin, dar de data asta numai lichior... şi nu zise nimic...

Între timp, cîrciuma începuse să se umple de oameni. Se înserase. Lumina se aprinsese, lăutarii cîntau acum mai cu foc şi larma vocilor crescuse ; sătenii se strîngeau în faţa tejghelei, pe lîngă pereţi, sau chiar în mijlocul încăperii, şi vorbeau, socoteau, se plîngeau. Ici-colo, cîte doi ciocneau paharele, urîndu-şi sănătate, dar numai din cînd în cînd, căci nu veniseră să se îmbete, ci mai mult aşa, de plăcerea de-a se găsi printre cunoscuţi, de-a sta la taifas, de-a asculta lăutarii şi de-a afla ce mai e nou în lume. Doar era duminică, aşa că nu era un păcat să leneviască, să mai petreacă puţin, nici chiar să golească un păhărel cu prietenii... totul era să decurgă în linişte, fără să-l supere pe Dumnezeu ; aici, nici părintele n-avea nimic împotrivă... căci, la urma urmelor, pînă şi vitele sînt mulţumite să se odihnească oleacă după truda de peste zi. La masă se aşezară ţăranii mai în vîrstă şi cîteva femei îmbrăcate în rochii de lînă roşie şi cu broboade care le făceau să pară nişte nalbe înflorite. Şi cum toţi vorbeau deodată, cîrciuma vuia ca o pădure ; se auzeau tropote de picioare ca nişte pocnete de îmblăcii pe arie şi glasul viorilor care cîntau fără încetare, zglobii.

— „Cine vine după mine... cine vine după mine..."

— „Uite eu... uite eu... uite eu...“ răspundeau bașii, iar toba tuna, bubuia, zburdînd într-un clocot de sunete.

Jucătorii nu erau prea mulți, dar țopăiau așa de tare încît dușumeaua scîrțîia, masa tremura, sticlele se ciocneau între ele, iar pahărelele se vărsau...

Dar nu era tărăboi mare, așa cum e la o nuntă, sau la o logodnă. Jucau numai așa, de plăcere, sau ca să-și mai dezmorțească picioarele, șira spinării. Doar flăcăii care trebuiau să plece în toamnă la cătănie se veseleau mai mult; și beau, ca să le treacă necazul, ceea ce nu-i de mirare, căci erau trimiși în lumea largă, printre străini.

Fratele primarului era cel care striga mai tare, iar după el Marcin Bialek, Tomek Sikora și Pavel Boryna, văr bun cu Antek. Pavel sosise și el pe înserat la cîrciumă, dar în ziua aceea n-avea chef de joc, ci stătea în cămăruță cu fierarul și cu alții. Cel mai cu chef era Franek, argatul morarului; mic, spătos, cu părul creț, îi plăcea să șuguiască, vorbea mult și atîta se ținea după fete, că se alegea numai cu ghionturi și zgîrieturi. Dar cum în ziua aceea se îmbătase ca un porc, ședea în picioare, lîngă tejghea, cu Magda borțoasa, slujnica organistului, care era în luna a șasea.

Preotul îl dojenise de la înălțimea amvonului și-l silise să se însoare cu ea, dar Franek nici nu voia să audă, căci trebuia să plece în toamnă la militărie și la ce i-ar fi trebuit lui muiere?...

Magdusia îl trăgea mereu într-un colț, spre banca de lîngă sobă, și-i spunea ceva cu un glas tînguitor, dar el răspundea mereu:

— Proasto! Ce, eu am alergat după tine?... Lasă, că-ți plătesc botezul și, dacă am să fiu în toane bune, am să-ți dau și o rublă pe deasupra...

Și cum era amețit, o împinse și ea căzu pe banca de lîngă sobă, lîngă Kuba, care și ațipise cu nasul în cenușă și cu picioarele atîrnînd. Ea plîngea înnăbușit. Franek se întoarse să bea și să ia fetele la joc; fetele de țărani nu-l voiau, căci un băiat de la moară ce putea să fie mai mult decît un argat? Chiar și

fetele sărace îi întorceau spatele, căci era beat şi făcea fel de fel de prostii în timpul jocului. Atunci el scuipă şi începu să se pupe cu Ambrozy şi cu alţi ţărani care, avînd grîu la moară, făceau cinste.

— Noroc, Franek, grăbeşte-te să macini, că nevasta mereu mă cicăleşte că nu mai are nici un strop de făină pentru clătite.

— A mea îmi sparge toată ziua urechile cu casa ei.

— Şi eu am un purceluş la îngrăşat şi tare aş avea nevoie de nişte tărîţe... zicea un al treilea.

Franek bea, făgăduia şi se lăuda în gura mare că el face totul la moară : morarul, după spusa lui, era nevoit să-l asculte ; căci, i-a gîndiţi-vă, el ştia o mulţime de chiţibuşuri, cum să facă să curgă viermi în lada cu făină... cum să sece rîul... cum să crape peştii numai cît sufla peste eleşteu... cum să înăcrească făina, ca să nu mai poţi face din ea clătite...

— Ce-am să-ţi mai jumulesc căpăţîna aia de oaie, dac-ai să-mi faci una ca asta ! strigă Jagustynka arţăgoasă...

Ea nu scăpa niciodată nici o petrecere, căci deşi nu bea, din lipsă de bani, se întîmpla totuşi ca vreun cumătru sau vreo rubedenie să-i plătească o cinzeacă, pentru că se temeau de limba ei ascuţită. Aşa că Franek, deşi beat, tăcu de teamă, căci bătrîna ştia multe despre el şi mai ales ce potlogării făcea la moară. Dar Jagustynka se afumase şi, punîndu-şi mîinile în şolduri şi izbind cu piciorul în podea, începu să strige :

— Jucaţi ca nişte muşte în smoală ! Hei, Jewka, dă-i drumul ! Ai umblat toată noaptea, cine ştie pe unde, şi acu dormi în loc să joci ! Tomek ! Mai iute ! Ce, aşa de mult te apasă baniţa de ovăz pe care ai furat-o şi i-ai vîndut-o lui Jankiel ?... Lasă, nu-ţi fie teamă, tat-to n-a băgat încă de seamă ! Marysia, aşa, joacă cu recruţii şi cheamă-mă iute să-ţi fiu cumătră !...

Jagustynka îi împungea pe toţi la rînd ; niciodată nu-şi ţinea gura şi ura pe toată lumea pentru neca-

zurile pe care i le făcuseră feciorii săi şi pentru că trebuia ca, la bătrîneţe, să-şi cîştige pîinea muncind cu ziua. Dar cum nimeni nu răspundea, încetă să mai strige şi trecu în odaia de alături, unde se aflau fierarul cu Antek şi cu alţi gospodari mai tineri.

O lampă atîrna de tavanul negru, aruncînd o lumină palidă, galbenă peste capetele blonde şi zburlite ; stăteau în jurul mesei, zdravăn sprijiniţi în coate, cu privirile îndreptate asupra fierarului care, roşu la faţă, aplecat peste masă, îşi desfăcea braţele, bătînd uneori în ea cu pumnul şi vorbind cu voce domoală :

— Vă spun adevărul, şi asta scrie la gazetă, negru pe alb... Nimeni în lume nu trăieşte cum trăim noi ! Păi, asta-i viaţă ? Moşierul ţi-e stăpîn, popa ţi-e stăpîn, slujbaşul ţi-e stăpîn, şi tu, tu n-ai decît să munceşti, să crapi de foame şi să le faci la toţi temenele, ca să nu te lovească peste bot !...

— Pămîntul n-ajunge ! Încă puţin şi n-o să mai rămînă nici o brazdă de om !

— Iar moşierul are mai mult decît ar avea două sate împreună !

— Am auzit ieri la tribunal că o să se facă o nouă împărţire a pămîntului.

— Care pămînt ?

— La naiba, pămîntul moşierului !

— Cum asta ? L-aţi dat moşierilor, ca să-l luaţi înapoi ? Ia uitaţi-vă, s-au şi făcut stăpîni pe bunul altora ! strigă Jagustynka rîzînd şi aplecîndu-se spre ei.

— ...Şi ei se conduc singuri, continuă fierarul, fără să ia în seamă ce spunea femeia, şi toţi învaţă la şcoli, trăiesc în palate şi sînt stăpîni la ei acasă...

— Unde se petrece asta ? îl întrebă ea pe Antek, care stătea mai la margine.

— În ţările calde, se auzi răspunsul.

— Dacă acolo e aşa de bine, de ce n-a plecat fierarul în părţile alea ?... Ticălosul, minte ca un cîine, vă spune basme, şi voi sînteţi proşti că-l credeţi ! strigă ea înfierbîntată.

— Eu te iau cu binișorul, Jagustynka, și-ți spun : pleacă și lasă-ne-n pace !...

— Eu ? Nu mă mișc de-aici ! Cîrciuma e a tuturor și pentru cei trei groși ai mei petrec ca și tine ! Auzi ! Face pe deșteptul, el, care ține cu slujbașii și-și scoate șapca de departe în fața moșierului, și pe unul ca ăsta voi îl credeți ?... Un flecar !... Știu eu...

Dar n-apucă să termine, căci fierarul o apucă cu putere de spate, deschise ușa cu piciorul și-i făcu vînt în mijlocul cîrciumii, unde se întinse cît era de lungă.

Ea nu se supără, ci se ridică și zise în glumă :

— Porcul ăsta e puternic ca un cal. Unul ca el mi-ar trebui de bărbat...

Toată lumea rîse și ea ieși de îndată, blestemînd în șoaptă.

Dar cîrciuma începuse să se golească, lăutarii tăcură, oamenii plecară spre casele lor, sau se adunară în fața cîrciumii, în grupuri, căci noaptea era călduroasă și luna strălucea pe cer. Doar recruții rămaseseră și beau pe întrecute, strigînd în gura mare. Cît despre Ambrozy, beat turtă, se tîrîse pînă în mijlocul uliței și cînta, mergînd pe două cărări.

Cei din cămăruță plecară și ei, cu fierarul în frunte.

În cele din urmă, Jankiel stinse luminile, și recruții, neavînd încotro, se urniră din loc și, prinzîndu-se unul pe altul pe după mijloc, se întinseră pe toată ulița, cîntînd din răsputeri, încît și cîinii începură să latre, iar oamenii își scoteau capul pe ferestre.

Numai Kuba dormea dus pe banca de lîngă sobă și sforăia așa de tare încît Jankiel trebui să-l trezească ; dar argatul nu voia nici în ruptul capului să se scoale, dădea din picioare și arunca cu pumnul în aer, mormăind :

— Lasă-mă-n pace ! Dorm cît îmi place !... Sînt stăpîn și fac ce vreau ! Și tu... tu ești un cîine rîios !

O găleată cu apă îl făcu să se scoale, punîndu-i puțină ordine în idei. Dar află cu spaimă și mirare

că băuse de-o rublă întreagă și că-i rămăsese dator cîrciumarului.

— Cum așa ?... Două sticluțe cu lichior... o scrumbie... tutun... și încă două sticluțe... toate astea fac o rublă ?... Cum așa... două...

Nu-și mai simțea capul.

Jankiel izbuti să-l lămurească și începură să vorbească despre pușcă, pe care evreul trebuia să i-o aducă de la bîlci și, ca să încheie tîrgul, îi mai turnă un păhăruț...

Nu rămase decît ovăzul, pe care Kuba nu se învoi să-l aducă.

— Taică-meu n-a fost hoț, și-atunci cum aș fi eu ?

— Haide, du-te, e timpul să te culci... eu mai trebuie să stau să-mi fac rugăciunile...

— Al dracului om ! Al naibii speculant ! Te îndeamnă să furi și după aia își face rugăciunile... murmură el pornind spre casă.

Și începu să-și amintească totul, să facă socoteli, căci nu putea să-i intre în cap cum putuse să bea de-o rublă !... Dar cum nu i se risipiseră încă fumurile beției și cum aerul tot nu-l trezea, mergea împleticindu-se și, o dată sau de două ori, nimeri într-un gard sau în niște lemne de construcție, puse undeva deoparte în fața caselor, și începu să înjure și să ocărască...

— Naiba să vă ia, ticăloșilor... astupați trecerea !... V-ați îmbătat, ticăloșilor... Și părintele vă ceartă degeaba... părintele...

În clipa aceea se opri și stătu multă vreme pe gînduri. În cele din urmă, își dete seama de starea în care se afla și-i păru atît de rău încît se opri, privi în jur, se aplecă din greu, ca să ridice ceva tare de jos... dar uită ce voise să facă, se apucă cu mîinile de păr și începu să-și dea cu pumnul în obraji, dojenindu-se :

— Ești un bețiv, un porc ! Am să te duc la părinte, să te dojenească în fața lumii întregi, că ești un porc, un bețiv... ai băut două sticle, apoi alte două... de-o rublă întreagă... că ești un dobitoc, un mare dobitoc !... Și că tu...

Îl apucă deodată o milă aşa de mare de dînsul, că se aşează în mijlocul drumului şi începu să plîngă.

Luna, limpede, enormă, plutea pe întinderile întunecate; ici-colo, arareori, stelele sclipeau ca nişte ţinte de argint; peste sat se tîra o pîclă ca o pînză de păianjen, joasă, cenuşie, aşternîndu-se ca un covor peste eleşteu. Liniştea de nepătruns a unei nopţi de toamnă învăluia lumea. Numai uneori se desluşeau cîntecele chefliilor, sau lătrat de cîini...

Pe drum, în faţa cîrciumii, Ambrozy se bălăbănea încoace şi încolo, cîntînd fără întrerupere, pînă se dezmetici:

Hei, Marysio, draga mea!
Hei, cui fierbi tu berea?
Hei, cui fierbi tu berea?
Hei, Marysia mea!...

V

Toamna înainta din ce în ce mai mult.

Lumina stinsă a zilei se tîra pe cîmpiile goale, posomorîte, pierind în pădurile cele mari, din ce în ce mai tăcute, mai palide, ca azima sfîntă la lucirea lumînărilor abia pîlpîinde...

În fiecare dimineaţă, zilele se iveau tot mai leneşe, amorţite de frig, pline de brumă, în tăcerea sfîşietoare a pămîntului muribund; un soare palid şi greu înflorea în profunzimi, printre ghirlande de ciori şi stăncuţe, care-şi luau zborul de undeva dinspre răsărit, zburînd peste faţa pămîntului şi croncănind înnăbuşit, lung, dureros... Iar în urma lor se ridica un vînt rece, tăios, ce tulbura apele încremenite, veştejind ce mai era verdeaţă, smulgînd

ultimele frunze ale plopilor aplecați peste drumuri ; și frunzele picau liniștit ca niște lacrimi, lacrimile însîngerate ale verii apuse, picau greu la pămînt.

În fiecare dimineață, satele se trezeau tot mai tîrziu : turma mergea la păscut tot mai alene, osiile căruțelor scîrțîiau tot mai încet, și vocile își pierdeau sonoritatea, apăsate de amorțeala și pustietatea cîmpiilor goale, iar viața însăși avea un ritm mai domol, mai sfios. Uneori, în fața caselor, sau pe cîmp, vedeai oameni oprindu-se deodată, cu ochii pierduți în depărtările încețoșate, albastre... sau capete puternice de cornute se ridicau din iarba îngălbenită și, rumegînd încet, își deșirau privirile pe întinsuri, departe... departe... și, din vreme în vreme, un muget surd și jalnic se rostogolea pe cîmpiile pustii.

În fiecare dimineață, lumina era tot mai palidă și mai rece, iar fumul se tîra tot mai jos peste livezile despuiate și tot mai multe păsări se abăteau spre sat să caute adăpost în hambare și căpițe, iar ciorile se așezau pe acoperișuri ori pe arborii goi, sau zburau deasupra pămîntului, croncănind înfundat, ca și cum ar fi intonat cîntecul trist al iernii.

După-amiezile erau însorite, dar atît de nemișcate, atît de tăcute, încît zvonurile pădurii se auzeau în sat ca un murmur înnăbușit, iar clocotul rîului părea un plîns dureros, în timp ce fire lungi de păianjen veneau nu se știe de unde și piereau în umbra limpede și rece a caselor.

O agonie nesfîrșită umplea aceste după-amiezi liniștite, o tăcere grea plutea pe drumurile pustii, iar în livezile desfrunzite se aciuise parcă melancolia adîncă a supărărilor trecute și grijilor viitoare.

Și deseori, din ce în ce mai des, cerul se acoperea de nori plumburii, încît trebuia să pleci de la cîmp mai devreme, căci înserarea se lăsa peste lume...

Oamenii își isprăveau arăturile de toamnă, unii răsturnau ultima brazdă pe întuneric, apoi, mai învăluindu-și într-o privire ogorul, își luau rămas-bun de la el, cu un suspin, pînă în primăvară.

Uneori, înainte de apusul soarelui, începea să plouă. Ploi scurte încă, dar reci, și din ce în ce mai

des se prelungeau pînă în amurg, în lunga înserare de toamnă, în care ferestrele caselor luceau ca niște flori poleite cu aur, mocirlele luceau ca sticla pe drumurile pustii, iar noaptea umedă, rece se izbea de ziduri, gemînd prin livezi.

Chiar barza cu aripa frîntă, care rămăsese pe loc și pe care o vedeai plimbîndu-se singură prin lunci, luă obiceiul să vină sub șura lui Boryna, sau chiar în ogradă, unde Witek se grăbea să-i dea de mîncare, ca s-o îmblînzească.

Fel de fel de cerșetori se arătau din ce în ce mai des prin sat, cerșetori obișnuiți, care se rugau fierbinte și care mergeau din ușă în ușă cu desagii lor fără fund și cu rugăciunile lor nesfîrșite, urmăriți de lătratul cîinilor ; dar erau și alții, care se întorceau de la locurile sfinte ; ei cunoșteau Ostra Brama, Czestochowa și Kalwaria și, în serile lungi, povesteau bucuros ce se petrece în lume și ce minuni se mai întîmplaseră și unde ; printre aceștia se aflau unii care spuneau în șoaptă că vin din Țara Sfîntă și povesteau atîtea minunății, cunoscuseră atîtea țări, străbătuseră mări așa de întinse, văzuseră atîtea întîmplări, încît cei care-i ascultau cu sfințenie erau plini de uimire și unora nici nu le venea să-și creadă auzului... Dar ascultau cu lăcomie, căci toată lumea voia să audă ceva nou, serile erau lungi și aveau destul timp de dormit și pe o parte și pe alta, pînă-n zori.

Hei, era toamnă ! Toamnă tîrzie !

Nu se mai auzeau în sat nici cîntece, nici strigăte de veselie, nici ciripit de păsări, nici zvon de glasuri, nimic, decît vîntul care gemea în acoperișurile de stuf, sau ploaia care biciuia ferestrele, izbindu-le cu cioburi de sticlă parcă, și loviturile surde, din zi în zi mai sporite, ale îmblăcilor, în hambare.

Lipce murea, ca și cîmpiile de primprejur, care, sleite, cenușii, despuiate, zăceau cufundate într-o tăcere apăsătoare, ca și arborii goi, strîmbi, îndoliați, ce amorțeau încet pentru lunga, lunga iarnă.

Venise toamna, toamna, muma iernii !

Dar oamenii se mîngîiau, spunîndu-şi că vremea marilor ploi încă nu sosise, că drumurile nu se prea desfundaseră şi că timpul frumos avea să ţină poate pînă la iarmarocul la care tot Lipce se ducea, ca într-un pelerinaj.

Iarmarocul se ţinea la Sfînta Ecaterina şi era ultimul mare bîlci dinaintea sărbătorilor Crăciunului, aşa că toată lumea se pregătea cum se cuvine în vederea acestui eveniment.

Cu mai multe zile înainte, sătenii se sfătuiau între ei : ce să vîndă ? Vite, grîne, păsări ? Şi cum iarna bătea la uşă, fiecare se gîndea să-şi cumpere haine, unelte şi ce-i mai trebuie omului în casă, şi de aici certuri, supărări, gîlceve, ştiut fiind că nimeni nu înoată în aur, că banul se cîştigă greu şi se risipeşte uşor...

Şi era tocmai vremea cînd trebuiau plătite impozitele, taxele comunale, fel de fel de datorii, cînd mai trebuia să înapoiezi şi banii împrumutaţi înainte de seceriş, fără să mai punem la socoteală simbriile pe care unii le aveau de plătit argaţilor ; se stîrniseră atîtea cheltuieli, că pînă şi cei mai înstăriţi oftau din greu şi se gîndeau că fără să vîndă la iarmaroc un cal, o vacă, n-ar fi putut să iasă de la ananghie.

Cît despre săraci, mai bine să nu mai vorbim !

Unul îşi scotea vaca în faţa staulului şi-i freca de zor cu un şomoiog de paie coastele pline de balegă uscată şi-i punea dinainte trifoi, orz fiert cu cartofi, doar-doar s-o mai umfle ; altul se dădea de ceasul morţii, învîrtindu-se pe lîngă vreo mîrţoagă chioară, s-o mai învioreze un pic, s-o facă să semene cu un cal mai ca lumea ; alţii se înverşunau să treiere zile întregi, să isprăvească pînă la iarmaroc.

Şi la Boryna pregătirile erau în toi ; bătrînul şi Kuba treierau grîul, Jozka şi Anna îngrăşau scroafele, îndopau gîştele. Antek şi Witek, cum ploile trebuiau să înceapă de pe o zi pe alta, mergeau la pădure după lemne, din care o parte le puneau în staul, iar alta o aşezau grămadă lîngă casă, pentru căptuşirea pereţilor.

Toate treburile acestea grăbite ţinură pînă tîrziu în noaptea din ajunul iarmarocului ; abia după ce grîul fu vărsat în saci, iar sacii încărcaţi în căruţa pe care o trăseseră în faţa hambarului, totul fiind gata pentru a doua zi, în casa lui Boryna se aşezară la masă cu toţii.

În sobă ardea vesel un foc din crengi de brad, care pîrîiau într-una ; mîncau încet, pe tăcute, de obosiţi ce erau, n-aveau nici un chef de vorbă ; abia cînd isprăviră şi cînd femeile ridicară străchinile şi cănile de pe masă, Boryna zise, apropiindu-se puţin de sobă :

— Trebuie să plecăm pînă dau zorile.

— Da, nu mai tîrziu ! încuviinţă Antek şi se apucă să ungă hamurile cu grăsime.

Kuba cioplea un îmblăciu, Witek curăţa cartofi pentru dimineaţă, dîndu-i din cînd în cînd cîte-un picior lui Lapa, care stătea culcat alături, puricîndu-se.

Se făcu tăcere ; nu se mai auzea decît trosnetul focului şi al vaselor spălate în cealaltă parte a casei.

— Kuba, mai rămîi în slujbă la mine, hai ?

Kuba puse deoparte rîndeaua pe care-o ţinea în mînă şi privi multă vreme în foc. Boryna întrebă :

— Hei, ai auzit ce te-am întrebat ?

— De auzit am auzit, dar mă gîndeam numai aşa că... ce-i drept... nu mi-aţi făcut nici un rău... Da'... orişicum...

Şi tăcu, încurcat.

— Jozia, ia adă nişte rachiu şi ceva de ronţăit ! Că doar nu poţi să stai de vorbă cu gîtul uscat, ca ovreii ! porunci bătrînul şi împinse lîngă vatră banca pe care Jozia puse îndată sticle, nişte cîrnaţi şi pîine.

— Ia, Kuba, şi zi ce ai de zis.

— Domnul să te binecuvînteze, stăpîne... cît despre stat, aş sta bucuros, dar... acum...

— Am să-ţi mai dau ceva pe deasupra...

— Asta mi-ar prii mult, că, uite, cojocul mi s-a rupt, cizmele şi ele abia mă mai ţin, şi mi-aş cumpăra şi-o manta... Am ajuns ca un cerşetor, nu pot

să intru nici în biserică, şi trebuie să stau în pridvor... Cum vreţi să merg în faţa altarului în zdrenţele astea ?...

— Duminica trecută parcă nu-ţi era ruşine, de te înghesuiai printre ăi din faţă... zise cu asprime Boryna.

— A, da... e-adevărat... mormăi el foarte ruşinat şi înroşindu-se pînă în vîrful urechilor.

— Doar şi părintele ne învaţă să-i cinstim pe cei mai bătrîni. Haide, Kuba, bea puţin ca semn că ne-am înţeles şi ascultă ce vreau să-ţi spun, şi-ai să înţelegi şi tu : un argat nu-i totuna cu un gospodar, fiecare are rangul lui, şi ce i-a hărăzit Dumnezeu aceea i se cuvine. Aşa că tu să nu te bagi printre cei dintîi şi să nu te ridici deasupra altora, că e mare păcat. Chiar şi părintele o să-ţi spună aşa, pentru că aşa trebuie, ca să fie o rînduială în lume. Pricepi, Kuba ?

— Ei, da, mai pricep şi eu cîte ceva, că doar nu-s dobitoc.

— Atunci ia seama şi nu mai căta să te ridici deasupra altora !

— Dar... nu voiam decît să mă dau şi eu mai aproape de altar...

— Dumnezeu te-aude de oriunde-ai fi, n-avea nici o grijă. La ce-ţi foloseşte să te vîri printre cei din frunte, cînd toţi ştiu cine eşti ?

— De bună seamă că aşa e... dacă eram un gospodar cu pămînt, purtam şi eu baldachinul, îl duceam pe părinte de braţ, m-aşezam pe bancă şi cîntam şi eu tare ce scrie-n carte... dar cum nu-s decît argat, măcar că-s fecior de gospodar, trebuie să stau în picioare în pridvor, sau în faţa uşii, ca un cîine, zise el cu amărăciune.

— Aşa sînt rînduite lucrurile în lumea asta şi n-ai să le schimbi tu cu mintea ta !

— De bună seamă că n-am să le schimb !

— Haide, mai bea un pahar, şi spune ce-aş mai putea să-ţi adaug la simbrie.

Kuba goli paharul ; dar cum rachiul îl cam ameţise, se crezu la cîrciumă cu Michal, argatul orga-

nistului, sau cu alți tovarăși, vorbind slobod și zgomotos, ca de la egal la egal. Și desfăcîndu-și puțin surtucul, întinse picioarele, izbi cu pumnul în bancă și zbieră :

— Mai pune patru hîrtii și-o rublă, arvună, și rămîn !

— Mi se pare că te-ai îmbătat, ori că nu mai ești în toate mințile ! strigă Boryna.

Dar Kuba își urmărea gîndul și vechiul său vis ; de altminteri, nici n-auzea glasul celuilalt ; sufletul său umilit se înălțase, ambiția îi crescuse și căpătase atîta încredere și siguranță în sine încît se simțea aproape ca un stăpîn.

— Patru hîrtii și-o rublă, arvună... dă-mi astea și rămîn în slujbă la dumneata. Dacă nu, mă duc la iarmaroc și, pe Dumnezeul meu, găsesc eu unde să mă tocmesc, fie chiar și vizitiu la curte... Ăi de-acolo știu că-s muncitor, că mă pricep la toate, pe cîmp, ca și pe lîngă casă, că nu-s puțini gospodarii care și-ar putea paște vitele la mine și să învețe de la mine... Dacă nu găsesc nimic, o să împușc potîrnichi și-o să le duc părintelui, sau lui Jankiel... iar dacă nu...

— Ia te uită, șchiopul ! Au început să-i crească aripile ! Kuba ! strigă aprig bătrînul.

Kuba tăcu și se trezi din visele lui, dar cutezanța nu și-o pierdu, nu se dădu bătut, și Boryna trebui, vrînd-nevrînd, să mai adauge mai întîi cîte-o jumătate de rublă, apoi cîte-un zlot, una după alta. Pînă la urmă, se înțeleseră : bătrînul îi făgădui să-i dea pe viitor un spor de trei ruble și două cămăși, drept arvună.

— Mă, da' grozav te-ai mai făcut ! zise Boryna, bînd la rîndul lui pentru încheierea tîrgului.

Dar era înfuriat că trebuie să dea atît de mult. Cu toate astea, n-avea încotro. Kuba făcea chiar mai mult, era un argat bun, muncea cît doi și în ruptul capului nu s-ar fi atins de bunul stăpînilor ; se îngrijea de vite mai mult chiar decît pe el însuși ; așa șchiop și fără vlagă cum era, se pricepea în treburile gospodărești și puteai să te încrezi în el :

treaba era bine făcută și, pe lîngă asta, îi supraveghea și pe cei care lucrau cu ziua.

Mai vorbiră de una și de alta, și cînd se despărțiră, Kuba mai zise încă, foarte sfios, cu mîna pe clanța ușii :

— Va să zică ne-am înțeles, îmi dai trei ruble și două cămăși, dar... dar... să nu vinzi mînza... am văzut-o cu ochii mei cînd a venit pe lume... Am acoperit-o cu cojocul meu să nu degere... așa că n-aș putea îndura ca vreun ovrei sau alt covrigar de la oraș s-o bată... Să n-o vinzi... că nu-i mînză, ci aur... ascultătoare ca un copil... un animal așa de bun, că nici printre oameni n-ai să găsești suflete mai bune ca al ei. N-o vinde...

— Nici nu mi-a trecut prin cap s-o vînd.

— Vorbeau oamenii la cîrciumă... și mi-a fost teamă...

— Parcă mi-ar fi nași, nemernicii, totdeauna știu mai bine ca mine ce trebuie să fac.

Lui Kuba îi venea să-i îmbrățișeze genunchii de bucurie, dar nu îndrăzni. Își puse șapca și plecă iute, căci sosise vremea culcării. A doua zi trebuia să plece la iarmaroc.

A doua zi, într-adevăr, înainte de revărsatul zorilor, după al doilea cîntat al cocoșilor, oamenii o porniră la drum spre Tymow, umplînd drumurile și cărările...

Nu era ființă vie în tot ținutul care să nu se îndrepte spre iarmaroc.

În zori căzuse o ploaie bună, dar, pe la răsăritul soarelui, vremea se mai limpezi. Cerul rămase acoperit de nori întunecați, prin văi se zăreau tîrîndu-se cețuri sure, ca niște pînze grosolane muiate în apă ; pe drumuri luceau bălțoace, noroiul plescăia sub picioare...

Cei din Lipce se puseră și ei în mișcare încă din faptul zilei.

Pe drumul cu plopi, începînd din spatele bisericii și pînă spre pădure, se vedea un lanț de căruțe mergînd încet, la pas, de atîta îmbulzeală ; de o parte

şi de alta a drumului, potecile străluceau de fustele roşii ale femeilor şi de cojoacele albe ţărăneşti.

Era atîta omenet, de-ai fi zis că tot satul se muta la tîrg.

Cei mai puţin avuţi mergeau pe jos ; la fel femeile, argaţii, slujnicile, zilerii şi sărăcimea toată, fiindcă la iarmaroc se tocmeau pentru lucru, schimbîndu-şi stăpînii.

Unii se duceau să cumpere, alţii să vîndă, iar alţii numai să caşte gura.

Unul ducea o vacă sau un viţel de funie, altul mîna o scroafă cu purcei, care guiţau şi fugeau în toate părţile de trebuia să alerge mereu după ei şi să ia seama, să nu se bage sub roţile căruţelor ; altul se legăna pe-o mîrţoagă ; unii mînau oi tunse ; ici-colo se vedeau cîrduri de gîşte albe cu aripile legate ; creste de cocoşi ieşind de sub şorţurile femeilor... Căruţele, şi ele, nu erau mai puţin încărcate ; de sub cîte-un coviltir ieşea din paie rîtul unui porc, care grohăia atît de tare încît gîştele gîgîiau speriate, iar cîinii, mergînd pe lîngă oameni, lătrau în jurul căruţelor. Cu toate că drumul era larg, atîta gloată nu încăpea pe el, şi mulţi o luau de-a dreptul pe cîmp.

Cînd se lumină de-a binelea şi cerul se limpezi într-atîta că aproape se vedea soarele, Boryna ieşi şi el din casă. Anna şi cu Jozka plecaseră de mult cu scroafa şi cu porcul pe care-l puseseră la îngrăşat, iar Antek încărcase zece saci cu grîu şi o jumătate baniţă de trifoi roşu. Acasă nu rămăseseră decît Kuba cu Witek şi Jagustynka, pe care-o chemaseră să pregătească mîncarea şi să vadă de vaci.

Witek începuse să bocească cu glas tare în faţa şopronului, căci voia să meargă şi el la bîlci.

— Netotule, ce te-a apucat ? mormăi Boryna.

Şi făcîndu-şi semnul crucii, porni pe jos, gîndindu-se că pe drum va găsi el pe cineva care să-l ia în căruţă. Şi într-adevăr aşa se şi întîmplă, căci de îndată îl ajunse din urmă brişca organistului, trasă de doi cai puternici.

— Hei, dar ce ? Pe jos ai pornit-o, Maciej ?

— E mai sănătos aşa... Ziua bună !

— Ziua bună ! Urcă lîngă noi, că-ncăpem ! îl pofti dăscăliţa.

— Domnul să vă binecuvînteze. Ce-i drept, aş fi ajuns şi pe jos, dar viaţa-i mai uşoară cînd în brişcă zboară, răspunse el aşezîndu-se pe scaunul din faţă, cu spatele la cai.

Îşi strînseră prieteneşte mîna şi caii porniră din nou.

— Ei, domnule Jas, dar ce-i cu dumneata aici ? Nu mai înveţi la şcoală ? îl întrebă el pe tînărul care mîna căruţa, aşezat lîngă argat.

— N-am venit decît pentru bîlci, răspunse vesel fiul organistului.

— Iei puţin tabac ? E dă-l franţuzesc... zise dascălul, bătînd cu degetul în tabacheră.

Prizară, strănutînd cu demnitate.

— Şi ce mai faceţi ? Vindeţi ceva azi ?

— Nu cine ştie ce. Am trimis nişte grîu înainte de revărsatul zorilor, iar femeile au dus un porc.

— Aşa mult ! strigă dăscăliţa. Jas, pune-ţi şalul, că-i frig ! îi strigă ea băiatului.

— Dar mi-e cald, mi-e tare cald, o încredinţă el.

Cu toate astea, ea îi înfăşură gîtul cu un şal roşu.

— Nici cheltuielile nu sînt mici ! Nu mai ştii de unde să iei bani să faci faţă la toate...

— Nu te plînge, Maciej ! Slavă Domnului, ai de toate...

— Aşa-i, dar nu poţi să mănînci pămînt şi n-am nici un ban pus deoparte...

— Fiindcă dai cu împrumut... Parcă puţini bani ai acum la oameni ? Ştiu vecinii, lasă, care cum se-ndeasă...

Dar Boryna, căruia nu-i plăcea să vorbească despre aceste lucruri de faţă cu argatul, se aplecă repede înainte şi întrebă în şoaptă :

— Şi mai are mult cu şcoala domnul Jas ?

— Pînă-n sărbători.

— Se întoarce acasă, ori ia vreo slujbă ?

— Doamne, ce să facă acasă cu cele cincisprezece pogoane ale noastre ? Apoi, mai sînt ăi mici !... Şi vremurile-s grele, grele de tot ! suspină ea.

— Mai sînt, ce-i drept, şi botezurile, dar cît cîştigi la un botez ?...

— Lasă că mai sînt şi îngropăciunile ! zise răutăcios Boryna.

— Ei aş !... Dă-le-ncolo ! Nu mor decît ăi săraci — abia dacă ai o înmormîntare, două de oameni înstăriţi pe an din care-ţi mai pică ceva !

— Şi oamenii nu prea mai dau liturghii, şi cînd se dau, se tocmesc, adaugă ea.

— Cu sărăcia şi cu vremurile astea grele, ce să-i faci ? oftă Boryna.

— Oamenii nu se mai grijesc de sufletele lor şi nici de-ale celor care stau în Purgatoriu. Părintele i-a spus-o de multe ori omului meu.

— Oamenii s-au făcut cărpănoşi. Altădată, cînd mergeam din casă-n casă de Lăsata-secului, sau la Crăciun cu colindul şi chiar cu recensămîntul, nu se uitau la grîul, la banii, la bunătăţile pe care ţi le dădeau. Dar azi, Doamne iartă-mă, fiecare se calicește, şi dacă-ţi dă un mănunchi de secară, şi ăla-i mîncat de şoareci, ori dacă primeşti un sfert de baniţă de ovăz, e mai multă pleavă decît boabe. Să-ţi spună nevastă-mea ce ouă am căpătat de Paşti : mai mult de jumătate erau clocite. De n-aş avea bucăţica mea de pămînt, nu mi-ar mai rămîne decît să plec cu cerşitul, încheie el, întinzîndu-i lui Boryna tabachera.

— Adevărat, aşa-i... dete Boryna din cap, fără să-i creadă, ştiind că dascălul avea bani şi împrumuta pe săraci cu dobîndă sau cu plata în natură, astfel încît zîmbi auzindu-i văicărelile, şi aduse iar vorba de Jas.

— Aşadar pe Jas îl daţi la slujbă ?

— Jas al meu slujbaş ? Conţopist ? Vai de mine, dar ce crezi, că mi-am rupt pîinea de la gură numai pentru atît ? Nici pomeneală ! Îl dăm la seminar, să se facă popă...

— Popă ?

— Crezi că n-o s-o ducă bine ? Ai văzut popă s-o ducă rău ?...

— Pe legea mea, nu, nu... e-o cinste, şi pe urmă, vorba ceea, cine are popă rudă mult pe lume nu

asudă... zise el rar, privindu-l cu respect, peste umăr, pe băiatul care plescăia din limbă, îndemnînd la mers caii, opriți să se balige.

— Am auzit că și Stacho, băiatul morarului, trebuia să se facă popă, dar acu, cică, învață la alte școli înalte — vrea să se facă doftor.

— Doar n-ați vrea ca un derbedeu ca ăla să se facă preot ! Uite, Magda, slujnica noastră, e borțoasă în luna a șasea și el i-a făcut felul...

— Lumea zicea că nu, că argatul morarului ar fi ăl cu pricina.

— Păi cum nu, așa zice morărița, ca să-și scape odorul. E un desfrînat... ferească Dumnezeu, bine că se face doftor !

— De bună seama că e mai bine să fii popă, întru slava Domnului nostru Isus Hristos și binele oamenilor, o linguși viclean Boryna, căci la ce-i folosea să se ia la harță cu femeia.

Și ascultă vorbele cu cea mai mare luare-aminte, în timp ce dascălul scotea mereu pălăria, răspunzînd la saluturile oamenilor pe care-i lăsau în urmă. Mergea la trap și Jasio ocolea cu multă pricepere căruțele, oamenii, cirezile, pînă se treziră la marginea pădurii, unde era mai puțină lume și drumul mai larg.

Aproape de marginea pădurii, o ajunseră pe Dominikowa, care era cu Jagna și cu Szymek. O vacă legată de coarne venea în urma căruței, de unde mai mulți gînsaci își scoteau capetele albe și sîsîiau mereu ca niște vipere.

Își deteră binețe, iar Boryna se aplecă în afară cînd ajunseră în dreptul lor și strigă :

— O să întîrziați !

— Ajungem la timp ! îi răspunse Jagna rîzînd.

Trecuseră înainte cu căruța, dar băiatul dascălului se întoarse de cîteva ori înapoi, să se uite după ea, și în cele din urmă întrebă :

— E Jagusia Dominikowa ?

— Da, chiar ea, zise Boryna, care o privea de departe.

— N-am recunoscut-o. Or fi vreo doi ani de cînd n-am mai văzut-o.

— E tinerică-tinerică, pe vremea aia păştea vitele. A crescut ca o juncană hrănită cu trifoi.

Şi se aplecă şi mai mult s-o vadă.

— E tare mîndră, zise băiatul.

— Eh, ca toate fetele ! făcu cu dispreţ dăscăliţa.

— D-apăi, e frumoasă, nurlie, că nu trece săptămîna fără să nu-i vină peţitorii.

— Dar ea se lasă greu ! Bătrîna crede c-o să vie s-o ia cel puţin un logofăt şi-i trimite la plimbare pe flăcăii din sat, murmură ea cu venin.

— Face... Face s-o ia şi-un boier...

— Ai putea să-i trimiţi şi dumneata peţitori, Maciej, dacă-ţi place aşa mult ! îl împunse femeia şi începu să rîdă.

Boryna nu mai zise nimic.

„A naibii muiere ! gîndea el. E o sărăcie de la oraş, din alea care nu ştiu să facă altceva decît să se uite mereu sub coada găinii ţăranului, să vadă, nu s-alege cu vreun ouşor, sau să privească în mîna omului : pică, nu pică ceva ? Una ca asta să-şi bată joc de mine, ţăran gospodar ! Să nu te legi de Jagusia !“ îşi mai zise el, furios. Şi se uita în faţă spre broboadele roşii din căruţa Dominikowei, care rămîneau din ce în ce mai în urmă, căci Jasio biciuia cu putere caii, care alergau tare, zvîrlind cît colo noroiul.

Degeaba sporovăia acum dăscăliţa ; Boryna doar dădu din cap, bombănind ceva sub nas, atît de cătrănit că nu mai voia să scoată o vorbă.

Şi de îndată ce deteră de caldarîmul stricat al tîrguşorului, coborî din căruţă, mulţumind că-l aduseseră.

— Ne întoarcem diseară. Dacă vrei, întoarce-te tot cu noi, zise ea.

— Vă mulţumesc, dar am caii mei. Şi pe urmă oamenii au să spună că oi fi calicit, de m-am băgat ucenic la organist... şi eu nu ştiu să scot o notă şi nici să sting candelele !...

O luară pe-o stradă mărginașă ; Boryna o luă încet de-a lungul străzii principale, spre piață, căci iarmarocul era mare, și cu toate că era încă destul de devreme, se adunase mult norod ; toate străzile, străduțele, piețele și curțile erau înțesate de oameni, de căruțe și de fel de fel de mărfuri ; era ca o apă mare în care se revărsau clipă de clipă, din toate părțile, alte și alte rîuri de oameni, îngrămădindu-se, zbătîndu-se și curgînd pe toate ulicioarele, încît casele păreau că se clatină. Toată mulțimea aceasta se scurgea spre marea piață a mănăstirii. În vreme ce pe drum nu fusese mai de loc noroi, aici însă, bătut și călcat în picioare de mii de oameni, îți venea pînă peste gleznă și țîșnea de sub roți în toate părțile.

Larma mulțimii creștea în fiecare clipă ; era ca murmurul surd și puternic al unei păduri, ca legănarea unei mări ce-și izbește în zidurile caselor valurile, inundînd totul de la un capăt la altul. Din timp în timp, se deslușeau mugete de vaci, sunetul flașnetelor de la călușari, tînguirile cerșetorilor sau fluierăturile ascuțite, pătrunzătoare ale vînzătorilor de coșuri.

Iarmarocul era într-adevăr mare ; se adunase atîta norod încît era greu să-ți faci loc prin mulțime, iar în piață, lîngă mănăstire, Boryna trebui să dea mult din coate, căci printre dughene nici nu mai aveai loc să înaintezi.

Aici vedeai fel de fel de minunății, că nu puteai nici să le enumeri, nici măcar să le cuprinzi cu ochii.

Vedeai mai întîi barăci înalte de pînză, care se ridicau de-a lungul zidului mănăstirii, pe două rînduri, ticsite cu tot felul de mărfuri pentru femei, cupoane de pînză și broboade atîrnate pe prăjini ; unele erau roșii-aprinse ca macii, de-ți luau ochii ; altele, dimpotrivă, erau galbene, iar altele viorii, ca sfecla... da' cine la mai ține minte pe toate ? Și în fața lor, o înghesuială de fete și de femei atît de mare că n-ai fi avut unde să arunci un ac ; unele se tîrguiau și-și alegeau ce le plăcea, altele căscau gura, minunîndu-se de toate.

Erau apoi dughene în care sclipeau mărgele, oglinzi, şireturi poleite, panglici, cruciuliţe pentru gît şi flori de hîrtie verzi, aurii şi de alte culori, şi pălăriuţe... şi Dumnezeu ştie cîte se mai aflau acolo.

În altă parte, se vindeau icoane cu rame aurite şi cu geam ; şi, cu toate că erau rezemate de pereţi, sau chiar culcate pe pămînt, străluceau atît de puternic încît mulţi duceau mîna la şapcă şi-şi făceau semnul sfintei cruci.

Boryna îi cumpără lui Jozka o basma de mătase, pe care i-o făgăduise fetei încă din primăvară, pentru că păscuse vacile. Strecurînd-o în sîn, începu să-şi facă loc cu coatele spre tîrgul de porci, care era în dosul mănăstirii.

Dar mergea foarte încet, căci era îmbulzeală mare şi avea multe lucruri de văzut.

Ici, ceaprazarii rezemaseră de ziduri scări înalte, de care atîrnaseră şepci de sus pînă jos. Colo, cizmarii alcătuiseră un fel de uliţă cu tarabele lor înalte de lemn, de care, agăţate de urechi, atîrnau şiruri întregi de cizme ; erau cizme obişnuite, galbene, din acelea care se ung cu osînză topită ca să nu prindă apă, şi mai erau altele de lac, şi ciubo-ţele pentru femei, cu şnururi roşii şi tocuri înalte.

Îndărătul acestora, şelarii îşi întinseseră hamurile pe pari, de care atîrnau de asemeni frîie şi şei.

Veneau apoi frînghierii şi cei care vindeau plase.

Apoi ciurarii.

Apoi cei care merg din bîlci în bîlci cu casă.

Şi pe urmă rotarii, tăbăcarii.

Într-o parte, croitorii şi blănarii îşi întindeau marfa, care putea atît de tare încît îţi muta nasul din loc ; aceştia aveau destui cumpărători, căci iarna bătea la uşă.

Mai departe se vedeau şiruri întregi de mese adăpostite sub corturi mici de pînză şi, pe ele, grămezi de cîrnaţi roşii, groşi cît nişte odgoane, mormane de osînză galbenă, costiţe afumate de porc, slănină, jamboane ; şi toate erau aşezate purcoi, iar alături atîrnau de cîrlige purcei întregi cu maţele scoase, din

care sîngele mai picura încă, încît mereu trebuiau alungați cîinii care dădeau tîrcoale primprejur.

Alături de măcelari, ca și cum le-ar fi fost frați buni, stăteau brutarii, în fața cărora, pe-un strat gros de paie, pe cărucioare, pe mese, în coșuri, pe unde se putea, se înălțau mormane de pîini mari cît roata carului, turte galbene, franzele, cornuri...

Da' cine-ar putea socoti și ține minte atîtea dughene și ce se vindea în ele? Erau unele cu jucării, cu turte-dulci, în chip de dobitoace — inimi, ostași, și atîtea minunății că nici nu le mai puteai deosebi; apoi dughene în care se vindeau calendare, cărți de rugăciune, povești cu tîlhari și crude Magiellone [1], și chiar abecedare; dughene cu fluiere, armonici, cocoși de pămînt și alte instrumente muzicale, din care vînzătorii cîntau spre a încuraja și a le da ghes cumpărătorilor. Și făceau o tevatură de-ți luau auzul. Ici țipa un cocoș, dincolo o trîmbiță, în altă parte auzeai tremurul unui fluier, sau o vioară scîrțîind, sau o tobă care bătea de-ți spărgea urechile. Ți se învîrtea capul de atîta zarvă.

În mijlocul pieței, în jurul arborilor, se așezaseră dogarii, tinichigiii, olarii; întinseseră atîtea străchini și oale că abia puteai să mai treci; în spatele lor stăteau tîmplarii; paturi și lăzi zugrăvite, dulapuri, rafturi și mese, toate îți luau ochii cu jocul lor de culori...

Și peste tot, pe cărucioare, pe sub pereți, de-a lungul șanțurilor, peste tot unde se mai găsea un locșor — o mulțime de precupețe. Una cu ceapă legată în funii sau în saci; alta cu valuri de pînză și sumane lucrate de ea; una avea ouă, brînză, ciuperci, sau boțuri de unt înfășurate în cîrpe; alta, cartofi sau o pereche de gîște, o găină jumulită, caiere de in frumos pieptănat sau gheme de ață; și fiecare stătea lîngă marfa ei, și vorbeau cu demnitate între ele, cum e obiceiul la bîlci, și dacă se apropia vreun cumpărător, vindeau fără grabă, liniștite, fără să se aprindă, ca țărănci cumsecade ce erau.

[1] *Magiellona* — eroină a unei cărți populare medievale.

Pe ici, pe colea, între căruţe şi dughene, fumegau sobiţe de tinichea. Aici se vindea ceai fierbinte şi fel de fel de bunătăţi : cîrnaţi fripţi, varză, borş de cartofi.

Dar cerşetorii ! Erau mulţi şi mişunau peste tot ; erau atîţia orbi, şchiopi, surzi şi ciungi, încît ai fi zis că e un pelerinaj ; unii din ei cîntau la vioară cîntece religioase, alţii băteau din talere, şi toţi, fie că se aflau printre căruţe, pe lîngă ziduri, sau chiar în mijlocul noroiului, cerşeau cu sfială un ban sau orice ajutor, oricît de mic.

Boryna trecuse pe lîngă toate acestea, minunîndu-se, schimbase o vorbă, două cu cunoscuţii şi, tot dînd din coate, ajunsese la tîrgul porcilor din spatele mănăstirii, o piaţă nisipoasă înconjurată de cîteva căsuţe. Lîngă zidul bisericii, peste care se aplecau cîţiva stejari uriaşi încă acoperiţi de frunze galbene, era un vălmăşag neînchipuit de oameni, căruţe şi porci de vînzare.

El o găsi repede pe Anna şi pe Jozia, căci erau chiar la margine.

— Ei, aţi vîndut ceva ?

— Da' de unde ! S-au tîrguit cîţiva măcelari, dar au dat prea puţin...

— Sînt scumpi porcii ?

— Destul de scumpi ! Au adus atîţia, că mă întreb cine-o să-i cumpere !

— Sînt şi oameni din Lipce ?

— Colo mai la vale stau alde Klomb cu nişte purcei, iar dincolo, în picioare, lîngă un vier, Szymek, feciorul lui Dominik.

— Duceţi-vă şi voi puţin, să vedeţi bîlciul...

— Ne-am plictisit stînd locului...

— Cît au dat pentru scroafă ?

— Treizeci de hîrtii ; ziceau că nu-i tocmai grasă, că are oase mari şi pic de osînză.

— Da' de unde, sînt nişte coţcari !... Are pe puţin patru degete de slănină... zise el după ce pipăi scroafa pe spinare şi pe pîntece. Vierul e cam costeliv, dar din pulpă se poate face o şuncă pe cinste, adăugă el, alungîndu-l de pe nisipul umed, unde

zăcea tăvălit pînă la jumătate. Puteți s-o dați pentru treizeci și cinci, mă reped să-l caut pe Antek și mă întorc îndată. Nu vă e foame ?...

— Am mîncat pîine.

— Dacă faceți vînzare bună, vă cumpăr niște cîrnați.

— Tată, nu uita de basmaua pe care mi-ai făgăduit-o astă-primăvară...

Boryna vru să vîre mîna în sîn, dar se răzgîndi, ca și cum și-ar fi adus aminte de ceva, apoi, făcînd un gest nelămurit, se depărtă spunînd :

— Îți cumpăr, Jozia, îți cumpăr !...

Și se depărtă în grabă, căci o zărise pe Jagna printre căruțe. Dar pînă s-o ajungă, ea pieri de parc-ar fi intrat în pămînt ; porni deci în căutarea lui Antek ; dar treaba nu era prea ușoară, căci în ulița ce ducea de la tîrgul porcilor spre piața mare căruțele stăteau una lîngă alta, pe mai multe rînduri, și nu puteai să mergi spre mijloc decît cu mare greutate și luare-aminte. Dar pînă la urmă izbuti să dea de el. Antek stătea pe saci, trăgîndu-le cîte-un șfichi găinilor ce se vîrau îndrăznețe în coșurile de răchită ale cailor și tot răspunzîndu-le cu jumătate de gură cumpărătorilor :

— Am zis șapte, și șapte rămîne.

— Îți dau șase și jumătate, nici o para mai mult, grîul miroase a piatră vînătă.

— Rîiosule, cînd ți-oi da una peste bot, să vezi cum te învinețești ! Grîul meu e curat ca aurul !

— Se poate, dar e ud... Îl cumpăr cu banița pentru șase ruble și cinci zloți.

— Îl vînd numai la greutate, și cu șapte, e ultimul cuvînt.

— Stai, flăcăule, ce te aprinzi ? Îl cumpăr, nu-l cumpăr, dar de tocmit trebuie să ne tocmim !

— Hm ! Tocmește-te singur, dacă-ți arde de vorbă !

Și nu le mai dete nici o atenție evreilor care dezlegau sacii unul după altul, cercetînd grîul.

— Antek, mă reped pînă la notar și mă întorc îndată.

— Ce, vrei să te plîngi împotriva celor de la curte ?

— Păi din pricina cui a crăpat Bălăioara ?

— N-ai să te-alegi cu nimic !

— Nu pot să mă las păgubaș !

— Pf !... Scutură-l pe pădurar puțin și fă-l să-i sune coastele cu un băț colea pe cinste și-ai să-ți faci dreptate.

— Pădurarul ? De bună seamă c-ar merita o chelfăneală ; dar și ăi de la curte ar trebui zgîlțîiți.

— Dă-mi un zlot.

— La ce-ți trebuie ?

— Să beau și eu un ciocan de rachiu și să îmbuc ceva...

— Dar ce, tu n-ai bani ? Tot tat-tu să-ți dea ?

Antek se întoarse brusc și începu să fluiere mînios, dar bătrînul își desnodă batista, cu toate că-i părea rău, scoase un zlot și i-l întinse.

„Trebuie să-i hrănești pe toți cu sudoarea frunții tale..." își zise el, și porni grăbit spre cîrciuma din colț, unde se și strînseseră o mulțime de oameni care mîncau ; într-o odaie din fundul curții locuia notarul.

Notarul ședea la o masă, lîngă fereastră, cu țigara în gură, numai în cămașă, nespălat, nepieptănat ; o femeie dormea într-un colț, pe o mînă de paie, învelită cu un palton.

— Ia loc, gospodare !

Și, ridicînd de pe-un scaun niște haine pline de noroi, i-l împinse lui Boryna, care de îndată se apucă să-i povestească cu de-amănuntul tărășenia.

— Procesul dumitale e cîștigat. E limpede ca lumina zilei ! Auzi vorbă ! Vaca a crăpat și băiatul a căzut la pat de frică ! Cauza e ca și cîștigată !

Și frecîndu-și mîinile, se apucă să caute o hîrtie pe masă.

— Dar... băiatul n-are nici pe dracu' !

— Nu-i nimic, ar fi putut, totuși, să cadă bolnav ! Doar l-a bătut...

— Nu pe el — pe băiatul vecinului !

— Păcat, așa ar fi fost mai bine. Dar aranjăm noi așa fel ca, pe lîngă uciderea vacii, să reiasă că și băiatul a pățit ceva. Ăi de la curte n-au decît să plătească !

— De bună seamă, aici nu-i vorba decît de dreptate !

— Facem jalba îndată. Frania, hei, mișcă-te puțin, leneșo ! strigă el, și-o împinse cu piciorul așa de tare pe femeia care dormea, încît aceasta își ridică numaidecît capul ciufulit. Adu rachiu și ceva de mîncare...

— N-am nici o para chioară, și tu știi, Guciu, că nu mai pot căpăta pe datorie... mormăi ea și, ridicîndu-se din culcuș, începu să caște și să se întindă.

Era mare cît soba, avea o față lată de bețiv, umflată, cu pete albastre, și o voce subțire ca de copil.

Notarul se apucase cu atîta rîvnă de lucru încît penița îi scîrțîia nevoie mare. Din cînd în cînd, trăgea cîte-un fum de țigară, slobozea fumul spre Boryna, care se uita la el cum scrie, apoi își freca mîinile subțiri, pistruiate, întorcîndu-și din cînd în cînd fața uscățivă și plină de bubulițe spre Frania ; avea dinții din față sparți, buzele vinete și niște mustăți mari, negre.

Terminînd jalba, luă o rublă pentru trudă, una pentru timbre și se angajă pentru alte trei să-l apere pe bătrîn la tribunal, cînd afacerea va veni spre judecată.

Boryna se grăbi să încuviințeze totul, încredințat că cei de la curte îl vor despăgubi pentru toate cheltuielile făcute și vor plăti și amendă.

„Dacă e-o dreptate în lume, apăi procesul e ca și cîștigat", își zise el plecînd.

— Dacă nu cîștigăm la judecătoria comunală, mergem la sfat. Dacă nici sfatul nu ne dă cîștig de cauză, facem apel la judecătoria de ocol și, de va fi nevoie, mergem pînă la casație. Nu ne lăsăm nici în ruptul capului.

— Asta mai mi-ar fi lipsit, să mă las păgubit de bunul meu ! strigă Boryna cu patimă. Și de cine ?

De-ăi de la curte, care au atîtea păduri și atîta pămînt !...

Ajunsese în piață, și tot se gîndea la necazul lui, cînd prin preajma ceaprazarilor se întîlni ca din întîmplare, nas în nas, cu Jagna.

Fata purta pe cap o șapcă albastră-închis și se mai tîrguia încă pentru una.

— Ia te uită, Maciej, ovreiul ăsta zice că e bună, dar eu cred că vrea să mă păcălească !...

— E frumoasă ! Pentru Jendrzych ?

— Pentru el, lui Szymek i-am cumpărat una.

— N-o să-i fie prea mică ?

— Se potrivește la cap cu mine...

— Straşnic flăcău ai mai fi !...

— Și de ce nu ? spuse ea strengărește, punîndu-și șapca pe-o ureche.

— Te-ar tocmi oamenii pe loc !

— O-ho !... Numai că sînt prea scumpă pentru cel care-ar vrea să-i slujesc !

Și începu să rîdă.

— Atîrnă de cel care te ia !... Pentru mine n-ai fi prea scumpă !

— Și ca să muncesc la cîmp, n-aș mai vrea...

— Aș munci eu pentru tine, Jagusia, aș munci eu ! făcu el coborînd vocea și aruncîndu-i o privire atît de înflăcărată încît fata se dete un pas îndărăt, încurcată, și plăti șapca fără să se mai tîrguiască.

— Ați vîndut vaca ? întrebă el după o clipă, mai trecîndu-i puțin înflăcărarea ce i se urcase la cap ca rachiul.

— I-am vîndut-o preotului din Jerzow. Mama s-a dus cu organistul și-ai lui să tocmească un argat.

— Ce-ai zice dac-am merge undeva să luăm un păhărel din ceea dulce ?...

— Cum asta ?

— Cred că ți-e frig și te-ai mai încălzi nițel...

— Să merg eu cu dumneata să beau rachiu ?

— Atunci aduc să bem aici, Jagusia...

— Mulțumesc, dar trebuie să mă duc s-o caut pe mama.

— Stai că vin şi eu, Jagusia, să-ţi ajut, murmură el şi, luînd-o înainte, îşi croi drum cu-atîta îndemînare încît Jagna putu să străbată în voie mulţimea în urma lui ; dar cînd ajunseră printre barăcile de pînză, fata încetini pasul şi se uită de mai multe ori, cu ochii aprinşi, la lucrurile aşezate în faţa ei.

— Dumnezeule, ce de frumuseţi ! murmură ea, întîrziind în faţa panglicilor care, atîrnate în aer, fluturau în vînt ca un curcubeu de foc.

— Alege ce-ţi place, Jagusia ! zise el după oarecare şovăială, biruindu-şi zgîrcenia.

— Uită-te la asta galbenă cu flori, costă pe puţin o rublă, sau chiar zece zloţi.

— N-avea grijă, ia-o dacă-ţi place !

Dar Jagusia se depărtă cu părere de rău din faţa panglicilor şi trecu la taraba următoare. Boryna rămase o clipă în urmă.

Taraba următoare era plină tot cu marame şi cu materiale pentru bluze şi caftane.

— Isuse Hristoase, ce de frumuseţi, Doamne Dumnezeule ! murmură ea fermecată şi de mai multe ori îşi vîrî mîinile tremurătoare printre satinurile verzi sau printre catifelele roşii, cu ochii plini de încîntare şi cu inima bătîndu-i de emoţie.

Dar broboadele ! Roşii ca focul, de mătase, cu marginile numai flori verzi şi aurii, ca sfîntul chivot ; sau albastre ca cerul după ploaie ; şi albe ; dar mai frumoase decît toate erau cele care făceau ape-ape, uşoare ca pînza de păianjen şi lucind ca o apă la apusul soarelui ! În cele din urmă, nu se mai putu stăpîni şi începu să le pună pe cap şi să se privească în oglinda pe care i-o întinsese evreica.

Grozav o prindeau ! Parcă în părul ei bălai ca inul s-ar fi aprins aurora ! Ochii albaştri îi străluceau atît de tare de bucurie că-i lăsau o umbră violacee pe faţa roşie, învăpăiată, luminată de-un surîs, încît oamenii se opreau s-o privească : atît era de frumoasă, de tînără şi de plină de sănătate !

— E vreo fiică de boier îmbrăcată în straie ţărăneşti, nu-i aşa ? murmurau ei.

Ea se privi multă vreme și scoase un suspin adînc, punînd basmaua la loc ; începu totuși să se tocmească, deși n-avea de gînd s-o cumpere. Dar se tocmea, ca să-și mai poată desfăta puțin ochii.

Avîntul îi scăzu repede cînd negustoreasa îi spuse că face cinci ruble și chiar Boryna o luase în grabă de acolo.

Se opriră pe urmă în dreptul șiragurilor de mărgele. Erau atît de multe că întreaga dugheană părea împodobită cu pietricelele acelea prețioase, care străluceau și scînteiau de nu-ți mai puteai lua ochii de la ele ; erau mărgele de chihlimbar galben, de-ai fi zis că sînt făcute din rășină parfumată, mărgele roșii ca niște picături de sînge și mărgele albe, mari cît nucile, și altele, de argint și de aur...

Jagusia încercă mai multe, alegîndu-le pe cele mai frumoase. Un șirag de mărgean, părîndu-i cel mai frumos, îl înfășură pe patru rînduri în jurul gîtului său alb și se întoarse spre bătrîn.

— Ce spui de șiragul ăsta ?

— Îți stă bine, Jagusia ! Dar mărgelele astea nu mi se par chiar așa de strașnice ; eu am un șirag acasă în ladă pe care-l poți învîrti de opt ori în jurul gîtului. Mi-a rămas de la răposata și are niște mărgele mari cît boabele de mazăre de pe cîmp... făcu el, nu fără să se gîndească, dar ca și cum ar fi făcut-o din întîmplare.

— La ce-mi folosesc, dacă nu-s ale mele ?

Și aruncînd deodată șiragul de mărgele, porni repede înainte, posomorîtă și abătută.

— Jagusia, n-ai vrea să ne așezăm un pic ?

— E timpul s-o caut pe mama.

— N-avea teamă, n-o să plece fără tine !

Se așezară pe-o oiște lungă.

— Ce bîlci, zise Boryna după cîtva timp, plimbînd o privire prin piață. N-am mai văzut unul ca ăsta !

— De bună seamă că nu e mic ! Se mai uita și acum cu părere de rău la dugheana cu mărgele, oftînd adesea, dar supărarea îi trecu repede și spuse : Cei de la castel au parale !... Am văzut-o pe

cucoana din Wola cu domnişoarele ei ; cumpărau atîtea lucruri că luaseră cu ele şi un slujitor, să le ducă ! Şi-aşa fac de cîte ori e bîlci !

— Ehei, dai tot bîlciului ocol şi rămîi cu fundul gol.

— Da' de unde, nu rămîn ei, că au bani gîrlă.

— Au cîtă vreme îi împrumută ovreii, spuse el cu răutate.

Jagna îl privi, dar nu ştiu ce să răspundă. Uitîndu-se la ea, bătrînul o întrebă în şoaptă :

— Care va să zică, Jagusia, te-a peţit Michal, feciorul lui Wotjek ?

— Au plecat aşa cum au venit !... E un tîrîie-brîu... şi încă îndrăzneşte să-mi trimită peţitori ! spuse ea rîzînd.

Boryna se ridică repede, scoase din sîn o broboadă şi încă un lucru înfăşurat în hîrtie.

— Uite, ţine astea, Jagusia ! Trebuie să mă duc să-l caut pe Antek.

— Cum, e şi el aici ?

Ochii îi scînteiară.

— Stă lîngă saci, colo, în stradă. Ia-le, Jagusia, sînt pentru tine ! adăugă el, văzînd că Jagna se uita cu jind la broboadă.

— Mi-o dăruieşti ? E într-adevăr pentru mine ? Isuse, cît e de frumoasă ! strigă ea desfăşurînd broboada ; era chiar aceea care-i plăcuse aşa de mult. Dar nu-mi vine să cred... vrei să rîzi de mine... Asta costă o mulţime de parale !... Şi broboada e de mătase, de mătase curată...

— Ia-le, Jagusia, pentru tine le-am cumpărat şi bagă de seamă : dacă mai vine vreun flăcău să te peţească, tu să nu te pripeşti... Dar e vremea să mă duc.

— Şi cum, e-adevărat, mi le dai ?

— Cum aş putea să te mint ?

— Mai că nu-mi vine să cred.

Şi desfăcea mereu cînd broboada, cînd panglica.

— Domnul să te aibă în pază, Jagusia !

— Rămîi cu bine, Maciej !

Boryna se depărtă. Jagna desfăcu încă o dată panglica, broboada, şi le privi. Apoi, deodată, le strînse şi vru să alerge după el, să i le dea înapoi... căci nu se făcea să primească daruri de la un străin ; nu-i era rudă de sînge şi nici măcar neam... dar bătrînul se făcuse nevăzut. Atunci, porni agale s-o caute pe maică-sa, tot pipăind cu băgare de seamă, dar şi cu plăcere, broboada pe care-o strecurase în sîn. Era aşa de mulţumită încît dinţii ei albi îi luceau printre buzele surîzătoare, iar obrajii i se rumeniseră.

— Jagusia... Fie-ţi milă de-o biată femeie... Ah ! Oameni buni... fraţi creştini... Dumnezeu să vă pomenească... Jagusia !...

Trezindu-se din visarea ei, Jagusia începu să caute cu privirile în jur ; în curînd o zări pe Agata, aşezată lîngă zidul mănăstirii, pe-o grămăjoară de paie, căci în locul acela noroiul îţi trecea de glezne.

Ea se opri, să caute cîţiva bănuţi. Dar Agata, foarte mulţumită că vedea pe cineva din părţile ei, începu s-o întrebe îndată ce se mai petrece prin Lipce.

— Aţi isprăvit cu scosul cartofilor ?

— Da, am isprăvit.

Şi alde Klomb cum o mai duce ?

— Te-au alungat în lume să cerşeşti şi mai întrebi de ei ?

— Doamne, dar nu m-au alungat de fel ! Am plecat de bunăvoie, pentru că trebuia !... Cum să-mi mai fi dat, săracii, de mîncare, dacă nici ei nu au !... Şi aş vrea să ştiu ce mai fac, doar mi-s rude !...

— Dar dumneata ce mai faci ?

— Apoi, ce să fac ? Merg din biserică-n biserică, din sat în sat, din tîrg în tîrg şi, tot rugîndu-mă, le cer oamenilor buni să-mi dea, fie un locşor unde să-mi pun capul, fie ceva de mîncare sau cîţiva groşi. Oamenii-s buni, nu lasă ei o biată nenorocită ca mine să moară de foame ! Nu ştii cum o mai duc alde Klomb ? repetă ea neliniştită.

— Sînt sănătoşi. Dar dumneata cum o duci ?

— Ei, nu prea... Mă doare mereu în piept şi cînd răcesc puţin scuip sînge !... N-o mai duc mult ! S-ajung numai pînă-n primăvară, ca să mă-ntorc în sat şi să mor printre ai mei. Asta-i tot ce-i cer micului Isus în rugăciunile mele !

Şi îndepărtîndu-şi braţele pline de mătănii, îşi înălţă faţa înlăcrimată şi începu să se roage cu atîta foc încît lacrimile începură să-i curgă din nou din ochii înroşiţi.

— Zi o rugăciune pentru tata, făcu Jagna, strecurîndu-i un ban în mînă.

— Asta-i pentru sufletele din Purgatoriu, că pentru cei de la noi mă rog mereu şi cer îndurarea Domnului şi pentru vii şi pentru morţi. Jagusia, au început să-ţi vină peţitorii ?

— Da, au început...

— Şi nu ţi-a plăcut nici unul ?

— Nici unul. Domnul să te aibă în pază şi vino să ne vezi la primăvară ! se grăbi ea să spună şi alergă spre mamă-sa, pe care-o văzuse de departe cu nevasta organistului.

Cît despre Boryna, el o luă încet spre Antek, mai întîi fiindcă îl împiedica mulţimea, şi-apoi fiindcă tot timpul se gîndea la Jagusia ; dar înainte de-a ajunge la fecioru-său se întîlni cu fierarul.

Îşi dădură bineţe şi merseră unul lîngă altul, în tăcere.

— Vrei să termini odată cu mine ? întrebă brusc fierarul.

— Ce să termin ? Ai putea să-mi spui asta la Lipce.

Se înfuriase.

— De patru ani aştept.

— Azi ţi-ai adus aminte ? Ei bine, mai aşteaptă patruzeci, pînă am să mor !

— Oamenii mă sfătuiesc că e timpul să mă duc la tribunal... dar...

— Da ? Atunci, poftim, du-te la tribunal ! Am să-ţi arăt unde se fac plîngerile şi-am să-ţi dau şi-o rublă, ca să-i plăteşti notarului !...

— Dar eu socot că treaba asta s-ar putea face cu binele, zise el şiret.

— Aşa-i, ce nu poţi face cu răul poţi face cu binele.

— Tocmai, ai înţeles foarte bine!

— Şi eu nu vreau nici să mă războiesc, nici să trăiesc în pace cu tine!

— Eu mereu îi spun nevestei că dumitale îţi place dreptatea.

— Fiecare e pentru dreptate cînd are nevoie de ea, dar eu n-am nevoie să umblu acu după dreptate, că nu-ţi datorez nimic, zise el cu asprime.

Fierarul se domoli îndată pentru că, vedea el, nu putea să facă nimic în felul acesta. Şi, ca şi cum n-ar fi fost vorba de nimic, îi spuse cu liniştea cea mai senină din lume:

— Aş bea un păhărel. Faci cinste?

— Fac. Cum să nu fac? Cînd cel mai bun ginere te roagă, poţi să-i faci cinste şi cu o litră întreagă! zise el cam în batjocură, intrînd în cîrciuma din colţ.

Ambrozy era şi el acolo, dar nu bea, stătea amărît într-un colţ.

— Mă cam dor ciolanele. Să vezi, are să ploaie în curînd, zise el.

Băură un păhăruţ, apoi încă unul, dar tot timpul în tăcere. Simţeau cum se urăsc unul pe altul.

— Beţi ca la mort! mormăi Ambrozy, supărat că nu fusese poftit şi el — de azi-dimineaţă nu luase nimic în gură.

— Păi, cum să vorbeşti? Tata a făcut vînzare azi şi se gîndeşte cui să-i împrumute bani cu dobîndă!...

— Maciej! Îţi spun, Maciej, că Domnul nostru Isus...

— Oi fi eu Maciej pentru cine-oi fi, dar nu pentru tine. Uită-te la el, obraznicul! Porcul se crede frate cu porcarul!

Amarnic se înfuriase.

— Dar cum fierarul luase două păhăruţe tari, prinse curaj şi zise în şoaptă:

— Tată, hotărăşte-te odată, îmi dai sau nu-mi dai?

— Ţi-am spus-o odată : n-am să iau nimic cu mine în groapă, dar nici înainte nu dau o palmă de pămînt. Nu vreau să mă ţineţi voi... mai am cîţiva ani de trăit pe pămîntul ăsta şi vreau să-i trăiesc...

— Atunci dă-mi partea mea în bani.

— N-ai auzit ? Ăsta e ultimul meu cuvînt.

— Păi, el e gata să se mai însoare o dată. Ce-i pasă lui de copii ? murmură Ambrozy.

— Chiar aşa !

— Am să mă însor, dacă-mi place. Poţi să mă opreşti ?

— De oprit nu te opresc, cum aş putea să te opresc, dar...

— Dacă vreau, chiar mîine trimit peţitori...

— Fă cum vrei ! Parcă eu am ceva împotrivă ? Dă-mi măcar viţelul ăla care ţi-a rămas de la Bălăioara, şi-am să te ajut şi eu. Dumneata eşti copt la minte şi ştii mai bine ca alţii ce-ţi lipseşte. De cîte ori nu i-am spus nevestei că ţi-ar trebui o muiere, să vadă de gospodărie...

— I-ai spus, Michal ?...

— Să n-apuc ziua de mîine, dă nu i-am spus ! Eu, care la toţi le dau sfaturi, să nu ştiu ce-ţi trebuie dumitale ?

— Minţi, pezevenghiule, se vede de la o poştă. Hai, fie, vino mîine să-ţi dau viţelul, că dacă o iei cu binişorul, n-am nimic împotrivă ; dar dacă vrei să mă tîrăşti pe la judecăţi, să ştii că n-ai să te alegi nici cu atîtica...

Mai băură niţeluş ; de astă dată, fierarul plăti şi-l pofti şi pe Ambrozy să le ţină tovărăşie. Moşul nu se lăsă rugat de două ori şi unde nu începu a le turna la snoave, de se prăpădeau de rîs.

Nu se bucurară însă prea mult de această tovărăşie plăcută, fiecare grăbit fiind să se întoarcă la ale sale ; se despărţiră împăcaţi, dar nemaiavînd încredere unul într-altul nici cît negru sub unghie ; se cunoşteau ca nişte cai breji şi-şi citeau în suflet ca-ntr-o carte.

Ambrozy rămăsese pe loc, aşteptînd să pice cineva care să-l cinstească măcar cu o cinzeacă, ştiut fiind

că un cîine flămînd se mulţumeşte şi c-o muscă, dacă nu-i arunci un ciolan ; moşul nu se dădea în lături cînd era vorba de băutură, dar îi venea greu să deschidă punga şi să-şi cumpere singur rachiu, şi pe bună dreptate, el nefiind decît un biet paracliser.

Era pe la spartul bîlciului.

Pe la amiază, soarele se arătase un pic, ca şi cum cineva ar fi plimbat peste lume o oglindă, şi îndată pieri înghiţit de nori ; spre seară, cerul se posomorî, nori grei începură să se tîrască jos pe deasupra acoperişurilor şi o ploaie măruntă prinse să cearnă ca printr-o sită deasă, zorind plecarea tuturor. Se grăbeau să se înapoieze acasă, să nu-i apuce noaptea pe drum, să nu se înteţească şi mai mult ploaia.

Negustorii îşi desfăcură în pripă tarabele, îngrămădindu-le în căruţe. Ploua din ce în ce mai des şi mai rece.

Seara cădea repede, greoaie, umedă.

Tîrgul se golea. O linişte de moarte se lăsa pretutindeni.

Nu se mai auzea decît vocea plîngătoare a cîte unui cerşetor, ţipete, certurile beţivanilor înfundaţi prin crîşme.

Se înserase de-a binelea, cînd căruţa lui Boryna ieşi din tîrguşor : vînduseră tot, mai cumpăraseră cîte ceva, într-un cuvînt, le prinsese bine bîlciul. Antek biciuia caii, mînîndu-i tare, noroiul sărea de sub roate, şi era frig, şi se cam afumaseră şi ei ; cărpănos cum era, zgîrcindu-se pentru fiece ban, bătrînul, de astă-dată, le dăduse să mănînce pe săturate, să bea, şi le vorbise cu atîta dulceaţă că-i uimise pe toţi.

Cînd intrară în pădure, se făcuse noapte.

Era beznă mare, îţi băgai degetele în ochi, nu alta, şi ploaia răpăia din ce în ce mai deasă, pe drum se auzea zdrăngănit de căruţe, cîntece răguşite de oameni băuţi, paşi plescăind prin noroi.

Prin mijlocul drumului cu plopi, ce foşneau înnăbuşit, scîncind parcă de frig, Ambrozy mergea beat turtă, legănîndu-se cînd într-o parte, cînd în alta,

izbindu-se uneori de cîte-un arbore, prăbuşindu-se în băltoace ; dar făcea ce făcea, se ridica repede şi iar începea să cînte în gura mare, cum îi era firea.

Era o vreme cîinoasă şi o beznă grea, de nu vedeai nici cozile cailor, iar cînd luminile din sat se iţiră, luceau atît de slab încît ai fi putut jura că sînt ochi de lup.

VI

Se pusese bine pe ploaie...

Chiar din ziua bîlciului lumea începu să se cufunde încet în cenuşiul ploilor tulburi, sticloase ; pădurile, satele nu se mai desluşeau, de parcă ar fi fost ţesute din fire de păianjen tremurătoare.

Veniseră nesfîrşitele ploi de toamnă, reci, pătrunzătoare.

Bicele sure ale ploii băteau amarnic pămîntul, muindu-l adînc ; fiece arbore, fiece fir de iarbă tremura de-o negrăită suferinţă.

De sub vălmăşagul greu al norilor, de sub pînzele verzui ale ploii, răsăreau cînd şi cînd răzoare netede, întunecate, mustind de apă, puhoaie spumegate, şiroind printre brazde, ori pomi înnegriţi, singuratici, gîrboviţi sub apăsarea necontenitei cerneri, scuturîndu-şi zdrenţele ultimelor frunze, zbătîndu-se disperaţi, ca nişte duhi puşi în lanţ.

Drumurile pustii se prefăcuseră în băltoace noroioase, stătute.

Zilele mohorîte, scurte, lipsite de soare, se tîrau anevoie, pline de-o lumină putredă, iar nopţile se lăsau negre, cu un vaier înnăbuşit, lînced, fără nădejde...

O tăcere înfiorătoare stăpînea pămîntul.

Cîmpia tăcea, satele tăceau, pădurile tăceau şi ele. Satele se mohorau, tupilîndu-se pe lîngă zaplazuri, pe lîngă livezile despuiate, scoţînd gemete surde.

Pulberea sură a ploii învăluia pămîntul, ştergînd culorile, stingînd luminile, înecînd zarea într-o beznă nemărginită; toate se arătau ca-n vis; o tristeţe fără de capăt se ridica de pe ogoarele mustind de apă, din pădurile încremenite, de pe miriştele amorţite, tîrîndu-se ca o ceaţă greoaie, oprindu-se la răspîntii, pe sub troiţele ce-şi întindeau jalnic braţele, pe drumurile pustii, pe care arborii goi tremurau de frig, privind galeş în cuiburile lor părăsite, în casele ruinate, răspîndindu-se prin cimitirele tăcute, printre mormintele uitate, printre crucile putrede, străbătînd lumea toată, cîmpiile îmbibate de ploaie, satele risipite, intrînd prin case, prin staule, prin grădini, iar dobitoacele mugeau de spaimă, arborii se chirceau cu un geamăt ascuns, şi oamenii oftau amărîţi, gîndindu-se mîhniţi la soarele de odinioară.

Ploua fără întrerupere; parcă cineva ar fi zvîrlit mereu peste lume pumni de sticlă pisată; satul pierise în şiroiala lungă a acestei revărsări, şi prin pînza deasă a ploii vedeai acoperişuri negre, garduri de piatră lucind de umezeală, trîmbe sure de fum ieşind din hogeacuri şi rostogolindu-se peste livezi.

În sat domnea linişte. Doar meliţele se auzeau, tocînd de prin hambare, arar, cei mai mulţi fiind plecaţi la grădinării.

Te luau fiorii privind drumul plin de glod, de apă, ogrăzile, casele; uneori cîte cineva se ivea în negură ca o nălucă şi pierea numaidecît, fără altă urmă decît plescăiala pasului prin noroi; sau cîte-un car încărcat pînă-n vîrf cu varză ieşea încet din turbărie, speriind gîştele, ce se repezeau apoi să ciugulească foile picate pe jos.

Iazul se zbătea între malurile strîmte, umflîndu-se din zi în zi; apa se revărsa în drum, în părţile mai joase, înspre gospodăria lui Boryna, atingînd gardurile, stropind cu spumele ei pereţii.

Tot satul tăia și căra varza; mormane de varză zăceau sub șoproane, prin tindă, în odăi, ba chiar, în unele ogrăzi, căpățînile lor vinete-viorii se înălțau, grămezi, pînă sub streșini.

În fața caselor fuseseră scoase butoaie mari, ca să li se umfle doagele de ploaie.

Oamenii dădeau zor, ploaia nu mai contenea, iar drumurile se stricaseră de tot.

Și Dominikowa strîngea în ziua aceea varza, ca toți gospodarii.

Jagna plecase încă de dimineață cu căruța la cîmp, întovărășită de Szymek, în vreme ce Jendrzych rămăsese acasă să dreagă acoperișul casei.

Era pe înserate și, cum începuse să se întunece, bătrîna ieșea mereu pe-afară și se uita prin ceață spre moară, să vadă, sau să audă, i se întoarce fata?

În acest timp, oamenii lucrau cu sîrg la grădinile de varză, care se aflau mai la vale, în spatele morii, în turbărie.

Trîmbele pe pîclă negricioasă se tîrau pe pajiști, lăsînd să se întrevadă pe-alocuri șanțuri largi strălucitoare, pline cu o apă cenușie, brazde de varză de-un verde stins, sau ruginii, ca niște foi de tinichea; ici-colo, prin ceață, se zăreau fustele de lînă roșie ale femeilor și grămezi de varză tăiată.

În zarea înnegurată, pe marginea rîului ce curgea vuind printre tufișuri dese de-un albastru-vînăt, ca al norilor, se vedeau mormane negre de turbă și căruțe, spre care oamenii duceau varza în țoluri, căci, din pricina pămîntului muiat de ploaie, nu putuseră să tragă căruțele pînă la brazde.

Unii gătaseră treaba și se pregăteau să se înapoieze acasă; glasurile li se auzeau din ce în ce mai tari prin ceață, răspîndindu-se de la o grădină la alta.

Jagna tocmai își isprăvise partea ei; era ruptă de oboseală, udă pînă la piele, i se făcuse foame, ghetele i se înfundau în nămolul gros, roșcat, pînă deasupra gleznelor, și mereu trebuia să le scoată din picioare și să verse apa din ele.

— Haide, Szymek, mișcă-te mai iute, că mi-au amorțit picioarele! spuse ea cu o voce plîngătoare,

şi văzînd că băiatul nu izbutea să ridice pe umeri sacul plin, îi smulse din mîini povara, o aruncă pe umerii ei şi o purtă pînă la căruţă.

— Coşcogeamite flăcău şi eşti moale-n şale ca o lehuză! bombăni ea cu dispreţ, vărsînd sacul cu varză în coşul de răchită căptuşit cu paie.

Ruşinat, Szymek mormăi ceva pe sub nas, se scărpină în cap şi înhămă calul.

— Hai, Szymek, repede, că ne-apucă noaptea! îl tot zorea ea, încărcînd căruţa cu varză.

Într-adevăr, se întuneca; înserarea cădea din ce în ce mai deasă şi mai neagră, ploaia se înteţea, făcînd să plescăie pămîntul muiat, şanţurile, ca şi cum cineva ar fi aruncat peste ele grăunţe.

— Jozia, isprăviţi astăzi? strigă ea spre fata lui Boryna, care tăia varză alături, cu Anna şi Kuba.

— Terminăm! Şi-ar fi vremea să plecăm acasă. Ce ploaie păcătoasă! Ne-a răzbit pînă la oase! Plecaţi?

— Păi cum dar? Acuş se lasă noaptea şi e atît de întuneric că drumul a început să nu se mai vadă. O să cărăm mîine restul. Frumoasă varză aveţi! adăugă ea, aplecîndu-se şi privind grămezile care se zăreau în umbră.

— Nici a voastră nu-i urîtă... mai ales cea verde...

— Sînt din sămînţa nouă, pe care-a adus-o părintele de la Varşovia.

— Jagna! răsună din nou în ceaţă vocea Joziei. Ai auzit că Walek al lui Jozef trimite mîine peţitori la Marysia Pociotkowa?...

— Copilandrei ăleia? Ce, i s-a şi făcut de măritiş? Păi, mai anul trecut se ducea cu vacile la păscut!...

— Da, e bună de măritiş; şi are atîta pămînt, că flăcăii, de, se-nghesuie...

— Şi la tine o să se înghesuie băieţii să te ceară, Jozia...

— Numai de nu s-ar însura tat-su a treia oară! strigă Jagustynka de departe.

— Fugi de colo! Abia a îngropat-o pe mama as' primăvară, zise Anna cu un glas speriat.

— Şi ce dacă ? Bărbaţii-s ca porcii : se ghiftuie pînă-n gît, şi tot îşi mai bagă rîtul în altă troacă... Ehei, una nici n-a ajuns pe lumea ailaltă, nici nu s-a răcit de-a binelea, că şi întorc ochii după alta... porci, cum zisei — asta-i... Uită-te, de pildă, la Sikora : nici n-au trecut trei săptămîni de cînd i-a murit muierea şi şi-a luat alta !

— Dacă răposata l-a lăsat cu cinci plozi...

— Păi dar, că de asta s-o fi însurat el !... S-a însurat că-i era urît să stea singur sub plapomă...

— Noi n-o să-l lăsăm niciodată pe taica să facă una ca asta !... strigă Jozia cu toată tăria.

— Tu eşti o copiliţă — ce ştii !... Atîta vreme cît pămîntu-i al lui tat-tu, o să facă ce vrea !

— Copiii au şi ei dreptul lor, sări Anna.

— Cînd mergi în căruţa altuia, te dai jos şi în mijlocul rîului ! bodogăni Jagustynka, şi după aceea tăcu, fiindcă Jozka, mînioasă, se apucase să ţipe la Witek, care se învîrtea undeva pe lîngă gîrlă ; cît despre Jagna, ea nu se amestecase în vorba lor — zîmbea numai din cînd în cînd, gîndindu-se la cele petrecute la bîlci, şi căra mai departe varza.

Cînd căruţa se umplu, Szymek o porni la drum.

— Domnul să vă aibă în pază ! le spuse ea vecinelor sale.

— Mergi cu Dumnezeu... acuş plecăm şi noi !... Jagus, vii la noi să curăţăm varza ?

— Spune-mi cînd, şi-oi veni, Jozia, am să viu !

— Duminică flăcăii se strîng la Klomb să petreacă. Ai auzit ?

— Da, Jozia, am auzit.

— Dacă-l vezi cumva pe Antek, zi-i să vie mai repede, că-l aşteptăm, o rugă Anna.

— Bine, bine !...

Şi începu să alerge după căruţa mînată de Szymek şi care se depărtase binişor. Nu se mai auzeau decît înjurăturile flăcăului îndemnînd calul şi căruţa scîrţîia, împotmolindu-se în noroi pînă la osie, iar la hopuri şi prin locurile mai proaste trebuiau să puie amîndoi umărul, ca s-o scoată din mocirlă.

Tăceau amîndoi. Szymek mîna calul cu luare-aminte să nu răstoarne căruța, Jagna mergea de cealaltă parte, cu umărul proptind loitrea, gîndindu-se cum avea să se îmbrace cînd se va duce la clacă, la Boryna.

Noaptea veni repede, calul abia se mai zărea; ploaia parcă mai încetase, dar o negură umedă, grea, plutea în văzduh, înnăbușitoare, iar sus, pe drumul pe care-o apucaseră, vîntul bătea tare, zgîlțîind arborii.

Urcușul erau greu, lunecos; calul se poticnea, oprindu-se la fiece pas să se odihnească, și abia mai țineau căruța, să nu vie la vale.

— Ce i-ați pus calului atîta povară în spinare! se auzi un glas pe-aproape.

— Tu ești, Antoane?...

— Da.

— Grăbește-te, te-așteaptă Anna... dă-ne o mînă de ajutor...

— Acuș! Cobor repede și v-ajut. Măi, ce întunericeală! Nu se mai vede nimic.

Urcară repede, bărbatul împingea căruța cu o asemenea putere încît calul o luă din loc îndată și nu se opri decît sus.

— Domnul să te răsplătească! Da' voinic mai ești! și îi întinse mîna.

Tăcură deodată; căruța pornise, iar ei mergeau alături, fără să știe ce să spună, ciudat de tulburați și unul și altul.

— Te întorci? murmură ea încetișor.

— Te însoțesc pînă la moară, Jagusia, căci acolo apa a făcut o groapă mare în drum.

— Ce beznă s-a lăsat! spuse ea pe neașteptate, aproape țipînd.

— Ți-e frică, Jagusia? șopti el, dîndu-se mai aproape de ea.

— De ce să-mi fie frică?

Tăcură din nou, mergînd unul lîngă altul, șold lîngă șold, umăr lîngă umăr.

— Cum îți mai lucesc ție ochii, ca la lupi!...

— Vii duminică la șezătoare, la Klomb?

— Dacă mă lasă mama...

— Ai să vii, Jagusia, nu-i așa?... o rugă el în șoaptă.

— Ții să viu? întrebă ea galeșă, privindu-l în ochi.

— Cum să nu țin? Pentru tine l-am tocmit pe scripcarul din Wola, pentru tine l-am rugat pe Klomb să ne dea casa, pentru tine, Jagusia, șopti el, și-și apropie atît de mult obrazul de-al ei, răsuflînd greu, că fata se dădu îndărăt și începu să tremure toată.

— Acum, du-te... te-așteaptă... să nu ne vadă care-va... hai, du-te!

— Da' vii?

— Viu, viu... bîigui ea, întorcîndu-se după el, dar Anton și pierise în ceață; nu i se mai auzea decît lipăitul pașilor prin noroi.

Un tremur puternic o apucă și ceva ca o flacără o străbătu din creștet pînă-n călcîie, făcînd-o să se clatine. Nu mai știa ce-i cu ea, ochii îi ardeau de parcă ar fi avut în locul lor, înfipți în cap, doi cărbuni aprinși, iar inima îi bătea în piept nebunește; fără să vrea, întinse brațele, într-o îmbrățișare mută și oarbă, încordîndu-se toată, cu o zvîrcolire în ea atît de mare și de ascuțită că-i veni să țipe... apoi fugi, fugi după căruță, își încleștă de loitre mîinile și, deși drumul era bun, împinse cu atîta putere, încît căruța scîrțîi, se clătină și cîteva verze se prăvăliră în noroi... iar înainte, înaintea ochilor ei îi răsăreau mereu ochii lui Antek, plini de dorințe, arzători.

„E zmeu, nu om... Nu cred să mai fie altul în lume ca el!..." își zicea ea în neștire.

O trezi huruitul morii pe lîngă care tocmai treceau și zgomotul apei care cădea în scoc și pe sub stăvilarul ridicat, căci se adunase destulă. Căzînd în vîrtej, spuma albă, strălucitoare, se domolea apoi în rîu, lățindu-se o dată cu el.

În casa morarului, care se ridica chiar la marginea drumului, se vedea de pe-acum lumină și,

prin ferestrele acoperite cu perdele, se zărea o lampă aşezată pe masă.

— Au o lampă ca a părintelui sau ca a unor moşieri...

— Păi, sînt bogaţi !... Au mai mult pămînt decît Boryna şi dau bani cu dobîndă, iar cînd macină, te înşeală la măsură, cred că ştii ?... zise Szymek.

„O duc ca boierii... Viaţa lor e o petrecere... Se plimbă prin casă... Se lăfăiesc pe canapele... Stau la căldurică... mănîncă dulceţuri, şi alţii robesc pentru ei", îşi zise ea, dar fără pizmă, fără să-l asculte pe Szymek, care mormăia ca de obicei şi, cînd începea să vorbească, nu mai isprăvea.

În sfîrşit, ajunseră acasă.

În casă era cald ; un foc zdravăn de vreascuri trosnea vesel în vatră. Jendrzych curăţa cartofi, iar bătrîna pregătea masa.

Un bătrîn cu părul cărunt se încălzea în faţa sobei.

— Aşadar aţi isprăvit, Jagusia ?

— Aproape ; n-a mai rămas decît puţin, ca la vreo trei saci.

Şi se duse în odaia ei să se primenească, dar se întoarse repede, se apucă de treabă, pregătind masa şi uitîndu-se cu luare-aminte la bătrînul care, cufundat într-o tăcere adîncă, privea focul, numărîndu-şi mătăniile şi mişcîndu-şi încet buzele. Cînd se aşezară la masă, bătrîna puse o lingură şi pentru el şi-l pofti să se aşeze.

— Rămîneţi cu Dumnezeu... am să mai viu să vă văd, căci s-ar putea să rămîn mai multă vreme în Lipce...

Şi îngenunchind în mijlocul odăii, se închină în faţa sfintelor icoane, îşi luă rămas-bun şi ieşi.

— Cine e omul ăsta ? întrebă Jagna mirată.

— Un călător sfînt, vine de la Sfîntul Mormînt. Îl cunosc de mult, a trecut de mai multe ori pe-aici şi a adus o mulţime de lucruri sfinte... Acum vreo trei ani...

N-apucă să isprăvească şi în casă intră Ambrozy, dete bună seara şi se aşeză la gura sobei.

— Ce vreme afurisită ! E un frig că pînă și piciorul ăsta-al meu de lemn mi-a degerat !

— Ce-ți veni să te plimbi noaptea pe noroiul de-afară ?... Mai bine stăteai acolo, în casă, și te rugai, mormăi Dominikowa.

— Mie urît singurel și ce mi-am zis : „Ia să mă duc nițeluș pe la fete !“ Și-am venit întîi la tine, Jagusia.

— Fata care ți s-ar potrivi ție e soră cu Moartea...

— Da' de unde ! Aia petrece cu ăi tineri și pe mine m-a dat uitării !...

— Zău ?... făcu bătrîna.

— Păi dar ! Părintele s-a dus să-i dea sfînta cuminecătură lui Bartek, ăl de stă în partea ailaltă a eleșteului...

— Nu se poate... l-am văzut teafăr la bîlci...

— L-a snopit în bătaie ginere-său, i-a rupt șalele...

— Dar pentru ce ? Cînd ?

— Pentru ce ? La naiba, pentru pămînt ! De-o jumătate de an se ceartă, și azi la prînz au încheiat socotelile.

— Cum nu-i pedepsește Dumnezeu pe ucigașii ăștia !... strigă Jagna.

— O să-i pedepsească, n-avea grijă, Jagna, o să-i pedepsească ! zise cu tărie bătrîna, ridicînd ochii spre sfintele icoane.

— Dar mortul tot mort, nu se mai scoală din groapă ! murmură Ambrozy.

— Hai la masă, să mănînci ceva cu noi.

— Bucuros. Mai pot și eu să mănînc colo un blid, două, dar numai să fie mari, ehe !

— Nu-ți arde decît de glume și de petreceri, ghiuj bătrîn ce ești !

— Așa-s eu : păi la ce să-mi fac sînge rău, hai ?

Se așezară în fața mesei pe care erau întinse bucatele și mîncară încet, în tăcere. Jendrzych avea grijă să mai adauge în răstimpuri mîncare și băutură. Doar Ambrozy spunea din cînd în cînd cîte-o vorbă cu duh și rîdea din toată inima, de unul singur ; flăcăii ar fi rîs și ei, dar se temeau de privirile încruntate ale mamei lor.

— Va să zică părintele-i acasă ? întrebă ea în cele din urmă.

— D-apoi unde-ai vrea să fie pe-o vreme ca asta ? Stă cu nasu-n cărți, ca ovreii.

— E înțelept, înțelept...

— Și bun la inimă ! Altul ca el nu găsești ! adăugă Jagna.

— Da, nu se scuipă pe burtă, nici de barbă nu te trage, și dacă te duci cu plocon la el, nu zice nu...

— Păi tu cu gura ta, dacă nu-i dai drumu'...

Se ridicară de la masă. Jagna și bătrîna se așezară la tors în fața sobei, iar băieții, ca de obicei, se apucară să strîngă blidele de pe masă, să le spele și să deretice prin casă. Așa era întotdeauna la Dominikowa, care-și stăpînea feciorii cu strășnicie și-i învățase să facă toate treburile gospodăriei ca fetele, pentru ca Jagusia să nu-și murdărească mînuțele.

Ambrozy își aprinse luleaua, trase un fum pe care-l slobozi în sobă, zgîndări tăciunii, mai azvîrli peste ei cîteva vreascuri, uitîndu-se din cînd în cînd la cele două femei ; îi dăduse ceva prin minte și nu știa cum să înceapă.

— Am auzit că v-au venit pețitorii...

— Ehei, parcă numai o dată !

— Nici nu mă mir, Jagusia-i frumoasă ca o icoană. Sfinția-sa zicea că nici la oraș nu s-ar găsi una mai mîndră ca ea.

Jagna roși de plăcere.

— A zis dumnealui așa ? Domnul să-i dea sănătate ! De mult voiam să-i dau ceva bani pentru o liturghie, de mult... dar mîine am să mă duc musai.

— Mai știu eu pe cineva care-ar vrea să vă trimită pețitori, numai că se cam teme... o luă el pe de departe.

— Un flăcău ?... întrebă bătrîna, înfășurînd firul pe fusul care sfîrîia pe podea.

— Un gospodar născut pe pămîntul lui, cinstit de tot satul... dar văduv.

— N-am să legăn copiii altuia...

— Sînt mari, Jagusia, n-ai grijă !

— De ce să ia un babalîc ?... Mai poate să aştepte... să ia unul tînăr, dacă i-o plăcea vreunul.

— Tineri sînt, slavă Domnului, berechet ! Flăcăi drepţi ca lumînarea, care beau tutun, se îmbată, joacă la crîşmă şi nu se uită la fete decît dacă au pămînt şi ceva gologănaşi, să-i toace... Fac pe boierii şi-ţi trîndăvesc în pat pînă la prînz, iar după-amiază cară băligarul cu roaba şi ară cîmpul cu săpoiul...

— N-am s-o dau niciodată pe Jagna după unul din ăştia, să se spetească muncind.

— Nu degeaba se spune că eşti femeia cea mai înţeleaptă din sat...

— Dar nici cu un boşorog n-are mîngîiere o tinerică...

— D-apoi parcă pentru mîngîiere nu-s destui tineri ?

— Eşti bătrîn ca pămîntul şi tot îţi mai umblă gărgăunii în cap ! zise ea cu asprime.

— Eh, omul mai vorbeşte şi el aşa, să nu-i tacă gura !

Se aşternu o tăcere lungă.

— Un bătrîn îşi cinsteşte femeia şi nu rîvneşte la banul altuia, zise după un timp Ambrozy.

— Nu, nu, ar fi păcat, mare păcat...

— Ar putea să-i treacă pe numele ei averea, adăugă ţîrcovnicul cu ifos, scuturîndu-şi luleaua de colţul vetrei.

— Jagna are destulă avere şi-aşa, răspunse Dominikowa după o clipă de tăcere, totuşi codindu-se parcă şi ea.

— El ar da mai mult decît ar lua... mai mult...

— Asta o spui tu.

— Doar ştii bine că mie nu-mi plac palavrele ; n-am venit aici de capul meu...

Tăcură din nou. Bătrîna potrivi încetişor cu mîna caierul pe furcă, îşi muie degetele în gură şi începu să toarcă firul de in cu mîna stîngă, în timp ce cu dreapta răsucea fusul, care se învîrtea, sfîrîind pe podea ca un titirez.

— Ei, şi cum rămîne... să trimită peţitori ?

— Cine ?

— Păi, vecinul nostru...

Şi arătă pe geam luminile care de abia se vedeau de cealaltă parte a iazului, la Boryna.

— Are copii mari şi or să se uite chiorîş la fată, că au şi ei drept la partea lor...

— Dar poate să treacă partea lui pe numele ei... Şi pe urmă bătrînul e bun la inimă, nu-i un fitecine, e om chivernisit, credincios şi verde încă, l-am văzut eu cu ochii mei cum ducea în spinare un sac cu secară. N-ai grijă, Jagna n-o să ducă lipsă de nimic, are să-i dea şi lapte de cuc !... Şi cum Jendrzych al dumitale trebuie să plece la anul la cătănie, Boryna, care se are bine cu slujbaşii, ştie cu cine trebuie să vorbească, şi-ar putea să vă ajute...

— Tu ce zici, Jagus ?...

— Mie mi-e totuna ; dacă zici să mă mărit, mă mărit... dumneata hotărăşti, nu eu... spuse ea cu voce înceată, şi-şi lipi fruntea de furcă, privi în foc, pe gînduri, ascultînd pocnetul vesel al vreascurilor.

Că era ăsta ori că era altul, prea puţin îi păsa, dar o trecu un fior cînd se gîndi la Antek.

— Atunci ? întrebă Ambrozy, ridicîndu-se de pe bancă.

— Să vie... logodna nu înseamnă încă măritiş... răspunse ea încet.

Ambrozy îşi luă rămas-bun şi se duse întins la Boryna.

Jagna rămase pe scaun nemişcată, tăcută.

— Jagus... fata mea... ce zici ?...

— Nimic !... Mi-e totuna... dacă zici, mă mărit cu Boryna, dacă nu, stau lîngă tine... ce, nu mă simt destul de bine aici ?...

Bătrîna continuă să toarcă şi zise încet :

— Eu nu-ţi vreau decît binele... De bună seamă că e bătrîn, dar se ţine încă bine, e bun, nu ca alţii, şi are să se poarte frumos cu tine... tu ai să fii acolo, în casa lui, cocoană, stăpîna casei... şi cînd are să-ţi facă înscrisul, am să fiu cu băgare de seamă ca pă-

mîntul să fie lîngă al nostru, lîngă secara de pe colină... să-ţi treacă pe numele tău măcar şase pogoane... înţelegi ? Şase pogoane ! Şi apoi, tot trebuie să te măriţi odată... Trebuie... de ce să-i laşi să pălăvrăgească pe socoteala ta şi să fii mereu în gura satului ?... Am tăia un porc... sau poate că nu... poate că... şi se opri, făcîndu-şi singură socoteli în cap, căci Jagus, ca şi cum nu i-ar fi auzit vorbele, torcea în neştire, de parcă nici nu s-ar fi sinchisit de soarta ei, atît de puţin se gîndea la măritiş.

Şi apoi ce, o ducea rău la maică-sa ? Făcea ce voia şi nimeni nu-i spunea o vorbă urîtă. Ce-o privea pe ea pămîntul, înscrisul, averea ? Sau chiar şi bărbatul ? Nimic ! Parcă puţini flăcăi alergau după ea ? Dacă ar fi vrut, s-ar fi adunat cu toţii la ea, chiar în noaptea asta... Şi gîndurile i se depănau alene, ca firul de in din furcă şi, tot ca firul, se înfăşurau mereu în jurul ideii că, dacă maică-sa îi porunceşte, ea trebuie să se mărite cu Boryna... La urma urmelor, ea are drept asupra lui înaintea altora, căci i-a cumpărat panglică şi basma... aşa... dar şi Antek i-ar fi cumpărat... şi poate că şi alţii... dacă ar fi avut bani ca Boryna... Fiecare e bun... şi toţi la un loc... Şi-apoi, parcă ea poate să aleagă ? Aici numai mama trebuie să hotărască...

Şi iar se uită afară, căci gherghinele înnegrite, ofilite, bătute de vînt, parcă ar fi privit-o pe geam ; dar în curînd uită de ele, uită totul, uită de ea însăşi şi căzu în acea sfîntă nemişcare a pămîntului din timpul nopţilor de toamnă, căci sufletul Jagusiei era ca pămîntul ; da, ca pămîntul, el cobora în adîncimi necuprinse, în vraiştea visurilor şi a gîndurilor, uriaş, neştiutor de sine, puternic, dar fără voinţă, fără dorinţă, fără patimi, lipsit de viaţă şi totuşi fără moarte ; şi, asemeni pămîntului, fiecare vijelie îl mătura, îl făcea să se strîngă, legănîndu-l şi ducîndu-l încotro vrea... şi, la fel ca el, sufletul ei se trezea primăvara la căldura soarelui care-l fecundează şi-l dezmorţeşte ca un fior de foc, de dorinţă şi dragoste... şi pămîntul e izvorul vieţii ;

trăieşte, cîntă, stăpîneşte, zămisleşte, ucide, pentru că aşa trebuie să fie, aşa este şi aşa va fi totdeauna... Într-adevăr, sufletul Jagusiei era ca pămîntul, ca pămîntul nostru cel sfînt.

Multă vreme ea rămase tăcută şi doar stelele ochilor ei luceau ca nişte ape liniştite într-o după-amiază de primăvară. Deodată, se trezi din visare; cineva tocmai deschidea uşa de la tindă.

Jozka intră gîfîind, se repezi la sobă, îşi vărsă apa din papuci şi zise:

— Jagus, mîine curăţim varza... vii?

— Am să viu.

— O curăţim în casă. Ambrozy stă de vorbă cu tata şi am venit la tine ca să-ţi spun. Au să fie Ulisia, Marysia, Wikta şi verişoarele... şi altele; au să vie şi băieţi... Pietrek a făgăduit că vine cu scripca...

— Care Pietrek?

— Al lui Michal, cel care stă în dosul casei primarului. Cel care a venit din militărie pe la scosul cartofilor... şi vorbeşte aşa de caraghios, că abia înţelegi ce spune...

Mai vorbi de una, de alta, apoi o porni în goană spre casă.

Tăcerea cuprinse din nou casa.

Cîteodată ploaia izbea în geamuri, ca şi cum cineva ar fi aruncat în ele un pumn de nisip; vîntul şuiera, se zbătea prin livadă, sau sufla aşa de tare în sobă încît tăciunii se risipeau pe vatră şi o răbufnire de fum umplea încăperea... iar fusele sfîrîiau, sfîrîiau pe podea...

Seara se lăsa încet, greoaie... În cele din urmă, bătrîna începu să murmure cu un glas tremurător...

Şi toate necazurile noastre...

Cei doi băieţi şi Jagna se alăturară glasului şoptit al mamei, dar glasul lor era atît de piţigăiat încît găinile începură să cotcodăcească în tindă şi să cîrîie pe stinghiile lor.

VII

A doua zi vremea era tot așa de posomorîtă și de ploioasă.

Și mereu vedeai ieșind cîte-un om din casă și privind multă vreme, cu mîhnire, lumea înecată în pîclă, doar-doar o zări o rază de lumină, dar nu se vedea nimic, în afară de norii plumburii ce treceau atît de jos încît se deșirau printre crengile arborilor; ploaia cădea necontenit, și de la amiază devenise atît de puternică, de-ai fi spus că cineva deschisese zăgazurile cerului.

Oamenii mureau de urît în casă; din cînd în cînd, înotînd prin noroi și ploaie, dădeau cîte-o fugă prin vecini, să ocărască vremea aceea păcătoasă, de nu-ți venea să dai un cîine afară din casă; unii nu-și aduseseră încă zadele de la pădure, alții nu-și făcuseră rost de lemne, iar alții, aproape mai toți, nu isprăviseră de tăiat varza și nici vorbă să se ducă în ziua aceea: elești eul se umflase așa de mult peste noapte încît în zori trebuiseră să deschidă stăvilarele ca apa să se scurgă în rîu, iar rîul crescuse și el, revărsîndu-se peste maluri. Cîmpul era inundat, verzele se vedeau doar ca niște insulițe negre în mijlocul potopului de ape cenușii, înspumate.

Nici Dominikowa nu-și adusese varza de la cîmp, cîtă mai rămăsese.

Jagna se sculase cu noaptea în cap și, neștiind ce să facă, se învîrtea de colo-colo, sau privea pe fereastră tufele de gherghine culcate la pămînt de ploaie, pămîntul înecat de ape, și ofta cu tristețe.

— Dumnezeule, ce urît mi-e! murmura ea, așteptînd cu nerăbdare seara, ca să se ducă la clacă la Boryna.

Și ziua se tîra încet-încet, ca un cerșetor prin noroi, și plicticoasă, și mohorîtă, că-ți venea să-ți iei

lumea-n cap. Jagna parcă avea draci, tot timpul striga la băieți și răsturna tot ce-i stătea în cale. Apoi o mai durea și capul, și durerea nu-i trecu decît cînd își puse la tîmple o prișniță cu ovăz prăjit stropit cu oțet. Degeaba însă; n-avea astîmpăr, nu-și mai găsea locul, lucrul îi scăpa din mînă; privea eleșteul biciuit de ploaie, care, ca o pasăre, își desfăcea aripile grele, zbătîndu-se, se ridica cu zgomot mare, zvîrlindu-și apele pînă în drum, dar nu izbutea să-și ia zborul, ca și cum picioarele i-ar fi fost înrădăcinate în pămînt. Dincolo de eleșteu se afla casa lui Boryna; se vedea foarte bine acoperișul înverzit de vreme, ca și cerdacul căruia îi schimbaseră de curînd olanele, deoarece erau încă galbene, și clădirile din dosul livezii. Dar nici ea nu știa la ce se uită...

Dominikowa plecase dis-de-dimineață, căci fusese chemată la o femeie care se afla în durerile facerii și care ședea tocmai la celălalt capăt al satului; bătrîna se pricepea într-adevăr la boli, la leacuri.

Jagna simți o poftă nebună să alerge undeva în sat, la vecini; dar, după ce-și puse broboada pe cap și privi din prag noroiul și burnița de-afară, nu mai avu chef de nimic... În cele din urmă, apucată de nu știu ce dorință ciudată, îi veni să plîngă... apoi, neștiind ce să mai facă, deschise lada și se apucă să scoată și să-și întindă pe pat straiele de sărbătoare... Odaia se umplu numaidecît de rochii de lînă roșie, vărgate... de broboade... catrințe... însă în ziua aceea nimic n-o bucura; căta la podoabele ei cu o privire nepăsătoare, plictisită. În urmă, scoase de la fund broboada lui Boryna, panglica, se împodobi cu ele și se uită multă vreme în oglindă.

„Îmi vine bine... trebuie să mă împodobesc diseară cu ele", își zise ea, și le lăsă de îndată, căci cineva intrase pe poartă și venea spre casă.

Era Mateusz... Jagna scoase un țipăt de spaimă, căci din pricina lui o vorbeau oamenii din sat; se spunea că se întîlnește cu el noaptea în livadă și că deseori îl primește și-n altă parte... Mateusz era un flăcău cam tomnatic, împlinise treizeci de ani, nu

se însurase, rămăsese holtei, din pricina surorilor sale, care nu-şi găsiseră încă rostul ; Jagustynka spunea că-i plăcea mai mult să petreacă cu fetele şi cu femeile altora... Era un bărbat zdravăn, puternic ca un stejar, încrezător în sine, îndrăzneţ, dîrz, încît puţini erau aceia care nu se temeau de el. Afară de asta, se pricepea la toate ; cînta frumos din fluier, cîntecul lui îţi mergea la inimă ; ştia să facă o căruţă, să ridice o casă şi să clădească sobe ; şi toate astea cu-atîta îndemînare încît lucrul părea că se face de la sine, bătînd din palme ; cît despre bani, cu greu îi păstra, căci, deşi cîştiga bine, îi dădea pe băutură, cinstea pe unii şi pe alţii, sau îi dădea cu împrumut... Era poreclit „Porumbelul", deşi aducea mai curînd cu un vultur la faţă, ca şi la fire...

— Bine te-am găsit, Jagus !

— Bine-ai venit, Mateusz !

— Ce te miri, Jagus ? Eu sînt !...

Şi îi strînse mîna, aţintind-o cu o privire atît de înflăcărată încît fata roşi şi se uită neliniştită spre uşă.

— E mai bine de-o jumătate de an de cînd ai plecat în lume... murmură ea tulburată.

— O jumătate de an şi douăzeci şi trei de zile, după socoteala mea, zise el, şi nu-i slobozea de fel mîna.

— Stai să aprind lampa ! strigă ea, căci se înserase de-a binelea, şi apoi voia să scape de strînsoarea lui.

— Spune-mi ceva, Jagus, o rugă el coborînd glasul, şi vru s-o strîngă la piept, dar ea se smulse repede şi se îndreptă spre sobă, ca să aprindă lampa, căci se temea să nu vină maică-sa sau altcineva să-i prindă stînd pe întuneric ; dar nu izbuti, căci Mateusz o prinse de mijloc, o strînse cu putere la piept şi începu s-o sărute ca un nebun...

Ea se zbătea ca o pasăre, dar n-avea putere să se smulgă din îmbrăţişarea acestui balaur flămînd, care-o strîngea de-i pîrîiau oasele, şi care o săruta aşa de lacom încît o slăbiciune neaşteptată o cu-

prinse : nu mai vedea limpede, răsuflarea i se tăiase şi nu putu decît să spună cu o voce plîngătoare :

— Lasă-mă... Mateusz... Mama...

— Încă puţin, Jagus, încă o dată, altfel turbez... şi o sărută atît de furios încît tînăra fată, lăsîndu-se moale, îi alunecă în braţe ca o apă.

Dar în curînd îi dete drumul, căci auzise paşi în tindă ; aprinse el însuşi lampa atîrnată şi-şi răsuci o ţigară, privind-o pe fată cu ochii strălucind de patimă. Ea nu-şi venise încă în fire ; se sprijinea cu putere de perete, gîfîind.

Jendrzych intră în încăpere şi se apucă să sufle în focul de pe vatră, aşează oalele cu apă pe plită şi-şi căută de lucru toată vremea prin casă, aşa că cei doi nu putură să-şi spună mai nimic ; se priveau doar cu ochi arzători, înfometaţi de dorinţă, de parcă ar fi vrut să se mănînce...

Nu peste mult, poate mai puţin decît ai spune o rugăciune, Dominikowa intră în odaie. Pesemne că era în toane rele, căci încă din tindă se apucă să-l cicălească pe Szymek şi, zărindu-l pe Mateusz, îi aruncă o privire aspră, nu-i răspunse la bineţe şi trecu în odaia ei să se schimbe.

— Du-te, mama o să te certe, ai să vezi... îl rugă ea încet.

— Te măriţi cu mine, Jagusia ? spuse el.

— Aşadar, te-ai întors din lume ? îi zise bătrîna, ca şi cum abia atunci l-ar fi văzut.

— Da, mamă... răspunse el blînd, şi vru să-i sărute mîna.

— Mamă ţi-a fost o căţea, nu eu ! răspunse ea, trăgîndu-şi mîna cu furie. Ce cauţi aici ? Ţi-am mai spus că n-ai ce căuta în casa mea !

— Am venit s-o văd pe Jagusia, nu pe dumneata, strigă el înverşunat, simţind cum îl cuprinde furia.

— S-o laşi pe Jagusia în pace ! Pleacă ! Numai din pricina ta o vorbesc oamenii din sat, de parcă fata mea ar fi una dintr-alea... Să nu te mai văd pe-aici ! strigă ea.

— Croncăneşti ca o cioară, să te-audă tot satul !

— S-audă şi s-alerge, numai aşa o să afle că te-ai agăţat de Jagna ca scaiul de coada cîinelui, de nu te mai poate goni omul nici cu vătraiul...

— De n-ai fi muiere, zău că ţi-aş înmuia niţeluş coastele pentru ocările astea...

— Încearcă numai, tîlharule, cîine ce eşti !...

Şi puse mîna pe cleşte.

Dar lucrurile nu merseră mai departe. Mateusz scuipă şi ieşi repede trîntind uşa, căci, oricum, nu putea să se încaiere cu o femeie, să rîdă apoi tot satul de el !

Dar bătrîna, nemaiavînd pe cine să-şi verse mînia, se repezi la Jagna, atrăgîndu-i luarea-aminte şi spunîndu-i tot focul ce-o ardea... Jagus stătea liniştită, aproape moartă de frică ; dar cînd vorbele maică-si o atinseră acolo unde o durea mai tare, îşi reveni şi, ascunzîndu-şi capul în pernă, începu să plîngă şi să ofteze... căci se simţea într-adevăr jignită... nu era vina ei... nu-l chemase ea în casă... venise singur... şi ce se întîmplase astă-primăvară... să vezi... el o întîlnise lîngă gard... şi ce, putea ea să fugă, să scape de-un balaur ca ăsta ?... fusese aşa de lipsită de puteri încît... iar mai tîrziu, parcă putuse să scape de el ?... Aşa era ea : cum o privea vreun băiat în ochi, sau o strîngea în braţe, o apuca un tremur, un leşin, de nu-şi mai dădea seama ce se petrece cu ea... Ce vină avea ea ?

Scăldată în lacrimi, se căina aşa încet ; în cele din urmă, bătrîna se îmblînzi şi se apucă să-i şteargă cu grijă faţa şi ochii, s-o mîngîie pe creştet şi s-o liniştească.

— Haide, Jagus, nu mai plînge... Linişteşte-te... Altfel ai să ai ochii roşii ca o iepuroaică. Şi cum să te duci în starea asta la Boryna ?

— E vremea să mă duc ? întrebă ea după o clipă, puţin mai liniştită.

— Păi sigur că da ! Hai, fă-te frumoasă, c-are să fie lume, şi lui Boryna îi place cînd eşti gătită...

Jagus se ridică îndată şi începu să se îmbrace.

— Să-ţi fierb laptele ?

— Nu, nu mi-e foame de loc, mamă.

— Szymek, tu stai acolo pe cotruţă şi nu faci nimic, iar vacile ronţăie ogrinjii în iesle ! strigă ea încă supărată.

Szymek o şterse îndată afară, să n-o păţească...

— Mi se pare, zise ea coborînd glasul şi ajutîndu-i Jagnei să se îmbrace, că fierarul s-a împăcat cu Boryna. L-am văzut cînd scotea din ograda bătrînului un viţel, şi încă un viţel de toată frumuseţea !... Păcat... face pe puţin cincisprezece hîrtii... dar poate că e mai bine că s-au împăcat, că fierarul e rău de gură şi cunoaşte legile...

Şi dîndu-se îndărăt cîţiva paşi îşi privi fata, minunîndu-se.

— După cîte am auzit, i-au dat drumul tîlharului ăluia de Koziol ; trebuie iar să închidem şi să avem grijă de toate...

— Atunci, eu plec !

— Du-te şi stai pînă la miezul nopţii, să te hîrjoneşti cu băieţii, îi spuse ea într-o ultimă izbucnire de mînie.

Jagna ieşi şi, cu toate că se depărtase multişor de casă, încă o mai auzea pe maică-sa cum îl certa pe Jendrzych că nu închisese porcii în coteţ şi lăsase găinile să înnopteze în copaci...

În casa lui Boryna se şi adunase o mulţime de lume.

Un foc viu ardea în sobă, luminînd încăperea, făcînd să sclipească sticlele icoanelor şi să se legene păpuşile colorate de cocă, ce atîrnau legate cu aţă de grinzile înnegrite de funingine. În mijloc, o grămadă mare de varză roşie, iar jur-împrejur un rînd de fete şi cîteva femei mai bătrîne, aşezate cu faţa la sobă, alcătuiau un semicerc mare ; toate curăţau varza de frunze şi aruncau căpăţînile pe-un ţol întins lîngă fereastră.

Jagus îşi încălzi mîinile la sobă, îşi puse papucii sub fereastră, se aşează în capul şirului, lîngă Jagustynka, şi se apucă de lucru.

Gălăgia creştea, căci mereu soseau fete, flăcăi, aducînd împreună cu Kuba verzele din şopron, dar

băieții mai mult fumau și zîmbeau la fete, sau glumeau între ei, decît munceau.

Cu toate că Jozka nu era încă decît o fetișcană, ea conducea lucrul și glumele, căci bătrînul nu se afla acolo, iar Anna, după cum îi era obiceiul, ședea ursuză într-un colț, ca o cucuvaie.

— Tii, ce mai roșeață! Ai zice că sînt flori de mac! strigă Antek, care adusese în tindă niște balerci și care acum așeza mașina de tocat varză lîngă sobă, puțin de-a curmezișul.

— Ei, s-au gătit ca la nuntă! zise o femeie în vîrstă.

— Ia uitați-vă la Jagus, ai zice că a scăldat-o mă-sa în lapte! începu cu răutate Jagustynka.

— Lasă-mă-n pace! murmură Jagusia roșind.

— Bucurați-vă, fetelor, Mateusz s-a întors din pribegie și acuș-acuș o să aveți de toate: și muzică, și jocuri, și nunți prin livezi... urmă bătrîna.

— A lipsit toată vara.

— Da, a fost la Wola, se clădește acolo un conac.

— Se pricepe, pezevenghiul, știe să scoată și panglici pe nas! zise unul dintre flăcăi.

— Și se pricepe și la fete, că nici nu mai e nevoie să aștepte cele nouă luni!...

— Oare a vorbit Jagustynka vreodată pe cineva de bine? zise o fată.

— Ia seama, aș putea să spun cîte ceva și despre tine!...

— Ați auzit că bătrînul pelerin a venit iar pe-aici?

— Da, vine în seara asta la noi, strigă Jozia.

— A umblat trei ani încheiați prin lume.

— Prin lume?... A fost la Sfîntul Mormînt!

— Haida de! Ce, l-a văzut cineva acolo? Minte, hoțomanul, și nerozii îl cred; e la fel cu fierarul, care trăncănește despre țări de dincolo de munți și mări, și cînd colo el citește toate astea în gazeta lui.

— Vorbești prostii, Jagustynka, părintele i-a spus mamei că e adevărat.

— E adevărat că Dominikowa se simte la presbiteriu ca la ea acasă, căci ea știe mereu cînd îl doare burta pe sfinția-sa, doar e doftorească!...

Jagna tăcu, dar îi venea să sară la ea şi s-o spintece cu cuţitul, căci toată lumea pufnise de rîs. Ulisia Gregorzowa se aplecă la urechea Klembowei şi o întrebă :

— De unde e de fel ?

— De unde ? din lumea largă... De unde să ştiu eu ? Şi aplecîndu-se puţin, luă o căpăţînă de varză în mînă, îi tăie foile şi zise repede, din ce în ce mai tare, s-o audă şi alţii : La trei ierni o dată, moşul se abate prin Lipce şi trage la Boryna... Zice că-l cheamă Rocho, dar eu cred că nu-l cheamă aşa... E un cerşetor sau poate altceva, cine ştie ?... Dar e un om credincios şi bun... nu-i mai lipseşte decît un nimb în jurul capului, şi-ai jura că e un sfînt dintr-o icoană. Şi are la gît mătănii, pe care spune că le aduce de la mormîntul lui Isus... şi le dă copiilor iconiţe, poze cu regi care s-au ridicat din rîndul poporului nostru, are cărţi de rugăciuni şi alte cărţi în care găseşti tot felul de întîmplări din lumea largă... I le-a citit şi lui Walek al meu... le-am auzit şi eu, şi omul meu, dar le-am uitat, că era greu să te înţelegi... Şi e aşa de credincios, că-ţi stă îngenuncheat cîte-o jumătate de zi ; de multe ori îl vezi la picioarele troiţei sau în altă parte pe cîmp, dar la biserică nu vine niciodată, numai la liturghie. Părintele l-a poftit la el, la presbiteriu, şi el i-ar fi răspuns aşa : „Trebuie să rămîn cu norodul, eu nu umblu prin case frumoase". Toată lumea gîndeşte că n-ar fi ţăran de baştină, măcar că vorbeşte ca noi toţi ; şi cît e de învăţat ! Uite, a vorbit nemţeşte cu un ovrei, iar la conacul din Drzagowa, cu domnişoara ceea care a fost prin ţările calde ca să-şi caute de sănătate, a vorbit şi cu ea într-o limbă străină... şi nu primeşte de la nimeni nimic, o cană de lapte doar, sau o bucăţică de pîine, şi în schimb îi învaţă pe copii... Se spune...

Dar Klembowa se opri deodată, căci fetele se strîmbau de rîs, gata-gata să cadă pe spate.

Rîdeau de Kuba, care aducea verze într-un ţol şi, îmbrîncit de cineva, se întinsese la pămînt cît era de lung, risipindu-le prin odaie. Cu mare greutate

încercă să se ridice, dar de îndată ce izbutea să se aşeze pe patru labe, cădea iar, îmbrîncit de altcineva.

Jozia îl apăra mereu şi în urmă îi ajută să se ridice, în timp ce el înjura de mama focului.

Şi, încet-încet, trecură la altele.

Vorbeau cu glas scăzut, dar cum vorbeau cu toţii deodată, era o zumzăială cu într-un stup înainte de roire; peste tot se auzeau rîsete, glumele zburau de colo-colo, şi era o veselie neînchipuită, ochii sclipeau, gurile se strîmbau de rîs... Treaba mergea iute, cuţitele scrîşneau în cocenii verzelor, iar căpăţînile se rostogoleau pe ţol ca nişte bile, sporind grămada. Antek toca la maşină deasupra unui cazan mare, lîngă sobă; se dezbrăcase de haină, rămăsese doar în cămaşă şi în pantalonii lui vărgaţi de lînă; era roşu ca para focului, avea părul zburlit şi sudoarea îi îmbrobonase fruntea; trudea din greu, dar rîdea şi glumea tot timpul şi era atît de frumos încît Jagna se uita la el ca la o cadră; şi de altfel, nu numai ea; dar el se oprea din cînd în cînd ca să răsufle, şi o privea aşa de vesel, că fata îşi lăsa ochii în jos, roşind. Nimeni nu vedea nimic, în afară de Jagustynka, dar şi ea se prefăcu că nu vede nimic, tot plănuind cum să povestească toate astea în sat.

— Am auzit că Marcycha a născut. E adevărat? întrebă Klembowa.

— Mare noutate! Naşte în fiecare an!

— Femeia e ca o bivoliţă, şi copilul îi suge sîngele din cap... murmură Jagustynka.

Şi vru să mai spună ceva, dar celelalte femei îi dădură a înţelege că nu trebuie să vorbească despre lucrurile astea de faţă cu fetele.

— Nu vă fie teamă, ele ştiu mai multe lucruri decît credeţi voi. Azi nu poţi să-i mai vorbeşti despre barză unei fetiţe care paşte gîştele, că-ţi rîde în nas... Ehei, altădată nu era aşa!...

— Haide, hai, tu păzeai vacile cînd ai început să le afli pe toate, zise cu gravitate bătrîna Wawrzonowa. Parcă nu-mi aduc eu aminte ce făceai, cînd te duceai cu vitele la păscut?...

— Dacă-ți aduci așa de bine aminte, taci și nu mai fă pe deșteapta ! strigă cu asprime Jagustynka.

— Eram măritată... cu Mateusz, îmi pare... nu, cu Michal... da, cu el, că Wawrzon a fost al treilea... murmură ea, nemaiaducîndu-și aminte.

— Cum, voi stați aici și nu știți ce se petrece în sat ? strigă cu sufletul la gură Nastasia Golembianka, sora lui Mateusz, care intrase înăuntru ca o furtună.

Din toate părțile porniră întrebări curioase și toate privirile se ațintiră asupra ei.

— Ei, aflați, cineva a furat caii morarului !

— Cînd ?

— Adineauri. Jankiel i-a spus-o chiar acum lui Mateusz.

— Jankiel știe tot ce se petrece, și poate chiar înainte de-a se întîmpla !...

— Ce cai ! O frumusețe !

— I-au scos din grajd. Argatul se dusese la moară să aducă uruială, și cînd s-a întors, n-a mai găsit nici cai, nici hamuri, iar cîinele — otrăvit în cușcă !

— Da, iarna bate la ușă, și trebuie să se întîmple de-alde astea...

— Asta din pricină că hoții nu-s pedepsiți cum se cuvine... Păi cum să se cumințească oamenii, dacă-i bagă la închisoare, le dă să mănînce, stau la căldurică, se sfătuiesc cu tovarășii lor și cînd ies de-acolo sînt hoți și mai mari, că au învățat de la alții mai dibaci ca ei...

— O, dacă mi s-ar fura mie caii și dacă aș pune mîna pe hoț, l-aș ucide pe loc, ca pe-un cîine turbat ! strigă un flăcău.

— Și ai face bine, că doar neghiobii așteaptă dreptatea în lumea asta. Fiecare are dreptul să-și facă singur dreptate.

— Ar trebui prinși și tot satul să se adune, să-i ucidă... Atunci n-o să mai fie nimeni osîndit, că nu poți să osîndești pe toată lumea.

— Mi-aduc aminte că și nouă ni s-a întîmplat odată... stai, era pe vremea cînd trăia bărbatul meu de-al doilea... ba nu, mi se pare că eram cu Mateusz...

Dar în clipa aceea Boryna intră în încăpere şi-i întrerupse Wawrzonowei socotelile.

— Vorbiţi atît de încet că se aude de dincolo de eleşteu ! strigă el vesel şi, scoţîndu-şi şapca, salută pe toată lumea pe rînd.

Se vede că băuse cîteva păhărele, căci era roşu ca un bujor, îşi descheiase dolmanul şi, împotriva obiceiului său, vorbea mult şi tare. Vru să se aşeze lîngă Jagusia, dar nu îndrăzni s-o facă în văzul tuturor, căci nu-i era încă logodnică. Se mulţumi deci să vorbească vesel şi să se uite la ea încîntat, căci în ziua aceea era frumoasă, mai ales că-şi pusese şi broboada pe care i-o dăruise la bîlci.

În cîteva clipe, Witek şi Kuba aduseră o bancă lungă şi o aşezară în faţa vetrei, iar Jozia o şterse cu o cîrpă curată şi începu să aducă străchinile şi linguriile pentru cină.

La rîndul său, Boryna aduse şi el din cămăruţă o sticlă pîntecoasă, care să tot fi avut doi litri de rachiu. Şi le turnă tuturor şi bău în sănătatea fiecăruia.

Fetele cam făceau nazuri, dar unul din flăcăi le zise :

— Vă curg ochii după rachiu ca mîţelor după lapte, dar vreţi să fiţi rugate.

— Păi sigur că da, lui, beţivanul, care stă toată ziua la Jankiel, i se pare că toată lumea e ca el !

Şi beau cu toatele, întorcînd capul, ascunzîndu-şi faţa cu mîna, vărsînd pe jos restul paharului şi strîmbîndu-se şi strigînd : „E straşnic de tare !“, după care îi întindeau păhărelul lui Boryna.

Numai Jagna se încăpăţînă şi nu vru să bea, deşi o rugară şi stăruiră să guste şi ea puţin.

— Nu cunosc gustul rachiului şi nici nu vreau să-l cunosc, zise ea.

— Acum luaţi loc, oameni buni, să mîncăm acolo ce-o fi, îi pofti bătrînul.

După alte mici nazuri şi mofturi, aşa cum e obiceiul, se aşezară în jurul mesei şi începură să mănînce încet, schimbînd din cînd în cînd cîte-un cuvînt.

Aburii ce se ridicau din străchini îi învăluiau ca într-un nor. Se auzea doar zgomotul lingurilor, clefăituri şi rar de tot cîte-o vorbă.

Mîncarea era aleasă, încît mulţi se mirau de supa de cartofi, de carnea fiartă cu caşă prăjită, de varza cu mazăre... Era o masă îmbelşugată de ţăran cu stare şi unde mai pui că Boryna îi poftea şi-i silea să mănînce, iar Jozia şi Anna, în ce le priveşte, aveau grijă ca paharele şi străchinile să nu rămînă goale.

Witek azvîrli nişte vreascuri uscate în foc, care începu să pîlpîie vesel. În timp ce mîncau, Kuba adusese alte verze şi le vărsase la grămadă, adulmecînd lacom mîncarea din străchini, lingîndu-şi buzele şi oftînd.

„Aş mînca o jumătate de bou cu una sau două farfurii de caşă... şi mojicii ăştia se umflă ca nişte armăsari înfometaţi ! Sînt în stare să nu-mi lase nici un os !" se gîndea el cu amărăciune, strîngîndu-şi cureaua, căci îi ghiorăiau maţele de foame.

Dar în curînd isprăviră masa şi, cu un „Domnul să vă răsplătească !" adresat gazdelor, se ridicară rînd pe rînd.

— Să fiţi sănătoşi !

Se stîrni oarecare zarvă ; unul ieşea pe afară, să mai răsufle, sau să se întindă ; altul, să vadă dacă cerul s-a mai înseninat ; flăcăii ieşiseră în tindă, să se hîrjonească cu fetele.

Kuba şedea pe prag cu o strachină pe genunchi şi mînca de-i trosneau fălcile, fără să-l ia în seamă pe Lapa, care încerca în toate chipurile să se facă observat şi care, văzînd că nu izbuteşte, se repezi la cîinii care veniseră cu oaspeţii, bătîndu-se cu ei pe oasele aruncate de Jozia.

Se aşezase iarăşi la treabă, cînd în pragul uşii se ivi Rocho.

— Domnul fie lăudat ! rosti el.

— În vecii vecilor, răspunseră cu toţii în cor.

— Grăbeşte, creştine, cît e masa plină !... Ai întîrziat, dar s-o mai găsi cîte ceva pentru tine !... strigă Boryna, întinzîndu-i un scaun lîngă sobă.

— Dă-mi niţel lapte şi pîine, Jozia, eu cu asta mă mulţumesc.

— A mai rămas puţină carne... zise sfioasă Anna.

— Nu. Domnul să te binecuvînteze, eu nu mănînc carne.

La început tăcură, iscodindu-l curioşi, dar cînd se apucă să mănînce, glumele şi rîsetele se dezlănţuiră ca mai înainte.

Numai Jagna tăcea şi-l privea adesea pe pelerin cu mirare : era un om ca toţi ceilalţi, dar fusese la Sfîntul Mormînt, cutreierase jumătate din lume şi văzuse o mulţime de lucruri minunate !... „Cum era oare în lume ? Pe unde trebuia s-o iei ca să ajungi acolo ?... Că doar cît vezi cu ochii nu erau decît sate, cîmpii şi păduri, iar după ele alte sate, şi cîmpii, şi păduri... trebuia de bună seamă să mergi o sută de mile, sau poate chiar o mie." Aşa se gîndea ea, simţind o dorinţă ciudată să intre în vorbă cu el, să-i pună întrebări, dar cum să facă ? Ar fi rîs de ea, fără doar şi poate...

Feciorul lui Rafal, cel care se întorsese de la oaste, aduse vioara, o struni şi începu să cînte...

Se făcu tăcere. Nu se auzea decît răpăiala ploii care şfichiuia geamurile şi cîinii mîrîind prin faţa casei. Şi el cînta mereu altceva ; pişca strunele cu degetele şi purta aşa de bine arcuşul peste ele încît cîntecul părea că se înalţă singur... Cînta imnuri evlavioase, ca şi cum i-ar fi cîntat pelerinului, care nu-l slăbea din ochi, apoi alte cîntece, din ce în ce mai lumeşti, ca, de pildă, acela despre Jas care trebuie să plece la război şi pe care-l cîntă adeseori fetele la muncă, pe cîmp... Şi scotea nişte suspine aşa de jalnice din cutia lui de lemn încît toţi simţeau ca un tremur în oase, iar Jagusia, mai simţitoare la muzică decît altele, începu să plîngă cu lacrimi fierbinţi.

— Ajunge, nu vezi că Jagusia plînge ?... strigă Nastka.

— Nu... mi-a venit aşa... cîntecul ăsta de cîte ori îl aud... nu... murmură ea ruşinată, ascunzîndu-şi faţa în broboadă.

Dar degeaba, deşi căuta să se stăpînească, lacrimile îi curgeau şiroaie, stîrnite de-un dor tainic, ascuns în inimă, nu se ştie după cine...

Flăcăul nu-şi opri cîntarea, dar se porni să cînte nişte mazurci şi oberekuri[1], încît fetele nu mai putură sta pe loc şi începură să-şi mişte ba umerii, ba genunchii, fremătînd de plăcere... Flăcăii băteau din timp în timp măsura cu piciorul, sau însoţeau cîntecul cu glasuri vesele. Şi încăperea se umpluse de-un zgomot atît de mare, de bătăi de picioare, de rîsete, că geamurile zbîrnîiau.

Deodată, un cîine începu să schelălăie în tindă, scoţînd nişte urlete cumplite. Toată lumea amuţi.

— Ce s-a întîmplat ?

Rocho se năpusti în tindă ; în fugă, se împiedică de maşina de tocat varză şi era cît pe-aci să cadă.

— Nu-i nimic... o fi prins vreun flăcău coada unui cîine în uşă, de-aia urlă aşa, strigă Antek, după ce aruncă şi el o privire pe-afară.

— Asta-i tot vreo poznă de-a lui Witek, spuse Boryna.

— Nu se poate ! Witek nu poate să facă rău unui cîine... el care adună din sat toate lighioanele schiloade şi le îngrijeşte !... sări cu gura Jozia.

Rocho se întoarse foarte tulburat ; se vede că-i dăduse drumul cîinelui, căci acum se auzea schelălăind undeva, tocmai pe lîngă gard.

— Cîinele e şi el o făptură a lui Dumnezeu şi înţelege nedreptatea ca şi noi ceilalţi... Domnul Isus avea şi el un cîine şi nu lăsa pe nimeni să-l năpăstuiască... zise el cu o voce înflăcărată.

— Cum, Domnul nostru Isus a avut şi el un cîine ca toată lumea ?...

Jagustynkăi nu-i venea a crede.

— Şi ca să ştii că avea unul, află că-l chema Burek...

— Ei, nu se poate... se ridicară cîteva voci curioase.

Rocho rămase o clipă pe gînduri, apoi îşi înălţă capul încărunţit, cu obrajii raşi, cu părul retezat

[1] Dansuri ţărăneşti.

scurt pe frunte, își aținti în focul din vatră ochii săi șterși, plînși parcă, și vorbi încet, numărîndu-și cu vîrful degetelor mătăniile :

— ...În timpurile vechi...

„Cînd Domnul Isus umbla pe pămînt și învăța norodul, s-a întîmplat cele ce vreau să vă povestesc...

„Domnul Isus se ducea la hram la Mstów, iar drumuri nu erau de loc, ci numai nisipuri aspre, fierbinți, căci soarele ardea ca para și era o căldură mare, cum se întîmplă de obicei înaintea furtunii...

„Și nicăieri un pic de umbră.

„Domnul Isus mergea încet-încet, căci mai avea o bucată bună de drum pînă să ajungă în pădure ; dar cum era din cale-afară de ostenit, de nu-și mai simțea nici picioarele, și cum îl apucase o sete grozavă, se așeza din vreme în vreme pe movilițele de nisip, măcar că ele dogoreau și mai tare, nelăsînd să crească pe ele decît barba-caprei ; și altă umbră nu era decît aceea pe care o dădeau tulpinile uscate de Lumînărica-Domnului, dar și aceea era așa de firavă, că n-ar fi ajuns nici pentru o păsăruică...

„Dar cum se așeză, pînă să-și mai vină oleacă în fire, Necuratul se și arătă sub înfățișarea unui vultur ce se repede din înalturi asupra unei păsărele obosite ; și scurma cu ghearele în nisip și se tăvălea ca o jivină, de se ridică o pulbere atît de deasă, că nu mai vedeai nimic în jur...

„Domnul nostru Isus Hristos abia mai putea să-și tragă sufletul, dar se ridică și plecă mai departe, bătîndu-și joc de Necuratul, știind prea bine că încerca să-l facă să rătăcească drumul, numai să nu ajungă la hram pentru mîntuirea păcătoșilor...

„Dar Domnul nostru Isus Hristos merse... merse... pînă ajunse la pădure...

„Se odihni puțin la umbră, bău o gură de apă, se mai răcori nițel, scoase ceva desagi, apoi își tăie un băț gros, își făcu semnul crucii și porni prin pădure.

„Pădurea era bătrînă și deasă, smîrcurile greu de trecut, peste tot numai băltoace și gropi, în care sălășluiește Necuratul, tufișurile, perie nu alta, că nici o pasăre nu putea să le străbată. Domnul nostru Isus

Hristos îşi vedea de drum, cînd iată că deodată Necuratul se apucă să zgîlţîie pădurea, să urle şi să frîngă brazii, iar vîntul, care e argatul său din iad, alergă în ajutorul lui, frîngînd uscăturile, smulgînd stejarii şi crengile, şi urlînd, şi zvîrcolindu-se ca un nebun.

„Se făcu o întunericeală de puteai să-ţi scoţi ochii, şi-un vaier, şi-un tărăboi, şi-o vijelie... şi iată că nişte făpturi de-ale iadului încep să joace tontoroiul, să-şi arate ghearele... să mîrîie... să se strîmbe... să-şi zgîiască ochii ca de jeratic... şi... şi chiar să dea să înhaţe cu ghearele... dar de bună seamă că nu îndrăzneau, căci cum ar fi putut ? Călătorul era chiar Domnul nostru Isus Hristos...

„Dar Domnul nostru Isus Hristos, săturîndu-se de ţopăielile acelor făpturi venite din iad şi grăbit cum era să ajungă mai repede la hram, făcu semnul crucii asupra pădurii şi îndată toţi necuraţii şi neamurile lor intrară în mlaştini.

„Rămase numai un cîine sălbatic, căci pe vremea aceea cîinii nu trăiau în bună înţelegere cu omul.

„Acest cîine rămase aşadar şi alerga după Domnul nostru Isus Hristos, lătra, încerca să se arunce la picioarele lui sfinte, sau îl înhăţa cu dinţii de straie, de traistă, silindu-se să-şi înfigă colţii în trupul lui... Dar cum Domnul nostru Isus Hristos era milos şi nu făcea rău nici unei fiinţe, măcar că ar fi putut să-l alunge cu toiagul sau să-l ucidă numai cu o vorbă, îi spuse doar atît :

„— Na o bucăţică de pîine, lighioană nătîngă, că ţi-o fi foame, şi-i aruncă ceva din traistă.

„Dar cîinele era furios şi mereu îşi arăta colţii, şi lătra, şi mîrîia, şi se repezea asupra lui, gata-gata să-l sfîşie pe Domnul nostru Isus Hristos.

„— Ţi-am dat pîine, nu ţi-am făcut nici un rău, şi iată că-mi sfîşii straiele şi latri la mine degeaba. Eşti un căţel prost, nu ţi-ai recunoscut stăpînul. De aceea ai să-i slujeşti omului şi n-ai să mai poţi trăi fără el... zise Domnul nostru Isus Hristos supărat.

„Și cîinele se așeză pe picioarele dindărăt, se întoarse, își vîrî coada între picioare, urlă și, năuc, o rupse la fugă în lumea largă.

„Și Domnul nostru Isus Hristos ajunse la hram.

„Acolo era lume, lume, cîtă frunză și iarbă. N-aveai loc nici să te miști.

„Dar biserica era goală, căci oamenii petreceau la crîșmă și în fața ușii era un bîlci, și-o beție, și-un desfrîu, și-o nerușinare, cum se întîmplă de obicei și în zilele noastre.

„Domnul nostru Isus Hristos ieși după sfînta liturghie și se uită încoace și încolo : oamenii se frămîntau ca niște spice de grîu bătute de vînt, legănîndu-se, aplecîndu-se încoace și încolo ; unul fugea cu un bici în mînă, altul smulgea cîte-un par dintr-un gard, altul înhăța o oiște, alții ridicau bolovani de pe jos, iar femeile țipau și se cățărau pe ziduri, prin căruțe, în vreme ce copiii plîngeau și strigau cu toții :

„— Cîine turbat, cîine turbat !

„Și alergînd pe cărarea ce se deschise deodată printre oameni, cu limba atîrnîndu-i, cîinele se repezi drept spre Domnul nostru Isus Hristos.

„Dar Mîntuitorul nu se sperie... El îl recunoscu pe loc : era cîinele din pădure și, desfăcîndu-și mantia, îi zise lighioanei, care se opri îndată :

„— Vino încoace, Burek, tu ești mai la adăpost lîngă mine decît în pădure.

„Și îl acoperi cu mantia, punîndu-și mîinile pe capul lui, și zise :

„— Nu-l ucideți, oameni buni, căci și el e făptura lui Dumnezeu, și e amărît, și-i e foame, e alungat și n-are stăpîn.

„Dar oamenii începură să strige și să se mire, să mormăie și să bată cu bîtele în pămînt : că e o jivină turbată, că le-a sfîșiat o mulțime de boboci de gîscă și de miei, că le pricinuiește mereu pagube, că nu știe de frica omului, că-și arată mereu colții, că nimeni nu se poate duce la muncă fără ciomag, că nu mai au pace din pricina acestui trimis al iadului, că trebuie musai să-l omoare...

„Și voiau să i-l smulgă cu de-a sila și să-l ucidă.

„Dar Domnul nostru Isus Hristos s-a supărat şi le-a strigat :

„— Să nu vă atingeţi cumva de el ! Ticăloşilor şi beţivilor, vi-e frică de-un cîine, dar de Domnul Dumnezeu nu vă temeţi ?...

„Oamenii se dădură îndărăt, căci el vorbise cu toată tăria. Şi, urmîndu-şi vorba, Domnul nostru Isus Hristos le mai spuse că sînt nişte ticăloşi... că au venit la hram şi că s-au oprit să bea prin crîşme şi că-l supără pe Dumnezeu, că nu se pocăiesc, că nu ştiu decît să înjure, că se poartă între ei mai rău ca nişte călăi, hoţi, păgîni şi că nu vor scăpa de pedeapsa cerului.

„Sfîrşind, Domnul Isus îşi luă toiagul şi dete să plece...

„Dar norodul îl recunoscuse şi iată că oamenii începură să se arunce la picioarele lui, să izbucnească în plînsete şi să se roage...

„— Rămîi printre noi, Doamne ! Rămîi, Isuse Hristoase ! Rămîi ! Avem să-ţi fim credincioşi ca acest cîine... Sîntem beţivi, sîntem păgîni, păcătoşi, dar rămîi, pedepseşte-ne, bate-ne, dar rămîi, sîntem orfani, fiinţe fără stăpîn...

„Şi plîngeau aşa de amarnic, se rugau aşa de fierbinte, îi sărutau mîinile şi picioarele-i sfinte cu atîta foc, că sufletul Mîntuitorului se îmbună şi rămase puţin cu dînşii, le vorbi, le iertă păcatele şi-i binecuvîntă.

„Şi, în cele din urmă, plecînd, le zise :

„— Spuneţi că acest cîine v-a făcut pagubă ? De azi înainte o să vă slujească. O să vă păzească bobocii de gîscă, o să însoţească mieii, şi dacă unul dintre voi se îmbată, îi va păzi avutul şi va fi prietenul lui. Cinstiţi-l şi nu-l chinuiţi.

„Şi Domnul nostru Isus Hristos porni în lumea largă.

„Cînd se uită îndărăt, îl văzu pe Burek stînd chiar pe locul pe care-l scăpase de la moarte.

„Burek, vino cu mine ; vrei să rămîi singur, prostule ?

„Şi cîinele îl urmă şi, din ziua aceea, îl însoţi pretutindeni pe Mîntuitorul, tot aşa de liniştit, de grijuliu şi de credincios ca cel mai bun argat.

„Şi din ziua aceea umblară pretutindeni împreună.

„Prin păduri şi peste ape, prin toată lumea.

„Şi cînd îi era foame, cîinele, cu mirosul lui, prindea vreo pasăre, aducea un boboc sau un miel şi trăiau astfel împreună.

„Deseori, cînd Isus se odihnea, obosit de drum, Burek alunga oamenii răi, sau sălbăticiunile, şi nu-l părăsea pe Mîntuitorul nici o clipă...

„Cînd veni vremea ca ovreii şi fariseii să-l ducă pe Domnul la moarte, Burek se aruncă asupra lor şi începu să-i muşte şi să-l apere, sărmanul, pe bunul lui stăpîn.

„Şi Isus îi spuse de sub crucea pe care-o purta în spate, întru sfînta lui pătimire :

„— Cugetul lor o să-i muşte şi mai tare... tu nu poţi să mă ajuţi cu nimic...

„Şi cînd îl răstigniră pe cruce, Burek începu să urle.

„...A doua zi, după ce toţi oamenii plecaseră şi nu mai rămăsese nici măcar Sfînta Fecioară, nici sfinţii apostoli, Burek tot acolo şedea, la picioarele crucii...

„...El lingea mereu sfintele picioare, străpunse de piroane, ale Domnului nostru Isus Hristos şi urla... urla... urla...

„...Şi cînd sosi cea de-a treia zi... Domnul nostru Isus Hristos se trezi, privi în juru-i şi nu văzu pe nimeni lîngă cruce... decît pe Burek, care lătra jalnic şi se strîngea la picioarele lui.

„...Atunci Mîntuitorul, privindu-l cu o negrăită milă, zise, pe cînd îşi dădea duhul :

„— Burek, hai cu mine !

„Şi în clipa următoare, cîinele îşi dete şi el sufletul şi-l urmă pe Isus.

„Amin."

Şi aşa s-a întîmplat, întocmai precum vă spusei, dragi prieteni, făcu el blînd, isprăvindu-şi povestirea, apoi se ridică şi trecu de partea cealaltă, unde Anna îi şi pregătise un aşternut, fiindcă era tare obosit.

O tăcere adîncă domnea în încăpere. Toţi se gîndeau la cele povestite, şi multe fete, ca Jagusia, Jozka şi Nastka îşi ştergeau pe furiş ochii, înduioşate de soarta Mîntuitorului şi de păţaniile lui Burek. Şi pentru că se găsise în lume un cîine care era mai bun decît oamenii şi mai credincios Mîntuitorului, tocmai asta le dădea mult de gîndit... Apoi, încetul cu încetul, în şoaptă, începură să vorbească între ei, mirîndu-se de acea orînduire dumnezeiască. Deodată, Jagustynka, care fusese numai urechi, îşi înălţă capul şi zise rîzînd, cu o voce batjocoritoare :

— Ei, fleacuri, scuturi prunii de-i îndoi şi te-alegi cu pumnii goi ! Să vă spun eu istorie mai bună şi anume de unde are omul boul :

Domnul taurul făcu
Şi taur se născu,
Iar ţăranul, meşter mare,
Hîrşt ! ceva între picioare.
Şi l-a făcut bou
...şi bou a rămas !

Povestea mea e la fel de adevărată ca şi a lui Rocho !

Şi începu să rîdă.

Toată încăperea izbucni în hohote de rîs : glumele, snoavele şi vorbele de duh începură să zboare de la unul la altul.

— Jagustynka asta le ştie pe toate !...

— Păi cum nu, a vîrît în pămînt trei bărbaţi... de la fiecare a învăţat cîte ceva !

— Adevărat, cel dintîi o învăţa în fiecare dimineaţă cu biciul... al doilea o măsura la amiază cu cu-

reaua, iar al treilea o învăţa adeseori, seara, cu loitra de la căruţă... strigă băiatul lui Rafal.

— M-aş duce şi după al patrulea, dar nu după tine, că eşti prea bleg şi pe deasupra mucos !

— Aşa cum cîinele lui Isus era nenorocit fără stăpîn, tot aşa şi femeia nu poate trăi nebătută, asta-i lipseşte Jagustynkăi... zise unul dintre flăcăi.

— Prostule, ia seama să nu te zărească nimeni cînd îi duci lui Jankiel ovăzul pe care-l furi de la tat-tu şi lasă-mi văduvia în pace, că nu-i de nàsul tău, zise ea arţăgoasă, şi toţi tăcură de teama ei, căci la mînie spunea în gura mare tot ce ştia, şi ştia foarte multe.

Era o femeie acră, neînduplecată, care ştia să pună pe oricine la locul lui, şi cîteodată spunea nişte cuvinte aşa de urîte încît îţi ardeau obrajii şi ţi se ridica părul măciucă în cap, pentru că nu cruţa pe nimeni, nici chiar pe părinte şi biserica. De cîte ori n-o certase părintele, silind-o să se pocăiască, dar degeaba ; începuse să trăncănească şi despre sfinţia-sa prin tot satul :

— Nu-i nevoie de popă ca să nimereşti calea către Dumnezeu. E de-ajuns să fii cinstit ; şi popa al nostru ar face mai bine să ia seama la slujnica lui, că a rămas a treia oară borţoasă şi iar o să lepede pe undeva !...

Aşa era Jagustynka !...

Lumea se şi gătea de plecare, cînd sosi primarul cu notarul ; umblau din casă în casă, alegînd oamenii pentru corvoada de a doua zi, căci aveau ordin să repare drumul mîncat de apa ploii, în spatele morii...

Abia intrat în casă, primarul îşi încrucişă braţele şi spuse :

— Al naibii bătrîn ! A adunat la el toată floarea fetelor din sat.

Şi era adevărat, căci toate erau fete de oameni chivernisiţi, fiecare cu zestrea ei.

De altfel Boryna era cel mai înstărit om din sat şi n-ar fi putut să poftească la el slujnicele, fetele

care munceau cu ziua, sau muierile sărace din care dacă aveau o vacă una din zece.

Primarul se sfătui o clipă deoparte cu bătrînul, dar cu o voce așa de înceată încît nimeni nu auzi ce spune, apoi glumi cu fetele și plecă în graba mare, căci mai avea de colindat jumătate de sat. În curînd plecară cu toții, căci era tîrziu și nu rămăsese mai nici o varză de curățat.

Boryna mulțumi tuturor și fiecăruia în parte, deschizînd el însuși ușa, ca să iasă femeile în vîrstă și însoțindu-le pînă afară...

Jagustynka zise în gura mare, pe cînd pleca :

— Domnul să te binecuvînteze pentru ospeție, dar să știi că n-a fost chiar atît de grozav.

— Ia te uită, cum așa ?

— Îți lipsește o gospodină în casă, Maciej, și fără asta nu e rînduială.

— Ce să-i faci ? Dacă mi-a murit... așa a vrut Domnul...

— Parcă nu mai sînt fete ! Joia toate se uită prin sat, să vază, nu cumva ai trimis pețitori la vreuna... zise ea vicleană, ca să-l tragă de limbă, dar cu toate că Boryna avea gata răspunsul, se scărpină în cap, surîse și o căută fără să vrea cu privirile pe Jagusia, care se pregătea să plece.

Asta aștepta de altfel și Antek, care se îmbrăcă alene și ieși din casă pe nesimțite.

Jagusia mergea singură spre casă, căci celelalte locuiau în cealaltă parte a satului, spre moară.

— Jagusia ! șopti el țîșnind de lîngă un gard, prin beznă.

Ea se opri, îi recunoscu glasul, și-o apucă un tremur ușor.

— Merg cu tine, Jagusia !

El se uită în jur : noaptea era întunecoasă, fără stele, vîntul urla prin văzduh, plecînd la pămînt crengile copacilor.

O apucă cu putere de mijloc și, strînși astfel unul lîngă altul, se mistuiră în noapte.

VIII

A doua zi, vestea că Boryna îi trimisese peţitori Jagnei se răspîndi ca fulgerul în tot satul.

Primarul se dusese în peţit, nu fără să-i spună neveste-si, cu oarecare asprime, să-şi ţină gura pînă la întoarcerea lui. Dar pe la toacă, nevastă-sa dete fuga la o vecină, să-i ceară chipurile niţică sare. Cînd să plece, nemaiputîndu-şi ţine gura, o trase pe vecină deoparte şi-i şopti la ureche :

— Închipuie-ţi, Boryna i-a trimis peţitori Jagnei ! Dar să nu sufli o vorbă, că dacă află bărbatu-meu, se supără foc !

— Vai, se poate ? Cum îţi dă prin minte ? Eu să mă duc să împrăştii zvonul prin sat ? Ce, mă ştii clevetitoare ?... Auzi, bătrîn-bătrîn, şi se însoară a treia oară ! Ce-au să zică feciorii ? O, lume, lume ! gemu ea cu scîrbă.

Şi îndată ce nevasta primarului plecă, îşi puse broboada pe cap şi, tiptil, trecînd prin livadă, intră în gospodăria lui Klomb, care locuia alături, să ceară o perie pentru cîlţi, căci a ei se rătăcise pe undeva.

— Aţi auzit ? Boryna se însoară cu Jagna Dominikowa ! Chiar acu i-a trimis peţitori !

— Ce spui ? Ei, nu mă înnebuni ! Cînd te gîndeşti că are copii mari şi că şi el e destul de bătrîior !

— De bună seamă că nu mai e tînăr, dar ea n-o să zică nu... Ia gîndeşte-te, un gospodar ca el, un bogătan !

— Şi cu cine ? Cu Jagna ! S-a mai pomenit una ca asta ?... Uşuratica aia, care s-a întins cu toţi ?... Şi-acu ea să fie fruntea, cea dintîi din sat ? Oare nu mai este o dreptate pe lumea asta ?... Sînt atîtea fete care aşteaptă, de pildă nepoatele mele...

— Sau fetele lui frate-meu, fetele lui Koprzywa, şi Nastusia, şi toate celelalte ! Oare nu-s şi ele fete de oameni gospodari ? Nu-s frumoase, cinstite ?...

— Şi să vezi de-aci înainte ce-are să mai umble cu nasul pe sus şi să se înfoaie ca un păun !...

— Dar asta n-o să sfîrşească bine, că Dumnezeu nu iartă. Nici fierarul şi nici ceilalţi copii n-au să lase partea lor mamei vitrege !

— Ei, ce-o să poată face ? Pămîntul e în mîinile bătrînului şi face ce vrea cu el !

— De bună seamă că pămîntul e-al lui după lege, dar după dreptate e şi-al copiilor !

— Dreptatea e întotdeauna de partea celui care poate s-o plătească !...

S-au căinat, s-au plîns împotriva lumii, că ce prost e întocmită, apoi s-au despărţit şi, o dată cu ele, noutatea făcu ocolul satului.

Cum oamenii nu prea aveau treburi grabnice şi stăteau pe lîngă casă din pricina drumurilor desfundate, nu era casă în care să nu se fi vorbit despre această logodnă. Şi tot satul se întreba, aţîţat, cum aveau să se termine toate astea ; se aşteptau de pe-acum la bătăi, judecăţi şi alte istorii. Oamenii ştiau cît de aprig e Boryna ; era aşa de iute, că dacă avea pică pe cineva, nu se lăsa nici de-ar fi fost părintele ; şi-l cunoşteau şi pe Antek cît de semeţ era !

Pînă şi sătenii trimişi la corvoadă dincolo de moară, să dreagă digul rupt de ape, se opreau din lucru şi începeau să întoarcă vestea pe toate părţile.

Unul zicea una, altul alta ; pînă la urmă, bătrînul Klomb, un om cu scaun la cap şi respectat de toţi, spuse cu un glas aspru :

— Să vedeţi ce nenorocire o să se abată asupra satului, să vedeţi !...

— Antek n-o să se lase ! Cum asta, încă o gură la masă ? făcu unul.

— Nerodule, la masa lui Boryna e loc pentru încă cinci guri ! Vorba e cum or să împartă pămîntul...

— Fără un înscris unde să se arate partea fiecăruia n-or să se înţeleagă...

— Dominikowa nu-i proastă, o să potrivească ea lucrurile pentru fie-sa cum e mai bine !

— Păi e mama ei și are dreptul să-i poarte de grijă, strigă Klomb.

— Se duce mereu la biserică, dar cînd e vorba de bani, e șireată ca un ovrei.

— Ia mai lăsați prostiile, oameni buni, că-i păcat de Dumnezeu !

Și așa, toată după-amiaza, satul nu vorbi decît despre logodnă, ceea ce nu era de loc de mirare, căci Boryna se trăgea dintr-un neam vechi de țărani, așezați de mult în sat, și cu toate că bătrînul nu îndeplinise nici o funcțiune publică, era gospodarul cel mai de frunte al comunei. Trăia pe pămîntul pe care trăiseră toți ai săi din moși-strămoși, era om cu judecată, bogat, și, vrînd-nevrînd, toți îl ascultau și-l cinsteau.

Singurii care nu știau nimic despre logodnă erau proprii săi copii. Nici fierarul nu știa, căci toți se temeau să le-o spună : prima izbucnire de mînie tot asupra lor s-ar fi descărcat.

Așadar, în gospodăria lui Boryna domnea încă liniștea. Era o liniște poate chiar mai mare ca de obicei. Ploaia se oprise și cerul se înseninase încă de cu zori ; Antek îmbucase ceva de dimineață și plecase la pădure cu femeile și Kuba, să adune vreascuri pentru foc și să vadă dacă nu era rost să aducă și ceva lemne.

Bătrînul rămăsese acasă.

Se sculase cu draci, nu mai avea astîmpăr, și mereu căuta prilej de ceartă, să-și verse necazul care-l stăpînea ; îl bătuse pe Witek că nu așternuse paie curate sub vaci, care stăteau în bălegar pînă la pîntece ; se sfădise cu Antek ; o bruftuluise pe Anna din pricina copilului, care ieșise în patru labe în fața casei și se murdărise tot cu noroi ; o scutură puțin și pe Jozka, mezina, că-și pierdea vremea degeaba, cînd trebuia să aibă grijă de cai.

Cînd, în cele din urmă, rămase singur cu Jagustynka, pe care-o oprise din ajun să aibă grijă de vite, nu știu ce să mai facă. Se gîndea mereu la ce-i spusese Ambrozy, ce vorbise cu Dominikowa, ce zisese Jagna și, cu toate astea, nu era de loc sigur

pe el ; la drept vorbind, nu-l credea nici pe moşul ăsta, care era în stare să mintă numai pentru un păhăruţ de rachiu. Aşa că, neliniştit, se învîrtea fără nici un rost prin casă, se uita pe fereastră pe drumul pustiu, sau, ieşind în faţa casei, se uita îngrijat spre casa Jagusiei, aşteptînd înserarea ca pe-o uşurare...

De o sută de ori vru să alerge la primar şi să-l zorească să plece mai repede, dar privirile Jagustynkăi, care-l urmăreau pas cu pas, parcă-l pironeau în casă ; şi cumătra avea ochii batjocoritori şi plini de răutate...

„Fir-ar să fie de vrăjitoare, ochii ei te sfredelesc pînă în fundul sufletului !“ îşi zicea el.

Jagustynka umbla de colo-colo prin casă, prin ogradă, cu furca-n brîu, se uita într-o parte, într-alta, şi torcea de-i sfîrîia fusul în aer, apoi, înfăşurînd firul, pleca mai departe, la gîşte, la porci, prin staul. Lapa se ţinea de ea leneş, somnoros. Şi nu-i spunea nimic bătrînului, cu toate că ştia prea bine ce-i rodea inima, făcîndu-l să se învîrte fără astîmpăr încoace şi încolo ; în cele din urmă, Boryna se apucă să bată nişte pari pe lîngă pereţii casei, pe care trebuia să-i căptuşească pentru iarnă.

Ea se opri lîngă el de mai multe ori şi în cele din urmă zise :

— N-ai chef de treabă azi !

— Să fie-al dracului, nu ştiu ce-oi fi avînd !

— Are să fie o Sodomă aici, Isuse, vai de noi ! spuse ea, plecînd mai departe. Bine face că se însoară ! Feciorii lui l-ar fi îngrijit taman ca ai mei ! Le-am dat zece pogoane de pămînt, aur curat nu alta, şi acum ?... şi scuipă mînioasă. Muncesc cu ziua pe la alţii, de-am ajuns de rîsul lumii.

Bătrînul, nemaiputînd să se stăpînească, aruncă toporul de pămînt şi strigă :

— Gata, m-am săturat !

— Te rîcîie ceva la inimă.

— Da, mă roade ceva...

Jagustynka se așează pe prispă, toarse un fir lung din caier, îl înfășură pe fus și zise încet, aproape cu teamă :

— Păi, la ce-ți faci sînge rău ? N-ai la ce...

— Ai auzit ceva ?

— Nu-ți fie teamă, Dominikowa e șireată, iar Jagna n-o să fie atît de proastă să...

— Crezi ? strigă el plin de veselie, așezîndu-se lîngă ea.

— Păi dar, ce, n-am ochi ?

Urmă o lungă tăcere ; nici unul, nici celălalt nu îndrăznea să deschidă vorba.

— Poftește-mă la nuntă și-am să-ți cînt așa de frumos cîntecul hameiului [1], că după nouă luni, nici o zi mai mult, ai să faci o cumetrie... începu ea, clipind din ochi, dar văzînd că bătrînul își încrețește fruntea, adause pe alt ton : Bine faci, Maciej, bine faci ! Dacă m-aș fi măritat după moartea bărbatului meu, acum n-aș fi ajuns să muncesc pe la alții cu ziua !... Am fost neghioabă și m-am încrezut în feciori, am trecut pămîntul pe numele lor, să mă ție ei, și uite unde-am ajuns !...

— Eu n-am să le dau nici o palmă de pămînt ! spuse el cu asprime.

— Foarte bine faci, să știi, bine faci că nu le dai ! M-am tîrît prin fața judecătorilor, zloții pe care i-am avut și eu s-au dus pe gîrlă, și dreptate tot nu mi-au dat... Și iată-mă acum la bătrînețe, o biată nenorocită care muncește cu ziua ! Lovi-v-ar damblaua să vă lovească, gușterilor, să vă văd crăpînd pe sub garduri, pentru toate necazurile cîte-am îndurat din pricina voastră ! M-am dus duminică pe la ei, să văd măcar casa și pomișorii, pe care i-am pus cu mîna mea ; și noră-mea, ce crezi, s-a repezit cu gura la mine, că de ce-am venit, să spionez ? Isuse Hristoase, auzi, eu să mă duc la casa mea să spionez ! Credeam c-am să mor, așa de necaz mi-a fost ! M-am dus la părintele, să-i mustre măcar ni-

[1] În limba polonă *chmiel* (hamei). Vechi cîntec polonez, cam deocheat, pe care femeile măritate îl cîntă tinerei căsătorite în noaptea nunții.

ţel la biserică, dar el mi-a spus că Domnul Isus are să aibă grijă de mine pentru toate cîte le pătimesc !... Şi iaca aşa, cînd cineva e calic, nu-i mai rămîne decît să aştepte mila lui Dumnezeu... Ce, mie nu mi-ar plăcea să muncesc pe pămîntul meu, să dorm într-un culcuş cald, sub plapomă, să mănînc bine, să mă bucur şi eu ?...

Şi bătrîna începu să ocărască pe toată lumea cu atîta năduf încît Boryna se ridică şi se duse în sat la primar, mai ales că începea să se însereze.

— Cînd pleci ?

— Îndată, Szymon are să fie acolo acuşi.

Şi se pregăti de plecare, pornind împreună spre cîrciumă, să bea un rachiu. Ambrozy care se şi înfiinţase acolo, se grăbi să le iasă în cale, dar nu steteră mult la băut, căci Maciej îi zorea.

— Vă aştept aici. Dacă ele beau în sănătatea voastră, luaţi-le şi veniţi încoace în graba mare, le strigă el din urmă.

Mergeau aşa de repede prin mijlocul drumului încît noroiul le ţîşnea de sub picioare ; seara se lăsa din ce în ce mai mult, acoperind lumea cu un linţoliu sur. Satul nu se mai vedea. Ici-colo, luminiţele aprinse prin casele oamenilor începeau să clipească în întuneric, şi cîinii lătrau pe lîngă garduri, ca de obicei înainte de cină.

— Cumetre, zise după o clipă primarul.

— Ce-i ?

— Mi se pare că Boryna are să facă o nuntă în lege !

— Aşa şi aşa ! răspunse celălalt cu o voce posomorîtă, căci era cam ursuz din fire.

— O nuntă straşnică ! Ţi-o spun eu, starostele satului, şi poţi să mă crezi ! Mă pricep la de-alde astea ! O să fie o pereche pe cinste !

— Numai iapa o să tragă, că armăsarul, după cît văz, cam are ticnafes.

— Asta nu-i treaba noastră.

— De, ştiu eu... o să ne blesteme copiii...

— Las' că o să iasă bine, v-o spun eu, primarul.

Intrară în curînd în casa Dominikowei.

Femeile făcuseră lumină peste tot, măturaseră, scuturaseră, pentru că știau că le vin oaspeți.

Pețitorii dădură binețe, de față erau și flăcăii, luară loc pe scaunele pe care le așezară lîngă sobă și începură să vorbească de una, de alta.

— Strașnic frig ! O să înghețe la noapte, începu primarul, încălzindu-și mîinile.

— Cred și eu, doar nu mergem spre primăvară...

— Ați adus varza ?

— Eh !... Ne-a mai rămas puțină pe brazdă, dar acu nu-i chip să ajungem acolo, răspunse bătrîna liniștită și ochii îi alunecară spre Jagna, care, lîngă fereastră, trăgea firele cîte două de pe depănătoare și le făcea ghem.

Era atît de frumoasă în ziua aceea încît primarul, care era tînăr încă, o privi cu ochi lacomi, dar în cele din urmă zise :

— Afară e urît, și-i noapte, și glod, și ce ne-am spus, eu și cu prietenul meu Szymon : ia să ne oprim puțin pe la dumneavoastră. Ne-ați primit frumos, așa că am putea să facem un tîrg cu dumneata, mămucă...

— Așa-i în lumea asta, mereu umbli să închei cîte-un tîrg, dar trebuie să știi să cauți...

— Adevărat grăiești, mămucă, dar noi nu mai avem ce căuta, că ăl mai bun, după cît îmi pare, îl putem face împreună cu dumneata !

— Ei, atunci să ne tocmim ! strigă ea veselă.

— Am vrea să cumpărăm și noi o juncuță...

— Ho, ho, frumos tîrg ! Dar juncuța n-am s-o las mînată de fitecine.

— Las' că am adus noi un cărucior de argint, binecuvîntat, de nu-l poate răpi nici un zmeu... Ei, cît ceri, mămucă ?

Și scoase sticla din buzunar.

— Cît ? Greu de spus ! Fata e mititică, nici n-a împlinit nouăsprezece primăveri, e bună, harnică, și-ar mai putea să rămînă cîțiva ani la mă-sa...

— Ca să rămîie stearpă, să n-aibă viței...

— Ehei, viței face ea, chiar de-o rămîne lîngă maică-sa, murmură Szymon.

Primarul izbucni în rîs, dar bătrîna, cu o sclipire de mînie în ochi, zise la iuțeală :

— Căutați alta, a mea mai poate să aștepte.

— Nu zic nu, dar alta mai mîndră și dintr-o mamă mai bună nu găsim noi...

— Fugi de colo ! Precum văd, îți arde de glumă.

— Asta ți-o zic eu, primarele — poți să mă crezi ! și scoase un păhăruț, îl șterse cu poala dolmanului, îl umplu cu rachiu dulce și zise cu gravitate : Ascultă cu luare-aminte la ce-am să-ți spun, Dominikowa. Eu sînt slujbaș, și cuvîntul meu nu-i pasăre care ciripește, zboară și n-o mai vezi ! Iar Szymon — toată lumea știe cine-i, nu-i un coate-goale, ci un gospodar de vază, tată de familie și, unde mai pui, notar !... Cred că vă dați bine seama ce fețe au venit la dumneavoastră, și pentru ce !

— Bunînțeles că știu, Piotr, cum să nu știu...

— Ești o femeie cu cap — știi că mai devreme ori mai tîrziu Jagusia tot trebuie să-și ia zborul, să-și facă și ea cuibul ei, că așa a lăsat Dumnezeu : părinții să crească copiii nu pentru dînșii, ci pentru lume.

— Da, e-adevărat, vai și amar de biata mumă !

Piaptăn-o frumos, gătește-o,
Ca ochii din cap păzește-o,
Și mai dă și-un zlot cuiva
Din casă să mi ți-o ia...

— Așa-i lumea, n-ai ce-i face. Ei, cum rămîne, mămucă ? Bem un păhăruț ?

— De, știu și eu ? Nu poci s-o silesc... Tu, Jagusia, ce zici, să bem ?

— Hm... ce să zic, parcă eu știu ? scînci ea, întorcîndu-și spre fereastră fața îmbujorată.

— Ea e fată cuminte ! Mielul blînd suge de la două oi !... zise cu tîlc Szymon.

— Ei, în sănătatea dumitale, mămucă !

— Bine, să bem, dar nu ne-ați spus cine-i omul, zise ea, căci, după obicei, nu se cădea să știi pînă nu aflai de la peținori.

— Cine-i ? Păi chiar Boryna ! strigă el, întinzînd paharul.

— E bătrîn şi văduv ! spuse ea, dezamăgită parcă.

— Bătrîn ? Să nu-l superi pe bunul Dumnezeu ! Bătrîn, el care tocmai a avut la tribunal un proces pentru un copil !

— O fi, dar nu era al lui !

— Doar n-aţi vrea ca un gospodar înstărit ca el să se-ncurce cu oricine ! Noroc, mămucă !...

— Da'-i bătrîn, şi bătrînii se zoresc s-ajungă în sînul lui Avram ! Şi dacă pleacă, ce-o să fie ?... Feciorii au să-şi alunge mama vitregă şi...

— Maciej a spus că-i face act... mormăi Szymon.

— Ar fi bine să i-l facă înainte de măritiş.

Peţitorii tăcură. Dar, după o clipă, primarul umplu paharul din nou şi se întoarse spre Jagna.

— Bea, Jagusia, nu-ţi fie teamă ! Bărbatul pe care te sfătuim să-l iei e ca un stejar, ai să fii cocoană şi cea dintîi gospodină-n sat. În sănătatea ta, Jagusia ! Nu te ruşina...

Ea stătea la îndoială şi se înroşea, întorcînd faţa spre perete, dar, în cele din urmă, cu capul ascuns după broboadă, sorbi cîteva picături şi vărsă restul pe podea.

Paharul trecu din mînă în mînă pe la toţi. Bătrîna scoase pîine şi sare, iar la urmă, cîrnaţi uscaţi şi afumaţi.

Paharul mai făcu o dată un ocol, şi încă, şi încă, pînă ce ochii începură să strălucească şi limbile să se dezlege. Dar Jagusia se închisese în odăiţa ei, căci, fără să ştie de ce, o apucase plînsul, şi suspinele i se auzeau prin perete.

Bătrîna vru să se ducă după ea, dar primarul o opri.

— Şi viţica plînge cînd o înţarci... Ăsta e lucru ştiut. Lasă, că nu se duce peste lume, în alt sat, aşa că ai să te mai bucuri de ea... N-o s-o ducă rău, ţi-o spun eu, primarul, crede-mă...

— Nu zic ba... dar am tot tras nădejde să am şi eu nepoţei ca mîngîiere...

— Nu-ţi face inimă rea, ai să vezi, pînă-n seceriş o să ai unul...

— Numai Dumnezeu ştie. Noi, păcătoşii, ce ştim ? Am băut, ce-i drept... şi uite că mi s-a strîns parcă inima, ca la o îngropăciune.

— Hei, nu-i de mirare, o fată ai şi dumneata, şi-o să-ţi fie urît fără ea !... Ia, mai bea un pic, să uiţi de necaz ! Ei, dar ce-ar fi să mergem cu toţii la cîrciumă, căci am isprăvit votca şi ginerele aşteaptă acolo ca pe jeratic.

— Să facem la cîrciumă logodna ?

— După vechiul obicei, aşa cum au făcut-o şi moşii noştri... Dacă-ţi spun eu, primarul, crede-mă !

Femeile se mai dichisiră cît se mai dichisiră, apoi îndată ieşiră.

— Dar ce, flăcăii rămîn acasă ? Li se mărită sora, e şi bucuria lor, zise primarul, căci băieţilor li se lungiseră feţele şi se uitau cu nelinişte la mama lor.

— E greu să laşi casa numai în paza lui Dumnezeu.

— Chemaţi-o pe Agata de la Klomb, să aibă ea grijă.

— Agata nu mai e, a plecat după cerşit. Las' că găsim noi pe altcineva în drum. Haide, Jendrzych, şi tu Szymek, dar puneţi-vă dolmanele. N-aţi vrea să mergeţi aşa, ca nişte zdrenţăroşi... Şi să nu dea dracu să vă îmbătaţi cumva, că vă arăt eu vouă ! La vaci nu v-aţi uitat încă, nici cartofi pentru porci n-aţi tocat, vedeţi să nu uitaţi !

— Nu uităm, mamă, nu uităm ! murmurară ei cu sfială.

Cu toate că atingeau tavanul şi erau zdraveni ca nişte fagi, ascultau de mama lor ca nişte mieluşei, căci ea îi ţinea din scurt, şi la nevoie nu se codea să-i bată, să-i tragă de chică, să-i plesnească peste faţă, numai să nu iasă din cuvîntul ei.

Porniră aşadar spre cîrciumă.

Era o beznă de puteai să-ţi vîri degetele în ochi, cum se întîmplă de obicei toamna, pe vreme ploioasă. Vîntul sufla tare prin crengile copacilor, care se legănau şi se aplecau şuierînd pe deasupra gar-

durilor; eleşteul fierbea, clocotea, încît creste de valuri înspumate ţîşneau pînă în mijlocul drumului, uneori chiar biciuind obrajii trecătorilor.

În cîrciumă nu se vedea lumină, iar vîntul se strecura printr-un geam spart, făcînd să se legene lampa atîrnată cu o sfoară, în dosul tejghelei, ca o floare de aur.

Boryna se repezi înaintea lor şi începu să-i salute, să-i îmbrăţişeze şi să-i strîngă la piept cu însufleţire, socotind că Jagusia era ca şi a lui.

— Şi Domnul Isus zise: „Ia-ţi femeie, vierme, ca să nu-ţi fie urît singur. Amin!" urlă Ambrozy.

Dar cum băuse cam mult, limba i se împleticea în gură, picioarele abia îl mai ţineau...

Jankiel puse îndată pe tejghea rachiu tare şi dulce, apoi scrumbii, o plăcintă cu şofran şi nişte turte cu mac.

— Mîncaţi şi beţi, oameni buni, fraţi creştini! îi poftea Ambrozy. Am avut şi eu o nevastă, dar nu mai ştiu de loc pe unde-i... parcă în ţara franţuzului... ba nu, nu, parcă în a talianului, şi acum na, rămăsei singur cuc... Să vă spui cum striga caporalul: „Drepţi! Aşa... La loc comanda..."

— Beţi, oameni buni! Piotr, ce stai? spuse Boryna sărind cu un pumn de caramele, pe care i le strecură în mîna Jagusiei. Ia, Jagusia, sînt foarte dulci, ia!

— Vai! Cheltuieşti prea mult... zise ea, lăsîndu-se rugată.

— Nu-ţi fie teamă, am cu ce, ai să vezi şi tu... ia... ţie am să-ţi aduc şi luna din cer... n-ai să ai de ce să te plîngi, ai să vezi...

Şi apucînd-o de mijloc, o sili să bea şi să mănînce. Jagna primea totul foarte liniştită, rece, nepăsătoare, ca şi cum n-ar fi fost logodna ei. Se întreba numai dacă Boryna o să-i dea înainte de nuntă şiragul de mărgean de care-i vorbise la bîlci.

Ăstimp oamenii beau zdravăn, pahar după pahar, cînd rachiu tare, cînd de-ăl dulce. Şi vorbeau cu toţii deodată; pînă şi Dominikowa bea, şi bea pe întrecute, sporovăind, şi era atît de firoscoasă,

că primarele rămăsese cu gura căscată; o femeie atît de isteață rar mai văzuse.

Feciorii i se afumaseră bine, căci, cînd Ambrozy, cînd primarul, ciocneau cu ei, îndemnîndu-i să bea.

— Beți, băieți, că o măritățm pe Jagna, beți !...

— N-avea grijă, n-aveți grijă, răspundeau ei laolaltă.

Și vrură chiar să-i pupe mîna lui Ambrozy. În cele din urmă, Dominikowa îl trase pe Boryna lîngă fereastră și-i spuse pe față :

— Jagusia e-a ta, Maciej, acum gata, e-a ta.

— Domnul să te binecuvînteze, mamă, că mi-ai dat-o !

Și apucînd-o pe după gît, o sărută.

— Care va să zică ai făgăduit să-i faci act ?

— Act ? Ce act ? Ce-i al meu e și al ei !

— Ei, ca să le poată ține piept feciorilor tăi !... Să n-o blesteme !

— Ei n-au să se atingă de ce-i al meu ! Totul e-al meu și prin urmare și-al Jagusiei...

— Domnul să te binecuvînteze ! Dar gîndește-te că nu mai ești tînăr și toți sîntem ca iarba cîmpului, fiindcă :

Moartea nu alege :
Azi un om, mîine un miel,
Pradă-i cad toate la fel.

— Sînt încă zdravăn, o să mai trăiesc de-aci înainte pe puțin douăzeci de ani, nu-ți fie teamă !

— Am văzut eu oameni și mai îndrăzneți mîncați de lupi !

— Și acu, că-s mulțumit, spune ce vrei să-i dau ! Vrei să-i trec pe numele ei cele trei pogoane de lîngă lotul lui Lukasz ?

— Un cîine flămînd se mulțumește și cu o muscă, dar noi nu sîntem flămînzi. Jagusiei i se cuvine după tată cinci pogoane și unul de pădure... Dă și tu șase ! Cele șase pogoane de lîngă drum, unde ai semănat anul ăsta cartofi.

— E cel mai bun loc al meu !

— Dar ce, Jagusia e-o lepădătură? E cea mai bună fată din sat!

— Nu zic nu! De-aia i-am şi trimis peţitori, dar, pentru numele lui Dumnezeu, şase pogoane nu-i lucru puţin, ai putea să hrăneşti o familie întreagă! Ce-au să spună feciorii?

Şi se scărpină în cap, simţind cum îl apucă părerea de rău la gîndul de-a da aşa, tam-nesam, o parte din pămîntul lui cel mai bun.

— Eşti un om cu cap, zău, nu găseşti doi ca tine în sat, înţelege doar că dai numai un înscris, să-mi pui fata la adăpost. Cît o să trăieşti, nimeni n-o să se mai lege de pămîntul ăsta şi nici n-o să ţi-l ia, iar pe-ăl de i-a rămas Jagusiei de la tatîne-su o să-l măsor la primăvară şi e ca şi-al dumitale, poţi să-l şi semeni... n-o să ai nici un necaz, dar treci pe numele fetei cele şase pogoane...

— De bună seamă am să le trec...

— Cînd?

— Păi, fie şi mîine! Ba nu, mai bine sîmbătă, cînd om face strigările şi pe urmă plecăm îndată la oraş. Ei, ce mai, odată şi odată oaia tot trebuie să crape!

— Jagusia, vino încoace, fata mamei!

Ea îşi chemă fata, căreia în clipa aceea primarul îi spunea ceva, înghesuind-o în tejghea, încît ea chicotea, mai-mai să leşine.

— Uite, Jagusia, Maciej îţi trece pe numele tău cele şase pogoane de lîngă drum, zise ea.

— Domnul să te-audă! murmură ea, întinzîndu-i mîna.

— Beţi în sănătatea preafrumoasei Jagusia!

Băură cu toţii. Maciej o apucă de mijloc ca s-o ducă spre ceilalţi, dar ea se desfăcu din strînsoarea lui şi se apropie de fraţii săi, cu care Ambrozy vorbea şi bea.

Gălăgia din cîrciumă creştea mereu. Sosiseră şi alţii, căci auziseră larmă de glasuri şi intraseră să vadă ce se petrece, iar alţii ca să profite să bea şi ei ceva pe degeaba; pînă şi cerşetorul orb, însoţit de cîinele său, se afla acolo; stătea într-un loc, la

vedere, ascultînd şi spunînd din cînd în cînd cîte-o rugăciune în gura mare ; în cele din urmă îl auziră, şi Dominikowa îi dete rachiu, ceva de mîncare şi cîteva piese de doi groşi pe care i le strecură în palmă.

Toată lumea bea zdravăn, trăncănea, se bătea pe umeri, îmbrăţişîndu-se şi pupîndu-se ; toţi erau fraţi şi prieteni, ca de obicei cînd păhăruţele se ciocnesc des.

Evreul era singurul care nu făcea nici un fel de zgomot, le tot punea dinainte mereu alte şi alte măsuri de rachiu şi sticle de bere, pe care le însemna cu creta pe uşă, pe seama fiecăruia.

Cît despre Boryna, era aproape beat de plăcere, bea, cinstea pe fiecare, îi poftea, pălăvrăgea cum nimeni nu-şi amintea să-l fi auzit aşa şi se învîrtea mereu în jurul Jagusiei, spunîndu-i vorbe dulci şi mîngîind-o pe obraji, căci nu se cădea s-o ia de gît în faţa atîtor oameni şi s-o sărute, deşi ardea de dorinţă ; numai cîteodată, nemaiputîndu-se stăpîni, o apuca de mijloc şi o trăgea într-un colţ întunecat.

Dominikowa băgă în curînd de seamă că e timpul să plece acasă şi le strigă feciorilor ei să fie gata.

Dar Szymek, care se îmbătase, cînd o auzi pe maică-sa că-l ia la rost, îşi potrivi cureaua, izbi cu pumnul în masă şi zbieră :

— Ei, drăcia dracului, dar sînt şi eu gospodar, om în toată firea !... Cine are poftă să plece, n-are decît să plece !... Eu vreau să beau, şi-am să beau... Crîşmare, ia mai dă încoace nişte rachiu !

— Taci, Szymek, taci, o să te bată ! scînci Jendrzych, care băuse şi el destul, şi-l trase pe fratele său de mînecă.

— Acasă, băieţi, acasă ! strigă Dominikowa, cu o voce şuierătoare.

— Sînt gospodar, om în toată firea ! Vreau să rămîn, şi-am să rămîn... vreau să beau rachiu... m-am săturat să tot primesc porunci de la mama... şi dacă nu-mi dă pace... o dau afară... ei, drăcia dracului !

Atunci bătrîna îi repezi în piept un pumn care-l făcu să se clatine, dar în acelaşi timp îl şi trezi. Jendrzych îi puse şapca şi-l trase afară, dar pesemne că aerul nopţii îi tulbură din nou mintea, căci nu făcu decît cîţiva paşi şi numaidecît se trase în lături, se apucă zdravăn de-un gard şi începu să mormăie şi să strige :

— Sînt sau nu gospodar... crucea mă-sii de treabă !... Am pămînt... fac ce vreau... vreau să beau... ei, crîşmare, rachiu... şi dacă nu mă lasă... o gonesc...

— Szymek, ce faci ? Szymek, hai acasă, uite că vine mama ! gemu Jendrzych, care plîngea de-a binelea.

Bătrîna veni într-adevăr îndată cu Jagna ; ea îşi ridică feciorii de sub gard, căci începuseră să se încaiere şi să se tăvălească în noroi.

După plecarea muierilor, gălăgia se mai potoli puţin, oamenii se despărţiră unul cîte unul şi nu mai rămase decît Boryna cu peţitorii lui, Ambrozy şi cerşetorul, care bea acum cu toată lumea.

Ambrozy era beat criţă ; clătinîndu-se pe picioare, în mijlocul sălii, cînta şi vorbea în gura mare :

— Era negru... negru ca fundul ceaunului... şi a vrut să ţintească în mine... hei, îi zic eu, ia-ţi gîndul... şi, hop, îi înfig baioneta-n burtă... o răsucesc aşa în maţele lui şi unde n-a început sîngele să gîlgîie gîrlă ! Unu' la mînă !... Stăm... stăm... şi numai ce ne pomenim cu comandirul... Isuse Hristoase ! Comandirul în carne şi oase !... „Băieţi... zice el... vitejii mei... zice... Drepţi, alinierea... ! Drepţi !"

Striga cît îl ţinea gura, apoi, îndreptîndu-se ca o coardă întinsă, se dete încet îndărăt, bocănind cu piciorul lui de lemn în podea.

— Beţi în sănătatea mea, Piotr, beţi... sînt un orfan... zbiera el lipit de perete, dar nu stătu aşa mult, ci, săltîndu-şi piciorul, ieşi îndată din cîrciumă.

Din uliţă i se mai auzea încă vocea răguşită lălăind...

Puţin după aceea, intră în cîrciumă morarul, un bărbat zdravăn, îmbrăcat ca un tîrgoveţ, roşu în obraz, cu părul alb şi ochi mici, pătrunzători.

— Hei, oameni buni, v-aţi pus pe băut ? Ho, ho ! Io-te primarul, şi notarul, şi Boryna ! Ce, avem vreo nuntă ?

— Aşa-i. Bea cu noi, morarule ! îl îmbie Boryna.

Băură din nou un rînd.

— Dacă-i aşa, o să vă spun o veste care-o să vă cam trezească din beţie !

Se uitară la el cu ochii goi.

— Ei, aflaţi că nu-i un ceas de cînd moşierul a vîndut pămîntul din Valea Lupilor !

— Ei, asta-i ! Ticălosul ! Ne-a vîndut pădurea ! strigă Boryna ieşit din minţi şi trîntind sticla de pămînt.

— A vîndut-o ! Are şi moşierul o lege a lui, ca oricare... legea lui, mormăia Szymon, care se îmbătase şi el criţă.

— Nu-i adevărat ! V-o spun eu, primarele vostru, nu-i adevărat, dacă vă spun eu...

— A vîndut-o, dar n-o să ne lăsăm să ne-o ia ! Cît e-un Dumnezeu în cer, n-o să răbdăm una ca asta ! strigă Boryna şi bătu cu pumnul în masă.

Morarul plecă, dar ceilalţi continuară pînă tîrziu în noapte să se sfătuiască între ei şi să-l ameninţe pe moşier.

IX

Se scurseră cîteva zile de la logodna Jagusiei.

Ploaia încetase, drumurile se zbiciseră şi se întăriseră puţin, apele dăduseră înapoi, doar prin şanţuri, pe pămînturile joase şi pe pajişti se mai vedeau lucind băltoace de apă tulbure, ca nişte ochi înlăcrămaţi.

Ziua Morților se ivi cenușie, fără soare, posomorîtă : nu sufla nici o boare de vînt ; arborii stăteau smeriți, cu ramurile aplecate la pămînt și nici măcar tulpinile uscate nu se clinteau.

O tăcere grea, sfîșietoare apăsa lumea.

De dimineață clopotele din Lipce începură să bată încet, fără oprire, și dangătul lor grav, dureros umplea cîmpiile încețoșate, pustii ; cu glasurile lor jalnice, triste, sunau pentru această zi mohorîtă, pentru această zi palidă, pierdută în ceață pînă în depărtări de necuprins, în nesfîrșirea cerului și pămîntului, pentru această zi vînătă, ca adîncurile unei prăpăstii.

Încă din zorii zilei, de-o palidă strălucire, ca arama topită cînd se încheagă, pe sub norii albaștri-cenușii începuseră să se ridice stoluri de ciori și stăncuțe...

Zburau sus, atît de sus că abia le puteai deslușì, iar urechea nu prindea decît o vînzoleală sălbatică, neliniștită, și croncănitul, croncănitul lor, asemănător scîncetelor nopților de toamnă...

Și clopotele băteau, băteau într-una.

Cîntecul lor cernit se răspîndea greoi în văzduhul încremenit, cădea pe ogoare, în gemete prelungi, rostogolindu-se peste sate, păduri, scăldînd lumea întreagă, încît oamenii, cîmpiile, satele păreau una — o inimă uriașă zbuciumîndu-se de chin și jale...

Păsările fîlfîiau necontenit prin ceruri, umplînd inimile de teamă, de presimțiri rele, și se lăsau din ce în ce mai aproape de pămînt, în stoluri tot mai mari, mînjind bolta cerească cu o funingine neagră. Și fîlfîitul înnăbușit al aripilor, și croncănitul lor creștea, se întărea, vuind ca un vînt rău ce se apropie... Se învîrteau roată pe deasupra satului și, ca un nor gros de frunze uscate, spulberate de vijelie, pluteau pe deasupra miriștilor, abătîndu-se peste pădure, agățîndu-se de vîrfurile plopilor goi, împodobind teii din preajma bisericii, arborii din cimitir, livezile, acoperișurile caselor, gardurile... apoi, speriate de bătaia neîntreruptă a clopotelor, își luau

dintr-o dată zborul şi se îndreptau spre pădure ca un nor negru, scoţînd ţipete ascuţite.

— Are să fie o iarnă grea ! ziceau ţăranii.

— Zboară spre pădure, curînd o să fulguie.

Oamenii ieşeau din ce în ce mai numeroşi în faţa caselor, căci niciodată nu mai văzuseră atîtea păsări, şi se uitau lung, cu o ciudată tristeţe, pînă ce piereau în pădure. Priveau, oftînd din adînc, unul după altul, făcîndu-şi semnul crucii, ca să alunge răul, apoi începeau să se îmbrace de biserică ; clopotele băteau mereu, surd şi, din alte sate, se vedeau de pe-acum oameni venind pe drum, abia ţîndu-se din ceaţă pe cărări, pe drumuri.

O tristeţe nemărginită stăpînea toate sufletele ; nu ştiu ce linişte, o linişte ciudat de dureroasă, învăluia inimile ; liniştea amintirilor apăsătoare, a amintirilor celor ce plecaseră din lumea aceasta şi care-şi dormeau somnul de veci sub mestecenii aplecaţi, sub crucile negre, părăginite...

— Isuse ! Bunule Isus ! suspinau ei, înălţîndu-şi feţele cenuşii ca pămîntul, împlîntîndu-şi fără teamă privirile în zarea cea tainică, şi plecau, plecau senini, să-şi ducă ofrandele, să se roage pentru cei morţi.

Satul părea înecat în liniştea grea a acelei zile îndoliate ; din timp în timp doar se auzeau cîntecele sfioase, rugătoare ale cerşetorilor de lîngă zidul bisericii.

În gospodăria lui Boryna domnea o tăcere mai mare ca de obicei şi totuşi iadul clocotea, ascuns, chiar în casă, gata să izbucnească din nimic...

Într-adevăr, copiii ştiau acum totul.

În ajun, duminică, se făcuseră primele strigări pentru căsătoria bătrînului cu Jagusia.

Sîmbătă fuseseră împreună la tîrg, unde Boryna trecuse pe numele Jagusiei şase pogoane, în faţa notarului... El se întorsese tîrziu, cu faţa zgîriată, căci, ameţit puţin de băutură, în căruţă fiind, voise s-o ia pe Jagna în braţe, dar se alesese doar cu pumni şi cu semne pe obraji.

Ajuns acasă, nu stătu de vorbă cu nimeni, cu toate că Antek îi aţinea mereu calea, ci se duse să

se culce, așa cum se afla, în cojoc și cu cizmele în picioare... astfel încît a doua zi Jozia începu să-l suduie, că murdărise plapuma cu noroi.

— Nu-i nimic, Jozia, nu-i nimic. Asta i se întîmplă și celui ce nu pune pic de rachiu în gură... zise el vesel și, cum se făcu ziuă, se duse s-o vadă pe Jagna.

Rămase acolo pînă seara, deși-l așteptară acasă și cu prînzul, și cu cina.

Iar a doua zi se sculase tîrziu, mult după răsăritul soarelui, își pusese dolmanul cel mai frumos, îi poruncise lui Witek să-i ungă cu osînză topită cizmele de sărbătoare și să-i schimbe paiele dinăuntru; Kuba îl bărbieri, apoi, punîndu-și brîul, pălăria, se uită pe fereastră, neliniștit, spre cerdac, căci Anna ieșise afară să-și pieptene copilul, și-ar fi vrut să nu dea ochii cu ea. Văzînd-o că intră pentru o clipă în casă, se strecură afară și ieși pe poartă, și în ziua aceea nu-l mai prinseră.

Jozka plînsese toată ziua și se zbătea prin casă ca o pasăre în colivie. Iar Antek se zvîrcolea în niște cazne cumplite, nu mai mînca, nu mai dormea, de nimic nu-i păsa; era buimac, nu înțelegea ce se petrece cu el. Se întunecase așa de mult la față încît ochii i se făcuseră și mai mari și-i luceau în cap, sticloși, ca niște lacrimi pietrificate, și scrîșnea din dinți, ca să nu strige și să înjure, și se plimba fără încetare prin casă, sau ieșea prin curte, pe poartă și chiar în drum; apoi se întorcea, se trîntea pe banca din cerdac și stătea acolo ceasuri întregi, privind în fața lui, copleșit de durere, de-o durere din ce în ce mai chinuitoare.

Casa era tăcută, nu se auzeau decît plînsete, gemete sau suspine, ca de îngropăciune. Porțile staulului și coteților porcilor erau larg deschise, dobitoacele se plimbau prin livadă și priveau pe fereastră, fără ca cineva să le alunge. Doar Lapa alerga după ele lătrînd, dar în zadar, căci nu izbutea să le sperie.

În grajd, pe patul lui sărăcăcios, Kuba își curăța puşca ; Witek îl privea uimit, plin de respect, stînd de pîndă la ferestruică, să nu intre cineva...

— Isuse, ce zgomot face pleznitoarea asta ! Am crezut că a tras moşierul sau pădurarul...

— Păi, ce crezi ? E cam mult de cînd n-am mai tras cu puşca. Şi i-am pus o încărcătură mare, şi cînd am tras, a bubuit ca tunul...

— Ai plecat de-aseară ?...

— Da, m-am dus pe moşie, la marginea pădurii. Căprioarelor le place să vină acolo, să pască la vremea semănatului... era întuneric beznă, şi-am stat, şi-am stat la pîndă... se arătau zorii, cînd iată că văd arătîndu-se un căprior... mă ascunsesem atît de bine, că s-a apropiat de mine ca la cinci paşi... N-am tras, că era mare de tot, cît un bou... şi mi-am zis : „N-o să-l pot doborî... îl las să treacă..." Şi mai stau ce mai stau, şi se arată nişte ciute... o ochesc pe cea mai bună... abia am apăsat pe trăgaci, că împuşcătura a şi pornit ! Pusesem o încărcătură mare, uite, şi-acum mai am umflat umărul din pricina izbiturii... şi ciuta cade... dă din picioare... avea şi de ce, că-i trimisesem o jumătate de pumn de alice în coastă !... Începuse să ragă, dumneaei... ei, şi mi-a fost teamă să nu-i audă cumva pădurarul strigătul şi a trebuit s-o tai...

— Şi-ai lăsat-o în pădure ? întrebă băiatul, zguduit de cele auzite.

— A rămas unde trebuia să rămînă, asta nu te priveşte pe tine, şi dacă sufli o vorbă, să ştii c-o păţeşti...

— Dacă-i aşa, n-am să spun la nimeni, dar Joziei pot să-i spun ?

— Atîta-ţi trebuie ! Tot satul o să afle îndată ! Uite, ţine zece groşi şi cumpără-ţi ce vrei...

— N-o să spun la nimeni, dar ia-mă şi pe mine o dată cu tine, hai, ia-mă...

— La masă ! strigă Jozka din faţa casei.

— O să te iau, dar bagă de seamă, nici o vorbă... auzi ? Nici o vorbă...

— Şi-ai să-mi dai şi mie puşca să trag şi eu o dată, măcar o dată ? îl imploră el.

— Haide, prostule, ce crezi că pulberea o capeţi aşa pe degeaba ?...

— Am şi eu ceva bani, Kuba. În ziua bîlciului stăpînul mi-a dat doi zloţi... îi păstrez pentru pomenirea morţilor şi...

— Foarte bine, foarte bine, o să te învăţ, murmură el înmuiat şi mîngîindu-l pe creştet.

După-masă plecară amîndoi spre biserică, Kuba şontîc-şontîc, dar mergînd repejor, iar Witek ţinîndu-se puţin în urmă, căci n-avea cizme şi-i era ruşine să umble desculţ.

— Spune-mi, se cade oare să merg aşa desculţ la biserică ? întrebă el încet.

— Da' prost mai eşti, ce crezi că Dumnezeu se uită la ciubotele tale ? La biserică te duci să te rogi !...

— Aşa e, dar tot e mai bine să ai ciubote... spuse el amărît.

— Lasă că ai să-ţi cumperi şi tu o pereche într-o zi...

— Da, Kuba, am să-mi cumpăr. Aşteaptă numai să mă fac mare, ca flăcăii, că mă şi duc la Varşovia şi mă tocmesc rîndaş... La oraş toată lumea poartă ciubote, nu-i aşa, Kuba ?

— Sigur, toată lumea ! Îţi mai aduci aminte ?

— Păi, cum să nu-mi aduc aminte ? Aveam cinci ani cînd Kozlowa m-a luat cu ea, mi-aduc bine aminte... da, da... era frig... am mers pe jos pînă la maşină... mi-aduc aminte... şi erau atîtea lumini strălucitoare, că şi acum simt cum mi se împăienjenesc ochii, numai cînd mă gîndesc... şi casă lîngă casă, şi aşa de mari, ca nişte biserici.

— Ei, minţi ! îi spuse cu dispreţ Kuba.

— Dar mi-aduc foarte bine aminte, Kuba... nu puteam nici măcar să le văd acoperişurile... apoi trăsurile alea... ferestrele pînă la pămînt... ce, nu crezi ?... ziduri întregi, pare-mi-se, erau de sticlă... şi tot timpul sunau clopotele...

— Nu-i de mirare, cu-atîtea biserici !

— Aşa-i, că unde altfel erau să sune clopotele ?

Tăcură, căci pătrunseră în cimitir şi începură să dea din coate ca să răzbească prin mulţimea deasă ce stătea pe dinafara bisericii, căci înăuntru nu mai erau locuri.

Cerşetorii se aşezaseră pe două rînduri, de la uşă pînă în uliţă, fiecare căutînd să atragă luarea-aminte oamenilor în felul său prin strigăte şi rugăciuni pe care le făceau în gura mare, cerînd de pomană. Cîte unul cînta din vioară şi, acompaniindu-se cu vocea, scotea nişte sunete îndurerate ; alţii aveau fluiere sau armonici şi cu toţii făceau o zarvă de-ţi venea să-ţi astupi urechile...

În biserică era atîta înghesuială încît oamenii, strînşi împrejurul mesei la care dascălul primea banii pentru pomenirea morţilor, simţeau cum le pîrîie oasele ; la altă masă stătea fiul său Jas, cel care învăţa la şcoală.

Kuba izbuti să ajungă în faţă şi îi înşiră dascălului o mulţime de nume, pe care acesta le scria, cerînd de fiecare suflet cîte şase groşi, sau cîte trei ouă, dacă omul n-avea bani.

Witek rămăsese puţin mai în urmă ; toţi îl călcau pe picioarele desculţe, şi înainta cum putea, cu toate că oamenii strigau la el că-i înghesuie, sau că o ia înainte celor bătrîni. Ţinea banii strînşi în palmă, şi cînd se pomeni aproape de masă, în faţa organistului, amuţi deodată... căci, închipuiţi-vă, toţi oamenii aceia cu gospodării în lege, aproape tot satul, morăreasa, cu o pălărie ca a unei cucoane, fierarul şi nevastă-sa, primarul şi primăriţa... toţi se uitau la el... şi aveau să-l audă... iată-i cum rostesc în gura mare numele celor dispăruţi... unii dau pînă la zece nume... alţii chiar douăzeci... îi pomenesc pe toţi... părinţi, moşi, strămoşi... Dar el ?... Ştie el cine-i mama lui ? Cine-i tatăl său ? Îi ştie el ?... Are el măcar un suflet pe care să-l pomenească ?... Isuse ! Bunule Isus !... Şi, deschizînd gura mare, cu ochii lui albaştri, zgîiţi, rămase pironit locului, ca un nătîng... şi inima i se strînse de durere, şi abia mai putea să răsufle... Atîta povară i se pusese pe

inimă, de credea că acuş îşi dă sufletul... Dar nu stătu multă vreme aşa, căci mulţimea îl împinse într-un colţ, sub agheasmatar ; atunci îşi rezemă căpşorul de vasul de zinc, să nu cadă, şi lacrimile începură să-i curgă din ochi ca nişte mărgăritare, ca nişte mătănii ale durerii, şi nu izbutea să şi le stăpînească... îi curgeau în neştire din ochi... şi simţea cum îl scutură un tremur pînă în măduva oaselor, încît nu putea nici măcar să-şi strîngă dinţii sau să se ţină drept în picioare ; se aşeză într-un colţ pe duşumea, ferit de privirile celorlalţi, şi plînse cu lacrimi amare de orfan.

„Măicuţă, măicuţă !" gemu ceva în el, ceva care-i sfîşia sufletul.

Şi nu putea să înţeleagă de ce toţi ceilalţi aveau tată, aveau mamă, şi numai el era singurel pe lume... numai el, numai el...

— Isuse ! Isuse Hristoase ! plîngea el ca o păsărică prinsă în capcană.

Acolo îl găsi Kuba, care-i strigă :

— Witek, ai dat ceva pentru morţii tăi ?

— Nu, răspunse el, şi se ridică brusc, ştergîndu-şi ochii şi îndreptîndu-se cu hotărîre spre masă.

Sigur, trebuie să dea şi el un nume, două... de ce să ştie ceilalţi că n-are pe nimeni ?... de ce ?... el e orfan, o ştie bine... dar să nu-şi închipuie că e copil găsit... şi, cu o îndrăzneală neaşteptată, spuse hotărît primele nume care-i veniră în minte : Jozefa, Maryanna, Anton...

Plăti, luă restul şi se duse prin biserică împreună cu Kuba, să se roage şi să audă cum pomeneşte preotul numele pe care i le dăduse...

În mijlocul bisericii se ridica un catafalc pe care se afla un sicriu înconjurat de lumini strălucitoare ; preotul citea, de la înălţimea amvonului, pomelnice nesfîrşite şi, cînd se întrerupea pentru o clipă, se ridica asemeni unui răspuns rugăciunea pe care toţi o rosteau în gura mare pentru sufletele celor morţi.

Witek se aşeză în genunchi lîngă Kuba, care îşi scosese din sîn şiragul de mătănii, şi se apucă să recite toate rugăciunile pe care le spunea preotul ;

îngăimă şi el o rugăciune, două, dar, istovit în cele din urmă de murmurul credincioşilor, de căldură, de lacrimile pe care le vărsase, se rezemă puţin de şoldul lui Kuba şi aţipi.

După-amiază toţi cei din familia lui Boryna se duseră la slujba ce se ţinea o dată pe an în capela cimitirului.

Se duseră Antek, cu Anna şi copiii, fierarul cu-ai săi, Jozka cu Jagustynka şi chiar şi Kuba, care, şchiopătînd, venea în urmă cu Witek, să se bucure şi ei pînă la sfîrşit de acea sfîntă sărbătoare.

Ziua îşi lăsase de-acum în jos pleoapele cenuşii, leneşe, stingîndu-se, pierind molcom în hăul înspăimîntător, posomorît al întunericului ; vîntul începu să bată, să cutreiere miriştile, gemînd, lovindu-se de arbori, învăluind totul cu suflarea lui aspră, mucedă, tomnatică.

Era pace ; o pace ciudată, cernită, cum e în ziua morţilor ; oamenii umblau pe cărări tăcuţi, încruntaţi ; nu se auzea decît zgomotul înfundat al paşilor, tînguitul ramurilor, tremurînd deasupra capetelor, de-a lungul drumului peste care se aplecau copacii zbuciumaţi ; cîntările şi rugile cerşetorilor stăruiau un timp prin văzduh, căzînd apoi încet la pămînt, fără ecou...

În faţa porţii, şi chiar printre morminte, pe lîngă ziduri, se vedeau rînduri de butoaie, iar jur-împrejur, cete de cerşetori.

Oamenii se revărsau pe drumul cu plopi care ducea spre cimitir ; în înserarea care se cernuse peste lume ca o cenuşă pîlpîiau flăcăruile lumînărilor ţinute de credincioşi în mînă, luminile galbene ale lămpilor cu ulei ; fiecare, înainte de-a intra în cimitir, scotea din traistă ba pîine şi brînză, ba puţină slănină sau un cîrnat, ba un sul de bumbac, un mănunchi de in pieptănat sau un şirag de ciuperci uscate ; şi toţi le puneau cu evlavie în butoaie, în cele ale părintelui, ale organistului, ale lui Ambrozy şi în cele hărăzite cerşetorilor ; cei care nu puneau nimic în butoaie strecurau cîţiva groşi

în mîinile întinse ale cerşetorilor, şoptindu-le numele morţilor şi rugîndu-i să-i pomenească în rugăciunile lor...

Corul rugăciunilor, cîntecelor, numelor invocate se auzea mereu ca un vaiet, pînă departe; şi oamenii veneau, apoi plecau mai departe, risipindu-se printre morminte, aşa că în curînd luminiţele începură să lucească, să scînteieze ca nişte licurici, în întuneric, prin desişul arborilor, al buruienilor uscate.

Murmurul scăzut, înfundat, plin parcă de-o teamă necunoscută, vibra în tăcerea ce se lăsa pe pămînt; uneori, un bocet jalnic se ridica dintre morminte; alteori, un ţipăt dureros răsuna printre cruci, ţipăt nestăpînit, scurt, plin de deznădejde, spintecînd aerul ca o săgeată; se auzeau apoi plînsete înnăbuşite, de copil, plînsete de orfani, scîncind în cutele înserării ca nişte căţeluşi...

Din cînd în cînd, o tăcere grea, apăsătoare se lăsa peste cimitir; doar arborii şopteau melancolic, iar zvonul bocetelor, al strigătelor de durere urca la cer, răspîndindu-se peste lumea toată...

Oamenii treceau încet printre morminte, şoptind temători, privind neliniştiţi în depărtările necuprinse ale înserării...

— Toţi sîntem datori cu o moarte! suspinau ei din adînc, împietriţi în resemnarea lor, şi treceau mai departe, se aşezau pe mormintele părinţilor, rosteau rugăciuni, sau rămîneau tăcuţi, pe gînduri, departe de viaţă, departe de moarte, departe de durere, ca arborii, şi întocmai ca arborii sufletele li se legănau, înfiorate de-o tainică nelinişte...

— Isuse! Dumnezeule îndurător! Preasfîntă Fecioară!

Aşa strigau sufletele lor tulburate, chinuite, în timp ce-şi ridicau la cer feţele plînse, muncite, ca sfîntul nostru pămînt; privirile lor cenuşii, ca băltoacele ce mai luceau încă, plumburii, în faptul serii, se aninau de cruci şi, asemeni arborilor legănîndu-se ca în vis, oamenii se lăsau în genunchi, aşternînd la picioarele lui Christ inimile lor neli-

niştite, şi izbucnind în lacrimi, în lacrimi de pocăinţă şi de uitare de sine.

Kuba şi Witek se amestecară printre ceilalţi, şi cînd se întunecă de-a binelea, argatul se îndreptă spre vechiul cimitir, în fund.

Aici, în mormintele părăginite, totul era liniştit, pustiu, întunecat ; aici odihneau cei uitaţi de lume, cei a căror amintire era de mult ştearsă, ca zilele vieţii lor ; aici doar cîteva păsări ţipau sinistru, tufişurile fîşîiau cu un zgomot trist, din loc în loc se înălţa cîte-o cruce putrezită de vreme ; aici îşi dormeau somnul de veci, la un loc, neamuri, sate, generaţii întregi ; aici nimeni nu se mai ruga, nimeni nu mai plîngea, nimeni nu mai aprindea nici o lumînare... doar vîntul vuia printre ramurile arborilor, smulgînd ultimele frunze, spulberîndu-le în noapte, unde mureau cu încetul... Aici se auzeau glasuri care nu mai erau glasuri, umbre care nu erau umbre şi care se izbeau de arborii goi ca nişte păsări oarbe, ca şi cum ar fi cerşit milă...

Kuba scoase din sîn cîteva bucăţi de pîine pe care le pusese deoparte, le rupse în bucăţi, îngenunche şi le aruncă pe morminte.

— Mănîncă, suflete de creştin, pe care te pomenesc în rugăciunea mea de seară ! Mănîncă, fiinţă urgisită, mănîncă ! murmura el, ca pe altă lume.

— Crezi c-or să mănînce ? întrebă Witek cu voce înceată şi cu frică.

— Sigur ! Popa nu vrea să le dea şi lor ceva de mîncare... oamenii îşi pun obolul lor în butoaie, dar nenorociţii ăştia nu s-aleg cu nimic... doar porcii părintelui se îndoapă... iar sufletele astea oropsite rabdă de foame...

— Şi-or să vie aici ?

— Sigur că da... or să vie toate sufletele osîndite... toate... Azi bunul Dumnezeu le îngăduie să coboare pe pămînt, ca să-şi vadă şi ele neamurile...

— Ca să-şi vadă şi ele neamurile ! murmură Witek şi îl trecu un fior.

— Nu-ţi fie teamă, prostuţule, azi Diavolul nu poate să-ţi facă nimic, l-au alungat rugăciunile oa-

menilor și luminile pe care le vezi... Și azi chiar Domnul nostru Isus Hristos umblă pe pămînt și numără sufletele care i-au mai rămas înainte de-a le culege pe toate... Așa îmi spunea biată mama, mi-aduc bine aminte... Așa zic și bătrînii, da...

— Domnul nostru Isus Hristos umblă azi pe pămînt ! murmură Witek și se uită cu luare-aminte de jur-împrejur.

— Hei, da' ce crezi, că-l poți vedea ?... Numai sfinții îl văd, sau cei care-au suferit mult...

— Privește ! Uite ! Sclipește ceva colo, parc-ar fi oameni ! strigă Witek cu spaimă, arătînd un șir de morminte chiar lîngă gardul cimitirului.

— Acolo zac cei care-au fost uciși în pădure [1]... da... și stăpînii mei sînt tot acolo... și mama... da...

Își croiră drum prin bălării și îngenunchează pe niște morminte surpate, atît de părăsite că nu mai rămăsese aproape nimic din ele ; nu mai aveau nici măcar cruci, nici arbori ca să le umbrească, nimic, nimic, decît țărînă, cîteva tulpini de Lumînărica-Domnului uscate, și tăcere, uitare, moarte...

Ambrozy, Jagustynka și Klomb cel bătrîn stăteau îngenuncheați lîngă aceste morminte uitate ; două opaițe înfipte în țărînă aruncau o lumină slabă, vîntul sufla flăcările, smulgînd crîmpeie de rugăciuni și risipindu-le în noaptea întunecoasă.

— Da... acolo hodinește mama... mi-amintesc, murmură Kuba încet, mai mult pentru sine decît pentru Witek, care se lăsase la pămînt alături de el, rebegit de frig. Magdalena o chema... Tata avea pămîntul lui, dar slujea la castel ca surugiu... el îl plimba pe moșierul ăl bătrîn într-o trăsură trasă de armăsari... și a murit... unchii mei au pus mîna pe pămînt... iar eu am ajuns să păzesc porcii moșierului... Da, Magdalena o chema pe mama, iar pe tata Pieter, Pieter Socha, ca și pe mine. Pe urmă, moșierul m-a dat la cai, ca să mîi trăsura, ca și taica... atunci am început să mergem în toate părțile la vînătoare, trăgeam mereu pe la curțile altor

[1] Aluzie la răsculații căzuți în 1863.

moşieri... şi eu învăţasem să trag cu puşca destul de bine... îmi dăduse moşierul ăl tînăr o puşcă... iar mama stătea mereu cu doamna bătrînă, şi cînd au plecat cu toţii la rezbel, m-au luat şi pe mine... Am stat un an de zile... şi făceam ce-mi porunceau... crez că am găurit cîteva mantale ruseşti... moşierul ăl tînăr s-a ales cu un glonţ în burtă, de-i ieşiseră măruntaiele... Mi-era stăpîn doar... un om tare bun... l-am luat în spate şi l-am dus... şi pînă la urmă a plecat în ţările calde şi mi-a poruncit să-i duc moşierului ăl bătrîn o scrisoare... m-am dus, eram lihnit ca un cîine, prăpădit... un glonţ îmi găurise piciorul şi nu mai voia să se vindece odată, fiindcă stăteam tot timpul pe-afară, sub stele... şi era o zăpadă mare pînă la brîu şi-un ger de crăpau pietrele, şi după cîte-mi amintesc, trebuia să umblu numai noaptea, să mă tîrăsc, să dibui... Isuse ! Fecioară Marie ! Parcă m-ar fi pocnit careva cu un par în moalele capului !... Nici tu castel, nici tu sate... nu mai rămăseseră nici gardurile... totul era ars, pîrjolit... şi moşierul ăl bătrîn, şi doamna bătrînă, şi mama, şi Jozefka, pe care-o avea ca femeie în casă... îi găsesc morţi, ucişi în livadă ! Dumnezeule ! Parcă văd şi-acum... Maică preacurată !... murmură el încet, şi lacrimi cît boabele de mazăre începură să-i curgă aşa de des pe obraji că nu mai prididea să le şteargă... gemea doar cu inima plină de amărăciune, şi ofta, căci totul îi reînviase în faţa ochilor, ca şi cum ar fi fost aievea.

Cît despre Witek, el adormise, biruit de plîns, sărmanul !

Noaptea era din ce în ce mai adîncă, vîntul sufla tot mai tare, încît pletele lungi ale mestecenilor mîngîiau mormintele, iar trunchiurile lor albe se arătau în noapte înfăşurate parcă în giulgiuri de morţi ; oamenii plecaseră spre casă, luminile se stinseseră, cîntecele cerşetorilor încetaseră, o tăcere solemnă, plină de zvonuri ciudate, de voci pătrunzătoare, se întindea peste morminte... Era ca şi cum cimitirul s-ar fi umplut de umbre... de-o gloată mare de năluci... de-un alai de forme crepusculare...

de-un cor de şoapte şi suspine... de-un ocean de foşnete nedesluşite... de-o forfotă de chipuri, de fulgere, de spaime, de-un plînset tăcut... de taine cumplite, înfiorătoare. Un cîrd de ciori îşi luă deodată zborul de pe acoperişul capelei şi se împrăştie croncănind în largul cîmpiei, şi în tot satul cîinii începură să urle lung, a pustiu...

Lipce se liniştise ; în ciuda sărbătorii, pe uliţe nu vedeai ţipenie de om, cîrciuma sta închisă, doar din loc în loc, prin ferestruicile mici, aburite, licăreau lumini slabe.

Oamenii se strecurau cu teamă în dosul caselor, ascultau cu groază foşnetul arborilor, se uitau cu spaimă pe geam să vadă dacă nu se arată pe-afară cei care în această zi rătăcesc prin lume, mînaţi de-o tainică dorinţă şi de voinţa dumnezeiască... dacă nu gem, a pocăinţă, pe la răscruci... dacă nu se uită, jalnic, pe fereastră...

Ici-colo, după un vechi şi sfînt obicei, femeile aşezau merinde pe banca din faţa casei, îşi făceau creştineşte semnul crucii, murmurînd :

— Opreşte-te şi mănîncă, suflet pribeag, care vii din Purgatoriu...

Aşa, tăcută, împovărată de tristeţe, de amintiri, de nelinişti, se scurse Ziua morţilor...

Acasă la Antek, Rocho, pelerinul din ţările sfinte, citea şi povestea întîmplări minunate.

Se aflau acolo mai mulţi oameni, căci Ambrozy venise cu Jagustynka şi cu Klomb, apoi Kuba şi Witek, Jozia şi Nastusia ; lipsea numai bătrînul Boryna, care rămăsese la Jagusia pînă noaptea tîrziu.

Casa era cufundată în tăcere, doar un greiere cînta după sobă, iar în vatră se auzeau trosnind vreascurile uscate.

Şedeau cu toţii pe scăunele, pe lîngă vatră, în afară de Antek, care şedea lîngă fereastră. Scormonind din cînd în cînd cu un băţ cărbunii din vatră, Rocho îşi depăna povestirea :

— Nu-i chiar aşa de rău să mori, nu, căci :

„Aşa după cum păsărelele care la venirea iernii pleacă spre ţările calde, tot aşa şi sufletele ostenite rîvnesc să se aşeze de-a dreapta Tatălui...

„Aşa după cum primăvara Domnul îmbracă cu frunze verzi şi cu flori mirositoare copacii goi, tot aşa şi sufletul omului cată spre Domnul nostru Isus Hristos, ca să-şi găsească alinarea, bucuria, primăvara şi pacea cea veşnică.

„Aşa după cum soarele scaldă şi dă viaţă pămîntului istovit care ne hrăneşte, tot aşa şi Domnul va mîngîia fiece sufleţel, să nu-l atingă nici frigul, nici durerea, nici moartea...

„Căci, vedeţi voi, aici pe pămînt, totul nu e decît durere, întristare şi suspin.

„Şi Răul se înmulţeşte ca scaieţii şi creşte ca o pădure !

„Şi totul e deşertăciune, zădărnicie, ca putregaiul, ca puful păpădiei, suflat de vînt peste ape, nicăirea."

X

— Eu vă dojenesc mereu din amvon, vă vorbesc şi fiecăruia în parte, dar vouă nici că vă pasă, vă mîncaţi ca cîinii.

Vîntul îi opri în gîtlej restul vorbelor şi preotul începu să tuşească tare, dar Antek nu zicea nimic, mergea pe alături, cu privirile aţintite în beznă.

Vîntul sufla din ce în ce mai tare, tăvălindu-se pe drum, năpustindu-se în plopii înalţi, zgîlţîindu-i cu putere, şi plopii se îndoiau, şuierînd mînioşi.

— Şi doar i-am spus neghiobului ăluia, urmă preotul, să ducă iapa la eleşteu, şi uite c-a lăsat-o să plece singură şi s-a rătăcit... E oarbă şi intră

într-un gard şi-şi rupe un picior, se văieta el, scrutînd cîmpul, uitîndu-se îngrijorat în jur după fiece copac.

— Da' parcă iapa mergea şi singură...

— Da, cunoaşte ea bine drumul spre eleşteu... cum îi umpli butoiul şi o îndrepţi pe drumul cel bun, ştie ea, săraca, şi ajunge singură acasă... Ziua, bunînţeles. Dar azi, Magda, sau Walek mi se pare, a înhămat-o pe înserat... Walek ! zbieră sfinţia-sa.

I se păruse că şi-a văzut argatul printre plopi.

— L-am zărit pe Walek pe la noi, dar mai devreme.

— Aşa-i, a băgat de seamă la timp şi-o fi plecat s-o caute ! Iapa merge pe douăzeci de ani, s-a născut în grajd la mine... a trudit din greu, sărmana... era credincioasă ca o făptură omenească... Dumnezeule, numai de nu i s-ar fi întîmplat ceva rău !

— Ce-ar putea să i se întîmple ? mormăi Antek îmbufnat, căci el venise la sfinţia-sa să-i ceară un sfat, să-şi spună păsul, iar părintele îl luase la zor, şi acum, na, îl mai tîra cu de-a sila să-şi caute mîrţoaga !

De bună seamă, trebuia să vadă şi de iapă, măcar că era bătrînă şi oarbă, dar oamenii, oricum, trebuie să aibă întîietate.

— Şi tu să-ţi bagi mînţile în cap şi să nu-l mai ocărăşti, că ţi-e tată ! Auzitu-m-ai ?

— Ce, parc-am uitat eu vreodată că mi-e tată ? răspunse el arţăgos.

— E păcat mare că nu-ţi cinsteşti tatăl, şi-l mînii pe bunul Dumnezeu, să ştii. Cel ce, la mînie, ridică mîna asupra părintelui său calcă poruncile dumnezeieşti. Eşti om cu scaun la cap, ar trebui să ştii cum să te porţi...

— Dar eu, părinte, nu vreau decît să mi se facă dreptate.

— Şi vrei să te răzbuni, ai ?

Aici Antek nu ştiu ce să mai răspundă.

— Ştii vorba aia din bătrîni : „Mielul blînd suge la două oi".

— Da, așa-i... da' eu m-am săturat pînă-n gît de-atîta blîndețe, nu mai rabd ! De-ar fi un pungaș, un coțcar... dar el fiindcă mi-e tată face ce vrea, și copiii să tacă, să nu-și ceară dreptul ! Să fie ea a naibii de viață, că lumea-i așa de prost întocmită, că-ți vine s-o scuipi și să pleci încotro oi vedea cu ochii...

— Ei atunci pleacă, cin-te ține ? spuse întărîtat părintele.

— Păi, într-o bună zi am să plec, că ce pot să mai fac aici ?... murmură el mai încet, cu un glas aproape plîngător.

— Vorbești prostii ! Alții n-au nici o palmă de pămînt și uite că stau pe loc ; muncesc și îi aduc mulțumiri Domnului. Eu zic că cel mai bine ar fi să-ți vezi de treabă și să nu bocești ca o babă. Ești zdravăn, voinic, ai pe ce pune mîna...

— Păi dar, trei pogoane de pămînt ! rînji el.

— Ai nevastă, copii, nu uita...

— Nu uit, ce, am uitat eu vreodată ?... murmură printre dinți.

Trecură prin fața cîrciumii ; înăuntru era lumină, gălăgie, larma se auzea pînă-n uliță.

— Ce-i asta ? Alt bairam ?

— Sînt flăcăii care au tras la sorți vara asta și beau și ei să-și înece necazul... Duminică o să-i mîne în lumea largă, la oaste, și petrec și ei cît mai pot...

— Poftim, cîrciuma geme de lume ! bodogăni sfinția-sa, oprindu-se lîngă plopi, de unde putea să vadă foarte bine pe fereastră încăperea plină de oameni.

— Azi s-au strîns cu toții să hotărască ce facem cu pădurea pe care moșierul le-a vîndut-o unor ovrei, s-o taie, sau naiba știe...

— N-a vîndut-o toată, a mai rămas încă o bună parte !

— Atîta vreme cît nu cade la învoială cu noi, nu-l lăsăm să vîndă nici un vreasc !

— Cum așa ? întrebă el cu o voce puțin speriată.

— Iac-așa, n-o să-l lăsăm... și cu-asta basta! Tata vrea să-i dea în judecată, dar Klomb și ăilalți, care țin cu el, spun că nu vor proces; dar n-au să lase s-o taie, că se ridică tot satul cu topoare, cu furci; pădurea e-a noastră, și-a noastră trebuie să rămîie...

— Dumnezeule mare! Dar asta o să ne aducă numai nenorociri, și bătăi, și scandaluri!

— Păi cum nu! Cînd i-om păli noi pe cîțiva la scăfîrlie cu securile, apăi să vezi dumneata cum o să iasă și dreptatea!

— Antek! Ce, ți-ai pierdut mințile? Ce vorbe îți ies din gură?

Dar Antek nu-l mai asculta; sărind deodată în lături, se făcu nevăzut în întuneric. Preotul se îndreptă cu pași grăbiți spre presbiter. Auzise zgomot de roți și nechezatul ușor al iepei...

Antek o luase spre partea de jos a satului, spre moară, apoi ocoli, apucînd-o pe malul celălalt al iazului, să nu treacă pe lîngă casa în care locuia Jagna.

Jagna i se înfipsese în inimă ca un ghimpe și ghimpele ăsta nu mai putea să-l scoată cu nici un chip.

O lumină sclipitoare, limpede, veselă țîșnea din casa ei... Se opri ca să se uite măcar o clipă și începu să înjure, furios, dar deodată ceva îl smulse din loc și o porni înainte, ca împins de vînt, fără să mai azvîrle îndărăt nici o privire.

— E-a tatii de-acu', a tatii!

Se duse întins la cumnatu-său, fierarul; nici el nu i-ar fi dat vreun sfat, dar cel puțin mai putea zăbovi o clipă printre oameni, decît să se ducă acasă... Hm, și părintele ăsta! S-a găsit cine să-i dea poveți să muncească! Lui, care n-are nici o treabă, nici griji, nici belele, îi vine ușor să vorbească. I-a mai și amintit de nevastă, de copii... ca și cum el n-ar ști!... Of, s-a săturat de lacrimile, de blîndețea și de ochii ei rugători ca ai unui cîine... De n-ar fi ea... Of! Isuse Hristoase, de-ar fi singur! Scoase un suspin adînc și îl cuprinse o

mînie sălbatică, nebună, o nevoie de-a strînge pe cineva de gît, să-l sugrume, să-l sfîşie, să-l omoare în bătăi !...

Dar pe cine ?... N-avea pe cine, şi mînia i se potoli tot atît de repede după cum îi venise. Se uită înainte în beznă cu o privire goală şi ascultă vaierul vijeliei ce se dezlănţuise prin livezi, zgîlţîind aşa de tare copacii, că se aplecau peste garduri, biciuindu-i obrajii cu crengile... Şi se tîra încet, cu sufletul apăsat ; abia mai putea umbla. De atîta oboseală şi amărăciune, de atîta chin şi neputinţă, nici nu mai ştia încotro merge şi pentru ce...

— Jagna e a tatii acu', a tatii ! îşi spunea el din cînd în cînd, cu o voce tot mai înceată, ca o rugăciune pe care ar fi repetat-o în gînd, să n-o uite.

Fierăria era toată luminată de cărbunii aprinşi ; un băiat mînuia foalele cu atîta zor încît tăciunii şuierau, aruncînd reflexe sîngerii ; fierarul stătea lîngă nicovală, cu şapca pe ceafă, cu braţele goale, cu şorţul de piele dinainte, cu faţa atît de înnegrită că nu i se vedeau decît ochii arzînd ca jeraticul şi izbea fierul roşu cu nişte lovituri atît de puternice încît fierăria vuia şi o ploaie de scîntei ţîşnea de sub baros, căzînd pe pămîntul mocirlos, unde se stingeau sfîrîind.

— Ei, ce mai nou ? întrebă el după o clipă.

— Eh, ce să fie ! spuse Antek încet şi, rezemîndu-se de-o căruţă care fusese adusă acolo ca să fie dreasă, lăsă privirea să i se piardă în flăcări.

Fierarul muncea cu sîrg, încălzea mereu fierul, îl bătea cu ciocanul, în tact, sau îi ajuta băiatului să tragă la foale, cînd focul trebuia să fie mai puternic ; uneori îl privea pe Antek pe furiş, şi-un surîs răutăcios îi înflorea pe sub mustăţile mari, roşii.

— Mi se pare c-ai fost la părinte ! Ei, ce zice ?

— Ce să zică ? Nimic. Ce zice şi la biserică...

— Dar ce, voiai să-ţi spună altceva ? zise el batjocoritor.

— Doar e preot, om învățat... zise Antek, ca și cum s-ar fi dezvinovățit.

— Da, e om învățat cînd e vorba să ia, dar nu cînd e vorba să dea !...

Dar Antek nu mai avea chef de vorbă.

— Mă duc în casă, zise el după cîtva timp.

— Du-te, o să treacă și primarul pe la mine, așa că venim și noi acolo. Tutunul e pe dulapul ăl mic, poți să fumezi...

El nu auzi nimic, căci o și pornise spre locuința ce se afla peste drum.

Soră-sa aprindea focul, iar băiatul cel mare ședea la masă, uitîndu-se în abecedar... Se salutară în tăcere.

— Va să zică a început să învețe ? zise el, căci băiatul silabisea în gura mare, plimbînd un bețișor ascuțit de la o literă la alta.

— A început acu' o lună. Îl învață domnișoara de la moară, că bărbatu-meu n-are timp.

— Rocho a început și el de ieri să dea lecții în casa tatii.

— Am vrut și eu să-l trimit pe Jasiek, dar bărbatu-meu nu vrea, fiindcă-i la tata, și apoi domnișoara știe mai mult, că a învățat la școlile din Varșovia...

— Foarte bine, foarte bine... zise el numai așa, ca să zică ceva.

— Și Jasiek învață așa bine abecedarul, că domnișoara se miră de el.

— Păi cum să nu, doar e băiatul fierarului... și fierarul e atît de deștept...

— Poți să rîzi, dar să știi că are dreptate cînd spune că, atîta timp cît tata trăiește, oricînd poate să strice actul...

— Da' parcă poți să-i mai smulgi ceva din gură lupului ! Șase pogoane de pămînt ! Eu și cu muierea mea ne spetim ca niște argați, iar el trece pămîntul pe numele unei venetice...

— Tu ia-te la harță cu el, înjură, blestemă, umblă pe la oameni, du-te la judecată, și-ai să vezi

cum o să te alunge din casă... zise ea încet, privind spre uşă.

— Cine-a spus asta ? strigă el, sărind de pe scaun.

— Mai încet... aşa vorbesc oamenii, mai încet !... murmură ea, cuprinsă de teamă.

— Nu mă las ! Să mă zvîrle pe uşă afară, dar mă duc la judecătorie, îl dau în judecată, nu mă las !

Aproape că începuse să strige.

— N-ai să dărîmi niciodată un zid cu capul, chiar de te-ai arunca asupra lui ca un berbec, zise fierarul intrînd în casă.

— Atunci ce să fac ? Tu le dai sfaturi bune oamenilor. Dă-mi şi mie unul !

— N-ai să scoţi nimic de la bătrîn cu răul !

Îşi aprinse luleaua şi, ca să-l potolească, începu să-i arate cum stau lucrurile, întorcîndu-le în aşa fel încît Antek se albi deodată la faţă şi se apucă să zbiere :

— Tu ţii cu el !

— Eu sînt pentru dreptate.

— Zi, cît ţi-a dat pentru asta ?

— Dacă mi-a dat, mi-a dat din banii lui, nu dintr-ai tăi !

— Ba da, te-a plătit din banii mei, din buzunarul meu ! Porcul, e darnic cu banii altuia ! Tu ţi-ai luat partea, aşa că n-ai de ce să te mai grăbeşti !

— Am luat atîta cît ai luat şi tu...

— Asta să i-o spui lui mutu... Da' uneltele, boarfele, vaca, şi altele pe care le-ai cerşit... ţin bine minte... apoi gîştele, purceii, şi cîte şi mai cîte... şi viţelul pe care ţi l-a dat mai deunăzi... asta nu înseamnă nimic ?

— Puteai să iei şi tu !...

— Eu nu sînt hoţ şi nici ţigan, eu...

— Cum adică, eu sînt hoţ ?...

Se repeziră unul la altul, gata să se apuce de gît, dar se dădură îndată îndărăt, căci Antek zise încet :

— Eu nu zic de tine... dar n-am să mă dau bătut, de-ar fi să crăp. Ce-i al meu e-al meu !

— Ehei, mi-e că nu ţi-e atîta de bucata de pămînt pe care a dat-o tata, cît de altceva... spuse în bătaie de joc fierarul.

— De ce ?...

— Îi cam dădeai tîrcoale Jagnei, aşa că ai de ce să fii înfuriat.

— Ce, ai văzut tu cu ochii tăi ? strigă el, atins unde-l durea.

— Te-au văzut mulţi oameni din sat, şi nu numai o dată...

— Dar-ar Domnul să orbească ! mormăi el cu glasul scăzut, căci primarul tocmai intra în casă, dîndu-le bineţe tuturor.

Ştia pare-se de ce se sfădesc, căci începu să-l apere pe bătrîn şi să-i dea dreptate.

— Te-a adăpat cît ai vrut cu rachiu şi te-a îndopat cu cîrnaţi, nu-i de mirare că-i iei apărarea...

— Lasă prostiile, aici îţi vorbeşte primarul ! strigă el cu trufie.

— Şi ce dacă eşti primar ? Puţin îmi pasă...

— Cum ? Ce-ai zis ?

— Ai auzit destul de bine ! Şi dacă n-ai auzit, am să-ţi mai spun cîteva de-ai să sai în sus !...

— Spune, s-auzim !

— Am să-ţi spun că eşti un beţivan, o Iudă, un desfrînat ! Şi-ţi mai spun că petreci pe banii satului şi că moşierul te-a plătit gras, ca să ne poată vinde pădurea !... Şi dacă vrei, am să mai adaug ceva, dar de data asta cu băţul... strigă el plin de furie, punînd mîna pe băţ.

— Hei, Antek, ia seama, eu sînt slujbaş, ar putea să-ţi pară rău !

— Şi nu ridica mîna asupra oamenilor care sînt în casa mea ! Aici nu eşti la crîşmă ! izbucni fierarul, apărîndu-l pe primar cu trupul său, dar Antek nu auzi nimic, îi înjură pe amîndoi şi ieşi trîntind uşa.

Se mai răcorise puţin ; se întoarse acasă mai liniştit ; şi dacă-i părea rău de ceva, era că se certase pe degeaba cu cumnatu-său.

„Acum toți au să fie împotriva mea !“ își zise el. A doua zi dimineața și rămase uimit cînd îl văzu pe fierar intrînd în casă.

Se salutară ca și cum nimic nu s-ar fi petrecut între ei.

Și cum Antek se duse în hambar să toace paie, fierarul îl urmă, se așeză pe snopii pe care-i azvîrlise jos, ca să-i scuture, și îi zise încet :

— Să lăsăm cearta ! Căci pentru ce ne-am certat ? Pentru o vorbă aruncată în vînt ! De-aia am venit eu cel dintîi la tine și cel dintîi îți întind mîna, ca să ne împăcăm...

Antek îi dete mîna, nu fără a-i arunca o privire bănuitoare, și mormăi :

— De bună seamă că din pricina acelei vorbe, că eu nu eram de loc supărat pe tine. Primarul m-a făcut să-mi ies din sărite. La urma urmei, ce-și bagă el nasul unde nu-i fierbe oala ?

— Asta i-am spus și eu, că voia să se ia după tine...

— La ce ? Să mă bată ?... Păi, i-aș fi tras o mamă de bătaie s-o ție minte, ca nepotului său, care-și mai oblojește și-acu coastele, de-atunci, de la seceriș... strigă el și începu să vîre paiele în coșul mașinii de tocat.

— I-am amintit și de asta, spuse umil fierarul, zîmbind șiret.

— Și n-am isprăvit cu el, am să-i arăt eu, ticălosul, nemernicul, conțopistul dracului !

— E-un dobitoc, asta e, dă-l încolo ! Mi-a venit un gînd și de-asta am dat pe la tine... iată ce trebuie făcut... nevastă-mea o să vie aici după-amiază... duceți-vă împreună la bătrîn și stați de vorbă cu el pe îndelete... N-are rost să te înfurii și să te jeluiești prin colțuri, trebuie să-l priviți drept în față și să-i spuneți cinstit ce gîndiți... Așa, poate-o ieși bine, poate rău, dar trebuie odată și odată să dați lucrurile pe față.

— La ce bun să mai stai de vorbă cu el, că a și făcut înscrisul !

— Cu răul n-ai să scoţi nimic de la el ! Bine-înţeles că a făcut înscrisul, dar, atît cît trăieşte, poate să-l strice oricînd, ţine bine minte ce-ţi spun eu, aşa că nu e bine să i te împotriveşti ! Lasă-l să se însoare, ca să aibă şi el o bucurie !

Antek îngălbeni la auzul acestor cuvinte şi simţi că ceva tresare în el ; încetă de-a mai toca paie.

— Decît să vă ciorovăiţi, spuneţi-i mai bine că are tot dreptul să facă înscrisul... şi să ne făgăduiască restul, ţie şi neveste-mi, dar cu martori de faţă ! adăugă el viclean.

— Şi Jozka, şi Grzela ? întrebă el în silă.

— O să-i despăgubim ! Ce, Grzela n-a primit de-ajuns ? Aproape în fiecare lună îi trimite cîte ceva la regiment. Ascultă-mă pe mine, fă ce-ţi spun şi n-ai să pierzi nimic. Restul lasă-l pe mine, am socotit totul aşa de bine, că toată averea o să ne rămînă nouă...

— Vindem pielea ursului din pădure !...

— Ascultă-mă... Să făgăduiască el pămîntul de faţă cu martori, ca să avem de ce să ne agăţăm... şi p-ormă, vorba aia, mai e un tribunal, o judecată, nu-ţi fie teamă. Şi nu uita că mai e şi pămîntul mamei voastre, aşa că...

— Mare scofală, patru pogoane, pentru mine şi nevastă-ta...

— Dar nu ţi le-a dat încă nici ţie, nici neveste-mi ! Va trebui să vă plătească pentru asta, şi încă cu dobîndă, căci seamănă şi adună de pe ele de-atîţia ani !... Ţi-o spun încă o dată, nu te pune rău cu bătrînul, încuviinţează tot ce face, vorbeşte-i liniştit, du-te la nuntă, glumeşte, şi-ai să vezi cum o să-l îmbrobodim !... Şi dacă nu vrea s-o facă cu binele, o să-i arate tribunalul ce-are de făcut... Tu şi cu Jagusia vă cunoaşteţi bine... La rîndul ei, şi ea ar putea să-ţi dea o mînă de ajutor... spune-i numai cum stau lucrurile... ea ar putea mai lesne să-l facă pe bătrîn să ţină seama de noi... Ei, ne-am înţeles ?... Că eu trebuie să plec...

— Ne-am înţeles ! Dar ia-o repede la picior, că de nu, îţi dau una peste bot şi te azvîrl afară pe poartă ! murmură el, scrîşnind din dinţi.

— Ce-i cu tine, Antek, ce ţi-a venit ? bîigui el speriat, căci Antek lăsase lucrul şi se apropia de el galben la faţă, cu nişte priviri fioroase.

— Iudă ! Ticălosule ! Hoţule ! zbieră el, spumegînd de mînie, încît fierarul făcu un pas îndărăt şi o luă repede din loc.

„Şi-a pierdut minţile, sau ce dracu o fi avînd ? îşi zise el, ajungînd în drum. Cum vine asta ? Eu îi dau un sfat bun... şi el... dacă-i prost, n-are decît să se ducă să muncească cu ziua ; bătrînul are să-l alunge şi-am să-i pun şi eu, colo, o vorbă... şi, într-un fel sau altul, n-am să las să-mi scape pămîntul din mînă... Va să zică de-ăştia-mi eşti ? Vrei să dai în mine, să mă azvîrli pe uşă afară, pentru că vreau să împart averea cu tine... pentru că am venit la tine ca la un frate, cu duhul blîndeţii ! De-ăştia-mi eşti, va să zică ? Ha ! Ha ! Ai fi vrut să-ţi rămîie ţie totul ! Mai pune-ţi pofta-n cui ! Ai vrut să afli ce gînduri am, ei, lasă, că ai să mi-o plăteşti tu, afurisitule, scutura-te-ar frigurile !"

Era din ce în ce mai înfuriat că Antek îi aflase gîndurile şi că ar fi putut să i le dezvăluie bătrînului. De asta îi era mai teamă ca de orice.

„Trebuie să i-o iau înainte !" se hotărî el îndată şi, cu toate că-i era frică de Antek, se întoarse şi intră iar în ograda lui Boryna.

— Bătrînul e acasă ? îl întrebă el pe Witek, care stătea în faţa casei şi arunca cu pietre în gîştele care înotau în eleşteu.

— Nu-i acasă. S-a dus la morar să-l poftească la nuntă...

„Îi ies înainte, să mă întîlnesc cu el, aşa, ca din întîmplare !" îşi zise el, şi plecă spre morar, dar, în drum, dădu şi pe-acasă şi-i porunci neveste-si să se gătească, să ia copiii şi să se ducă la Antek pe la amiază.

— O să-ţi spună el ce-ai de făcut !... Nu face nimic din capul tău şi nici cum crezi că e mai bine,

că tu eşti o proastă, dar cînd o să trebuiască, fă-te că plîngi, cazi la picioarele lui tat-tu, roagă-te de el... şi ia bine aminte la ce-ţi spune şi la ce spune şi Antek...

O dăscăli aşa cîtva timp, tot uitîndu-se pe fereastră, să vadă cînd se iveşte bătrînul pe punte.

— Eu mă duc pînă la moară, să văd dacă au isprăvit meiul.

Nu mai avea răbdare. Dar mergea încet, oprindu-se uneori şi chibzuind : „Cine ştie ce e în stare să facă zurbagiul ăsta ? M-a înjurat, dar ar fi în stare să facă ce l-am învăţat... aşa că e bine să fie nevastă-mea acolo... iar dacă nu face ce i-am spus, atunci o să se certe... şi bătrînul o să-l alunge... Într-un fel sau altul, tot o să pun mîna pe ceva..." Şi, zîmbind mulţumit, îşi frecă mîinile, îşi înfundă şapca pe cap şi-şi încheie mantaua, căci bătea vîntul şi un frig pătrunzător venea dinspre eleşteu.

— La noapte o să se lase un pui de ger, sau o să ploaie iar ! murmură el, oprindu-se pe punte şi privind cerul.

Norii goneau aproape de pămînt, cenuşii, grei, nămoloşi, ca nişte turme de oi murdare. Eleşteul gemea înnăbuşit, zvîrlindu-şi apele în maluri, pe care se vedeau ici-colo fustele roşii ale femeilor ce spălau de zor rufe, între paltinii înnegriţi şi sălciile pletoase ; bătăi înfundate, îndîrjite de maiuri se auzeau dintr-acolo. Drumurile erau pustii, doar cîrduri de gîşte se bălăceau în noroi şi în şanţurile pline de gunoaie, de frunze căzute, iar copiii zburdau, ţipînd prin faţa caselor. Cocoşii începură să cînte pe garduri, prevestind vreme rea.

— Mai bine-ar fi să-l aştept la moară ! murmură el şi coborî într-acolo.

După ce plecă fierarul, Antek se puse să toace paie cu atîta înverşunare încît nici nu-şi mai dădea seama cum trece timpul. Tocă aşa, într-una, în neştire, pînă cînd îl auzi pe Kuba venind cu căruţa de la pădure şi strigînd :

— Oho, ce-ai mai tocat, pentru o săptămînă întreagă !

Şi se minună aşa de tare încît Antek îşi veni în fire, se opri din lucru, se întinse şi se îndreptă spre casă.

„Fie ce-o fi, trebuie să vorbesc chiar azi cu tata ! se hotărî el. E un mincinos şi o Iudă, dar poate că sfatul lui e bun... nu-i vorbă că trebuie să aibă şi el un cîştig de-aici !" Se gîndea la fierar. Aruncă o privire înspre casa lui tată-său, dar se dădu îndată îndărăt, căci înăuntru se aflau vreo douăzeci de copii care silabiseau în gura mare. Rocho le arăta literele şi se uita cu băgare de seamă, pe rînd, la toţi, ca să nu se ţină de pozne. Se plimba pe lîngă ei cu şiragul de mătănii în mînă, asculta, îndreptîndu-i, ori trăgîndu-l uşor pe cîte unul de ureche, sau mîngîindu-l ; deseori se aşeza alături, lîngă masă, ca să le arate cu răbdare ce scrie în carte şi punea întrebări. Iar copiii se grăbeau care mai de care să răspundă, ca nişte curcani întărîtaţi... şi făceau atîta larmă încît glasurile li se auzeau şi în partea casei unde şedea Antek...

Anna pregătea masa de prînz şi vorbea cu taică-său, moş Bylica, care venea s-o vadă rar, căci era tare bolnav şi aproape că nu putea să se mai mişte.

Stătea lîngă fereastră, sprijinit în toiag, şi-şi plimba privirile prin casă, cînd spre copiii care se strînseseră, tăcuţi, într-un colţ, cînd spre Anna... Părul îi albise de tot, buzele îi tremurau, iar vocea îi era atît de slabă, de-ai fi zis că e piuitul unei păsări, şi-l supăra într-una o tuse îndărătnică...

— Ai mîncat ? îl întrebă ea încet.

— Hei... ca să vorbim drept, Weronka a uitat să-mi dea să mănînc... şi eu n-am vrut să-i mai spun...

— Weronka lasă şi cîinii să flămînzească... de multe ori vin la mine să le dau cîte ceva ! strigă ea, căci în sinea ei îi era ciudă pe soră-sa mai mare încă de astă-iarnă, cînd, după moartea mamei lor, pusese mîna pe tot avutul şi nu voise să-i dea nimic ; din ziua aceea aproape că nu se mai văzuseră.

— Lasă că şi ei trag mîţa de coadă... îi luă apărarea bătrînul... Stacho bate grîul organistului, mă-

nîncă acolo şi cîştigă şi el patruzeci de groşi pe zi... Şi-apoi sînt atîtea guri de hrănit în casă... că nu mai are nici cartofi de-ajuns... Au două vaci, e adevărat... şi lapte... şi mai scoate cîţiva groşi în tîrg pe unt şi brînză... de, mai uită cîteodată să-mi dea să mănînc... şi nici nu-i de mirare... cu atîţia copii... şi ţese pentru alţii, şi toarce... de, munceşte ca o vită... şi-apoi, parcă mie-mi trebuie cine ştie ce ?... dacă mi-ar da la vreme şi în fiecare zi... atunci...

— Ei, atunci vino la noi la primăvară, dacă nu poţi să mai stai la căţeaua aia...

— Parcă eu mă plîng ? Nu mă plîng, dar... dar... Şi deodată se opri.

— Ai putea să te duci cu gîştele la păscut, sau să vezi de copii...

— O să fac de toate, Hanus, de toate, murmură el cu voce stinsă.

— Avem destul loc în casă, o să punem un pat, să-ţi fie cald...

— Păi, am să dorm şi-n şopron, sau în grajd, numai să rămîn la tine, Hanus, să nu mă mai întorc la ei ! Numai... şi, înghiţindu-şi vorbele, lacrimi mari începură să-i cadă din ochii goi, înroşiţi. Mi-a luat plapuma, zice că n-au cu ce se înveli copiii... de bună seamă... le era frig, eu singur îi luam lîngă mine să-i încălzesc... dar cojocul meu a ajuns o zdreanţă, nu mai îmi ţine de loc de cald... şi patul mi l-a luat... iar în odaie la mine e frig... nu mă lasă să pun mîna nici măcar pe-o aşchie de lemn... îmi scoate pe nas fiecare îmbucătură... mă trimite să cerşesc... şi cum nu mai am nici o putere, abia am putut să mă tîrăsc pînă la tine.

— Dumnezeule ! Şi de ce nu ne-ai spus pînă acum ?...

— Cum aş fi putut ?... Doar e fata mea... el e bun la suflet, nu zic, dar toată ziua e plecat la muncă... cum aş fi putut...

— Talpa iadului ! A pus mîna pe jumătate din pămînt şi pe jumătate din casă... Aşa înţelege ea să te îngrijească ? Trebuie s-o dai în judecată ! Era datoare să-ţi dea de mîncare şi lemne ca să-ţi faci foc şi îm-

brăcăminte, iar noi, douăsprezece ruble pe an... pe care ţi le-am dat... Nu-i aşa ?

— Adevărat ! Voi sînteţi cinstiţi ! E-adevărat... dar şi cei cîţiva zloţi de la voi... îi păstram de îngropăciune şi mi i-a luat tot ea... trebuia să i-i dau... cum aş fi putut... doar e copilul meu...

Şi nu mai spuse nimic. Aşa cum stătea, tăcut, ghemuit, parcă nu mai arăta a om, ci ca o biată grămăjoară de surcele.

După-masă, de îndată ce nevasta fierarului intră cu băieţii şi dădu bună ziua, el îşi strînse legăturica pe care Anna i-o pregătise în ascuns şi ieşi încet pe uşă.

Boryna nu veni la masă.

Femeia fierarului se hotărî să-l aştepte, chiar dacă ar fi trebuit să stea acolo pînă seara ; Anna se aşează cu lucrul lîngă fereastră ; peria nişte fuioare ; din timp în timp, şi cu multă sfială, arunca şi ea cîte-o vorbă în discuţia pe care Antek o începuse cu soră-sa ; el îi împărtăşea necazurile, iar ea îi ţinea isonul, dar asta nu ţinu mult, căci Jagustynka intră repede în odaie şi zise :

— Viu de la organist... mă chemaseră să spăl... Maciej şi Jagna au venit chiar acu la ei, să-i poftească la nuntă. O să vie ! Că de, vorba aia, cine se aseamănă se adună, bogaţii trag la bogaţi... L-au poftit şi pe părinte...

— Şi pe părinte ? strigă Anna.

— Şi de ce nu ? Doar nu-i un sfînt. L-au poftit, şi el a zis că poate-o să vină... De ce nu ? Ce, mireasa nu-i frumoasă ? Şi n-au să pregătească pentru nuntaşi bucate alese şi băutură ? Morarul şi morăreasa au făgăduit c-au să vină şi ei cu fata lor. Ehe ! O să fie o nuntă cum n-a mai văzut Lipce de cînd e ! Şi nu mint, eu ştiu, eu şi cu Jewka morarului avem să pregătim bucatele. Ambrozy a şi tăiat un purcel, să facă cîrnaţi...

Şi deodată se întrerupse, căci nimeni din cei de faţă nu spunea nimic şi nu-i punea nici o întrebare ; erau cătrăniţi cu toţii ; ea îi privi atunci cu luare-aminte şi strigă :

— Ei, da' voi coaceţi ceva !...

— Coacem, nu coacem, treaba noastră, ce te amesteci ? sări nevasta fierarului vorbind cu atîta asprime încît Jagustynka se supără şi trecu de partea cealaltă, la Jozia, care aşeza mesele şi scaunele, căci copiii plecaseră, iar Rocho ieşise şi el în sat.

— Da, tătuca e pus pe cheltuieli, n-o să economisească nimic, se vede cît de colo, murmură nevasta fierarului cu un glas plin de amărăciune.

— Şi ce, n-are de unde ? zise Anna, şi tăcu speriată, căci Antek îi aruncase o privire fioroasă.

Rămaseră aşa, fără să mai spună o vorbă, aşteptînd ; uneori, cîte unul din ei scotea un cuvînt, dar tăcerea se lăsa iarăşi grea, neliniştitoare.

Pe lîngă casă şi în cerdac Witek făcea un tărăboi aşa de mare cu copiii încît Lapa lătra de se cutremura casa.

— Pesemne că are bani mulţi, că mereu vinde cîte ceva... Şi nu prea cheltuieşte...

Auzind aceste vorbe rostite de soră-sa, Antek făcu un gest cu mîna şi ieşi din casă, să mai răsufle niţel ; înăuntru îi era urît şi simţea cum îl cuprinde neliniştea, frica ; şi nici el nu ştia de ce ; îl aştepta pe taică-său, era din ce în ce mai neliniştit, şi totuşi, în sinea lui, se bucura că întîrzie. „Nu ţi-e atîta de pămînt, cît ţi-e de Jagna !“ îşi amintea el vorbele pe care i le spusese fierarul în ajun. „Minte, cîinele !“ strigă el fără să vrea. Apoi se apucă să căptuşească pereţii casei, în timp ce Witek îi aducea hălăciugă de la grămadă, iar el o aşeza lîngă perete, o sprijinea cu pari, dar mîinile îi tremurau şi de multe ori trebui să întrerupă lucrul. Atunci se rezemă de perete şi, printre arborii goi, privi în cealaltă parte a eleşteului, spre locuinţa Jagusiei... Nu, ce simţea el acum în suflet nu era dragoste, ci mînie, un şuvoi de ură, încît se mira singur de unde mai izvora. „Căţea, putoare : cum îi arunci un os, gata, aleargă cu limba scoasă !“ îşi zicea el. Şi îl năpădeau amintirile — năvălind asupra lui din toate părţile, de pe cîmpul pustiu, de pe drumuri, din livezile cernite, cu ramurile aplecate, îmbulzindu-i-se în suflet, agăţîndu-se de el, înălţîndu-i-se în faţa ochilor... Fruntea i se îmbrobo-

nise de sudoare, ochii i se aprinseseră şi un tremur nestăpînit îi scutura tot trupul. Acolo, în livadă... şi altă dată în pădure... sau atunci cînd se întorseseră împreună de la tîrg !...

Dumnezeule ! De atîta încordare începu să se clatine, căci în aceeaşi clipă i se păru că-i şi vede faţa împurpurată, răsuflînd cu patimă, ochii limpezi, albaştri, buzele roşii atît de pline, atît de apropiate, încît îi simţi răsuflarea arzîndu-l ca o sărutare fierbinte... şi vocea ei liniştită, întretăiată, plină de iubire, de foc... Jantos !... Jantos !... Se apleca aşa de mult asupra lui, că o simţea toată lîngă el, cu sînii, cu braţele, cu picioarele, de trebui să-şi frece ochii, ca să alunge cît mai departe vedeniile acestea amăgitoare. Toată mînia strînsă în inimă i se topea acum ca neaua de pe acoperişul caselor, cînd dă soarele primăverii, şi iată : iubirea i se trezi, dorinţa arzătoare îşi înălţă capul ei ghimpos ; era o dorinţă atît de înspăimîntătoare încît îi venea să se dea cu capul de pereţi şi să urle de durere !

— De m-ar trăsni odată Cel de sus ! strigă el venindu-şi în fire şi se uită repede la Witek, să vadă : nu cumva ghicise ce se petrece cu el ?

De trei săptămîni era în friguri, în aşteptarea vreunei minuni, fără să ştie ce să facă, fără să poată împiedica nimic. Cîte gînduri şi cîte hotărîri nebuneşti nu-i veniseră altă dată ! Într-o noapte alergase prin ploaie şi frig, numai s-o vadă, şi stătuse de veghe, ca un cîine, în faţa casei sale. Ea nu ieşise, căci de cîtva timp se ferea de el, şi cînd îl întîlnea în drum îl ocolea.

„Nu şi nu !“ Şi se înfuria din ce în ce mai mult pe ea şi pe toată lumea ! Ea era acum nevasta tatălui său, aşadar o străină, o putoare, o căţea fără stăpîn, o hoţoaică gata să le fure tot ce avea mai de preţ — pămîntul. Ar trebui s-o bată, s-o omoare în bătaie. De cîte ori nu voise să se ducă la taică-său, să-l privească ţintă în faţă şi să-i spună : „Nu poţi să te însori cu Jagna, pentru că Jagna e a mea !“ Dar, de cîte ori se gîndea la asta, părul i se zbîrlea pe cap,

de frică : ce-avea să zică bătrînul, şi toţi ceilalţi, şi satul ?...

Acum Jagus va fi mama lui vitregă, aproape mamă. Cum se poate una ca asta ?... E un păcat, da, un păcat ! Îi era teamă numai cînd se gîndea, iar inima i se umplea de-o groază nelămurită, ca şi cum l-ar fi pîndit o pedeapsă dumnezeiască, o pedeapsă mare, înspăimîntătoare, şi n-avea nici cui să se plîngă. Trebuia să tacă, să înghită, să-şi ţină amarul închis în suflet, să-l ţină acolo ca pe-un tăciune aprins, ca pe-un foc de nestins, ce te arde pînă la os... Nu, asta era peste puterile omeneşti !

Şi peste o săptămînă avea să fie nunta...

— Vine jupînu' ! strigă Witek pe neaşteptate, încît Antek tresări de frică.

Se înserase de-a binelea.

Întunericul se răspîndea peste sat, ca o cenuşă roşie, caldă încă de focuri mocnite ; albul zilei pălea, stingîndu-se în norii pe care vîntul îi mîna din urmă, învăluindu-i spre asfinţit, adunîndu-i în grămezi uriaşe. Era frig, pămîntul amorţise, aerul era mai pătrunzător, mai aspru ca înainte de îngheţ, şi atît de sonor încît zgomotele, mugetele vitelor duse la adăpat păreau şi mai mari, iar scîrţîitul porţilor, al cumpenelor, vorbele, strigătele copiilor, lătratul cîinilor se auzeau limpede şi deasupra eleşteului ; pe alocuri, luminile aprinse la ferestre aruncau peste apă dîre lungi, lucioase, tremurătoare... iar din spatele pădurii urca încet o lună plină, uriaşă, înconjurată de văpăi, ca şi cum un pîrjol ar fi mistuit pădurea undeva departe.

Boryna îşi lepădă straiele de sărbătoare, se îmbrăcă în cele de toate zilele şi ieşi în ogradă, ca să-şi vadă de gospodărie ; aruncă o privire la cai, la vaci, în hambar şi chiar în coteţul purceilor ; îl muştrului pe Kuba, nu ştiu pentru ce, apoi şi pe Witek, că viţeii ieşiseră din ţarc şi dăduseră buzna la vaci. Cînd pătrunse în casă, toţi îl aşteptau... Tăceau, însă în clipa în care intră toţi îşi ridicară ochii asupra lui, dar numaidecît îi lăsară în jos, iar bătrînul, oprit în mijlo-

cul odăii, îi întrebă în batjocură, învăluindu-i într-o privire :

— Ce v-aţi strîns aici cu toţii ca la judecată ?

— Nu ne-am strîns ca la judecată, am venit la dumneata cu o rugăminte, zise sfioasă nevasta fierarului.

— Dar bărbat-tu de ce n-a venit ?...

— Are treabă şi a rămas acasă...

— Aha !... Are treabă...

Şi, zîmbind cu înţeles, îşi scoase dolmanul şi începu să-şi tragă cizmele. Ei tăceau, nici unul neştiind cum să înceapă. Nevasta fierarului tuşi, îşi domoli copiii, care se apucaseră de joacă, Anna stătea pe prag, alăptîndu-şi copilul şi uitîndu-se neliniştită la Antek, care, aşezat lîngă fereastră, se gîndea la ce trebuie să spună, şi tremura tot de emoţie şi nerăbdare. Numai Jozia curăţa liniştită cartofi în faţa sobei, potrivind cîte-un lemn în foc şi plimbînd asupra tuturor priviri pline de curiozitate, căci nu pricepea nimic din tot ce se întîmpla.

— Ei, să vedem, ce vreţi ? Grăiţi ! strigă el deodată, scos din răbdări de-atîta tăcere.

— Haide... vorbeşte tu, Antek !... Venirăm pentru înscris... pentru... bîigui nevasta fierarului.

— Înscrisul e gata şi duminică e nunta... atîta am de spus !

— Asta o ştim, dar nu pentru asta am venit.

— Dar pentru ce ?

— Ai înstrăinat şase pogoane întregi.

— Fac ce-mi place. Şi dacă vreau, pot să trec toată averea...

— Aşa ar fi, dacă tot pămîntul ar fi al dumitale ! zise Antek.

— Dar al cui e ?

— Al copiilor dumitale, al nostru.

— Eşti un nerod, pămîntul e al meu şi fac ce vreau cu el !

— O să faci sau n-o să faci...

— Ce, mă opreşti tu să fac ce vreau cu pămîntul meu ?

— Da, am să te opresc, adică o să te oprim cu toţii, şi dacă nu te laşi, mergem la judecată ! strigă el, nemaiputîndu-se stăpîni şi clocotind de furie.

— Va să zică mă ameninţi cu judecata ? Vrei să mă dai în judecată ? Tacă-ţi gura, că altfel ţi-arăt eu ! zbieră bătrînul, năpustindu-se asupra lui cu pumnii ridicaţi.

— N-o să te lăsăm să-ţi baţi joc de noi ! ţipă Anna, sărind în picioare.

— Dar tu ce vrei ? Ai adus şi tu trei pogoane de pămînt acolo, şi-o ţoală veche, şi mai îndrăzneşti să deschizi gura ?

— Dumneata nu i-ai dat nici atîta lui Antek ; nici pogoanele rămase de la mama lui, şi noi muncim pentru dumneata ca nişte argaţi, ca nişte vite !

— Pentru asta v-am dat ce-aţi secerat de pe trei pogoane !

— Dar noi muncim pentru douăzeci, şi chiar pentru mai mult !

— Dacă credeţi că e puţin, de ce nu vă duceţi în altă parte ?

— Nu, n-o să ne ducem în altă parte, aïci e avutul nostru ! L-am moştenit de la bunicii şi străbunicii noştri ! strigă Antek cu tărie.

Bătrînul îl ţintui cu o privire şi nu zise nimic ; se aşeză în faţa sobei şi scormoni îndesat cu vătraiul tăciunii, de începură să sară scîntei în toate părţile ; era furios, se roşise la faţă, iar părul îi cădea mereu în ochii care sclipeau ca ai unei pisici sălbatice... dar se stăpînea, cu toate că-i venea foarte greu...

O lungă tăcere se lăsă în casă ; nu li se mai auzeau decît răsuflările, gîfîite, şuierate. Anna plîngea încet şi-şi legăna copilul, care începuse să ţipe.

— Noi nu zicem să nu te însori, nu ne împotrivim ; dacă vrei, însoară-te sănătos...

— Puteţi să vă şi împotriviţi, nu-mi pasă...

— Dar strică înscrisul, spuse Anna printre lacrimi.

— Ai să taci odată ? Schelălăieşti ca o căţea !

Şi azvîrli cleştele în foc cu atîta putere încît cărbunii se risipiră prin odaie.

— Ia seama, că nu-i slujnica dumitale să-i vorbeşti aşa !

— Atunci de ce nu-şi ţine gura ?

— Are dreptul, cere ce-i al ei ! strigă Antek şi mai puternic.

— Dacă vrei, dă-i ce i-ai iscălit la tribunal, iar ce rămîne, dă-ne nouă, începu încet nevasta fierarului.

— Toanto ! Auzi ? Vrea să împartă ce-i al meu ! Crezi că sînt prost să vă dau pămîntul, să ajung să trăiesc din mila voastră ?... Nu vă dau nimic, v-o spun o dată pentru totdeauna !

— Dar noi nu ne lăsăm. Vrem dreptate.

— Dreptate ? Pun eu mîna pe ciomag şi vă arăt dreptate !

— Încearcă numai, şi să mă ia dracu' dacă mai apuci ziua nunţii !

Şi începură să se certe în lege, să sară unul la altul, să se ameninţe, să bată cu pumnii în masă şi să-şi spună în gura mare tot ce aveau pe inimă. Antek îşi ieşise atît de mult din fire încît era gata-gata să plesnească de mînie şi de mai multe ori îl şi apucă pe bătrîn de braţ sau de guler, să-l bată şi mai multe nu... dar bătrînul se stăpînea, căci nu voia bătaie, îl respingea pe Antek, îi răspundea rar la ocări, căci nu voia să se facă de rîsul satului. Şi era atîta gălăgie în casă — cele două femei se văicăreau cît le ţineau gura, copiii ţipau şi ei — încît Kuba şi Witek, care se aflau în ogradă, alergară să privească pe fereastră ce se întîmplă, dar nu putură să deslueşască nimic, căci toţi strigau deodată. În cele din urmă, cum abia mai puteau să vorbească, nu mai făceau altceva decît să se înjure, răguşiţi, şi să se ameninţe. Atunci Anna se puse iar pe plîns, un plîns amarnic, se rezemă de marginea sobei şi începu să ţipe ca o nebună, scăldată toată în lacrimi :

— Aoleo, măiculiţă mamă, acu' nu ne rămîne decît să ne luăm lumea-n cap, o să ajungem să cerşim !... Of, Dumnezeule !... Şi ce-am mai muncit... ca nişte vite... am trudit zi şi noapte... ca nişte robi... şi-acu uite cu ce ne alegem... Dumnezeu o să te pedepsească pentru nedreptatea asta ! O să te trăs-

nească !... Ai dat așa, ca pe nimica, șase pogoane de pămînt... și ţoalele răposatei... șiragurile de mărgele... tot-tot... și cui toate astea? Cui?... Unei scroafe, plezni-i-ar ochii-n cap să-i pleznească, mînca-o-ar viermii s-o mănînce, tîrîtura naibii... tîrfa !...

— Ce-ai zis ? urlă bătrînul, sărind la ea.

— Că-i o tîrfă și o tîrîtură, și tot satul știe... toată lumea... da, toată lumea...

— Să nu mai scoţi un cuvînt, auzi ? Că dau cu tine de pămînt !... și începu s-o scuture de umeri, dar Antek sări îndată în ajutorul neveste-si și, acoperind-o cu trupul, începu să zbiere și el :

— Ţi-o spun și eu, e-o lepădătură, o tîrîtură ! Doar cine n-a vrut nu s-a culcat cu ea... și eu m-am culcat !... strigă ca ieșit din minţi, și azvîrli toate cuvintele care-i veniră pe buze, dar nu isprăvi, căci bătrînul, nebun de mînie, îl izbi așa de tare cu pumnul peste gură încît se lovi de dulapul cu geam pe care-l răsturnă o dată cu el la pămînt.

Antek se ridică îndată, însîngerat, și se repezi asupra bătrînului. Se înșfăcară ca doi cîini turbaţi, se luară de piept și se rostogoliră prin toată încăperea, bătîndu-se, lovindu-se de pat, de dulap și de pereţi, de le sunau căpăţînile. Și toţi ţipau, strigau, zbierau, femeile voiau să-i despartă, dar ei se tăvăleau pe jos, încleștaţi cu o ură sălbatică, strivindu-se, sugrumîndu-se...

Noroc că săriră vecinii și-i despărţiră.

Îl duseră pe Antek în partea cealaltă a casei și-l stropiră cu apă, deoarece era mai mult mort decît viu și pierduse ceva sînge — în cădere își tăiase faţa în cioburile geamului.

Bătrînul n-avea nimic ; doar scurta i se rupsese puţin, iar faţa, zgîriată, îi era aproape vînătă de mînie... Îi luă la înjurături pe cei care alergaseră în ajutorul lor și, închizînd ușa ce dădea în tindă, se așeză în faţa sobei...

Dar n-avea pace, în fiecare clipă își amintea ce-i spuseseră despre Jagna, și asta îi străpungea inima de parcă cineva i-ar fi vîrît în ea un cuţit...

„N-am să-ţi iert asta niciodată, cîine, n-am să ţi-o iert ! îşi făgădui el în sinea lui. Cum, să vorbească aşa despre Jagusia ?..." Dar numaidecît se gîndi că şi înainte auzise deseori vorbindu-se despre ea — vorbe care îi ajunseseră la ureche, dar pe care nu le luase în seamă. Simţi cum îl ia cu călduri, cum îl cuprinde un năduf, un dezgust ciudat... „Nu poate să fie adevărat ! Toate astea nu-s decît bîrfeli ! strigă el tare, fără să-şi poată alunga din minte clevetirile oamenilor. La naiba, dacă fecioru-meu spune astfel de lucruri, de ce n-ar lătra şi ceilalţi ? Ticălosul !..." Dar amintirea vorbelor pe care le auzise de atîtea ori îi ardea sufletul.

Jozia făcu să dispară urmele luptei şi într-un tîrziu puse masa ; el gustă puţin din cartofi şi curînd lăsă să-i scape lingura din mînă ; nici nu mai putea să înghită.

— Ai dat nutreţ la cai ? îl întrebă pe Kuba.

— Păi cum...

— Unde-i Witek ?

— S-a dus să-l cheme pe Ambrozy, ca să-l oblojească pe Antek la cap. I s-a umflat faţa cît oala, adăugă el şi ieşi îndată, căci luna strălucea şi-şi pusese în gînd să vîneze ceva în seara aceea la marginea pădurii. Porcii, de bine ce-o duc, au început să se ia şi la bătaie, mormăi el.

Bătrînul o porni şi el prin sat, dar nu intră la Jagna, cu toate că ferestrele erau luminate ; ajuns în dreptul porţii, se întoarse din drum şi o luă spre moară.

Noaptea era rece, stele sclipeau pe cer, gerul strîngea pămîntul ca într-o menghine, iar luna strălucea atît de tare încît eleşteul scînteia ca argintul ; arborii aruncau umbre lungi, tremurătoare pe drumurile pustii. Se făcuse tîrziu, luminile se stinseseră prin case, doar pereţii spoiţi cu var se desluşeau printre livezile cufundate în întuneric ; peste tot satul domnea o linişte adîncă ; numai zgomotul morii se auzea şi clipocitul monoton al apei. Maciej trecu cînd pe o parte, cînd pe cealaltă a eleşteului, ne-

ştiind ce să facă ; nu se potolise, era dimpotrivă şi mai mînios ; în cele din urmă, se îndreptă spre cîrciumă, trimise după primar şi bău pînă aproape de miezul nopţii ; şi dacă nu putu să-şi înece necazul care-i rodea inima, cel puţin luă o hotărîre.

A doua zi, încă din zori, de îndată ce se sculă, trecu în partea casei unde şedea Antek. Antek zăcea în pat, cu faţa oblojită în cîrpe însîngerate, dar se ridicase puţin.

— Să vă cărăbăniţi îndată din casa mea ! Să nu vă mai prind pe-aici ! strigă el. Dacă vrei război, dacă vrei să mergi la judecată, du-te la judecată, fă plîngere împotriva mea, cere-ţi dreptul. Ce-ai semănat pentru tine, ai să strîngi la vară, iar acum cărăbăneşte-te ! Să nu vă mai văd ! Auzi ? urlă el, căci Antek îl privea fără să spună nimic şi începuse încet să se îmbrace. Pînă la amiază să vă faceţi catrafusele, înţelesu-m-aţi ? strigă el din prag.

Nici la vorbele astea Antek nu răspunse nimic, ca şi cum nici nu l-ar fi auzit.

— Jozka, cheamă-l pe Kuba, să înhame iapa la căruţă şi să-i ducă unde vor !

— Dar lui Kuba îi e rău, stă lungit în iesle, geme într-una şi spune că nu poate să se scoale, că-l doare piciorul...

— Îl doare piciorul ? Leneşul ! Vrea să doarmă !...

Şi se apucă singur să îngrijească de gospodărie.

Dar Kuba era într-adevăr bolnav ; cu toate întrebările pe care i le puse Boryna, nu-i spuse ce are ; zise doar că e bolnav şi scotea nişte gemete aşa de dureroase încît caii nechezau, se apropiau de culcuşul lui, îi suflau în faţă şi-l lingeau. Witek îi aducea mereu apă într-o căldăruşă şi-i spăla pe furiş la pîrîu nu ştiu ce cîrpe însîngerate.

Bătrînul nu băgă de seamă lucrul acesta, fiindcă se gîndea la Antek, cum să-l facă să plece mai repede.

Şi Antek într-adevăr plecă.

Fără strigăte, de data asta, fără sfadă, fără împotrivire, îşi făcură boccelele, îşi strînseră uneltele ; Annei îi veni de mai multe ori rău ; Antek o stro-

pea mereu cu apă, îndemnînd-o să se țină tare și să plece mai repede, ca să piară din ochii tatălui său.

Îi ceru apoi un cal lui Klomb — căci nu voia să-i ceară lui taică-său nimic — ca să-și ducă lucrurile la tatăl Annei, la capătul satului, dincolo de cîrciumă.

Veniră mai mulți gospodari din sat, cu Rocho în frunte, ca să-i împace, dar cei doi nici nu voiră să audă de așa ceva.

— Să vadă puțin ce înseamnă libertatea și să-și cîștige pîinea cu sudoarea frunții lui, răspunsese bătrînul.

Antek nu răspunse nimic la sfaturile gospodarilor, se mulțumi doar să ridice pumnul blestemînd și amenințînd așa de cumplit, încît Rocho păli și se dădu îndărăt pînă în mijlocul muierilor care se îngrămădiseră la gard, unele intrînd chiar în curte, ca s-o ajute pe Anna, dar mai mult ca s-o mîngîie, să-i dea sfaturi sau să bîrfească.

Cînd Jozia, cu ochii încă roșii de plîns, îi puse tatălui ei masa, ceilalți își ridicau ultimele lucruri, copiii și o porneau la drum. Antek nici nu se întoarse, ca să se uite îndărăt la casa părăsită, își făcu doar semnul crucii, oftă din greu, atinse calul cu biciul, se propti cu umărul în căruța încărcată cu vîrf și-și văzu de drum, tăcut, alb la față ca varul; ochii îi ardeau de-o mînie abia stăpînită, iar dinții îi clănțăneau de parcă l-ar fi scuturat frigurile, dar nu scoase nici un cuvînt. Anna se tîra după căruță; cel mai mare dintre copii se ținea de fusta ei de lînă și zbiera în gura mare; pe cel mic îl strîngea la piept, mînînd înaintea ei vaca, un cîrd de gîște și doi purcelușI costelivi, și plîngea, ocăra și se căina atît de tare, încît oamenii ieșeau din casele lor și-i întovărășeau cu alai...

Bătrînul isprăvi masa într-o tăcere adîncă.

Lapa lătra pe prispă, fugea după căruță, se întorcea și urla. Witek îl strigă, dar cîinele nu-l asculta, alerga prin livadă, amușina ograda, se ducea în partea casei unde locuise pînă atunci Antek, îi dădu ocolul de mai multe ori, se întoarse în tindă, lătră,

schelălăi, se apropie de Jozia ca să-l mîngîie, apoi o zbughi din nou afară ca un nebun, se aşeză pe picioarele dinapoi, privind înainte cu o căutătură rătăcită ; în cele din urmă, sări din loc, îşi puse coada între picioare şi alergă după Antek...

— Şi Lapa s-a luat după ei...

— Se întoarce el cînd l-o răzbi foamea, se întoarce el, nu te teme, Jozia ! îi zise bătrînul cu o voce blîndă. Nu plînge, prostuţo ! Fă rînduială în casa cealaltă, acolo o să stea Rocho. Cheam-o pe Jagustynka să-ţi ajute !... Şi ai grijă de casă, că tu eşti acum gospodina ; pe capul tău cad toate... haide, nu boci...

Şi trăgînd-o spre el, o mîngîie şi o strînse la piept, alintînd-o.

— Cînd m-oi duce la tîrg, o să-ţi cumpăr ghetuţe.

— O să-mi cumperi, tată ? E adevărat, o să-mi cumperi ?...

— Şi-o să-ţi cumpăr şi altele, dacă o să fii fată bună şi o să ai grijă de casă !

— Şi-o să-mi cumperi şi nişte postav pentru o zeghe, aşa cum are Nastusia Golembianka ?

— Îţi cumpăr, fetiţo, îţi cumpăr...

— Şi panglici, dar lungi, să am la nunta ta...

— Spune tot ce-ţi trebuie şi-o să-ţi cumpăr tot, tot !

XI

— Dormi, Jagus ?

— Parcă pot ? M-am trezit încă de cu ziuă şi nu-mi mai iese din cap că azi e nunta... Abia îmi vine să cred.

— Eşti amărîtă, fetiţo ? întrebă ea încet, cu o nădejde sfioasă în suflet.

— De ce-aş fi amărîtă ? Mă gîndesc numai că-mi vine greu să te părăsesc şi să mă duc la casa mea !

Bătrîna nu răspunse, îşi stăpîni durerea care o cuprinsese deodată, sări din pat, se îmbrăcă la iuţeală şi se duse pînă la grajd să-şi trezească feciorii. Dormiseră cam mult după fedeleş [1], căci se făcuse ziuă bine, dimineaţa îneca pămîntul într-un potop argintiu, scînteind de brumă, iar la răsărit cerul se învăpăiase, ca şi cum cineva l-ar fi presărat cu tăciuni aprinşi.

Dominikowa se spălă în tindă, apoi intră în casă în vîrful picioarelor ; din timp în timp privea spre Jagna, căreia abia-i putea desluşi capul pe pernă, prin întunericul ce umplea încă odaia.

„Odihneşte-te, fetiţo, odihneşte-te !... Azi mai stai şi tu cu măicuţa ta, şi gata !“ se gîndea ea cu o adîncă mîhnire. Nu-i venea să creadă că aceea era ultima zi cînd Jagna mai stătea în casa ei şi trebuia să se silească să-şi aducă aminte totul de la început... Chiar ea voise lucrul acesta, şi acum, acum... o apucase frica, o frică atît de mare încît, ameţită, se aşeză pe pat... „Boryna e bun la inimă, are să se poarte frumos cu ea, n-o s-o supere... şi pe urmă Jagus o să facă din el ce vrea, căci bătrînul numai pe ea o vede în toată lumea asta a lui Dumnezeu !...“

Dar nu de asta se temea ea, nu de asta... ci de copiii nevestei dintîi ! „Of... de ce l-a alungat pe Antek ? De-acum o să-i poarte pică toată viaţa şi o să caute să se răzbune !... Dar dacă nu l-ar fi alungat, Antek ar fi rămas acolo, lîngă ei, şi cine ştie ce-ar mai fi ieşit şi din asta. Doamne, şi nimic nu mai poate fi schimbat ! Strigările — făcute... porcul — tăiat... oaspeţii — poftiţi la nuntă... atîtea lucruri puse la cale... înscrisul îl are încuiat în ladă... Nu, nu ! Orice ar fi, cît trăiesc eu, n-o să las pe nimeni să-i facă vreun rău fetei mele !“ îşi zise ea cu hotărîre şi se întoarse la băieţi, să strige la ei, să se scoale.

[1] În poloneză *rozpleciny* — ceremonie care are loc în ajunul căsătoriei.

Întorcîndu-se în casă, vru s-o strige și pe Jagna, dar fata adormise ; îi auzea răsuflarea liniștită, ușoară, și iar căzu pradă neliniștilor, îndoielilor, care-i sfîșiau inima ca niște vulturi cu ghearele. Se așeză în genunchi în fața ferestrei, privi afară în lumina zilei cu ochii înroșiți, arzători, și se rugă multă vreme cu căldură. Apoi se ridică, gata de orice.

— Jagus ! Scoală-te, fetițo, că e timpul ! Ewka trebuie să sosească și ea acuș, să gătească bucatele, și mai sînt atîtea de făcut !

— E frumos afară ? întrebă ea, ridicînd capul, somnoroasă.

— Și încă cum ! A dat un puișor de ger, și acu' mai toate parcă sticlesc de îngheț. Soarele e gata să răsară...

Jagna se îmbrăcă în grabă. Bătrîna o ajută și se gîndi multă vreme la ceva, apoi în cele din urmă rosti :

— Îți mai spun o dată ce ți-am mai spus de atîtea ori... trebuie să-l cinstești pe Boryna... că-i om bun... și, mai ales, nu te împrieteni cu oricine... ca să nu ajungi iar în gura lumii... oamenii sînt ca niște cîini... nu se gîndesc decît să muște ! Mă auzi, fetițo ?

— Aud, aud, dar îmi vorbești de parcă n-aș avea și eu mintea mea...

— Un sfat bun nu strică niciodată nimănui... ai grijă, nu-l lua cu otuzbiru' pe Boryna, ia-l cu binișorul și fii bună cu el... un bătrîn e totdeauna mai simțitor decît un tînăr... și cine știe ? ar putea să-ți mai adauge ceva la bucata de pămînt, sau să-ți dea ceva bani peșin !

— Nu-mi pasă de asta ! izbucni ea nerăbdătoare.

— Ești tînără și proastă... Privește la cei din jurul tău și-o să vezi de ce se sfădesc, pentru ce muncesc, pentru ce aleargă. Numai pentru pămînt, pentru avere ! Tu n-ai face două parale, dacă n-ai avea pămînt ! De-aia te-a făcut Dumnezeu, să robești toată ziua, ca ăl din urmă calic ? Și apoi, pentru ce m-am zbătut eu o viață întreagă ? Numai pentru tine, Jagusia ! Și-acu o să rămîn singură cuc...

— Dar băieții ? Doar n-au să plece în lume ! Rămîn lîngă dumneata !...

— Parcă mare mulțumire am eu de la ei ! strigă ea și se puse pe plîns. Va trebui apoi să te ai bine cu copiii lui Boryna ! adăugă ea, ștergîndu-și ochii.

— Jozka e-o fată bună, Grzela nu se întoarce așa curînd de la armată... iar...

— De fierar să te ferești...

— Dar s-au pus bine cu Maciej...

— Fierarul clocește ceva, ascultă-mă pe mine ! Dar n-am să-l slăbesc din ochi... Mai rău e cu Antek, că nu vor să se împace... a încercat și părintele să-i împace ieri... dar n-au vrut...

— De ce s-a purtat Maciej cu ei așa cîinos și i-a alungat din casă ? strigă ea cu patimă.

— Vai, Jagusia, ce tot zici tu ? Dar Antek te-a vorbit cel mai mult de rău, el a vrut să-ți ia pămîntul și a spus despre tine niște grozăvii că mi-e și rușine cînd mă gîndesc...

— Antek m-a vorbit pe mine de rău? Te-au mințit, usca-li-s-ar limba-n gură...

— Dar de ce-i iei partea, hai ? întrebă ea cu un glas amenințător.

— Toată lumea e împotriva lui ! Dar eu nu sînt o javră care se ține de oricine numai ca să-i arunce o bucată de pîine ! Văd bine că i se face o nedreptate...

— Atunci, ai vrea poate să-i dai pămîntul... hai ?...

Dar Jagna nu putu să răspundă, căci lacrimile îi umpluseră ochii ; alergînd în iatac, închise ușa în urma ei și plînse acolo multă vreme.

Dominikowa nu se sinchisi de toanele fetei, însă o nouă grijă i se strecură în suflet... dar nu mai avu timpul să se gîndească la toate astea, căci Ewka sosise, băieții se întindeau prin tindă și trebuiau să se apuce de lucru, să facă ultimele pregătiri...

Soarele răsărise ; lumina creștea din ce în ce mai mult.

Peste noapte se lăsase un pui de ger ; băltoacele de pe drumuri și apa de pe lîngă malurile eleșteului înghețaseră, iar pe drumurile pline de glod nici vitele cele mai slabe nu puteau merge fără să alunece

Se făcuse ceva mai cald ; pe sub garduri şi pe la umbră se vedeau încă pete brumării, dar perle strălucitoare picurau de pe acoperişurile de stuf, iar din mormanele de gunoaie se înălţau fuioare de aburi. Aerul era atît de străveziu încît vedeai cîmpul din jurul satului ca-n palmă, iar pădurea părea atît de aproape încît ai fi deslușit unii copaci.

Pe cerul albastru, care se apropiase de pămînt, nu se vedea nici un nor.

Dar nu erau semne de vreme bună, căci ciorile zburau în preajma caselor, iar cocoşii cîntau.

Era duminică şi, cu toate că clopotele nu începuseră să bată, satul zumzăia ca un stup. Cam jumătate din el se pregătea pentru nunta lui Boryna şi a Jagnei.

De la o casă la alta, printre livezile albe de brumă, fetele alergau împodobite cu buchete de panglici, cu fuste de lînă şi tot felul de nimicuri.

Prin case era tevatură mare : pregătiri, încercări de rochii, găteli ! Pe uşile şi pe ferestrele deschise se auzeau izbucniri de glasuri vesele, sau chiar cîntece de nuntă.

În casa Dominikowei era, la fel, o harababură şi o zăpăceală cum sînt de obicei în asemenea zile.

Casa era proaspăt văruită şi, deşi o parte din tencuială se cojise de umezeală, se putea vedea de departe, cu atît mai mult cu cît o împodobiseră cu verdeaţă ca la Rusalii. În ajun, băieţii înfipseseră ramuri de brad la streaşina casei, în crăpăturile pereţilor, pe unde putuseră, iar poteca ce mergea de la drum pînă la uşa casei era presărată cu ramuri de brad, încît ai fi putut să te crezi într-o pădure primăvara.

Pe dinăuntru casa era tot aşa de frumos împodobită.

În dos, unde ţineau de obicei tot felul de lucruri, fusese aprins un foc mare, iar Ewka, slujnica morarului, pregătea bucatele, cu ajutorul cîtorva vecine şi cu Jagustynka.

Lucrurile de prisos din prima încăpere fuseseră mutate în cămară ; doar icoanele mai rămăseseră ;

băieţii aşezaseră pe lîngă perete bănci trainice, mese lungi. Odaia fusese şi ea proaspăt spoită, duşumeaua spălată, iar soba acoperită cu un ţol albastru. Tavanul şi grinzile, înnegrite de vreme, Jagusia le împodobise cu tăieturi de hîrtie. Maciej adusese de la tîrg hîrtie colorată şi ea tăiase frumos rotiţe dinţate, floricele şi o mulţime de chipuri, ca de pildă dulăi ţinîndu-se după oi, cu ciobanul alergînd în urma lor cu un băţ, sau un întreg alai cu părintele în frunte, cu prapuri, icoane şi altele, pe care cu greu le poţi ţine minte ; toate astea erau aşa de bine făcute, de parcă ar fi fost vii, încît oamenii, veniţi în ajun, la fedeleş, rămăseseră cu totul uimiţi. Ea ştia să facă şi alte lucruri minunate şi felurite, pe care le plăsmuia sau pe care le văzuse... aşa că nu era casă în Lipce în care să nu se găsească chipuri din acestea de hîrtie colorată.

După ce mai trebălui un timp prin cămară, ieşi să lipească restul figurilor pe pereţi, pe sub icoane, căci prin alte părţi nu mai era loc.

— Jagusia, lasă podoabele celea de hîrtie şi vezi mai bine de druşte... oamenii au să înceapă în curînd să sosească, lăutarii se şi aud cîntînd prin sat... iar tu îmi stai şi te joci...

— Avem destul timp !... răspunse ea scurt şi se opri îndată din lucru, căci nu mai avea răbdare.

Aşternu prin casă ramuri de brad, acoperi mesele cu feţe de pînză subţire, îşi mai făcu iar de lucru prin cămară, se mai ciorovăi de cîteva ori cu fraţii ei şi, în urmă, ieşi în faţa casei şi rămase cu privirile pierdute în depărtare. Nu simţea în suflet nici o bucurie. Se gîndea doar că va juca după placul inimii, că va auzi muzică şi cîntece, de care era foarte dornică. Era asemeni zilei aceleia limpezi, strălucitoare şi totuşi pătrunsă de tristeţea toamnei şi de amorţeală. Dacă toate cîte le vedea în jur nu i-ar fi arătat că în ziua aceea se mărita, nici n-ar fi ştiut. În ajun, la fedeleş, Boryna îi dăruise cele opt şiraguri de mărgele care-i rămăseseră de la răposatele... Erau în fundul lăzii ; nici nu le încercase... Nu voia să le poarte, n-avea chef de nimic... Ar fi

fugit cu dragă inimă undeva, în lumea largă... dar unde ? Nu ştia nici ea ! Totul o dezgusta, iar vorbele maică-si despre Antek îi veneau mereu în minte. El s-o fi vorbit de rău, el ? Nu putea să creadă şi nici nu voia... numai cît se gîndea la asta şi lacrimile îi umpleau ochii !... Dar dacă ?... Ieri, cînd spăla rufe în eleşteu, el trecuse pe lîngă ea şi nici n-o privise ! Iar cînd se dusese dimineaţă la spovedanie cu Boryna, se întîlniseră piept în piept în faţa bisericii... şi el se întoarse din drum ca şi cum ar fi văzut un cîine turbat... Poate că... Ei atunci, dacă-i aşa, să latre, să latre cît o pofti !...

Şi se răzvrăti împotriva lui ; dar deodată amintirea acelei seri, cînd se întorcea de la claca lui Boryna, îi răsări în minte, învăluind-o ca o răbufnire de aer cald, dogorind-o ca o flacără, înlănţuindu-i sufletul cu atîta putere încît nu mai ştiu ce-i cu ea... şi, fără să ştie cum, se trezi zicîndu-i maică-si :

— Ştii, mamă, după nuntă nu vreau să mi se taie părul [1] !

— Haida de ! De unde ţi-a mai venit şi asta ? Ai mai pomenit mireasă cu păr lung după nuntă ?

— La conac şi la oraş nu le taie părul !

— Păi sigur... că sînt desfrînate şi vor să-şi înşele bărbaţii, să pară ce nu sînt... Ia te uită la ea, vrea să ne schimbe obiceiurile ! Fetele de moşier n-au decît să se poarte cum vor, să umble cu plete ca ovreicele, să se facă de rîs, dar tu, fată de ţărani gospodari get-beget, nu eşti o dezmăţată de la oraş, tu trebuie să faci aşa cum a rînduit bunul Dumnezeu, cum se poartă toate fetele de gospodari ca noi... Ehei, ştiu eu cum e acolo la oraş, da, da... ce viaţă stricată duc oamenii. Uite, Pakulanka s-a dus să slujească acolo, şi ştii ce-a ajuns ?... Primarul a zis că a venit la primărie o hîrtie şi că în hîrtia aia scrie cum că Pakulanka şi-a strîns copilul de gît şi acum zace la închisoare... Sau Wojtek,ăl de-i neam cu Boryna, după soră-sa, s-a pricopsit atîta la oraş, că acum umblă

[1] Obicei vechi la polonezi. La nuntă miresei i se taie părul scurt. Numai fetele poartă părul lung.

prin sate cu cerşitul... şi înainte avea gospodăria lui la Wolka, avea cai, de toate, tot ce poftea... Franzele i-au trebuit. Abia s-a ales cu o traistă şi un toiag, să-şi sprijine bătrîneţile...

Dar Jagna nu asculta sfaturile acestea înţelepte, nici nu voia să audă că trebuie să i se taie părul... Ewka vru să-i arate că nu-i bine ce face, ea doar văzuse multe la viaţa ei, trăise prin mai multe sate şi an de an se ducea la Czenstochowa, cu vecinele ; Jagustynka, mereu cu împunsături, cu batjocuri, sfîrşi prin a zice şi ea :

— Păstrează-ţi cosiţele, păstrează-ţi-le ! Să aibă de ce să te apuce Boryna, să te tîrîie pe jos — după aia, o să ţi le tai tu singură... Am mai văzut eu de-alde astea...

Şi, zicînd acestea, se opri auzindu-se strigată de Witek. De cînd Antek fusese izgonit din casă, bătrîna se mutase la Boryna. Jozia nu prididea să facă singură toate treburile casei. O ajuta pe Ewka la bucătărie, dar din timp în timp dădea fuga acasă, să vadă de gospodărie, fiindcă bătrînul nu-şi mai vedea capul de-atîtea griji, iar Jozia se dusese de cu dimineaţă la fierar, să se gătească, iar Kuba, bolnav, zăcea mereu în pat.

— Vino iute, Kuba are nevoie de tine, o grăbi băiatul.

— Îi e mai rău ?

— Da, geme aşa de tare că se aude în uliţă !

— Viu acuş ! Doamne, Isuse Hristoase, mă duc numai să văd ce are şi mă întorc îndată...

— Jagusia, mişcă-te şi tu oleacă mai repede, că acu' vin fetele ! îi tot dădea ghes mama.

Dar Jagusia nu se grăbea, umbla ca adormită, se aşeza pe cîte-un scaun, apoi se ridica îndată, să se apuce de treabă ; dar lucrurile îi alunecau din mînă şi rămînea multă vreme cu privirile pe fereastră, fără să se mai gîndească la nimic. Sufletul i se legăna ca o apă, lovindu-se cînd şi cînd de amintiri, aşa cum se loveşte apa de-o piatră...

Şi în casă gălăgia creştea, căci mereu soseau vecine sau neamuri şi, după un vechi obicei, aduceau

ba pui, ba o pîine albă rotundă, o turtă, sare, făină, slănină sau o rublă de argint înfăşurată într-o hîrtiuţă, drept mulţumire că fuseseră poftite la nuntă şi ca să n-o facă pe stăpîna casei să cheltuiască prea mult.

Ele beau un păhăruţ de rachiu dulce cu bătrîna, vorbeau, se minunau, apoi plecau în graba mare.

În vremea aceasta, Dominikowa alerga în toate părţile, supraveghind totul, dînd porunci sau sfaturi; adesea îi certa pe băieţi, că-şi pierd vremea stînd degeaba, şi de îndată ce unul din ei putea să scape, ieşea iute din casă şi dădea fuga în sat, la primar, căci lăutarii se aflau acolo şi tot acolo se strînseseră şi vorniceii.

Aproape că nu fu lume la liturghie ; părintele se supără că din pricina nunţii oamenii nu veniseră la slujbă, şi avea dreptate, dar parcă în toate duminicile se ţinea o astfel de nuntă ?

Îndată după-masă începură să sosească, cu căruţele, oaspeţii din satele vecine.

Soarele trecuse de amiază şi cobora, aruncînd o lumină palidă, tomnatică ; pămîntul sclipea ca acoperit de promoroacă, în ferestre jucau văpăi, eleşteul lucea, apa din şanţurile de la marginea drumurilor scînteia ca sticla, pămîntul întreg părea scăldat în lumină, stăpînit de ultima căldură a toamnei ce murea...

O linişte neclintită înfăşura pămîntul poleit.

Ziua începea să scadă, stingîndu-se încet.

Dar în Lipce era o zarvă ca la bîlci.

De îndată ce clopotele încetară să mai bată, taraful din ograda primarului ieşi în drum.

În frunte mergeau viorile şi flautul ; după ele, toba, ţimbalele şi contrabasul împobodit cu panglici, toate le ţineau vesel isonul.

În spatele muzicanţilor veneau amîndoi peţitorii cu vorniceii, şase la număr.

Toţi erau flăcăi bine făcuţi, zdraveni, drepţi ca brazii, cu mijlocul strîns încins, cu umerii largi, jucători turbaţi, buni de gură, bătăuşi, îndrăzneţi, drăcoşi, toţi feciori de baştină din ţărani gospodari.

Mergeau în ceată, braţ la braţ, prin mijlocul drumului şi jucau cu foc, făcînd să duduie pămîntul sub picioare şi erau aşa de veseli, aşa de frumos gătiţi, încît pantalonii lor vărgaţi, brîiele roşii, panglicele atîrnate mănunchi la pălării, dolmanele albe, cu poalele fluturînd în vînt ca nişte aripi, toate străluceau într-un joc de lumini.

Şi scoteau strigăte puternice, şi cîntau voioşi, tropăind nebuneşte şi făcînd o larmă atît de mare, de-ai fi zis că o pădure tînără fusese smulsă din loc şi purtată încoace şi-ncolo de vijelie...

Lăutarii cîntau poloneza, mergînd din casă în casă să poftească nuntaşii — ici le ieşea cineva în cale să-i cinstească cu rachiu, dincolo îi poftea să intre înăuntru, în altă parte le răspundeau cu cîntece şi de peste tot le ieşeau în întîmpinare oameni îmbrăcaţi în straie de sărbătoare care îngroşau ceata, pornind mai departe şi cîntînd cu toţii împreună sub ferestrele fetelor :

Hai, druşcă mică, hai tu Kasienkă,
E-al nunţii ceas —
Şi ce-or mai cînta, ce-or mai sălta
Şi scripcă şi bas —
Cine n-o mînca şi nu s-o îmbăta...
S-o întoarce-acas' !
Hei, da dana, hei, da dana, da !

Cîntau laolaltă şi cu-atîta putere de răsuna în tot satul. Cîntecele de nuntă se auzeau pînă departe pe cîmp, treceau peste pădure, zburînd în lumea întreagă.

Oamenii ieşeau în faţa caselor, prin livezi, pe la garduri, şi mulţi dintre ei, deşi nu erau poftiţi, intrau în ceata lor, ca să-şi încînte ochii şi auzul; pînă să ajungă la casa miresei, aproape tot satul se strînsese în urma alaiului, care înainta din ce în ce mai încet, căci o liotă de copii alerga înainte zbierînd şi cîntînd.

Îi însoţiră aşa pe nuntaşi pînă la casa miresei, unde cîntară ce cîntară, apoi se întoarseră la casa mirelui.

Cît despre Witek, care mersese mîndru alături de vornicei, în scurta lui împodobită cu panglici, acum o luase înainte.

— Jupîne, vin lăutarii şi vorniceii ! strigă el pe fereastră şi alergă să vadă ce mai face Kuba.

Începură îndată o cîntare îndrăcită în faţa casei ; îndată Boryna ieşi, deschise larg uşile, se plecă înaintea lor şi-i pofti să intre ; dar primarul şi Szymon îl luară de braţ şi porniră împreună spre Jagna, căci era timpul de mers la biserică.

Boryna mergea sprinten, vioi, încît te apuca mirarea văzîndu-l, fiindcă arăta foarte tînăr ; cu părul retezat scurt, proaspăt bărbierit, dichisit, părea mai chipeş decît ceilalţi ; şi cum era un om voinic, înalt, ţanţoş şi grav totodată, bătea la ochi de departe. Bătrînul rîdea vesel cu flăcăii şi vorbea mai ales cu fierarul, care se dădea mereu pe lîngă el.

Îl însoţiră cu mare cinste pînă la Dominikowa ; lumea se dădu la o parte şi, cu zarvă mare, cîntece şi rîsete, intrară în casă.

Dar nici urmă de Jagusia ! Femeile o găteau încă în iatac. Uşa era bine închisă şi păzită... flăcăii încercau s-o descuie, făceau mici găuri în scînduri sau necăjeau fetele, care chicoteau şi ţipau de răsuna casa.

Mama, ajutată de cei doi feciori, primea oaspeţii, îi cinstea cu rachiu, îi poftea pe scaune pe oamenii mai vîrstnici, nelăsînd să-i scape nimic ; şi cîţi oameni mai erau, Doamne ! Erau aşa de mulţi încît abia mai puteai să intri în casă ; umpluseră toată tinda, înghesuindu-se pînă la poartă. Şi nu erau oameni de rînd, nu ! Erau numai gospodari de viţă, dintre cei mai bogaţi, neamuri şi cumetri de-ai lui Boryna şi de-ai lui Paczes ; mai erau şi cunoscuţi, şi alţii de prin satele vecine.

De bună seamă că nu se afla acolo nici alde Klomb, sau Winciorek, nici calicii cu un singur po-

gon de pămînt, nici pleava celor care lucrau cu ziua şi care ţineau mereu partea lui Klomb bătrînul.

Cîrnaţii nu-s pentru cîini şi nici mierea pentru porci !

Abia după vreo jumătate de oră, uşa iatacului se deschise şi nevasta organistului şi cu a morarului o aduseră pe Jagusia în încăpere ; fetele se adunară roată în jurul ei şi toate erau atît de frumoase, de-ai fi zis că sînt flori ; dar, dintre toate, Jagusia era cea mai mlădie şi stătea în mijlocul celorlalte ca un trandafir, îmbrăcată toată în alb, în catifea, împodobită cu pene, cu panglici, argint şi aur, încît ai fi putut s-o iei drept una din acele sfinte icoane purtate de credincioşi în timpul procesiunilor. Oamenii amuţiseră, cu gurile căscate. O tăcere lungă se lăsase în odaie.

Pe legea mea, cît e Mazovia de mare, n-ai fi găsit fată mai frumoasă ca ea !

Iar vorniceii începură îndată să strige şi să cînte din răputeri :

Zi, măi, din scripcă, şi tu, Jagusia,
De la mamă, tată, ziua bună ia-ţi —
Zi, măi, din fluier, şi tu, Jagusia
Ziua bună ia-ţi, de la surori şi fraţi !...

Boryna înaintă, îi apucă mîna şi îngenunche amîndoi în faţa mamei, care făcu asupra lor semnul crucii cu o icoană şi începu să-i binecuvînteze şi să-i stropească cu agheasmă. Jagusia, scăldată în lacrimi, căzu la picioarele ei, apoi îmbrăţişă genunchii celorlalţi, le ceru iertare tuturor, luîndu-şi rămas bun de la fiecare în parte. Femeile o prindeau în braţe, o strîngeau la piept şi şi-o treceau una alteia, plîngînd cu toatele. Dar cel mai cu foc plîngea Jozia, care îşi amintise de maică-sa, răposata.

Apoi ieşiră în curte, se aşezară după rînduiala cuvenită şi porniră pe jos, căci biserica nu era departe.

Lăutarii mergeau în frunte, cîntînd din toate puterile.

Veneau apoi vorniceii, ducînd-o pe Jagna, care mergea cu vioiciune, surîzînd printre lacrimile care-i atîrnau încă de gene, strălucitoare ca un crîng înflorit şi, întocmai ca soarele, atrăgînd privirile tuturor ; în părul împletit deasupra frunţii purta o coroană înaltă de argint, suflată cu aur, împodobită cu pene de păun şi crenguţe de rosmarin, de care atîrnau panglici lungi şi de toate culorile, care îi fîlfîiau în urmă ca un curcubeu, fusta era albă şi încreţită pe talie, corsetul din catifea albastră ca cerul, cusut cu argint, cămaşa cu mîneci înfoiate se termina la gît prin festoane bogate, brodate cu fir albastru ; în jurul gîtului avea şiraguri de mărgele şi de chihlimbar care-i cădeau pînă sub sîni.

În urma ei, fetele îl însoţeau pe Maciej.

Ca stejarul zdravăn şi rămuros lîngă bradul zvelt, aşa părea el pe lîngă Jagusia ; păşea legănîndu-se şi privind de o parte şi de alta a drumului : i se păruse că l-a zărit pe Antek prin mulţime.

Îndată după ei venea Dominikowa cu peţitorii, fierarul şi nevastă-sa, Jozia, morarul şi nevastă-sa, nevasta organistului şi toţi fruntaşii satului.

În urmă, cît era drumul de larg, venea întreg satul.

Soarele stătea să apună ; atîrna deasupra pădurii, roşu, enorm, scăldînd tot drumul, eleşteul şi casele, cu luminile lui sîngerii. Şi ei mergeau încet prin mijlocul acestui rîu de flăcări şi peste tot vedeai sclipind panglici de-ţi luau ochii, pene de păun, flori, pantaloni roşii, rochii de lînă portocalie, broboade, dolmane albe — era ca un cîmp smălţat de flori, clătinîndu-se şi unduind încet la adierea vîntului, iar din timp în timp, druştele începeau să cînte cu vocile lor subţiri :

Vai, se duc carele, se tot duc la vale
Vai şi plîng, Jagusko, cu-amar şi jale...
Hei !
Vai, vai, şi-ntr-una-ţi cîntă din căruţă —
Vai, de-alean îţi cîntă, Jagus, drăguţă...
Hei !

Dominikowa boci tot drumul ; se uita la fiică-sa ca la o icoană şi nu mai avea urechi pentru nimeni.

La biserică Ambrozy şi aprinsese în altar lumînările.

Ajungînd sub nartex, se aşezară la rînd doi cîte doi şi înaintară spre altar. Preotul tocmai ieşea din sacristie.

Cununia se făcu la iuţeală. Sfinţia-sa se grăbea să se ducă la căpătîiul unui bolnav. La ieşirea din biserică, organistul cîntă la orgă cîteva mazurci, poloneze şi *cujaviene*[1] atît de vesele încît picioarele credincioşilor începură a se mişca singure şi, pe legea mea, s-ar fi apucat să cînte în gura mare, dacă nu s-ar fi oprit la timp !

Se întoarseră în neorînduială, înţesînd drumul, gălăgioşi, mergînd alandala ; vorniceii şi fetele ţipau ca-n gură de şarpe.

Dominikowa alergă înainte, şi cînd nuntaşii se arătară, ea aştepta de-acu în prag, să le ureze bun sosit tinerilor însurăţei, ţinînd în mînă o icoană, pîine şi sare. Apoi le făcu tuturor o plecăciune, îl îmbrăţişă pe fiecare şi-i pofti în casă.

Lăutarii începuseră să cînte în tindă şi care cum trecea pragul, prindea îndată de mijloc prima femeie pe care-o întîlnea în cale şi, cu paşi uşori, îşi lua locul la joc, apoi, ca un şarpe sclipitor de culori, perechi-perechi făceau înconjurul încăperii, se întorceau, se aplecau, pe urmă iar o luau îndărăt, bătînd tare din picior, legănîndu-se frumos, alunecînd, învîrtindu-se, unul după altul, cap lîngă cap, unduind ca un lan de secară coaptă, plin cu albăstrele şi maci sălbatici... Jagusia şi Boryna jucau în frunte, ca miri ce erau.

Luminile aşezate pe prichiciul sobei tremurau, casa se zguduia din temelii, iar pereţii păreau gata să crape de atîta mulţime de oameni şi tropot.

Jocul ţinu astfel o bucată de vreme.

[1] Dans originar din Cujavia (Kujawy), provincie poloneză.

Apoi lăutarii începură să cînte primul dans pentru mireasă, cum e obiceiul din timpuri străvechi.

Lumea se strînse pe lîngă pereţi, umplînd toate ungherele, iar flăcăii alcătuiră un cerc mare în mijlocul căruia mireasa începu să joace. Sîngele îi clocotea ; pe faţa roşie aprinsă ochii ei albaştri şi dinţii albi străluceau parcă şi mai puternic ; dansa fără încetare, schimbîndu-şi mereu cavalerul, căci trebuia să joace cu fiecare la rînd.

Lăutarii cîntau aşa de tare, că le amorţiseră mîinile, dar Jagusia părea că abia atunci începuse să danseze ; se înroşise şi mai mult şi se învîrtea atît de nebuneşte încît panglicile şfichiuiau aerul în urma ei, izbindu-le celorlalţi feţele, iar rochiile umflate de vîrtejul dansului umpleau casa.

Desfătaţi la culme, flăcăii băteau cu pumnul în masă, ţinînd tactul şi strigînd de mama focului.

Abia pe la sfîrşit, ea îl alese pe mire. Boryna atît aştepta ; repezindu-se spre ea ca o pisică sălbatică, o apucă de mijloc şi o învîrti pe loc ca o furtună, strigîndu-le lăutarilor :

— Mazurca, băieţi, dar să-i ziceţi una aşa cum ştiu eu !

Muzicanţii începură să sufle în instrumentele lor cu atîta putere încît încăperea se preschimbă într-un cazan clocotitor.

Boryna o strînse pe Jagna şi mai tare de mijloc, apoi, ridicîndu-şi poalele dolmanului şi potrivindu-şi pălăria, izbi cu tocul în pămînt şi începu să se învîrtească repede, într-un ritm îndrăcit.

Hei ! Ăsta zic şi eu joc, nu glumă ! Se învîrtea în loc, scurt, pe jumătate, şi bătea din călcîie, scoţînd aşchii din podea ; apoi striga, îi dădea drumul Jagusiei, răsucind-o atît de iute încît amîndoi păreau un ghem ; şi se învîrteau, se învîrteau prin încăpere ca un fus plin ; erau numai putere şi mişcare !

...Muzicanţii cîntau să li se spargă instrumentele. Cîntau ca-n Mazovia...

Ceilalţi se strînseseră pe la uşi, prin toate colţurile, fără să vorbească, cu privirile fermecate.

El juca neobosit şi din ce în ce mai înfocat. Unii dintre privitori nu se mai puteau stăpîni, picioarele începeau să li se mişte fără voie, aşa că începură să tropăie în tact, iar cei mai înfierbîntaţi prindeau de mijloc cîte-o fată şi intrau în joc, fără să mai ţie seamă de nimic.

Jagusia era, de bună seamă, o fată voinică, dar curînd osteni şi începu să-i scape din mîini ; abia atunci el se opri şi o duse în iatac.

— Pentru că eşti aşa de voinic, te socotesc fratele meu şi te rog să-mi faci cinstea să mă laşi să-ţi botez eu primul copil ! strigă morarul, luîndu-l de braţ.

Se îmbrăţişară cu foc, apoi, muzica oprindu-se, începu cheful.

Dominikowa cu feciorii ei, fierarul, Jagustynka umblau printre oaspeţi cu sticle pline şi cu pahare, bînd în sănătatea fiecăruia. Jozia şi cumetrele împărţeau printre oaspeţi tăvile pline cu pîine tăiată felii şi plăcinte aşezate pe tăvi.

Larma creştea fără încetare, căci fiecare avea de spus cîte ceva, iar mîinile se întindeau mereu spre pahare, pentru că toţi voiau să petreacă din plin la o nuntă ca aceasta.

Pe bănci, lîngă fereastră, stăteau morarul cu Boryna, primarul, organistul şi oamenii de vază ai satului ; o sticlă de rachiu tare şi dulce trecea a nu ştiu cîta oară dintr-o mînă într-alta ; li se mai aduse şi bere ; şi beau pe întrecute, prinzîndu-se de braţ şi cinstind frăţeşte. În încăpere erau o mulţime de oameni şi toţi se împărţiseră în cete, după gustul şi dorinţa fiecăruia, trăncănind în gura mare şi deşertînd pahar după pahar.

În iatacul luminat de-o lampă împrumutată de la organist se adunaseră gospodinele, cu nevasta organistului şi a morarului în frunte ; se aşezaseră mîndre pe lăzile sau pe băncile acoperite cu ţoale de lînă ; sorbeau miere printre dinţi şi rupeau uşor între degete bucăţi de turtă-dulce ; rar dacă vreuna dintre ele arunca un cuvînt ; o ascultau cu smere-

nie pe nevasta morarului, care vorbea despre copiii ei.

Oameni se aflau şi în tindă, îngrămădindu-se şi în partea cealaltă a casei, încît Ewka trebui să-i alunge, căci se făceau mari pregătiri pentru ospăţ ; mirosuri ademenitoare se şi răspîndiseră în toată casa, gîdilînd nările.

Tineretul se răspîndi în faţa casei, în hudiţă şi pe prispă ; noaptea era răcoroasă, liniştită, semănată cu mii de stele ; vorbeau şi petreceau zgomotoşi ; rîsetele, ţipetele nu mai conteneau — cei mai mulţi se fugăreau prin livadă, iar cei mai în vîrstă le strigau pe fereastră :

— Căutaţi floricele ? Hei, fetelor, luaţi seama să nu pierdeţi altceva pe întuneric !

Dar cine-i asculta ?

În odaia din faţă, Jagusia şi Nastka Golembianka se plimbau ţinîndu-se de mijloc şi mereu îşi şopteau ceva la ureche şi pufneau în rîs ; Szymek, feciorul cel mare al Dominikowei, le privea ; n-o scăpa din ochi pe Nastka ; cu sticla de rachiu în mînă, îi tot da tîrcoale, surîzîndu-i şi aruncîndu-i cîte-o vorbă.

Fierarul, îmbrăcat ca de sărbătoare, într-un surtuc negru şi cu pantaloni scoşi peste turetca cizmelor, alerga mai abitir decît toţi ; îl vedeai pretutindeni, cinstea cu toţi oaspeţii, îi poftea, îi îmbia, vorbea cu ei, apoi se făcea nevăzut şi peste tot îi zăreai căpăţîna roşcovană şi faţa plină de pistrui.

Flăcăii şi fetele mai jucară ce mai jucară, dar nu prea mult şi fără tragere de inimă, căci erau cu gîndul la bucate...

Bătrînii şedeau de vorbă ; primarul, care se cam afumase, vorbea din ce în ce mai tare, se umfla în pene şi izbea cu pumnul în masă, poruncind :

— Eu, primarul, vă spun astea, aşa că trebuie să mă credeţi pe cuvînt. Sînt slujbaş, am primit poruncă să adun obştea satului şi să punem o taxă de cîţiva groşi la pogon, să zidim o şcoală...

— Poţi să votezi, Piotr, şi zece groşi de pogon — nu dăm un ban !

— Nici un ban ! strigă cineva.

— Tăceţi, că vorbesc eu, primarul !

— N-avem noi nevoie de asemenea şcoală, zise Boryna.

— N-avem nevoie ! repetară alţii în cor.

— Hm !... Păi la şcoala din Wola copiii mei s-au dus trei ierni la rînd, şi ce crezi ? nici *Tatăl nostru* nu ştiu să-l citească... Cu aşa şcoală, mai bine lipsă...

— Să-i înveţe mă-sa rugăciunile, că şcoala nu-i făcută pentru asta ! V-o spun eu, care mi-s primarele vostru !

— Dar la ce-i bună şcoala, hai ? izbucni unul din Wola, sărind de pe scaun.

— Eu, primarul, am să vă spun, dar ascultaţi bine şi cu băgare de seamă... Avînd în vedere că...

Dar nu mai avu cînd să spună ce avea el în vedere. Szymon răcni deodată că evreii şi împărţiseră pădurea vîndută şi că se pregăteau s-o taie. Nu aşteptau decît să se lase gerul, ca să care lemnul cu săniile.

— De împărţit s-o împartă cît or pofti ! Dar s-o taie — s-aştepte ei mult şi bine ! strigă Boryna.

— Să facem o plîngere !

— Degeaba, ipistatul ţine cu boierul ; mai bine-ar fi să mergem cu toţii şi să-i alungăm pe tăietori.

— Să nu-i lăsăm să se atingă de nici un copac !

— Să ne plîngem tribunalului !

— Noroc, Maciej, lasă, nu-i vremea acum să hotărîm ! Cînd eşti beat, te iei de piept şi cu Dumnezeu ! zise morarul, umplînd paharele.

Vorbele, ameninţările acestea nu-i conveneau ; el se înţelesese cu evreii să le taie arborii la joagărul lui de lîngă moară.

Băură încă puţin şi se ridicară de pe bănci, căci începuseră pregătirile pentru ospăţ ; gospodinele aduceau şi aşezau pe mese străchini, farfurii...

Dar ţăranii tot se mai gîndeau la pădure, căci întîmplarea cu pădurea le stătea în inimă ca un

ghimpe ; așa că se adunară din nou și, micșorînd glasurile, să n-audă morarul, se sfătuiră să-și dea întîlnire tot la Boryna, ca să ia o hotărîre...

Nu isprăviră de vorbit, cînd Ambrozy se amestecă în ceata lor ; întîrziase, căci plecase cu părintele la bolnavul acela care locuia la Krosnowa, peste trei sate, și acum se puse zdravăn pe băutură, ca să cîștige timpul pierdut... dar nu dovedi, căci femeile mai în vîrstă începură să cînte în cor :

Hai, flăcăi și fete,
Haideți, ce mai stați ?
Oameni buni, la masă,
Luați și ospătați !

La care vorniceii răspunseră, jucînd cu scaunele :

I-am poftit și-ndat' —
S-au și așezat.
Puneți dinainte —
Și-or mînca pe dat' !

Și se îndreptară cu toții încet spre mese și începură să se așeze pe scaune.

Ca de obicei, mirii ocupară primul loc, iar la dreapta și la stînga lor se așezară fruntașii satului, cei mai respectați, după avere și vîrstă ; mai încolo luară loc fetele și copiii ; abia încăpuseră cu toții, cu toate că mesele fuseseră așezate de-a lungul a trei pereți. Numai lăutarii nu se așezaseră și vorniceii, căci ei trebuiau să slujească mesenilor, unii cu muzica, ceilalți cu împărțitul bucatelor.

Gălăgia încetă îndată, organistul spuse o rugăciune cu voce tare și doar fierarul o repetă, căci se părea că știe puțină latinească, apoi băură cîte-un păhăruț închinînd și ca să-și facă poftă de mîncare.

Bucătăresele, ajutate de vornicei, începură numaidecît să aducă vase uriașe, aburinde cu mîncare și, împărțindu-le, cîntau :

V-aducem supă cu orez —
Să vă lingeți pe bot.
Și-n ea o găină,
Cu fulgi cu tot !

Iar în al doilea rînd, ziceau :

Măruntaie-acu' sărate
Sărate și piperate,
Să le mîncați pe-nfundate !

Lăutarii se așezară lîngă sobă, cîntînd încet felurite cîntece, ca lumea să mănînce mai cu poftă. Mîncau încet, tacticos, aproape în tăcere, — rar dacă arunca cineva cîte-o vorbă. Clefăitul gurilor, clinchetul lingurilor umpleau încăperea : cînd își mai potoliră puțin foamea, fierarul făcu să treacă din nou o sticlă plină din mînă în mînă, cu care prilej oamenii începură să vorbească în șoaptă, sau mai tare, de la o masă la alta.

Numai Jagusia nu mînca aproape nimic ; degeaba o îndemna Boryna, apucînd-o de mijloc și rugînd-o ca pe-un copil ; obosită și încălzită cum era, nu putu să înghită nici o bucățică de carne. Bea numai bere rece și-și plimba privirile prin odaie, neascultînd decît rar de tot șoaptele lui Boryna.

— Jagus, spune-mi, ești mulțumită ? Frumoasa mea ! Jagus, nu te teme, are să-ți fie așa de bine în casa mea cum nu ți-a fost nici într-a mamei tale... Ai să fii cocoană, Jagus, ai să fii cocoană... am să-ți iau o slujnică, să nu te trudești prea mult... ai să vezi tu !... îi murmura el încet, privind-o în ochi, topit, fără să ia seama la ceilalți, care rîdeau de el în gura mare.

— Ia uitați-vă cum se mai întinde motanul la oala cu smîntînă !

— Drace, ce bucățică !

— Se învîrtește pe lîngă ea, îi dă tîrcoale mai abitir ca un cocoș !

— Ia te uită cum se mai gudură, babalîcul ! strigă primarul.

— Ca un dulău pe geru-ăl mare ! mormăi cu arțag moș Szymon.

Un tunet de rîs îi întovărăși vorbele ; morarul nu mai putea, se cutremura tot și, aplecîndu-se peste masă, dădu în ea o dată cu pumnul.

Bucătăresele cîntară din nou :

Adu-ncoa' bob gras de mei,
Slăbănogii vor și ei !

— Jagna, ia fă-te-ncoa, să-ți spui ceva ! zise primarul. Și aplecîndu-se prin spatele lui Boryna, cum ședea de-a dreapta lui, o ciupi de șold : Mă chemi la botez, hai ? o întrebă rîzînd.

Se uita la ea mai-mai s-o mănînce — o plăcea grozav.

Ea se înroși toată, iar cumetrele se puseră pe rîs ; un roi de glume și de vorbe deșucheate umplu încăperea. Femeile îi dădeau sfaturi cum să se poarte cu bărbatul :

— Seara, ai grijă, încălzește-i bine la sobă plapuma !

— Și nu uita să-l pui să mănînce vîrtos, întîi și-ntîi să mănînce vîrtos, să prinză puteri...

— Și giugiulește-l, lingușește-l, alintă-l !

— Să-l iei cu binișorul, auzi ? că așa îl duci mai bine de nas ! trăcăneau ele la rînd, cum fac muierile cînd au băut un pic și-și dau drumul la gură.

Încăperea zbîrnîia de rîsete. Și cum cumetrele nu mai conteneau cu măscările, morăriță începu să le dojenească, zicîndu-le că nu-i frumos să vorbească astfel cînd de față mai sînt și fete mari și copii. Dascălul, la rîndul lui, le mustră și el că e mare păcat să semene desfrîul și să dea pilde rele.

— Căci, zicea el, așa a spus Domnul nostru Isus Hristos, iar sfinții apostoli și ei tot așa au zis și toate astea stau scrise colo, negru pe alb, în cărțile latinești, că mai bine e să ucizi decît să fii desfrînat, că, dacă-i faci pe cei nevinovați să roșească, e ca și cum ai batjocori cele sfinte ; așa scrie în sfînta *Scriptură :* necumpătarea la beție, la mîn-

care şi în fapte va fi straşnic pedepsită — da, ascultaţi-mă pe mine, oameni buni ! strigă el cleios, cu limba împleticită în gură.

— Porcul, ia uite cine s-a găsit să ne strice cheful !

— Se bate pe burtă cu părintele şi de-aia face pe sfîntul !

— Să-şi astupe urechile, dacă i-e ruşine !

Fel de fel de vorbe usturătoare se încrucişau pe deasupra mesei, dascălul nefiind prea iubit în sat.

— Azi avem nuntă, aşa că nu e păcat să petrecem, să rîdem şi să ne veselim, asta v-o spun eu, primarul, stimaţi comeseni !

— D-apoi ce, Isus nu umbla pe la nunţi şi nu bea vin ?... spuse Ambrozy serios, dar cu jumătate de glas ; apucase să se îmbete bine, şi cum stătea tocmai la capătul mesei, lîngă uşă, nimeni nu-l auzi.

Acum sporovăiau cu toţii deodată şi rîdeau, ciocnind paharele şi mîncînd din ce în ce mai încet, ca să se satură pe îndelete. Cei mai mulţi îşi dăduseră drumul la curea şi se întindeau, ca să-şi facă mai mult loc.

Bucătăresele intrară cu alte bucate şi cîntară :

Grohăit-ai, guiţat-ai
Şi-n grădină ai tot rîmat,
Acu' paguba plăteşte-o,
Tot cu vîrf şi îndesat !

— Drace, da' ştiu c-au cheltuit ceva ! se minunau oamenii.

— Nunta asta eu cred că face cam la o mie de zloţi !

— Păi cum nu ! Dacă a primit şase pogoane de pămînt...

— Petrec pe socoteala copiilor !

— Şi ia te uită la ea ce spăşită e !

— Da' lui Maciej îi sclipesc ochii ca la pisica sălbatică !

— Ce tot vorbiţi, că-i putrezit de tot !

— Are el vreme să plîngă !

— Nu-i el din ăia care plîng. Mai degrabă pune mîna pe retevei !

— Asta îi zisei şi eu nevestei primarului, cînd am auzit că i-a trimis peţitori.

— Da' ea de ce n-o fi venit azi ?

— La naiba, azi-mîine trebuie să nască !

— Aş băga mîna-n foc că, de îndată ce vor începe jocurile la crîşmă, Jagna o să alerge iar după flăcăi.

— Păi Mateusz ce aşteaptă ?

— Cum, cum ?

— La naiba ! Wawrzonowa a auzit ce-a spus Mateusz la crîşmă.

— Să ştii că de-aia nu l-au poftit să ne cînte !

— Bătrînul ar fi vrut, dar Dominikowa s-a împotrivit, toată lumea cunoaşte povestea...

— Lumea mai bîrfeşte, că aşa-i făcută. Ce, i-a văzut cineva ?

— Va să zică toate astea nu sînt decît palavre, vorbe aruncate în vînt ?

— Dar Bartek Koziol i-a văzut împreună astă-primăvară în pădure, cu ochii lui.

— Koziol e-un hoţ şi-un mincinos, s-a judecat cu Paczesiowa pentru porcul ei, şi acum se răzbună trăncănind verzi şi uscate.

— Mai sînt şi alţii care au ochi şi văd !

— O să iasă rău, să vedeţi !... Eu nu mă amestec, dar cred că Antek şi ceilalţi copii au fost nedreptăţiţi, şi Dumnezeu nu iartă, nu, nu...

— Aşa-i, Dumnezeu nu se grăbeşte, şi cînd bate, nu bate cu parul...

— Şi despre Antek se spun multe... cum că au fost văzuţi împreună pe ici, pe colo, şi cum puneau la cale să se întîlnească...

Glasurile scădeau din ce în ce mai mult, mesenii îşi cleveteau gazdele cu tot mai multă răutate, criticînd fără îndurare familia întreagă, fără s-o cruţe nici pe bătrînă ; cît despre feciori, n-aveau decît milă pentru ei.

— Ce, nu-i păcat ? Flăcăi mari cu barbă, cu mustăţi ! Szymek a şi împlinit treizeci de ani şi nu-l lasă să se însoare, nici măcar să plece de-acasă, şi-i otrăveşte aşa zilele de pomană.

— Da, adevărat, mai mare ruşinea, flăcăi mari şi să-i pună să facă treabă ca muierile !

— Numai ca să nu-şi murdărească Jagusia mînuţele !

— Şi fiecare are cîte cinci pogoane de pămînt, aşa că s-ar putea însura !

— Doar sînt atîtea fete în sat !

— Marcycha a ta aşteaptă cam de multişor ! Şi pămîntul ei e chiar lîngă al lor !

— Vezi mai bine de Franka ta, să n-o păţească cu Adam !

— Bătrîna e-o diavoliţă, asta-i ştiut, iar băieţii sînt nişte găgăuţi şi nişte molîi !

— Cogeamite flăcăii şi să nu poată ei să se dezlipească de fusta mamei !

— S-or dezlipi ei, n-ai teamă... ia te uită, Szymek îi tot dă tîrcoale Nastusiei Golembianka.

— Aşa era şi tatăl lor, după cît mi-amintesc, iar bătrîna, cînd era tînără, nu era mai brează decît Jagna !

— Aşchia nu sare departe de trunchi ! Cum e mama, aşa-i şi fata !

Muzica încetă, lăutarii trecură în partea cealaltă a casei, căci masa se isprăvise.

Se făcu deodată tăcere ca-n biserică, cînd iese preotul cu sfintele daruri ; dar după o clipă larma se înteţi, glasurile izbucniră cu şi mai multă tărie ; era ca un cazan care fierbe, toţi vorbeau deodată, strigau şi îşi povesteau peste masă, că nu se mai înţelegeau unul cu altul.

Pe urmă, oaspeţilor de seamă li se aduse supă de crupe, dreasă cu miere şi mirodenii, iar celorlalţi li se turnă din plin votcă tare şi bere.

Mulţi dintre ei nici nu mai luau seama la ce beau, căci se ameţiseră şi o mare mulţumire îi cuprinsese. Cu picioarele desfăcute, într-o rînă, cu capul dat pe spate, se aşezau cum le venea mai bine, de

căldură unii îşi descheiau nasturii, se lăsau pe masă, izbind cu pumnii în ea, făcînd să sară blidele, se apucau de mijloc sau pe după gît, pălăvrăgind şi vărsîndu-şi unul altuia necazul, ca de la frate la frate, ca un adevărat creştin faţă de semenul său tot creştin.

— Of, că greu mai e de trăit pe lumea asta ! Vai de noi şi de noi !

— Omul cît trăieşte numai rabdă şi pătimeşte !...

— Afară, javrelor !...

Pe sub mese, cîinii se băteau pe ciolane, mîrîind.

...Şi nu-i altă mulţumire decît atunci cînd te întîlneşti om cu om şi stai de vorbă la un păhăruţ, şi-ţi spui păsurile, şi poţi să-l ierţi pentru toate necazurile pe care ţi le-a pricinuit. Bineînţeles, nu cînd e vorba de grîul pe care ţi l-au păscut vitele altuia, sau de haturile tăiate, căci asta-i treaba tribunalului, şi martorii pot să arate cine e vinovat şi cine nu, ci despre pricinile mărunte ce se ivesc între vecini : ba vreo jivină îţi scurmă livada, ba se ceartă muierile, sau se bat copiii, cum se întîmplă uneori... La naiba, petrecerile au fost făcute parcă într-adins pentru asta, ca să treacă supărările şi între oameni să domnească frăţietatea şi buna învoire !

— Şi barem de-ar ţine pacea asta cît o zi de nuntă !

— Da' de unde, că ziua de mîine vine ea şi singură ! De soartă, orice-ai face, nu scapi, poate numai în groapă ; vine ea, n-ai grijă, te-apucă bine, îţi pune jugul după ceafă, te tîrăşte prin necazuri ; şi mergi, dacă poţi, sărman norod, şi varsă-ţi sîngele, vezi-ţi de-ale tale şi nu lăsa să-ţi scape din mînă nimic, ca să nu pici sub roată !

— Dumnezeu i-a făcut pe oameni ca să fie ca fraţii, dar ei trăiesc ca lupii şi se sfîşie între dînşii !

— Nu-s lupi, bieţii de ei, îi învrăjbeşte sărăcia, îi împarte şi-i aruncă unul asupra altuia, de se muşcă şi se bat pe cîte-un ciolan, taman ca cîinii...

— Nu-i numai sărăcia, nu, mai e și Necuratul, care-ți întunecă mintea, ca să nu mai vezi ce e rău și ce e bine !

— Așa-i, așa-i, și-ți suflă în inimă ca într-o vatră gata-gata să se răcească, pînă cînd îți trezește iar poftele și mînia, și toate păcatele !

— De bună seamă, cine-i surd la glasul lui Dumnezeu, mai bucuros ascultă cîntarea iadului !

— Altădată nu era ca azi, nu ! Oamenii erau ascultători, mai buni, îi cinsteau pe bătrîni !

— Și avea fiecare atîta pămînt cît putea să muncească, și pășune, și livadă, și pădure.

— De biruri, nici pomeneală !

— Sau lemne, cumpăra cineva ? Nici vorbă ! Te duceai cu căruța la pădure și luai cît pofteai, chiar cel mai bun brad sau stejar !... Avea și moșierul, și țăranul !

— Și-acu nici unul, nici altul, doar străinii, sau mai știu eu cine.

— Ticăloșii ! S-au așezat aici ca la ei acasă. Ei, hai, încă o dată noroc, e-adevărat ce spun eu, e-adevărat ce spui și tu, numai să fie dreptate în toate !...

— Moșierii sînt niște porci ! Noroc ! Să bei rachiu, nu-i păcat, numai să-l bei cum trebuie, cu frații ; atunci îți dă sănătate, curăță sîngele și alungă bolile !

— Cînd e vorba de băut, ți-ajunge un sfert, dar ca să bei rachiul așa, să-ți tihnească, ai nevoie de-o duminică întreagă ! Ai de lucru ? Așterne-te pe treabă, muncește cît poți și cît te țin picioarele !... Iar cînd ai, ca să zic așa, un prilej, o nuntă, o cumetrie, sau cînd cineva moare, găsește-ți puțin timp și pentru asta, odihnește-te, bucură-te de viață ! Dacă te lovește vreo nenorocire, dacă-ți pierzi muierea, dacă-ți crapă vitele, dacă ți s-a aprins casa, asta-i voia lui Dumnezeu, nu te împotrivi, căci la ce bun, sărman de tine, să strigi și să te bocești ? N-ajută la nimic ; n-ai să faci altceva decît să-ți strici liniștea, și tot ce mănînci urzică ți se pare în gură ! Mai bine să înduri cît poți și să-ți pui nă-

dejdile în mila Domnului... Dacă ţi se întîmplă ceva şi mai rău, dacă moartea te înşfacă de gît şi te priveşte drept în ochi, nu încerca să-i scapi, tu n-ai nici o putere, căci totul e în mîinile lui Dumnezeu...

— Aşa-i, parcă poţi să ştii cînd vine Isus la tine, să-ţi spună: „Pînă acu, omule, ai fost al tău, de-acu înainte eşti al meu“ ?

— Aşa-i, aşa-i ! Poruncile lui Dumnezeu zboară deasupra noastră ca nişte fulgere şi nimeni, nici preotul, nici ăl mai deştept dintre oameni nu poate să le pătrundă, pînă ce nu cad asupra norodului ca nişte grîne coapte !

— Şi tu, omule, n-ai decît un lucru de făcut : să faci ce trebuie să faci şi să trăieşti aşa cum cer sfintele porunci. Nu căta de loc să priveşti înaintea ta. Dumnezeu te răsplăteşte după cuviinţă şi te va răsplăti din belşug, dacă i-oi îndeplini poruncile.

— Numai aşa am răzbit prin lume noi, polonezii, şi-aşa va fi în vecii vecilor. Amin !

— Cu răbdare străbaţi orice, chiar şi porţile iadului !

Aşa vorbeau ei între ei, bînd zdravăn, şi fiecare-şi descărca inima şi tot ce-i stătea de mult în gît ca un os. Dar cel mai vorbăreţ şi mai zgomotos dintre toţi era Ambrozy ; şi nimeni nu-l asculta, căci fiecare vorbea şi voia să se facă auzit, fără să mai asculte ce spune celălalt... Încăperea clocotea de-a binelea, cînd Ewka şi Jagustynka intrară înăuntru, ducînd cu mare pompă un linguroi cît toate zilele, împodobit cu panglici. Un lăutar, care venea în urma lor, cînta din scripcă, în timp ce ele strigau :

Hai uşor-uşurel —
Hai, de la mas' sculaţi !
Şi trei groşi de fiecare
Bunătate de mîncare,
Gospodinei daţi !
Şi-ncă zece c-a gătit
Piperat, usturoiat —
Hai, gospodinei daţi !

Oamenii erau sătui, mulțumiți, ghiftuiți de bucate și de băutura care curgea din belșug, așa că unii aruncară în lingură chiar o piesă de argint.

Apoi începură să se ridice cu toții de pe la mese și, încet-încet, se împrăștiară care încotro : unii afară, la aer, alții în tindă ; o parte din ei rămase în încăpere, vorbind mai departe ; alții se îmbrățișau cu prietenie ; cîțiva se clătinau de pe-acum, izbindu-se cu capul de pereți, sau unii de alții, cum fac berbecii, ceea ce nu era de mirare, căci masa fusese zdravăn stropită cu rachiu.

La masă nu mai rămăsese decît primarul și morarul ; se certau, repezindu-se unul la altul ca niște vultani, cu o înfocare așa de mare încît Ambrozy veni să-i împace cu rachiu.

— Vezi-ți de-ale tale, sărăntocule, și lasă gospodarii în pace ! mîrîi primarul.

Nașul se îndepărtă amărît, strîngînd sticla la piept, apoi, izbind o dată în pămînt cu piciorul lui de lemn, porni în căutarea cuiva cu care să bea și să pălăvrăgească.

Flăcăii și fetele făceau haz pe hudiță, sau, ținîndu-se de mijloc, se plimbau pe drum, vorbind și hîrjonindu-se, de duduia pămîntul de-atîtea alergături și strigăte. Noaptea era limpede, luna se oglindea în eleșteu, luminîndu-l atît de tare încît pînă și cele mai mici cerculețe, alcătuite parcă de ploaia subțire a razelor, se deslușeau bine la suprafață, ca niște șerpi neliniștiți ; era destul de frig, noroiul se sfărîma sub picioare, iar bruma, înălbind acoperișurile, poleise tot pămîntul.

Era tîrziu, căci primii cocoși începuseră să cînte în sat.

În vremea asta, în casă se făceau pregătiri pentru joc.

Și de îndată ce lăutarii mîncară și se odihniră un pic, începură să cînte ușurel, îmbiind oaspeții.

Dar nu fu nevoie să fie îndemnați prea mult, căci începură să se reverse zgomotoși în încăpere : viorile le deschideau atît de mult pofta de joc încît picioarele se mișcau singure, dar degeaba, fiindcă

flăcăii se simțeau încă greoi după atîta mîncare. Unul sau doi încercară să joace puțin, dar se strecurară repede în tindă să fumeze o țigară, rezemați cu umerii de pereții trainici ai casei.

Femeile o luaseră pe Jagna în iatac ; Boryna stătea pe prispă cu Dominikowa, în vreme ce oamenii mai în vîrstă ședeau pe bănci și prin unghere, sfătuind, așa că în casă nu rămăseseră decît fetele, care rîdeau între ele, dar, plictisindu-se repede, începură să joace fel de fel de jocuri, ca să-i mai trezească nițel pe flăcăi.

Se jucară mai întîi „de-a vulpea oloagă".

Îl îmbrăcară într-un cojoc întors pe dos pe Jasiek, poreclit „Fariseul". Era un gură-cască, un tont, batjocura satului. Cu toate că era om în toată firea, mereu umbla cu gura larg deschisă, se juca cu copiii și le făcea cu ochiul fetelor : un nerod. săracul. Dar cum era singurul flăcău care avea zece pogoane, îl pofteau peste tot. Jozia Borynianka făcu pe iepurele.

Și ce mai rîs, Doamne, ce rîs !

La fiecare pas, Jasiek, care era vulpoiul olog, întindea mîinile și buf ! cădea la pămînt ca un buștean, căci toți îi puneau piedică, și Jozia sărea așa de frumos în lături, se ridica în două labe și-și mișca buzele cu atîta haz încît un iepure viu n-ar fi făcut nici două parale pe lîngă ea.

Pe urmă se jucară „de-a pitpalacul".

Nastka Golembianka era „pitpalacul" și se ferea așa de bine, se strecura cu atîta îndemînare prin încăpere, că nimeni nu putea s-o prindă, și din cînd în cînd aluneca de bunăvoie în brațele cîte unui flăcău, ca s-o învîrtească la joc.

Pe urmă se jucară și „de-a purcelușul".

În cele din urmă, unul dintre vornicei, pare-mi-se Tomek Wachnik, făcu pe barza ; înfășurîndu-se din cap pînă-n picioare într-un giulgiu, clămpănind din cioc, două scîndurele lungi, ca o barză adevărată, încît Jozia, Witek și cei mai mici începură să alerge după el și să strige :

Clad, clad, clad
Maică-ta e-n iad,
Şi-acolo ce face ?
La prunci turte coace.
Ce rău a făcut ?
Prunci a omorît.

Şi se împrăştiau strigînd şi ascunzîndu-se prin colţuri, ca puii de potîrniche, căci el îi urmărea, îi ciupea cu ciocul şi bătea din aripi.

Odaia se cutremura de rîsetele, de goana şi de gălăgia pe care-o făceau.

Şi jocurile ţinură aşa ca la un ceas, cînd primul vornicel făcu un semn, cerînd linişte.

Femeile o scoteau pe Jagusia din iatac, acoperită cu o pînză albă ; o aşezară în mijlocul odăii, pe-o copaie învelită într-un cearşaf. Fetele se prefăcură că vor s-o răpească, dar nevestele şi bărbaţii o apărau ; atunci ele se adunară în faţă şi începură să cînte cu jale, de parcă ar fi bocit :

Nu sta şi socoate,
Coroniţa scoate-o —
Scufă ai, frumos brodată,
Asta ţi-i de-acum găteala,
Pune-o dar, surată !

Şi ridicară pînza cu care era acoperită.

Ea purta acum o scufă peste cosiţele împletite, dar părea şi mai frumoasă, căci nu făcea altceva decît să surîdă şi, foarte veselă, îşi plimba de la unul la altul ochii strălucitori.

Lăutarii cîntau încet, şi toată lumea de faţă, bătrîni şi tineri, şi chiar copiii, cîntară *Cîntecul hameiului* într-un singur glas răsunător şi plin de fericire. După ce cîntecul se isprăvi, numai nevestele o luară la joc. Jagustynka, care băuse peste măsură, îşi puse mîinile în şolduri şi începu să cînte :

Hei, să fi ştiut noi,
Hei, că luai văduvoi,
Hei, din ienupăr numa'
Hei, ţi-mpleteam cununa !

Mai cîntă şi-alte cîntece, şi mai deocheate, şi mai înţepătoare.

Dar nimeni n-o lua în seamă ; taraful începuse să cînte tare, şi toţi se grăbeau să intre în joc ; se apucară deodată să lovească din călcîie, ca şi cum sute de îmblăcii ar fi început să bată pe arie, şi se înghesuiau, se îmbulzeau, căci mergeau unii după alţii, pereche după pereche, cap lîngă cap ; şi îşi luau vînt, poalele scurtelor le fluturau în aer, şi se legănau, făcînd paşi mari, bătînd mereu din călcîie, aruncîndu-şi sus pălăriile ; deodată cineva zicea o strigătură, iar fetele îi ţineau isonul, învîrtindu-se din ce în ce mai iute, legănîndu-se după tact, apoi jucau aşa de iute, se roteau aşa de nebuneşte, încît nu puteai să mai deosebeşti pe nimeni din mulţime ; de fiecare dată cînd vioara lăsa să-i scape o notă săltăreaţă, o sută de bătăi din călcîie izbeau podeaua, o sută de voci strigau din toate puterile şi o sută de oameni se răsuceau pe loc, ca şi cum i-ar fi prins un vîrtej ; era numai un fîşîit de straie, de fuste de lînă şi de broboade, ce zburau prin încăpere ca nişte păsări cu pene pestriţe. Timpul trecea şi nuntaşii jucau fără să mai răsufle, necontenit ; podeaua duduia, pereţii se cutremurau, casa fierbea, vuia, iar pofta de joc creştea mereu ; aşa cum cresc apele după o ploaie mare, la fel jucau şi nuntaşii, aprinşi, ca turbaţi.

Cînd isprăviră, se apucară să îndeplinească datini vechi, cum se obişnuieşte la *oczepiny* [1].

Mai întîi, Jagusia trebui să-şi cumpere dreptul de-a intra în rîndul femeilor măritate.

Apoi, urmară în şir mai multe obiceiuri : flăcăii împletiră o funie lungă din paie de grîu şi făcură

[1] Ceremonia care se desfăşoară în satele poloneze, cînd se pune pe capul miresei o scufie.

un cerc larg, pe care fetele îl ţineau şi-l păzeau cu grijă. Jagusia stătea în mijloc ; dacă cineva voia să joace cu ea, trebuia să vie, să intre cu sila şi să joace în cerc, fără să se sinchisească de loviturile pe care le primea în coaste cu funiile de paie. Apoi, ca încheiere, morăreasa şi Wachnikowa începură să strîngă bani pentru scufie. Primarul aruncă primul o piesă de aur în farfurie, iar după el, ca o grindină, căzură ruble de argint şi zburară hîrtiile ca frunzele toamna.

Se strînseseră peste trei sute de zloţi.

O sumă frumuşică ! Dar asta era un fleac pentru Dominikova ; ea nu ţinea la daruri, căci avea bani destui ; dar pentru că oamenii fuseseră aşa de buni cu Jagusia ei, o cuprinsese duioşia, încît nu-şi mai putu stăpîni lacrimile. Strigă la băieţi să aducă rachiu şi începu să umple paharele ochi şi să cinstească, pupîndu-se cu nuntaşii, cumetri, cumetre, printre lacrimile ce-i curgeau şiroaie :

— Beţi, dragi vecini... beţi, oameni buni, fraţilor... Parcă mi s-a împrimăvărat sufletul... beţi în sănătatea Jagusiei... aşa, încă un păhărel... încă unul !

În spatele ei, fierarul cinstea cu alţii ; la fel şi feciorii, căci era o groază de lume. Jagusia le mulţumi şi ea nuntaşilor, îmbrăţişîndu-le genunchii celor mai în vîrstă.

Era o zarvă nemaipomenită. Păhărelele treceau mereu din mînă în mînă şi totul strălucea de căldură şi de mulţumire. Feţele se rumeneau, ochii sclipeau, inimile se apropiau unele de altele, cum se cuvine între fraţi, între vecini ! Eh, o viaţă are omul ; şi omul cît petrece cu fraţii lui, şi se bucură, uită de toate ! Numai cînd mori, mori singur ; dar cînd te duci la nuntă, trebuie să mergi cu grămada şi să te bucuri cu grămada. De aceea umpleau casa, ciocnind şi pălăvrăgind bucuroşi. Şi vorbeau atît de tare că nu se mai auzeau unii pe alţii, dar prea puţin le păsa, căci îi unea aceeaşi simţire, aceeaşi bucurie îi adunase laolaltă străbătîndu-i din creştet pînă-n tălpi.

Dacă tu sau altul ai vreun necaz, lasă-l pentru a doua zi ; azi petrece, veseleşte-te cu prietenii, desfată-ţi sufletul ! Aşa cum Domnul nostru Isus Hristos dă odihnă sfîntului pămînt după roada verii, tot aşa se cade ca şi omul să se odihnească toamna, cînd şi-a isprăvit muncile. Şi apoi, omule, cînd ai o mulţime de stoguri de nutreţ şi cînd hambarele gem de grîu ca aurul, care n-aşteaptă decît să fie scuturat, de ce nu te-ai bucura şi tu după atîta trudă şi după nesfîrşitele griji din vară ?

Aşa vorbeau unii ; alţii îşi povesteau de îndelete buclucurile, belelele prin care trecuseră ; iar alţii, dintre cei care vedeau mai departe decît coada vacii sau decît urechile nevestelor, se strînseseră în jurul lui moş Szymon şi vorbeau despre vremurile de altădată, despre păsurile lor, despre biruri şi treburile comunei, dar încet, ca să nu-i audă primarul, căci despre uneltirile lui era vorba.

Boryna nu se lipise de nici un grup ; trecea de la unul la altul, cu ochii mereu după Jagna. Era foarte mîndru de ea, văzînd-o atît de frumoasă şi, din timp în timp, le azvîrlea cîte-un zlot lăutarilor ca să nu-şi cruţe arcuşurile, căci începuseră să se cam lase pe tînjală.

Dar deodată, trezindu-se, începură să cînte cu foc un *oberek ;* pe toţi îi trecu un fior ; Boryna se repezi la Jagna, o cuprinse în braţe, smulgînd-o de la locul ei, şi se apucă s-o învîrtă într-un *oberek* atît de îndrăcit încît scîndurile podelei gemură ; zbura prin toată încăperea, sucindu-se cînd într-o parte, cînd într-alta, izbind podeaua cu tocurile ţintuite, îndoindu-şi genunchii, apoi o pornea iar învîrtindu-se, mişcîndu-se după măsură, străbătînd cu paşi mari încăperea, strigînd la lăutari, care-i răspundeau cîntînd şi mai tare, apoi se strecura mai departe, într-o cadenţă nebună, conducînd jocul atît de nebuneşte încît în urma lui alte şi alte perechi se rupeau din mulţime, băteau din picioare, cîntau, luîndu-şi un avînt ameţitor : ai fi zis că o sută de fuse pline cu lînă multicoloră se răsuceau sfîrîind prin încăpere, şi toate zburau atît de iute

că ochiul nu putea să deosebească unde e bărbatul şi unde-i femeia ! Parcă ar fi aruncat cineva un curcubeu pe care l-ar fi învîrteşit, într-o ploaie scînteietoare de culori, şi curcubeul acesta mişcător se învolbura din ce în ce mai iute, mai furios, mai frenetic, încît uneori răbufnirile aerului stingeau luminile, înfăşurîndu-i pe jucători în pînzele întunericului ; şi atunci, pe ferestre, clarul lunii se răspîndea într-o dîră de lumină, într-o revărsare de argint sclipitor, străpungînd întunericul, luminînd mulţimea înviforată, ce se rostogolea ca un val înspumat, vuind, şi valul scînteia deodată, şerpuia în această mare de lumină, ca într-un vis, pierind apoi într-o beznă de nepătruns, ca să apară din nou, într-o clipită, lîngă celălalt perete — pe care sticlele sfintelor icoane, mîngîiate de lumină, aruncau luciri scurte — ca mai apoi să se rostogolească, lunecînd în noapte... şi răsuflări grele, strigăte gîfîite, tropăieli îndesate umpleau încăperea întunecoasă.

Jocurile se înlănţuiau într-un şir nesfîrşit, neîntrerupt... şi cum lăutarii începeau alt dans, nuntaşii se ridicau deodată în picioare, ca o pădure, şi iar porneau, vijelioşi ; pocnetele călcîielor lovite erau ca o răpăială de împuşcături, chiote de bucurie făceau să răsune casa, şi se aruncau în vîltoarea jocului cu atîta uitare de sine, de parcă s-ar fi aruncat într-o luptă pe viaţă şi pe moarte.

Şi ce jocuri !

...*Krakoviak*-urile zglobii, nestăpînite, cu note scurte, limpezi, presărate cu chiuituri vii ca nişte brîuri bătute în ţinte şi pline de rîsete, de strigăte, de-o muzică veselă, de-o tinereţe zvăpăiată, vînjoasă, sfidătoare, cu zburdălnicii, ghiduşii, pline de-o necurmată zvîrcolire, de-un clocot de sînge aprins, însetat de iubire. Ehei !

...Mazurcile lungi, largi, nemărginite ca întinderea cîmpiei, şi gălăgioase, greoaie şi totuşi avîntate, pline de dor, de glume nevinovate, alunecătoare, dar şi ameninţătoare, semeţe, ucigătoare, neînduplecate, ca acei ţărani care, strînşi la un loc, ca o pădure înaltă, se aruncau în vîrtejul jocului

cu strigăte, cu o putere atît de mare de ar fi fost în stare să lupte o sută contra o mie ! Da, ar fi strivit, ar fi zdrobit lumea întreagă, ar fi călcat-o în picioare, ar fi făcut-o praf şi pulbere ! Să fi murit în clipa aceea, şi după moarte ar fi continuat să joace, să bată din picior, să ţipe în gura mare, ca în Mazuria : *„Da dana !"*

...*Oberek*-urile scurte, întretăiate, furtunoase, turbate, îndrăcite, bătăioase şi tandre, înspăimîntătoare şi melancolice, întretăiate de sunete dulci, strecurînd foc în vine, dar pline de bunătate, de iubire, prăbuşindu-se deodată ca un nor de grindină, pline de adieri primăvăratice, de priviri tulburătoare, de glasuri unduioase, de şoapte înmiresmate, de livezi înflorite ; asemeni cîmpiilor zumzuitoare, primăvara, ce fac să-ţi curgă lacrimi printre surîsuri şi să-ţi cînte inima de fericire, pe cînd sufletul, desfăcîndu-şi aripile, îşi ia plin de dor zborul către şesurile nemărginite, spre pădurile din zările fumurii, călătorind, visător, mai departe, dincolo de ele, în lumea largă, strigînd mereu şi cîntînd : *„Hei, da dana !"*

Şi astfel, joc după joc... jocuri cum nu-s nicăieri ! Căci aşa se bucură norodul, cînd are chef să petreacă.

Aşa petreceau cu toţii la nunta Jagusiei şi a lui Boryna !

Ceasuri după ceasuri treceau cufundîndu-se în noapte, pierind fără a lăsa urme în mulţime, în furia jocului, şi nimeni nu prinse de veste cînd cerul începu să se limpezească şi argintul zorilor se strecură încetişor, înălbind noaptea. Stelele păliseră, luna apusese, vîntul se trezi din adîncurile codrilor şi începu să bată ca şi cum ar fi vrut să risipească întunericul ce se înmuia. Răsuciţi, despletiţi, arborii priveau pe fereastră, plecîndu-şi tot mai jos capetele adormite, pline de brumă, dar casa cînta şi juca într-una !

Era ca şi cum luncile, ogoarele, livezile înflorite s-ar fi adunat ele însele să petreacă şi, răscolite de

furtună, alcătuiseră un cerc de foc ameţitor, nesfîrşit.

Uşile se deschiseră larg, ferestrele se deschiseră şi ele ; descătuşate, zgomotele şi luminile ţîşniră în aerul dimineţii ; casa se cutremura, se zguduia, gemînd din ce în ce mai puternic ; şi totul, copacii, oamenii, pămîntul, stelele, gardurile, totul se înfrăţise, învălmăşindu-se, amestecîndu-se strîns într-un ghem, care, beat, orb, nemaiţinînd seamă de nimic, se rostogolea turbat din perete în perete, din casă în tindă, din tindă în uliţă, din uliţă pînă în vraiştea ogoarelor, a pădurilor, avîntîndu-se în lumea largă, învîrtindu-se într-un vîrtej ameţitor şi pierind cît era de lung într-un lanţ neîntrerupt, în calea zorilor ce se revărsau.

Iar muzica nu mai contenea...

...Başii grohăiau în tact, bombăneau ca tăunii, flautul le ţinea hangul cu sunetele lui vesele, ciripind şi luîndu-se la întrecere cu toba care sălta uşurel, zbenguindu-se, bălăbănindu-se ca o barbă de haham în bătaia vîntului. Dar tonul îl dădea vioara : ea o lua mereu înainte, ca o fată sprinţară ; la început cînta subţire de tot, ca şi cum şi-ar fi încercat glasul, apoi scotea sunete pătrunzătoare, duioase, scîncind ca orfanii la răspîntie ; pe urmă, deodată, sărea în loc şi începea cu o notă scurtă, ascuţită, scînteietoare, de parcă o sută de perechi ar fi bătut din călcîie şi o sută de inşi ar fi chiuit din răsputeri ; şi ţi se tăia răsuflarea şi un fior îţi încreţea pielea, apoi numaidecît vioara începea din nou să plîngă, să suspine încetinel, şi iar ţopăia, rîdea, bucurîndu-se, şi inima ţi se umplea de foc ca şi cum ai fi tras pe gît o duşcă de rachiu, apoi iarăşi scotea sunetul acela tărăgănat, mîhnit, plin parcă de-o rouă de lacrimi, a cîntecului ăstuia de la noi, drag şi duios, ce te îmbată de dragoste şi de putere şi care fără să vrei te împinge în vîltoarea jocului nostru înfierbîntat, iute, mezovian.

Dimineaţa se limpezea din ce în ce mai mult ; opaiţele păleau şi o lumină tulbure, leşioasă se răs-

pîndea în încăpere ; nuntaşii însă mai petreceau încă din toată inima, şi dacă cineva socotea că nu-i rachiu de-ajuns, trimitea la cîrciumă să cumpere, îşi poftea tovarăşii şi bea pînă nu mai putea.

Cine pleca, era bun plecat ; cine era ostenit, se odihnea, iar cine băuse prea mult, se culca pe prispă sau în tindă ; unii, care nu se mai puteau ţine pe picioare, se trîntiseră pe sub garduri, sau pe unde nimereau ; ceilalţi, jucau înainte, neobosiţi...

În cele din urmă, cei mai treji se strînseseră la uşă, şi, bătînd în tact cu piciorul în podea, începură să cînte :

Hai nuntaşi acas', că-i vremea !
Drumu-i lung
Rîu-i adînc
Codru-ntunecos !
Hai nuntaşi acas', că-i vremea !
Mîine iar venim,
Ca să ne cinstim.
Şi-om juca vîrtos !

Dar cine-i mai auzea ?

XII

Se lumina de ziuă cînd Witek, obosit de atîta petrecere şi luat la trei păzeşte de Jagustynka, alergă acasă.

Satul dormea încă, cufundat în umbrele ce-şi tîrau peste faţa pămîntului contururile grele, sumbre ; eleşteul părea amorţit, strivit de apăsarea neagră a copacilor de pe mal ; şi era atît de întu-

necat încît abia pe la mijloc lăsa să-i scape cîteva sclipiri, ca un ochi acoperit de albeață.

Se lăsase un puiuleț de ger ; sufla un vînt tăios, aerul rece îți înțepa nările, oprindu-ți răsuflarea ; pămîntul răsuna sub pașii oamenilor, iar băltoacele înghețate aruncau pe drum pete albe ca niște ochiuri de geam sparte ; lumea, scăldată de rouă și încremenită într-o liniște de gheață, ieșea treptat la iveală, o dată cu zorile ; ici-colo doar se auzeau lătrături de cîini somnoroși, uruitul morii în depărtare și larma nunții ce răzbea din casă, împrăștiindu-se jur împrejur ca la o aruncătură bună de piatră.

În casa lui Boryna mai lucea o luminiță. ca un licurici. Witek se uită pe fereastră ; bătrînul Rocho stătea la masă și cînta cîntece religioase din cartea lui de rugăciuni.

Băiatul se furișă înspre staul și începu să pipăie clanța, cînd un cîine i se aruncă la piept, lătrînd și schelălăind, încît băiatul se dădu un pas îndărăt.

— Lapa, Lapa ! Te-ai întors, cățelușule, te-ai întors, sărăcuțule ! strigă el recunoscînd cîinele și, de bucurie, se așeză pe prag. Ți-e foame, prăpăditule, ai ? ți-o fi foame...

Și zicînd acestea, scoase din sîn bucata de cîrnat pe care-o pusese deoparte la nuntă și i-o băgă în gură, dar Lapa nu se repezi la mîncare, ci scheună numai, îi sări iar la piept și începu să latre bucuros.

— Te-au lăsat să flămînzești, bietul de tine și te-au alungat în lume ! murmură el, deschizînd ușa staulului, și se lăsă să cadă de îndată, așa cum se afla, pe patul lui sărăcăcios. Acum o să te apăr și o să am grijă de tine !... murmură el, vîrîndu-se în paie.

Cîinele se culcă și el alături, scîncind și lingîndu-i de mai multe ori fața. Nu după mult timp, adormiră amîndoi.

În acest timp, din staulul de alături, Kuba striga cu o voce stinsă de bolnav, chema îndelung, dar Witek dormea buștean. În cele din urmă, Lapa, re-

cunoscînd glasul, începu să latre furios și să-l tragă așa de tare de surtuc încît se trezi.

— Ce-i ? întrebă el buimac.

— Apă ! Am fierbinți. Apă !

Cu toate că era mahmur și pica de somn, băiatul îi scoase o găleată de apă și i-o puse alături să bea.

— Mi-e așa rău, că abia mai pot să răsuflu. Cine latră ?

— Lapa, cine să latre ? Bietul de el, s-a întors de la Antek !

— Lapa ! murmură el pipăind prin întuneric botul cîinelui ; Lapa făcu o săritură, lătră și încercă să se urce în pat.

— Witek, dă fîn la cai, vezi că n-a mai rămas nimic în iesle și s-au apucat să rontăie ogrinjile... eu abia pot să mă mișc. Nu s-au săturat încă de joc ? întrebă el, după ce băiatul azvîrli fîn din pod și-l puse în iesle.

— Au să joace pînă la amiază, ba unii au băut așa de mult, că au căzut lați pe drum.

— Chefuiesc stăpînii, chefuiesc ! oftă el din adînc. Erau și morarii ?

— Da, dar au plecat repede.

— Au fost oameni mulți ?

— Da' cine a stat să-i numere ? Erau atîția, că abia mai încăpeau în casă.

— I-au primit bine ?

— Ca într-un palat ! Să fi văzut ce de oale cu carne, și bere, și rachiu, de toate ! Numai cîrnați erau vreo trei copăi pline !

— Și mireasa cînd o aduc acasă ?

— Chiar azi spre seară.

— O să mai petreacă, o să se mai bucure încă, Dumnezeule ! Și credeam c-oi apuca să rod și eu măcar un os, că mi-oi astîmpăra odată foamea ! Dar eu zac aici și pot să crăp, ascultînd cum alții petrec !

Witek se duse să se culce.

— Dac-aș putea măcar să privesc... dacă...

Istovit de boală, tăcu, rumegîndu-şi amarul ; junghiuri surde, molcome îl scurmau dureros în piept, ca nişte păsărele sleite de puteri.

„Să fie sănătoşi ! Să se bucure măcar ei de viaţă !" îşi zicea el, mîngîind capul cîinelui.

Febra îl scutura din ce în ce mai puternic. Ca s-o alunge, începu să mormăie o rugăciune şi se încredinţă cu toată inima îndurării Domnului ; dar uita cuvintele, somnul îl toropea cu încetul, iar firul şoaptelor pline de rugăminţi şi de lacrimi se rupea clipă de clipă, împrăştiindu-se ca nişte mărgele roşii ; voia să le adune, căci le vedea cum alunecă limpezi pe cojocul lui, dar uită totul şi adormi...

Uneori se trezea, arunca în jurul lui o privire pierdută şi, nerecunoscînd nimic, cădea din nou în hăul lui întunecat, de moarte.

Alteori gemea şi scotea prin somn nişte strigăte atît de ascuţite încît caii se smulgeau din lanţuri, sforăind ; mai venindu-şi puţin în fire, îşi înălţa capul.

— Doamne, de-aş mai apuca ziua de mîine ! gemu el cu spaimă, şi prin ferestruică căuta cu ochii lumina ; căuta soarele pe cerul plumburiu, neclintit, presărat cu stele, care păleau...

Dar mai era mult pînă la ziuă.

Grajdul era cufundat în lumina tulbure a zorilor, contururile cailor începeau să se deslueşească, iar sub ferestruici ieslele se vedeau ca nişte coaste...

Nu mai putea să doarmă ; junghiuri noi îi străpungeau piciorul, scormonindu-i-l, despicîndu-i-l, ca nişte bete noduroase, şi-l ardea, îl ardea de parcă cineva i-ar fi azvîrlit peste răni un pumn de jeratic ; nemaiputîndu-se stăpîni, sări din pat şi strigă din toate puterile, pînă ce Witek, trezit din somn, alergă la el.

— Mor, m-o-or ! Nu mai pot... abia mai răsuflu... Witek, dă fuga şi cheamă-l pe Ambrozy... O, Isuse !... Sau pe Jagustynka... Poate că ştiu ei vreun leac, că nu mai pot răbda... mi-a sosit ceasul ăl de pe urmă...

Şi izbucnind într-un plîns înfricoşător, îşi vîrî capul în paie, plîngînd, de durere şi de spaimă.

Witek, deşi nu se săturase de somn, alergă la nuntă.

Jucau încă pe întrecute, dar Ambrozy era beat şi, după obiceiul lui, stînd în faţa casei, se legăna într-o parte şi în alta, de la eleşteu la gard, cîntînd cît îl ţinea gura.

În zadar îl rugă Witek şi-l trase de mînecă, moşul părea că nici n-aude şi nici nu-şi dă seama ce se întîmplă cu el ; se legăna mereu şi cînta cu foc acelaşi şi acelaşi cîntec.

Witek alergă la Jagustynka, nimeni alta nu se pricepea ca ea la leacuri, dar bătrîna se închisese cu celelalte cumetre în iatac şi se cinsteau aşa de bine cu rachiu, cu bere, flecărind şi cîntînd, că era peste putinţă să-i strecori vreun cuvînt. O rugă de cîteva ori, plîngînd, să se ducă să-l vadă pe Kuba, dar ea îi făcu vînt pe uşă şi-i mai dete şi cîţiva ghionţi. Plîngînd într-una, băiatul se întoarse într-o fugă la grajd : asta era tot ce putuse să facă !

Şi cum Kuba aţipise din nou, se strecură în paie, îşi puse pe cap o ţoală şi adormi şi el.

Mult timp după prînz, fu trezit de mugetele vacilor flămînde, nemulse, şi de strigătele Jagustynkăi, care dormind şi ea pînă mai tîrziu ca şi ceilalţi, se apucase acum de treburi, ocărînd şi ţipînd.

Abia după ce-şi văzu de gospodărie, se duse să vadă ce-i cu Kuba.

— Ajută-mă, dă-mi un sfat ! o rugă el încet.

— Însoară-te cu o tinerică şi te-o lecui ea îndată ! începu Jagustynka veselă, dar cum îi văzu faţa vînătă, umflată, se încruntă, privindu-l serioasă. Păi ţie ţi-ar trebui mai curînd un popă decît un doftor ! Ce pot să-ţi fac eu ? Aş putea să spun cîteva rugăciuni, să te tămîi, dar ce folos ?... Văd că tragi să mori... ţi-a sunat ceasul !...

— Cum adică, am să mor ?

— Cum o vrea Dumnezeu ; dar îmi pare că n-ai să scapi aşa de uşor din ghearele morţii.

— Şi zici c-am să mor ?

— Să trimit după sfinția-sa ?

— Sfinția-sa ! făcu el îngrozit. Să vie aici la mine în grajd ?... Da' ce-ți trece prin minte ?

— Și de ce nu ? Ce, e de zahăr, să se topească în bălegarul cailor ? De-asta-i popă, să vie îndată cînd îl cheamă la căpătîiul unui bolnav.

— Isuse ! Să vie aici ?... La mine, în murdăria asta ?...

— Ești prost ca oaia !

Și dînd din umeri, plecă.

— Tu ești proastă, că nu știi ce vorbești... murmură el, întărîtat.

Și căzînd greoi pe pat, stătu așa multă vreme pe gînduri. „Ce i-a trăsnit babei ?... La naiba, prea bunul nostru părinte care se plimbă prin odăile sale... și citește din cărți... și stă de vorbă cu Domnul... să vie la mine ?... Femeile astea-s netoate, nu știu decît să-i dea mereu cu gura..."

Și rămase singur. Era ca și cum toată lumea l-ar fi dat uitării.

Witek venea din cînd în cînd să vadă ce face, să dea nutreț la cai, să-i adape ; atunci îi dădea și lui apă, și-o ștergea numaidecît : alerga la nuntași, care se adunaseră din nou la Dominikowa, s-o ia pe mireasă ; din cînd în cînd venea și Jozia, în goană, țipînd, vîrîndu-i în mînă cîte-o bucată de plăcintă, flecărind, sporovăind, făcînd atîta gălăgie, de cotcodăceau găinile cocoțate pe garduri, apoi fata o rupea la fugă îndărăt, cum venise.

Dar avea și de ce, căci acolo era zaiafet mare, nu glumă, lăutarii cîntau atît de tare că muzica lor străbătea pereții, și curtea era toată numai strigăte vesele și cîntece.

Kuba stătea întins, liniștit ; durerile îl încercau acum mai rar ; trăgea doar cu urechea la larma petrecerii, vorbea cu Lapa care nu-l părăsise nici o clipă și împărțea pe din două cu el plăcinta adusă de Jozia. Sau, plescăind din limbă, vorbea cu caii, care nechezau vesel, întorcîndu-și capetele, ca să-l privească ; iapa cea tînără rupse frîul și, legănîn-

du-şi capul, veni lîngă pat şi-şi plimbă botul umed şi cald pe obrajii lui.

— Ai slăbit, sărăcuţo, ai slăbit. (O mîngîia cu dragoste şi o săruta pe nările-i răsfrînte.) N-ai grijă, curînd mă înzdrăvenesc eu şi-o să-ţi rotunjesc repede coastele, măcar de ţi-oi da numai ovăz...

Tăcu aproape îndată şi se uită fără să se gîndească la nodurile înnegrite, de unde începuseră să curgă de-a lungul pereţilor dîre de răşină, ca nişte lacrimi însîngerate şi închegate...

Ziua însorită, dar palidă, îl privea tăcută prin crăpături, iar pe uşa deschisă se revărsa o dîră lată de lumină sclipitoare, plutind ca un păienjeniş aurit peste mirişti. Muştele se mişcau în dîra aceea cu un bîzîit amorţit, somnoros.

Treceau ceasuri după ceasuri, tîrîndu-se încet, ca nişte cerşetori bătrîni, orbi, şontorogi, înaintînd anevoie pe drumuri nisipoase ; fiecare oră era ca o piatră ce cade în abis, şi zboară, se cufundă, piere, pînă ce privirile omeneşti n-o mai deslueşesc.

Uneori cîte un stol zgomotos şi ciripitor de vrăbii se abătea în grajd, aruncîndu-se obraznic în iesle...

— Tare-s deştepte ! murmură el. Uite la ele, nişte păsăruici, şi Dumnezeu le-a dat minte, să ştie unde să-şi caute hrana. Taci, Lapa, taci, să mănînce şi ele, să prinză puteri sărăcuţele, că vine iarna, zise el, potolind cîinele, care se şi repezise să alunge hoţoaicele.

Porcii începură să grohăie în ogradă şi să se frece de colţurile grajdului, făcîndu-l să se cutremure ; apoi îşi vîrîră rîturile lor lungi prin crăpătura uşii şi începură să guiţe.

— Şo pe ei, Lapa ! Parc-ar fi cerşetori, ai naibii, crapă-n ei şi nu se mai satură !

Apoi veni şi rîndul găinilor să se apropie şi să cotcodăcească în prag ; un cocoş mare roşu întinse gîtul cu băgare de seamă, se dădu îndărăt, bătu din aripi şi făcu o dată, tare : „Cucuriguuu !“ Pe urmă, neobrăzatul, sărind pragul, se repezi la un coş plin cu nutreţ, cu toată ceata de găini după el ; n-apucară însă să se înfrupte prea mult din pleaşca ce

le căzuse ; un cîrd de gîşte sîsîind, legănîndu-şi gîturile lungi, întinse, cu ciocurile galbene, strălucitoare, se apropiară gălăgioase, şi găinile, cu cocoş cu tot, o şterseră.

— Şo pe ele, Lapa, şo ! Afurisitele, parc-ar fi muieri ! Toată ziua se ciorovăiesc...

Atît i-a trebuit dulăului ! Ce tevatură, ce gîgîieli, ce bătăi de aripi şi flocăieli de fulgi, ca dintr-o pernă spartă. Lapa nu se dădea în lături cînd era vorba să se mai distreze şi el un pic. Se întoarse răsuflînd din greu, cu limba scoasă, şi lătrînd vesel.

— Hai, gata, acu astîmpără-te !

Dinspre casă se auzea glasul arţăgos al Jagustynkăi, tropăituri, tîrşîituri de lucruri mutate dintr-un loc într-altul.

— Se pregătesc de zaiafet !

Din cînd în cînd, cineva trecea cu căruţa pe drum, dar rar. Tocmai în clipa aceea trecea o căruţă scîrţîind ascuţit. Kuba o recunoscu de îndată.

— E căruţa lui Klomb, cea cu un cal şi loitre ! S-or fi ducînd la pădure după vreascuri. Da, aşa-i, osia de dinainte e roasă şi intră în ea nisipul şi se freacă, şi scîrţîie al dracului...

Valuri neîntrerupte de zgomote veneau dinspre drum. Lipăituri de paşi, vorbe, glasuri ; zvonuri depărtate, abia auzite, ajungeau pînă la el în unduiri lungi, subţiri, dar el le prindea din zbor, desluşindu-le de fiece dată.

— Pietras ăl bătrîn se duce la crîşmă, mormăi el. Walentowa se ceartă... i-o fi intrat în ogradă niscaiva gîşte din vecini... asta nu-i muiere, e dracu' gol ! Ailaltă e Kozlowa, parcă !... Da, ea e !... Auzi-o cum aleargă şi ţipă !... De bună seamă că-i ea... Pietrek al lui Rafal... auzi-l cum bolboroseşte, puşlamaua, parc-ar avea prune în gură... Iapa părintelui se duce la apă, da... se izbeşte de roate... o să-şi rupă piciorul într-o zi...

Aşa recunoştea, pe rînd, toate zgomotele, umbla cu gîndul, cu închipuirea, prin tot satul, se frămînta, punîndu-şi întrebări, intrînd la griji, trăind viaţa tuturor. Uitase aşa de mult de sine însuşi

încît nici nu simți cînd trecu ziua, iar golul ușii și tot grajdul începu să se întunece.

Pe înserat veni și Ambrozy. Nu se trezise încă din beție, vorbea alandala, limba i se împleticea în gură și abia înțelegeai ce zicea...

— Vas... că... tu ți-ai scrîntit piciorul.

— Vezi ce am și lecuiește-mă.

Moșul desfăcu în tăcere cîrpele însîngerate, uscate, și așa de lipite de picior. Kuba începu să urle cît îl ținea gura.

— Ce naiba, țipi ca o fată mare cînd naște! mormăi el cu mustrare în glas.

— Mă doare, Dumnezeule, nu mai trage! Isuse Hristoase! urla el.

— Tii, dar bine mi te-au potcovit, n-am ce zice! Ce-i asta? Te-a mușcat vreun cîine, sau ce ai? strigă el uimit, căci pulpa era sfîrtecată și plină de puroi, iar piciorul umflat ca un ulcior.

— E... dar să nu mă spui... m-a împușcat pădurarul... dar...

— Drace... sub piele ai o groază de alice, parcă-s boabe de mac... De departe a tras în tine? Țț, țț, țț, îmi pare că piciorul nu mai e bun de nimic... oscioarele trosnesc în mînă... la ce naiba nu m-ai chemat mai degrabă?...

— Mi-era frică... dacă ar fi aflat... m-am dus după iepuri... am tras... și eram la vedere în cîmp... și-odată aud, pooc!...

— Zicea pădurarul într-o zi la crîșmă că e unul care vînează pe furiș...

— Care vînează pe furiș... la naiba... da' ce, ai lui sînt iepurii?... Tîlharul... mă pîndea... ieșisem pe cîmp și a tras cu pușca lui cu două țevi... Ticălosul!... Dar să nu mă spui, să nu spui nimic la nimeni, că mă dă în judecată... jandarmii și-mi ia pușca... și pușca nu-i a mea... Credeam că o să-mi treacă... ajută-mă, mă doare... mă sfîșie...

— Mă, da șiret mai ești! Ia uitați-vă la el cum face pe nevinovatul! Care va să zică tu vrei să împarți iepurii cu boierul!... Ie te uită, domle!... Ei, acu ai să plătești, o să rămîi șchiop!... Și cer-

cetînd încă o dată rana, dădu din cap, foarte mîhnit : Prea tîrziu, e prea tîrziu !

— Scapă-mă, scapă-mă ! gemu bietul Kuba speriat.

Ambrozy nu zise nimic ; îşi suflecă mînecile, scoase un cuţitaş bine ascuţit, apucă strîns piciorul şi începu să-i scoată alicele şi să stoarcă puroiul.

Kuba urla la început ca o vită înjungheată, dar Ambrozy îi astupă gura cu cojocul şi argatul se linişti — leşinase de durere.

Bătrînul îi curăţă piciorul, îl unse cu o alifie, îl înfăşură în cîrpe curate şi abia atunci îl trezi.

— Trebuie să te duci la spital... mormăi el.

— La spital ?

Nu-şi venise încă bine în fire.

— Dac-or să-ţi taie piciorul, poate c-o să te faci bine !

— Piciorul ?...

— Păi da ! că tot nu mai e bun de nimic. E negru tot de puroi !

— Şi mi-l taie ? întrebă el neîncrezător.

— De la genunchi. Nu te teme, mie glonţul mi-a rupt piciorul din şold, şi uite că trăiesc.

— Şi cum, dacă taie partea a rea, mă fac iar bine ?...

— Parcă ţi-ar lua durerea cu mîna... dar trebuie să pleci îndată la spital.

— Nu, mi-e frică, nu... nu la spital...

— Prostule !...

— Acolo te ciopîrţeşte de viu... acolo... Taie-l dumneata... am să-ţi plătesc cît vrei, numai taie-l !... Nu vreau să mă duc la spital, mai bine crăp aici !...

— Şi ai să crăpi, să ştii !... Numai doctorul poate să ţi-l taie. Mă duc la primar să-ţi găsească mîine o căruţă, să te ducă la oraş.

— Degeaba, nu mă duc la spital... zise el cu încăpăţînare.

— Prostule, parcă o să stea să te întrebe pe tine !

— Dacă-mi taie piciorul, mă vindec eu îndată... repeta Kuba încet, după ce Ambrozy ieşi din grajd.

Odată oblojit, piciorul încetă să-l mai doară, dar îi amorți pînă la șold ; în partea aceea simțea acum o furnicare, dar n-o luă în seamă ; stătea și cugeta adînc.

— Va să zică aș putea să mă vindec ! Așa o fi. Ambrozy și el a rămas fără un picior... i-a pus în loc altul de lemn... și el zice că te faci bine cît ai clipi !... Dar dacă Boryna mă dă afară ?... Ce-i trebuie lui un argat șchiop ?... Cum să mai ari, să mai muncești ? Atunci ce m-oi face ? Doar să mă duc cu vitele la păscut, sau să cerșesc... să-mi iau lumea-n cap, să mă oploșesc pe undeva la ușa vreunei biserici... să putrezesc pe-o grămadă de gunoi, ca o zdreanță... să crăp sub un gard, Dumnezeule milostive ! Dumnezeule !

Înțelesese deodată limpede totul. Îl cuprinse o neliniște așa de mare încît aproape că se ridică.

— Doamne ! Doamne ! murmura el, zgîlțîit de friguri, cu mintea rătăcită, tremurînd din tot trupul.

Îl apucă un plîns adînc, jalnic, și începu să strige, un strigăt sfîșietor, de neputință, ca și cum ar fi alunecat într-o prăpastie fără fund.

Multă vreme urlă și se zbătu așa în chinuri, dar printre lacrimile și deznădejdea ce-l cuprinsese începuseră să se înfiripe fel de fel de gînduri și de hotărîri ; puțin cîte puțin, tăcu, se liniști ; se închise atît de adînc în sine încît nu mai auzi nimic ; ca prin vis, i se păru că aude muzică, cîntece și strigăte apropiate.

Tocmai atunci nunta se muta la Boryna.

O aduceau pe Jagusia, care urma să se statornicească la bărbatul ei.

Cu puțin mai înainte, trimiseseră o vacă grasă, iar într-o căruță, o ladă, perne și fel de fel de lucruri, pe care le căpătase de zestre.

Soarele asfințise ; înserarea se lăsa peste lume, iar o pîclă străvezie acoperea pămîntul prevestind vreme rea, cînd gloata nuntașilor ieși de la Dominikowa.

Lăutarii mergeau în frunte, cîntînd tare, în timp ce în urmă, îmbrăcată încă în rochie de mireasă,

venea Jagna, însoțită de maică-sa, de frați și de neamuri; mulțimea cealaltă, mergînd claie peste grămadă, venea în urma alaiului.

Mergeau încet de-a lungul eleșteului, care se întuneca din ce în ce mai mult, pierind în noapte, printre cețuri din ce în ce mai dese, în liniștea întunericului încă nedeslușit, orb, astfel încît zgomotele pașilor și muzica răsunau înăbușit, ca și cum ar fi ieșit din fundul apei.

Din cînd în cînd, flăcăii se apucau să chiuie; cîte-o cumătră îngîna și ea de una singură un cîntecel, sau vreun gospodar striga scurt o dată: „*Da dana*", dar asta nu ținu mult, căci încă nu aveau chef și se lăsase un frig înțepător, ce-i pătrundea pînă la oase.

Cînd ajunseră aproape de casa lui Boryna, fetele începură să cînte:

Ce-ai mai plîns fetițo,
Cînd te-au măritat!
Lumînări aprins-au,
Orga ți-a cîntat.
Ce-ai crezut, frumoasa mea,
Că-ți vor tot cînta?
Ieri un strop, azi înc-un strop...
De-acum lacrimi doar, potop!
Da dana! Lacrimi doar, potop!

Boryna, cu Jozka alături, îi aștepta în prag, înconjurat de vornicei.

Dominikowa intră cea dintîi, aducînd într-o bucată de pînză un codru de pîine, nițică sare, o bucată de cărbune, ceară de la lumînarea de Paști și un pumn de grîu sfințit la Adormirea Maicii Domnului; iar cînd Jagus trecu pragul, cumetrele aruncară în urma ei scamă de cînepă, ca să alunge Necuratul și miresei să-i meargă numai bine.

Apoi se salutară unii pe alții, se îmbrățișară, urară tinerei perechi fericire, sănătate și tot ce bunul Dumnezeu poate să deie, și intrară în casă, umplînd-o de îndată pînă la ultimul colțișor.

Lăutarii își pregăteau instrumentele, le acordau încet, ca să nu-l stingherească pe Boryna, care cinstea oaspeții.

Bătrînul mergea de la un nuntaș la altul cu un ulcior plin, turna în pahar, te silea să primești, strîngea oamenii la piept și bea în sănătatea fiecăruia ; fierarul îl ajuta, umplînd paharele în cealaltă parte a încăperii, în timp ce Magda și Jozka treceau prin fața oaspeților cu farfurii, cu bucăți de plăcintă umplute cu miere și brînză ; Jozka le pregătise într-adins pentru petrecerea asta, ca să-i facă plăcere lui taică-său.

Dar nu prea se veseleau : ce-i drept, nimeni nu vărsa paharele pe jos, și nici nu întorcea capul în altă parte cînd treceau cu rachiul, ciocneau chiar cu oarecare voie bună, dar nu izbuteau să se înveselească, să se înfierbînte, ci abia se învolburau ca apa la foc slab ; bărbații stăteau pe scaune, spășiți, se mișcau cu greutate, stîngaci, și abia își vorbeau, cu voce înceată ; ba unii dintre bătrîni căscau ușurel, pe ascuns, și se întindeau, rîvnind după un culcuș de paie unde să se culce cît mai repede.

Cît despre muieri, măcar că sînt un soi de ființe gălăgioase și înclinate spre petrecere, se trîntiseră cu toatele pe paturi, sau se pitiseră prin unghere, mai mult tăcînd decît vorbind.

Jagusia intrase în odaia bărbatului ei, să se îmbrace în straiele obișnuite, tot de sărbătoare, firește, și veni să facă onorurile și să primească lumea, dar maică-sa n-o lăsa să se atingă de nimic.

— E nunta ta, fetițo, bucură-te și tu, că destul ai să muncești ! murmura ea, și de mai multe ori o strînse la pieptu-i și o îmbrățișă cu lacrimi în ochi, spre mirarea unora, căci doar nu pleca în lumea largă, nici măcar într-un sat vecin, ci la bărbatul ei, unde, slavă Domnului, era la adăpost de sărăcie.

Și rîdeau de iubirea aceea de mamă, și făceau glume, cu atît mai mult, cu cît acum, la petrecerea de după nuntă, cînd Jagus ajunsese stăpîna unei

averi atît de mari, începuseră să li se deschidă ochii : multe mame cu fete de măritat simțeau cum le cuprinde invidia, iar fetele erau și ele mîhnite, abătute.

Trecură de cealaltă parte a casei, în odăile în care stătuse Antek cu nevastă-sa, unde Ewka pregătea bucatele împreună cu Jagustynka și unde focul duduia în sobă, căci Witek aducea buștean după buștean și-i arunca sub oalele cele mari.

Oamenii se răspîndiră prin toată casa și nu rămase o crăpătură pe care să nu se uite chiorîș un ochi pizmăreț.

Și oare n-aveau de ce să fie pizmuitori ?... Casa era cea mai bună casă din sat, mare, luminoasă, înaltă, cu odăi ca într-un castel, albe, cu podele curate ! Și cîte lucruri, cîte unelte ! D-apoi cadre ? Cel puțin douăzeci la număr, și toate cu rame în sticlă ! Fără să mai punem la socoteală staulele, grajdurile, hambarul și șopronul ! Apoi vitele ! Cinci vaci, nemaivorbind de buhai care și el aducea ceva cîștig ! Trei cai, și tot pămîntul, și unde mai pui gîștele, și porcii !...

Și oftau cu toatele din rărunchi și numai ce-o auzeai pe cîte una murmurînd :

— Vai, cum e cu putință ca Domnul nostru Isus Hristos să dea atîta unor ființe nevrednice.

— Ființele alea știu ele să potrivească lucrurile...

— Așa-i întotdeauna, cel care aleargă mai repede, capătă mai mult !

— De ce nu i-a luat-o Ulisia voastră înainte ?

— Pentru că se teme de Dumnezeu și e cinstită.

— Tot din pricina asta nu i-au luat-o înainte nici celelalte !

— La altele nu li se îngăduie nimic, e de ajuns să le vadă cineva într-o noapte cu un flăcău, și gata, au și intrat în gura satului !

— Și una ca asta are noroc...

— Fiindcă-i fără rușine.

— Hei, veniți încoace ! strigă Jendrzych. Lăutarii au început să cînte și nu-i nici o fustă cu care să joci.

— Ia te uită, petrecăreţul ! Dar mumă-ta îţi dă voie ?

— Ia nu umbla aşa de iute, să nu-ţi pierzi pantalonii, să te faci de ruşine !

— Ci stai odată locului, şi nu mai încurca şi pe alţii !

— Du-te de joacă cu Walentowa, că sînteţi de-o seamă !

Jendrzych strivi o înjurătură între dinţi, înşfăcă prima femeie care i se ivi în cale şi porni cu ea, fără să mai asculte la ce se vorbea în urma lui.

Flăcăii şi fetele începuseră jocul, dar cam în silă, cam fără chef. Doar Nastka Golembianka juca mai vioaie cu Szymek Paczes. Se înţeleseseră mai dinainte, şi cum începuse muzica, se prinseră, strîns, jucînd de mama focului ; apoi, ca să mai răsufle, se prindeau de mijloc şi se plimbau de colo-colo, simţind cum îi trec fiorii ; vorbeau vesel, izbucneau în rîsete şi mergeau alături, şold lîngă şold, aşa încît Dominikowa începu să-i arunce feciorului ei priviri neliniştite.

Oamenii nu se urniră din loc decît atunci cînd intră primarul ; venise cu întîrziere, deoarece îi dusese pe recruţi în capitala judeţului. De îndată ce intră şi bău un pahar plin, apoi încă unul, legă vorbă cu nuntaşii şi începu să-i necăjească pe „tinerii“ însurăţei.

— Mirele-i alb ca varul, iar dumneaei, de aprinsă ce-i, parcă-i o bucată de pînză roşie.

— Abia mîine ai putea să spui asta...

— Las-o mai moale, Maciej, ştim noi că n-ai pierdut vremea degeaba.

— Dar ce-i gînsac, s-o facă aşa, în văzul lumii ?

— Hm, n-aş pune rămăşag nici pe-o cinzeacă de rachiu ! Aruncă numa' o piatră-n tufiş, că se şi găsesc cîteva păsări să-şi ia zborul, asta v-o spun eu, primarul !

Izbucniră în hohote de rîs, căci Jagna se strecură repede în cealaltă parte a încăperii.

Femeile îndrugau şi ele vrute şi nevrute.

Curînd zarva crescu, veselia umplu sufletele, căci primarul era el mucalit, dar şi băutura li se suise la cap ; Boryna nu era de loc zgîrcit cu rachiul, mereu aducea alte şi alte sticle. Jocul se încingea din ce în ce mai tare, iar unii şi începuseră să cînte, să bată din picior şi să se învîrte în jurul odăii, într-un cerc tot mai larg.

Tocmai în clipa aceea se ivi şi Ambrozy. Aşezîndu-se pe un scaun, începu să arunce priviri lacome spre un clondir.

— Tu, orice ai face, nu-ţi întorci capul decît în partea unde auzi ciocnet de pahare ! zise primarul.

— Păi, cum să nu ? Paharele sună cînd le ciocneşti, iar ălui care-ţi dă de băut cînd ţi-e sete, cinste lui ! răspunse el, fără să rîdă.

— Bea apă, sac fără fund !

— Ce-i place dobitocului, îi strică omului ! Vorba ceea : apa ţi-astîmpără setea, dar rachiul te pune pe picioare !

— Ei, atunci, na, bea rachiu, dacă eşti duşmanul apei !

— Noroc, primare ! Că mai e o vorbă : „Boteazăte cu apă, stropeşte-ţi nunta cu rachiu, şi moartea cu lacrimi".

— Adevăr grăit-ai, hai, mai dă de duşcă un pahar !...

— Nu mă dau în lături nici de la al treilea ! Eu beau întotdeauna un pahar pentru nevasta mea dintîi şi două pentru a de-a doua.

— De ce ?

— Fiin' că muri la vreme, ca să-mi găsesc alta tinerică !

— Ptiu, boşorogule, seara nu mai vezi, dai în gropi ca orbeţii şi-ţi mai arde de muieri !

— Lasă, n-avea grijă, că le văz eu, le pipăi eu cu băţul şi pe întuneric.

Toată casa se cutremura de rîs.

— Ia-o pe Jagustynka ! ţipară cumetrele.

— Ia-o, că şi ei îi place rachiul, iar de gură n-o întrece nimeni, adăugară altele.

— Vorba ceea: „De ţi-i gureşă nevasta, eşti stăpîn pe lumea asta".

Primarul se aşează lîngă el; ceilalţi îl urmară la rînd, aşezîndu-se oriunde se găsea vreun loc pe bănci; iar cînd nu mai încăpură, rămaseră în picioare şi se strînseră cete-cete; ocupau aproape jumătate din încăpere, fără să ia seama la cei care jucau.

Şi-ndată fiecare îşi dezlegă sacul cu poveşti, snoave, glume şi vorbe de duh! Şi ce mai rîsete, de se cutremura casa, nu alta! Iar cel mai hăzos şi mai mucalit era Ambrozy. Turna coţcarul la măscări, vorbea numa-n dodii, te minţea din ochi cu-atîta pricepere încît oamenii nu mai puteau de rîs; Wachnikowa nu dădea voie nimănui să spună ceva rău despre ea, cu toate că ea avea limba mai ascuţită, iar primarul îi ţinea hangul cu vocea lui groasă, atît cît îi îngăduia respectul pentru demnitatea lui de staroste al satului.

Lăutarii cîntau de rupeau pămîntul, tineretul ţopăia înfierbîntat, chiuia şi bătea cu putere din picior; petreceau cu toţii aşa de bine, făceau atîta larmă, încît uitară de lume, de tot, pînă în clipa în care cineva îl zări pe Jankiel în tindă. Într-o clipită îl traseră înăuntru. Ovreiul îşi scoase şapca, făcu cîteva plecăciuni, salutînd prietenește pe toată lumea, fără să-i pese de poreclele ce zburau spre el, izbindu-i auzul ca nişte pietre.

— Gălbejitule! Gălbejitule! Răpănosule!

— Ia mai tăceţi din gură! Să-i dăm şi lui să bea ceva! strigă primarul.

— Tocmai treceam pe drum şi am venit şi eu să văd cum petrec gospodarii! Domnul să te aibă-n pază, domnule primar, am să beau un păhăruţ de votcă, de ce n-aş bea în sănătatea tinerilor căsătoriţi?

Boryna scoase o sticlă şi turnă. Jankiel şterse paharul cu poala hainei, îşi puse şapca pe cap, bău pînă la fund, apoi se drese cu apă.

— Stai, Jankiel, că nu-ţi dăm otravă ! Hei, lăutari, ia ziceţi ceva pe ovreieşte, să joace şi Jankiel ! strigară ei rîzînd.

— Apoi da, pot să joc, că doar nu-i păcat !

Dar înainte ca lăutarii să înţeleagă ce strigă lumea, Jankiel se strecură uşor în tindă şi pieri în ogradă ; se ducea la Kuba să ia puşca.

Cei mai mulţi nici nu băgară de seamă că ieşise, căci Ambrozy nu-şi deşertase încă sacul cu glume, iar Wachnikowa îl însoţea cum însoţeşte struna cea groasă celelalte strune ale viorii. Aşa se scurse timpul pînă în clipa mesei ; în curînd muzica slăbi, se puseră mesele, se auzi zgomot de farfurii, dar ei tot se mai ţineau de glume.

În zadar îi poftea Boryna pe oaspeţi să se aşeze, nimeni nu-l auzea ! Veni şi Jagus, stăruind de mai multe ori, poftindu-i la masă, dar primarul o trase în mijlocul lor şi o aşează alături de el, ţinînd-o de mînă.

Pînă la urmă, Jasiek zis şi „Fariseul" strigă din toate puterile :

— Toată lumea la masă ! Haideţi, că se răcesc bucatele !

— Taci, blegule, că s-o găsi şi pentru tine un blid să-l lingi !

— Ambrozy minte de-ngheaţă apele şi-şi închipuie că mai e cineva care să-l creadă !...

— Jasiek, dacă-ţi dă cineva una peste bot, înghite şi taci, că aşa ţi se cuvine, şi de mine să nu te atingi, că nu-ţi merge !

— Să vedem ! răspunse flăcăul, căci era cam nerod şi nu înţelesese cuvintele.

— Şi un bou dacă ar avea grai, ar răspunde ca tine !

— Ambrozy îi duce popii ţucalul şi crede că el e ăl mai isteţ om din sat.

— Lasă un viţel să intre în biserică şi tot ce ştie să facă e să ridice coada ! Proasto ! mormăi el, jignit.

Căci muma lui Jasiek sărise să-şi apere feciorul. Ambrozy se îndreptă cel dintîi spre mese şi după

el începură și ceilalți să-și ocupe locurile, destul de repede, căci femeile și începuseră să aducă străchinile aburinde, și miresme de tot felul umpluseră încăperea.

Se așezară după vîrstă, cum e obiceiul. Dominikowa și feciorii ei la mijloc ; fetele și vorniceii împreună, în vreme ce Boryna și Jagusia rămaseră în mijlocul odăii, ca să aibă grijă de toate.

Se făcuse tăcere ; numai în dosul ferestrelor copiii țipau și se băteau între ei, iar Lapa dădea tîrcoale casei lătrînd, voind să intre cu orice preț în tindă. Oaspeții începură să înfulece în tăcere, luîndu-și după voie ce le plăcea din blidele încărcate ; nu se auzeau decît zgomotul lingurilor izbindu-se de margini și ciocnetul paharelor ce se deșertau mereu.

Jagusia poftea mereu lumea să ia și umplea ea singură farfuriile cu carne sau cu alte bucate, rugînd pe fiecare să nu se codească și să mănînce cît poftește ; acest rol i se potrivea de minune, căci punea atîta gingășie cînd rostea vreun cuvînt bun și atîta grație, ca să se facă plăcută, încît mai toți flăcăii îi aruncau priviri pline de dorință, iar maică-sa plesnea de mîndrie și-și lăsa lingura pe masă, ca s-o privească mai bine și să se bucure că are o asemenea fată. Boryna vedea și el că toți se uită la Jagusia și cînd vru să se ducă la bucătărie, alergă după ea, o ajunse în tindă, o cuprinse cu putere în brațe și o sărută sălbatic.

— Nevestică dragă ! Pe legea mea, parcă ai fi o doamnă de la curte, cu atîta cinste și vorbe alese...

— Păi nu mi-s eu stăpîna casei ? Hai, du-te repede în odaie, că Gulbas și Szymon sînt cam tăcuți și abia se ating de bucate. Trebuie să ciocnești cu ei...

Bătrînul făcu îndată ce-i poruncise. Jagusia nu mai putea de atîta fericire. Se simțea stăpînă, și încă ce stăpînă ! Era aproape ca o doamnă din a cărei poruncă toate treburile se făceau parcă mai ușor, de la sine și odată cu aceasta creștea în ea sentimentul importanței pe care-o avea, încrederea și

mîndria, o mîndrie liniştită, plină de forţă. Străbătea încăperea cu un pas uşor, se uita la toate cu agerime, diriguind totul cu atîta pricepere, de-ai fi zis că de cînd lumea ţinea gospodăria !

— Bătrînul o să vază curînd ce noroc a dat peste el că şi-a ales o nevastă ca ea ; are să fie o stăpînă straşnică, ascultă-mă pe mine ! şuşoti Ewka la urechea Jagustynkăi.

— Crez şi eu, cînd ai casa plină, uşor e să fii stăpînă ! răspunse ea cu răutate. Dar să vezi cînd s-o sătura de bătrîn şi-o începe să alerge după flăcăi !

— Jagusia n-are să facă una ca asta, numai că Mateusz o să se ţină de ea şi n-o s-o lase în pace !

— Eh... de voie, de nevoie, o s-o lase el, că-i altul la mijloc !

— Boryna ?

— Haida de ! Boryna ! E unul mai tare decît ei amîndoi... Auzi ?... Aşteaptă puţin şi-ai să vezi !... zise ea cu un zîmbet subţire. Witek, ia goneşte cîinele ăla că latră de-ţi ia auzul ! Şi mai împrăştie copiii ceia să nu spargă vreun geam, să nu strice învelişul de iarnă !

Witek sări cu bîta, cîinele tăcu, dar strigătele şi larma copiilor puşi pe zbenguială nu mai conteneau ; el îi urmări pînă în drum şi se întoarse aplecîndu-se, căci o grindină de pietre şi de bulgări de noroi se abătuse asupra lui.

— Witek, ascultă ! îl opri în umbră Rocho, care stătea la colţul casei în curte. Cheamă-l pe Ambrozy şi spune-i că e ceva grabnic, îl aştept în cerdac.

După cîteva clipe, Ambrozy sosi, furios că fusese sculat de la masă, cînd tocmai se adusese un purcel de lapte cu mazăre.

— Arde la biserică, sau ce-i ?

— Nu striga ! Vino să-l vezi pe Kuba ! Mi se pare că trage să moară.

— Fir-ar să fie, de-ar plezni o dată, să nu mai scoale lumea de la masă ! I-am spus doar, ticălosul,

să se ducă la spital, i-ar fi tăiat piciorul şi s-ar fi înzdrăvenit îndată !...

— I-ai spus asta ? Acum înţeleg, mi se pare că şi-a tăiat singur piciorul...

— Isuse, sfîntă Fecioară ! Cum, singur, cu mîna lui şi l-a tăiat ?...

— Vin' degrabă şi vezi ! Mă duceam să mă culc în grajd şi abia ajunsesem în curte, cînd Lapa a sărit la mine ; lătra, scheuna, şi mă trăgea cu colţii — nu pricepeam ce vrea, alerga în calea mea, se aşeza pe pragul grajdului şi urla. Mă duc într-acolo şi mă uit : Kuba stă trîntit pe prag, cu capul în grajd. La început am crezut că a vrut să iasă la aer şi i-a venit rău. L-am ridicat, l-am aşezat pe pat şi am aprins lampa ca să mă duc după apă ; era scăldat în sînge, alb ca varul, şi sîngele îi ţîşnea gîrlă din picior. Mai repede, că-şi dă sufletul !...

Intrară în grajd şi Ambrozy se apucă numaidecît să-l îngrijească, să-l aducă în simţiri. Kuba zăcea nemişcat, abia mai răsufla şi gemea încet, cu fălcile încleştate ; trebui să i le desfacă cu un cuţit, ca să-i toarne puţină apă pe gît.

Avea piciorul retezat de la genunchi ; nu se ţinea decît de o bucăţică de piele şi sîngele curgea şuvoi.

Pete de sînge înroşeau pragul, pe care se vedea un topor însîngerat ; piatra de ascuţit, al cărei loc obişnuit era streaşina grajdului, se afla nu departe de prag.

— Aşa-i, şi l-a tăiat singur ! Îi era frică de spital şi prostul a crezut că poate să se lecuiască singur ! Trebuie să ai un curaj grozav ca să-ţi ciopîrţeşti piciorul ! Nici că-mi vine a crede. A pierdut o groază de sînge !...

Kuba deschise ochii îndată şi îi privi cu o privire destul de trează.

— A căzut ? Am izbit cu toporul de două ori, dar mi s-au împăinjenit ochii !... murmură el.

— Te doare ?

— De loc ! Sînt sleit de puteri, dar mă simt bine !

Rămase liniştit şi nu scoase nici un strigăt, cînd Ambrozy îi potrivi piciorul, i-l spălă şi-l obloji cu prişniţe.

În genunchi, Rocho lumina locul cu lampa şi se ruga cu-atîta căldură încît lacrimile îi curgeau pe obraji. Cît despre Kuba, el surîdea duios şi gingaş asemeni unui prunc mititel părăsit în cîmp, care, pînă să-şi dea seama că a rămas fără mamă, surîde ierburilor ce foşnesc deasupră-i, priveşte soarele, întinde mîinile spre păsările care trec şi gîngureşte în felul lui, cu totul fericit. Aşa se simţea el acum, liniştea şi tihna îl înfăşurau, şi avea sufletul aşa de vesel şi aşa de uşor încît nici nu mai simţea durerile. Se lăuda numai cu vocea scăzută, că ascuţise bine toporul... că întinsese piciorul pe prag... că-şi trăsese o lovitură drept în genunchi... îl duruse, dar piciorul nu căzuse de la prima lovitură... atunci a mai izbit o dată din toate puterile... şi uite că acum nu-l mai doare nimic... aşa că tot i-a ajutat la ceva... de-ar avea măcar puţină putere, n-ar mai zăcea nici o clipă în pat, s-ar duce la nuntă... ar juca... ar mînca ceva, că-i e foame...

— Stai liniştit şi nu te mişca ! Am s-o trimit pe Jozka să-ţi aducă ceva de mîncare.

Rocho îi mîngîie faţa şi ieşi cu Ambrozy în curte.

— Pînă în zori moare ; o să se stingă uşor, ca o păsărică, a pierdut o groază de sînge !

— Trebuie să-i aducem preotul cît mai e treaz.

— Preotul a plecat aseară la Wola, la conac.

— Mă duc să-l aduc, nu-i timp de pierdut !

— Ai de făcut o milă [1] pînă la Wola şi pe timp de noapte, prin pădure, n-ai să nimereşti. Uite colo, gata de plecare, caii oamenilor care trebuie să plece îndată după masă, ia-i şi pleacă !

Traseră caii în drum şi Rocho se urcă pe capră.

— Nu uita de Kuba ! Stai lîngă el ! strigă el, pornind.

— N-ai nici o grijă, nu-l las singur !

[1] Mila poloneză e ceva mai mare de şapte kilometri.

Dar uită repede de el; își adusese aminte că trebuia s-o înștiințeze pe Jozia, să-i ducă ceva de mîncare; se întoarse la masă și se puse pe băut; bău așa de straşnic, încît după puțin timp nu mai știu de nimic pe lume.

Jozia, care era o fată bună la inimă, adună într-o strachină tot ce găsi, se grăbi să-i toarne și o litrișoară de rachiu și i-o duse bucuroasă.

— Mănîncă ceva, Kuba, bucură-te și tu puțin de bunătățile de la nuntă!

— Domnul să te aibă în pază! Cîrnați mi-ai adus? Ce frumos miroase!

— I-am fript chiar eu, ca să-ți placă, și-i puse strachina în mînă, fiindcă în grajd era întuneric. Bea rachiu mai întîi!

Bău tot rachiul dintr-o înghițitură.

— Așază-te colea puțin, că mi-e tare urît singur!...

Apoi, luînd o îmbucătură, începu să mestece, dar îi fu cu neputință să înghită.

— Care va să zică acolo e chef mare, nu glumă?

— Nuntă ca asta, cu atîta omenet, n-am văzut de cînd sînt!

— La naiba, doar e nunta lui Boryna, așa că nu-i de mirare! murmură el cu mîndrie.

— Da, da! Și tata petrece așa de bine, că tot timpul se ține numai după Jagusia.

— Păi cum nu, e o mîndrețe de fată! Și are un botișor parcă ar fi o castelană!

— Știi? Lui Szymek, feciorul Dominikowei, i s-au aprins călcîiele după Nastka Golembianka...

— Bătrîna n-o să-l lase s-o ia pe Nastka. Sînt zece guri și n-au decît trei pogoane de pămînt.

— De-aia caută să-i despartă de cîte ori îi vede și nu ți-l scapă o clipă din ochi.

— E și primarul acolo?

— Îi înveselește pe toți, el e cu gura mai mare, el și cu moș Ambrozy.

— Așa-i, doar petrec la nunta unui om cu stare! Dar despre Antek ce se mai aude? întrebă el în șoaptă.

— Am fost la ei pe înserat şi le-am dus copiilor carne, plăcinte, pîine... Dar el m-a dat afară din casă şi a aruncat după mine cu tot ce le dusesem... Să-l fi văzut ce furios era !... Şi e la ei o sărăcie şi o jale... Anna se sfădeşte mereu cu soră-sa şi, după cît mi se pare, s-au şi păruit puţin !

El nu răspunse, smiorcăia din nas cu putere şi răsuflarea i se iuţi, ciudat...

— Jozia, zise el după o clipă, iapa geme ; se trîntește mereu la pămînt de-aseară ; sînt sigur că e gata să fete... trebuie să bagi de seamă, să-i pregăteşti de băut. Ce se mai chinuieşte, săraca ! Şi nu pot s-o ajut... sînt stors de puteri... nu mai am pic de vlagă...

Vorbele îl obosiră repede şi tăcu. Părea că aţipise.

Jozka ieşi repede din grajd.

— Cesia, Cesia ! strigă el venindu-şi în fire.

Iapa necheză de cîteva ori lung şi începu să tragă de lanţul cu care era legată, făcînd să zornăie verigile.

— De-aş mai mînca şi eu o dată pe săturate ! Nu te uit, Lapa, prietene, îţi fac şi ţie parte, nu mai schelălăi !...

Se repezi la cîrnaţi, dar fără folos... nu mergea de loc, îmbucătura îi rămînea lipită de buze.

— Dumnezeule ! Atîţia cîrnaţi, atîta carne... şi nu pot... degeaba... nu pot...

În zadar încerca să mănînce ; gusta, mirosea : nu putea înghiţi nimic ; mîna îi căzu fără putere pe paie, fără să lase să-i scape ce apucase.

— Doamne ! Am atîtea, cît n-am avut niciodată în viaţa mea, şi uite, nu pot mînca !

O tristeţe adîncă îl cuprinse şi lacrimile începură să-i curgă pe obraji : plîngea amarnic, cu sughiţuri, ca un copil pedepsit pe nedrept.

„Lasă că o să mănînc pe urmă, trebuie să mă odihnesc un pic ; după aia, o să mă bucur şi eu !“ se gîndea el.

Dar nici mai tîrziu nu putu să mănînce nimic şi aţipi fără să lase din mînă bucata de cîrnat, fără să simtă că Lapa i-o ronţăia încetişor.

Se trezi pe neașteptate, căci după masă lăutarii începuseră să cînte în casă cu atîta putere încît pereții grajdului se cutremurau încetișor, iar găinile cîrîiau speriate în coteț.

Chiuiturile creșteau, țîșnind din casă ca niște focuri roșii în bezna nopții, făcînd să răsune tot grajdul.

Era o explozie de rîsete, de strigăte vesele și clipă de clipă pămîntul se cutremura de pașii jucătorilor, iar țipetele fetelor spintecau văzduhul.

Kuba ascultă la început zgomotele, dar în curînd pierdu înțelesul lucrurilor ; somnul îl cuprinse, purtîndu-l în mijlocul unor umbre învălmășite, în mijlocul unor ape învolburate, în fundul unor păduri zgîlțîite de vijelii.

Iar cînd nunta deveni mai zgomotoasă, cînd ropotul bătăilor din călcîie părea gata-gata să dărîme casa, se mai trezi puțin, sufletul i se desprinse din întuneric, smulgîndu-se din uitare, întorcîndu-se din ținuturile acelea atît de îndepărtate, și ascultă.

Uneori încerca să mănînce, sau șoptea încet și cu căldură :

— Ceśka, Cesia !

Dar viața i se scurgea din trup puțin cîte puțin, urcînd spre alte lumi ; ca o păsărică a lui Dumnezeu, se învîrtea încolo și încoace, fără țintă, neputînd să-și ia încă zborul spre cer ; uneori se încăpățîna să adaste pe acest sfînt pămînt, ca să se odihnească nițel după atîtea chinuri, ca să-și ogoiască plînsul, plînsul lui de orfan pierdut în vîltoarea lumii ; și se întorcea printre cei iubiți, umbla printre oameni, își chema jalnic frații, le cerea ajutor ; în cele din urmă, întărit de credință, se înălță spre niște cîmpii primăvăratice, spre acele întinderi dumnezeiești, nevăzute de ochiul omenesc, scăldate într-o lumină veșnică și într-o bucurie fără de margini.

Zbură, zbură din ce în ce mai sus, tot mai departe, pînă în acele ținuturi...

...Pînă în acele ţinuturi unde nu se mai aude nici plînsul oamenilor, nici freamătul dureros al sufletelor...

...Pînă în acele ţinuturi îmbătătoare de mirosul crinilor, unde se aude numai foşnetul dulce ca mierea al pajiştilor înflorite, unde rîuri de stele curg prin albii minunat colorate, unde ziua e veşnică.

...Pînă în acele ţinuturi unde nu auzi decît murmur de rugăciuni, unde miresme ameţitoare plutesc într-una ca nişte ceţuri, unde răsună mereu zvonuri de clopoţei, unde orgile cîntă în surdină, unde totul e neîntreruptă sărbătoare şi unde oamenii spălaţi de păcate, şi îngerii, şi sfinţii, cîntă la un loc spre lauda Celui-de-sus, în acea biserică sfîntă, nemuritoare a Domnului, acolo unde sufletul omenesc nu face decît să se roage, să suspine, să plîngă de bucurie şi să se împace cu Dumnezeu, în vecii vecilor !

Spre acele ţinuturi urca acest suflet zbuciumat şi însetat de odihnă, sufletul robului lui Dumnezeu, Kuba.

Iar nuntaşii jucau mereu şi toţi petreceau cu inima plină de bucurie, mai mult chiar decît în ajun, căci ospăţul era şi mai îmbelşugat, iar gazdele îi sileau pe toţi să mănînce şi să bea. Şi jucau aşa pînă ce cădeau frînţi de oboseală.

Zarva nunţii era ca un cazan ce dă în clocot; şi ori de cîte ori nuntaşii se muiau, lăutarii izbucneau cu puteri sporite şi, asemeni unui lan bătut de furtună, jucătorii nu puteau face altceva decît să se aplece, să-şi ia din nou avînt, să bată din călcîie, şi să intre iar în joc, chiuind şi cîntînd toţi deodată, vijelios, nebuneşte.

Sufletele li se topeau parcă de căldură, sîngele le fierbea în vine, minţile se tulburau, inimile le tresăltau întărîtate, nervii le fremătau în tact, fiecare mişcare era un dans, fiecare strigăt un cîntec, fiecare privire un fulger de bucurie delirantă.

Şi aşa o ţinură toată noaptea, pînă-n zori !

Ziua se ivi greoaie, tăcută, mohorîtă ; chiar în clipa în care soarele trebuia să răsară, cerul se posomorî şi mai mult, se întunecă deodată şi începu

să ningă. La început căzură doar fulgi rari, legănîndu-se în aer ca niște ace de pin în vînt, dar în curînd se așternu de-a binelea pe nins.

Zăpada cădea drept la pămînt, cernută ca printr-o sită mare ; cădea alene, uniformă, fără zgomot, peste acoperișuri, peste arbori și garduri, acoperind tot pămîntul cu o pînză uriașă, cenușie, țesută parcă din fulgi de pene smulse.

Nunta era pe sfîrșite ; trebuiau să se mai adune încă o dată pe seară la cîrciumă, ca să se mai dreagă, dar pînă atunci, se răspîndiră cu toții pe la casele lor.

Numai vorniceii, fetele, cu lăutarii în frunte, rămaseră în fața casei, cîntînd într-un glas cel din urmă cîntec al nunții :

Noapte bună miri, voi, miri !
Noapte bună !
Noapte bună vă dorim,
Așteptați să vă slujim,
Noapte bună !

. . . . . .

În aceeași clipă, Kuba își dădea duhul întru pacea cea veșnică.

PARTEA A DOUA

IARNA

I

Şi iarna sosi...

Ea se mai lupta cu toamna, învîrtindu-se şi mugind în zările albastre ca o fiară sălbatică, flămîndă, încordată, gata, cu un spor de puteri, să sară, să-şi înfigă colţii în lume...

Uneori cădea o zăpadă măruntă-măruntă, vineţie puţin — zăpadă de toamnă...

Zilele, lîncede, de-o gălbeneală bolnăvicioasă, străbătute de gemete şi vaiete, se scurgeau una după alta, alene, ca nişte picături grele, abia strecurîndu-şi lumina îngheţată ; erau acele zile stinse, moarte, cînd păsările fug spre păduri cu ţipete ascuţite, cînd apele murmură din ce în ce mai sfioase, curgînd leneş, ca încremenite de spaimă, cînd un tremur nefiresc cuprinde întreg pămîntul şi toată făptura îşi înalţă privirea înfricoşată spre miază-noapte, spre abisul de nepătruns al norilor...

Şi nopţile mai musteau încă a toamnă ; oarbe, surde, tulburi, pline de zdreanţa ceţurilor şi de luminile stelelor împietrite, nopţi putrede, cu tăceri tremurate, înfiorate de strigăte înăbuşite de spaimă ; pline de suspine dureroase, de tresăriri, de neaşteptate tăceri, de lătrături de cîini, de fîşîitul arborilor îngheţaţi, de glasuri triste de păsări, ce-şi caută adăpost, de chemări înspăimîntate, pornite de prin pustietăţi şi răscruci înecate în umbră ; nopţi pline

de fîlfîit de aripi, de umbre furişate pe zidurile caselor amorţite, de strigăte tîrîndu-se pe faţa pămîntului, de vedenii îngrozitoare, sunete nedesluşite, vaiere ce te pătrundeau pînă în măduva oaselor.

Cîteodată, în amurg, cîmpiile mohorîte ale cerului de plumb se deschideau, ca să facă loc unui soare roşu, enorm ; şi soarele cădea greu, ca un hîrdău de fier topit, din care răbufneau reflexe însîngerate, nori mari de păcură, negri, străpunşi de torţe aprinse, încît lumea întreagă părea un incendiu fantastic.

Şi de abia tîrziu, noaptea, se răcea şi se stingea pe cer spuza aceea sîngerie, făcîndu-i pe oameni să-şi zică :

— Ehei, bate iarna la uşă, curînd s-or porni şi viforniţele, turbatele !

Şi iarna se apropia, se apropia zi de zi, ceas de ceas, clipă de clipă.

În cele din urmă, sosi de-a binelea.

Dar mai întîi se iviră vestitorii.

Îndată după Sfînta Barbara [1], patroana morţilor, pe cînd soarele abia răsărea, tăcut, se dezlănţuiră primele vîntoase scurte, zvîcnite ; ele înfăşurară pămîntul scheunînd, ca nişte cîini care adulmecă urma cuiva, muşcară din ogoare, urlară prin tufişuri, şfichiuiră zăpada, zburliră livezile, măturară drumurile cu cozile lor, se tăvăliră peste ape şi smulseră cu viclenie de ici, de colo, cîte-o scîndură din vechile acoperişuri şi de pe îngrădituri. Apoi se înverşunară împotriva lor înşile şi, lătrînd tare, o luară spre codri, iar în urma lor, îndată după-amiază, începură să ţişnească din zările serii limbile lungi, şuierătoare, ascuţite ale viforniţelor.

Fluierară toată noaptea, urlînd pe cîmpii ca o haită de lupi flămînzi : o adevărată orgie ; în zori de-abia se mai vedeau, pe alocuri, mici insuliţe de pămînt în marea de zăpadă, iar prin şanţuri şi pe brazde se zăreau garduri smulse ; ogoarele luceau chele, drumurile zăceau îngheţate, încremenite ; ge-

[1] 4 decembrie în calendarul polonez.

rul își implîntase așa de puternic colții în pămînt încît suna ca fierul, dar de îndată ce se lumină de ziuă, vînturile o luară din loc cu un chelălăit, se ascunseră prin păduri, și acolo, îngrămădite, tremurînd, se adunară pentru o nouă năvală.

Cerul se întuneca tot mai mult ; norii ieșeau, tîrîndu-se, din toate vizuinile cerului. Întinzîndu-și capetele lor plumburii, de balauri, trupurile mototolite, diforme, scuturîndu-și coamele cenușii, veneau ca o haită, arătîndu-și colții verzui, sclipitori. Amenințători, sumbri, tăcuți, năpădiră tot cerul ; veneau dinspre miazănoapte ca niște munți negri, enormi, deșirați, ferfeniți, încălecați unul peste altul, claie peste grămadă, ca niște păduri culcate la pămînt, brăzdate de prăpăstii adînci, printre care pluteau banchize verzi de gheață, îmbulzindu-se, împingîndu-se mereu înainte, cu o putere sălbatică, vuind înfundat ; dinspre apus, din dosul pădurilor negre, nemișcate, se învălmășeau lin ziduri albastre, umflate, străpunse de focuri, scurgîndu-se unul după altul, în rînduri nesfîrșite, în cortegii din ce în ce mai mari, ca niște zboruri de păsări imense ; de la răsărit se tîrau nori mari, galbeni-ruginii, de culoarea puroiului, dezgustători, ca niște răni otrăvite picurînd sînge bolnav ; de la miazăzi veneau alte șiruri de nori, nori bătuți de vînt, cocliți, arămii, ca niște mocirle, sau turbării, sau vărgați, vineții, plini de pete, de bube scîrboase, de parcă ar fi roit de viermi ; iar de deasupra, iarăși, ca și cum ar fi izvorît din soarele stins, alți nori, zdrențuiți, murdari, curgeau pestriți, ca o lavă întărită ; și se adunau, unul după altul, învălmășindu-se, înghițind tot cerul în revărsarea lor neagră, înfricoșătoare, de noroi și moloz...

Lumea se mohorî deodată. O tăcere posacă se așternu pretutindeni. Luminile se stinseră. Ochii vineți ai apelor se posomorîră ; era ca și cum toate făpturile încremeniseră, uimite, abia ținîndu-și răsuflarea. Un fel de neliniște cuprinsese pămîntul, frigul te răzbea pînă la oase, frica ți se oprea în gîtlej, sufletul îngenunchea în țărînă, o spaimă cum-

plită plutea peste toată firea — uneori vedeai cîte-un iepure străbătînd satul cu blana zburlită, alteori cîrduri de ciori năpustindu-se asupra hambarelor, sau chiar pînă în tindă, cu un croncănit pătrunzător ; cîinii urlau ca turbaţi, afară, în faţa caselor ; înfriguraţi, oamenii intrau repede în cuiburile lor, iar de-a lungul eleşteului iapa cea oarbă alerga cu ce-i mai rămăsese din căruţă, izbindu-se de garduri, de copaci şi căutîndu-şi grajdul cu un nechezat sălbatic.

Întunericul se răspîndea peste tot, tulbure, înăbuşitor, norii se lăsau din ce în ce mai jos, rostogolindu-se dinspre păduri în vîrtejuri dese, revărsîndu-se peste cîmpuri ca nişte ape înfuriate, dezlănţuite, teribile, îndreptîndu-se grabnic spre sat şi înecînd totul într-o pîclă murdară, îngheţată. Apoi, deodată, cerul se limpezi la mijloc, strălucind albăstrui, ca oglinda unei fîntîni, o lumină orbitoare spintecă tenebrele, ceţurile se învălmăşiră pe neaşteptate, iar prin deschizătura făcută ţîşni prima răbufnire de vînt, pe urmă a doua, a treia, o sută la rînd !

Acum urlau în haite, scurgîndu-se prin poarta deschisă ca nişte puhoaie pe care nimic nu le poate stăvili, şi, smulgîndu-se parcă din lanţuri, turbate, răguşite de atîta urlet, se azvîrleau asupra norilor, asupra întunecimilor, vîrîndu-li-se în pîntece, sfîşiindu-le, răscolindu-le şi măturîndu-le măruntaiele ca pe nişte paie putrede.

Lumea întreagă era numai vacarm, tumult, numai şuiere, fluiere, toate înecate într-un uriaş vîrtej de praf.

Norii, striviţi de copitele ascuţite ale vijeliei, fugiră pe nesimţite spre marile păduri, cerul se înseninâ, ziua îşi arătă iar ochii de plumb şi toată făptura răsuflă uşurată.

Şi vijelia ţinu aşa aproape o săptămînă, fără răgaz. Ziua mai puteai să rabzi cît de cît ; de ieşit afară, îndrăzneau să iasă doar cei care aveau neapărată nevoie ; ceilalţi stăteau în casă şi aşteptau să înceteze furtuna ; dar noaptea nu mai puteai ; ce-i drept, erau nopţi limpezi, cu cer liniştit, înstelat, dar pe pămînt se încinsese o adevărată sarabandă de

vrăjitoare, de-ai fi zis că cel puţin o sută de oameni se spînzuraseră deodată ; şi nici nu puteai adormi, căci cum ai fi putut, cînd nu auzeai decît răcnete, vuiete năpraznice, o zarvă nemaipomenită, de parcă mii de căruţe goale s-ar fi rostogolit într-un galop turbat pe pămînt, şi hurducăielile, vaierele, iscate Dumnezeu ştie de unde, şi pocnetele, şi urletele ce umpleau văzduhul...

Casele pîrîiau din încheieturi, căci vijelia se proptea mereu cu umerii în pereţi, izbindu-se de colţuri, ridicînd streaşinile, înverşunîndu-se împotriva grinzilor, repezindu-se cu capul în uşi, dintre care multe se deschideau, biruite, spărgînd geamurile, încît trebuia să te scoli la miezul nopţii, să astupi găurile cu perne, fiindcă vîntul se băga peste tot, grohăind, ca porcul nesuferit, şi aşa te izbea cu suflarea-i de gheaţă, de-ţi clănţăneau dinţii chiar sub şapte cojoace !

Ce-au mai pătimit atunci bieţii oameni întrece orice închipuire !

Şi cîte pagube, nici că puteai să le numeri : vîntul doborîse gardurile, găurise acoperişurile, culcase la pămînt hambarul aproape nou al primarului, lăsase şura lui Bartek Koziol fără acoperiş, zvîrlindu-l tocmai în cîmp, la o sută de paşi depărtare, răsturnase coşul casei lui Winciorek, la moară smulsese o bucată de acoperiş cu leaţuri cu tot. Şi cîte alte stricăciuni ! Ce de mai arbori scoşi din rădăcini prin livezi şi în pădure ! Pe şosea cel puţin douăzeci de plopi zăceau trîntiţi la pămînt, de-a curmezişul, ca nişte drumeţi ucişi cu cruzime şi jefuiţi.

În acele zile de grea, cumplită viforniţă, Lipce părea ca mort, vînturile suflau pe drumuri cu o putere atît de mare încît, dacă cineva încerca să iasă din casă, era apucat de piept, zvîrlit în toate părţile, trîntit prin şanţuri, izbit de copaci şi de garduri. Ba Jasiek Fariseul, trecînd pe puntea eleşteului, fusese aruncat în apă şi abia putuse să iasă la mal. Şi vînturile creşteau mereu, învolburînd nisipul, purtînd prin văzduh crengi şi aşchii, maldăre de stuf de pe acoperişuri, ba chiar coroana vreunui arbore mai

mic, învîrtejindu-le pe toate în praf ca pe niște păsări împrăștiate, izbindu-le de ziduri și pornindu-le apoi în lumea largă.

Nici cei mai bătrîni oameni din sat nu-și aduceau aminte să mai fi apucat vînturi atît de rele și de arțăgoase.

Oamenii se cuibăreau în casele pline de fum, tot ciondănindu-se ca să-și alunge urîtul, căci nu era lucru ușor să scoți nasul afară ; femeile, însă, cele mai nerăbdătoare, o porneau prin sat, furișîndu-se pe lîngă garduri, zicînd că se duc să toarcă la vreo cumătră, dar de fapt ca să mai pălăvrăgească puțin și să-și verse focul ; cît despre bărbați, ei băteau grîul cît puteau ; din dosul ușilor închise ale hambarelor se ridica un zgomot de îmblăcii, de dimineață pînă seara tîrziu ; gerul uscase grîul, așa că grăunțele se dezghiocau ușor ; abia pe la vecernie, cînd viscolul se mai potolea nițel, mai vedeai cîte-un flăcău dînd fuga la cîrciumă după un sfert de votcă.

Iar vîntul bătea, bătea mereu, gerul pișca din ce în ce mai tare, gîrlele, pîraiele, băltoacele înghețaseră, eleșteul prinsese o pojghiță de gheață străvezie, aproape albăstrie, și doar lîngă punte, unde era mai adînc, apa se zbătea încă și curgea, dar pe la margini încremenise, că trebuia să faci copcă în gheață ca să poți adăpa vitele.

Abia în ajunul Sfintei Lucia [1] vremea se schimbă.

Gerul se mai înmuie, vremea se mai încălzi un pic, vînturile parcă amuțiseră, doar din cînd în cînd mai răbufneau, dar mult mai slabe și de loc năbădăioase ; cerul, înnourat, se limpezi ca un cîmp bine grăpat, acoperit cu un lințoliu uriaș, cenușiu, dar se lăsă așa de jos, așa de jos, încît părea că se agățase în plopii de pe drum. Totul în jur era posomorît, cenușiu, șters.

Pe la amiază, însă, vremea se întunecă puțin ; începu să ningă cu fulgi mari și atît de des încît neaua vătui la iuțeală toți arborii și toate înălțimile.

[1] 13 decembrie.

Noaptea veni repede, dar zăpada nu mai contenea ; cădea din ce în ce mai deasă, deşi ceva mai măruntă şi mai uscată, şi aşa ninse toată noaptea.

În zori zăpada se înălţase ca la trei palme bune, pămîntul era acoperit în întregime de-un cojoc alb, nesfîrşit ; o pînză albă, bătînd în albastru, înfăşura lumea, şi zăpada cădea mereu, fără încetare.

Pe pămînt se lăsase o tăcere adîncă. Nu se simţea nici o adiere, nici un zgomot nu răzbătea prin fulgii de zăpadă ce cădeau necontenit, nimic, totul amuţise, totul încremenise ; ca şi cum în faţa acestei minuni firea s-ar fi oprit în loc şi, uşor înclinată, şi-ar fi aplecat solemn urechea să asculte acel murmur abia auzit, acel zbor tăcut, tremurul uşor al covorului alb, cernîndu-se mereu peste lume.

Se lăsă o ceaţă vineţie, care începu să crească, să se întindă ; caierul acesta sclipitor, imaculat îşi depăna încet lîna cea mai albă, cea mai moale, cea mai frumoasă ; fulgii cădeau mari, puzderie, ca o lumină cerească, îngheţată, de parcă toate cristalele de chiciură ale stelelor s-ar fi mărunţit în zborul lor aerian, presărînd lumea ; pădurile fură acoperite îndată, cîmpul pieri atît de repede încît nici un ochi nu-l mai putea deslui, drumurile se şterseră, satul se cufundă tot în acel vîrtej orb, de nu mai puteai deosebi nimic, în afară de pulberile zăpezii, ce se cerneau încetişor, cu aceeaşi stăruinţă şi atît de gingaşe, ca nişte flori de cireş pe-o noapte cu lună.

Nu mai vedeai la trei paşi ; pieriseră casele, arborii, gardurile, chipurile omeneşti ; auzeai doar glasuri, glasuri zburînd prin acel potop alb, ca nişte fluturi plăpînzi, părelnici, căci nu ştiai de unde vin, unde mergeau, şi băteau din aripi din ce în ce mai slab, din ce în ce mai nedesluşit...

Şi aşa ninse două zile şi două nopţi încheiate ; casele se preschimbară în mormane mari de zăpadă, din care se ridicau trîmbe negre de fum ; drumurile, ogoarele se făcuseră una, livezile se umpluseră pînă la înălţimea gardurilor, eleşteul nu se mai vedea de zăpadă, o nesfîrşită întindere albă, îngheţată, de nepătruns, vătuită, ca-n basme, acoperea pămîn-

tul şi neaua cădea mereu, din ce în ce mai rară şi mai uscată ; noaptea, scînteierile stelelor izbuteau s-o pătrundă, iar ziua cerul se vedea strălucind, ici-colo, printre fuioarele ei albe, zburătoare ; sunetele străbăteau aerul mai repede, glasurile răsunau mai sonore, mai pătrunzătoare, prin zăpada ce cădea. Era ca şi cum satul s-ar fi trezit ; începuse o forfotă greoaie, unii oameni ieşeau cu săniile, dar se întorceau iute acasă, căci drumurile erau troienite ; alţii făceau cărări printre case, curăţau zăpada din faţa uşilor, dădeau în lături porţile grajdurilor, iar bucuria umplea toate inimile ; cît despre copii, îi apucase parcă frenezia ; cîinii lătrau pretutindeni, lingînd zăpada şi fugind la un loc cu băieţii, care mişunau pe toate uliţele ca furnicile ; în dosul gardurilor şi porţilor răsunau ţipete, copiii zburdau şi se băteau cu bulgări de zăpadă, tăvălindu-se prin neaua afînată, ridicau oameni de zăpadă înspăimîntători la înfăţişare, se dădeau cu săniile, iar strigătele lor făceau să răsune tot satul ; pînă şi Rocho îşi întrerupsese învăţătura : parcă mai era chip să le pui ştrengarilor abecedarul în mînă ?

A treia zi, tocmai pe înserat, ninsoarea încetă ; mai cădeau fulgi din cînd în cînd, însă era ca şi cum cineva ar fi scuturat peste lume un sac gol de făină — o nimica toată ; dar cerul se întunecă, ciorile începură să se rotească pe deasupra caselor sau să se aşeze pe drumuri, şi întunericul învălui toată firea ; era o noapte fără stele, o noapte de plumb, abia luminată de scînteierile crepusculare ale zăpezii, şi atît de calmă, atît de îngheţată, atît de nemişcată, încît ai fi zis că e sleită de orice putere.

— Cum o prinde vîntul să bată, o să înceapă un viscol straşnic, murmură bătrînul Bylica, privind pe fereastră în dimineaţa zilei următoare.

— N-are decît, puţin îmi pasă ! mormăi Antek, sculîndu-se din aşternut.

Anna aprinse focul în vatră şi ieşi să arunce o privire în tindă ; era încă devreme, cocoşii cîntau în sat, întunericul mai stăruia încă, de parcă cineva ar fi amestecat în părţi egale var şi funingine şi le-ar

fi presărat peste lume ; nu se zăreau nici arborii, nici casele, nici depărtările ; doar spre răsărit, aurora lucea slab ca o spuză stinsă ; o mare tăcere se aşternuse peste pămînt şi se lăsase un ger ascuţit, pătrunzător.

Şi în casă era frig de-a binelea şi umezeală ; Anna trebui să-şi tragă papucii pe piciorul gol ; în vatră focul nu ardea mai de loc, crengile de brădişor, verzi, pocneau, scoţînd fum. În cele din urmă, Anna tăie cîteva aşchii dintr-o scîndură, vîrî un şomoiog de paie pe dedesubt şi îndată crengile începură să ardă şi să arunce puţină lumină.

— A căzut atîta zăpadă, c-ar ajunge pentru toată iarna, urmă bătrînul, suflînd în geamul împodobit cu flori de gheaţă verzui, ca să poată privi afară.

Cel mai mare dintre băieţi, care împlinise patru ani, începu să plîngă în pat, iar în cealaltă parte a casei, unde locuia Stacho, se auzeau zbierete, ocări, plînset de copii, zgomot de uşi trîntite.

— Weronka îşi începe ziua cu rugăciunea ei obişnuită ! scrîşni Antek printre dinţi, înfăşurîndu-şi picioarele în obielele încălzite la sobă.

— S-a obişnuit aşa, să bombăne, şi bombăne şi cînd nu trebuie, dar nu că-i rău, nu... murmură bătrînul.

— Cum aşa ? Dar cînd îşi bate copiii ? Ori cînd îl ocărăşte pe Stacho şi mi ţi-l muştruluieşte ca pe-un cîine, ce, din bunătate o face ? zise Anna îngenunchind lîngă leagăn ca să-l alăpteze pe-ăl mic, care scîncea şi dădea din picioruşe.

— Mi se pare că sînt trei săptămîni de cînd am venit în casa asta şi n-a trecut o zi fără gîlceavă, fără bătăi şi scrîşniri din dinţi ! Asta-i căţea, nu femeie ! Şi Stacho e moale ca o cîrpă, se lasă dădăcit de ea, munceşte ca un bou şi nimeni nu-i zice o vorbă bună.

Bătrînul privi în jur cu teamă, vru chiar să spună ceva să-i ia apărarea, cînd uşa dinspre tindă se deschise şi Stacho îşi vîrî capul înăuntru, cu îmblăciul pe umăr.

— Antek, vii cu mine ? Mi-a spus organistul să caut pe cineva să-i bată orzul, s-a uscat de ajuns, aşa că se scutură repede... Filip a zis să-l iau pe el, dar dacă vrei tu... ai putea să cîştigi ceva...

— Lasă, ia-l pe Filip, eu nu vin, nu vreau, doar n-am ajuns să argăţesc la ţîrcovnicul ăla !

— Cum vrei. Rămîi cu Dumnezeu.

Anna avu o tresărire auzind răspunsul lui Antek, dar se aplecă repede înainte şi-şi vîrî capul în leagăn, ca să nu i se vadă lacrimile şi chinul care o măcina.

„E cu putinţă oare ? Pe o iarnă ca asta, pe-un ger atît de cumplit, săraci cum sîntem, de mîncăm numai cartofi cu sare, fără un ban în casă, şi el să nu vrea să muncească ? Şade toată ziulica în casă şi bea tutun, dus pe gînduri, ori aleargă pe afară ca nebunul, de parcă s-ar lua la întrecere cu vîntul ! Doamne, Dumnezeule ! gemu ea, îndurerată. Uite că nici Jankiel nu le mai dă pe datorie, şi nu mai au încotro, trebuie să vîndă vaca, altă scăpare nu-i, şi el ar fi în stare s-o facă şi p-asta, numai să stea să nu facă nimic... E drept că el nu-i dintre aceia care muncesc cu ziua ; îţi vine să turbezi de necaz, dar ce să-i faci ? Of, de-ar fi ea bărbat, nu s-ar da în lături, s-ar speti pînă n-ar mai putea, numai să nu vîndă vaca, să iasă din iarnă şi s-ajungă-n primăvară... Dar ce pot să fac eu oare, cînd nu-s decît o biată muiere ?“

Gîndurile acestea o chinuiau de nu mai ştia nici unde-i e capul.

Se apucă să trebăluiască prin casă, uitîndu-se pe furiş la bărbatu-său, care, stînd în faţa sobei, îl înfăşura pe cel mai măricel dintre copii în pulpana blănii sale de oaie şi-i încălzea picioruşele cu mîna încălzită la foc. Antek privea în foc cu un aer întunecat şi din cînd în cînd ofta. Bătrînul curăţa cartofi lîngă fereastră.

O tăcere grea, apăsătoare, plină de-o mîhnire ascunsă şi de sentimentul groaznic al sărăciei plutea asupra tuturor. Nu se priveau în ochi şi nu-şi vorbeau ; de atîtea griji, vorbele li se opriseră în

gît, orice urmă de zîmbet se stinsese, iar pe feţele lor galbene, supte, se citea amărăciunea, grelele suferinţi şi în acelaşi timp voinţa, tare ca fierul, de-a nu se lăsa copleşiţi. Trecuseră mai bine de trei săptămîni de cînd fuseseră alungaţi din casa părintească ; zilele şi nopţile li se păruseră nesfîrşite ! Şi totuşi, nu uitaseră nimic ; simţeau cu aceeaşi tărie nedreptatea ce li se făcuse, nu-şi potoliseră mînia, ura le era tot atît de fierbinte, ca şi cum totul s-ar fi petrecut cu cîteva clipe mai înainte.

Focul pîlpîia vesel, căldura se răspîndea în odaie, topind florile de gheaţă de pe geamuri, dungile de zăpadă din crăpăturile grinzilor, iar podeaua de lut asuda, acoperindu-se de rouă.

— Oare or să vie ovreii ? întrebă ea în cele din urmă.

— Au spus că or să vină.

Apoi, iar tăcere ! De altminteri, ce-ar fi avut să-şi spună, şi cine să fi vorbit ? Anna ?... Ea care nu îndrăznea să deschidă gura, de teamă să nu-şi verse, fără să vrea, focul ce-i ardea inima ?... Nu, ea îşi ţinea necazurile zăvorîte în fundul inimii şi se stăpînea cît putea. Sau Antek ? Ce să fi spus ? Că se găsea la mare ananghie ? La ce bun ? O ştia prea bine, iar bun şi duios, ca să stea să-şi mîngîie nevasta, copiii, nu prea era de felul lui şi mai cu seamă n-avea nici un chef să-şi deschidă sufletul în faţa alor săi. Şi-apoi, cum să fi vorbit, cînd ura îi rodea ficaţii, cînd, de cîte ori îşi aducea aminte cum fusese izgonit de taică-său, vedea negru înaintea ochilor şi strîngea din pumni cu-atîta mînie, de i-ar fi venit să se ia la bătaie cu tot satul !

Şi nici la Jagna nu se mai gîndea ; era ca şi cum n-ar fi iubit-o niciodată, ca şi cum n-ar fi strîns-o în braţele lui, în braţele lui cu care acum ar fi strîns-o de gît. Dar nu-i părea rău de ea.

„Sînt femei care se aseamănă cu nişte cîini fără stăpîn : se iau după cel care le momeşte cu bucata cea mai mare, sau care ştie să le facă să se teamă de nuia.“ I se întîmpla să se gîndească la ea, dar nu atît de des, căci începuse s-o uite, din pricina urii

nestinse, de moarte, ce i-o purta lui taică-său. Bătrînul era vinovatul, din pricina lui suferea, el era ghimpele care i se înfipsese în inimă, din cauza lui toate astea, din cauza lui !

Şi aduna, îngrămădea în suflet tot necazul, toate suferinţele îndurate, rostindu-şi-le ca pe-o rugăciune pe care n-ar fi trebuit s-o uite niciodată. Era un adevărat şir de mătănii al durerilor şi amărăciunilor, pe care şi-l săpa în inimă, ca să-şi aducă mai bine aminte de tot ce pătimise. Şi nu-l supăra atît sărăcia în care trăia. Era voinic, sănătos, şi de-ar fi avut o casă a lui, nu i-ar fi păsat de nimic ; de copii avea grijă muierea ; numai jignirea pe care i-o adusese taică-său îl ardea, otrăvindu-i din ce în ce mai mult zilele, răspîndindu-i-se în trup ca un venin. Gîndiţi-vă, nu trecuseră decît trei săptămîni şi iată că tot satul îi întorcea spatele, ca şi cum nici nu l-ar fi cunoscut, ca şi cum ar fi fost un venetic, venit cine ştie de unde ; se fereau de el ca de-un ciumat, nimeni nu le trecea pragul, n-avea milă de ei, nu le spunea un cuvînt bun, iar dacă-l priveau, îl priveau ca pe-un ucigaş.

Oricum însă, nu el se va duce să le întindă mîna. Nu se va ascunde prin colţuri şi nu se va abate din calea nimănui. Dacă e război, război să fie ! Dar de ce toate astea ? Fiindcă se bătuse cu taică-său ? Ca şi cum ar fi fost primul care s-ar fi bătut cu taică-său ! Dar Jozek Wachnik nu se încăiera cu-ai lui în fiecare zi ? Sau Stach Ploszka nu-i frînsese piciorul lui ta-su ? Lor nimeni nu le-a spus o vorbă de ocară, numai lui îi întorceau spatele ; sigur, cine are pe Dumnezeu împotrivă are pe toţi sfinţii ! Şi de vină era bătrînul, numai el, dar o să i-o plătească cu vîrf şi îndesat !

Sufletul îi ardea de dorul răzbunării, nu se gîndea decît cum să se răzbune, înfrigurat, uitînd de tot şi de toate. Nu mai lucra, nu se mai gîndea la sărăcia lui, nu se mai sinchisea de ziua de mîine ; nu făcea altceva decît să-şi aducă aminte şi să-şi răsucească, să-şi înfigă în adîncul fiinţei ghearele ce-l scurmau. Uneori, noaptea, sărea din pat şi alerga prin sat ; ră-

tăcea pe drumuri, se ascundea în beznă, visînd o răzbunare cumplită, jurîndu-şi să nu ierte nimic.

Mîncară în tăcere. El stătea la masă, tot posomorît, înghiţindu-şi amintirile ca pe nişte ghimpi amari.

Se făcuse ziuă, focul se stinsese. Prin geamurile care se dezgheţaseră puţin pătrundea lumina albăstrie şi rece a zăpezii ; triste luciri îngheţate se împrăştiau prin unghere, dezvăluind toată sărăcia încăperii.

Doamne, casa lui Boryna părea un palat pe lîngă cocioaba în care locuiau. Ce, asta era casă ? Pînă şi în grajdul tatălui său ar fi dus-o mai bine. Asta era cocină dărîmată, nu casă de locuit ! O grămadă de grinzi putrede, de bălegar şi gunoaie. Nici o scîndură pe jos, doar pămînt lipit, şi acela plin de gropi, de noroi îngheţat şi de necurăţenii strivite în picioare ; de îndată ce soba dădea puţină căldură, casa se umplea de-o duhoare grea, înăbuşitoare, iar în jurul acestei mlaştini se înălţau pereţii povîrniţi, muceziţi, pe care igrasia lăsa să iasă picături de apă şi ale căror colţuri se îmbrăcau cu o pojghiţă de gheaţă ; pereţii plini de găuri, astupate cu pămînt, sau în unele locuri, chiar, cu un amestec de paie şi de bălegar ! Iar deasupra, un tavan scund, ca un ciur spart, mai mult un păienjeniş de paie decît grinzi. Cîteva lucruri sărăcăcioase şi două icoane încercau să mai acopere puţin mizeria asta. O prăjină pusă de-a curmezişul, de care atîrnau nişte ţoale, şi un dulap, singurul, ce ascundea îngrăditura de crengi în dosul căreia se aflau vacile.

Anna îşi vedea de treburi, fără să se grăbească, dar le isprăvi repede ; multe n-avea de făcut ; o vacă, o juncă, un porc, cîteva gîşte şi găini, asta era toată gospodăria şi avuţia lor ! Îşi îmbrăcă copiii, care alergară degrabă în tindă să se zbenguie cu copiii Weronkăi. Se auziră îndată ţipete, strigăte, o larmă veselă. Apoi se îmbrăcă şi ea cu ce putu, căci negustorii urmau să sosească şi trebuia să se ducă în sat.

Ar fi vrut să vorbească puţin cu bărbatu-său, să se sfătuiască dinainte cu el, cum să vîndă vaca, dar

nu îndrăzni să deschidă gura, căci Antek stătea mereu în faţa focului stins, cu privirile pierdute şi atît de întunecat, că o cuprinse teama :

„Ce-o fi în sufletul lui ?“ Îşi scoase papucii, să nu-l supere cu zgomotul lor, şi tot se uita la el cu o blîndeţe sfioasă, neliniştită. „Suferă că nu-i ca alţii“, îşi zicea ea şi grozav ar fi vrut să-i vorbească, să-l întrebe, să se tînguie împreună ; se opri alături şi vru să-i spună cîteva cuvinte calde, din inimă, dar nu îndrăzni. Cum să-i vorbească, cînd el nici n-o lua în seamă, de parcă n-ar fi văzut nimic din tot ce se petrece în jur ? Scoase un oftat dureros. Cît era de amărîtă ! Dumnezeule, alte femei trăiesc altfel şi chiar cele care muncesc cu ziua o duc mai bine. În capul ei se spărgeau toate oalele, şi du-te, aleargă încoace şi încolo, şi poartă-le de grijă tuturor, şi să nu poţi tu nici măcar să deschizi gura, să te jeluieşti, să-ţi verşi necazul ! Ar fi vrut să-l audă măcar strigînd la ea, s-o bată chiar : ar simţi şi ea că are un bărbat în casă şi nu un buştean. Dar el, nimic ; mîrîie ca un cîine înrăit, sau îi azvîrle cîte-o privire de-i îngheaţă sîngele în vine ; n-ai cui să-i vorbeşti, nici de cine să te apropii cu inima deschisă, aşa cum se obişnuieşte într-o casă de oameni gospodari sau chiar între prieteni. Şi cînd ai cui să-i spui o vorbă, cui să-ţi verşi focul, parcă ţi-e mai uşor ! Dar ce-i pasă lui de muierea asta, de nevasta lui ? Ştie doar atîta, că trebuie să-i păzească gospodăria, să-i facă de mîncare şi să-i crească copiii. Îi pasă lui de ceva ? Barem să se apropie şi el o dată de ea, s-o strîngă cu putere la piept, s-o mîngîie, să-i spună un cuvînt ca lumea ! Da' de unde ! Stă toată vremea pe gînduri, se poartă ca un străin şi parcă nici nu vede ce se petrece în jur ! Şi tu, femeie, du-le pe toate în spinare, zbată-te singură, chinuieşte-te, frămîntă-te, şi pentru toate astea, nici o vorbă duioasă, nimic !

Nemaiputîndu-şi stăpîni durerea şi nici lacrimile, se duse la vaci, în cealaltă parte a casei, se sprijini de iesle şi începu să plîngă încet. Iar cînd vaca începu să-i sufle în faţă şi s-o lingă uşor pe cap şi pe umeri, izbucni într-un bocet sfîşietor...

— Şi tu ne laşi... şi tu... acuş or să vină... or să te tîrguie... să-ţi arunce funia după coarne... şi-or să te ducă... undeva în lumea largă, pe tine, care ne hrăneai... şoptea ea, cuprinzîndu-i grumazul cu braţele şi lipindu-şi sufletul îndurerat de făptura asta simţitoare.

O podidi plînsul, şi plînse, plînse, gemînd, căci o revoltă puternică o cuprinsese. Nu, aşa nu se mai poate ! Dacă vor vinde vaca, nu vor mai avea ce să mănînce. El stă tot timpul fără să muncească, oamenii îl roagă să se ducă la muncă, şi nu vrea... ar cîştiga acolo măcar un zlot şi douăzeci pe zi şi ar avea pentru sare, pentru untură, mai ales acum, după ce se vor lipsi şi de această ultimă picătură de lapte !

Se întoarse în casă.

— Antek... zise ea înfiptă şi aspră, hotărîtă să-i spună totul pe şleau.

El îşi ridică ochii înroşiţi şi-i aruncă o privire atît de tristă, încît sufletul i se muie, ura i se stinse şi inima i se umplu de milă.

— Le-ai spus să vie după vacă ? îl întrebă ea încet, cu o voce ciudat de liniştită.

— Dar, chiar vin... auzi ? latră cîinii pe drum...

— Nu latră la noi, ci în curtea lui Sikora, spuse ea, după ce se uită pe fereastră.

— Au spus că vin înainte de amiază, aşa că trebuie să pice din clipă în clipă.

— Şi cum, o vindem ?

— Ce să facem ? Avem nevoie de bani, şi aşa nutreţul n-are s-ajungă pentru două vaci !... Trebuie, Anna, nu putem altfel !... E păcat de vacă... de bună seamă... dar fără bani nu poţi să faci nimic... zise el încet şi cu atîta bunătate în glas, încît femeia simţi cum i se topeşte sufletul, iar inima începu să-i bată de bucurie şi nădejde.

I se uita în ochi ca un cîine credincios, supus, şi în clipa aceea nu-i mai părea rău nici de vacă şi nici de altceva. Era bucuroasă şi fericită că putea să se uite cu luare-aminte, fără durere, în ochii

aceia iubiți, să-i asculte glasul care-o străbătea ca un foc prin inimă, încălzind-o cu duioșie, cu blîndețe.

— Da, trebuie. Ne rămîne viţeaua. O să fete pe la jumătatea postului şi o să avem lapte, repetă ea, numai ca să-l facă să mai spună ceva.

— Şi dacă n-o ajunge nutreţul, mai cumpărăm...

— Poate şi ceva paie de ovăz, că cele de secară ne ajung pînă în primăvară. Tată, ar trebui să te duci la bordei, să dai zăpada la o parte, să vezi dacă n-au îngheţat cartofii...

— Stai, las-că mă duc eu, nu-i pentru dumneata o treabă ca asta.

Şi lepădîndu-şi cojocul, se ridică, luă lopata în mîini şi ieşi afară.

Zăpada ajungea aproape pînă la streaşină, deoarece casa era aşezată în bătaia vîntului, la marginea satului, cam departe de drum, ne apărată nici de gard şi nici de livadă ; lîngă geamuri, doar, creşteau cîţiva cireşi sălbatici, strîmbi, acum acoperiţi de zăpadă, încît numai vîrfurile li se zăreau, ca nişte degete zgîrcite de boală. În dreptul ferestrelor, zăpada fusese curăţată în zorii zilei de bătrîn, dar coliba cu cartofi pierise sub troiene, de n-o mai cunoşteai.

Antek se puse vîrtos pe treabă ; zăpada se ridicase de-un stat de om şi măcar că era proaspătă se aşternuse bine, se întărise, de trebui s-o taie în bucăţi ; pînă s-o dea gata, năduşise ceva, şi totuşi muncea cu voie bună, ba chiar cu un fel de veselie, căci din cînd în cînd azvîrlea cu bulgări spre copiii ce se jucau pe prispă ; doar uneori, aducîndu-şi aminte de suferinţele din trecut, mîinile îi amorţeau şi se oprea, rezemîndu-se cu umărul de perete şi plimbînd peste lume o privire nepăsătoare. Ofta şi iar rătăcea cu închipuirea ca o oaie pierdută într-o noapte întunecoasă. Ziua era sură, noroasă, cerul căzuse parcă pe pămînt ; neaua se aşternea pînă în dunga zării, deasă, pufoasă ca o blană, nemărginită cîmpie alb-sinilie, întinsă cît vedeai cu ochii şi cufundată într-o amorţeală po-

sacă ; aerul ceţos, rece, pătrunzător, înfăşura lumea cu o pînză uşoară şi cum casa lui Bylica se afla pe deal, satul se vedea ca-n palmă ; rîndurile de case stăteau aşezate ca nişte căpiţe, alcătuind un fel de coroană în jurul iazului acoperit de zăpadă. Nu zări o casă întreagă ; toate pieriseră sub omăt. Numai ici-colo se vedeau pereţii negri ai grajdurilor, fumul de tizic încolăcindu-se, roşcat, în văzduh, arborii albi sub troienele de zăpadă şi doar glasurile se auzeau limpezi prin pîcla aceea, zburînd de la un capăt la altul al satului, pe cînd bătaia îmblăciilor răsuna înfundat, venind ca de sub pămînt. Drumurile erau pustii, înzăpezite ; pe cîmpii nu se zărea ţipenie de om ; nimic, în afară de acel nemărginit pustiu alb, încremenit, înecat în omăt. Iar zările neguroase nu te mai lăsau să deosebeşti cerul de pămînt ; doar pădurile se iţeau, vineţii, în depărtări, printre nori.

Antek nu privi prea mult timp pustiul zăpezii ce i se întindea în faţă ; ochii i se întoarseră spre sat, spre casa părintească ; n-avu vreme însă să închege vreun gînd ; Anna tocmai intră în bordei şi începu să ţipe :

— N-au îngheţat ! Wachnik a trebuit să arunce jumătate la porci ; dar ai noştri, uite, s-au păstrat.

— Bine. Ieşi afară, că, uite, vin negustorii ! Trebuie să scoatem vaca în faţa casei.

— Da, ei sînt, cine alţii... ei, mînca-i-ar ciuma ! strigă ea cu venin.

Într-adevăr, pe drumul cîrciumii, troienit şi abia însemnat de urmele lui Stacho, înotau prin zăpadă doi ovrei ; cîinii, aproape toţi din sat, se repezeau la ei, lătrînd cu atîta înverşunare, încît Antek le ieşi înainte să-i apere.

— Ce mai faceţi ? Am cam întîrziat. Ce zăpadă, ce zăpadă !... Nu mai poţi merge nici cu căruţa, nici pe jos. În pădure au şi fost tocmiţi oameni să cureţe drumul.

Antek nu răspunse nimic şi-i pofti în casă, să se mai încălzească.

Anna şterse şoldurile vacii pline de bălegar, o mulse ca să ia laptele ce se mai strînsese de dimineaţă şi o scoase prin odaie afară în ogradă. Vaca se împotrivea, mergea în silă, iar cînd trecu pragul, întinse botul, suflă pe nări şi începu să lingă zăpada ; apoi deodată scoate un muget lung, jalnic, trăgînd de funie, încît bătrînul abia putea s-o mai ţină.

Atît i-a trebuit Annei : o cuprinse o jale atît de adîncă, atît de sfîşietoare, că izbucni în plîns, iar după ea şi copiii începură să ţipe şi să se bocească, ţinîndu-se de fusta ei. Antek nu mai avea chef de nimic ; scrîşnind din dinţi, se rezemă de perete, privind la ciorile ce se strînseseră în jurul gropii săpate în zăpadă. Negustorii vorbiră între ei cît vorbiră, apoi se apucară să cerceteze vaca, pipăindu-i coastele.

Lui Antek şi alor lui li se strînsese inima ca la o înmormîntare şi îşi întoarseră faţa de la animalul ce se smucea zadarnic să scape de funie, aruncînd spre ei ochii holbaţi, speriaţi şi mugind surd, într-una.

— Isuse !... De-aia te-am hrănit eu, draga mamii, de-aia te-am îngrijit... ca să te ducă la tăiat... la pierzanie ! se văicărea Anna, lovindu-se cu capul de pereţi şi bocind în rînd cu copiii.

Dar la ce bun toate astea, la ce bun ? Că nevoia nu te lasă, omule ; soarta n-o poţi schimba : ce ţi-e scris, în frunte ţi-e pus !

— Cît vrei ? întrebă unul dintre evrei, care era mai bătrîn.

— Trei sute de zloţi.

— Trei sute de zloţi pentru stîrpitura asta ? ! Domnule Antoni, dar ce, nu ţi-e bine, ori ce ai ?

— Să nu-mi faci vaca stîrpitură, că te plesnesc ! Ia te uită la el... vacă tînără, merge de-abia pe-al cincilea an, bine hrănită ! ţipă Anna.

— Ei... ei... în negustorie nu trebuie să te superi... Luaţi treizeci de ruble ?

— Am spus cît vreau.

— Iar eu spun că dau treizeci şi una... hai, treizeci şi una şi jumătate... treizeci şi două, să batem palma... hai, treizeci şi două şi jumătate... ne-am înţeles ?

— Am spus care-i preţul meu.

— Ultimul cuvînt : treizeci şi trei ! Dacă nu vreţi, nici nu mai stăm de vorbă ! spuse nepăsător cel mai tînăr şi se uită la băţul pe care-l ţinea în mînă, iar cel mai bătrîn se apucă să-şi încheie dolmanul.

— Pentru o vacă aşa de frumoasă ? Nu vă temeţi de Dumnezeu, măi oamenilor ?... Vaca-i cît o bivoliţă, numai pielea face peste zece ruble... o vacă aşa de frumoasă ? Coţcarilor... scîncea bătrînul, mîngîind vita, dar nimeni nu-l lua în seamă.

Evreii începură să se tîrguiască înfierbîntaţi, dar nici Antek nu se lăsa ; mai scăzu din preţul cerut, dar nu mult, căci într-adevăr vaca era de preţ, iar dacă ar fi putut-o ţine pînă în primăvară, ar fi putut lua pe ea de la vreun gospodar pe puţin cincizeci de ruble. Dar cînd nevoia îţi dă ghes şi sărăcia bate la uşă... Negustorii ştiau foarte bine acest lucru şi, cu toate că făceau din ce în ce mai multă gălăgie şi băteau tot mai aprins palma cu Antek, trebuiau să mai adauge cîte ceva, cel mult cîte-o jumătate de rublă.

Lucrurile ajunseră acolo încît negustorii plecară supăraţi, iar Anna trase vaca spre grajd ; pînă şi Antek era supărat şi gata să se răzgîndească ; dar negustorii se întoarseră şi începură să vocifereze din nou, să se hărţuiască şi să se jure că mai mult nu pot da, să bată palma şi să cerceteze iarăşi vaca, încît ajunseră la patruzeci de ruble, plus doi zloţi pentru Bylica, fiindcă o ţinuse de funie.

Plătiră îndată ; bătrînul duse vaca pînă la sanie, care se afla lîngă cîrciumă, iar Anna şi copiii o însoţiră pînă în drum, mîngîind-o mereu pe bot, neputîndu-se să se despartă de ea, şi nici să-şi înăbuşe jalea şi durerea...

Femeia rămase multă vreme în drum, urmărind-o cu privirile şi blestemîndu-i din tot sufletul pe negustori.

Şi avea de ce : să pierzi o asemenea vacă, nu era puţin lucru.

— Parc-am fi dus pe cineva la groapă, aşa-i de pustiu în casă, zise ea la întoarcere, şi mereu se uita prin grajdul gol, sau pe geam, la drumul însemnat de copitele vacii, şi izbucnea în plîns, şi se tînguia.

— Isprăveşte odată ! Zbieri ca o viţea, mormăi Antek, stînd în faţa banilor întinşi pe masă.

— Pe cine nu-l doare inima îi e totuna. Pe tine nu te-a durut, pesemne, de-ai prăpădit vaca şi ai dat-o ovreilor s-o taie !

— Dar ce, ai fi vrut să mă rup în bucăţi, ca să scot bani pentru casă ?

— Am rămas ca nişte calici, ca nişte cerşetori, nu mai avem nici o picătură de lapte, nici o mîngîiere ! Atîta agonisisem şi eu, cu truda mea, atîta ! Isuse ! Isuse ! Alţii aleargă, muncesc ca vitele şi aduc acasă cîte ceva, iar el vinde vaca... o vacă mai aveam şi eu de la mama, şi uite... o să ne înghită sărăcia cu totul !.... se văieta ea în neştire.

— Ţipă cît te-o ţine gura, că poate aşa ţi-or veni minţile la cap, netoato ce eşti ! Na-ţi banii, plăteşte unde eşti datoare, cumpără ce-ţi trebuie, iar restul strînge-l ! zise el, întinzîndu-i un teanc de ruble, din care cinci şi le băgă în buzunar.

— La ce-ţi trebuie atîţia bani ?

— La ce ? Doar n-am să plec aşa, cu buzunarele goale !

— Dar unde te duci ?

— În lume, să caut de lucru, n-am să putrezesc aici !

— În lume ! Dar săracu' tot sărac rămîne, peste tot îi ninge şi-i plouă ! Şi eu să rămîn singură, hai ? ridică ea vocea fără să-şi dea seama şi se apropie amarnică de bărbatu-său, dar el nu se uită la ea, ci îşi luă cojocul, se încinse cu cureaua şi începu să-şi caute căciula.

— La ăştia de-aici n-am să lucrez, chiar de-ar fi să crăp, zise el.

— Ai putea să te duci la organist, că bate secara...

— Mda ! Un tîrîie-brîu ca el, un viţel care rage la orgă şi se tot holbează în palma creştinului... care trăieşte numai din cerşit sau din ce fură... la unul ca ăsta nu mă duc să muncesc nici mort.

— Cînd nu vrei, sigur, ştii cum s-o întorci !

— Tacă-ţi fleoanca ! strigă el furios.

— Degeaba vorbesc şi-ţi spun, că tu faci tot ce vrei tu !

— O să mă duc să caut de lucru pe la curţi, începu el iar, ceva mai liniştit. Poate, de sărbători, ori dibui eu pe undeva o slujbă, chiar şi ca argat, şi m-oi duce, că n-o să mai rabd. M-am săturat să mă tot privească oamenii cu milă, ca pe-un cîine rîios... Plec în lume, încotro m-or duce ochii, numai să plec de-aici... şi cît mai repede !... începu el să strige din ce în ce mai înfierbîntat.

Anna îngheţă de frică şi rămase nemişcată, căci niciodată nu-l văzuse în starea asta.

— Rămîi cu Dumnezeu ! În cîteva zile m-oi întoarce.

— Antek ! strigă ea cu durere.

— Ce vrei ? răspunse el din tindă, întorcîndu-se.

— Nu-mi spui nici o vorbă bună măcar... pleci aşa ?...

— Ce, vrei poate să ne giugiulim, să ne pupăm ? Nu-mi arde de asta, zise el trîntind uşa şi plecă.

Fluierînd printre dinţi şi sprijinindu-se în băţ, mergea repede, de-i scîrţîia zăpada sub picioare. Se întoarse să-şi mai vadă o dată casa. Anna şedea lîngă perete şi plîngea amarnic. Weronka se uita pe geam.

— Proasta, boceşte şi boceşte, ea atîta ştie... În lume, în lume, cît mai departe ! şopti el şi se uită împrejur, plimbîndu-şi privirile peste albul brumat al zăpezilor.

Ceva îl urnea din loc, îl împingea, îl arunca înainte şi, bucuros, se gîndea la alte sate, la alţi oa-

meni, la o altă viaţă care-l aştepta. Dorul ăsta îi venise aşa, deodată, pe negîndite, şi îl mîna ca o apă care, atunci cînd se porneşte, nimic n-o mai poate opri sau întoarce din cale. Soarta îl mîna în lume.

Cu un ceas mai înainte, nici prin cap nu i-ar fi trecut că va pleca. Dorul de ducă îi venise singur, de undeva, din vînt de bună seamă, aprinzîndu-i inima, să fugă, să fugă, cît mai departe. Slujbă, neslujbă, fie ce-o fi, numai să plece de-aici... Ehei ! Să zboare ca o pasăre, să străbată toată lumea, pînă dincolo de păduri, în lumea largă... Aşa-i, de ce să se mai prăpădească cu firea ? Ce să mai aştepte ? Şi-aşa, amintirile acelea triste îi ardeau sufletul, de i-l uscaseră ca o nucă. Şi cu ce s-a ales din toate astea ? Avusese dreptate părintele cînd îi spusese că, judecîndu-se cu taică-său, nu va cîştiga nimic, că va pierde o mulţime de bani. Iar cît priveşte răzbunarea, va aştepta un moment mai prielnic ; nu s-a născut încă acela căruia să-i ierte el nedreptatea... Şi acum nu-i rămînea altceva de făcut decît să meargă oriunde, numai să fie cît mai departe de Lipce...

„Dar unde mai întîi ?..."

Se opri la răscrucea drumului cu plopi şi privi nehotărît cîmpiile înecate în ceaţă ; frigul îl învălui din toate părţile, dinţii începură să-i clănţăne în gură şi un tremur îi cuprinse tot trupul.

„Trebuie să străbat satul şi s-o iau pe drumul din spatele morii", hotărî el repede şi se întoarse spre sat, dar nu făcu nici o sută de paşi că trebui să se dea la o parte, sub plopi, fiindcă prin mijlocul drumului, drept spre el, venea în goana mare o sanie cu zurgălăi.

Era Boryna cu Jagusia ; el mîna caii, care fugeau mîncînd pămîntul, ducînd sania ca pe-un fulg, iar bătrînul îi şfichiuia cu biciul şi-i îndemna, spunînd ceva şi rîzînd. Jagusia vorbea şi ea destul de tare, dar se întrerupse numaidecît, zărindu-l pe Antek ; se fulgerară o clipă cu privirile şi sania trecu iute, pierzîndu-se într-un vîrtej de zăpadă.

Dar Antek nu se mișcă din loc ; împietrit, o urmărea cu privirile... Uneori, sania răsărea din vîltoarea pulberei albe și atunci fusta Jagusiei pîlpîia roșie în albul zăpezii ; iar zurgălăii răsunau mai tare, și apoi se pierdeau, piereau, ca și cum ar fi alergat de-a lungul acelei întinderi scînteietoare, sub acoperămîntul crengilor pline de promoroacă, care, împreunate deasupra, alcătuiau o boltă, o boltă tăiată în zăpadă, sprijinită pe trunchiurile negre ale plopilor ce străjuiau drumul de o parte și de alta, aplecîndu-se, îndoindu-se, de parcă ar fi ostenit urcînd cu greu colina... Și ochii îi avea mereu împlîntați în ochii ei, care îi jucau înainte, strălucind în zăpadă ca niște flori de in, răsărind pe drum, pretutindeni și privindu-l speriați și galeși, nedumeriți și totodată veseli, pătrunzători și arzînd de-un foc viu.

Sufletul i se întunecă, i se înceţoșă ca și cum tot trupul i-ar fi înghețat, umplîndu-se de chiciură, și doar ochii ei albaștri mai luceau în el. Își plecă fruntea și porni încet, întorcîndu-se de cîteva ori, dar sub plopi nu se mai zărea nimic ; din cînd în cînd numai se auzeau clopoțeii sunînd în depărtări.

Uitase de toate, de parcă cineva i-ar fi luat pe neașteptate mințile ; nu-și mai aducea aminte de nimic ; se uita năuc și nu știa ce să facă... unde să se ducă... ce se petrece cu el... de parcă ar fi fost cufundat într-un somn adînc și n-ar fi putut să se mai trezească.

Aproape fără să-și dea seama se întoarse spre cîrciumă, ocolind cîteva sănii încărcate cu oameni ; și, deși se uitase la ei cu luare-aminte, nu recunoscuse pe nimeni.

— Unde se duc așa gloată ? întrebă el pe Jankiel, care stătea în prag.

— La judecată. Procesul cu cei de la curte, știi, ăl cu vacile și cu argații bătuți. Ăștia-s martorii, Boryna a luat-o înainte.

— Crezi c-or să cîștige ?

— Păi de ce-ar pierde ? S-au plîns împotriva moşierului din Wola, iar judecător e moşierul din Rudka. Aşa că n-au cum să piardă : corb la corb nu-şi scoate ochii. Oamenii or să se plimbe, or să mai bătătorească drumul, or să mai petreacă niţel, crîşmarii de la oraş au şi ei nevoie de muşterii. Cîte puţin, toţi vor cîştiga ! Toţi !

Antek nu ascultă zeflemelele crîşmarului, ceru rachiu, se propti de tejghea şi rămase aşa cu privirile pierdute, cam vreun ceas, nemaiştiind de nimeni şi nimic, fără să se atingă de pahar.

— Ţi s-a întîmplat ceva ?

— Eh... ce să mi se întîmple ?... Lasă-mă să intru în odăiţă.

— Nu se poate, acolo-s nişte negustori, nişte negustori de vază, au cumpărat o sfoară de pădure de la moşier, cea din Valea Lupilor, şi au nevoie de linişte, poate că dorm chiar.

— Ticăloşii, am să-i trag afară de barbă, şi-i arunc în zăpadă ! strigă el şi se repezi furios spre odăiţă, dar se întoarse de la uşă, îşi luă sticla şi se aşeză la masă, în colţul cel mai întunecos.

Cîrciuma era liniştită şi aproape goală. Înăuntru se aflau numai negustori evrei, care strigau ceva pe limba lor, iar Jankiel intra repede la ei, sau cîte-un muşteriu venea de-afară, bea un pahar şi pleca.

Ziua era pe sfîrşite, şi afară se lăsase un ger straşnic, căci tălpicile săniilor scîrţîiau pe zăpadă, iar în cîrciumă se făcuse frig. Antek şedea la masă, bînd tacticos, ca şi cum s-ar fi gîndit la ceva, dar nu mai ştia ce-i cu el şi nici ce se întîmplă în jur.

Bău cinzeacă după cinzeacă, dar ochii albaştri ai Jagusiei îi răsăreau în faţă mereu şi atît de aproape, atît de aproape, că-i atingea cu genele ; bău încă o cinzeacă, dar ochii sclipeau într-una, ca nişte licurici, alunecînd prin cîrciumă. Un fior de spaimă îi trecu prin şira spinării şi, tresărind, sări în picioare, trînti sticla pe masă cu atîta putere încît se făcu ţăndări şi porni spre ieşire.

— Plăteşte ! strigă Jankiel, aţinîndu-i calea. Plăteşte, că nu-ţi dau pe datorie !

— În lături, că te ucid, lua-te-ar toți dracii ! țipă el cu atîta putere încît evreul îngălbeni și se dădu grabnic la o parte.

Antek trînti ușa și ieși.

II

Pe la amiază cerul se mai lumină puțin, dar numai atît cît ai fi ridicat deasupra lumii o torță și numaidecît se posomorî, ca și cum zăpada s-ar fi strîns încet-încet în văzduh, gata să se cearnă iarăși peste pămînt.

Casa lui Antek era și ea mohorîtă, ciudat de mohorîtă, și de tristă, și rece ; copiii se jucau în pat, tot șoptindu-și încet cîte ceva, ca niște pui de găină speriați, iar Anna era atît de neliniștită că nu-și mai găsea locul. Umbla din colț în colț, se uita pe geam, ieșea în fața casei și, cu ochii aprinși, privea peste întinderea de zăpadă. Nici o ființă vie însă nu se vedea pe drumuri sau pe cîmpii ; doar cîteva sănii veneau dinspre cîrciumă și îndată pieriră sub plopi, de parcă s-ar fi înecat în marea aceea albă, încremenită, nelăsînd după ele nici un semn, nici o urmă. Nimic, în afară de tăcerea moartă care învăluie lumea.

— Măcar un cerșetor de s-ar arăta, să ai cu cine schimba o vorbă ! suspină ea.

— Pui, pui, pui ! începu ea să alerge după găini prin zăpadă, căci se împrăștiaseră și-și căutau loc prin cireși.

Le duse în pătul, iar la întoarcere trecu pe la Weronka, care lăsase în tindă hîrdăul cu lături pentru porci și-l vărsase, făcînd sub ușă o baltă mare de noroi.

— Păzeşte-ţi porcii, dacă te crezi gospodină, sau pune copiii să aibă grijă de ei ! Că n-am să umblu prin noroi din pricina ta... strigă ea prin uşă.

— Ia te uită la ea ! Şi-a vîndut vaca şi tot ea e cu gura mare. Şi mai face şi pe cucoana ; nu, dumneaei nu poate să umble prin noroi, dar de stat, stă într-o cotineaţă...

— Nu te priveşte unde stau eu şi să nu te legi de vaca mea !

— Atunci nici tu să nu te legi de porcii mei, auzi ?

Anna trînti uşa, căci ce putea să-i mai răspundă unei asemenea zgripţoroaice ? Dacă-i spui un cuvînt, ea îţi aruncă zece şi e gata să sară şi la bătaie. Prinse uşa cu cîrligul, scoase banii şi se trudi să-i numere. Dar nu-i venea uşor, era o sumă prea mare şi greşea mereu numărătoarea. Era încă înfuriată pe Weronka şi neliniştită din pricina lui Antek. Apoi, i se tot părea că aude vaca gemînd, sau se gîndea la casa părintească.

— Aşa-i, trăim aici ca-ntr-o cotineaţă ! şoptea ea, uitîndu-se prin casă. Iar acolo sînt podele, ferestre ca lumea, pereţii văruiţi, şi cald, şi curat, şi totul din belşug... Ce-or fi făcînd acuma ?... Jozka spală vasele, iar Jagna toarce şi se uită afară prin geamurile curate şi dezgheţate... Ce-i mai lipseşte ? A primit toate mărgelele răposatei, apoi rochii, şi basmale, şi pînză... Nu se omoară cu firea, necazuri n-are, mănîncă bine... Stacho spunea că Jagustynka munceşte pentru ea, iar ea stă lungită în pat pînă în prînz şi bea ceai... cartofii nu-i plac, iar bătrînul nu ştie cum să-i mai intre în voie şi se poartă cu ea ca şi cu un copil...

O furie neaşteptată o cuprinse ; sărind în sus, ridică pumnii şi începu să ţipe : „Tîlhăroaica, putoarea, tîrîtura naibii !“ cu voce atît de puternică încît bătrînul, care aţipise pe cuptor, sări speriat.

— Tată, pune un braţ de paie peste cartofi şi astupă groapa cu zăpadă, c-o să se lase ger la noapte, şopti ea mai liniştită, apucîndu-se din nou de numărat.

Bătrînul n-avea de loc spor, zăpada era mare, puterile îl părăseau, iar cei doi zloți care i se cuveneau nu-i dădeau pace ; cei doi bănuți luceau pe masă, aproape noi, și-i amintea bine.

„Poate c-o să mi-i dea !... se gîndea el. Căci ai cui sînt ?“ Îi amorțise piciorul ținînd vaca de funie, dar o ținuse bine... și n-o lăudase negustorilor ? o lăudase. Iar ei îl ascultaseră... poate c-o să i-i dea... Ar putea să-i cumpere lui Pietrus, băiatul cel mare, o muzicuță, da, la primul iarmaroc, și, sigur, ceva și pentru ăla micu'... și copiilor Weronkăi ar trebui să le ia ceva... măcar că-s niște derbedei, dar trebuie... și pentru el niște tabac... de-ăl tare, că al lui Stacho e slab... nici nu strănuți cînd îl tragi pe nas... își făcea el socotelile și așa de încet lucra, încît după vreo oră, cînd Anna veni la el, văzu că abia acoperise paiele cu zăpadă.

— Mănînci cît un bărbat zdravăn, dar nu faci treabă nici cît un copil !...

— Dau zor, Hanus, dau zor, dar am ostenit, mai stau să răsuflu și eu oleacă... îndată-i gata, n-avea grijă, îndată... bîigui el speriat.

— Acuș se face noapte, gerul se înteține, iar groapa e dezgolită, de parcă ar fi rîmat-o porcii. Du-te în casă și ai grijă de copii !

Se apucă singură să arunce zăpada și muncea cu-atîta însuflețire, că astupă și vîrfui groapa la iuțeală, cît ai spune *Tatăl nostru.*

Începuse să se întunece cînd isprăvi treaba ; în casă se lăsase un frig pătrunzător. Pămîntul bătut, umed mai adineauri, se întărise și răsuna sub picioare ca pămîntul de pe arie ; gerul te pătrundea pînă la os, geamurile se acoperiseră din nou cu flori de gheață ; copiii scînceau încet, căci erau flămînzi, dar nu se îngriji de ei, căci n-avea timp. Trebuia să toace paie la viță, să hrănească purcelul, care guița, vîrîndu-și rîtul pe sub ușă, să dea apă la gîște ; apoi mai stătu și mai chibzui, silindu-se să-și aducă aminte cui și cît are să-i plătească pînă ce termină totul, și se pregăti să iasă.

— Tată, aprinde focul şi vezi de copii, mă întorc degrabă ; iar dacă se întoarce Antek, vezi că e nişte varză în tigaie pe plită...

— Bine, Hanus, am să aprind focul, am să văd de copii, iar varza e în tigaie, pe plită ; am auzit, Hanus, am auzit...

— Cei doi zloţi i-am luat eu, că n-ai ce face cu ei ; de mîncare ai, de îmbrăcat ai, ce-ţi mai trebuie ?...

— Da... de toate am, Hanus, de toate... şopti el încet.

Şi se întoarse repede spre copii, căci îl podidiseră lacrimile.

Afară gerul o cuprinse puternic în braţele lui de gheaţă, încît trebui să-şi strîngă mai tare broboada pe cap ; zăpada scîrţîia sub picioare, iar pe pămînt, de-a lungul fîşiilor albe de zăpadă, se aşternea amurgul, un amurg albăstrui, uscat, ciudat de străveziu ; cerul era curat, ca paharul, iar pe întinderea lui se vedea ici-colo licărind cîte-o stea.

Anna îşi pipăia din cînd în cînd banii din sîn şi-şi zicea că, întrebînd încoace şi încolo, ar putea să găsească undeva de lucru pentru Antek al ei şi n-o să-l lase să plece în lume. Abia acum îi veniră în minte vorbele pe care el i le aruncase şi, numai gîndindu-se la ele, o apucă ameţeala. Nu, cît o trăi, n-o să se ducă în alt sat printre străini, căci s-ar usca de dorul lui !

Învălui cu privirea drumul, casele acoperite de zăpadă, livezile care abia se mai vedeau de sub troiene, ogoarele cenuşii, nesfîrşite. Seara se lăsa din ce în ce mai repede, calmă, îngheţată, cerul se umplea de stele, ca şi cum cineva le-ar fi semănat cu pumnul, iar pe pămînt pîlpîiau luminile sfioase ale caselor, aerul mirosea a fum, oamenii umblau încolo şi încoace pe uliţe, şi glasuri tulburi, nedesluşite răsunau peste întinderile albe.

— Aici am crescut şi n-o să umblu prin lume hai-hui, nu ! şopti ea cu hotărîre, încetinind puţin pasul, căci pe-alocuri intra în zăpadă pînă la genunchi de-şi pierdea papucii.

„Aici m-a trimis Dumnezeu pe lume, aici o să rămîn pînă la moarte. Dacă am război pînă la primăvară, o să ne fie mai uşor. Chiar dacă Antek n-o să vrea să muncească, tot n-o să umblăm cu cerşitul ; o să torc, o să ţes, o să fac orice, numai să nu cădem în ghearele sărăciei... doar Weronka cîştigă atît din ţesut că mai pune şi ceva bani deoparte..." se gîndea ea, apropiindu-se de cîrciumă. Îi dădu bineţe crîşmarului, iar Jankiel îi răspunse cuviincios, cu nasul în carte, ca de obicei, fără să se uite la ea ; numai cînd îi puse dinainte banii, zîmbi prietenos, ridică puţin fitilul lămpii, îi ajută la numărat şi chiar o cinsti cu rachiu. Despre datoria lui Antek nu-i pomeni nimic ; era deştept, căci o muiere nu-i bine să cunoască toate treburile bărbatului ! N-o să înţeleagă cum trebuie, şi-o să înceapă să ţipe. Dar cînd se pregătea să iasă, îi spuse :

— Ce-ţi mai face bărbatul ?

— Antek ? S-a dus să caute de lucru.

— În sat se găseşte de lucru cît vrei. La moară se construieşte un joagăr şi aş avea nevoie de-un om harnic să care butuci.

— O fi, dar treaba asta nu-i de nasul omului meu !

— Bine, bine, lasă-l să se odihnească, să doarmă, dacă-i boier mare ! Mi se pare că aveţi gîşte, îndopaţi-le şi vi le cumpăr eu de sărbători.

— Le-am vîndut. Mi-am oprit doar de prăsilă.

— La primăvară cumpăraţi boboci, mie mi-ar trebui gîşte mari îndopate. Dacă vrei, poţi să cumperi tot ce-ţi trebuie pe datorie, şi-ai să-mi dai, în schimb, două-trei gîşte ; ne socotim noi...

— Nu, gîştele nu le vînd.

— După ce-o să mîncaţi banii pe care i-aţi luat pe vacă, o să le vindeţi ; poate chiar mai ieftin...

— Asta s-o crezi tu, spurcatule ! şopti ea, ieşind.

Gerul se înăsprise, cerul era spuzit de stele, iar dinspre pădure sufla un vînt rece, tăios. Anna mergea încet prin mijlocul drumului, uitîndu-se curioasă la case. La Wachnik, a cărui casă era ultima

de lîngă biserică, se vedea lumină ; din ograda lui Ploszek se auzea larmă de glasuri şi guiţat de porci ; la casa părintelui erau luminate toate ferestrele şi nişte cai băteau din copite în faţa cerdacului ; şi în gospodăria lui Klomb, care stătea în faţa presbiteriului, era lumină, iar cineva umbla pe lîngă grajduri, se auzea cum îi scîrţîie zăpada sub picioare ; dincolo de biserică, de unde satul se desfăcea parcă în două braţe, cuprinzînd în ele eleşteul, nu se vedea aproape nimic ; doar cîte-o luminiţă se zărea, sau se auzea un cîine lătrînd.

Anna privi spre casa părintească, oftă, şi-o coti pe după biserică, pe-o ulicioară lungă, ce despărţea livada lui Klomb de grădina preotului şi ducea spre casa organistului. Ulicioara era troienită, puţin umblată, îngustă şi mărginită de arbori atît de înzăpeziţi încît crengile lor se scuturau de omăt la cea mai mică atingere.

Casa dascălului se afla în fund, în aceeaşi ogradă cu a părintelui, şi numai intrarea era deosebită ; dintr-acolo se auzeau ţipete, plînsete, iar în faţa casei se vedea o ladă, mai încolo în zăpadă zăceau aruncate nişte boarfe, plăpumi, rufe... Magda, slujnica organistului, bocea în gura mare lîngă perete.

— M-au azvîrlit pe drumuri ! M-au dat afară ca pe-un cîine pe gerul ăsta, să-mi iau lumea în cap ! Unde să mă duc eu acuma, sărmana de mine, unde ?

— Să nu-mi ţipi aici, scroafă ce eşti ! se auzi un glas din tindă. Că acuş pun mîna pe băţ şi ţi-arăt eu ! Să piei din faţa mea ! Du-te la Franek, căţea !

— Tu eşti, Anna ? Doamne, de astă-toamnă ştiam... şi de cîte ori nu i-am spus şi nu m-am rugat de ea şi am păzit-o, dar poţi să ţii în frîu o putoare ca asta ? Lumea dormea şi ea pleca în sat, să-şi facă mendrele şi acu, na, a rămas borţoasă ! Şi de cîte ori nu i-am spus : „Magda, bagă-ţi minţile în cap, stai şi judecă puţin, că n-o să te ia de nevastă...“ Dar ea nu şi nu, c-o ia. Ei,

şi cînd am văzut eu că-i creşte burta şi se îngroaşă ca aluatul, am luat-o cu binişorul : „Pleacă, du-te — îi zic — du-te undeva în alt sat, pînă nu bagă de seamă lumea..." Dar ţi-ai găsit ! O las azi, o las mîine, şi unde o apucă durerile facerii ? Taman în grajd cînd mulgea vacile, — da, închipuie-ţi, şi mi-a vărsat toată doniţa. Eu nu ştiu ce trebăluiam, cînd mă pomenesc cu Frania, fata mea, că vine într-un suflet la mine — mamă, cică, hai repede că i s-a întîmplat ceva Magdei. Dumnezeule, în casa mea să se întîmple o ruşine ca asta ! Ce-ar zice părintele, dacă ar auzi ? Ci pleacă odată din casa mea, stricato, că pun să te arunce în drum ! ţipă încă o dată, ieşind înaintea casei.

Magda se ridică de lîngă perete şi, bocind, începu să-şi adune catrafusele.

— Poftim înăuntru, Anna, să te mai încălzeşti puţin ! Să piei din faţa mei, înţelesu-m-ai ? îi strigă ea Magdei din urmă.

Dăscăliţa o însoţi pe Anna printr-o tindă lungă, pînă în casă.

Odaia, joasă, încăpătoare, era luminată de focul care ardea în sobă. Organistul, dezbrăcat la cămaşă, cu mînecile suflecate şi roşu ca un rac, stătea în faţa focului şi cocea nişte azime. Lua mereu cu lingura cocă dintr-o strachină, o turna într-o formă de fier pe care-o scutura pînă se scurgea toată apa şi apoi o punea la foc, pe-o cărămidă aşezată pieziş, după aceea întorcea forma, scotea azima şi o arunca pe-o măsuţă, lîngă care stătea un băieţaş cu foarfeca în mînă şi o reteza, ca toate să fie la fel.

Anna spuse „bună seara" la toţi, iar nevestei organistului îi pupă mîna.

— Stai şi te încălzeşte puţin ! Ce mai e nou pe la voi ?

De bună seamă că femeia nu putu să-şi găsească aşa, la iuţeală, cuvintele, ca să spună ceva ; de altminteri, nici nu îndrăznea. Se uită prin odaie, îşi aruncă privirile şi în odaia de alături, unde, lîngă uşă, pe-o masă mare, aşezată sub perete, se vedeau, albe, grămezile de azime, strivite sub o scîndură.

Două fete le puneau în pachete, învelindu-le cu fîşii de hîrtie, iar în fund, unde nu prea se vedea bine, se auzeau sunetele monotone ale unui clavecin ; muzica se întindea ca o pînză de păianjen ; uneori notele urcau melodios, alteori coborau, iar alteori încetau, încît se auzea numai fuga degetelor pe clape ; apoi deodată ceva parcă se rupse, scoţînd un ţipăt pătrunzător şi înfiorînd-o pe Anna. Organistul strigă :

— Hei, proasto, înghiţişi diezul ca un colac ! Repetă de la *Laudamus pueri*...

— Vă pregătiţi pentru sărbători ? întrebă ea, dîndu-şi seama că nu se cuvine să stai aşa, fără să scoţi o vorbă.

— Da, parohia e mare şi împrăştiată, şi trebuie să împărţim la toată lumea azime pînă-n sărbători, aşa că ne-am apucat de treabă mai din vreme.

— Le faceţi din făină de grîu ?

— Poftim, ia şi gustă !

Şi îi întinse o azimă fierbinte.

— Nu îndrăznesc să mănînc...

Dar apucă azima cu o batistă şi se uită la ea în lumină, cu evlavie şi cu frică, parcă.

— Doamne, ce de chipuri sînt întipărite pe ea !

— La dreapta, în primul cerc, e Maica Domnului, Sfîntul Ioan Botezătorul, iar în al doilea cerc... vezi, aici... ieslea, scara, vitele... pruncul Isus pe fîn, Sfîntul Iosif, Maica Domnului, iar colo, în genunchi, cei trei magi... o lămuri dăscăliţa.

— Adevărat, bine le-aţi mai brodit, şi ce frumoase-s toate !...

Înfăşură azima în batistă şi o vîrî în sîn, căci în clipa aceea cineva intră în odaie şi-i şopti ceva organistului, care strigă :

— Michal ! Au venit pentru botez, ia cheile şi du-te la biserică... Ambrozy e la presbiter, ştie părintele...

Muzica se opri şi prin odaie trecu un băiat palid, înalt.

— E un orfan, nepot de frate, şi învaţă cu bărbatul meu, să se facă organist ; bărbatul meu îl în-

vaţă din milă, ce să faci... trebuie să-ţi ajuţi neamurile...

Puţin cîte puţin, Anna începu să-şi spună păsurile, cu voce plîngătoare, povestindu-le tot ce-o apăsa pe suflet. Era întîia oară, de trei săptămîni încoace, cînd putea să stea şi ea de vorbă după pofta inimii.

Ceilalţi o ascultară, aruncînd şi ei cîte-un cuvînt, şi, cu toate că se fereau să aducă vorba de Boryna, o compătimiră atît de sincer şi cu atîta căldură încît începu să plîngă. Nevasta organistului, femeie deşteaptă, înţelese îndată şi-i zise :

— Dacă ai puţin timp liber, ai putea să-mi torci nişte lînă. Voiam să i-o dau Pakulinei, dar mai bine ia-o tu ; s-o torci însă cu vîrtelniţa, că iese firul mai bun.

— Mulţumesc, tocmai că aş fi vrut ceva de lucru, dar nu îndrăzneam să cer...

— Nu trebuie să-mi mulţumeşti ; oamenii trebuie să se ajute între ei. Lîna e scărmănată şi ar fi cam vreo sută de funţi.

— Am s-o torc, că mă pricep ; acasă la tata torceam, ţeseam şi vopseam singură pentru toţi, că nu era nevoie să cumpărăm nici o ţoală.

— Ia priveşte, e uscată, moale...

— Trebuie să fie de la oile de la conac ! Frumoasă lînă !...

— Dacă ai nevoie de ceva făină, orez, fasole, spune-mi şi-am să-ţi dau ; ne-om socoti noi pe urmă...

Şi o duse în cămară, care era plină cu saci şi butoaie cu grîne ; bucăţi de slănină atîrnau de grinzi, alături de sculuri mari de lînă ; pînza stătea îngrămădită în baloturi uriaşe, aşezate unele peste altele. Şi ce de ciuperci uscate, ce de roate de caşcaval şi fel de fel de borcane ! Iar pe rafturi, pîini peste pîini, şi mari cît roata carului ; şi cîte alte bunătăţi, pe care nici nu le mai poţi înşira.

— Am s-o torc frumos... mulţumesc pentru ajutor, dar mi se pare că n-am să pot cără singură toată lîna.

— Am să ţi-o trimit cu argatul.

— Aşa... că tot mai aveam eu treabă prin sat.

Şi mai mulţumi o dată, dar cu mai puţină însufleţire şi căldură, căci pizma îi rodea inima.

„Lumea le aduce de toate, se îngrijeşte de ei, de-aia au cămara plină ; şi, afară de asta, mai jupoaie oamenii dînd bani cu camătă ! Şi-apoi, cine are oi, aceluia totul îi merge-n plin. Aş vrea să-i văd cum le-ar merge, dacă s-ar apuca să muncească singuri !" îşi zicea ea, ieşind în drum.

Afară, nici urmă nu mai rămăsese de Magda ; doar nişte pantofi vechi, scîlciaţi se zăreau, negri, pe zăpadă. Anna grăbi pasul, căci era tîrziu, zăbovise cam mult la organist.

„Unde şi la cine să caut de lucru pentru Antek ?"

Cînd era la casa ei, toţi îi căutau prietenia, mereu venea cîte cineva la ea să-i ceară ceva, şi-i mulţumeau... iar acum stă în mijlocul drumului şi se frămîntă, şi-şi bate capul unde şi la cine să se ducă... Nu, de rugat nu se va ruga de nimeni ; dar ce-ar mai sta la taifas cu femeile, ca altădată !

Se opri în faţa casei lui Klomb, apoi în faţa casei lui Szymon, dar nu îndrăzni să intre, şi-şi aminti că Antek o oprise să se ducă pe la oameni... „Ei n-au să te ajute şi n-au să-ţi dea nici un sfat, ci au să te căineze numai ca pe-un cîine jigărit !" spunea el.

— Are dreptate, da, are dreptate ! şopti ea, amintindu-şi de familia organistului.

Eh, de-ar fi ea bărbat, s-ar pune îndată pe treabă şi ar birui toate greutăţile ! N-ar scînci, nu s-ar mai văieta de sărăcie în faţa oamenilor.

Şi o cuprinse un dor de muncă atît de fierbinte şi un avînt atît de mare încît îşi îndreptă trupul şi călcă mai cu putere, mai sprintenă. Ar fi vrut să mai treacă o dată pe lîngă casa părintească, măcar aşa, să arunce înăuntru o privire, să se uite în ogradă, dar din dreptul bisericii o luă pe-o potecă ce trecea peste iazul îngheţat, ducînd la moară ; mergea repede, fără să se uite în lături, luînd seama doar să nu alunece pe gheaţă, să treacă mai iute,

să nu vadă nimic, să nu-şi mai facă sînge rău, gîndindu-se la necazurile ei ; dar nu se putu stăpîni şi, cam prin dreptul casei lui Boryna, se opri deodată şi rămase cu ochii aţintiţi asupra geamurilor luminate.

„Şi toate astea, toate, sînt ale noastre... Cum să plecăm în lume ? Fierarul ar pune mîna pe toate numaidecît... nu, nu mă mişc de-aici... am să stau de pază ca un cîine, chiar dacă Antek nu vrea, nu, n-am să mă fac de rîs, nici pe mine, nici pe copiii mei... Tata n-o să trăiască o veşnicie şi poate că lucrurile or să se mai îndrepte !... Doamne, şi toate astea-s acum ale lor... cînd puteau fi ale noastre..." îşi zicea ea în gînd, uitîndu-se la livada înzăpezită, din mijlocul căreia se iveau marginile acareturilor, acoperişurile albe, argintate, pereţii înnegriţi, iar în fund, după hambar, vîrful ascuţit al stogului de fîn. Parcă picioarele îi prinseseră rădăcini acolo, în gheaţă ; nu se mai putea urni din loc, nu mai putea să-şi întoarcă nici privirile ; iar inima îi era atît de pustie !

O beznă adîncă, albăstrie, tăcută, geroasă, presărată cu o puzderie de stele, ca nişte bumbi de argint, învăluia lumea ; copacii şedeau neclintiţi, încovoiaţi sub povara zăpezii, adormiţi în liniştea ce se revărsa peste pămînt, ca nişte năluciri albe, ca nişte trîmbe de fum îngheţate ; neaua lucea stins, toate zgomotele amuţiseră, nu se mai auzea decît un sunet lin, un foşnet de stele tremurătoare, zvîcnetul pămîntului amorţit, ca răsuflarea unor arbori scufundaţi în somn, tremurînd în aerul încremenit. Iar Anna stătea pironită locului, fără să-şi dea seama cum trece timpul, fără să simtă frigul aspru, înţepător. Sorbea din ochi casa, o vîra în inima ei, strîngînd-o în ea cu toată puterea foamei şi a visului.

Un scîrţîit de paşi pe zăpadă o trezi ; cineva venea pe poteca de pe gheaţa eleşteului şi, după cîteva clipe, se pomeni nas în nas cu Nastka Golembianka.

— Anna ! strigă fata mirată.

— Te miri de parcă aş fi murit şi acum aş fi înviat !

— Ce-ţi trece prin minte ? Nu te-am văzut de mult şi de-aia m-am mirat. Încotro mergi ?

— La moară.

— Şi eu tot într-acolo am pornit-o ; îi duc de mîncare lui Mateusz.

— Va să zică acum lucrează la moară ? Ce, vrea să se facă morar ?

— Să se facă morar ? Da' de unde ? Lucrează la joagărul pe care l-au aşezat lîngă moară, şi e atîta treabă acolo, că trebuie să lucreze şi noaptea.

Mergeau acum alături ; Anna vorbea puţin, Nastei nu-i mai tăcea gura, dar se ferea să scape vreo vorbă despre Boryna ; nici Anna n-o întrebă nimic, deşi ar fi fost foarte bucuroasă să afle cîte ceva.

— Plăteşte bine morarul ?

— Mateusz primeşte cinci zloţi şi cincisprezece groşi.

— Aşa de mult ? Cinci zloţi şi...

— Sigur, dacă el supraveghează totul, ce te miri ?

Anna tăcea, dar cum treceau pe lîngă fierărie, de unde izbucneau, prin geamurile sparte, vîlvătăi mari de foc, însîngerînd zăpada, şopti :

— Iuda asta de fierar totdeauna are de lucru !

— Şi-a luat un ajutor, că el e mereu pe drumuri ; după cîte-am auzit, a intrat în cîrdăşie cu negustorii ăia care taie pădurea şi înşală lumea întreagă.

— Cum, au şi început să taie pădurea ?

— Parc-ai fi pe altă lume... Ce, nu ştii ?

— Nu, că n-am mai dat prin sat, să aflu veşti.

— Da, s-au apucat să taie pădurea, dar numai în partea cumpărată.

— Sigur, că doar n-or să se atingă de ce-i al nostru...

— Nu se ştie. Eu mă întreb cine o să-i oprească ; primarul ţine cu boierul ; notarul şi el, ca toţi bogătanii.

— Așa-i pe lumea asta, dacă te pui bine cu bogații, nu se atinge nimeni de tine !... Nastka, să vii într-o zi pe la noi !

— Du-te cu Dumnezeu ! O să viu într-o zi cu furca !

Se despărțiră în fața casei morarului. Nastka se duse la moară, care se afla ceva mai jos, iar Anna, străbătînd curtea, intră în bucătărie ; acolo însă ajunse cu mare greutate, fiindcă dulăii se repeziră și o înconjuraseră din toate părțile, lătrînd și înghesuind-o spre perete, pînă cînd îi sări Jewka în ajutor. Pînă să rostească un cuvînt, intră morăreasa, care-i spuse de-a dreptul :

— Ai vreo treabă cu bărbatul meu ? E în moară.

Anna porni fără să mai aștepte, dar îl întîlni pe la jumătatea drumului. El o pofti în casă, iar ea îi plăti pe loc datoria pentru griș și pentru făină.

— Așadar vîndurăți vaca ? întrebă el, băgînd banii în sertar.

— Ce să facem ? Cu pietre n-o puteam hrăni.

Se înfuriase.

— Bărbatul dumitale e un leneș, ți-o spun eu.

— Leneș sau nu, ce vrei să facă ? Și unde ? La cine ?

— Dar ce, nu se mai găsește nici o treabă în sat ?

— N-a fost argat și nici cu ziua n-a lucrat pe la alții, așa că nu-i de mirare că nu-l trage inima la asta.

— O să se deprindă, nu te teme, o să se deprindă ! Îmi pare rău de el, măcar că e îndărătnic și se uită la mine cu ochi de lup ; s-a purtat urît cu taică-său, dar îmi pare rău de el...

— Am auzit că la dumneata... ar fi de lucru... și-am venit să te rog... poate că i-ai da și lui Antek al meu ceva să facă... te rog... și, izbucnind în lacrimi, se aruncă la genunchii lui, sărutîndu-i mîinile și rugîndu-se de el fierbinte.

— Să vie, că doar n-am să-l trag eu de mînecă ; de lucru se găsește, dar e obositor : trebuie să taie lemne la ferăstrău...

— O să poată, e bun la toate, puțini oameni din sat se pricep la muncă așa ca el !...

— Știu. De-aia îți spun să vie la lucru, dar să știi că nu prea ai grijă de el...

Stătea speriată, neînțelegînd ce voia să spună morarul.

— Bărbatul tău are femeie și copii și se ține de fustele altora.

Ea îngălbeni și începu să tremure.

— Nu-ți spun decît adevărul, umblă noaptea prin sat, l-au văzut oamenii adeseori...

Ea răsuflă ușurată, căci știa de asta și-și dădea foarte bine seama că numai gîndul nedreptății ce i se făcuse îl silea să umble noaptea prin sat, fără odihnă... iar oamenii trăncăneau tot ce le trecea prin minte, văzîndu-l așa.

— Dacă s-ar apuca de ceva, i-ar ieși dragostea din cap !

— E fecior de gospodar...

— Lasă că știu eu, face pe boierul dumnealui. Cînd e vorba de muncă, alege ca porcul într-un hîrdău plin. Dacă-i așa de mofturos, ar fi trebuit să trăiască în bună înțelegere cu taică-său și să nu alerge după Jagusia... e un mare păcat și o mare rușine.

— Da' ce-ți veni ? sări ea.

— Îți spun ce știu... tot satul știe. N-ai decît să întrebi ! strigă el repede și cu putere, căci era iute la fire și totdeauna îți spunea verde în față tot ce avea de spus.

— Așadar poate să vie la lucru ? întrebă ea încet.

— Să vie chiar de mîine, dacă vrea. Ce ai ? De ce plîngi ?

— Nimic, nimic... mi-e frig...

Se întoarse cu pași înceți, greoi, ca și cum o mare povară ar fi apăsat-o spre pămînt, încît abia-și mai tîra picioarele. Totul în jurul ei se întunecase, zăpezile se făcuseră parcă cenușii, nu mai apuca să nimerească drumul și în zadar își ștergea ochii de lacrimile care-i înghețau pe gene... în zadar... căci nu mai găsea poteca : nu vedea nimic și mergea la

întîmplare prin întunericul acela adînc, apăsător, oh, Dumnezeule, atît de apăsător...

— Umblă după Jagusia, după Jagusia !...

Nu mai putea să răsufle, inima îi bătea ca o pasăre rănită, gîndurile i se învălmăşeau în cap şi, clătinîndu-se, se rezemă de-un copac de lîngă eleşteu, strîngîndu-l cu atîta putere în braţe încît o duru.

— Poate că nu-i adevărat, poate că minte...

Se agăţă cu frică de nădejdea asta, ţinîndu-se strîns de ea.

— Doamne, n-ajunge că sîntem săraci, bătuţi de soartă, mai trebuia să vie şi pacostea asta pe capul meu sărman ! oftă ea îndurerată şi, ca să-şi înăbuşe suferinţa, începu să alerge cît putu, să-şi piardă răsuflarea, nu alta, de parcă ar fi alungat-o din urmă lupii.

Intră în casă gîfîind, abia mai putîndu-se ţine pe picioare.

Antek nu venise încă.

Copiii stăteau lîngă sobă, pe cojocul bătrînului, care le cioplea o moară de vînt şi se juca cu ei.

— Au adus nişte lînă, Hanus... trei saci...

Deschise sacii şi în unul din ei găsi, deasupra, o pîine, o bucată de slănină şi o jumătate de oală cu griş.

— Să vă deie Domnul sănătate ! şopti ea înviorată şi îndată pregăti o cină bună ; apoi îşi culcă copiii.

O tăcere de moarte se lăsase în toată casa, căci la Weronka toţi dormeau, iar bătrînul aţipise şi el pe cuptor, Anna pregăti furca, se aşeză lîngă sobă şi începu să toarcă.

Stătu pînă tîrziu în noapte, pînă ce se auzi cîntatul dintîi al cocoşilor, şi tot timpul, ca firul de pe fus, i se înfăşurau în jurul inimii cuvintele morarului : „Aleargă după Jagusia, după Jagusia !"

Fusul sfîrîia încet, monoton, neobosit ; noaptea privea pe fereastră cu faţa ei luminată de lună şi parcă bătea în geam, apoi ofta, lipindu-se de perete. Frigul izvora din unghere, îi înfăşura picioa-

rele, se întindea ca un mucegai cenuşiu pe lutul de pe jos ; un greiere ţîrîia în dosul sobei, întrerupîndu-se uneori, cînd vreun copil ţipa prin somn sau se zvîrcolea în pat, şi din nou se aşternea o tăcere adîncă, de gheaţă. Iar gerul devenea tot mai puternic, strîngînd lucrurile ca într-o menghină, grinzile trosneau, încheieturile vechi ale pereţilor pocneau, ca şi cum ar fi tras cineva cu puşca, sau cîte-o scîndură din pod se umfla de ger şi scrîşnea deodată, şi toată casa se făcea mică, se pitula, lipindu-se parcă de pămînt şi tremurînd dureros, din toate încheieturile.

„Cum de nu mi-a trecut prin cap ? La naiba, e atît de frumoasă, atît de bine hrănită, atît de lipicioasă, şi eu ce sînt ? O scîndură, numai piele şi oase ! Parcă am cu ce să-l ţin lîngă mine ? Parcă îndrăznesc măcar ? Chiar de m-aş rupe in bucăţi pentru el, tot n-ar folosi la nimic, dacă nu ţine la mine. Ce sînt eu, ce ?..."

Şi simţi deodată o neputinţă, o neputinţă cumplită, tăcută, dureroasă, atît de groaznic de dureroasă, încît nu mai putea nici să plîngă ; nu mai avea pic de vlagă, se cutremura doar ca un copăcel amorţit de frig, care nu ştie cum să scape de chin, nu cere nici ajutor şi nici nu poate să se apere ; ca un copăcel pipernicit îi era sufletul. Lipindu-şi capul de vîrtelniţă, lăsă să-i cadă mîinile în poală şi se gîndi la soarta ei vitregă, la neputinţa ei amară, şi rămase multă-multă vreme aşa, numai din cînd în cînd, de sub pleoapa învineţită, i se ivea o lacrimă fierbinte şi-i pica pe lînă, unde îngheţa, preschimbîndu-se într-o metanie a suferinţei.

Dar a doua zi se sculă ceva mai liniştită ; căci, la urma urmei, avea ea timp să-şi rumege aşa necazurile ca o moşiereasă ? Poate că morarul a spus adevărul, dar poate să se fi şi înşelat ! Poate ea să stea cu braţele încrucişate, să plîngă, să se jeluiască, atunci cînd trebuie să se împartă în patru, să aibă grijă de copii, de gospodărie, de toată sărăcia ei ? Cine o să se îngrijească de toate astea, dacă nu ea ? Se rugă numai în faţa icoanei Maicii

Domnului şi făcu legămînt fierbinte că, dacă Domnul Isus Hristos o să-i mai îndulcească soarta, o să se ducă la primăvară în pelerinaj la Czestochowa, o să plătească trei liturghii şi, de îndată ce-o putea, o să ducă la biserică un bulgăre mare de ceară, pentru lumînările din faţa altarului cel mare.

Asta o uşură mult, ca şi cum s-ar fi spovedit şi împărtăşit; se apucă de tors cu rîvnă şi, deşi ziua era limpede, însorită, timpul îi părea nesfîrşit de lung şi o măcina grija pentru Antek.

El nu se întoarse decît pe înserat, la masă, tras la faţă, stors de puteri şi tăcut; dete „bună seara" la toţi cu atîta voioşie — ba le aduse şi cîţiva covrigi copiilor — încît ea aproape că uită orice bănuială, şi cînd, după toate acestea, se mai apucă să-i toace şi paie pentru vite şi-o ajută la gospodărie, biata femeie se înduioşă de-a binelea.

Dar nu-i spusese încă pe unde umblase şi ce făcuse, şi nici ea nu îndrăznise să-l întrebe.

După cină, Stacho intră o clipă la ei, aşa cum făcea deseori cu toate că Weronka nu-i dădea voie, iar la vreun ceas după el, tam-nesam, se arătă şi bătrînul Klomb.

Se minunară mult, văzîndu-l, căci el era întîiul om din sat care le păşea pragul, după ce fuseseră alungaţi din casa părintească, şi pricepură că venise la ei cu un rost.

— Cum nu prea vă arătaţi, am venit eu să vă văd, le spuse el, de-a dreptul.

Îi mulţumiră din toată inima.

Se aşezară unul lîngă altul, pe laviţă, aproape de sobă, şi începură să vorbească încet, sfătoşi, în vreme ce bătrînul arunca vreascuri în foc.

— Straşnic ger, aşa-i?

— Nici nu poţi bate grînele fără cojoc şi mănuşi, zise Stacho.

— Da' ce-i mai rău e că s-au ivit lupii.

Se uitară cu mirare la Klomb.

— Nu vă spun decît adevărul. Noaptea trecută au încercat să răpească porcii primarului, dar se vede că s-au speriat de ceva, că şi-au părăsit prada;

au săpat o gaură pînă sub bîrnă ; m-am dus şi eu s-o văd... trebuie să fi fost cel puţin cinci !

— E semn că iarna o să fie grea.

— Da, abia au început gerurile, şi lupii au şi intrat în sat !

— Aproape de Wola, pe drumul din spatele morii, ştiţi, am văzut urmele unei haite întregi ; m-am uitat bine, la început am crezut că trecuseră pe-acolo cîinii de vînătoare ai moşierului, dar lupi trebuie să fi fost, zise Antek cu însufleţire.

— Oi fi fost poate acolo unde se taie pădurea ? întrebă Klomb.

— Nu, dar oamenii zic că au început să taie pădurea cumpărată dincolo de Valea Lupilor

— Mie mi-a spus pădurarul că moşierul n-o să tocmească nici un om din Lipce, aşa, din răzbunare, că sînt colţoşi.

— Dar cine alt' o să-i taie pădurea, dacă nu noi, lipcenii, se amestecă şi Anna în vorbă.

— Doamne, parcă nu-s destui oameni care stau acasă de pomană, tot aşteptînd ceva de lucru, ca o mană cerească ? Uite, de pildă, Wola e plină de oameni, iar opincarii din Rudka şi dohotarii din Debika abia aşteaptă să le zici un cuvînt ! E de-ajuns să facă moşierul un semn, şi într-o clipă se găsesc o sută de oameni gata să se apuce de lucru. Cîtă vreme or tăia pădurea cumpărată, n-au decît să taie, să cîştige şi ei ceva, acolo şi aşa alor noştri le vine prea departe...

— Dar dacă or începe să taie şi în pădurea noastră ? întrebă Stacho.

— N-o să-i lăsăm ! spuse scurt şi tare Klomb. O să ne împotrivim ! Să vadă moşierul cine e mai tare : el sau norodul ? O să vadă el !

Curînd, schimbară vorba ; tărăşenia asta cu pădurea le amăra sufletul. Dar moş Bylica mai bîigui, cu oarecare teamă :

— Îi cunosc eu bine pe moşierii din Wola, îi ştiu eu, să vedeţi ce-or să vă mai tragă pe sfoară...

— Să încerce ! Ce, sîntem copii ? N-o s-o scoată ei aşa uşor la capăt cu noi ! îi răspunse Klomb, încheind discuţia.

Mai vorbiră apoi despre Magda, cum o alungase organistul. Klomb îşi spuse şi el părerea.

— De bună seamă că s-au purtat rău cu ea, dar ce puteau face, spital pentru ea în sat ? Şi apoi, ei n-au nici în clin nici în mînecă cu Magda.

Mai vorbiră de una, de alta, şi se despărţiră destul de tîrziu ; la plecare, Klomb, după cum îi era obiceiul, le spuse de-a dreptul să treacă pe la el, iar dacă au nevoie de ceva, să spuie, fie că e vorba de legume, de nutreţ pentru viţică sau chiar de cîţiva zloţi, căci s-or găsi de toate, ca între vecini...

Antek rămase singur cu Anna.

După ce se codi cîtva timp, tot oftînd cu sfială, Anna îşi luă inima în dinţi şi-l întrebă :

— Ai găsit ceva de lucru ?

— Nu, am fost pe la cîteva curţi, am întrebat, dar n-am găsit nimic... răspunse el încet, cu privirile în jos, căci deşi era adevărat că rătăcise încoace şi încolo, nu căutase de loc de lucru, toată vremea umblase fără rost.

Se culcară ; copiii dormeau, rînduiţi la picioarele patului, ca să le fie mai cald ; încăperea se cufundă în întuneric, doar lumina lunii se strecura prin geamurile îngheţate, aruncînd în odaie o fîşie luminoasă. Somnul nu se lipea de ei. Anna se întorcea pe o parte şi pe alta, gîndindu-se : să-i vorbească acum despre joagăr sau să-l întrebe a doua zi ?

— Am căutat, aş putea să găsesc de lucru, dar n-am să plec din sat, nu vreau să cutreier lumea, ca un cîine fără stăpîn, şopti el după o lungă tăcere.

— La fel mă gîndeam şi eu, la fel ! strigă ea bucuroasă. De ce să te duci să-ţi cîştigi pîinea în lume, cînd poţi găsi şi în sat cîte ceva de lucru ? Morarul mi-a spus că are de lucru şi pentru tine la joagăr, chiar de mîine, şi plăteşte cîte doi zloţi şi cincisprezece groşi.

— Te-ai dus să-l întrebi ? întrebă el, ridicînd glasul.

— Nu, i-am plătit datoria şi mi-a spus fără să-l întreb că tocmai se gîndea să trimită să te cheme la el. Eu n-am suflat nici un cuvînt, zău ! spuse ea speriată.

El nu răspunse nimic. Tăcea şi ea. Şedeau culcaţi alături, nemişcaţi, fără să scoată o vorbă ; nu puteau nici să doarmă ; chibzuiau adînc ; uneori oftau, alteori sufletul li se îneca în tăcerea surdă şi grea a odăii ; cîte-un cîine lătra undeva în sat, departe, departe, şi slab, apoi cocoşii băturâ din aripi şi cîntară de miezul nopţii ; un zgomot nedesluşit, ca o răbufnire de vînt, trecea pe deasupra casei.

— Dormi ? întrebă ea, şi se înghesui în el.

— Nu se lipeşte somnul de mine.

Şedea lungit pe spate, cu mîinile sub cap, atît de aproape de ea, şi totuşi atît de departe cu inima şi cu gîndul ! Şedea neclintit, aproape fără suflare, nemaiştiind de nimeni şi nimic, căci ochii Jagusiei îl priveau iarăşi prin întuneric, contopindu-şi azurul cu lumina de argint a lunii.

Anna se strînse şi mai aproape de el, apăsîndu-şi obrazul fierbinte de umărul lui. Acum nu, nu mai avea nici o bănuială, nici o părere de rău, nici o amărăciune, nu mai simţea decît dragostea, o dragoste puternică, ce-i umplea inima de credinţă ; se lipi cu tot trupul de trupul lui.

— Jantos, te duci mîine la lucru ? întrebă ea tremurînd, numai ca să spună ceva, numai ca să-i audă glasul şi să-i pătrundă în suflet.

— Poate c-am să mă duc. Sigur, trebuie să mă duc, trebuie... răspunse el, cu gîndul în altă parte.

— Du-te, Jantos, du-te ! îl rugă ea cu duioşie, şi-l încolăci cu braţele pe după gît, căutîndu-i cu buzele arzătoare buzele lui reci, îngheţate.

Dar el nu avu nici o tresărire, nici un răspuns. Nu-i simţi îmbrăţişarea, nu mai ştia nimic de ea ; ochii lui larg deschişi priveau în ceilalţi ochi, în ochii albaştri ai Jagusiei.

III

Dis-de-dimineaţă, morarul îl chemă pe Antek la lucru ; lăsîndu-l cîtva timp singur printre bîrnele trîntite grămadă, se duse să-l caute pe Mateusz, care tocmai pregătea un trunchi pentru joagăr. De departe, îi strigă :

— Apucă-te de treabă şi ascultă de Mateusz ! Aici el îmi ţine locul.

Şi plecă îndată, răzbit de frigul umed ce venea dinspre rîu.

— Pun rămăşag că n-ai topor ! îi zise Mateusz, venind în întîmpinarea lui şi salutîndu-l prietenește.

— Am venit cu barda, nu ştiam...

— Asta-i cum ai fi venit numai cu dinţii din gură. Bîrnele sînt îngheţate şi tari ale dracului ; n-ai să faci nimic cu barda ; lasă, azi îţi dau eu un topor, dar ascute-l bine, şi mai mult pe lat, pricepi ? Bartek, apucă-te şi strunjeşte repede cu Boryna stejarul ăsta, că acuş isprăvim trunchiurile pregătite pentru joagăr !

Din dosul unui trunchi uriaş, trîntit în zăpadă, se ridică un om uscăţiv, înalt, cocîrjat, cu luleaua în gură, cu o căciulă sură de oaie pe cap şi îmbrăcat cu un cojoc galben. Mai avea pe el nişte nădragi cu dungi roşii, iar în picioare, papuci. Omul se propti în toporul strălucitor, scuipă printre dinţi şi spuse vesel :

— Va să zică o să tragem la ham împreună ? N-avea grijă, o să fim o pereche bună, n-o să ne certăm şi nici n-o să ne batem.

— Frumoasă pădure ! Copacii-s ca lumînarea !

— Aşa-i... Dar cîte noduri, să te ferească Dumnezeu ! Ai crede că sînt încrustate cu cremene, zău aşa ; şi nu trece o zi fără să nu ştirbeşti un topor. Să nu-ţi ascuţi toporul prea tare, ci să-l tragi doar

puțintel pe piatră și numai pe-o parte, că așa tăișul e mai tare ; fierul e ca omul : trebuie să-l atingi unde-i place, și apoi poți să-l duci ca un dulău de lanț, unde poftești ; tocila e în moară, lîngă coșul de făină...

Cît ai bate din palme, Antek se întoarse lîngă Bartek și se apucă de lucru, curățind trunchiul de crengi și cioplindu-l în lung, după semnele făcute cu smoală de tovarășul lui ; dar nu scotea nici o vorbă, căci îl rîcîia la inimă ca el, Boryna, să asculte de unul ca Mateusz ; dar cînd îți ghiorăie mațele de foame, n-ai încotro, așa că scuipă în palme și apucă furios în mîini coada toporului.

— Merge bine, merge ! zise Bartek.

Da, de lucrat lucra el bine, nu era întîia oară cînd strunjea trunchiuri de copaci, se pricepea la toate, numai că treaba era prea grea pentru un om nedeprins ca el ; așa că iute începu să obosească și să nădușească, încît se văzu silit să-și lepede cojocul.

Era un ger strașnic, și nu slăbea de loc, și fiindcă trebuia să stai și să scurmi în zăpadă, degetele îi înghețaseră și i se lipiseră de coada toporului ; iar timpul se scurgea atît de încet, că pînă la amiază i se păru un veac.

La prînz mîncă doar pîine uscată și bău apă din rîu ; nu se duse cu ceilalți să se adăpostească în moară, căci se temea să nu întîlnească cunoscuți printre oamenii ce veneau și-și așteptau rîndul la măcinat. Cu ce ochi mari s-ar mai fi uitat la el și ce s-ar fi bucurat de umilința și de sărăcia lui ! Rămase în ger, se așeză lîngă zidul morii, ronțăindu-și pîinea și privind spre joagăr, care era așezat chiar pe malul rîului. Unul din capete se sprijinea de acoperișul morii, așa încît apa ce se scurgea prin cele patru stăvilare se bulucea înainte, șuvoaie mari, verzi, punînd în mișcare fierăstraiele.

Nici n-ajunse să-și tragă bine răsuflarea, să se odihnească și el puțin, că Mateusz, care se întorcea din casa morarului unde mîncase, îi strigă de departe :

— La treabă ! La treabă !

Vrînd-nevrînd, înciudat că nu i se dă nici o clipă de răgaz, trebui să se ridice şi să se apuce de lucru alături de ceilalţi.

Se mişcau vioi, căci gerul pişca tare, îmboldindu-i.

Moara huruia necontenit, apa ţîşnea de sub roţile acoperite de ciucuri de gheaţă, ca o chică verde, lungă, încîlcită, şi se azvîrlea cu un vuiet mare sub joagăr ; iar fierăstraiele scrîşneau mereu, ca şi cum cineva ar fi rumegat sticlă, şi scuipau rumeguş galben. Mateusz se învîrtea peste tot, ca un drac, pregătea trunchiurile, oprea apa, apoi îi dădea drumul, prindea lemnele cu cîrligele, le măsura şi striga într-una, îndemnînd oamenii la lucru ; era peste tot, se învîrtea ca un titirez ; unde te uitai, îi vedeai surtucul roşu cu dungi verzi şi căciula brumărie : cînd în curte, pe zăpada bătătorită, amestecată cu rumeguş, unde erau cioplite trunchiurile, cînd dînd fuga spre moară, sau vorbind cu oamenii şi arătîndu-le ce să facă, grăbindu-i, rîzînd, glumind şi fluierînd, lucrînd el însuşi de zor ; dar de cele mai multe ori îl vedeai pe platformă la fierăstraie, cu atît mai mult cu cît joagărul n-avea parapete şi te puteai uita de sus în jos. Joagărul era aşezat cu mult deasupra nivelului apei, pe patru stîlpi mari. Apa îi biciuia cu atîta putere încît acoperişul de stuf, sprijinit doar în cele patru unghiuri, tremura adeseori ca o nuia în vînt.

— E destoinic, al dracului ! recunoscu Antek în şoaptă, dar nu fără răutate.

— E şi plătit bine ! mormăi Bartek drept răspuns.

Începură să-şi izbească mîinile de umeri, căci gerul pişca din ce în ce mai tare, şi continuară să lucreze aşa în tăcere.

Oameni erau destui la lucru, numai că nu prea aveau timp de vorbă ; doi luau seama la fierăstraie, aruncînd la pămînt trunchiurile tăiate şi trăgînd altele, doi tăiau capetele care nu fuseseră bine retezate de fierăstraie şi aşezau scîndurile în grămezi mari, sau le puneau pe cele mai subţiri şi mai umede la adăpost de ger, sub şoproane, iar alţi doi

cojeau stejarii şi brazii. Bartek le striga adeseori în glumă :

— Hei, băieţi, ce mai hingheri or să iasă din voi !

Vorbele acestea îi scoteau din sărite, că doar nu jupuiau cîinii de piele, dar n-aveau timp de ceartă, pentru o poreclă. Mateusz îi silea atît de mult încît rar de tot şi numai pe furiş se întîmpla ca vreunul din ei s-o şteargă la moară, ca să-şi încălzească puţin mîinile îngheţate ; şi chiar dacă se ducea, se întorcea numaidecît, căci era mult de lucru.

Se întunecase de-a binelea cînd Antek putu să se tîrască pînă acasă ; era atît de îngheţat, de obosit şi de sleit de puteri, şi aşa de mult îl dureau oasele, încît, îndată după masă, se vîrî în aşternut şi adormi buştean.

Anna nu se îndură să-i pună vreo întrebare, dar se îngriji cît putu de el, linişti copiii şi-l dojeni pe bătrîn că bocăneşte cu cizmele ; iar ea mergea numai în vîrful picioarelor, ca să nu-l trezească, şi, în zori, cînd se îmbrăcă pentru a porni la lucru, îi puse la fiert o oală cu lapte şi cartofi, ca să mănînce bine, să prindă puteri.

— Să fie-al dracului, aşa mă dor oasele, că abia mă pot mişca ! spuse el.

— Aşa-i prima dată, nu eşti deprins, dar ai să te obişnuieşti... îi zise bătrînul.

— De obişnuit am să mă obişnuiesc eu, sigur... Ei, Hanus, ai să-mi aduci tu prînzul ?

— De bună seamă c-am să ţi-l aduc, ce să mai baţi atîta drum ?...

Plecă îndată, căci lucrul începea în zori.

Şi astfel începură pentru el aspre şi istovitoare zile de muncă.

Fie că era ger de crăpau pietrele, fie că viscolea, de nu puteai măcar să-ţi deschizi ochii, fie că se topea zăpada, silindu-te să stai zile întregi în băltoace, iar frigul nemilos, umed, îţi pătrundea în oase, fie că iar se pornea pe nins, din belşug, de nu-ţi mai zăreai nici toporul, trebuia să te scoli cu noaptea în cap să alergi şi să lucrezi toată ziua, de-ţi pocneau coastele şi ţi se rupeau mădularele

de oboseală ; şi să te grăbeşti, nu glumă, că de-abia pridideai cu descojitul lemnelor pentru cele patru fierăstraie nesătule, iar Mateusz nu te slăbea o clipă !

Dar ce-l supăra pe Antek, nu era că muncea din greu, pe viscol, zăpadă şi ger, căci, la urma urmei, te deprinzi cu orice, vorba ceea : cînd se-obişnuieşte omul, chiar şi-n iad îşi face somnul — cît faptul că muncea la porunca lui Mateusz şi trebuia să-i rabde toate ocările. Alţii nu-l prea luau în seamă, dar el fierbea de mînie cînd îl auzea şi de cîteva ori îi răspunse cu atîta tărie încît celălalt se mulţumi să-i arunce doar o privire plină de ură. Din clipa aceea, Mateusz începu să-i caute nod în papură, dar nu pe faţă, şi totuşi mereu îl atingea tocmai unde îl durea, încît lui Antek îi venea să sară în sus şi pumnii i se încleştau de furie. Se stăpînea, însă, pe cît putea, înghiţindu-şi mînia ; dar înţepăturile acestea se îngrămădeau în mintea lui şi îşi dădea bine seama că Mateusz n-aşteaptă decît un prilej ca să-l dea afară.

Lui Antek nu-i păsa că-şi va pierde pîinea ; dar nici nu voia să se lase călcat în picioare de oricine şi mai ales de-un prăpădit ca Mateusz.

Încordarea creştea mereu între ei, căci în adîncul inimii lor pătimaşe le stătea, înfiptă ca un ghimpe dureros, Jagusia. Amîndoi îi dădeau tîrcoale de multă vreme, încă din primăvară, sau poate din postul mare şi se fereau unul de altul, căci se ştiau potrivnici. Numai că Mateusz se ducea la ea aproape în văzul lumii, şi-şi striga dragostea tuturor celor ce voiau să-l asculte, pe cînd Antek trebuia să şi-o ascundă. Din pricina asta, o gelozie surdă, arzătoare îi rodea inima.

Prieteni nu fuseseră niciodată ; totdeauna se uitau cu ochi răi unul la altul şi se ameninţau în faţa oamenilor, căci fiecare se credea cel mai puternic flăcău din sat ; acum ura sporea în ei din zi în zi, îndîrjindu-i ; după vreo săptămînă, încetară să-şi mai dea „bună ziua“ şi treceau unul pe lîngă altul scrîşnind din dinţi, ca doi lupi turbaţi.

Mateusz nu era om rău şi nici aspru ; dimpotrivă, avea o inimă bună şi era larg la mînă, dar prea se încredea în el, prea voia să se ridice deasupra altora şi să-şi bată joc de ei ; şi pe urmă mai avea un cusur : se credea atît de chipeş încît îşi închipuia că nici o fată nu e în stare să i se împotrivească şi îi plăcea să se laude cu asta, numai ca să fie deasupra tuturor. Aşa că nu pierdea nici un prilej să se fălească în faţa lumii că Antek lucrează la porunca lui şi-l ascultă orbeşte, privindu-l umil ca un miel, numai să nu-l dea afară.

Purtarea asta li se părea ciudată celor care-l cunoşteau pe Antek, însă îşi ziceau că omul se umileşte şi se supune numai ca să nu-şi piardă pîinea ; alţii dimpotrivă, ziceau că de aici avea să iasă o istorie întreagă, fiindcă Antek nu era omul care să se lase călcat în picioare. Şi dacă nu astăzi, atunci mîine ori mai tîrziu tot avea să se răzbune într-un fel. Erau gata să pună chiar rămăşag că Antek o să-l bată măr pe Mateusz.

Se înţelege că Antek nu ştia nimic din cele ce vorbeau oamenii pe seama lui, fiindcă nu umbla prin casele lor, pe cunoscuţi îi ocolea, iar de la lucru pornea drept acasă şi, tot aşa, de acasă la lucru ; dar simţea că asta o să se termine rău, căci toată vremea se uita chiorîş la Mateusz.

— Am să te hăcui ca pe-o varză, spurcăciune, de nici cîinii n-or să te mănînce ; o să-ţi înmoi coastele, să nu te mai umfli în pene şi să nu te mai fudulești atîta ! izbucni el o dată, încît Bartek, auzindu-l, îi zise :

— Dă-l încolo, nu-l lua în seamă, că e plătit să ne zorească !

Bătrînul nu înţelegea despre ce e vorba.

— Păi şi-un cîine te scîrbeşte dacă-l tot auzi lătrînd la tine fără nici un rost.

— Prea le pui pe toate la inimă ; mai dă-l încolo, c-ai să-ţi aprinzi ficaţii. Văd că şi la treabă eşti tot aşa de aprins.

— Sînt, că mi-e frig, spuse el ca să nu tacă.

— Totul trebuie făcut încet, cu rînduială, că nici Dumnezeu n-a făcut lumea într-o zi, măcar că putea s-o facă, ci în şapte, odihnindu-se... lucrul nu-i o pasăre, nu zboară, iar ca să te speteşti pentru morar, sau pentru altul, unde ai să ajungi ?... Mateusz de-asta e pus aici, ca un dulău care-ţi apără averea. La ce bun să te superi că latră la tine ?

— Îţi spun şi eu ce am pe suflet... Dar unde ai fost astă-vară de nu te-am văzut prin sat ? întrebă Antek ca să schimbe vorba.

— Am lucrat pe ici, pe colea, apoi m-am dus să mai văd şi eu lumea asta a lui Dumnezeu, mi-am desfătat inima, ochii... spuse el încet, strunjind lemnul pe partea cealaltă ; din timp în timp, îşi îndrepta spatele şi se întindea de-i pîrîiau ciolanele, iar luleaua n-o scotea din gură, şi sporovăia, sporovăia...

— Lucram cu Mateusz la conacul ăl nou ; dar mi se făcuse de ducă, venise primăvara, soarele încălzea şi... ce să fac... am plecat. Tocmai o porneau credincioşii spre Kalwarya, la mănăstire ; m-am luat şi eu cu ei, să mă pocăiesc şi să mai văd lumea.

— E departe Kalwarya ?

— Am mers aşa cale de vreo două săptămîni, am trecut de Cracovia, dar la capăt n-am ajuns. Într-un sat m-am oprit să îmbuc ceva şi am dat peste un ţăran care-şi făcea o casă ; dar se pricepea la treaba asta cum se pricepe capra la tors şi m-am înfuriat ; l-am ocărît că strică lemnul degeaba şi m-a rugat omul să-l ajut, şi-am rămas la el. În două luni i-am durat nu o casă, ci un palat, c-a vrut să mă încurce cu o soră de-a lui, văduvă, cu cinci pogoane de pămînt.

— O fi fost bătrînă.

— Nu era tînără, dar se ţinea binişor. Atîta doar că era cam cheală, şchiopăta şi mai era şi niţeluş zbanghie ; faţa o avea netedă ca o pîine roasă de şoareci ; femeie curată, bună, mă hrănea bine : ba jumări cu cîrnaţi, ba rachiu cu slănină şi cîte şi mai cîte, să te tot saturi ; se dădea a dracului la

mine, una două, să vie peste mine în pat, da' într-o noapte mi-am luat lumea în cap.

— Mda, nu făcea să te însori cu ea ; cît despre pămînt, deh, cinci pogoane...

— Şi un cojoc plin de păduchi de la răposatul. Da' mie nu-mi arde de muieri ! De mult m-am lecuit de ele ! Ţipă şi ţipă ca nişte coţofene şi pînă să apuci şi tu să spui un cuvînt, îţi aruncă în cap douăzeci... Tu eşti om cu cap, şi ea îi dă mereu cu gura. Îi vorbeşti ca unui om, dar ea nici nu înţelege, nu judecă, te boscorodeşte mereu, să nu tacă. Cică Dumnezeu i-a dat femeii numai jumătate de suflet, iar jumătatea ailaltă o stăpîneşte diavolul... Bunînţeles că aşa trebuie să fie...

— Da vezi că mai sînt şi femei istețe... zise Antek dus pe gînduri.

— Păi or fi şi ciori albe, da cine le-a văzut pînă acum ?...

— N-ai fost niciodată însurat ?

— Am fost, cum de nu !...

Aici se opri deodată, se îndreptă de şale şi-şi aruncă privirile cenuşii în depărtare ; era bătrîn, uscat, vînos, şi se ţinea de-obicei drept ; numai acum părea cam gheboşat, luleaua îi umbla printre dinţi şi ochii îi clipeau repede.

— Gata ! Aduceţi altul ! strigă omul de lîngă fierăstrău.

— Mai repede, Bartek, nu sta ! Că nici ferăstrăul nu stă ! zbieră Mateusz.

— Hei, nătărăule, mai repede ca atîta nu se poate. Ia te uită, s-a cocoţat cioara pe turla bisericii, croncăne şi crede că-i popă în amvon ! mormăi el cu ciudă.

Se vede că avea ceva pe inimă, că tot mai des se oprea din lucru, oftînd şi uitîndu-se să vadă de nu se făcuse ora prînzului.

Din fericire, pînă la amiază nu mai era mult ; femeile şi soseau cu de mîncare ; Anna se arătă şi ea după colţul morii. Ferăstraiele se opriră şi toţi lucrătorii se îndreptară spre moară să mănînce. Antek, însă, care se avea bine cu ucenicul de la

moară, căci nu o dată se cinstiseră împreună, se duse în odaia lui ; acum nu se mai ferea de oameni, nu mai fugea cînd îi întîlnea, dar îi privea atît de dușmănos, că-l ocoleau fără să vrea.

În încăpere se aflau cîțiva țărani, în cojoace, stînd într-o căldură înăbușitoare și vorbind veseli ; erau oameni de prin alte sate, care veniseră să macine și așteptîndu-și rîndul, tot aruncau cărbuni în soba înroșită, fumînd, de se umpluse încăperea de fum, și vorbind de-ale lor.

Antek se așeză pe niște saci, sub ferestruică, apucă oala între genunchi și începu să îmbuce lacom din varza cu mazăre și din găluștele de cartofi cu lapte ; Anna se așezase alături și-l privea cu dragoste cum mănîncă. De atîta muncă slăbise, se înnegrise, și fiindcă lucra mereu în ger, fața i se cojise pe-alocuri ; cu toate acestea, i se părea frumos ca nimeni altul pe lume. Se simțea mîndră că bărbatul ei era înalt, drept, mlădios, subțire la mijloc, lat în spate și vioi ; avea fața prelungă, uscată, nasul vulturesc, dar nu așa de încovoiat, ochii mari, verzi-cenușii, iar sprîncenele, trase parcă cu cărbunele pe frunte, se întindeau aproape neîntrerupt de la o tîmplă la alta, încît atunci cînd se mînia, te înfiorai numai privindu-l ; fruntea îi era înaltă, dar pe jumătate acoperită de părul lui des, aproape negru, tăiat frumos ; mustățile și le rădea cu totul, ca toată lumea, și nu i se vedeau decît dinții albi sclipind între buzele roșii, ca un șirag de mărgele. Era într-adevăr atît de frumos, că nu se sătura niciodată privindu-l.

— Dar tata, nu putea să-mi aducă el mîncarea ? De ce trebuie să faci tu drumul ăsta în fiecare zi ?

— Tata rînește în grajd, și-apoi am vrut să ți-o aduc eu.

Întotdeauna făcea ce făcea și-i aducea ea mîncarea, căci așa putea să-l privească în voie.

— Ce se mai aude ? întrebă el, isprăvind de mîncat.

— Ce să se audă ? Mai nimic. Am tors un sac cu lînă și i-am dus dăscăliței cinci sculuri. Era tare

mulțumită... Pietrus a răcit puțin, nu mănîncă nimic și geme într-una...

— O fi mîncat prea mult, de-aia...

— Da, a mîncat cam mult... Jankiel a venit după gîște...

— Le vinzi ?

— Da' de unde ! Ce, vrei să cumpăr altele la primăvară ?

— Fă cum vrei și cum crezi ! Tu te pricepi la astea...

— Wachnik iar s-a bătut cu tată-său, că au sărit vecinii și au trimis după părinte, să-i despartă și să-i împace... vițelul văduvei lui Paczes, după cît se pare, s-a înecat cu morcovi.

— Și ce-mi pasă mie de asta ? mormăi el supărat.

— Organistul a venit cu ciurlezul, zise ea după o clipă, dar cu mai puțină îndrăzneală.

— Și ce i-ai dat ?

— Două caiere de in pieptănat și patru ouă... A spus că, dacă avem nevoie, ne dă o căruță cu paie de ovăz, iar cu plata ne poate aștepta pînă la vară, sau putem să-i plătim muncindu-i. N-am vrut să primesc. De ce să primesc de la el ?... Ni se cuvine încă nutreț de la tata, că n-am luat decît două căruțe... și are atîtea pogoane...

— N-am să mă duc să-i cer și nici ție nu-ți dau voie să te duci ! Ia de la organist pe datorie, că i-om munci la vară. Și dacă nici așa nu se poate, vindem ce mai avem în ogradă, dar cît trăiesc n-am să-i cer nimic tatii, pricepi ?...

— Pricep, o să iau de la organist.

— Poate că o să cîștig atît cît să ne-ajungă numai nu boci în fața oamenilor !

— Dar nu plîng, ce-ți trece prin cap ?... Dar ia și tu de la morar o jumătate de dimirlie de orz pentru cașă, ca s-o rîșnim... așa o să ne coste mai ieftin, decît să-l cumpărăm de-a gata.

— Bine, i-oi spune chiar azi, și o să rămîn într-o seară acasă să-l rîșnesc.

Anna plecă, dar el mai rămase o clipă să fumeze o țigară, fără să se amestece în vorba celorlalți

țărani ; tocmai vorbeau despre fratele moșierului din Wolka.

— Îl chema Jacek, l-am cunoscut bine ! strigă Bartek, care tocmai intra în odaie.

— Atunci află că s-a întors din străinătăți.

— Ce spuneți ? Credeam c-a murit de mult !

— E teafăr, sănătos. S-a întors acu' vreo două săptămîni.

— S-a întors el, dar se spune că nu prea e în toate mințile. Nu vrea să locuiască la conac și s-a mutat în pădure, la pădurar ; singur își face de mîncare și îmbrăcăminte de se miră toți, și seara cîntă la vioară ; adeseori îl întîlnești pe drumuri, sau prin cimitire, unde cîntă mereu...

— Mi-a spus cineva că umblă din sat în sat și întreabă de unul Kuba...

— Kuba !... Dar ce, parcă-i numai un cîine scurt de coadă ?

— Numele celălalt nu i-l spune, dar îl caută pe unul Kuba, care se zice că-n timpul războiului l-ar fi scăpat de la moarte.

— A fost la noi unul Kuba, care zicea că s-a dus la răzmeriță, atunci cu domnii, dar ăla a murit ! spuse Antek și se ridică auzindu-l pe Mateusz strigînd de-afară :

— Afară toată lumea ! Ce-mi stați la taifas ? Vreți să vă apuce noaptea ?

Pe Antek îl cuprinse mînia. Țîșnind afară, zbieră :

— Ce țipi, mă, ce țipi ? Ce, sîntem surzi ?

— S-a îndopat cu carne, și-acu strigă să se ușureze ! zise Bartek.

— Păi cum altfel ? Strigă să-i facă pe plac morarului, adăugă un altul.

— Stau și mănîncă boierește, pălăvrăgesc și, porcii naibii, îți umblă cu nădragii rupți în c... ! tot bodogănea Mateusz.

— Se dă la tine Antek, nu vezi ?

— Tacă-ți fleoanca, scîrnăvie, auzi ? Că acuși ți-o mut din loc ! Și să nu te mai agăți de oameni ! zbieră Antek, gata să sară la bătaie.

Mateusz tăcu ; îi aruncă doar o privire tăioasă şi nu mai scoase o vorbă pînă seara. Îl urmări însă pas cu pas pe Antek, dar nu-i putu găsi pricină, căci Antek lucra cu-atîta rîvnă încît însuşi morarul, observînd aceasta, îi adăugă la prima plată pînă se făcură trei zloţi.

Mateusz turba de mînie, să-i scoată ochii morarului şi mai multe nu, dar acesta îi zise :

— Pentru mine eşti bun şi tu, e bun şi el, şi oricine lucrează cu tragere de inimă.

— Numai ca să-mi faci mie în ciudă i-ai dat atîta.

— Lucrează cît Bartek, poate chiar mai mult. De-aia i-am dat. Eu sînt un om drept şi ţin ca asta s-o ştie toată lumea.

— Ei, atunci dacă-i aşa, las totul baltă şi vezi-ţi singur de treburile dumitale ! îl ameninţă el.

— N-ai decît, caută aiurea jimblă, dacă pîinea mea nu-ţi mai prieşte ; la joagăr îl pun pe Boryna şi încă pentru patru zloţi pe zi ! spuse morarul rîzînd, căci totdeauna o întorcea în aşa fel încît să aibă cît mai puţină cheltuială cu lucrătorii.

Mateusz îşi dădu repede seama că morarul n-o să se lase şi nu mai stărui, dar în inima lui începu să-l urască de moarte pe Antek. Cu ceilalţi se arăta mai înţelegător, şi toţi băgară de seamă lucrul acesta, încît Bartek nu se putu stăpîni să nu spună :

— E prost ca o javră ; dacă nu poate să te înhaţe de cizmă şi primeşte una peste bot, se gudură pe lîngă tine. Se credea tare şi mare şi cînd colo era cît pe-aci să-şi piardă locul.

Dar Antek parcă era pe altă lume ; nu se bucurase nici că i se sporise plata, nici că lui Mateusz i se dăduse peste nas şi că oamenii rîdeau de el ; n-auzea ce vorbeau tovarăşii săi de muncă, nu se sinchisea de nimeni şi de nimic. El nu muncea pentru bani ; de asta îi păsa numai Annei. El muncea fiindcă îi plăcea să muncească, şi dacă ar fi vrut să stea cu burta în sus, ar fi stat, orice s-ar fi întîmplat. Dar fiindcă-i plăcea lucrul, găsea în el o uşurare şi alerga ca un cal de circ, care, fără

să fie îndemnat, fuge mereu de jur împrejur, pînă se găsește unul să-l oprească.

Și așa trecu zi după zi, săptămînă după săptămînă, pînă la Crăciun, muncind din greu și fără întrerupere. Puțin cîte puțin, sufletul i se potoli, încît părea un om amorțit, nu mai era de loc cel dinainte. Tovarășii lui se mirau de această schimbare și și-o explicau în felurite chipuri. Dar nu era decît o aparență ; căci în fundul sufletului se petrecea cu totul altceva... Era ca o apă adîncă și repede, pe care gerul a încătușat-o, dar care bolborosește mereu sub gheață, învolburîndu-se, încît nu știi cînd se va rupe pojghița de deasupra și apele vor da năvală... Așa era. Muncea, se încovoia, banii cîștigați îi dădea pînă la unul nevestei, seara stătea acasă, se arăta bun ca niciodată, tăcut, liniștitit, se juca cu copiii, dădea o mînă de ajutor la gospodărie, nu spunea o vorbă rea nimănui, nu se căina și parcă uitase de toate nedreptățile, dar inima Annei nu se lăsa înșelată ; ce-i drept se bucura de această schimbare și-i mulțumea fierbinte lui Dumnezeu că nu mai e ca altădată ; și-l îngrijea cît mai bine, mereu i se uita în ochi, să-i ghicească dorințele, ca slujnica cea mai grijulie, cea mai credincioasă, dar de multe ori îi vedea ochii întunecîndu-i-se de-o tristețe ascunsă și-l auzea, cu spaimă, oftînd pe înfundate, mîinile îi cădeau neputincioase pe lîngă trup și, cu inima înghețată, se uita împrejur, ca și cum ar fi vrut să ghicească de unde poate să vie nenorocirea, căci își dădea foarte bine seama că în el se petrece ceva groaznic, ceva ce cu greu poate fi stăpînit și care zace în el, otrăvindu-i sufletul...

Antek nu spunea nimic, nici o vorbă, că-i e bine sau rău, de la lucru se întorcea drept acasă, iar în zori, cum începea să bată clopotul la biserică, se scula și zi de zi trecea pe lîngă sfîntul locaș, se oprea ascultînd cîntecul orgii, sunetele ei limpezi, liniștite, pătrunzătoare, ce urcau parcă din zăpezi, din zarea pîcloasă a dimineții, din pardoseala de cleștar a gheții, a pămîntului încremenit, și sune-

tele domoale ale instrumentului erau ca un vis nostalgic ce întrerupe un somn lung, somnul greu de iarnă ; şi zi de zi grăbea pasul, să nu-l vadă cineva stînd aşa, pe gînduri, o lua repede pe cealaltă parte a iazului, pe-un drum mai lung, numai să nu treacă pe lîngă casa părintească, să nu întîlnească pe nimeni. Pe nimeni !

De aceea, dumincile stătea în casă ca o stană de piatră, cu toate rugăminţile Annei, care ar fi vrut să-l ia cu ea la biserică. Nu şi nu ! Se temea să n-o întîlnească pe Jagna, căci îşi dădea prea bine seama că, dacă ar fi văzut-o, nu s-ar mai fi putut stăpîni.

Şi apoi, aflase de la Bartek, cu care legase prietenie — lucru, de altminteri, pe care-l simţea şi el — că satul îl vorbeşte, că-l pîndeşte, îl urmăreşte ca pe-un tîlhar, de parcă s-ar fi unit cu toţii împotriva lui, şi nu o dată prinsese priviri pîndindu-l de pe după garduri ; deseori simţea pe cîte cineva uitîndu-se în urma lui lung, iscoditor, de parcă ar fi vrut să-i pătrundă pînă în fundul sufletului, să-i afle fiece gînd, să vadă totul, totul, şi privirile acestea îl făceau să sufere, ca nişte sfredele ce-i scotoceau, ce-i găureau inima, însîngerîndu-i-o.

— Puteţi să vă zgîiţi la mine cît puteţi, ticăloşilor, n-o să aflaţi nimic ! şoptea înfuriat, urîndu-i pe toţi din ce în ce mai tare, încît acum se ferea şi mai mult de oameni.

— N-am nevoie de nimeni. Sînt prieten numai cu mine, şi asta-mi ajunge, îi spuse el lui Klomb, care-l mustra că nu vine la el să-l vadă.

Şi spunea adevărul : aproape că nu se mai putea suferi nici pe el însuşi. Se simţea zăvorît, încătuşat puternic în el, sufletul îi era prins ca într-un cleşte de fier, şi stătea legat vîrtos de el însuşi, dar pe zi ce trecea, obosea, şi tot mai des ar fi vrut să dea drumul la tot ce strînsese într-însul şi să se lase în voia soartei. Că va fi bine sau rău, totuna-i era — se săturase de viaţă şi îl rodea o tristeţe adîncă, o tristeţe nesfîrşită, care i se înfipsese în

trup, rupîndu-i carnea, sfîrtecîndu-i-o cu gheare de vultur.

Şi-i era greu, tare greu s-o mai ducă aşa ; viaţa ajunsese un iad, se chinuia ca un cal prins între hulube, ca un cîine ţinut în lanţ, sau... nici el nu mai ştia cum !

Se simţea ca un pom roditor frînt de furtună, osîndit să piară, şi care se usucă încetul cu încetul în mijlocul unei livezi înflorite, dătătoare de sănătate.

Căci în jur trăiau semenii lui, era satul, viaţa clocotea ca mai înainte, nepotolită, ţîşnind ca o apă curgătoare, revărsîndu-se ca un pîrîu zglobiu, înviorător. Oamenii îşi trăiau viaţa de toate zilele ; la alde Wachnik fusese botezat un nou-născut ; la Klomb se făcuse o logodnă, fără muzică, dar oamenii se veseliseră, aşa cum se obişnuieşte în postul Crăciunului ; cineva murise, pare-se chiar în familia lui Bartek, ginere-său, care mîncase o bătaie straşnică în toamnă de zăcuse greu pînă venise moartea să-l ia ; Jagustynka iar îşi dăduse feciorii în judecată că n-au grijă de ea, şi cîte alte întîmplări ! Aproape în fiecare casă se petrecuse cîte ceva nou, oamenii aveau de ce să vorbească, să rîdă, sau să-şi facă sînge rău. Prin unele gospodării, în nopţile lungi de iarnă, cumetrele se adunau la tors. Şi ce mai rîsete, Doamne, ce zaiafeturi, ce chiote, de se auzeau pînă-n drum ! Şi cîte uneltiri, cîte prietenii, întîlniri, tîrcoale, aşteptări pe sub case, învîrteli, bătăi, vorbe de duh ! Ca nişte ştiubeie de albine, aşa zumzăiau casele !

Şi fiecare trăia după cum se pricepea şi după cum îl mînau nevoile, la un loc cu ceilalţi, aşa cum a lăsat bunul Dumnezeu.

Unii se zbăteau în sărăcie, alergau în toate părţile. se dădeau de ceasul morţii ; alţii petreceau şi, bucuroşi, ciocneau paharul cu prietenii, sau se mîndreau şi se înălţau deasupra celorlalţi ; unii umblau după fete, alţii se pregăteau să plece pe lumea cealaltă, iar alţii şedeau pe cuptor la căldură ; unii erau veseli,

alţii amărîţi, alţii nici aşa, nici aşa, şi trăiau cu toţii din plin, din toată puterea, din toată inima.

Numai el părea că trăieşte în afara satului, în afara lumii, şi se simţea ca o pasăre rătăcită, speriată, flămîndă, care se izbeşte de geamuri lucitoare, jinduind după roada cîmpului, umblînd după oameni şi totuşi ocolindu-i, care se zbate, se uită în dreapta, în stînga, ascultă, chinuită de pofte, dar nu cutează să intre înăuntru, se fereşte...

Şi numai Dumnezeu ar fi putut să-i schimbe soarta...

Dar îi era teamă să se gîndească la o schimbare.

Cu cîteva zile înainte de Crăciun, se întîlni într-o dimineaţă, întîmplător, cu fierarul: vru să-l ocolească, dar celălalt îi aţinu calea şi-i întinse întîiul mîna, zicîndu-i cu o voce blîndă, aproape tristă:

— Tot aşteptam să vii la mine ca la un frate... aş fi putut să te-ajut, să-ţi dau un sfat, măcar că nici eu nu o duc prea bine.

— De ce n-ai venit tu la mine ?...

— Păi cum să viu fără să fiu poftit ? Ai fi fost în stare să m-alungi, ca pe Jozka...

— Aşa-i, sătulul nu crede niciodată flămîndului.

— Nu mă supăr de ce-mi spui. Amîndoi sîntem nedreptăţiţi, amîndoi suferim...

— Nu te mai văicări, prefăcutule ! Ce, crezi că-s prost ?

— Nu-ţi spun decît curatul adevăr, pe Dumnezeul meu...

— Vulpoiule ! Dai tîrcoale, adulmeci, te întorci şi-ţi astupi urmele cu coada, să nu-ţi dea nimeni de urmă şi să plăteşti pentru ticăloşiile tale !

— Ai fi supărat că m-am dus la nuntă ! Am fost, e drept, nu zic ba, trebuia să mă duc, aşa spunea părintele, el m-a silit să mă duc, ca să nu-l mînîi pe Dumnezeu, că nu se cade ca fiul să-l dușmănească pe tatăl său, aşa zicea !

— Te-a silit părintele să te duci ? Asta să i-o spui lui mutu', nu mie ! Îi dai tîrcoale bătrînului şi sugi de la el cît poţi... niciodată nu pleci cu mîna goală.

— Numai proştii nu iau cînd li se dă ; dar n-am cu tine nimic, asta poate s-o spuie tot satul ; întreab-o pe Jagustynka — ea vine mereu pe la bătrîn ; şi i-am spus tatei să se împace cu tine ; şi fii sigur că pînă la urmă totul o să iasă cu bine...

— Du-te de-l împacă cu cîinii, nu cu mine, ai auzit ? N-am vrut cu tine război, nu vreau nici pace ! Ia te uită ce mai prieten mi-am găsit ! Ai face pace, dacă ai putea să-mi iei şi ultimul cojoc de pe umeri... Îţi mai spun o dată : să piei din calea mea, că dacă se întîmplă să mă înfurii odată, îţi smulg cîlţii din cap şi-ţi rup oasele, de n-or să te scape nici jandarmii, măcar că te ţii cu ei ! Bagă-ţi în cap ce-ţi zic !

Se întoarse şi plecă, fără să se mai uite la celălalt, care rămăsese cu gura căscată în mijlocul drumului.

— Ticălosul ! Ţine cu bătrînul şi se gudură pe lîngă mine ca un căţel ! De-ar putea, pe amîndoi ne-ar trimite la cerşit.

Trebui să treacă oarecare timp după această întîlnire pînă să-şi vină în fire, căci, în afară de asta, în ziua aceea toate-i merseseră pe dos. Abia se apucase de lucru, şi toporul i se ştirbise, izbindu-se într-un nod ; apoi, îndată după masă, îşi prinse piciorul sub un arbore şi numai printr-o minune nu şi-l strivise. Dar trebuise să-şi scoată gheata şi să-şi puie o prişniţă, căci piciorul i se umflase şi-l durea straşnic. Şi, culmea, în ziua aceea Mateusz parcă turbase, se certa cu toţi, nimic nu-i era pe plac, şi zbiera, şi zorea oamenii, căutînd într-adins să-l întărîte pe Antek, că puţin lipsise să nu se încaiere cu el.

Toate îi mergeau pe dos ; nici măcar grăunţele nu fuseseră măcinate, căci Franek uitase sau n-avusese timp s-o facă, deşi Anna îl bătuse destul la cap.

Acasă, de asemenea, numai ponoase. Anna plîngea şi se tînguia, căci Pietrus, cel mic, căzuse la pat şi ardea ca para ; trebuiră s-o cheme pe Jagustynka ca să-l tămîie, să-l frece, căci îi era foarte rău.

Jagustynka sosi chiar la vremea cinei, se aşeză lîngă sobă şi-şi roti privirea pe furiş prin încăpere ; avea o mîncărime grozavă de limbă, dar fiindcă cei-

lalţi abia îi răspundeau, se apucă îndată să întoarcă copilul, pe-o parte şi pe alta, să-l doftoricească...

— Mă duc la moară să mă ţin de capul lor, că altfel n-or să macine, zise el, luîndu-şi şapca.

— Lasă mai bine să se ducă tata ; poate şi el să toarne în coş !...

— O să mă duc eu, aşa o să meargă mai iute treaba ! şi plecă repede.

Era în toane rele, înfuriat ; se zbuciuma ca un copac bătut de furtună ; şi apoi, totul în casă îl întărîta, îl neliniştea, dar mai cu seamă privirile iscoditoare, hoţeşti ale Jagustynkăi.

Noaptea era liniştită, fără ger ; încă de dimineaţă începuse să se înmoaie vremea ; ici-colo se zărea cîte-o stea, ca prin ceaţă, tremurînd în adîncimile cerului ; vîntul bătea dinspre pădure, aducînd un vuiet înăbuşit, îndepărtat, ca înaintea unei schimbări de vreme ; cîinii lătrau prin sat şi din cînd în cînd o pulbere de zăpadă se scutura din arbori. Fumul se tîra la pămînt, dar aerul era umed, pătrunzător.

Cum se aflau în ajunul sărbătorilor, la moară venise destulă lume ; cei al căror grîu intrase la măcinat aşteptau în tindă, ceilalţi stăteau în odaia uceniculuí de morar ; aşezat în mijlocul lor, Mateusz le povestea ceva hazliu, căci din cînd în cînd se auzeau hohote de rîs.

Ajuns în pragul odăii, Antek se întoarse şi se duse la moară să-l caute pe Franek.

— Stă pe mal şi vorbeşte cu Magda, ştii, fata aia pe care a alungat-o organistul. Morarul a spus că-l dă afară, dacă-l mai prinde că o aduce la moară ; şi noaptea doarme aici, sărmana, ce să facă, dacă n-are unde ? îl lămuri un ţăran.

— Păi de, vara n-asculţi sfatul mumii, iarna fugi de gura lumii ! adăugă un altul, izbucnind în rîs.

Antek se aşeză lîngă valţul unde era măcinată făina cea mai fină, chiar în faţa uşii deschise a odăii, aşa încît vedea foarte bine spatele lui Mateusz şi capetele celorlalţi aplecate spre el şi ascultîndu-l cu luare-aminte. Ar fi putut să audă ce spune, căci nu

era departe, de n-ar fi fost zgomotul morii şi de-ar fi avut chef să asculte, dar n-avea.

Se trînti peste nişte saci şi, obosit şi necăjit cum era, aţipi.

Moara hîrîia fără încetare, lucrînd şi cutremurîndu-se din toate încheieturile, roţile păcăneau de parcă o sută de femei ar fi bătut rufele cu beţele, iar apa se repezea fără încetare în ele cu vuiet risipindu-se în volburi înspumate, cu sloiuri mărunte şi azvîrlindu-se cu un muget în rîu.

Antek îl aşteptă ca la un ceas pe Franek, dar văzînd că nu vine, se ridică şi se duse să-l caute prin curte şi totodată să se mai dezmorţească puţin, căci îl fura somnul. Ieşirea era chiar pe lîngă odaia uceniculuí ; trecu deci prin faţa uşii şi, cînd puse mîna pe clanţă, auzi vocea lui Mateusz spunînd :

— ...iar bătrînul îi fierbe singur laptele sau ceaiul şi i-l duce la pat... Şi-am mai auzit că ar îngriji singur de vaci şi că face toate treburile, ajutat de Jagustynka, numai să nu-şi murdărească ea mînuşiţele... şi că i-ar fi cumpărat de la tîrg un ţucal, să nu răcească tot ducîndu-se după şopron...

Toată lumea se strîmba de rîs şi glumele începură să cadă ca grindina. Fără să ştie de ce, Antek se întoarse la vechiul său loc, se lăsă să cadă pe saci şi rămase aşa, uitîndu-se de-a lungul dîrei roşii de lumină ce pătrundea pe uşa deschisă a odăii. Nu mai auzea nimic, căci huruitul morii acoperea larma vocilor ; moara se cutremura necontenit şi un nor cenuşiu de pulbere de făină plutea peste tot înăuntru ; pe alocuri, lămpile mici, atîrnate de tavan, luceau în praful alb, galbene ca ochii pisicilor la pîndă, şi din cînd în cînd se legănau la capătul sforii de care atîrnau. Dar nu mai avea astîmpăr şi, ridicîndu-se, se apropie de uşă în vîrful picioarelor şi trase cu urechea.

— ...ea i-a spus cum s-a întîmplat, zicea Mateusz, cică într-o zi a sărit prea repede peste un gard şi că de-aia, mă-nţelegeţi... Dominikowa i-a spus şi ea că asta li se întîmplă deseori fetelor, că şi ea a păţit

așa cînd era fată... Așa că, fetelor, să vă păziți să săriți pîrleazul... și dobitocul de Boryna a crezut-o. Un om cu cap ca el, și să se lase îmbrobodit așa...

Izbucniră cu toții în hohote de rîs, moara răsuna toată și rîdeau, și rîdeau, ținîndu-se cu mîinile de burtă, mai-mai să se tăvălească pe jos.

Antek se apropie și mai mult, era aproape în prag, galben ca un mort, cu pumnii strînși, încordat, gata să sară.

— Iar cu Antek, urmă Mateusz cînd rîsetele se mai potoliră, nu-i de loc adevărat ce zice lumea, că se ținea de Jagusia, știu eu bine. L-am auzit cu urechile mele cum scheuna la ușa ei ca un cîine, că nu o dată a trebuit să-l alunge cu mătura. Se ținea de ea scai, dar fata l-a izgonit...

— Ești sigur că l-ai văzut cu ochii tăi ? întrebă unul. Că prin sat se vorbește altfel.

— La naiba, parcă numai o dată am fost în odaia ei și numai o dată mi s-a plîns împotriva lui !

— Minți ca un porc ! zbieră Antek, trecînd pragul.

Mateusz se repezi într-o clipă la el, dar înainte de-a putea să facă ceva, Antek sări ca un tigru, îl apucă cu o mînă de beregată și-l strînse așa de tare că-i tăie răsuflarea, iar cu cealaltă îl înșfăcă de curea, îl smulse din loc ca pe-un mărăcine, dete un picior ușii ce se deschise larg și-l duse repede dincolo de joagăr, spre malul rîului, apărat de-o îngrăditură, și-l aruncă cu toată puterea, încît patru coaste îi pocniră ca niște vreascuri, și Mateusz căzu în apă ca un butuc.

Îndată se iscă o zarvă mare, căci apa în acel loc era iute și adîncă ; oamenii se repeziră să-l scape și-l scoaseră degrabă, dar leșinase, și abia îl putură aduce la viață. Morarul veni și el în fugă, îl chemară degrabă pe Ambrozy, oamenii din sat alergau din toate părțile să vadă ce se întîmplase ; în cele din urmă, îl duseră pe Mateusz în casa morarului, căci își pierdea mereu cunoștința și vărsa sînge. Trimiseră chiar după preot, căci se simțea rău de tot și unii credeau că n-o să mai apuce zorile.

În timp ce oamenii îl ridicau pe Mateusz, Antek se așezase liniștit la locul lui, în fața sobei, încălzindu-și mîinile și vorbind cu Franek, care pînă la urmă fusese găsit, iar cînd oamenii se întoarseră și zarva se mai potoli, zise cu glas tare, să audă toată lumea și să-și bage bine în cap :

— Așa or să pățească toți cei care or să se lege de mine, dacă nu și mai rău !

Nimeni nu răspunse ; se uitau la el uluiți, supuși, căci, la naiba, să iei în brațe un vlăjgan ca Mateusz, ca pe-un snop de paie, să-l duci și să-l arunci în apă, era ceva nemaipomenit ! De s-ar fi bătut, de s-ar fi hărțuit, de i-ar fi rupt lui Mateusz coastele și chiar să-l fi și omorît — mai treacă meargă ! Dar să-l iei așa, ca pe-un cățel, de urechi, și să-l zvîrli în apă — e altă, cu totul altă socoteală ! Că i-au pocnit coastele ca niște vreascuri — nu-i nimic, o să-i treacă ! Dar ce te faci cu rușinea ? Mateusz n-are să înghită una ca asta ! Să-l faci de rușine pe-un om în halul ăsta pentru toată viața !...

— E-hei, oameni buni, trăirăm s-o vedem și p-asta ! murmurau între ei.

Dar Antek nici nu-i luă în seamă ; își măcină grînele, și pe la miezul nopții se întoarse acasă ; în odaia morarului, unde-l duseseră pe Mateusz, era încă lumină.

— Să te mai lauzi altă dată, nemernicule, că ai fost la Jagna în odaie ! șopti el cu ură și scuipă.

Acasă nu spuse nimic, cu toate că Anna nu dormea încă ; torcea de zor. Totuși, a doua zi, nu se duse la lucru, căci era sigur că-l vor da afară. Dar după-masă morarul veni la el.

— Hai la lucru ! Ce-ai avut cu Mateusz — treaba voastră, nu mă bag, dar joagărul nu poate să stea. Pînă se face bine Mateusz, condu tu lucrul ; îți dau patru zloți și masă.

— Numai pentru atît nu viu. Dă-mi cît i-ai dat și lui Mateusz și atunci viu. Ai să vezi că treaba n-o să meargă rău.

Morarul plesnea de necaz, se tocmi ce se tocmi, dar pînă la urmă, neavînd încotro, trebui să se învoiască. Porniră de îndată.

Anna nu pricepu nimic din toate acestea, nu auzise ce se întîmplase.

IV

În ajunul Crăciunului satul începu să fiarbă şi să forfotească încă din zori.

Noaptea, sau poate chiar spre ziuă, gerul se înăsprise iar, şi fiindcă venea după cîteva zile umezi, ceţoase, copacii se umplură de chiciură, de parcă ar fi fost presăraţi cu cioburi de sticlă sau cu un praf din cel mai alb ; soarele se hotărî şi el să se arate şi începu să strălucească pe-un cer albastru, acoperit de-o pînză străvezie de pîclă, numai că, palid, stins, ca o relicvă închisă în sfîntul chivot, nu încălzea aproape de loc, şi se lăsase un ger atît de strașnic că-ţi îngheţa sîngele în vine ; toate vietăţile înotau în aburii răsuflătorilor ca în nişte văluri de ceaţă, dar lumea toată era scăldată în lumina soarelui, oglindindu-se într-atîta strălucire, topindu-se în scîntei atît de orbitoare, de parcă cineva ar fi presărat pe zăpadă o rouă de diamant.

Cîmpiile din jurul satului, troienite, se întindeau albe, scînteietoare, cuprinse de-o toropeală posacă ; uneori cîte-o pasăre trecea prin văzduh, şi umbra ei neagră aluneca peste pămînt ; sau cîte-un stol de potîrnichi, ţipînd speriate, zburau de sub tufişurile înzăpezite spre locuinţele oamenilor, sau spre stogurile de paie ; alteori, dar rar de tot, se ivea cîte-un iepure ; sărind peste nămeţi, se ridica pe picioarele dindărăt şi scormonea scoarţa întărită a zăpezii, în-

cercînd să ajungă pînă la grîne, dar, speriat de cîini, fugea înapoi spre pădurea acoperită de promoroacă, troienită, încremenită de ger. Liniștea se așternea din nou pe cîmpiile înzăpezite, pînă unde vedeai cu ochii, și doar ici-colo, în depărtările albăstrii, mijeau satele, livezile, acareturile, scînteiau rîurile înghețate.

Un frig pătrunzător, luminat de aceste limpezimi înghețate, apăsa firea, copleșind-o cu tăcerea lui de moarte.

Nici un strigăt nu sfîșia liniștea cîmpiilor, nici un glas nu vibra, nici măcar o adiere de vînt nu tulbura zăpezile întărite, scînteietoare ; doar din cînd în cînd, dinspre drumul pierdut sub troiene, se auzea un zvon încet de zurgălăi și scîrțîitul tălpilor unei sănii, dar atît de slab și îndepărtat că abia îl prindea auzul ; nici n-apucai să deslușești de unde vine și încotro se duce, că se domolea, pierzîndu-se în nemărginirea tăcerii.

Dar pe toate drumurile din Lipce, de o parte și de alta a iazului, oamenii începuseră să roiască și să se zbuciume, gălăgioși ; bucuria sărbătorilor plutea pretutindeni, pusese stăpînire pe tot satul și parcă și dobitoacele o simțeau. Văzduhul înghețat răsuna de strigăte ; rîsete vesele zburau de la un capăt la altul al satului, bucuria țîșnea din inimi ; cîinii se tăvăleau prin zăpadă ca nebunii, lătrau de mama focului și se aruncau asupra ciorilor ce zburau pe lîngă casă ; prin grajduri caii nechezau, din staule se auzeau mugete prelungi și parcă zăpada scîrțîia și ea mai vesel sub picioare ; tălpile săniilor scrîșneau pe drumurile întărite, fumul se ridica din coșuri drept în sus, ca niște stîlpi albaștri, iar ferestrele caselor străluceau atît de frumos în soare că-ți luau ochii, și peste tot nu vedeai decît forfotă, cete de copii zbenguindu-se și țipînd, gîște ce-și scuturau aripile gîgîind ; drumurile erau înțesate de oameni ; prin fața caselor, prin grădini și chiar prin livezile înzăpezite se zăreau, din cînd în cînd, fustele roșii ale femeilor care alergau din casă în casă, iar, în fuga

lor, copacii atinşi îşi scuturau zăpada ca pe-o pulbere de argint.

Nici măcar moara nu mai huruia acum ; se oprise pentru tot timpul sărbătorilor ; doar apa, rece şi limpede ca o oglindă, lăsată să curgă prin zăgazuri, se zbătea zgomotos, şi undeva în spatele scocului, prin bălţi şi mlaştini, prin aburii zărilor, se auzeau ţipetele raţelor sălbatice, ce zburau cîrduri-cîrduri.

Şi în fiecare casă, la Szymon, la Maciej, la primar, la Klomb — şi — cine ar fi putut să le numească şi să le înşire pe toate ? — odăile erau aerisite, se spăla, se curăţa ; casele erau împodobite cu cetini de brad, se puneau ramuri chiar pe zăpada din faţa pragurilor ; prin alte părţi se văruiau coşurile înnegrite de fum şi peste tot se cocea pîine şi colacii aceia de sărbători, se pregăteau scrumbiile şi se pisa în piuă macul pentru găluşte.

Doar venea Crăciunul, odihna binecuvîntată după lungile zile de trudă ; de aceea sufletele oamenilor se trezeau din amorţeala iernii, lepădîndu-se de gîndurile întunecate, înălţîndu-se voioase, şi cu tot focul credinţei, aşteptau naşterea Mîntuitorului.

Şi la Boryna acasă era fierbere mare.

Bătrînul plecase încă din zori la oraş după tîrguieli, întovărăşit de Pietrek, pe care-l tocmise la cai în locul lui Kuba.

Şi în casă se lucra de zor. Îngînînd un cîntec, Jozka tăia cu foarfecele din hîrtie colorată fel de fel de chipuri, pe care, dacă le lipeşti de corzi sau sub icoane, parcă-s pictate în culori vii, de-ţi fură privirile. Jagna, cu mînecile suflecate pînă la cot, frămînta aluat în covată şi, cu ajutorul maică-si, cocea colacii, lungi cît ulucile din grădină, şi pîine din făina cea mai albă ; şi frămînta aluatul repede, căci se revărsa, şi pîinea trebuia făcută numaidecît ; şi apoi, mai trebuia s-o supravegheze şi pe Jozia şi să ia seama la plăcinta cu brînză şi miere, care fusese pusă la crescut, acoperită cu o velinţă şi care n-aştepta decît să fie aruncată în cuptor ; mai trebuia să alerge şi în cealaltă parte a casei, să vadă de celălalt cuptor, în care duduia un foc straşnic.

Witek primise poruncă să vadă de foc, dar dispăruse, parcă ar fi intrat în pămînt. În zadar îl căutară Jozka, apoi Dominikowa, prin toată ograda, strigîndu-l — ticălosul o ştersese ; se dusese dincolo de stoguri, pe cîmp, şi pitulîndu-se după nişte tufe, punea laţuri pentru potîrnichi, după ce mai întîi le acoperea cu pleavă, să nu fie văzute. Îl luase cu el şi pe Lapa, şi barza beteagă, pe care-o găsise în toamnă şi pe care-o îngrijise, o hrănise, învăţînd-o apoi să facă fel de fel de drăcii ; se deprinseseră atît de mult împreună, că era destul să fluiere cum ştia el, şi pasărea alerga îndată, cu aceeaşi grabă cu care alerga şi Lapa ; barza trăia de altfel în bună înţelegere cu dulăul ; amîndoi alergau după şobolani prin grajd.

Cît despre Rocho, pe care Boryna îl găzduia la el pe tot timpul sărbătorilor de iarnă, se dusese la biserică dis-de-dimineaţă şi, împreună cu Ambrozy, împodobeau altarul şi pereţii cu ramuri de brad, pe care argatul preotului le adusese într-o căruţă.

Pe la prînz, Jagna isprăvi şi ea cu aluatul. Aşezînd pîinile pe-o scîndură, le mai potrivea puţin cu mîna, le ungea cu gălbenuş de ou, să nu crape prea tare în cuptor, cînd Witek îşi vîrî capul prin deschizătura uşii şi strigă :

— Vin cu azima de Crăciun !

Într-adevăr încă de dimineaţă, cel mai mare dintre băieţii organistului, Jasio, cel care învăţa la şcoală, împărţea azima prin sat, cu frate-său mai mic.

Cînd Jagna îi zări, băieţii şi treceau pragul, dînd bineţe, că nici nu mai apucă să facă puţină rînduială în casă.

Tare se mai necăji că în odaie era atîta harababură, îşi ascunse numai mîinile goale sub şorţ şi-i rugă să stea, să se mai odihnească niţel, că aveau cu ei coşcogeamite coşuri, iar cel mic ducea şi cîteva traiste pline.

— Mai avem încă o jumătate de sat de colindat, şi vremea trece ! îşi cerură ei iertare.

— Încălziţi-vă măcar puţin, domnule Jasio, că afară e un ger de crapă pietrele.

— Sau poate că doriți o cană de lapte fierbinte. Mă duc îndată să-l încălzesc, spuse Dominikowa.

Se lăsară rugați, dar în cele din urmă se așezară pe-o ladă, sub fereastră. Jasio o privea atît de stăruitor pe Jagna încît femeia se înroși și începu să-și tragă în grabă mînecile în jos ; băiatul se făcuse și el ca sfecla, și tot căuta prin coș azimile, pînă ce, alegînd mereu, scoase pachetul cel mai frumos și mai mare, învelit într-o panglică aurită. Jagus îl luă, acoperindu-și mîna cu șorțul, și-l puse pe-o farfurie, sub icoane, apoi aduse o oală cu sămînță de in și șase ouă.

— De mult ați venit, domnule Jaś ?

— De-abia de duminică, acum trei zile.

— Gîndesc că tare trebuie să vă plictisiți prin școlile alea ! spuse Dominikowa.

— Nu prea. Și apoi, nu mai am mult, doar pînă-n primăvară.

— Mama dumneavoastră mi-a spus, la nunta mea, că vreți să vă faceți preot.

— Da, de la Paști ! zise el cu o voce mai înceată și-și plecă ochii.

— Doamne, ce mîngîiere pentru părinți și ce bucurie pe ei că vor avea un fecior preot ! Și poate o da Dumnezeu să slujiți chiar la noi în parohie !

— Ce mai e nou pe la dumneavoastră ? spuse el, ca să pună capăt întrebărilor nu prea plăcute.

— Apăi, ce să fie ? Slavă Domnului, totul merge bine. Încet-încet, ca un cal la arie, așa cum e la noi, la țară...

— Am vrut să viu la nunta voastră, Jagus, dar nu mi-au dat voie.

— A fost o nuntă strașnică ! Trei zile încheiate am jucat ! strigă Jozka.

— După cît se pare, Kuba a murit chiar în clipele acelea.

— Da, a murit, sărmanul, a murit ! I s-a scurs tot sîngele și nici de sfînta spovedanie n-a avut parte. Se spune prin sat că-și ispășește păcatele, că unii au văzut pe cineva umblînd pe drumuri, gemînd la răscruci, oprindu-se prin dreptul troițelor și așteptînd

mila lui Dumnezeu !... Trebuie să fie sufletul lui Kuba... Al cui altuia ?

— Ce tot spui acolo ?

— Da, adevărul curat, numai adevărul. Eu nu l-am văzut, n-aş putea să jur, dar aşa trebuie să fie ! În lume se petrec asemenea întîmplări, că nici chiar mintea omenească cea mai luminată nu le poate înţelege, nu le poate pătrunde ; Dumnezeu a potrivit aşa lucrurile, nu oamenii ; de bună seamă că noi, păcătoşii, putem ce putem, dar puterea cea mare e în mîinile lui Dumnezeu.

— Îmi pare rău de Kuba. Părintele, cînd mi-a vorbit de moartea lui, doar că nu plîngea de amărăciune.

— Era un argat tare de treabă şi nu găseai altul ca el, tăcut, credincios, muncitor, cinstit ; era gata să-şi împartă cu cel sărac şi ultima cămaşă.

— Mereu se schimbă cîte ceva în sat, că de fiecare dată cînd mă întorc abia-l mai recunosc. Azi am fost la Antek, li-e copilul bolnav şi stau într-o sărăcie lucie ; şi el s-a schimbat atît de mult, a slăbit, că abia l-am mai recunoscut.

Nu răspunse nimeni ; Jagna îşi întoarse repede faţa şi începu să aşeze pîinile pe lopată ; bătrîna clipi din ochi, pricepînd îndată că aici se ascunde ceva neplăcut pentru ele ; voia să îndrepte lucrurile şi se gîndea ce să spună, cînd Jozka se apropie, înfierbîntată, şi-l rugă să-i dea cîteva azimi colorate.

— Îmi trebuie pentru icoană ; am mai avut cîteva, de anul trecut, dar la nuntă s-au irosit toate.

Îi dădu mai multe, în cinci culori.

— Aşa de multe, Isuse ! O să-mi ajungă şi pentru icoane, şi pentru lună, şi pentru stele ! strigă ea fericită.

Apoi şuşoti ceva cu Jagna şi, ruşinată, acoperindu-şi faţa cu şorţul, îi aduse vreo şase ouă.

În clipa aceea, Boryna, care se întorsese de la oraş, intră în casă, urmat de Lapa şi de barză, căci Witek răsărise şi el o dată cu stăpînul.

— Închide repede uşa, să nu răcească aluatul ! strigă bătrîna.

— Cînd femeile se apucă de treabă, bărbaţii trebuie să plece de acasă, fie chiar şi la cîrciumă ; ca să nu le stricăm pîinea ! rîse Boryna, încălzindu-şi mîinile îngheţate. Drumu-i ca sticla şi sania bună, dar e un ger al dracului, abia poţi să stai în sanie ! Jaguś, ia dă-i lui Pietrek o bucăţică de pîine, că a îngheţat în mantaua lui soldăţească ! Jasio, ai venit pentru mult timp acasă ?

— Pînă la Bobotează.

— Tatăl tău are mult ajutor de la tine, atît la orgă, cît şi la cancelarie, căci bătrînului i-o fi greu să se dea jos din pat pe-un ger ca ăsta.

— Nu de asta. Tata a rămas acasă, fiindcă azi ne-a fătat vaca şi trebuie să aibă grijă de ea.

— S-a nimerit bine, o să aveţi lapte toată iarna.

— Ei, Witek, ai adăpat mînzul ?

— I-am dus eu apă, spuse Jagusia, dar nici n-a vrut să se atingă de ea ; toată ziua se zbate şi nechează după iapă, că a trebuit să-l duc într-o stănoagă mai mare.

Băieţii ieşiră, iar Jasio îşi mai întoarse o dată capul, din dosul gardului, s-o privească pe Jagna, căci se făcuse parcă şi mai frumoasă decît astătoamnă, înainte de nuntă. Aşadar nu era de mirare că-l fermecase pe bătrîn, de nu mai avea ochi decît pentru ea. Oamenii din sat nu se înşelau cînd spuneau că dragostea asta îl prostise de tot, căci, deşi rămăsese tot atît de aspru şi de încăpăţînat cu ceilalţi, Jagusia făcea din el tot ce voia ; o asculta în toate, nu privea decît cu ochii ei şi nu se sfătuia decît cu ea şi cu Dominikowa, care puseseră cu totul stăpînire pe el. Se simţea bine, gospodăria mergea strună, totul era în rînduială, avea tot ce poftea, şi cu cine se sfătui, sau în faţa cui se jelui ; nu se mai gîndea la nimic şi nu mai voia nimic, iar la Jagusia se uita ca la o icoană.

Chiar acum, încălzindu-se la sobă, o sorbea din ochi şi-i spunea tot timpul vorbe dulci, tot gîndindu-se ce dovadă de dragoste să-i mai dea.

Dar Jagna se uita la dragostea lui cum te-ai uita la zăpada de anul trecut ; era posomorîtă, nerăbdă-

toare, sătulă de el, arţăgoasă, totul o supăra şi umbla prin casă ca o furtună ; lucrul îl trecea cînd mamei sale, cînd lui Jozka, şi adesea chiar şi pe bătrîn îl gonea, ocărîndu-l, în vreme ce alerga de colo-colo, chipurile să se uite la cuptor, sau la mînz în grajd, dar mai ales ca să rămîie singură şi să se gîndească la Antek.

Jasio i-l reamintise, şi acum îl avea ca viu înaintea privirilor, ca viu...

Trecuseră aproape trei luni de cînd nu-l mai văzuse, nu cu mult timp înainte de nuntă. Şi atunci doar în trecere, pe drum, pe sub plopi... Da, timpul curge ca o apă : nunta, mutatul, necazurile, gospodăria !... Cînd putea să se mai gîndească la el ? Nevăzîndu-l, nu se gîndea, şi lumea se ferea să-i vorbească de el în faţă.. Iar acuma, nu se ştie de ce, i se arătase deodată înainte şi o privea cu atîta amărăciune, cu atîta părere de rău, că sufletul i se încrîncenă.

„Cu nimic nu-ţi sînt vinovată, nu ! De ce stai în faţa mea ca un suflet chinuit, de ce mă sperii ?“ se gîndea ea cu durere, apărîndu-se de amintirile care o năpădeau. Dar ceea ce i se părea ciudat era că se gîndea mai mult la el, şi nu la Mateusz, Stacho, Ploszka, sau alţii... De ce numai la el şi la nimeni altul ? Îi făcuse desigur vreo vrajă, de-o chinuia atîta, căci o cuprinsese o tristeţe atît de mare încît simţea o greutate în piept şi ceva mai presus de voinţa ei o îndemna să pornească în lume, să fugă încotro o vedea cu ochii, prin codri, prin păduri nestrăbătute.

„Sărmanul, ce-o fi făcînd el acuma, la ce s-o fi gîndind ? Şi nici un mijloc să-i spui un cuvînt, nici un mijloc !... Şi-apoi, am eu dreptul să fac asta ? Adevărul e că n-am dreptul să-i spun o vorbă. Dumnezeule ! De bună seamă că ar fi un păcat de moarte! Părintele mi-a spus la spovedanie... da, mi-a spus... Dacă aş putea să-i vorbesc măcar o singură dată, chiar şi faţă de martori... Dar nu ! Asta nu e cu putinţă, nici azi, nici mîine, niciodată ! Sînt a lui Boryna în vecii vecilor, amin...“

— Jagusia, da' vino odată, trebuie să băgăm pîinea în cuptor ! o chemă bătrîna.

Ea alergă spre casă şi se apucă de treabă cum putu, dar gîndurile n-o părăsiră nici o clipă. Antek îi apărea mereu în faţa ochilor şi peste tot îi întîlnea privirea albastră ca cerul, sprîncenele negre şi buzele roşii, atît de dulci, atît de lacome !

În zadar îşi dădea silinţa să lucreze, totul îi scăpa printre degete ; mătură prin casă, iar spre seară se apucă să trebăluiască prin grajdul vacilor, ceea ce aproape niciodată nu făcea ; dar toate acestea nu-i ajutară la nimic, căci el îi răsărea mereu în faţă, şi dorul creştea în ea, sfîşiindu-i sufletul. Şi asta o scotea din fire ; se aşeză pe ladă lîngă Jozia, care era ocupată să facă figuri, şi izbucni în plîns.

Încercară s-o liniştească, atît maică-sa, cît şi Boryna, care se speriase de tot. Umblau pe lîngă ea ca pe lîngă un copil bozumflat, o mîngîiau, i se uitau în ochi, dar degeaba ; o lăsară să plîngă în voie, şi deodată parcă se schimbă ceva în ea, căci se ridică de pe ladă, aproape veselă ; începu să vorbească şi să rîdă, şi-ar fi şi cîntat, de n-ar fi fost postul Crăciunului.

Boryna o urmărea uimit, maică-sa la fel, apoi se priviră mult timp unul pe altul, cu seriozitate, ieşiră în tindă, îşi şoptiră ceva acolo şi se întoarseră voioşi, rîzînd, şi începură s-o îmbrăţişeze, s-o sărute şi s-o mîngîie ; se purtau aşa de gingaş cu ea, încît bătrîna strigă cu un glas îngrijorat :

— Lasă covata ! o s-o scoată afară Maciej !

— Dar ce, am cărat eu lucruri şi mai grele !

Ea nu pricepuse nimic.

Dar bătrînul nu-i dete voie, scoase singur covata şi, prinzînd un prilej, o trase în odaia lor, o sărută cu patimă şi-i şopti ceva bucuros, la ureche, să n-audă Jozka.

— Tu şi mama v-aţi ţicnit, zău ! Nu-i adevărat ce credeţi, nu !...

— Eu şi cu maică-ta ne pricepem la asta. Îţi spun eu, că asta trebuie să fie. Stai, în ce zi sîntem azi ?... Crăciunul... atunci o să se întîmple cam prin iulie,

la vremea secerişului... N-ar fi timpul prea potrivit, căldură, muncă... Dar ce să-i faci ? Trebuie şi pentru asta să-i mulţumim lui Dumnezeu...

Şi din nou vru s-o sărute, dar ea se smuci cu răutate şi alergă la maică-sa să-i ceară socoteală ; dar maică-sa îi încuviinţă cu hotărîre ce-i spusese Boryna.

— Nu-i adevărat, vi se pare numai ! zise ea îndărătnică.

— Nu prea te bucură, după cîte văd !

— De ce m-aş bucura ? N-am destule necazuri pe cap ? Asta-mi mai lipsea !

— Nu vorbi aşa, că te bate Dumnezeu !

— Să mă bată ! Şi ce dacă mă bate ?

— De ce nu vrei ? De ce te fereşti atîta ?

— Fiindcă nu vreau şi gata !

— Bine, dar dacă ai avea un copil şi s-ar întîmpla ca bătrînul să moară, Doamne fereşte ! partea lui s-ar adăuga la a ta şi ar fi deopotrivă cu a celorlalţi... şi poate că ai rămîne stăpînă pe toată averea lui...

— Tu nu te gîndeşti la altceva decît la pămînt, numai la pămînt, iar mie puţin îmi pasă de toate astea.

— Fiindcă eşti tinerică şi proastă, de-aia ! Omul fără pămînt e ca şi fără picioare : rătăceşte mereu şi n-ajunge la nici un capăt. Numai să nu-i spui asta lui Maciej, c-o să se supere...

— Ba am să-i spui. Ce, crezi că mi-e frică să-i spui ? Ce-mi pasă mie dacă lui Maciej îi place sau nu !

— Atunci du-te şi strigă pe toate drumurile, dacă ţi-ai ieşit din minţi, şi mie dă-mi pace să scot pîinea din cuptor, că altfel se face scrum ; şi apucă-te de treabă, scoate scrumbiile din apă, pune-le în lapte, să se desăreze bine, Jozka să pregătească macul, că sînt atîtea de făcut, şi acuşi vine seara.

Şi, într-adevăr, începuse să se lase seara ; soarele scăpătase după pădure, iar razele lui purpurii se întindeau pe cer ca nişte degete însîngerate ; zăpada parcă ardea, presărată cu jar, iar satul amuţea din

ce în ce, se potolea ; cîte cineva mai aducea încă apă de la eleşteu, tăia lemne sau trecea grăbit cu sania, de le jucau cailor deşerturile ; alţii alergau de-a lungul eleşteului ; ici-colo scîrţîia o poartă, se mai auzeau strigăte, dar tot mai rar ; o dată cu stingerea ultimelor raze şi căderea amurgului, mişcarea încetă, prin ogrăzi se făcu linişte şi drumurile se goliră. Zăbranicul înserării învălui cîmpiile îndepărtate, căci noaptea de iarnă venea repede, cuprinzînd pămîntul în braţele sale, iar gerul se întărea şi pişca atît de tare încît zăpezile scrîşneau tot mai vîrtos sub picioare, iar geamurile se acopereau cu aşchii şi flori ciudate...

Satul pieri într-o negură plumburie ce se revărsa peste tot ; nu mai vedeai nici case, nici garduri, nici livezi ; doar luminile sclipeau, mai dese ca de obicei, căci peste tot se făceau pregătiri pentru ospăţul din ajunul Crăciunului.

Bogatul, săracul şi chiar cel mai năpăstuit om îşi împodobea casa, şi toţi aşteptau cu evlavie sărbătoarea Domnului ; peste tot se punea în ungherul de răsărit al casei un snop de grîu, mesele, scaunele erau acoperite cu pînză curată, dedesubt se aşternea fîn, iar ochii căutau pe geam, să vadă cea dintîi stea.

Dar stelele nu se vedeau, cum se obişnuieşte pe vreme de ger, în primele clipe ale înserării, căci de îndată ce ultimele raze ale soarelui se stinseră, cerul începu să se acopere cu o ceaţă cenuşie, şi dispăru.

Jozka şi Witek îngheţaseră, stînd la pîndă în faţa cerdacului, cînd deodată zăriră cea dintîi stea.

— Iat-o ! Iat-o ! strigă Witek.

Boryna ieşi s-o vadă, apoi ieşiră şi ceilalţi, cu Rocho în urmă.

Da, se vedea destul de bine, drept deasupra răsăritului, unde parcă perdelele negurii se dăduseră la o parte, iar din fundul adîncurilor albastre se ivise o stea ce părea că se măreşte văzînd cu ochii, se înalţa, azvîrlind stropi de lumină, strălucind tot mai tare, tot mai aproape părea, încît Rocho îngenunche în zăpadă, iar după el şi ceilalţi.

— Iată steaua celor trei magi, steaua din Bethleem, la lumina căreia s-a născut Domnul nostru Isus Hristos, binecuvîntat fie numele lui cel sfînt !

Ceilalţi repetară cuvintele, cucernici, sorbind cu ochii lumina aceea depărtată, martor al minunii, acel semn cunoscut al iubirii dumnezeeşti.

Inimile le băteau pline de recunoştinţă, de-o credinţă arzătoare, pe cînd sorbeau lumina neprihănită a stelei, ca pe-un foc sfînt, izbăvitor de rele, ca pe-o sfîntă împărtăşanie.

Şi steaua creştea ca o minge de foc ; raze azurii porneau din ea ca spiţele unei roţi, făcînd să scînteie zăpada, străpungînd întunericul cu suliţele ei orbitoare, iar după ea, asemeni unor slugi supuse, răsăriră pe cer alte stele, puzderie, mulţimi nenumărate şi cerul se acoperi de-o rouă sclipitoare, ce se întindea deasupra lumii ca un giulgiu albastru, bătut în ţinte argintii.

— E vremea cinei, cuvîntul s-a arătat ! rosti Rocho.

Intrară în casă şi se aşezară îndată în jurul unei mese lungi şi înalte.

Cel dintîi luă loc Boryna, apoi Dominikowa cu feciorii ei, — venise şi ea să cineze împreună cu ai casei ; Rocho se aşeză în mijloc, alături, Pietrek, iar Witek nimeri lîngă Jozka ; Jagusia stătu ce stătu pe bancă, apoi se ridică să aibă grijă de masă, să împartă bucatele.

O tăcere sărbătorească domnea în toată încăperea.

Boryna îşi făcu semnul crucii şi le împărţi tuturor azimă ; fiecare gustă cu evlavie din ea, ca din trupul Domnului.

— Hristos s-a născut pe pămînt ! Fie ca toată suflarea să se întărească înfruptîndu-se din pîinea aceasta sfîntă ! zise Rocho.

Cu toate că erau flămînzi, căci toată ziua o duseseră numai cu pîine uscată, mîncau încet, cu grijă.

Mai întîi mîncară o ciorbă de sfeclă, pregătită cu ciuperci şi cartofi întregi, apoi fură aduse scrumbiile tăvălite prin făină şi prăjite în ulei de cînepă, pe urmă găluşte din făină de grîu, cu mac, apoi varză

cu ciuperci, unsă cu ulei, iar la urmă Jagusia aduse o adevărată minune : găluşte cu miere prăjite în ulei de mac. Şi totul se mînca cu pîine neagră, căci colacii şi plăcintele erau făcute cu lapte şi unt, şi mai trebuiau să ţină post.

Stătură multă vreme la masă, vorbind rar de tot, aşa că se auzea numai clinchetul lingurilor ciocnite de marginea farfuriilor şi plescăitul buzelor ; doar Boryna se ridica din cînd în cînd de la masă, să-i ajute Jagusiei, încît bătrîna îl dojeni :

— Ci stai jos, că n-o să paţă nimic ; mai e mult pînă atunci ; doar sînt primele sărbători pe care le face la ea acasă ; las-o să alerge !...

Lapa scheuna încet, îşi prindea coada cu dinţii, se gudura şi se linguşea, ca să i se dea şi lui ceva mai repede, iar barza, care-şi avea locul ei în tindă, lovea adesea cu ciocul în perete şi clămpănea atît de tare încît găinile cotcodăceau speriate în pătul.

Nu isprăviseră masa, cînd cineva bătu la fereastră.

— Nu deschideţi şi nu vă uitaţi ! O fi Necuratul ! Dacă apucă să intre înăuntru, rămîne în casă tot anul ! strigă Dominikowa.

Lăsară lingurile pe masă şi ascultară speriaţi ; bătaia în fereastră se repetă.

— E sufletul lui Kuba ! şopti Jozka.

— Nu vorbi prostii ! O fi vreun om nevoiaş. Azi nimeni nu trebuie să fie flămînd, nici să rămîie fără acoperămînt, zise Rocho, ridicîndu-se şi ducîndu-se să deschidă uşa.

Era Jagustynka ; stătea umilită în prag şi, cu obrajii şiruindu-i de lacrimi, se ruga încet :

— Daţi-mi un colţişor unde să-mi pun capul şi măcar ce aruncaţi la cîini ! Aveţi milă de-o biată femeie părăsită... Am aşteptat să mă cheme feciorii... am aşteptat... în casă-i ger... am îngheţat degeaba aşteptînd... degeaba... Isuse... iar acum, ca o cerşetoare... da, copiii mei... m-au lăsat singură şi fără o fărîmă de pîine... mai rău ca pe-un cîine... iar la ei e veselie, petrec... m-am strecurat pe lîngă gard... m-am uitat pe fereastră... degeaba...

— Stai jos cu noi ! Trebuia să vii decuseară, nu s-aştepţi de la mila copiilor... ei numai cînd închizi ochii or să vie bucuroşi să-ţi bată în coşciug ăl din urmă cui, să se încredinţeze că nu te mai întorci pe lumea asta...

Şi, cu multă bunăvoinţă, îi făcură loc la masă.

Dar nu putu să îmbuce nimic, deşi Jagusia îi dădea de toate, îndemnînd-o din inimă să mănînce ; ce să facă, sărmana, dacă nu putea ? Stătea tăcută, încovoiată, închisă în ea, şi numai după tremurul spatelui înţelegeai cît suferă.

În casă se făcu tăcere ; era cald, bine, totul avea ceva cucernic, sărbătoresc, ca şi cum între ei ar fi pogorît pruncul cel sfînt.

Un foc mare, peste care aruncau într-una lemne, trosnea în sobă, luminînd încăperea, iar sticla icoanelor sclipea, pe geamurile îngheţate jucau văpăi, şi şedeau cu toţii aşezaţi de-a lungul laiţei, sub fereastră, sfătuindu-se în tăcere, pătrunşi de sfinţenia nopţii.

Apoi, Jagusia pregăti cafeaua, îndulcind-o bine, şi sorbiră din ea cu înghiţituri mici.

În cele din urmă, Rocho scoase din sîn o carte înfăşurată în mătănii şi începu să citească din ea cu o voce joasă, tulburată :

„Şi s-a aflat vestea că Sfînta Fecioară Maria a născut un prunc pe pămîntul Iudeii, în Bethleem, şi pruncul s-a născut pe fîn, într-un grajd, în frig şi în sărăcie printre dobitoace, carele în acea noapte liniştită şi luminoasă fraţi i-au fost. Şi steaua ce luminează şi astăzi s-a aprins atunci întru slava pruncului sfînt, arătînd drumul celor trei magi, care, păgîni şi negri cum erau ca arapii, aveau inimi simţitoare, şi din ţări îndepărtate, de peste mări şi ţări, trecînd munţi înalţi, au alergat într-un suflet cu daruri, să dea mărturie adevărului."

Şi citi astfel multă vreme, şi glasul îi creştea ca o rugă, ca o cîntare şi toţi ascultau tăcuţi, cu evlavie, cu sufletele înmărmurite de minunea dumnezeiască şi mulţumindu-i Domnului pentru mila lui neţărmurită.

„O, preabunule Isus ! Într-un grajd umil te-ai născut şi în ţări depărtate, printre străini, printre iudei, printre eretici, în sărăcie şi în frig !... Sărmane, preasfînt şi dulce prunc !" îşi ziceau ei şi inimile li se înmuiau de milă, sufletele le zburau ca pe aripi prin lume, asemeni păsărilor, către ţara cea sfîntă, către grajdul şi ieslea deasupra căreia cete de îngeri cîntau îngenunchind la picioarele pruncului Isus cu toată puterea arzătoare a credinţei, ca nişte slugi supuse în vecii vecilor, amin !

Şi Rocho citea, citea mereu, iar Jozia, copilandră simţitoare, cum era, izbucni în hohote de plîns auzind cîte pătimise Domnul, iar Jagusia, cu obrajii ascunşi în palme, începu să bocească şi ea. Lacrimile îi curgeau printre degete şi, în cele din urmă, îşi ascunse capul pe după spatele lui Jendrzych, care asculta alături, cu gura căscată, minunîndu-se atîta de cele auzite că-l tot trăgea de mînecă pe Szymek, şoptindu-i :

— Auzi, Szymek, auzi ?

Dar repede tăcea, săgetat de privirea crîncenă a maică-si.

— Nici leagăn n-a avut, săracul !

— Mă mir cum de n-a degerat !

— Dacă Domnul nostru Isus Hristos a vrut să sufere... a suferit pentru noi toţi.

Aşa vorbeau, după ce bătrînul sfîrşi de citit.

Rocho le răspunse :

— Numai prin jertfa şi suferinţa sa a putut să mîntuie lumea, că de n-ar fi fost aşa, Diavolul ar fi pus stăpînire pe pămînt şi ar fi cules pentru el toate sufletele.

— Şi-aşa stăpîneşte destul p-aici ! şopti Jagustynka.

— Cînd păcatu-i stăpîn — păcatul şi răutatea — amîndouă se încuscresc cu Scaraoţchi.

— Eh, parcă poţi să ştii cine stăpîneşte lumea ? Dar eu ştiu un lucru : că peste tot dai numai de răutăţi şi necazuri.

— Nu vorbi aşa ! Ura pe care le-o porţi copiilor te orbeşte. Ia seama să nu cazi în păcat !...

Şi o dojeni cu asprime, dar ea nu mai spuse nimic împotrivă. Toţi tăceau şi se gîndeau, iar Szymek se sculă de la locul lui şi, pe furiş, vru s-o şteargă.

— Unde te grăbeşti aşa ? întrebă bătrîna, care era cu ochii în toate părţile.

— Mă duc în sat... mi-e cald... bîigui el speriat.

— La Nastka, hai, ţi s-a făcut de hîrjoană ?

— Da' ce-ţi pasă matale... trebuie să-ţi dau socoteală ? se răsti el, prinzînd puţin curaj, dar îşi şi aruncase şapca pe ladă.

— Să te duci acasă cu Jendrzych, că a rămas casa singură ! Vedeţi de vaci şi aşteptaţi, că viu şi eu după voi şi mergem împreună la biserică !

Dar, deşi îi mînase, flăcăii rămaseră pe loc, de urît, să nu stea în casa goală ; de aceea nici ea nu le mai spuse a doua oară să plece şi, ridicîndu-se, începu să strîngă azimile de pe masă.

— Witek, aprinde lampa şi hai la vaci ! În noaptea asta sfîntă fiece dobitoc înţelege vorba omenească şi poate să vorbească, fiindcă în mijlocul lor s-a născut Domnul. Ele îţi răspund omeneşte, numai dacă le vorbeşte cineva fără păcat ; azi ele sînt la fel cu oamenii şi simt la fel, aşa că trebuie să le dăm şi lor azimă...

Porniră cu toţii spre staul. Witek păşea în frunte cu un opaiţ în mînă.

Vacile şedeau tolănite la rînd, una lîngă alta, şi rumegau, clefăind încet ; văzînd însă lumină şi auzind zvonuri omeneşti, se căzniră, icnind din greu să se scoale, întorcîndu-şi boturile mari, umede.

— Tu eşti stăpînă aici, Jagusia, aşa că tu trebuie să le împarţi azimă la toate. Or să dea lapte mai bun şi n-or să se mai îmbolnăvească ; numai să ai grijă ca mîine să nu le mulgi decît pe înserate, să nu-şi piardă laptele.

Jagna rupse azima în cinci bucăţi şi, aplecîndu-se înaintea fiecărei vaci, şi făcîndu-i între coarne semnul crucii, le vîra în bot azima peste limba aspră şi lungă.

— Dar cailor nu le daţi ? întrebă Jozka.

— Ei n-au fost la naşterea Domnului, aşa că nu se cuvine...

Se întoarseră în casă şi Rocho le spuse :

— Fiece făptură, fiece firişor de iarbă, fiece pietricică, pînă şi steaua ce abia o zăreşti, totul simte astăzi, totul ştie că s-a născut Domnul.

— Dumnezeule ! Totul ? Atunci şi pămîntul, şi pietrele ! strigă Jagna.

— Am grăit adevărul ; fiece făptură îşi are sufletul ei. Tot ce se află pe lume simte şi aşteaptă ceasul în care Isus se va îndura şi va zice : „Înalţă-te, suflete, trezeşte-te la viaţă, ca să intri în împărăţia cerurilor !" Căci şi viermele, cît e el de bicisnic, şi iarba cea tremurătoare, totul se sileşte, după puteri, să se facă vrednic de mila dumnezeiască, slăvindu-l pe Domnul. Şi în această noapte, o dată pe an, totul tresaltă, învie, ascultă şi aşteaptă cuvîntul lui Dumnezeu. Unii îl aud ; altora, însă, nevenindu-le rîndul, zac în beznă şi aşteaptă răbdători zorile. Aşa face piatra, picătura de apă, bulgărele de pămînt, copacul, orice lucruşor, cît de neînsemnat, după cum i-a hărăzit Domnul fiecăruia..."

Tăcură, chibzuind la cele spuse, căci bătrînul vorbise înţelept şi cu dreptate ; dar se vede că nici Boryna, nici Dominikowa nu înţeleseseră adevărul acesta şi, nepricepînd, căutau să şi-l lămurească. Da, puterea Domnului e de neînţeles şi face minuni, dar că pietrele aveau şi ele un suflet al lor, asta nu le intra în cap. De altfel, prea mult nu se gîndiră la asta, căci sosi fierarul cu nevastă-sa şi cu odraslele lui.

— O să stăm puţin la tata, şi apoi ne ducem împreună la biserică, zise fierarul.

— Luaţi loc, luaţi loc... aşa, cînd sîntem cu toţii laolaltă, parcă e mai bine. Numai Grzela lipseşte.

Jozka îndreptă spre tatăl ei o privire plină de uimire ; îşi adusese aminte de Antek ; se temu însă să-i pomenească numele.

Se aşezară din nou pe bănci, în faţa sobei ; Pietrek rămăsese afară şi se apucă să taie lemne, ca să

ajungă de sărbători, în vreme ce Witek le căra şi le stivuia în tindă.

— A, să nu uit, mă întîlnii cu primarul şi m-a rugat să-i spun Dominikowei să se ducă la ei, că nevastă-sa a început să ţipe şi să urle — cică-n noaptea asta naşte.

— Voiam şi eu să mă duc la slujbă, ca toată lumea, dar dacă zici că au apucat-o durerile facerii, o să trec pe la ea să văd ce este. Azi dimineaţă am fost pe la ei şi credeam că o să mai ţie cîteva zile.

Schimbînd în şoaptă cîteva vorbe cu nevasta fierarului, o porni spre casa primarului ; la boli şi la leacuri Dominikowa se pricepea mai bine chiar decît doctorii de la oraş şi mulţi oameni vindecase.

Rocho începu să povestească fel de fel de istorii de Crăciun, printre care şi pe aceasta :

— Cîndva, demult de tot, căci au trecut atîţia ani de la naşterea Domnului, un ţăran, gospodar cu stare, venea de la iarmaroc, unde vînduse o pereche de juncani ; talerii îi ascunsese bine în tureatcă, iar în mînă avea un băţ destul de zdravăn ; de altminteri, era un om voinic, printre cei mai vînjoşi din sat, poate că era chiar cel mai puternic, dar se grăbea să ajungă cît mai repede acasă, căci în vremea aceea tîlharii se ascundeau prin codri şi ieşeau la drumul mare înaintea oamenilor cinstiţi. Trebuie să fi fost vara, căci pădurea era verde, plină de miresme şi cîntece, iar vîntul suflînd cu tărie, copacii se legănau şi un vuiet mare se auzea pe sus. Omul se grăbea cît putea şi se uita speriat împrejur, dar nu vedea nimic. Brazii se înşirau unul după altul, stejarii la fel, şi nici ţipenie de om ; doar păsările zburau printre trunchiuri. Spaima îl cuprindea tot mai mult, căci trecea pe lîngă o cruce, printr-un desiş, pe unde nici cu ochii nu putea să vadă, tocmai pe unde se arătau mai des tîlharii ; îşi făcu cruce, spuse o rugăciune cu glas tare şi o luă la fugă. Ieşise cu bine din desişul codrului şi nu mai avea de străbătut decît o poiană cu cîţiva pini piperniciţi ; se vedea chiar cîmpul verde cum unduia în zare ; auzi clipocitul unui pîrîu şi ciocîrliile cîntînd ; văzu oamenii

la plug şi chiar berze ce se îndreptau spre bălţi ; simţi chiar cum vîntul îi aduce mirosul livezilor de vişini înfloriţi... cînd, deodată, din nişte tufani săriră hoţii ! Erau doisprezece la număr şi toţi înarmaţi cu cuţite ! Omul se apără cît putu, dar curînd puterile îl părăsiră şi tîlharii îl puseră la pămînt ; dar fiindcă nu voia să le dea banii de bunăvoie şi striga, îl trîntiră pe spate, îl călcară în picioare, ridicară cuţitele şi erau gata-gata să-l taie... cînd deodată încremeniră şi rămaseră cu cuţitele ridicate, aplecaţi, groaznici la înfăţişare, dar nemişcaţi, căci împietriseră, şi într-o clipită totul se opri în loc... Păsările tăcură şi rămaseră atîrnate în văzduh... apele se opriră... soarele îngheţase parcă... vîntul stătuse... arborii rămăseseră aşa cum îi aplecase vîntul... grîul la fel... berzele păreau ţintuite pe cer, cu aripile desfăcute... chiar ţăranul care ara se opri, cu biciul ridicat ; lumea întreagă se oprise în loc, încremenită. Cît de mult a ţinut asta, nu ştiu, cînd deodată răsună deasupra pămîntului o cîntare de îngeri :

„Domnul s-a născut, cutremure-se firea !“

Şi-ndată totul începu să se mişte, iar tîlharii, văzînd în această minune un semn dumnezeiesc, îl lăsară pe ţăran şi porniră împreună înspre partea unde auziseră glasurile îngereşti, către ieslea sfîntă, să se închine Noului-Născut ! Şi împreună cu ei porni toată suflarea.

Se minunară mult de cele povestite de Rocho, apoi Boryna şi fierarul povestiră şi ei felurite întîmplări.

La urmă, Jagustynka, care tot timpul tăcuse, zise cu răutate :

— Vă bateţi gura degeaba, vorbiţi în deşert ! Da, e adevărat că înainte vreme veneau din cer trimişi de-ai lui Dumnezeu, care nu-l lăsau pe cel sărac şi năpăstuit să piară. Dar de ce acuma nu se mai arată? Oare pe pămînt sînt mai puţine necazuri, mai puţine suflete păcătoase ? Omul e ca o pasăre fără apărare, aruncată la întîmplare în lume şi, mai devreme sau mai tîrziu, vulturul, fiara, foamea şi chiar moartea

îl frînge de gît — iar ei îţi vorbesc de milă, îţi împuie capul cu prostii, îţi tot făgăduiesc că într-o zi o să vină mîntuirea ! Da, o să vină, dar dreptatea o s-o împartă Anticrist, el o să aibă milă de noi, ca uliul de-o păsărică.

Rocho sări în picioare şi rosti cu voce puternică :

— Să nu vorbeşti cu păcat, femeie ! Să nu-l mînii pe Dumnezeu ! Nu te lăsa ispitită de diavol, că vei arde în focul gheenei.

Şi căzu pe scaun cu glasul înecat în lacrimi ; tremura din tot trupul, cuprins de groază, suferind pentru acel suflet rătăcit ; iar cînd îşi mai veni în fire, tălmăci din toată puterea inimii sale credincioase adevărul, arătîndu-i calea cea dreaptă.

Şi grăi multă vreme aşa, şi cu atîta înflăcărare, cum nici preotul din amvon n-ar fi vorbit.

Între timp Witek, pătruns de adevărul că în noaptea aceea vacile căpătau şi ele glas omenesc, o chemă încet pe Jozka şi o apucară amîndoi spre grajd.

Ţinîndu-se de mînă, dîrdîind de frică şi închinîndu-se repede, intrară în staulul vacilor.

Îngenunchează lîngă cea mai mare, ca lîngă muma întregului staul ; răsuflarea le pierise, lacrimi le împăienjeneau ochii, o teamă ciudată îi cuprinse ca în sfîntul lăcaş, cînd preotul iese cu sfintele daruri, şi sufletele le erau pline de-o credinţă atît de curată încît Witek se aplecă la urechea vacii şi-i şopti, tremurînd :

— Bălăioaro ! Bălăioaro !

Vaca nu-i răspunse ; icnea doar, rumegînd, plimbîndu-şi încolo şi încoace botul şi molfăind.

— O fi păţit ceva de nu răspunde ; o fi pedepsită.

Îngenunchează lîngă alta, şi Witek strigă iar, însă de astă dată aproape plîngînd :

— Bălţato ! Bălţato !

Se apropiară amîndoi de botul ei şi traseră cu urechea, ţinîndu-şi răsuflarea, dar nu auziră nici un cuvînt, nici unul măcar...

— Se vede că sîntem păcătoşi, de-aia nu auzim ; doar celor fără păcate le răspunde... şi noi sîntem păcătoşi...

— Așa e Jozia, sîntem păcătoși... Doamne... cum să nu... eu... eu... i-am furat stăpînului un căpăstru... și o curea veche... și...

Nu putu să mai scoată o vorbă ; îl apucă plînsul, — plîngea amarnic, copleșit de atîta rușine. Jozka jelea și ea, și nu se potoliră pînă nu-și spuseră unul altuia toate păcatele.

În casă nimeni nu le luă în seamă lipsa ; acum cîntau psalmi, fiindcă înainte de miezul nopții nu se cîntă colinde.

Pietrek se dusese în cealaltă parte a casei, ca să se spele și să se primenească ; Jagna îi adusese din cămară haine noi.

Cînd se întoarse, toți se minunară văzîndu-l ; își lepădase mantaua, hainele ostășești și se îmbrăcase țărănește, ca toți ceilalți.

— Lumea își bătea joc de mine și-mi ziceau Burek [1], dar acuma ia uitați-vă cum m-am schimbat ! bolborosi el.

— Mai bine ți-ai schimba graiul, nu straiele ! spuse Jagustynka.

— O să-i vină lui graiul, lasă, n-ai grijă, că sufletul văd că nu și l-a pierdut.

— Cinci ani a umblat prin lume și în toată vremea asta n-a mai auzit o vorbă de-a noastră, așa că nu-i de mirare !

Tăcură deodată ; glasul ascuțit și pătrunzător al clopoțelului de la biserică răsună pînă la ei.

— Ne cheamă la biserică, trebuie să mergem !

Cît ai zice *Tatăl nostru*, ieșiră cu toții din casă, în afară de Jagustynka, care rămase să vadă de gospodărie, dar, mai cu seamă, să-și mai potolească necazul.

Era o noapte geroasă, înstelată, albastră.

Clopoțelul suna mereu, ciripind ca o păsăruică, chemînd lumea la biserică.

Oamenii ieșeau de prin case și, din loc în loc, prin ușile deschise, lumina năvălea cu sclipiri de fulger ; în altă parte, geamurile luminate se întu-

[1] Adică rus, burka fiind mantaua vechilor infanteriști ruși.

necau ; uneori cîte-o voce ţîşnea din beznă, se auzea o tuse, scîrţîitul zăpezii sub picioare, vorbe cucernice, şi tot mai mulţi apăreau prin noaptea albastră-cenuşie, curgînd în cete şi tropăind prin satul uscat.

Tot satul se ducea la biserică, prin case nu mai rămăseseră decît bătrînii, bolnavii sau betegii.

Geamurile aprinse ale bisericii se vedeau de departe, prin uşa larg deschisă răbufnea afară lumina. Oamenii se scurgeau înăuntru ca o apă, umplînd în tăcere biserica împodobită cu cetină de brad, cu ramuri de pin, de parcă o pădure deasă ar fi crescut în ea, lipindu-se de pereţii albi, înconjurînd altarul sau ridicîndu-se dintre bănci şi aproape atingînd tavanul cu vîrfurile lor ; iar crengile se mişcau, se legănau sub năvala acelui puhoi de oameni, învăluite în ceaţă, în aburii răsuflărilor prin care abia licăreau luminile altarului.

Şi norodul venea mereu, într-un şuvoi neîntrerupt.

În cete strînse veneau şi oameni din satele vecine ; unii chiar de prin Polne Rudki ; mergeau braţ la braţ, cu pas vioi şi apăsat, căci erau oameni înalţi şi bine făcuţi, îmbrăcaţi în scurte albastre, toţi bălai, de-ai fi zis că părul le e din fire de in ; femeile lor erau toate frumoase şi purtau şorţuri duble şi scufiţe înfăşurate în şaluri roşii.

Veneu şi cei din Modlica, în pîlcuri mai rare, cîte doi sau cîte trei, sărăcăcioşi, cu scurte cenuşii, cîrpite, cu toiege, căci veneau pe jos ; prin cîrciumi le ieşise vorba că se hrănesc numai cu ţîri, căci aveau ogoare printre mlaştini, iar dinspre ei venea miros de turbă.

Apoi cei din Wola, familii întregi, asemeni acelor tufişuri de brădişor care cresc mereu în pîlcuri dese, oameni mici de statură, îndesaţi ca nişte saci plini, dar iuţi, certăreţi ; umblau mereu prin judecăţi, erau bătăuşi şi stricători de pădure ; purtau scurte cenuşii cu dungi negre şi erau încinşi cu brîie roşii.

Apoi nobilii din Rzepki, care, după cum se spune, „n-aveau nici după ce bea apă“ sau că „se ţineau

cinci de coada unei vaci şi n-aveau decît o pălărie la trei inşi" ; aceştia veneau cu grămada, tăcuţi, uitîndu-se de sus pe sub căciuli, iar femeile lor, împodobite ca nişte boieroaice, albe la faţă, guralive şi foarte frumoase, mergeau în mijloc şi erau straşnic păzite.

În urma lor veneau cei din Przylenk ; oameni zdraveni, înalţi ca brazii, subţiri, voinici, gătiţi aşa de frumos că-ţi luau ochii ; aveau scurte albe, bundiţe roşii, cămăşi cu dungi verzi şi pantaloni galbeni vărgaţi ; se împingeau prin mijlocul bisericii spre altar, fără să se uite la nimeni în jur.

După ei, aproape ultimii, intrară ca nişte boieri oamenii din Dembica ; nu erau mulţi, dar mergea fiecare singur, ţanţoş, semeţ, făcîndu-şi loc prin mulţime, aşezîndu-se pe scaun în faţa marelui altar, ocupînd locul de frunte, mîndru de averea lui ; femeile lor citeau rugăciuni din cărţi şi purtau scufiţe albe, legate sub bărbie, şi dolmane din stofă subţire.

Veneau apoi alţii din sate şi din cătune mai îndepărtate, care locuiau prin pădure, prin bordeie sau de pe la curţile domnilor, că nici nu-i mai puteai ţine minte pe toţi.

Şi prin mulţimea de bărbaţi şi femei ce se legăna, vuind ca un codru, se zăreau scurtele albe ale celor din Lipce şi broboadele roşii ale femeilor.

Biserica era înţesată de oameni, încît cei care sosiră mai tîrziu trebuiră să-şi spună rugăciunile afară în ger.

Preotul apăru pentru prima liturghie, orgile începură să cînte, iar norodul, aplecîndu-se într-o singură mişcare, căzu în genunchi în faţa Domnului.

Se făcuse tăcere, nimeni nu mai cînta, dar fiecare se ruga, cu privirile aţintite asupra preotului, asupra luminii ce strălucea sus deasupra altarului ; plini de înfiorare, ascultau cu toţii glasul mîngîietor şi blînd al orgii ; uneori preotul se întorcea, îşi desfăcea mîinile, rostea cîte-un cuvînt sfînt pe latineşte, iar norodul îşi întindea şi el braţele, oftînd

adînc, aplecîndu-se ori bătîndu-se cu mîinile în piept şi rugîndu-se cu căldură.

Iar după ce liturghia se isprăvi, preotul se urcă în amvon şi vorbi mult, arătînd învăţămintele acelei zile sfinte, sfătuindu-i pe credincioşi să se păzească de rele, mustrîndu-i, dînd din mîini şi tunînd cu o voce puternică ; unii se băteau în piept, alţii se căiau de păcatele lor, scrutîndu-şi adînc sufletele, iar alţii, mai slabi, dar mai ales femeile, plîngeau, căci preotul vorbea cu aprindere şi cu atîta înţelepciune, încît cuvintele sale le mergeau tuturor la inimă ; de bună seamă celor care-l ascultau — alţii, cei mai mulţi, moleşiţi de căldură, moţăiau.

De-abia la a doua liturghie, cînd oamenii se simţiră mai uşuraţi prin rugăciunile pe care le spuseseră, orga bubui din nou, iar preotul începu să cînte :

Şi dacă veniră,
În iesle-l găsiră...

Norodul se clătină, se ridică din genunchi şi, prinzînd note din zbor, începu să cînte cu toată tăria :

Pruncului să colindăm !

Vijelia de glasuri făcea să se scuture arborii, luminile pîlpîiau speriate.

Erau atît de uniţi în credinţa lor, de parcă o singură voce s-ar fi înălţat, umflîndu-se într-un cîntec imens, izbucnind din toate inimile, sus, tot mai sus, întru slava Domnului.

Cînd se isprăvi şi a doua liturghie, organistul începu să cînte colinde într-un ritm săltăreţ ; oamenii abia se mai ţineau locului ; se întorceau mereu şi se reîntorceau spre cor, mutîndu-se de pe-un picior pe altul şi cîntînd după orgă.

Numai Antek nu cînta ; venise cu nevastă-sa şi cu Stach, dar lăsîndu-i să treacă înainte, rămăsese în urma băncilor ; nu voia să se vîre în frunte, înaintea altarului, printre ţăranii gospodari ; tocmai

căuta cu privirile un loc unde să se aşeze, cînd îl zări pe taică-său cu toţi ai lui făcîndu-şi loc prin mijloc, cu Jagna în frunte.

Se trase în dosul unui brad şi n-o mai părăsi din ochi, căci, înaltă cum era, o putea recunoaşte de departe ; Jagusia se aşezase pe marginea unei bănci ; fără măcar să se gîndească sau să-şi dea seama de ce face, Antek îşi croi cu îndrăzneală loc prin mulţime, pînă se pomeni aproape de ea şi, cînd în timpul slujbei toată lumea îngenunche, se lăsă şi el la pămînt şi se aplecă atît de mult încît îi atinse genunchii cu capul. Ea nu-l zări de îndată, căci îşi citea rugăciunea la lumina foarte slabă a lumînării, iar cetinile de brad alcătuiau un paravan atît de gros încît nu zărea nimic în jurul ei ; abia în timpul elevaţiunii, cînd îngenunche şi-şi lăsă fruntea în jos, îl zări, aruncînd, fără să-şi dea seama, o privire în lături ; inima încetă să-i mai bată ; rămase ca o stană de piatră, cuprinsă de-o bucurie fără margini ; nu îndrăzni să se mişte, nu îndrăzni să se mai uite o dată spre el — i se părea că visează, că are vedenii... Şi închise ochii, rămînînd multă vreme aşa, îngenuncheată, cu capul în pămînt, zăpăcită... În cele din urmă, prinzînd curaj, se îndreptă şi-l privi ţintă în faţă.

Da, era chiar el, Antek, dar atît de palid, atît de slăbit ! Deşi se aflau în umbră, îi deslușea trăsăturile ; ochii lui mari, ageri, vultureşti o priveau cu atîta dulceaţă şi tristeţe totodată, încît inima i se strînse de spaimă şi de milă, iar lacrimile îi ţîşniră deodată din ochi. Stătea dreaptă ca celelalte femei, uitîndu-se în carte, dar nu înţelegea nici un cuvînt, căci ochii lui, plini de tristeţe şi jale, strălucitori totodată, o priveau, sclipind ca stelele, acoperind lumea întreagă, şi se pierdea, se cufunda în ei toată — iar el stătea mereu în genunchi şi ea îi auzea răsuflarea scurtă, fierbinte, simţea toată puterea ce izvora din el, o putere cumplită, care o învăluia, stăpînitoare, care o pătrundea cu o spaimă dulce, înfiorînd-o, făcînd-o să-şi piardă judecata, smulgîndu-i un strigăt de iubire atît de puternic încît

toată ființa îi tresări și inima începu să-i bată iute, ca unei păsărele prinsă în laț...

După predică, tot norodul cîntă într-un glas, se rugă, oftă, plînse, dar ei parcă erau pe altă lume, nu auzeau, nu vedeau nimic.

Spaima, bucuria, iubirea, amintirile, legămintele, făgăduielile, dorințele îi mistuiau pe rînd, legîndu-i strîns unul de altul, contopindu-i ; acum inimile le băteau la fel, simțeau la fel, și aceeași patimă le ardea în priviri.

Antek se apropie și mai mult de ea ; își sprijini brațul de șoldul ei, că simți cum o apucă leșinul, cum îi năvălește sîngele în față, iar cînd se lăsă să cadă din nou în genunchi, el îi șopti cu buze fierbinți ca jeraticul, chiar la ureche :

— Jagusia ! Jagusia !

Ea tresări din adîncul ființei și, amețită, doar că nu se prăbuși ; o plăcere nesfîrșită o străbătea lin, dulce, înnebunitor de dulce, ca un tăiș de cuțit.

— Vino într-o zi în spatele stogurilor... am să te aștept în fiecare seară... nu te teme... trebuie să vorbesc cu tine... vino ! șopti el cu patimă și atît de aproape încît ea îi simți răsuflarea pîrjolindu-i fața.

Dar nu răspunse ; nu mai avea nici o putere ; îi pierise glasul, inima îi bătea năvalnic în piept — cei din jur poate că îi și auzeau loviturile — apoi se ridică puțin, ca și cum ar fi vrut să se ducă de-acum acolo... acolo unde o chema el... acolo unde iubirea îi poruncea să se ducă... în spatele stogurilor...

În clipa aceea credincioșii începură să cînte primul colind și biserica se cutremură de glasurile lor ; mai venindu-și puțin în fire, se așeză la locul ei și lăsă să-i alunece privirea peste oameni, dintr-o parte în alta a bisericii...

Dar Antek nu se mai afla acolo ; fără să fie luat în seamă, ieșise încet afară și se oprise tocmai lîngă cimitir.

Rămase multă vreme în frig, sub clopotniță, trăgînd în piept aerul rece și încercînd să-și adune gîndurile... O bucurie nețărmurită îi scălda sufle-

tul şi simţea cum se naşte în el un strigăt ascuţit, un vifor năprasnic, încît nu mai auzea nici cîntecul ce răzbătea puternic prin uşa bisericii, răspîndindu-se afară, nici bătăile melodioase, tînguitoare ale clopotelor...

Nu mai ştia, nu mai auzea nimic ; înhăţînd un pumn de zăpadă, îl duse la gură, îl înghiţi lacom, apoi, sărind zidul, se trezi în drum şi se repezi în cîmp, ca un năuc.

V

Boryna şi ai lui se întoarseră de la biserică tocmai în zori şi, puţin după aceea, toată casa începu să zbîrnîie de sforăituri. Numai Jagusia, cu toate că era obosită, nu putu să adoarmă ; în zadar îşi vîra capul în pernă, în zadar îşi strîngea ochii şi chiar îşi acoperea capul cu plapuma — somnul nu se lipea de ea ; parcă ceva îi apăsa pieptul cu o greutate aşa de mare încît nu putea nici să răsufle, nici să ţipe, nici să sară din pat ; şedea nemişcată, în acea stare de amorţeală cînd mintea nu mai desluşeşte nimic şi doar sufletul îşi toarce amintirile ca dintr-un caier, cutreierînd lumea toată, văzînd fel de fel de minunăţii, ridicîndu-se deasupra pămîntului, scăldîndu-se în soare — ca oglinda unei ape curate, vălurite de vînt... Aşa era şi cu Jagusia : deşi nu dormea, toate lucrurile i se şterseseră din minte şi, asemeni unei păsări, sufletul îi zbura prin ţinuturi de basm, străbătînd şiragul zilelor trecute, clipele uitate ce nu mai trăiesc decît în amintire... Se vedea în biserică... Antek stătea îngenuncheat lîngă ea... şi-i vorbea într-una, şi-i arunca priviri arzătoare, cuvinte de foc, ce-o um-

pleau de spaimă, chinuind-o — un chin dulce, plăcut... Apoi se auzea un cîntec, iar orga hohotea lung, prelung, şi fiece sunet o pătrundea, îi răsuna altfel în suflet... Uneori vedea faţa roşie, ameninţătoare a preotului, cu mîinile întinse deasupra credincioşilor... luminile... pe urmă o năpădeau vechi amintiri... întîlnirile cu el... sărutările... îmbrăţişările... O căldură năprasnică o încinsese şi, toropită de dor, se întinse în pat, apăsînd cu putere perna... Alteori i se părea că-i aude atît de limpede glasul chemînd-o : „Vino, vino !...“ încît se ridica pe jutate, gata să plece, să se ducă acolo... strecurîndu-se pe sub arbori, ascunzîndu-se în umbră... şi, de frică, începea să dîrdîie ; parcă ţipete nelămurite o urmăreau, o teamă cumplită plutea în bezna care o înconjura.

Şi aşa mereu, roată-roată, cînd o scenă, cînd alta, îi trecea prin minte, neputînd să scape de sub stăpînirea lor, nelăsînd-o să-şi vină în fire — de bună seamă că totul nu era decît un vis urît, sau poate ispita Necuratului, care o îndemna la păcat.

Se făcuse ziuă de-a binelea cînd se sculă din pat, dar se simţea aşa de istovită de parcă ar fi fost coborîtă de pe cruce ; toate oasele o dureau, era galbenă la faţă, tulburată şi nespus de abătută.

Vremea se îndulcise puţin, dar cerul se întunecase şi începuse să ningă mărunt ; uneori vîntul sufla cu putere, îndoind arborii ca pe vreme de viscol, şi totuşi satul răsuna de strigăte voioase, sărbătoreşti ; drumurile erau înţesate de oameni ; cîteodată cineva trecea repede într-o sanie ; cete de săteni stăteau de vorbă pe lîngă garduri ; vecinii se duceau unii pe la alţii, iar cîrdurile de copii, ca nişte mînji, se hîrjoneau pe eleşteul îngheţat, ţipînd de-ţi luau auzul.

Dar Jagusia nu simţea în suflet nici o bucurie. Era îngheţată de frig, deşi focul ardea vesel în sobă ; şi se simţea singură, în ciuda zarvei şi a cîntecelor Joziei, ce umpleau casa ; se simţea ca o străină în mijlocul alor săi, încît începu să se uite la

ei cu spaimă, de parcă s-ar fi aflat în mijlocul unor tîlhari.

Adeseori, neputîndu-se stăpîni, asculta şoaptele fierbinţi ale lui Antek, care îi răsunau mereu în ureche...

„Mînia lui Dumnezeu şi pedeapsa veşnică să cadă asupra lor !" auzea ea limpede vocea preotului şi parcă vedea în faţa ei obrajii roşii şi mîinile lui întinse, ameninţătoare.

Şi încremenea de spaimă, dîndu-şi seama de marele păcat. „Nu şi nu ! Nu se va duce ! Ar fi un păcat de moarte !" îşi tot spunea ea, încercînd să-şi dea curaj şi să-şi alunge ispita, dar sufletul îi ţipa de durere, de chin, căci se simţea atrasă spre el, împinsă cu toată puterea vieţii ei, ca arborele strivit sub greutatea zăpezii tînjind după prima rază de soare, ca pămîntul întinzîndu-se la prima adiere de căldură, în pragul primăverii...

Teama de păcat însă birui ; voinţa ei se arătă mai tare ; se sili să-l uite, izgonindu-l din inimă pentru totdeauna. Nu ieşi din casă, îi era frică să se ducă la gard — dacă o aşteaptă pitit acolo şi o cheamă ?... Ar putea ea oare să se împotrivească, să-şi stăpînească pornirea, să nu alerge la chemarea lui ?...

Se apucă cu sîrg de treabă, dar nu prea avea cine ştie ce de făcut ; Jozka făcuse orînduială peste tot, şi apoi bătrînul se ţinea scai de ea, nelăsînd-o să se atingă de nimic.

— Odihneşte-te, nu te sili, să nu ţi se întîmple ceva rău înainte de soroc !

Lăsînd la o parte lucrul, nu făcea altceva decît să umble fără rost prin odăi, privind afară pe geam sau ieşind în cerdac ; şi toate o dezgustau, şi era din ce în ce mai arţăgoasă ; ochii bărbatului, îndreptaţi mereu cu grijă asupra ei, o scoteau din fire, ca şi veselia din casă, pînă şi barza ce se plimba prin încăperi ; odată, apropiindu-se de ea, îi dăduse una cu piciorul. În cele din urmă, nemaiputîndu-se stăpîni, căută un prilej şi alergă la maică-sa, dar de-a dreptul peste eleşteu şi încă ui-

tîndu-se cu teamă împrejur, nu cumva să fie ascuns pe după vreun arbore.

Dar maică-sa nu era acasă ; se dusese de dimineaţă pe la primăreasă să vadă cum îi merge. Jendrzych îşi fuma pipa în faţa sobei şi din cînd în cînd dădea o fugă pînă în faţa casei, să se uite în drum, iar Szymek se îmbrăca alene în odaie.

O schimbare neaşteptată se petrecu în sufletul ei ; uită de toate necazurile, de cum se simţi, ca şi altădată, în casa părintească, în mijlocul lucrurilor care-i erau atît de cunoscute ; o cuprinse deodată veselia şi, aproape fără să-şi dea seama, se apucă să facă rînduială ; se duse să vadă de vaci, strecură laptele care stătea de dimineaţă în doniţă, dădu grăunţe la găini, mătură casa, scutură şi stătu voioasă de vorbă cu băieţii, căci Szymek, care se îmbrăcase într-o scurtă nouă, acum intrase în casă şi se pieptăna în faţa oglinzii.

— Ce te dichiseşti atîta ?

— Mă duc în sat, la Ploszek, unde se strîng băieţii.

— Da' mama te lasă să te duci ?

— Hm ! M-am săturat să-i tot cer voie. Acum fac ce vreau !...

— Să ştii că e în stare ! adăugă Jendrzych, uitîndu-se cu teamă spre drum.

— Şi ca să ştii, am să fac într-adins ! Mă duc la Ploszek, pe urmă la cîrciumă, şi-am să beau cu băieţii ! strigă el cu îndrăzneală.

— Dă-i libertate prostului şi se duce la diavol ca un viţel, cînd ar trebui să mai stea să sugă de la mă-sa ! zise ea cu blîndeţe, fără să i se împotrivească, cu toate că el o vorbea de rău pe mama, ameninţînd-o.

De altfel, ea nici nu-l prea asculta, căci trebuia să se întoarcă acasă, şi asta o amăra atîta încît, cînd se ridică să plece, mai că nu începu să plîngă şi porni încet, cu pas greoi.

Acasă, zarva, veselia sporiseră. Nastka Golembianka venise la ei şi făcea atîtea nebunii cu Jozka, încît se auzea pînă în uliţă.

— Ştii ceva ? Crenguţa mea a înflorit ! îi strigă Jozska Jagnei, care tocmai intra.

— Care crenguţă ?

— Aia de-am tăiat-o de Sînt-Andrei şi am pus-o în nisip. Am ţinut-o pe cuptor şi a înflorit ! Ieri m-am uitat şi nu era nici o floricică, iar peste noapte s-a umplut toată de flori ! Ia te uită !

Şi aduse cu mare grijă o ulcică plină cu nisip, în care stătea înfiptă o ramură măricică de cireş, acoperită cu flori gingaşe.

— Ce flori frumoase şi ce mai miros ! şopti Witek serios.

— Da, cireş, tii, da' frumoasă mai e !

Se adunară în jurul crenguţei, uitîndu-se la ea cu mare bucurie şi mirare şi mirosind-o ; în clipa aceea intră Jagustynka ; bătrîna era ca de obicei ţîfnoasă, gălăgioasă, certăreaţă, gata să se lege de oricine.

— O fi înflorit, dar nu pentru tine, Józia ; ţie îţi mai trebuie încă bici, sau poate ceva şi mai tare ! spuse ea cum intră pe uşă.

— Ba mie mi-a înflorit, că eu singură am tăiat-o în noaptea de Sînt-Andrei, singură...

— Eşti încă prea tinerică ! Poate Nastkăi îi prezice nuntă ! zise Jagusia.

— În ulcică am pus-o amîndouă, dar de tăiat eu am tăiat-o ; aşa că mie mi-a înflorit ! ţipă ea, aproape gata să izbucnească în lacrimi, înciudată că nimeni nu-i ţine parte.

— Mai ai pînă să începi să alergi după flăcăi şi să sari pîrleazul ; e rîndul celor mari întîi, da, al celor mari, zise ea, fără să privească pe cineva, dar surîzîndu-i Nastkăi. Aşa că, mai încetişor, Józia ! Aţi auzit ? Astă-noapte Magda, slujnica organistului, a născut în pridvorul bisericii.

— Vorbeşti prostii !

— De-ar fi numai prostii !... Dar e adevărul adevărat ! Ambrozy se ducea să tragă clopotul şi a dat peste ea.

— Doamne ! Şi n-a îngheţat ?

— Uite că nu, dar copilul a murit de frig ! Magda abia mai suflă. Au dus-o acasă la sfinția-sa și-i dau îngrijiri... dar mai bine ar lăsa-o așa !... La ce să mai trăiască ? Ce bine o așteptă ? Numai suferință și chin.

— Mateusz spune că, după ce-a alungat-o organistul, venea mereu la moară și stătea acolo, pînă cînd Franek a bătut-o și a gonit-o, cică, din porunca morarului.

— Ce putea să facă cu ea ? S-o pui în ramă și s-o atîrni pe pereți ? E și el om ca oricare altul. S-a jurat cît a rîvnit, e sătul — s-a isprăvit ! De bună seamă că-i vinovat, dar cel mai vinovat e organistul. Cît a fost sănătoasă, o mînau ca pe-un bou ; ea făcea totul ! Și știți ce gospodărie au ! Numai vaci au vreo cinci. Și cîți copii, cîți porci, cîte vite și cît pămînt ! Și după ce s-a îmbolnăvit, au alungat-o, ticăloșii !

— Dar de ce umbla cu Franek ? întrebă Nastka.

— Și tu ai fi umblat cu Jasiek, dac-ai fi fost sigură că se însoară cu tine.

Nastka se supără pentru aceste vorbe și începu să se certe cu Jagustynka, cînd tocmai intră Boryna și tăcură amîndouă.

— Ați auzit de Magda ? Ei, aflați că scapă cu viață ! Ambrozy zice că puțin a lipsit să nu dea ortul popii ; Rocho o freacă cu zăpadă și-i dă să bea, dar o să treacă multă vreme pînă s-o înzdrăveni.

— Și unde o să se ducă acum, sărmana de ea ?

— Poate o s-o ia Koziol la ei. Se zice c-ar fi neamuri.

— Koziol ! Dar ăștia trăiesc numai din cerșit sau din furat. Cu ce s-o îngrijească ? Sînt atîția oameni cu stare în sat, atîția bogătași, și nimeni nu sare să-i întindă o mînă de ajutor !

— Da, sigur, parcă gospodarii sînt puțuri fără fund, le-o fi picînd din cer și n-au altceva de făcut decît să azvîrle în vînt ! Fiecare are necazurile lui ! Cum să se mai gîndească și la străini ? Asta-mi mai

lipseşte, să adun de pe drumuri toţi nenorociţii, să-i aduc acasă, să le dau de mîncare, să-i lecuiesc şi să le mai plătesc pe deasupra şi doctoriile ! Eşti femeie bătrînă şi ai tărîţe în cap !

— E adevărat că nimeni nu-i silit să ajute pe alţii, dar omul nu-i vită, să crape pe sub garduri !

— Aşa a fost şi-aşa va fi totdeauna în lume ! Ce, ai s-o schimbi tu ?

— Îmi aduc aminte că mai demult, înainte de război [1], încă pe vremea domnilor, în sat era un spital pentru săraci : îl făcuseră în casa unde stă azi organistul şi ţin minte că se plătea o taxă la pogon pentru el.

Boryna îşi cam pierdu însă răbdarea şi nu voi să mai vorbească despre asta.

— Tot ce vorbim nu face nici cît fumul de tămîie la căpătîiul mortului, încheie el încruntat.

— De bună seamă că nu ! Cine n-are milă de oameni, ăluia nu-i pasă de vaietele lor. Cine-o duce bine crede că totul pe lume e aşa cum a rînduit Dumnezeu !

Dar Boryna nu răspunse nimic la aceste vorbe şi Jagustynka se întoarse spre Nastka.

— Ei, cum o mai duce Mateusz ? S-a făcut mai bine ?

— Mateusz ? Ce i s-a întîmplat lui Mateusz ?

— Cum, nu ştiţi ? strigă Nastka. Pînă-n sărbători, marţi mi se pare, Antek al vostru i-a tras o bătaie soră cu moartea ; l-a apucat de gît, l-a scos din moară şi l-a izbit aşa tare de gard, că i-a rupt patru coaste ; a căzut în apă şi era cît p-aci să se înece. Acuma boleşte, scuipă sînge şi nu se mai poate mişca. Ambrozy spune că i s-au încurcat maţele şi că i-au plesnit patru coaste. Şi ce mai oftează, ce mai geme tot timpul !

Începu să plîngă.

Jagna sări în picioare de la primele cuvinte, de parcă ar fi ars-o cineva la inimă, căci îndată îi trecu prin cap că din pricina ei se bătuseră ; dar în

[1] E vorba de răscoala din 1863.

grabă se așeză din nou pe ladă, uitîndu-se la florile de cireș și făcîndu-și vînt...

Toată lumea din casă se arătă uimită, fiindcă nimeni nu auzise pînă atunci de această întîmplare ; tot satul vorbea despre pățania lui Mateusz, și cei din casa lui Boryna nu știau nimic.

— Nici unul nu e mai breaz ca ălălalt ! Ia, niște tîlhari ! mormăi bătrînul.

Dar trebuie să fi fost tare înciudat, căci se încruntă și începu să arunce lemne pe foc.

— Și de ce s-au luat la bătaie ? întrebă mai tîrziu Jagna.

— Din pricina ta ! zise cu răutate bătrîna.

— Adevărat ?

— Ce, crezi că mint ? Mateusz se lăuda la moară, în fața oamenilor, că venea mereu la tine în odaie, iar Antek a auzit și l-a bătut ! Ca niște cîini, pentru o cățea, așa se mușcă din pricina ta.

— Lasă gluma, că nu-mi arde de-asta !

— Întreabă prin sat, dacă nu vrei să mă crezi. Fiecare o să-ți spună la fel. Eu nu zic că ce vorbea Mateusz e-adevărat ; spun ce-am auzit de la oameni...

— Minte, ticălosul, minte !

— Cine vrei să te apere de gura lumii ? Nici în groapă nu scapi de ea !

— Bine i-a făcut că l-a bătut, foarte bine ! I-aș mai fi dat și eu cîteva ! spuse ea jignită.

— Ia te uită la ea cum își mai scoate ghearele !

— Pentru minciunile astea aș fi în stare să-l ucid pe loc ! Nemernicul !

— Așa le spun și eu oamenilor, numai că nu vor să mă creadă și te vorbesc mereu.

— Dacă Antek o să le înfunde gura, atunci o să tacă !

— Hm ! Crezi c-o să se bată cu toată lumea pentru tine ? întrebă ea răutăcioasă.

— Și tu... tu ești o zgripțuroaică ! Umbli mereu cu vorba și te bucuri de nenorocirea altuia !

Jagusia era supărată foc ; poate că niciodată în viața ei nu fusese mai supărată ca acum ; era atît

de furioasă pe Mateusz, că-i venea să alerge la el, să-l sfîşie. Şi mînia aceasta i-ar fi copleşit inima, de n-ar fi avut în ea, sădită, amintirea lui Antek şi a bunătăţii sale. O mare duioşie şi o nespusă recunoştinţă îi împingea inima spre acela care-i luase apărarea şi nu lăsase să fie batjocorită. Cu toate acestea, umbla atît de frămîntată prin casă, răstindu-se pentru te miri ce la Józka şi Witek, încît bătrînul se nelinişti şi, aşezîndu-se lîngă ea, începu s-o mîngîie pe obraji şi s-o întrebe :

— Ce ai, Jagusia ?

— Ce să am ? Nimic ! Dă-te mai încolo, că nu-mi arde să ne giugiulim în ochii lumii.

Îl respinse cu asprime.

„Hm ! Ghiujul, boşorogul, vrea să mă mîngîie şi să mă apuce de mijloc !..." se gîndea ea cu răutate, căci era întîia oară cînd îi vedea bătrîneţea ; pentru prima dată se treziră în ea scîrba, dezgustul, aproape ura. Acum se uita la el cu un dispreţ ascuns, şi asta o bucura, căci într-adevăr în ultima vreme îmbătrînise tare, abia îşi mai tîra picioarele, se gîrbovise şi-i tremurau mîinile.

„Babalîcul !"

Se cutremură de scîrbă, în timp ce toate gîndurile îi zburau spre Antek. De azi înainte nu se va mai apăra de el, nu va mai fugi din calea şoaptelor lui dulci, ispititoare.

Ziua îi părea grozav de lungă, nesuferit de lungă ; în fiecare clipă ieşea în cerdac, cobora în grădină, se ducea după casă şi se uita printre copaci, spre cîmp... sau se rezema de gardul de nuiele ce despărţea livada de drumul ce ducea în cîmp, de-a lungul livezilor şi caselor, şi cu ochii plini de dorinţă se uita peste lume, peste cîmpiile albe de zăpadă, spre codrii întunecoşi ; o cuprinsese o bucurie atît de mare că nu recunoştea nimic : nu se gîndea decît că el îi luase apărarea şi nu lăsase să fie nedreptăţită.

„Unul ca el e în stare să se ia de piept cu toată lumea ! Ce voinic e !" se gîndea ea cu duioşie. Dacă

s-ar ivi acum, chiar în clipa asta, n-ar putea să i se împotrivească. O, nu !

Stogurile nu erau departe ; se aflau chiar peste drum, puţin mai în cîmp, stoluri de vrăbii zburau într-acolo, ciripind ; îşi găsiseră o gaură mare în fîn şi zburau spre ea cu grămada ; argatul nu voia să se urce şi să dea fîn de sus, cum îi poruncise Boryna, ci smulgea cîte puţin cu cîrligul, pînă ce se făcuse o gaură în care s-ar fi putut ascunde cîţiva oameni.

— Vino, te aştept în spatele stogurilor ! Vino ! murmură ea în neştire rugămintea lui Antek.

Alergă în casă. Clopotele începuseră să bată de vecernie şi o dorinţă de neînfrînt o silea să se ducă la biserică, nădăjduind că poate acolo îl va întîlni.

Dar Antek nu era la biserică ; în schimb, se întîlni la intrare cu Anna. Îi dădu bineţe, luîndu-şi mîna de pe vasul cu apă sfinţită ca să-şi înmoaie cealaltă mai întîi degetele, dar Anna nu-i răspunse, nici nu-şi muie mîna în apa sfinţită, ci trecu pe lîngă ea, aruncîndu-i o privire grea, ca de piatră.

Jignirea aceasta o mîhni, lacrimile o podidiră deodată, dar, stăpînindu-se, se aşeză pe-o bancă şi nu-şi mai luă ochii de la faţa palidă şi plînsă a Annei.

„Nevasta lui Antek ! Ce sperietoare, ce arătare, Dumnezeule !“ se gîndea ea. Dar uită repede de Anna, căci corul începuse să cînte şi orga îl însoţea aşa de frumos, cu sunete line şi solemne totodată, încît se lăsă furată de farmecul lor. Niciodată nu se simţise aşa de bine ca acum în biserică... niciodată ! Nici nu se mai ruga ; cartea stătea alături închisă, mătăniile i se odihneau între degete, nedesfăcute. Suspina doar, lăsînd privirile să-i rătăcească în penumbra ce curgea încet dinspre ferestre, pe icoane, peste tremurul luminilor, peste aurării, peste nedesluşitul culorilor, iar sufletul i se înălţa în altă lume, spre pajişti cereşti încîntătoare, pline de-o sfîntă, odihnitoare pace ; uitase de toate, nici nu-şi mai dădea seama unde se află ; i se părea că sfinţii coboară din icoane, că vin în calea ei cu un

surîs blajin, că-şi întind mîinile, binecuvîntînd-o pe ea şi pe tot norodul ; şi oamenii se aplecau ca un lan de grîu, iar deasupra lor pluteau veşminte albastre, veşminte roşii, priviri pline de dragoste, imnuri de laudă şi atîtea altele ce nici nu se pot arăta în cuvinte.

Se trezi din visare cînd slujba se termină şi orga încetă ; liniştea neaşteptată o trezi din adormire şi, ridicîndu-se cu părere de rău, ieşi laolaltă cu ceilalţi. În faţa bisericii se întîlni iar cu Anna ; femeia se oprise în faţa ei, de parcă ar fi vrut să-i spună ceva, dar nu-i aruncă decît o privire plină de ură şi se depărtă.

„Proasta, cască ochii mari la mine şi crede că mă sperie !“ îşi zise Jagna, întorcîndu-se spre casă.

Veni şi seara, o seară tăcută, amorţită, de sărbătoare ; întunericul începuse să cadă şi stelele se iveau pe cerul tulbure, aruncînd cîte-o rază printre nori. Zăpada fulguia, cădea încet, fără foşnet, licărind pe la ferestre şi legănîndu-se ca o pînză nesfîrşită.

Casa era şi ea tăcută, niţel amorţită. Încă de cu seară, Szymek venise pe la ei, chipurile în vizită, dar de fapt ca să se întîlnească cu Nastka ; acum stăteau alături şi vorbeau în şoaptă. Boryna nu se întorsese încă. Jagustynka stătea lîngă vatră şi curăţa cartofi, iar de cealaltă parte, Pietrek cînta încet la vioară, însă atît de trist încît Lapa scheuna uneori şi urla prelung. Witek se afla tot acolo, împreună cu Jozka ; dar Jagna, căreia îi făcea rău cîntecul, strigă prin uşă :

— Încetează, Pietrek ! Cîntecul ăsta mă face să plîng.

— Mie dimpotrivă, cîntarea asta îmi place, că m-adoarme, rîse Jagustynka.

Vioara tăcu şi de-abia după un timp oarecare se auziră acorduri depărtate, abia desluşite : veneau din spatele staulului, unde se aşezase Pietrek. Flăcăul cîntă pînă noaptea tîrziu. Masa era gata cînd intră bătrînul.

— A născut primăreasa. E o zarvă şi-o veselie acolo, că Dominikowa trebuie să alunge oamenii, aşa de mulţi s-au adunat. Jagusia, mîine trebuie să te duci şi tu s-o vezi.

— Mă duc chiar acum ! strigă ea repede, aprinsă toată la faţă.

— Hai, dacă vrei, merg şi eu cu tine.

— Eh... las' mai bine pe mîine... dacă zici că e atîta lume... mă duc mai bine mîine dimineaţă, că acum ninge şi e întuneric, zise ea deodată, stingîndu-i-se bucuria.

El se învoi şi nu mai stărui, mai ales că în clipa aceea intră pe uşă şi nevasta fierarului cu copiii.

— Unde ţi-e bărbatul ?

— S-a stricat maşina de treierat din Wola şi l-au chemat s-o dreagă, că fierarul de-acolo nu se pricepe...

— Cam des se duce de la o vreme bărbatu-tău pe la curte ! spuse cu înţeles Jagustynka.

— Şi ce e, te supără ?

— Vai de mine, da' de unde ! Văd numai, mă gîndesc şi aştept ce-o să iasă din asta...

Lucrurile rămaseră baltă ; nimeni nu voia să se amestece în vorba altuia ; fiecare vorbea încet şi pe îndelete ; pe toţi îi apucase somnul, după petrecerea din ajun ; nici mîncarea nu le prea priise ; doar cînd şi cînd vreunul arunca o privire spre Jagusia, care se tot învîrtea prin casă, îndemnînd lumea să mănînce, cu toate că cei mai mulţi lăsaseră lingurile deoparte ; din nimica toată izbucnea în rîs, apoi se aşeza lîngă fete, spunîndu-şi de-ale lor ; apoi, lăsînd vorba începută, dădea fuga dincolo, dar n-ajungea bine în tindă, că se şi întorcea îndărăt. Nu mai avea astîmpăr, ardea toată, se chinuia, cuprinsă de teamă, de nelinişte. Noaptea se lăsa încet, greoaie, somnoroasă, iar în ea creştea şi se întărea tot mai mult dorinţa de-a ieşi afară, la stoguri... Dar nu putea să se hotărască... se temea să nu fie văzută... se temea şi de păcat... Se stăpînea pe cît putea, şi sufletul i se zbuciuma, scheuna ca un cîine ţinut în lanţ, inima îi zvîcnea... nu, nu putea ! nu

putea !... Şi el poate că-i acolo... aşteaptă... se uită prin beznă... poate o fi rătăcind pe lîngă casă, poate, pitit undeva în grădină, priveşte pe geam şi se uită acum la ea... şi o roagă... şi se prăpădeşte de dor că nu iese... Poate că o să iasă, căci nu se mai poate stăpîni... numai o clipă, o singură vorbă să-i spuie : „Pleacă, nu pot să viu, e păcat". Începu să-şi caute broboada... porni spre uşă... mergea... dar parcă cineva o apuca de grumaz şi o ţinea în loc... tremura de frică... şi ochii Jagustynkei o urmăreau ca nişte cîini de vînătoare... Şi Nastka se uita la ea curioasă... bătrînul la fel... Oare or fi ştiind ceva ?... Pricep ?... Nu, n-am să ies azi, nu...

În cele din urmă se înfrînse, dar se simţea atît de obosită că nu mai înţelegea nimic din ce se petrecea în jur. Îşi reveni abia cînd Lapa începu să latre în faţa casei. Casa era aproape goală, numai Jagustynka moţăia lîngă vatră, iar bătrînul se uita pe geam — cîinele lătra tot mai tare.

„De bună seamă că e Antek ! N-a putut să mai aştepte şi..." se întrerupse speriată.

Dar în uşă se arătă bătrînul Klomb, iar în spatele lui, bătînd din picioare şi scuturîndu-se de zăpadă, se zăreau Winciorek, Grzela cel şchiop, Michal Caban, Franek Bylica, fratele lui Bylica, tatăl Annei, Walenty cel cu gura strîmbă şi Jósef Wachnik...

Boryna rămase uimit văzîndu-i, dar nu scoase nici o vorbă ; le răspunse doar la salut, dete mîna cu ei, îi pofti să se aşeze şi îi cinsti cu tabac.

Se aşezară pe rînd, trăgînd bucuroşi : unul strănută, altul îşi şterse nasul, iar altul ochii, căci tabacul era tare ; un altul se uită prin casă, iar altul mai aruncă o vorbă, al treilea îi răspunse cu tact şi cu socoteală ; unul vorbi despre zăpadă, altul despre necazuri, un altul încuviinţă din cap oftînd, şi toţi la un loc grăiau înţelept, apropiindu-se cu încetul de păsul pentru care veniseră.

Boryna se sucea pe scaun, li se uita în ochi, îi trăgea de limbă, căutînd prin fel de fel de mijloace să afle de ce veniseră la dînsul.

Nu se lăsară însă prinşi : stăteau la rînd, toţi cu pletele albe, uscaţi, bărbieriţi, de aceeaşi vîrstă, încă în putere, deşi bătrîneţea şi munca îi încovoiase la pămînt ; erau ca nişte pietre roase de pe cîmp, gravi, mîndri, de nepătruns şi ageri ; se fereau să-i ia gura pe dinainte şi se învîrteau pe marginea întrebării, ca nişte cîini ciobăneşti vicleni, cînd vor să bage oile în strungă.

În cele din urmă, Klomb tuşi, scuipă şi spuse solemn :

— Ce mai încolo şi încoace, am venit să aflăm dacă ţii cu noi...

— Fără dumneata nu putem să ne înfăţişăm...

— Doar eşti fruntea satului !

— Şi minte ţi-a dat Dumnezeu berechet !

— Şi măcar că nu eşti primar, dumneata conduci obştea satului...

— Fiecare cată la sfatul dumitale.

— Şi e vorba de-o nedreptate ce ni se face tuturor !

Spusese fiecare ce avea de spus şi cu atîtea laude, că Boryna se înroşi, îşi desfăcu mîinile şi zise :

— Oameni buni, nu înţeleg cu ce gînd aţi venit la mine !

— Păi, am venit pentru pădurea noastră !... Vor s-o taie îndată, după Bobotează !

— La ferăstrău au şi început să taie lemne...

— Alea-s lemnele ovreilor. Sînt din pădurea de la Rudka, nu ştiai ?

— De un' să ştiu, ce, eu am timp să umblu printre oameni, să întreb ?...

— Apăi dumneata ai fost cel dintîi care te-ai răzbunat împotriva moşierului.

— Păi credeam că vinde pădurea noastră...

— Dar pe-a cui crezi că a vîndut-o ? Pe-a cui ? strigă Caban.

— Pe cea arendată.

— A vîndut şi din cea arendată, dar a vîndut şi din cea de la Valea Lupilor şi vor s-o taie.

— Fără voia noastră n-o s-o taie.

— Cum să n-o taie ? Au însemnat copacii, au măsurat pădurea și după Bobotează vor să bage topoarele în ea.

— Dacă-i așa, să mergem cu jalbă la comisar, spuse Boryna, după o clipă de chibzuială.

— Ehei, de semănat ai semănat, dar pîn-ce seceri, ai crăpat ! rosti Caban.

— Cînd suflarea abia-ți mai tragi, geaba leacuri, geaba vraci ! adăugă Walenty, gură-strîmbă.

— Să ne plîngem ? Dar pînă or veni ăi mari să-i oprească, nici un copac nu mai rămîne în picioare în pădurea noastră. Nu v-aduceți aminte cum a fost la Dembica ?

— Păi moșierii-s ca lupii : ajunge să dea de gustul unui miel, că sfîșie toată turma.

— Să nu-i lăsăm să se năravească.

— Drept ai grăit, Maciej. Mîine după sfînta slujbă oamenii o să se strîngă la mine, să luăm împreună o hotărîre, noi de-aia venirăm, să te poftim și pe dumneata la sfat.

— Și vin toți ?

— Toți, îndată după biserică...

— Mîine ?... Dar mîine trebuie să mă duc neapărat la Wola : vă spun adevărul, niște neamuri își împart moștenirea și cîte certuri, cîte judecăți ! Am făgăduit să-i împac, să nu facă vreo nedreptate orfanilor ; așa că e musai să plec, dar ce hotărîți voi, e bun hotărît, ca și cum aș fi de față.

Oamenii ieșiră puțin cam amărîți, căci, deși le dăduse încuviințare și se învoise la toate, simțeau totuși bine că nu ținea cu ei.

„Da, da, hotărîți ce-ți vrea, dar fără mine ! își zicea el. Nici primarul, nici morarul, nici ăi mai de vază din sat n-au să fie cu voi ! Să afle curtea că eu nu-s împotriva lor, și atunci m-or despăgubi poate mai degrab' pentru vacă... și-o să se împace cu fiecare în parte... Neghiobii... să-i lase să taie și ultimul brad... și abia după aia să strige, să alerge prin judecăți, să-i aresteze, să-i ducă la răcoare — așa ar da mai mult decît prin bună înțelegere. Lasă-i

să se sfătuiască, eu o să aştept pe de lături ; nu mă grăbesc, nu !..."

Toţi cei din casă se culcaseră, dar Maciej rămase la masă, scriind şi socotind pe-o scîndură cu creta în mînă. Socoti aşa pînă tîrziu în noapte.

A doua zi, dis-de-dimineaţă, îi spuse argatului să pregătească sania.

— Cum vă spusei de ieri, plec la Wola. Ai grijă de casă, Jagusia. Dacă întreabă cineva, spune că a trebuit să plec ; şi să te duci la primăreasă.

— Te întorci tîrziu ? întrebă Jagusia cu o bucurie ascunsă.

— Pe înserat, sau poate şi mai tîrziu.

Se îmbrăcă în straiele lui de sărbătoare, pe care ea i le aduse din cămară ; îi înnodă la gît şiretul de la cămaşă, îi ajută la toate şi, cu mare nerăbdare, îl tot îndemna pe Pietrek să înhame mai repede caii ; tremura toată, nu mai putea sta locului : sufletul îi tresălta de bucurie. Era fericită că pleacă pentru toată ziua şi că se va întoarce tîrziu, poate abia la noapte, iar ea va rămîne singură şi pe înserate se va duce în spatele stogurilor... Acum era pe deplin încredinţată că se va duce ! Hei ! Parcă zbura, ochii îi rîdeau, mîinile i se întindeau nerăbdătoare, pieptul i se umfla de bucurie, de dor, trupul îi era mistuit de flăcări iuţi şi un chin dulce şi plăcut îi străbătea mădularele... Însă deodată avu o strîngere de inimă, o teamă ciudată o apucă şi tăcu, tăcu închizîndu-se în ea, uitîndu-se la Boryna ca o rătăcită, în timp ce el îşi încingea brîul, îşi potrivea căciula şi-i dădea porunci lui Witek.

— Ia-mă cu tine ! şopti ea încet.

— Da ? Şi cine să rămînă să vadă de gospodărie ? întrebă el uimit.

— Ia-mă şi pe mine ! Azi e Sfîntul Ştefan şi nu e mult de lucru. Ia-mă, mi-e atît de urît singură, ia-mă ! îl ruga ea atît de fierbinte, încît, deşi mirat, nu se împotrivi şi o luă cu el.

Cît ai număra pînă la zece, fu gata şi porniră repede din faţa casei, învolburînd zăpada.

VI

— Credeam că te-ai împotmolit undeva în omăt ! mormăi batjocoritor Boryna.

— Dar parcă poţi grăbi pasul pe-o viforniţă ca asta ? Am venit bîjbîind, că zăpada te izbeşte drept în faţă şi-ţi scoate ochii. S-au aşternut pe drumuri nişte nămeţi şi suflă un vînt că nu mai vezi înaintea ta nici la doi paşi.

— Mama e acasă ?

— De bună seamă, unde să se ducă pe-o vreme ca asta ? Dimineaţă a fost la Koziol, dar Magda se simte rău de tot ; stă şi se uită într-una spre ograda părintelui şi nu-i pot veni cu nimic în ajutor, răspunse Jagna, scuturîndu-se de zăpadă.

— Ce se mai aude prin sat ? întrebă el în zeflemea.

— Du-te şi află cu urechile tale. Eu nu alerg după noutăţi.

— Moşierul a trecut pe-aici, n-ai auzit ?

— Nici un cîine măcar nu poate răzbi pe-o vreme ca asta, darmite moşierul ?...

— Cine e împins de nevoi nu cată la vremea de afară.

— Sigur, dacă e împins de nevoi... surîse ea şovăitoare.

— El a făgăduit că vine, nimeni nu l-a rugat, zise Boryna cu asprime.

Puse deoparte cuţitoaia, se ridică de pe laviţă şi se duse la fereastră să privească afară, dar era o viforniţă şi o fierbere atît de straşnică încît nici gardurile şi nici copacii nu se mai vedeau.

— Mi se pare că nu mai ninge, adăogă el mai blînd.

— Da, nu mai ninge, dar bate un vînt şi sînt nişte vîrtejuri, de nu mai vezi nici drumurile, zise Jagna,

încălzindu-şi mîinile şi apucîndu-se să depene nişte in de pe fus pe răşchitor.

Bătrînul se întoarse la lucru, dar tot mai neliniştit se uita pe geam, trăgînd cu urechea.

— Unde-i Jozka ? întrebă el după o vreme.

— O fi la Nastka. Se duce mereu la ea.

— Uşernică fată ! Nu stă nici o clipă în casă.

— Zicea că-i e urît.

— Aş, îi arde de joacă.

— Spune aşa numai ca să scape de treabă.

— Şi nu poţi s-o ţii de scurt ?

— Parcă numai o dată i-am spus să se astîmpere ? Dar sare numaidecît cu gura pe mine ; dacă tu nu-i porunceşti să stea acasă, eu nu pot să-i fac nimic.

Bătrînul însă nu luă în seamă aceste plîngeri ; era din ce în ce mai nerăbdător şi tot asculta, doar-doar o auzi ceva. Zadarnic, nici o voce nu se auzea venind de afară ; numai viscolul urla, plimbîndu-se prin lume şi zgîlţîind atît de tare pereţii, de se cutremura toată casa.

— Pleci ? întrebă ea încet.

Nu răspunse, căci auzise uşa deschizîndu-se şi Witek intră într-un suflet, strigînd din prag :

— A venit moşierul !

— De mult ? Închide repede uşa !

— Se mai aude clopoţelul.

— Era singur ?

— Viscolea aşa de tare, că abia am recunoscut caii.

— Aleargă repede şi află unde s-a oprit.

— Te duci la el ? întrebă ea încet, cu răsuflarea tăiată.

— O să aştept să mă cheme. Nechemat nu mă duc. Că doar fără mine nu sînt în stare să facă nimic...

Tăcură amîndoi. Jagna depăna înainte, numărînd firele şi legîndu-le în sculuri, iar bătrînul, cum îi scăpau toate din mînă de neliniştit ce era, lăsă totul la o parte şi începu să se gătească de ieşire. Dar pînă să isprăvească, apăru Witek.

— Moşierul a tras la morar, în odaia dinspre drum, iar caii stau în ogradă.

— Ce te-ai tăvălit aşa ?

— M-a trîntit vîntul în zăpadă.

— Sigur, te-ai hîrjonit cu băieţii prin omăt...

— Nu, jupîne, m-a trîntit vîntul...

— Fir-ai să fii, rupi hainele, ai ? Derbedeule ! Cînd ţi-oi croi una cu cureaua, o să-ţi vie mintea la cap !

— Păi, jupîne... viscoleşte aşa de tare... zău... abia te mai ţii pe picioare...

— Lasă focul ! Ai să te-ncălzeşti destul la noapte. Spune-i lui Pietrek să se apuce să bată grînele şi ajută-i, nu umbla prin sat ca un căţel cu limba scoasă !

— Îndată, numai să aduc cîteva lemne... mi-a spus stăpîna... şopti el, necăjit că nu poate povesti ce văzuse în sat.

Se învîrti cîtva timp prin casă, îl fluieră pe Lapa, dar cîinele se făcuse colac şi nici nu-l luă în seamă, aşa că plecă singur. Boryna, îmbrăcat de ieşire, umbla din ungher în ungher, zgîndărea cu vătraiul focul din vatră, se uita spre hambar sau spre geam, ieşea în faţa casei, tot mai nerăbdător, dar nimeni nu venea să-l cheme.

— Poate c-or fi uitat ! zise Jagusia.

— Cum să uite de mine ?...

— Tu îl crezi pe fierar, dar el e cel mai mare mincinos.

— Eşti o proastă, nu-ţi băga nasul unde nu-ţi fierbe oala.

Ea tăcu supărată, iar el încercă s-o ia cu binişorul ; însă degeaba ; în cele din urmă se înfurie, îşi luă căciula şi ieşi, trîntind uşa.

Jagusia îşi pregăti furca, se aşeză la fereastră şi începu să toarcă, uitîndu-se din timp în timp la viforniţa de afară.

Urlînd îngrozitor, vîntul învîrtejea norii de zăpadă cît casa, cît copacii, purtîndu-i prin lume şi izbindu-i în răstimpuri de pereţii casei, de se zguduia din temelii. Atunci toate lucrurile dinăuntru

tremurau, în dulap zăngăneau străchinile, iar sus, în tavan, figurile de Crăciun, atîrnate de grindă, se legănau de colo-colo. Dinspre uşi şi ferestre venea un frig atît de pătrunzător că Lapa se trăgea mereu tot mai la căldură, iar Jagna îşi pusese pe umeri broboada.

Witek intră încet şi-i spuse cu sfială :

— Stăpînă !

— Ce vrei ?

— Ştii, moşierul a venit cu armăsarii ! Grozav de frumoşi mai sînt ! Tărcaţi şi cu plasă roşie, cu pene în frunte şi cu zurgălăi la hamuri. Şi lucesc ca icoanele de aur din biserică ! Şi ce mai zburau ! Ca vîntul !

— Nu-i de mirare : sînt cai boiereşti, nu de-ai noştri !

— Doamne, aşa zmei n-am mai văzut !

— Păi cum să nu fie, dacă mănîncă numai ovăz curat ?

— Da, aşa e ! Dar dacă am hrăni bine mînza noastră, i-am tăia coada, i-am împleti coama şi am înhăma-o cu sura primarului, n-ar zbura tot aşa, stăpînă ?...

Deodată, cîinele sări de la locul lui, ciuli urechile şi începu să latre cu furie.

— Ia vezi, e cineva în tindă.

Dar pînă să iasă, un om, plin de zăpadă, se opri în prag, salută, îşi scutură căciula de cizme şi îşi roti ochii prin casă.

— Îmi daţi voie să răsuflu şi să mă încălzesc puţin ? spuse el rugător.

— Şedeţi ! Witek, aruncă un lemn în sobă ! spuse ea încurcată.

Necunoscutul se aşeză lîngă vatră, se încălzi puţin şi îşi aprinse luleaua.

— E casa lui Boryna, a lui Maciej Boryna ? întrebă el, citind pe-o bucată de hîrtie.

— Da, a lui Boryna, încuviinţă ea cu spaimă, căci după înfăţişare părea un slujbaş de-al statului.

— E acasă tata ?

— Nu... bărbatu-meu e plecat în sat.

— Am să aştept, dar daţi-mi voie să stau puţin lîngă foc, că am îngheţat de tot.

— Staţi, cum de nu, avem şi scaune, şi foc din destul.

Necunoscutul îşi lepădă cojocul, dar trebuie să-i fi fost tare frig, căci tremura tot, îşi freca mîinile şi tot mai mult se îndesa la căldură.

— Cumplită iarnă ! spuse el.

— Da, nu e prea uşoară ! Poate vreţi să vă încălzesc puţin lapte ?

— Mulţumesc, dacă aţi avea o ceaşcă de ceai...

— Am avut ceai, adus de la oraş astă-toamnă cînd bărbatu-meu a zăcut de lingoare, dar s-a isprăvit şi nu ştiu la cine aş putea găsi în sat...

— Eu pe sfinţia-sa l-am tot văzut bînd ceai, se amestecă în vorbă Witek.

— Aşa-i, du-te la dînsul şi roagă-l să ne împrumute puţin !

— Nu, lăsaţi... ceai am eu, numai apă dacă puteţi să-mi fierbeţi...

— Doriţi apă fiartă ? Acuş v-aduc.

Puse o oală cu apă la foc şi îşi luă iar furca, dar nu torcea, făcea doar uneori să sfîrîie fusul şi se uita cu luare-aminte la necunoscut, îngrijorată, tot întrebîndu-se curioasă cine putea să fie şi ce vrea ? Poate e din partea vreunei autorităţi, pentru vreo înscriere, că mereu se uita în carneţel... Era îmbrăcat aproape ca un moşier, purta haine verzi-cenuşii, cum poartă vînătorii de la curte, dar cojocul şi căciula erau ţărăneşti. Un om ciudat... sau poate că era vreunul din negustorii aceia care bat satele... Sau cine ştie ! Se gîndea, întrebîndu-se mereu din priviri cu Witek care, chipurile, arunca lemne pe foc, dar mai mult se uita la necunoscut, iar cînd îl auzi plescăindu-i din limbă lui Lapa, care nu-i fu uimirea...

— Muşcă, e cîine rău ! şopti el fără să vrea.

— Nu te teme, pe mine cîinii nu mă muşcă, zîmbi ciudat musafirul mîngîind capul cîinelui, care se gudura la picioarele lui.

În curînd se arătă şi Jozka, iar după ea sosi şi Wawrzonowa, apoi încă un vecin, şi altul, căci satul şi aflase că un străin trăsese la Boryna.

Necunoscutul se tot învîrtea pe lîngă sobă, încălzindu-se, fără să-i pese de oameni, de şoaptele sau de vorbele lor ; cînd apa fu gata, scoase ceai dintr-un săculeţ, presără puţin, luă singur o cană albă de pe poliţă, turnă apa şi, muşcînd dintr-o bucată de zahăr, îşi bău ceaiul, plimbîndu-se încoace şi încolo, privind ba icoanele, ba uneltele de lucru, oprindu-se din cînd în cînd în mijlocul încăperii şi uitîndu-se la cei de faţă atît de pătrunzător încît îi trecea un fior prin spate.

— Cine le-a făcut ? întrebă el, arătînd chipurile care atîrnau de tavan.

— Eu ! strigă Jozka, îmbujorîndu-se toată.

Apoi se plimbă iar îndelung prin odaie, cu Lapa după el, urmîndu-l supus.

— Dar pe-astea cine le-a pictat ? strigă mirat, oprindu-se în faţa chipurilor de hîrtie lipite pe ramele icoanelor şi, ici-colo, chiar pe pereţi.

— Astea nu-s pictate, sînt tăiate din hîrtie !

— Nu se poate ! exclamă el.

— Cum să nu se poată, dacă le-am tăiat eu, cu mîna mea ?

— Singură le-ai născocit.

— Singură, doar fiecare copil din sat ştie să taie poze din astea.

Tăcu, îşi turnă din nou ceai, se aşeză lîngă vatră şi multă vreme nu mai scoase un cuvînt.

Vecinii începură să plece, căci se lăsa seara şi viscolul încetase : doar uneori mai răbufnea cîte-o pală de vînt, învolburîndu-se, frămîntîndu-se, izbind pereţii casei, dar din ce în ce mai rar şi mai slab, ca o pasăre obosită de-un zbor prea lung.

În cele din urmă, Jagna lăsă furca şi se apucă să pregătească cina.

— N-aţi avut cumva la dumneavoastră un argat pe care-l chema Jakub Socha ? întrebă necunoscutul.

— Vreți să spuneți Kuba ? Da, a slujit la noi, dar a murit, sărmanul, încă de astă-toamnă.

— Mi-a vorbit părintele despre moartea lui. Doamne, de ani de zile îl caut prin satele vecine și abia acum, după moarte, dădui de el...

— Pe Kuba al nostru îl căutați ? întrebă Witek uimit.

— Atunci dumneata trebuie să fii fratele moșierului din Wola ?

— De unde mă cunoști ?

— Oamenii din sat spun că fratele moșierului s-a întors de prin țări străine și-l caută pe unul Kuba, dar nimeni nu știe de care Kuba anume e vorba.

— Îi mai zicea și Socha. Și n-am aflat decît azi că a fost argatul dumneavoastră și că a murit.

— L-au împușcat, tot sîngele i s-a scurs, și-a murit, săracul ! spuse Witek printre lacrimi.

— A slujit mult timp la dumneavoastră ?

— De cînd mă știu eu și de cînd țin minte a slujit tot la Boryna.

— Zice-se că era om cumsecade, spuse el sfios.

— Și încă ce om ! Tot satul poate să spuie. Chiar și părintele a plîns la înmormîntarea lui și n-a vrut să ia nimic pentru slujbă.

— Pe mine m-a învățat să spun rugăciuni... și să trag cu pușca m-a învățat... și avea grijă de mine ca un adevărat tată ! Ba cîteodată îmi mai dădea și cîte-un bănuț și... își aminti Witek și izbucni în plîns.

— Și era bisericos, tăcut, și muncitor, de cîte ori nu l-a lăudat sfinția-sa...

— E îngropat în cimitirul satului ?

— Păi unde să fie ?

— Eu îi știu mormîntul. Merg să vi-l arăt. Ambrozy i-a făcut o cruce, iar Rocho a scris pe-o scîndurică totul. Zăpada e așternută bine, da' nimeresc eu și vă duc, strigă Witek.

— Atunci să mergem îndată, să nu ne apuce noaptea.

Străinul își trase cojocul și multă vreme stătu în mijlocul odăii, uitîndu-se undeva înaintea lui. Era

bătrîn, cam adus de spate, cu părul alb şi uscat ca o surcică ; avea faţa brăzdată şi pămîntie, cu o tăietură în obrazul drept — pesemne urma vreunui glonţ — şi o crestătură lungă deasupra ochiului, nasul ascuţit, barba stufoasă, ochii negri, adînciţi în orbite şi sticloşi ; luleaua n-o lăsa nici o clipă din gură şi mereu o aprindea... În cele din urmă, se urni din loc şi vru să-i dea Jagusiei nişte bani, dar femeia îşi trase mîinile, înroşindu-se.

— Luaţi, nimic pe lume nu se dă pe degeaba...

— Poate că aşa e prin lume, nu zic ba, dar eu nu sînt negustor, să vă cer plată pentru foc şi apă ! spuse ea supărată.

— Mulţumesc pentru ospeţie ! Spune-i omului dumitale că a fost pe-aici Jacek din Wola. Îşi va aduce aminte de mine ; am să mai trec pe-aici cîndva ; acum mă grăbesc, că se apropie noaptea. Rămîneţi cu bine !

— Mergeţi cu Dumnezeu !

Ea vru să-i sărute mîna, dar el şi-o retrase repede şi ieşi din casă.

Peste lume se aşternuse uşor amurgul ; viforniţa încetase şi doar din nămeţii înălţaţi ca nişte diguri pe marginea drumului vîntul mai spulbera zăpada măruntă, prăfuită, de parcă cineva ar fi scuturat un ciur de făină, dar alerga numai pe jos, căci sus se liniştise, iar livezile şi casele se zăreau destul de limpede prin ceaţa vînătă a înserării.

Satul se trezise parcă din amorţeală, drumurile căpătaseră viaţă, ogrăzile răsunau de voci şi din loc în loc oamenii se apucaseră să facă pîrtii prin faţa caselor sau să taie copci în gheaţa eleşteului, ca să adape vitele. Aduceau apă, deschideau uşile hambarelor, iar bătaia îmblăciilor se auzea pînă în uliţă ; pe ici, pe colo săniile începuseră să-şi croiască drum, ciorile se lăsau prin ogrăzi, semn neîndoielnic că vremea avea să se schimbe.

Pan Jacek se uita curios primprejur şi uneori îl întreba pe Witek cîte ceva despre oamenii întîlniţi în cale, despre case, însă mergea aşa de repede încît

băiatul abia putea să se țină după el ; numai Lapa mergea înainte și lătra bucuros.

În fața bisericii troienele erau atît de mari că acoperiseră gardurile, atingînd crengile copacilor ; trebuiră să ocolească drumul și să meargă pe cealaltă parte a casei parohiale, în fața căreia o ceată de copii se fugăreau gălăgioși, bătîndu-se cu zăpadă ; și cum Lapa se apucase să-i latre, unul dintre ei îl apucă de gît și-l aruncă în zăpada moale. Witek îi sări în ajutor, dar se pomeni cu o ploaie de bulgări, încît abia putu să scape ; azvîrli și el cîțiva bulgări și, tupilîndu-se, o luă la goană, fiindcă pan Jacek nu-l aștepta.

Abia izbutiră să ajungă la cimitir, dar și aici zăpada era cît un stat de om ; numai brațele crucilor se vedeau deasupra mormintelor troienite ; cimitirul fiind într-un loc mai deschis, vîntul mai sufla uneori, iar vifornița acoperea din cînd în cînd totul cu o pulbere albă, încît numai copacii goi se vedeau, zbuciumîndu-se. Cîmpiile dimprejur zăceau cufundate în ceață, începuse să se facă întuneric și nu mai vedeai aproape nimic. Nu mai deslușeai nici copacii, nici tufanii, nici pădurile ; doar pe poteca de lîngă cimitir, astupată de zăpadă, apărură cîțiva oameni mergînd încovoiați, încărcați cu poveri. Din cînd în cînd, vifornița îi înghițea, dar cînd se mai potolea, tot mai aproape se zăreau broboadele roșii ale femeilor și se vedea cum înaintau cu toții în șir.

— Cine sînt oamenii aceștia ? Se întorc de la iarmaroc ?

— Nu, muncesc cu ziua, au fost la pădure, după lemne.

— Și le duc în spinare ?

— Păi dacă n-au cai, le cară în spinare.

— Și sînt mulți ca ei în sat ?

— Mulți. Numai gospodarii au pămînt. Ceilalți îs pălmași, muncesc cu ziua, sau se tocmesc cu anul.

— Și se duc des după lemne ?

— O dată pe săptămînă au voie de la curte să vie cu cîrligul și tot ce-i uscătură și se rupe, sau vreascuri, ei le adună și cît pot căra în țoală al lor

rămîne ; numai gospodarii au voie să vie cu căruţa şi cu toporul... Eu şi Kuba ne duceam mereu şi ne întorceam cu căruţa plină... Kuba se pricepea grozav să taie copaci : tăia cîte unul şi-l ascundea sub crengi, de nici pădurarul nu-l putea prinde ! zise el cu mîndrie.

— Şi mult a zăcut Kuba ? Povesteşte-mi tot ce ştii.

Witek nu se lăsă rugat şi spuse tot ce ştia. Pan Jacek îl întrerupea uneori cu cîte-o întrebare, stăruia să afle toate amănuntele, îşi frîngea mîinile, spunea cu glas tare ceva, însă băiatul nu înţelegea ce voia şi de ce se mira astfel — îl apucase spaima văzînd că se lasă noaptea şi tot cimitirul se îmbracă în haine de moarte, glăsuind pe felurite voci ; şi alerga înainte, cătînd cu ochii speriaţi crucea lui Kuba ; în cele din urmă o găsi : se afla chiar sub gard, alături de mormintele celor căzuţi în război, în faţa cărora se ruga de Ziua Morţilor.

— Uitaţi-vă, aici pe cruce stă scris : Jakub Socha ! silabisi el, urmărind cu degetul slovele mari, albe. Crucea a făcut-o Ambrozy, iar Rocho a scris cuvintele.

Pan Jacek îi dete doi zloţi şi-i spuse să se întoarcă repede acasă.

Băiatul o luă la fugă şi numai o singură dată se uită îndărăt, ca să-l fluiere pe Lapa şi să vadă ce face celălalt.

— Doamne ! Fratele panului din Wola înghenunche în faţa mormîntului lui Kuba ! şopti el mirat.

Dar cum se făcuse întuneric şi copacii se cutremurau parcă îngroziţi, îl cuprinse o teamă aşa de mare încît o rupse iar la fugă şi nu se opri decît lîngă biserică, să-şi mai tragă puţin sufletul şi să se uite la banii pe care-i ţinea strîns în palmă ; în sfîrşit, îl ajunse din urmă şi cîinele şi se întoarseră împreună acasă, mergînd încet.

Lîngă eleşteu se întîlni cu Antek, care se întorcea de la lucru ; cîinele se repezi la el şi începu să latre de bucurie şi să se gudure, iar Antek trebui să se oprească şi să-l mîngîie.

— Eşti un cîine bun şi cuminte ! De unde vii, Witek ?

Witek îi povesti totul, dar despre bani nu suflă nici o vorbă.

— Ai putea să vii într-o zi să te joci cu copiii !

— Am să viu, am să viu ! I-am făcut lui Pietrus un cărucior şi o jucărie frumoasă... am să viu...

— Adu-le, şi uite, ţine zece groşi, ca să nu uiţi !

— Atunci viu îndată. Numai să văd dacă n-a sosit stăpînul...

— Ce, nu-i acasă ? spuse cu o prefăcută nepăsare, dar simţi cum îl apucă un tremur.

— E la morar, pun ceva la cale cu moşierul şi cu alţii !

— Stăpîna e acasă ? întrebă el încet.

— E acasă, deretică prin odăi... Mă duc doar să văd ce mai e pe-acolo şi viu îndată...

— Vino, vino ! şopti el şi vru să-l mai întrebe ceva, dar nu îndrăzni ; oamenii treceau pe lîngă ei, se auzeau glasuri, şi-apoi băiatul, nătîng cum era, ar fi putut să flecărească, să afle tot satul.

Se îndreptă repede spre casă, dar în faţa bisericii se opri, se uită cu luare-aminte, să vadă dacă nu-l zăreşte cineva, şi făcu cale întoarsă, apucînd-o pe cărarea ce ducea la stoguri.

Witek se duse acasă.

Boryna nu sosise încă ; în casă era întuneric şi numai în vatră ardea focul. Jagna trebăluia, dar era supărată, fiindcă Jozka plecase iar prin sat, şi aveau atît de lucru, încît nici nu mai ştia unde-i e capul ! Nu luă în seamă cele povestite de Witek şi abia cînd aminti de Antek, se opri în loc şi-şi încordă auzul...

— Să nu spui nimănui că ţi-a dat zece groşi.

— Dacă porunciţi, n-am să suflu nici un cuvînt.

— Mai na zece şi ţine minte ! A pornit spre casă ?...

Nu, nu mai aşteptă răspunsul băiatului ; sări din loc repede, ieşi în cerdac şi, cu teamă, începu să-l strige pe Pietrek, scrutînd cu privirile ograda, livada. Se uită chiar şi dincolo de poiată, sub stog, dar nu văzu pe nimeni... Se linişti pe dată, dar o cu-

prinse o amărăciune atît de mare că începu să strige la Jozka şi s-o silească la treabă, să adape mai repede vacile şi s-o certe că toată ziua umblă din casă în casă ; dar nici fata nu tăcu. Îndrăzneaţă, îi dete cu gura şi nu se lăsă ; se hărţuiră aşa cîtva timp.

— Latră, latră ! Cînd o să vină tata, ţi-arată el ! o ameninţă ea pe Jozka, aprinzînd lampa şi apucîndu-se din nou de tors.

Nu mai răspundea la bombănelile Jozkăi : i se părea că cineva umblă pe la fereastra din fund.

— Witek, ia du-te şi vezi ce e ! Mi se pare că purcelul a ieşit din coteţ şi umblă prin grădină.

Dar Witek o încredinţă că închisese porcii şi încuiase uşa. Jozka se duse de cealaltă parte a casei şi scoase împreună cu Pietrek ciubărul cu apă pentru vaci, apoi veni să ia doniţa pentru muls.

— Am să mă duc eu să mulg vacile, tu odihneşte-te, dacă eşti aşa de obosită !

— Da, ai să le mulgi dumneata, ca să laşi iar jumătate de lapte în ugere ! spuse cu arţag Jozka.

— Închide-ţi pliscul ! izbucni Jagna înfuriată.

Îşi luă papucii, îşi sufleca poalele, apucă doniţa şi se duse la vaci.

Se făcuse noapte, vîntul încetase, viforniţa se liniştise, cerul era întunecat, fără stele, acoperit de nori grei, lăsaţi la pămînt ; zăpezile se întindeau vinete, triste, şi o tăcere apăsătoare domnea peste lume ; în sat nu se auzea nici un zgomot ; doar dinspre fierărie veneau bătăi de ciocan, îndepărtate, înnăbuşite.

În grajd era întuneric, zăpuşeală ; vacile sorbeau apa zgomotos, lingînd cu limba fundul ciuberelor şi icnind din cînd în cînd greoi.

Jagna găsi pe bîjbîite scăunelul, se aşeză lîngă cea dintîi vacă, îi pipăi ugerul, i-l şterse cu şorţul şi, sprijinindu-şi capul de şoldul vitei, începu să mulgă.

Era o tăcere adîncă, încît putea să audă şi cel mai mic foşnet ; laptele ţîrîia mereu în doniţă ; din grajd se auzea tropăitul cailor, iar din casă se auzeau pînă la ea vorbele înnăbuşite ale Jozkăi.

— Bombăne într-una, în loc să cureţe cartofii ! mormăi Jagusia şi deodată tăcu, trăgînd cu urechea, căci zăpada scîrţîia undeva pe ogradă.

Parcă cineva se apropia din partea dreaptă, dinspre poiată... mergea încet de tot... se oprise chiar, căci scîrţîitul zăpezii nu se mai auzi... apoi din nou se auzi cineva mergînd... zăpada scîrţii tot mai aproape... Ea întoarse capul şi se uită prin deschizătura cenuşie a uşii... o umbră stătea în prag...

— Pietrek ! strigă ea.

— Taci, Jaguś, taci !

— Antek !

Înmărmuri ; puterile o părăsiră cu totul ; îi pierise şi graiul, nu mai putea să facă nici o mişcare, nu mai ştia ce e cu ea, trăgea doar în neştire de ugerul vacii, iar laptele ţîşnea pe fustă şi pe pămînt. O căldură mare o cuprinsese ; şi parcă o flacără trecea prin fiinţa ei ; fulgere de foc îi jucau prin faţa ochilor, o duioşie nemărginită îi umpluse inima şi ceva îi stătea în gît şi-i apăsa pieptul cu atîta putere încît e de mirare că nu căzuse la pămînt moartă.

— De la Crăciun te pîndesc, zi de zi. Seară de seară am stat după stoguri, ca un cîine, şi tu n-ai venit... şopti el.

Şi vocea aceea stăpînită, pătimaşă, pîrjolită de iubire, încărcată de dor, o scălda ca un val fierbinte, înfiorînd-o, dîndu-i o plăcere necunoscută, sunîndu-i în auz ca un ţipăt... Stătea în faţa ei, îl simţea cum se sprijină de vacă, cum se apleacă şi o priveşte aşa de-aproape, încît suflarea lui fierbinte îi ardea faţa.

— Nu te teme, Jaguś ! Nu m-a văzut nimeni, nu te teme ! Nu m-am mai putut stăpîni, era ceva mai tare decît mine ; ziua, noaptea, în fiecare clipă, mereu te văd în faţa ochilor, pluteşti dinainte-mi, Jaguś ! Nu vrei să-mi spui nimic ?

— Ce să-ţi spun ? murmură ea, cu vocea înecată în lacrimi.

Tăcură amîndoi, de atîta tulburare amuţiseră, şi apropierea, singurătatea aceasta atît de mult rîvnită, noaptea care-i înfăşura le apăsa sufletele cu o

povară dulce, dar şi cu o teamă ciudată ! Simţeau cum o putere nevăzută îi împinge din spate, unul către altul, şi totuşi nu puteau să scoată nici un cuvînt ! Se doriseră atît de mult, şi acum nu erau în stare nici măcar să-şi întindă mîna. Tăceau.

Vaca sorbea zgomotos apa din ciubăr, mişcîndu-şi coada într-o parte şi în alta, încît mereu îl lovea peste faţă. În cele din urmă, Antek apucă coada strîns şi, aplecîndu-se mai mult peste şoldul vacii, şopti din nou :

— Nu pot să dorm, nici să mănînc şi nici n-am chef de lucru fără tine, Jaguś...

— Nici mie nu mi-e uşor...

— Te-ai gîndit vreodată la mine, Jaguś ? Te-ai gîndit ?...

— Cum să nu mă gîndesc, cînd mereu te am în minte şi nici nu mai ştiu ce e cu mine ? Adevărat că din pricina mea l-ai bătut pe Mateusz ?

— Da, adevărat. Te vorbea de rău şi i-am dat una peste bot... Aşa or să păţească toţi cei care s-or lega de tine !

În clipa aceea se auzi scîrţîind uşa casei şi cineva se apropie repede prin ogradă, venind drept spre grajdul vacilor. Antek abia avu timp să sară în iesle şi să se pitească.

— Jozka a spus să-i duc ciubărul, că trebuie să gătească mîncarea pentru porci.

— Ia-le pe amîndouă, abia putu ea să îngaime.

— Dar Joiana n-a isprăvit încă de băut. Viu mai pe urmă.

Witek o şterse repede din loc, se auzi uşa casei închizîndu-se, şi Antek ieşi din ascunzătoare.

— O să vie iar, ticălosul... mă duc la stoguri... te aştept acolo... Ai să vii, Jaguś ?

— Mi-e teamă...

— Vino, te aştept un ceas sau chiar două, vino !... o rugă el.

Şi apropiindu-se de ea din spate, căci stătea mereu lîngă vacă, o strînse puternic în braţele sale, îi răsturnă capul pe spate şi-şi înfipse cu atîta putere buzele într-ale ei încît Jagna îşi pierdu răsuflarea ;

mîinile îi căzură pe lîngă trup, doniţa se răsturnă la pămînt, minţile i se întunecară, şi se strîngea la pieptul lui tot mai tare şi mai cu patimă, muşcîndu-i buzele, contopiţi într-o îmbrăţişare pierdută, şi sărutul acesta fierbinte, sălbatic, nebunesc, ţinu o veşnicie...

În cele din urmă, Antek se smulse din braţele ei şi ieşi afară în vîrful picioarelor, tupilîndu-se, ca să nu fie zărit.

La rîndul ei, revenindu-şi, Jagna sări de pe scăunel, gata să alerge după el, dar Antek trecuse pragul ca o umbră, pierind în noapte. Antek nu mai era acolo, dar şoapta aceea tăcută, arzătoare stăruia în fiinţa ei aşa de puternic, aşa de poruncitor, încît se uită uimită împrejur... Da, nu mai era nimeni, numai vacile rumegau, dînd din coadă. Se uită afară : dincolo de pragul grajdului se întindea necuprinsă noaptea, o tăcere adîncă, doar nişte lovituri de ciocan răsunau în depărtare, surd... Şi el fusese acolo, totuşi... stătuse lîngă ea, o îmbrăţişase, o sărutase... buzele îi ard încă... prin trup mai simte cum i se înfig ghimpi de foc, iar în inimă îi stăruie un strigăt de bucurie, pe care abia îl poate stăpîni ! Isuse, bunule Isus ! Ceva mai puternic decît voinţa ei o ridica de la pămînt, tărînd-o cu atîta putere că ar fi fost în stare să alerge pe urmele lui în lumea întreagă!... „Jantós !" strigă ea fără să vrea şi, auzindu-şi glasul, se trezi deodată... începu să mulgă repede vaca, dar era aşa de zăpăcită încît i se întîmpla să-i caute ugerul între picioarele de dinainte. Se simţea atît de fericită încît abia cînd o porni spre casă, prin gerul de-afară, simţi cum îi curg lacrimile pe obraji. Duse laptele, dar uită să-l strecoare ; alergă în partea cealaltă a casei, auzind vorba Nastkăi, dar nu-i spuse nimic şi se întoarse, se potrivi puţin în faţa oglinzii, mai aruncă un lemn în foc ; îşi aminti apoi că mai avea ceva însemnat de făcut... dar la ce bun, nu-şi mai aducea aminte de nimic, de nimic... N-avea alt gînd în minte decît că Antek o aşteaptă la stoguri, că o aşteaptă !... Se mai învîrti puţin prin odaie, îşi puse broboada şi ieşi.

Se furişă încet pe sub ferestre, se strecură pe lîngă peretele din fund, spre pîrleazul dintre livadă şi poiată, care era acoperit ca un baldachin de crengile încărcate cu zăpadă, încît trebui să se aplece ca să poată trece.

Antek o aştepta la pîrleaz, sări spre ea ca un lup şi o duse aproape pe sus la stogurile ce se aflau dincolo de drum.

Dar abia se trîntiră, rostogolindu-se în stoguri, încleştaţi într-o îmbrăţişare nebună, cînd se auzi vocea aspră şi poruncitoare a lui Boryna :

— Jaguś ! Jaguś !

Ca loviţi de trăsnet, îşi deteră drumul îndată ! Antek făcu o săritură în lături şi, furişîndu-se pe sub garduri, o luă la fugă, în timp ce Jagna alergă în ogradă, fără să-i pese de crengile care îi sfîşiau broboada şi o umpleau de zăpadă. Îşi frecă faţa cu omăt, luă din şopron un braţ de lemne şi încet, liniştită, intră în casă.

Bătrînul se uită oarecum ciudat la ea, pe sub gene.

— M-am dus să văd ce-i cu Florica : geme într-una şi se trînteşte la pămînt...

— Te-am căutat în grajd şi nu erai...

— Tocmai mă dusesem în şopron, după lemne.

— Şi unde te-ai tăvălit aşa prin zăpadă ?

— Unde ? Păi streaşina e plină şi ajunge să întinzi mîna ca să-ţi cadă în cap ! îi spuse ea liniştită, însă ferindu-şi faţa de la foc, să nu vadă cît e de roşie.

Dar bătrînul nu era prost ; n-o privise drept în ochi, dar văzuse bine că faţa îi ardea toată şi ochii, aprinşi, îi luceau ca după boală. O bănuială ascunsă, nelămurită i se cuibări în inimă şi o gelozie afurisită începu să muşte cîineşte din inima lui. Multă vreme stătu pe gînduri, neliniştit, pînă cînd îi trecu prin cap că o întîlnise, poate, Mateusz şi o strînsese în braţe undeva pe lîngă gard.

Tocmai atunci intră şi Nastka, pe care bătrînul încercă s-o tragă de limbă.

— Ei ? Am auzit că Mateusz s-a făcut mai bine şi că umblă...

— Da' de unde ? Zace în pat !

— Mi-a spus cineva că l-a văzut pe seară umblînd prin sat... zise el viclean şi se uită la Jagna.

— Aşa e lumea, îi place să pălăvrăgească. Mateusz abia se mişcă ; nici nu se poate ridica din pat ; atîta doar că nu mai varsă sînge... Ambrozy i-a pus azi ventuze, iar acum i-a pregătit nişte votcă cu slănină şi se îngrijesc aşa de bine amîndoi de sănătate, că se aude pînă în drum cum cîntă.

Nu mai puse nici o întrebare, dar bănuiala îi rodea mai departe inima.

Iar Jagna, apăsată de tăcerea ce se lăsase, de privirile lui iscoditoare, care nu-i mai dădeau pace, începu să povestească pe larg vizita domnului Jacek.

El se minună de întîmplarea aceasta şi se întrebă numaidecît ce rost putea să aibă ; era foarte tulburat ; se gîndi, socoti şi întoarse în gînd fiecare cuvînt pe o parte şi pe alta ; în cele din urmă înţelese limpede că moşierul îl trimisese pe domnul Jacek la el ca să afle ce spune norodul despre pădure.

— Dar n-a pomenit nimic de pădure.

— Ehei ! Unul ca ăsta se pricepe să te ducă de nas, nici nu ştii cînd ţi-a scos vorba din gură, mi-l cunosc eu...

— Dacă-ţi spun că numai de Kuba a întrebat, de el şi de pozele de pe pereţi !

— Bate laturile, ca să nimerească mai repede drumul ! Lasă, nu-mi spuneţi voi mie ! E ceva aici, vreun şiretlic de-al moşierului, de unde şi pînă unde frate-său să-ntrebe de Kuba ? Numai neghiobii pot să creadă basmele astea ! Se spune că Jacek ăsta e cam ţicnit, umblă tot timpul prin sate, cîntă din vioară pe la troiţe şi vorbeşte vrute şi nevrute, de unul singur. Şi ce-a zis, c-o să mai vină ?

— Da, şi a întrebat de dumneata !

— Ei, asta-i ! Nu, nu pot să pricep şi pace.

— L-ai văzut pe moşier ? întrebă ea cu blîndeţe, ca să nu-i dea timp de gîndit.

El tresări ca împuns de-o viespe.

— Nu ! Am stat tot timpul la Szymon, zise el şi tăcu.

Nu mai îndrăzni să-l întrebe nimic ; bătrînul umbla prin casă ca turbat ; îi sărea ţandăra din orice fleac, se răstea la toţi, înjura, şi se făcuse o tăcere aşa de mare, de se auzea musca-n pod ; se fereau din calea lui, ca să nu-i lovească.

În mijlocul acestei tăceri stingheritoare se aşezară la masă, cînd deodată apăru Rocho. Moşul se aşeză, cum îi era obiceiul, în faţa sobei, nu vru să mănînce, iar cînd ceilalţi se sculară de la masă, spuse încet :

— Nu viu de capul meu. În sat se spune că moşierul s-a supărat pe cei din Lipce şi a ameninţat că n-are să tocmească la tăiatul pădurii nici un ţăran de aici... Am vrut să întreb dacă e adevărat.

— Pentru numele lui Dumnezeu, dar de unde vrei să ştiu eu ? Acu aud întîia oară...

— Azi s-a ţinut sfat la morar. De acolo a pornit ştirea...

— S-or fi sfătuit primarul, morarul şi fierarul, dar eu n-am fost !

— Cum se poate ? Păi oamenii spun că moşierul în persoană a trecut pe la dumneata şi aţi ieşit împreună.

— Eu n-am stat la sfat cu ei, crede-mă dacă vrei. Nu-ţi spun decît adevărul...

Dar nu mărturisi cît era de supărat că-l lăsaseră deoparte şi că puseseră ţara la cale fără el !

Se înfurie din nou, amintindu-şi de acest lucru, dar tăcu, rumegînd în el, ca pe-o urzică, jignirea ce i se adusese ; se stăpînea pe cît putea, să nu priceapă Rocho ce are pe suflet !

Căci, într-adevăr, nici că se putea o ocară mai mare — să aştepţi, să pîndeşti atîta vreme ca un nătărău, iar ei să se sfătuiască fără el ! Ehei, asta n-o să le-o ierte, o să-i facă să-l ţină minte ! Îl socoteau aşa, un nimic, care va să zică. Păi, numai morarul e de vină, sluga aia, un terchea-berchea, s-a îmbogăţit pe spinarea oamenilor, şi acu face pe

grozavul, coţcariul naibii !... Ştie despre el atîtea lucruri, că, dacă ar vorbi, puşcăria l-ar mînca... Sau chiar şi primarul ! Mai degrabă la vaci i-e locul, nu-n fruntea satului ! Beţivanul !... I-a ţinut partea cînd a fost să-l aleagă mai-marele obştii, dar tot aşa de uşor poate să-l şi răstoarne, dacă vrea ; pentru treburile pe care le face el ar fi bun şi unul ca Ambrozy ! Şi fierarul, pramatia de giner-său. Numai să dea cu nasu' p-aici şi-o să-i arate el ! Sau chiar şi moşierul, lupul ăsta care le tot dă tîrcoale oamenilor şi tot adulmecă pe cine şi cum să mai înşele ! Cică-i domn ! Un ticălos ! Stăpîneşte pămînturile ţăranilor, vinde pădurea ţăranilor, trăieşte din mila ţăranilor şi vine aici în sat, să unelteaască împotriva lor ! Viermele ! Uită că şi pielea lui poate fi tăbăcită ca a oricui ! Dar nu suflă nici un cuvînt din cele ce-i treceau prin minte ! La dracu, doar nu era muiere, să se văicărească şi să-şi caute în vorbe alinarea ! Toate astea îl rodeau la ficaţi, îl făceau să sufere nespus, dar n-ar fi îngăduit nimănui să-şi bage nasul în treburile lui ! Îşi dete seama repede că nu se cade să tacă în faţa unui străin, să nu spună nimic, aşa că, ridicîndu-se de pe scaun, zise :

— Spui că asta e o noutate ! Dar dacă moşierul se încăpăţînează şi nu-i cheamă, nimeni n-o să-l silească.

— Aşa e, dar dacă un om cu greutate i-ar arăta cîtă omenire suferă din pricina asta, poate că s-ar înmuia.

— Eu n-am să mă rog de el ! spuse el aspru.

— Bine, dar sînt în sat vreo douăzeci care muncesc cu ziua şi aşteaptă de lucru ca pe-o mană cerească. Îi ştii şi dumneata destul de bine ! Iarna e grea : zăpadă, ger ! La mulţi le-au îngheţat cartofii şi de lucru nu-i de loc. În primăvară are să fie o sărăcie, de să te ferească Dumnezeu ! Chiar şi acum e destulă, că mulţi mănîncă o singură dată pe zi, numai fiertură, şi se culcă cu burta goală ! Toţi credeau că numai ce-o începe moşierul să taie pădurea din Valea Lupilor, s-o şi găsi de lucru pentru toţi !

Şi cînd colo, se zice că moşierul s-a jurat că n-o să tocmească nici un om din Lipce ! S-a supărat foc că au trimis împotriva lui plîngere la comisar.

— Am iscălit şi eu jalba şi n-am să dau voie să se atingă nici de un brădişor pînă ce nu s-o înţelege cu noi şi nu ne-o da ce-i al nostru.

— Dacă-i aşa, atunci poate că n-au să taie pădurea.

— Pe-a noastră nu !

— Dar atunci ce să se facă bieţii oameni ? gemu el.

— Treaba lor ! Doar n-o să le dau ce-i al meu, ca să aibă de lucru ! Păi cum, să apăr pe alţii, să mă pun pentru ei, şi de-o fi să-mi facă vreo nedreptate, cine să-mi ajute, cîinii ?...

— Văd eu din ce spui că nu ţii cu moşierul.

— Ţiu cu mine şi cu dreptatea, asta e ! Eu am altele pe cap. N-o să stau acu' să bocesc că un niscai Wojtek sau Bartek n-are ce pune în gură. Asta-i treaba preotului, nu a mea ! Şi-apăi, chiar de-aş vrea, eu unul singur nu pot să-i ajut pe toţi.

— Şi totuşi ai putea foarte mult ! adăugă cu tristeţe Rocho.

— Încearcă să cari apă cu ciurul şi-ai să vezi cît poţi căra. Aşa e şi cu sărăcia, şi-aşa se vede că e rînduit de Dumnezeu ! Şi aşa o să fie cît lumea : unul are de toate, iar altul nici după ce bea apă !

Rocho nu mai făcu decît să dea din cap şi ieşi amărît, căci nu se aştepta din partea lui Boryna la atîta neînţelegere faţă de necazurile oamenilor. Bătrînul îl însoţi pînă la poartă şi, aşa cum obişnuia în fiecare seară, dete o raită pe la vaci şi pe la cai, fiindcă era destul de tîrziu.

Jagna tocmai punea aşternutul ; scutura plapuma, spunîndu-şi în şoaptă rugăciunea, cînd Maciej intră şi-i aruncă la picioare o cîrpă plină de zăpadă.

— Îţi pierzi pe drum boarfele... Am găsit-o lîngă pîrleaz ! spuse el încet, însă atît de aspru şi privind-o atît de pătrunzător, încît ea îngheţă de spaimă şi abia după cîteva clipe încercă să se dezvinovăţească, bîlbîindu-se :

— Păi, Lapa... are obiceiul de fură din casă... ieri mi-a luat papucii şi i-a dus în coteţ ! Ăsta-i hoţ, nu cîine... face numai stricăciuni...

— Lapa ?... Hm !... Ia te uită !... zise el cu răutate, necrezînd nici un cuvînt.

VII

În ziua de Bobotează, care în anul acela căzu într-o luni, încă înainte de terminarea vecerniei, căci se mai auzeau încă sunetele orgii şi ale corului în biserică, norodul începu să se adune la cîrciumă ; pentru întîia oară după post şi după Crăciun urma să fie o petrecere şi pe deasupra se mai pregătea şi logodna Malgoskăi Klombianka cu Wicek Socha ; acesta, deşi-l chema la fel ca pe răposatul Kuba nu se socotea rudă cu el şi se ţinea ţanţoş şi mîndru de averea lui.

Se mai spunea că Stacho Ploszka, aflat în vorbă încă de astă-toamnă cu Ulisia, fata notarului, avea să facă în sfîrşit în ziua aceea învoiala şi să pună totul la cale cu bătrînul, care, îndărătnic din fire, nu voise să-i dea fata ; şi pe bună dreptate : Stacho era mare bătăuş, un zurbagiu, mereu se certa cu ai săi, drept zestre cerea patru pogoane de pămînt sau două mii bani gheaţă şi două vaci pe deasupra.

Apoi, primarul făcea şi el cumetria tot azi, dar nu la cîrciumă, ci acasă ; cu toate astea, mulţi dintre cumetri socoteau că după ce s-o aprinde puţin la chef, n-or să mai rabde să stea în casă şi-or să vină cu toţii la cîrciumă, să le facă cinste.

Dar, în afară de aceste petreceri, mai erau şi alte lucruri mai de seamă şi care îi priveau pe toţi.

În timpul liturghiei, se aflase de la oameni de prin alte sate că moşierul şi tocmise oameni la tăiatul pădurii şi că le dăduse şi arvună ; erau vreo zece din Rudka, cincisprezece din Modlica, vreo opt din Dembica şi cam vreo douăzeci de răzeşi din Rzepki, iar din Lipce nici unul ! Era adevărul gol-goluţ — pînă şi pădurarul, care fusese la biserică, încuviinţase ştirea.

Sărăcimea primise astfel o grea lovitură.

E adevărat că în Lipce erau şi oameni cu stare şi alţii mai puţin înstăriţi, cărora nu le ardea buza după un ban, dar mai erau şi săraci lipiţi pămîntului, care însă nu voiau să recunoască lucrul acesta, ca să nu-şi piardă cumva prietenia cu cei bogaţi şi să se ţină în rînd cu ei ; însă şi dintre cei ce munceau cu ziua şi n-aveau decît casa în care locuiau erau destui : unii lucrau la treierat pe la gospodării, alţii cu toporul la joagărul satului, iar alţii oriunde se găsea de lucru, trăind din mila lui Dumnezeu, dar tot mai rămîneau încă vreo cinci familii, pentru care în timpul iernii nu se găsea nimic de lucru în sat. Aceştia aşteptau tăiatul pădurii ca pe-o izbăvire.

Şi acum ce să facă ?

Iarna era grea, rar găseai pe careva cu vreun ban pus deoparte, mulţi dintre ei îşi isprăviseră şi cartofii, în casă era sărăcie, iar foametea începuse să-şi arate colţii. Primăvara era departe şi ajutor de nicăieri. De aceea nu-i de mirare că umblau cătrăniţi, se adunau prin case, se sfătuiau între ei, pînă se învoiră cu toţii şi se duseră la Klomb, să-l roage să vorbească cu părintele. Dar Klomb nu se învoi din pricina fiică-si, că avea să se logodească, zicea el. Alţii, de asemeni, se dădură la fund, ca nişte zvîrlugi căci se gîndeau numai la ei şi îşi aveau socotelile lor. Văzînd aceasta Bartek, cel de la joagăr, care, deşi avea de lucru, ţinea totdeauna cu oamenii săraci, se supără foc ; îl chemă la el pe Filip, care stătea dincolo de eleşteu, pe Stacho, ginerele lui Bylica, pe Bartek Koziol, pe Walek gură-strîmbă, şi se duseră toţi cinci la preot să-l roage să le pună o vorbă bună pe lîngă moşier.

Multă vreme nimeni nu știu pe unde umblară și ce făcuseră ; dar după vecernie, Ambrozy alergă la Kobus și-i spuse cum că ei țin sfat la părintele și că de acolo vor veni la cîrciumă.

Dar între timp se făcuse noapte, doar departe, la răsărit, în geana zării, se mai vedeau pîlpîind, în spuza cenușie mici licăriri, ca niște tăciuni ce se sting pe încetul. Lumea se învăluia în pînza albăstrie și rece a nopții. Luna încă nu răsărise, numai din zăpezile uscate, înghețate, amorțite, țîșneau lumini stinse și reci, în care toate lucrurile apăreau ca învelite într-un giulgiu ; pe cerul întunecat începură să apară stelele... într-atîta creșteau și tremurau în depărtări, străluceau atît de puternic, că făceau să scînteieze zăpada. Și se lăsase iarăși un ger strașnic, de-ți degerau urechile, încît și sunetul cel mai slab s-ar fi auzit pînă hăt-departe.

Prin case se aprindeau focurile, oamenii trebăluiau ; unii mai aduceau cîte-o găleată de apă de la eleșteu, prin alte părți se mai auzeau scîrțîind porțile sau mugind cîte-o vită ; pe cîte unul îl mai vedeai grăbindu-se cu sania și toți umblau fuga prin ogrăzi, căci gerul le frigea obrajii ca fierul încins, tăindu-le răsuflarea, dar satul începuse de-acum să se cufunde în liniștea nopții.

Numai dinspre cîrciumă se auzeau tot mai tare cîntec, chiuituri, și din fiecare casă alerga într-acolo cîte cineva ca să afle noutăți ; cei care nu se țineau de logodne și n-aveau nici o treabă se duceau și ei la cîrciumă, dornici să bea un păhăruț de rachiu. Femeile se plictiseau să rămînă singure acasă, iar fetele, cărora le ardeau călcîiele după joc, nu mai aveau astîmpăr ; de aceea, înainte de-a se întuneca, începură să alerge, tupilate pe după gard, spre cîrciumă, ca să-și aducă bărbații acasă, chipurile, dar cum intrau înăuntru, acolo prindeau rădăcini. Și, sigur, în urma părinților plecau de acasă și odraslele mai răsărite, mai ales flăcăii care se chemau unul pe altul, fluierîndu-se la garduri, și veneau în cete-cete,

umplînd tinda cîrciumii şi prispele, cu toate că era un ger de crăpau pietrele.

În cîrciumă se strînsese lume, nu glumă. Un foc mare ardea în vatră, încît jumătate din încăpere era scăldată de lumina roşie a butucilor, iar cîrciumarul îi poruncea mereu slujnicii să înteţească focul, căci care cum venea deschidea uşa şi, intrînd, bătea din picioare pe prag, îşi încălzea mîinile degerate şi străbătea mulţimea în căutarea prietenilor. Dar, în ciuda focului şi a lămpii de deasupra tejghelei, ungherele casei erau cufundate în întuneric şi era greu să-ţi deslueşti dintr-o dată prietenii, cunoscuţii. În colţul dinspre drum, pe-o grămadă de butoaie cu varză, stăteau lăutarii, care îşi acordau instrumentele, căci petrecerea încă nu începuse de-a binelea şi doar vreo pereche mai nerăbdătoare se învîrtea de colo-colo, gata de joc.

De-a lungul pereţilor, în jurul meselor, oamenii se adunaseră în grupuri, însă rar care bea — mai mult vorbeau, se uitau împrejur, sau la cei ce intrau.

Lîngă tejghea însă era oarecare gălăgie, căci acolo stăteau cu grămada oaspeţii lui Klomb şi neamurile lui Socha, dar nici ei nu prea se îndesau cu paharele, ci stăteau de vorbă, lăudîndu-se unul pe altul, cum se obişnuieşte în astfel de împrejurări.

Dar toţi, pe rînd, îşi întorceau privirile spre fereastră, unde stăteau în jurul meselor cîţiva din Rzepki ; aceştia veniseră încă de cu ziuă şi rămăseseră în Lipce. Nimeni nu le purta pică, dar nici nu deschidea vorba cu ei. Doar Ambrozy se împrietenise de îndată cu dînşii bînd zdravăn şi înşirîndu-le fel de fel de snoave. Nu departe de ei se afla Bartek de la joagăr, cu tovarăşii săi, şi povestea ce le spusese părintele, blestemîndu-l în gura mare pe moşier ; cel mai abitir îi ţinea isonul Wojtek Kobus, un om uscat, pirpiriu, dar aşa de iute, că mereu se repezea, izbea cu pumnii în masă şi se zbătea ca pasărea al cărei nume îl purta [1]. Şi asta o făcea înadins,

[1] *Kobus* — uliu (în limba polonă).

socotind că cei din Rzepki se vor duce mîine la lucru la pădure, dar nici unul nu părea că aude — şedeau cuminţi la masă şi vorbeau între ei.

Nici printre gospodarii satului nu se găseau prea mulţi care să asculte ocările acestea şi nici nu se amărau că părintele nu voise să le pună o vorbă bună pe lîngă moşier ; dimpotrivă, se întorceau şi-i ocoleau, cu cît ţipau mai tare, căci în îmbulzeala din cîrciumă fiecare se întovărăşea cu cine vrea, aşezîndu-se unde-i venea mai bine şi neţinînd seama de vecini. Numai Jagustynka umbla de colo-colo, aţîţînd oamenii, glumind, spunîndu-le noutăţi celor ce voiau s-o asculte şi trăgînd mereu cu ochiul la mesele unde sunau de-acum carafele şi se cinsteau unii pe alţii.

Şi astfel, pe nesimţite, lumea se aduna la petrecere, gălăgia creştea, şi tot mai des se ciocneau paharele. Îmbulzeala era din ce în ce mai mare, nici uşa nu se mai închidea... aşa de mulţi veniseră. Lăutarii, cinstiţi de Klomb, începură o mazurcă înfocată, prima pereche fu Socha cu Malgoska, iar după ei se avîntară în joc şi alţii, care atît aşteptau.

Cu toate acestea, prea mulţi nu erau ; lumea aştepta să intre în joc flăcăii de frunte ai satului : Stacho Ploszka, Wachnik, fratele primarului, şi alţii, care vorbeau cu fetele prin unghere, rîdeau şi-şi băteau joc de nobila şleahtă din Rzepki, căreia Ambrozy continua să-i spună fel de fel de năzbîtii.

În clipa aceea apăru Mateusz, sprijinindu-se încă în băţ, căci de-abia se ridicase din pat : nu mai putuse să rabde, i se făcuse dor să vadă şi el lume. Spuse îndată să i se pregătească rachiu fiert cu miere, se aşeză lîngă sobă, azvîrlindu-le cîte-un cuvînt vesel cunoscuţilor, dar deodată tăcu, căci Antek se ivi în pragul uşii. Antek îl zări şi el, ridică mîndru capul, îl privi ţintă în ochi şi trecu pe lîngă el, de parcă nici nu l-ar fi văzut.

Mateusz se ridică şi-i strigă :

— Hei, Boryna ! Poftim aici la mine !

— Dacă ai nevoie, vino tu la mine ! spuse el aspru, crezînd că Mateusz vrea să se agaţe de el.

— Aş veni, dar fără băţ nu mă pot mişca ! zise el cu un glas blajin.

Antek însă nu-l crezu, îşi încruntă furios sprîncenele şi vru să treacă mai departe, dar Mateusz îl apucă de mînă şi-l sili să se aşeze pe scaun.

— Stai lîngă mine. M-ai umilit în faţa lumii întregi, ticălosule, şi mi-ai tras o bătaie, de credeam că o să dau ortul popii, dar nu sînt supărat pe tine şi, uite, îţi întind mîna, să ne împăcăm. Hai, bea un pahar cu mine ! Pînă acum nu s-a găsit nimeni să mă bată şi credeam că un om ca ăsta nici nu s-a născut pe lume. Eşti voinic, nu glumă, dacă poţi să arunci unul ca mine cum ai arunca un snop, he, he !

— Dacă mă tot zgîndăreai şi lătrai la mine... ce să-ţi fac... m-am înfuriat şi mi-am pierdut capul...

— Ai dreptate, îţi mărturisesc, şi nu de frică, ci fiindcă aşa e... Dar m-ai aranjat bine, fir-ai al naibii, am vărsat tot sîngele din mine şi mi-au plesnit patru coaste. În sănătatea ta, Antek, ce mai încolo şi încoace. Lasă supărarea, eu am uitat totul, măcar că şi-acum mă mai doare spatele, dar tu mi se pare că eşti mai puternic decît Wawrzek din Wola ?...

— L-am bătut la seceriş. Se spune că şi-acum mai umblă după leacuri...

— Wawrzek ! Am auzit, dar de crezut n-am crezut. Ei, crîşmare, ia mai fă-te încoa' cu nişte rachiu, dar de-ăl tare... Şi umblă mai repede, că te-ating ! strigă el.

— Dar ce-ai îndrugat în faţa oamenilor nu-i adevărat, aşa-i ? întrebă încet Antek.

— Nu, nu-i adevărat ! Am spus-o aşa, de-al dracului, ca să nu tac... Nu ! Cum s-ar putea ?...

Se ferea, uitîndu-se la carafă în lumină, ca să nu-i citească adevărul în ochi.

Băură cîteva pahare, apoi Antek dădu şi el un rînd, şi iar băură ; acum şedeau faţă în faţă, împăcaţi, prieteni la toartă, astfel încît toţi cei din cîrciumă aveau de ce să fie uimiţi. Mateusz, care se ameţise bine, se răsti la lăutari să cînte ceva mai veşel, bătînd din picioare şi rîzînd în gura mare cu

flăcăii, pînă ce tăcu și începu să-i șoptească lui Antek la ureche :

— Da, e adevărat că am vrut s-o am cu de-a sila, dar m-a zgîriat așa de tare cu unghiile, de parcă m-ar fi tîrît cineva cu fața prin spini. Tu îi erai mai drag, știu asta, de-aia nu voia să se uite la mine !... E greu să mîi boul, dacă nu vrea singur să meargă ; și mă rodea gelozia, că nici nu știam ce să mai fac ! Muierea asta e-o minune, nu alta... mai frumoasă ca ea nu găsești... și l-a luat pe bătrîn ; asta n-o pot înțelege ! În loc să țină seama de tine...

— Da, mi-a făcut mult sînge rău ! gemu el încet și se ridică, plesnit de amintirea ei ca de-un bici de foc ; începu să mormăie și să înjure printre dinți.

— Încet, că te aud oamenii, și-atîta așteaptă, să ducă vorba !

— Am spus ceva ?

— De bună seamă ! Eu n-am auzit bine ce-ai spus, dar alții ar putea să audă...

— Dacă nu pot să mai rabd, nu pot și pace ! Și mă scurmă al naibii în piept, că nu mă mai gîndesc la nimic...

— Ascultă ce-ți spun eu, nu te lăsa, cît mai e vreme ! îl sfătuia el viclean, trăgîndu-l de limbă.

— Nu pot, dragostea-i mai rea ca boala, îți umblă ca focul prin mădulare, coace ca buboiul în inimă și te arde în suflet, că nici să mănînci nu mai poți, nici să dormi, nici să lucrezi, ci numai să te dai cu capul de pereți și chiar să-ți faci seama.

— Parcă eu nu știu, Doamne, n-am umblat și eu după Jagna ! Dar pentru dragoste nu-i decît un leac ; să te însori. Și parcă-ți ia cu mîna. Ar mai fi și altul : dacă însurătoarea nu-i cu putință, atunci să pui jos muierea și îndată gustul pentru ea și iubirea se duce ! Îți spun adevărul, că eu mă cam pricep la femei ! îi zise el, umflîndu-se-n pene.

— Dar dacă nici după aia nu trece ? zise el amărît.

— La naiba, ăl de scînceşte pe după garduri, sau se ascunde prin colțuri și, cînd aude o fustă foșnind, îl apucă tremuriciul, apăi s-a zis cu el, ăla-i bou, nu

om, pe legea mea ! Pe unul ca ăsta n-aş da un ban ! făcu el cu scîrbă.

— Adevărat ai grăit, dar mi se pare că sînt şi oameni de-ăştia... spuse el pe gînduri.

— Bea în sănătatea mea, că mi s-a uscat gîtlejul ! Mama lor de muieri ! Vezi cîte una slabă moartă, o arătare, o aia, pică jos numai ce-o sufli şi mi ţi-l duce de nas pe-ăl mai voinic om, ca pe-un viţel de funie ; îi ia puterea, îi ia mintea şi-l mai face şi de rîsul lumii. Sămînţă diavolească... nişte putori, ia... Bea în sănătatea mea !...

— Hai noroc, frate, noroc şi sănătate !...

— Noroc ! Şi mai dă-le naibii de muieri ! Ţi-o spun eu ! Doar eşti un om cu judecată.

Ciocniră încă o dată, apoi încă o dată, sporovăind într-una. Antek se cherchelise şi, fiindcă n-avusese niciodată cui să-şi spună necazurile, îl apucă o dorinţă nebună de-a se destăinui, deşi se silea să se stăpînească ; totuşi îi scăpa din cînd în cînd cîte-o vorbă cu tîlc, din care Mateusz pricepea totul, dar se făcea că habar n-are.

În cîrciumă petrecerea era în toi ; lăutarii cîntau de mama focului, iar fetele şi flăcăii jucau fără încetare ; ceilalţi beau prin unghere, sau chiar se luau la harţă ; şi toţi vorbeau tare, făcînd o zarvă nemaipomenită ; duşumeaua duduia înfundat, ca bătaia îmblăciilor. Klomb şi tovarăşii lui trecură în cămăruţă de unde se auzea de asemenea zarvă mare ; numai Socha şi Malgoska jucau mereu, sau, ţinîndu-se de mijloc, ieşeau în ger, la aer. Bartek de la joagăr şi ai lui nu se mişcaseră de la locurile lor, erau de-acum la a doua sticlă, iar Wojtek Kobus începuse să se lege de oamenii din Rzepki :

— Hei, şleahtă de pungaşi, curg peticele de pe voi şi-mi mai umblaţi cu nasul în sus...

— Cică-s boieri ? Jumătate satu' mulge o vacă ! adăugă un altul cu răutate.

— Păduchioşilor, d-aia n-aveţi cai, că vă trag păduchii !

— Lingăilor ! Umblaţi după ciolan, javre afurisite !

— Păi da, au mirosit ceva la castel şi se-nghesuie într-acolo !

— Uite cine ia pîinea de la gura oamenilor de treabă !

— Las' că o să vă scărmănăm noi de-o să vă zboare fulgii !

— Nenorociţilor, golanilor ! S-a zis cu căldurica la ovrei şi-aţi şi dat fuga-ncoace !

Aşa îşi băteau ei joc de cei din Rzepki, ba cîte unul îi ameninţa chiar cu pumnul, repezindu-se la ei. Şi tot mai mulţi oameni se ridicau împotriva lor, tot mai înverşunaţi se strîngeau în juru-le, fiindcă rachiul le luase minţile, dar ei tăceau, grămadă, numai ciomegele şi le strîngeau între picioare : beau bere, mîncau cîrnaţi aduşi de-acasă şi se uitau fără teamă, de sus, la sătenii din Lipce.

Şi poate că s-ar fi ajuns şi la bătaie, dacă n-ar fi venit Klomb, care începu să se roage de ei să se astîmpere : după el veniră şi alţii, cei mai bătrîni oameni din sat, şi Ambrozy, încît Kobus încetă să mai zbiere ; pe ceilalţi îi traseră deoparte, poftindu-i la tejghea să-i cinstească, apoi lăutarii începură să cînte mai tare, iar Ambrozy se apucă să spuie iar fel de fel de poveşti de prin războaie, despre Napoleon, despre Nacealnik [1] şi alte întîmplări vesele, de se tăvălea lumea de rîs. Beat criţă, şi bucuros că i se dădea ascultare, moşul se sprijini de masă şi începu:

— Acu să vă spui o istorie scurtă, da una scurtă de tot, că-s grăbit să intru în joc şi fetele s-or mînie că nu stau cu ele ! Ştiţi, azi fata lui Klomb se mărită cu Socha Wicek. Ei, şi aflaţi că, dacă aş fi vrut, aş fi luat-o eu pe Malgóska ! Ce, credeţi că mint ? Ian ascultaţi aici : joi s-au înfăţişat peţitori cu butelcuţa la Klomb ! Au venit cu toţii o dată, şi din partea lui Socha, şi dintr-a lui Pryczek. Unii împărţeau rachiu tare, alţii d-ăl dulce ; Klomb bea şi de la unii, bea şi de la alţii, că şi rachiul unora e bun,

[1] *Nacealnik* — căpetenie (aşa îi spuneau ţăranii polonezi lui Kościuszko).

dar nici al celorlalţi nu-i de lepădat ! Peţitorii năduşiseră tot vorbind şi lăudîndu-şi muşteriii :

„Că unul are o groază de pogoane îngrăşate numai cu găinaţ de ciocîrlii, pe cînd pe pogoanele ăluilalt se căţălesc toţi cîinii din sat !"

„Că unul are o casă în care porcii ating grinzile, dar că nici a ăluilalt nu-i mai prejos !"

„Că amîndoi sînt oameni cu stare, de nu mai găseşti alţii ca ei, să-i cauţi cu lumînarea !"

„Că Socha are doar un guler de cojoc — cojocul, cică i l-au mîncat purecii — iar lui Pryczek nu i-au mai rămas de la nădragii lui de sărbătoare decît cozondroacele şi un bumb lucitor, ca de aur !"

„Că unul se ţine drept ca o căpiţă, iar celălalt are burta umflată de cartofi."

Straşnici băieţi !

„Că lui Socha îi curg balele din gură, iar Pryczek se uită zbanghiu !"

„Că sînt aşa de pricepuţi, de muncitori şi de îndîrjiţi la treabă, că, dacă le pui dinainte o strachină cu cartofi, o dau gata cît ai bate din palme şi-ţi mai cer alta. Amîndoi sînt numai buni de însurătoare, amîndoi ştiu să păzească vacile, să deretice prin casă, să arunce gunoiul : că nici unul, nici altul n-au să-i facă nici un rău fetei, fiindcă nu se au bine cu berzele."

„Flăcăi zdraveni, veseli, iscusiţi şi deştepţi nevoie mare — niciodată nu se-ncurcă să ducă linguroiul la gură !"

Şi-atunci, ce să te faci, dacă amîndoi sînt pe placul bătrînului ? Se învîrte el cînd pe lîngă unul, cînd pe lîngă altul, se mai scobeşte în nas şi o întreabă pe Malgoska :

„Pe care-l vrei, fa ?..."

„Amîndoi îs nătăfleţi, tătucă, lasă-mă să-l iau pe Ambrozy !..."

Cînd a auzit vorbele fetei, bătrînul a clătinat din cap, a stat, a chibzuit cît a chibzuit, căci se ştie că e ăl mai deştept din toată casa. Dar flăcăii, de, îi dau zor, peţitorii nu se lasă nici ei, şi atunci bătrînul,

neavînd încotro, trage un gît de rachiu tare de la unul, apoi altul de rachiu dulce de la ălălalt şi zice :

„Ia aduceţi cîntarul încoace !“

Au adus cîntarul, l-au potrivit, iar el a poruncit :

„Hai, băieţi, cîntăriţi-vă şi care-o trage mai greu în balanţă, pe-ăla îl iau de ginere !“

Peţitorii, na, intraseră la griji ; şi trimit ei după rachiu, zicîndu-şi : „Oare care o fi mai greu ?“ Că amîndoi ginerii sînt ca doi ţîri. Peţitorii lui Pryczek, ce să facă ? I-au umplut ginerelui sînul cu pietre, ba i-au mai îndesat şi prin buzunare. Dar nici ai lui Socha nu s-au lăsat mai pe jos : i-au băgat şi lui un gînsac sub scurtă şi l-au pus pe cîntar... fac ei socoteala, cînd unul de colo : s... s... s... — adică Socha, tocmai voia să zică — şi atunci, nici una, nici două, gînsacul hep jos din ascunzătoare ! Şi pune-te pe rîs lume, iar Klomb zice :

„E dat naibii, pezevenghiul, măcar că nu trage cine ştie cît la cîntar ! Ei, tu să-mi fii ginere !“

De bună seamă că nimic nu era adevărat din toate astea, afară de povestea cu cîntarul, dar spusese întîmplarea cu atîta haz, încît toţi se ţineau de burtă, rîzînd cu lacrimi, şi cîrciuma răsuna de veselia lor.

Numaidecît după aceea ieşiră din cămăruţă şi oaspeţii lui Klomb şi se duseră grămadă la joc ; îndată se ridică o zarvă mare, cu tropăieli şi chiote, de nu se mai auzea om cu om.

Ameţiţi de rachiu, toropiţi de căldură, tinerii petreceau din toată inima ; bătrînii şedeau în jurul meselor, se împrieteneau îndată unde puteau şi cu cine se nimerea, căci dănţuitorii îi despărţeau, lărgind din ce în ce mai mult cercul ; şi fiecare vorbea în gura mare, bucurîndu-se în rînd cu ceilalţi, sau vărsîndu-şi necazurile, aşa cum se întîmplă la vreme de sărbătoare.

Lăutarii cîntau înainte cu foc, jocurile urmau unele după altele, îndîrjite, iar îmbulzeala era atît de mare, de n-aveai unde să te mişti ; oamenii stăteau cap lîngă cap, spate lîngă spate, frecîndu-se unii de alţii, tîrîndu-se prin încăpere, chiuind veseli,

bătînd din călcîie, de scîrţîia duşumeaua şi tremura tejgheaua.

Petreceau în lege, din toată inima, din tot sufletul!

Doar era iarnă ; norodul îşi luase mîinile muncite de pe sînul mamei lui, pămîntul, fiecare îşi înălţa grumazul încovoiat, sufletul îndurerat, se îndrepta, creştea, şi fiecare ajungea de-o seamă cu celălalt, slobozi cu toţii, tihniţi, stăpîniţi de gîndul că fiecare se arăta aşa cum era — ca pădurea : încearcă de poţi să deslueşti copacii vara, cînd îi năpădeşte verdeaţa, pretutindeni aceiaşi ; dar îndată ce cade zăpada şi pămîntul dispare, ai să vezi fiece arbore şi ai să-l deosebeşti de celălalt : ăsta e stejar, ăsta-i plop, ăsta carpen...

Aşa era şi cu oamenii.

Numai Antek şi cu Mateusz nu se urneau de la locurile lor ; stăteau alături ca doi prieteni buni, vorbindu-şi încet despre fel de fel de lucruri, numai că mereu se oprea cîte cineva lîngă ei şi se vîra în vorbă ; astfel veniră Stacho Ploszka, Balcerek, veni fratele primarului şi alţii, flăcăii cei mai buni din sat, care fuseseră vornici la nunta Jagusiei. La început se opreau cu sfială, temîndu-se de Antek, să nu-i repeadă, dar el, dimpotrivă, dădea mîna cu fiecare, se uita la ei cu bunătate ; în curînd se văzu înconjurat de-o roată mare de prieteni şi cunoscuţi, care-l ascultau cu luare-aminte, dîndu-i semne de prietenie, şi aşa de mult i se băgau în suflet şi-l încuviinţau în toate, de parcă s-ar fi întors vremurile cînd el le era vătaf, atîta doar că zîmbea cam trist, aducîndu-şi aminte cum pînă mai ieri îl ocoleau cu toţii cînd îl întîlneau pe drum.

— Nu te vezi nicăieri, nu dai pe la cîrciumă ! îi spuse Ploszka.

— Muncesc din zori şi pînă-n noapte ! Cînd să mai dau pe la cîrciumă ?

— Da, aşa e ! întăriră ei cu jumătate de glas.

Apoi, cu încetul, începură să vorbească de altele, despre părinţi, despre fete ; apoi despre iarnă, dar vorba cam lîncezea fiindcă Antek deschidea rar gura, tot cătînd spre uşă, să vadă dacă nu vine Jagna.

De-abia cînd Balcerek începu să povestească despre sfatul care se ţinuse în timpul sărbătorilor la Klomb, cu privire la pădure, ascultă şi el cu luare-aminte.

— Şi ce-au hotărît ? întrebă el.

— La naiba, au scheunat, s-au plîns, s-au jeluit şi pînă la urmă au hotărît să nu se îngăduie cu nici un preţ tăierea.

— Păi la ce poţi să te aştepţi de la zevzecii ăştia ! strigă Ploszka. Se adună, beau rachiu, oftează, se vaietă, şi praful se alege de tot sfatul lor, iar moşierul poate să taie liniştit toată pădurea.

— Nu trebuie să-l lăsăm ! spuse scurt Mateusz.

— Cine poate să-l oprească, cine ? începură ei să strige.

— Cine altcineva dacă nu voi ?

— Da ? Şi credeţi că asta o să ajute la ceva ? I-am vorbit mai înainte tatei, şi-a ţipat la mine, cică nu-i treaba mea, ci a gospodarilor ! De bună seamă că sînt în dreptul lor, pentru că au totul în mînă şi nu slăbesc frîul nici o clipă. Şi noi ce însemnăm ? Nimic. Nişte argaţi şi atîta tot ! se repezi Ploszka.

— Aşa-i, nu-i drept, nu-i de loc drept !

— Şi n-ar trebui să fie aşa !

— Ar trebui să ne dea nouă pămînturile ălor tineri, să le gospodărim noi cum vrem.

— Da, da, şi pe ăi bătrîni să-i întreţinem noi.

— Iaca, eu milităria am isprăvit-o de mult, anii trec, şi tata nu vrea să-mi dea ce-i al meu ! strigă Ploszka.

— Ar fi timpul ca fiecare să se statornicească odată la locul lui !

— Noi toţi cei de aici sîntem nedreptăţiţi !

— Dar cel mai nedreptăţit e Antek !

— Ar trebui să facem odată rînduială în sat ! spuse hotărît Szymek, fratele Jagusiei, care venise nu demult şi stătea liniştit deoparte.

Se uitară la el miraţi, iar el se strecură înainte şi începu să-şi spună necazul, uitîndu-se în ochii tuturor şi înroşindu-se, căci nu era deprins să vorbească în faţa altora şi, pe deasupra, se mai temea încă de maică-sa.

— Ia uite, mă, ce l-a mai dezgheţat Nastka ! şopti unul şi toţi începură să rîdă, iar Szymek tăcu şi se trase mai la umbră.

Fratele primarului, Grzela Rakoski, luă atunci cuvîntul şi, cu toate că nu era cine ştie ce vorbăreţ, ba se mai şi bîlbîia puţin, zise :

— Acum, de, că bătrînii ţin pămîntul şi nu-i lasă pe feciori să-l gospodărească, e rău şi chiar nedrept ; dar mai rău e că ei conduc prost treburile. Păi, nu mai departe tărăşenia cu pădurea : de s-ar fi înţeles cu moşierul, de mult i-ar fi pus capăt.

— Hm ! Ne-ar fi dat cîte două pogoane, iar nouă ni se cuvin cîte patru de fiecare !

— Că ni se cuvin două sau patru, asta o s-o hotărască stăpînirea !

— Dar stăpînirea ţine cu moşierul !

— Credeţi ? Păi nu ne-a spus chiar comisarul să nu ne învoim cu două pogoane, că moşierul trebuie să dea mai mult ? spuse Balcerek.

— Sst ! Se apropie fierarul cu bătrînul ! şopti Mateusz.

Se uitară spre uşă. Într-adevăr, fierarul intra în cîrciumă, ţinîndu-l de braţ pe bătrîn ; amîndoi erau beţi, se îndesau puternic prin mulţime şi se luptau să ajungă la tejghea, însă nu rămaseră acolo multă vreme. Ovreiul îi duse în cămăruţă.

— Se vede c-au băut bine la cumetrie, la primar !

— A botezat azi ? întrebă Antek.

— Da, bătrînii noştri sînt acum acolo. Au botezat notarul cu Balcerkowa, fiindcă Boryna s-a supărat şi n-a mai vrut să boteze ! îi lămuri Ploszek.

— Dar ăsta cine mai e ? strigă Balcerek.

— E pan Jacek, fratele moşierului din Wola ! zise Grzela, şi se întoarseră cu toţii să-l privească.

Pan Jacek îşi făcea loc încet prin mulţime, căutînd cu ochii pe cineva. În cele din urmă, dete de Bartek de la joagăr şi se duse împreună cu el lîngă perete, la cei din Rzepki.

— Ce-o fi căutînd pe-aici ?

— Ce să caute ? Ia nimic ! Umblă așa prin sate, vorbește cu țăranii, îi ajută, cîntă din vioară și le învață și pe fete să cînte... Se zice că e cam sărit !...

— Isprăvește, Grzela, ce-ai început !

— Vorbeam despre pădure ; părerea mea e că treaba asta nu-i bine s-o lăsăm pe seama bătrînilor, că n-au să facă nici o scofală.

— Altă scăpare nu-i, decît să ne ducem tot satul acolo, cînd or începe să taie pădurea, și să nu le dăm voie, pînă ce moșierul n-o cădea la înțelegere cu noi ! spuse cu tărie Antek.

— Tot așa au hotărît și cei care au ținut sfat la Klomb.

— Au hotărît, dar n-o să facă nimic. Cine-o să se ducă cu ei ?

— Gospodarii din sat !

— Nu toți.

— Dacă-i Boryna în frunte, se duc cu toții.

— Nu se știe dacă Maciej vrea.

— Atunci îl punem pe Antek ! strigă cu aprindere Balcerek.

Își dădură toți consimțămîntul, cu entuziasm ; numai Grzela se împotrivi, ca unul care colindase lumea și citea gazeta *Zorza* [1], începînd să vorbească înțelepțește, ca din carte, că n-ar trebui să se pripească, fiindcă vor fi dați în judecată și, în afară de închisoare, nu se vor alege cu nimic, că ar trebui ca satul să aducă de la oraș un avocat care să potrivească totul după dreptate.

Nu-l ascultară multă vreme, cîțiva flăcăi îl luară în rîs, pînă ce Grzela, ieșindu-și din sărite, le zise :

— Vă plîngeți de părinți că sînt proști, iar voi n-aveți minte nici cît negru sub unghie ! Umblați încă în patru labe, ca plozii, și îndrugați într-una doar ce-auziți de la alții !

[1] *Aurora*, săptămînal care apărea la Varșovia din 1866, destinat mai ales satului ; în prima perioadă era folosit pentru „moralizarea" norodului sub supravegherea riguroasă a moșierilor și bisericii. Începînd din deceniul al optulea, sub redacția lui Malinowski și Brzezinski, propaga în rîndul țăranilor progresul tehnic în agricultură în limitele orînduirii capitaliste. (N. ed. poloneze.)

— Uite-l pe Boryna cu Jagusia şi cu fetele ! zise careva.

Antek, care tocmai voia să-i răspundă ceva lui Grzela, tăcu şi o căută cu privirea pe Jagna.

Sosiseră tîrziu, după cină, căci bătrînul se împotrivise scîncetelor Jozkăi şi stăruinţelor Nastkăi ; aştepta să-l roage Jagusia, care, îndată după prînz, spusese hotărît că se duce la petrecere ; el îi răspunsese aspru că nu se va mişca din casă, că, dacă nu s-a dus la primar, nu se duce nicăieri.

Ea nu stăruise prea mult, dar se posomorîse întratîta, că nu mai scosese nici un cuvînt ; plîngea doar prin vreun ungher, trîntea uşile, ieşea afară în frig şi ţipa prin casă, umblînd ca o furtună, de tremurau cu toţii. Şi cînd se aşezară la masă, nu vru să mănînce, ci începu să-şi scoată hainele din ladă, să le încerce şi să se gătească.

Ce putea să facă bătrînul ? Se jurase el că nu se va duce, dar în cele din urmă trebui să-şi ceară iertare şi, mai de voie, mai de nevoie, o duse la petrecere.

Intră însă mîndru, cu capul sus, abia salutînd, căci puţini dintre cei dinăuntru erau ca dînsul ; cei mai mulţi fruntaşi din sat se aflau la primar, la cumetrie. Pe fiu-său nu-l zărise, deşi se uitase cu băgare de seamă în jur.

Dar Antek nu-şi mai lua privirile de la Jagusia ; ea stătea dreaptă, lîngă tejghea, şi flăcăii se repeziră s-o poftească la joc, dar ea nu primi, vorbea veselă şi-şi tot arunca ochii pe furiş prin mulţime. Părea atît de frumoasă în ziua aceea încît cu toţii, deşi ameţiţi de băutură, nu-şi mai luau ochii de la ea. Era mai frumoasă şi mai mîndră decît toate femeile şi fetele de faţă. Şi doar era acolo şi Nastka, dar nu se potrivea cu ea decît la statură şi la frumuseţea gătelilor ; era şi Weronka Ploszkówna, rumenă ca o gherghină şi semeaţă, şi Sochówna, un drăcuşor de fată, vioaie şi cu o guriţă dulce ca zahărul, erau şi altele, frumoase, înalte, care le furau ochii flăcăilor, precum Marysia Balcerkówna, din toate cea mai sprintenă, albă la obraz, bine făcută

și prima în sat la joc, dar nici una nu se putea măsura cu Jagna, nici una.

Le întrecea pe toate în frumusețe, în straie, în purtări ; avea ochi albaștri, scînteietori și, ca un trandafir între viorele, nalbe, gherghine și maci, se ridica deasupra tuturora, dominîndu-le pe toate. De altfel, în seara aceea parcă se gătise ca la nuntă ; avea o fustă de lînă de-un galben-deschis, cu dungi verzi și albe, un laibăraș de catifea albastră, țesut cu fir de aur și răscroit pînă la jumătatea pieptului, iar peste cămașa subțire, mult încrețită la gît și la mîneci, atîrnase mai multe șiraguri de mărgele, de chihlimbar și perle ; pe cap își pusese o băsmăluță de mătase de-un albastru-stins, înveselită de cîteva buchete roșii, și ale cărei capete îi fluturau pe umeri.

Văzînd-o atît de gătită, femeile, care o luaseră la ochi, începură s-o clevetească. Jagna însă habar n-avea ; îl zărise de cînd intrase pe Antek și, învăpăiată de bucurie ca o apă în amurg, se întoarse spre bătrîn, căruia ovreiul îi tot spunea ceva, însoțindu-l spre cămăruță, unde și rămase.

Antek, care atît aștepta, își făcu îndată loc pe lîngă perete și le dădu foarte liniștit „bună seara" fetelor, cu toate că Józka își întoarse înadins capul, ca să nu-l vadă.

— Ați venit la petrecere, sau că-i logodna Malgoskăi ?

— Ca să petrecem... răspunse Jagna în șoaptă, înecîndu-se de tulburare.

Rămaseră o vreme față în față, fără să-și vorbească, dar răsuflînd scurt, repede și privindu-se pe ascuns în ochi ; jucătorii îi împinseră lîngă perete ; pe Nastka o pofti la joc Szymek, Józka se făcu nevăzută și ea pe undeva, așa că rămaseră singuri.

— Te aștept în fiecare zi, în fiecare zi... șopti el.

— Parcă pot să ies ?... Sînt păzită... răspunse ea tremurînd.

Și mîinile li se împreunară singure, fără să-și dea seama cum, șoldurile li se atinseră și amîndoi pă-

liră ; gîfîiau, ochii le scînteiau, iar în inimi le cînta o muzică dumnezeiască.

— Du-te puţin mai încolo... lasă-mă ! se rugă ea încet, văzînd în jurul lor atîta mulţime de oameni.

El nu răspunse nimic, ci o cuprinse cu putere de mijloc, îşi făcu loc prin mulţime, o duse în vîltoarea jocului şi strigă la lăutari :

— Un *oberek*, băieţi, dar unu aşa, să duduie !

Muzicanţii începură să cînte cu toată puterea, căci ştiau : dacă Antek se aprinde, e în stare să facă cinste la toţi cei din cîrciumă !

După el intrară în joc şi ceilalţi flăcăi : juca şi Ploszka şi Balcerek şi Grzela, şi alţii, iar Mateusz, fiindcă tot îl mai dureau coastele, bătea doar din picior şi-i încuraja, chiuind.

Antek juca nebuneşte, întrecuse toate perechile, se aşezase în cap, conducînd jocul cu atîta înflăcărare încît nu-şi mai amintea de nimic şi la nimeni nu se mai uita, iar Jagusia se strîngea la pieptul lui atît de dulce şi, din cînd în cînd, abia trăgîndu-şi sufletul, se ruga :

— Încă puţin, Jantoś, încă puţin !

Jucară multă vreme ; se opreau doar ca să-şi tragă sufletul, să bea bere, apoi iar intrau în joc, nesinchisindu-se de lumea ce se uita la ei, şoptind, strîmbîndu-se şi bîrfindu-i.

Dar acum lui Antek puţin îi păsa, atîta vreme cît o ştia lîngă el, şi o strîngea în braţe de o simţea cum se încorda toată, pe cînd ochii, ochii ei, albaştri şi dragi se închideau de atîta fericire. Îşi pierduse minţile, era ca beat, parcă ar fi răsărit în el o dimineaţă de primăvară. Uitase de lume, de tot, sîngele îi clocotea în vine şi o putere de nebiruit urca în el, umplîndu-i pieptul. O dulce uitare de sine, o dragoste ameţită o învăluise şi pe Jagusia, şi el o purta ca un zmeu, iar ea se lăsa în voia lui, şi cum să i se fi împotrivit, cînd o lua pe sus, ducînd-o în braţe ca un vîrtej, cu o iuţeală atît de mare că uneori nu-şi mai dădea seama de nimic, şi toată lumea pierea în nefiinţă. Tinereţea, veselia, fericirea o nă-

pădeau cu atîta putere încît nu-i mai vedea decît sprîncenele negre, ochii prăpăstioşi, buzele roşii, care o ispiteau, o trăgeau spre el.

Iar vioara cînta cu foc, cîntecul bătea ca un vînt cald pe vremea secerişului, înfierbîntîndu-i, să le zvîcnească inima de bucurie şi putere ; basul icnea, gemînd după tact, picioarele se mişcau singure, călcîiele izbeau ritmic podeaua, iar flautul fluiera, ţipa ca o mierlă primăvara, răspîndind atîta dragoste că ţi se furnica pielea pe tine, răsuflarea ţi se oprea, mintea ţi se întuneca şi-ţi venea să plîngi şi să rîzi, să strigi şi să îmbrăţişezi, să săruţi şi să fugi undeva în lumea largă, uitînd de toate, şi astfel jucau neîntrerupt, de se zguduia cîrciuma, cu poloboace, cu lăutari cu tot.

Peste cincizeci de perechi se învîrteau în acest cerc mare, întins din perete în perete, pătruns într-atîta de beţia bucuriei şi puterii, că sticlele se răsturnau, lămpile se stingeau şi întunericul îi cuprindea deodată ; numai tăciunii din vatră, aprinşi de furtuna celor ce se învîrteau, aruncau scîntei şi izbucneau în raze sîngerînde, la lumina cărora abia mijea cercul strîns de oameni ce se roteau împrejur, de nici nu mai puteai recunoaşte care-i femeie şi care bărbat ! Scurtele fluturau pe sus ca nişte aripi albe, bundiţele, panglicile, broboadele, feţele aprinse, ochii strălucitori, tropăielile nebuneşti, cîntecele, strigătele, totul se amestecase şi totul se învîrtea ca un fus, al cărui sfîrîit enorm zbura afară prin uşile deschise, pierzîndu-se în noaptea de iarnă, neagră, plină de omăt.

Antek juca mereu în frunte, bătînd cel mai cu foc din călcîie, trecînd ca o vijelie, şi uneori se lăsa aşa de aproape pe podea, că ziceai, gata, acum cade ! Da' de unde ! El se şi ridicase şi iar tropăia, chiuind, zvîrlindu-le din zbor lăutarilor o vorbă, să-i cînte alt cîntec, ce-i plăcea lui, şi din nou se năpustea prin mulţimea îngrămădită, şi o sfărîma şi o rupea, nepăsător, că pe mulţi îi apuca spaima şi doar cîţiva mai cutezau să se ţină după el.

Se învîrti astfel cam vreun ceas, căci, în vreme ce alţii se opreau osteniţi şi chiar şi lăutarilor le amorţiseră braţele, el le arunca bani, îi îndemna să cînte şi juca mereu, şi pînă la urmă nu mai rămaseră în cerc decît ei doi.

Şi, bineînţeles, cumetrele se minunau în gura mare, văzînd jocul acesta al lor nebunesc, şi dădeau din cap, turuind, căinîndu-l pe Boryna, iar Józka, înciudat pe Antek, dar mai ales pe mumă-sa vitregă, dădu fuga la bătrîn, să-i pîrască.

— Tată, Antek joacă cu Jagna şi de-ai şti ce mai bîrfeşte lumea ! îi şopti ea.

— Lasă-i să joace, că de-aia-i făcută cîrciuma ! îi răspunse el, şi începu din nou să vorbească cu fierarul şi cu bătrînul Klomb punînd ceva la cale.

Întorcîndu-se mofluză, Józka începu să se uite la ei cu băgare de seamă. După joc se opriseră lîngă tejghea, în mijlocul unei cete de flăcăi şi fete. Erau veseli. Ambrozy, care se afumase rău de tot, le spunea măscări, şi fetele îşi acopereau faţa cu broboadele, în vreme ce flăcăii rîdeau cu hohote, mai punînd şi de la ei cîte ceva. Antek îi cinstea pe toţi cu bere. Bea el cel dintîi şi-i îmbia şi pe ceilalţi, îmbrăţişîndu-şi prietenii, iar fetelor turnîndu-le cu pumnul bomboane în sîn, ca să-i poată turna astfel şi Jagusiei. Şi, deşi obosit, rîdea cel mai tare şi era cel mai cu chef.

Şi în sala cîrciumii se petrecea bine ; norodul se înveselise de-a binelea. Pe cînd perechile jucau, ceilalţi se îmbulzeau pe unde puteau, tăifăsuind, bînd pahar după pahar, punînd la cale încuscriri şi bucurîndu-se din toată inima. Nobilii din Rzepki se ridicaseră de la masă ; rachiul îi împrietenise cu cei din Lipce şi le luau la joc fetele, care nu făceau nazuri, văzînd cu cîtă gingăşie se purtau străinii cu ele şi ce frumos le vorbeau.

Alcătuită numai din tineri, şi încă dintre cei mai aleşi, ceata lui Antek se înveselea ceva mai la o parte, iar el, deşi vorbea cu toţi, nu mai ştia ce face, nu se mai sinchisea de nimic — nu-şi mai dădea osteneală nici măcar să-şi ascundă gîndurile ;

de altfel, nici n-ar fi putut. Oamenii din jurul lui se uitau la el, ascultîndu-l cu luare-aminte, dar el nici nu-i vedea. Eh, puţin îi păsa lui de ce gîndea lumea ! Mereu îi şoptea Jagnei cîte ceva la ureche, şi o înghesuia în perete şi o apuca de mijloc, de mîini, şi abia stăpînindu-se să n-o sărute ! Privirile îi rătăceau ameţite, o furtună năprasnică se aduna în el şi ar fi fost în stare de orice, căci în ochii ei albaştri, plini de văpăi, citea numai iubire ! Puterile i se înzeceau, pieptul i se umfla şi chiuia şi urla mai aprig ca vijelia înainte de-a se dezlănţui ! Bea zdravăn, silind-o şi pe Jagusia să bea, şi ea ameţise, nu mai ştia pe ce lume se află, iar uneori, cînd muzica înceta, cînd larma din cîrciumă se mai domolea, îşi mai venea în fire puţin, şi, cuprinsă de spaimă, se uita zăpăcită în jur, căutînd o scăpare ; ar fi vrut chiar să fugă, dar alături era el, şi el o privea cu atîta patimă şi-atîtea flăcări îi ţîşneau din ochi, umplînd-o de fiori, că uita de tot şi de toate.

Asta ţinu cam multişor, fiindcă acum Antek cinstea cu rachiu toată lumea. Ovreiul sărea bucuros şi fiecare litră o însemna pe uşă.

Şi cum tuturor începuse să li se învîrte capul, se apucară să joace, ca să se mai trezească şi, bineînţeles, Antek şi Jagusia jucau în fruntea tuturor.

În clipa aceea, Boryna ieşi din odăiţă : cîteva cumetre supărate se duseseră să-i spună ce se întîmpla ; el se uită prin sală şi într-o clipită pricepu totul ; o furie oarbă îl apucă ; strîngînd din dinţi, îşi încheie nasturii de la scurtă, îşi înfundă căciula pe cap şi îşi croi drum spre ei. Toţi se dădeau la o parte din calea lui ; bătrînul era alb ca varul, iar ochii îi scăpărau sălbatic.

— Acasă ! răcni el, cînd fu aproape ; şi dădu s-o prindă pe Jagusia de mînă, dar Antek, cît ai clipi, se învîrti în loc şi o duse mai departe, cu toate silinţele ei de-a se desprinde din braţele lui.

Atunci Boryna sări, rupse cercul, o smulse pe Jagusia din braţele lui Antek şi, ţinînd-o bine, o scoase din cîrciumă, fără a se mai uita la fecioru-său.

Muzica se opri deodată ; o tăcere grea se lăsă peste toţi ; parcă ar fi rămas înfipţi în pămînt ; nimeni nu rosti un cuvînt ; simţeau că trebuie să se întîmple ceva straşnic ; Antek se repezise în urma lor, şi dîndu-i la o parte ca pe nişte snopi pe cei ce-i stăteau în cale, ieşi din cîrciumă ; dar cum îl răzbi gerul, se rezemă de copacul din faţa cîrciumii şi căzu în zăpadă ; se sculă însă repede şi-i ajunse în clipa cînd coteau pe drumul de pe malul iazului.

— Vezi-ţi de drum şi nu te lega de oameni ! strigă bătrînul, întorcîndu-se spre el.

Jagna fugi în casă, scoţînd un ţipăt, iar Józka îi strecură în mîini bătrînului un ciomag, ţipînd :

— Bate-l pe tîlhar, tată, bate-l !...

— Las-o, dă-i drumul ! mormăi Antek tehui şi se apropie cu pumnii strînşi, gata să lovească.

— Piei din ochii mei, cînd îţi zic, că, pe Dumnezeul meu, te ucid ca pe-un cîine ! zbieră din nou bătrînul, gata de orice.

Antek dădu înapoi fără să vrea, braţele îi căzură moi de-a lungul trupului şi, cuprins de o frică mare, începu să tremure, pe cînd bătrînul intra în casă încet.

Antek nu se mai luă după el ; rămase doborît, fără simţire, cătînd în jur cu ochii rătăciţi. Nu mai era nimeni ; luna strălucea limpede, zăpada scînteia şi o albeaţă mohorîtă plutea pretutindeni. Nu-şi mai amintea ce se întîmplase ; îşi veni în fire abia la crîşmă, unde îl duseră prietenii care-i săriseră în ajutor, crezînd că se bătea cu taică-său.

Petrecerea se spărsese, lumea se împrăştia, era şi tîrziu, şi cîrciuma se goli repede ; pe drumuri doar se mai auzeau chiote, lălăituri ; înăuntru nu mai rămăseseră decît cei din Rzepki, care aveau să doarmă acolo, şi pan Jacek, care le cînta din vioară cîntece de dor şi de jale ; şedeau la masă, proptiţi în coate, oftînd. Antek rămăsese şi el singur într-un ungher ; cum nu mai vorbea şi nu dădea nici un răspuns la întrebări, îl părăsiseră cu toţii. Şedea cătrănit în fumul beţiei lui şi degeaba îi spuse ovreiul că închide cîrciuma şi că trebuie

să plece ; n-auzí, nu înțelese nimic ; se trezi abia cînd auzi glasul Annei, căreia cineva îi spusese că bărbatu-său iar se bătuse cu taică-său.

— Ce vrei ? întrebă el moale.

— Hai acasă, că-i tîrziu ! îl ruga ea, cu lacrimi în ochi.

— Du-te singură, nu merg cu tine ! Du-te, îți zic ! se răsti el furios și, fără să știe de ce, se plecă spre ea și-i aruncă în față : În temniță să zac, cu cătușe la mîini și tot mai slobod aș fi decît cu tine, auzi ? mai slobod !

Anna izbucni într-un plîns amar și plecă.

Și el se ridică îndată, ieși afară și porni încet spre moară.

Era o noapte senină, cu lună ; copacii aruncau umbre lungi, argintate și se lăsase un ger cumplit de trosneau gardurile, și ceva ca un geamăt înnăbușit se ridica din zăpada scînteietoare ; o tăcere de moarte învăluia firea ; satul ațipise, nici un geam nu mai era luminat ; nici cîinii nu mai lătrau, nici moara nu mai huruia, doar cîntecul răgușit al lui Ambrozy se mai auzea, care, după obiceiul lui, cînta prin mijlocul drumului, însă slab de tot, ca-n vis.

Antek se tîra încet, greoi pe lîngă iaz ; din cînd în cînd, se oprea, se uita în jur, năuc, ascultînd speriat ; mereu îi răsunau în urechi vorbele aspre ale părintelui său, mereu îi vedea privirea cruntă, pătrunzîndu-l ca un cuțit, de care se ferea în neștire ; teama îl strîngea de gît, inima îi zvîcnea, părul i se făcea măciucă pe cap. Încet totul i se ștergea din minte : îndîrjirea, iubirea, totul, și nu mai rămînea decît o frică de moarte, o spaimă adîncă și o neputință tristă și dureroasă.

Nu-și dădea seama că o luase spre casă ; ajungînd în dreptul bisericii, un plîns sfîșietor se ridică de sub troița de lîngă poarta cimitirului. Cineva ședea lungit în zăpadă, bocind cu sughițuri. În umbra gardului nu era chip să-l recunoască ; se aplecă, crezînd că e vreun străin, sau vreun om beat. Dar ființa aceea nenorocită era Anna, care cerșea îndurarea Celui-de-sus.

— Hai acasă, că-i frig, hai acasă, Annusia ! o rugă el, și sufletul i se înmuie deodată, în chip ciudat.

Și cum ea nu răspunse, o luă pe sus și o duse acasă.

Nu schimbară o vorbă. Anna plîngea într-una.

VIII

După întîmplarea aceasta, casa lui Boryna arăta ca un mormînt. Nici plînsete, nici strigăte, nici blesteme : o liniște apăsătoare stăruia tot timpul, încărcată de amenințări și de o mînie abia stăpînită.

Toată casa tăcea, învăluită ca într-un zăbranic negru, toți trăiau într-o veșnică spaimă, în așteptarea unui lucru îngrozitor, ca și cum acoperișul ar fi fost gata-gata să se dărîme peste ei dintr-o clipă într-alta.

Intrînd în casă, bătrînul nu-i spuse nici un cuvînt Jagusiei ; nici a doua zi nu-i spuse nimic ; nu i se plînse nici Dominikowei, ca și cum totul ar fi fost ca mai înainte.

Dar toată acea furie zăvorîtă în el îl trînti la pat și multă vreme nu putu să se ridice, căci mereu ametea, simțea junghiuri ascuțite în coastă și-l lua cu fierbințeli.

— O fi vreo umflătură la ficat, îi zise Dominikowa, frecîndu-i coastele cu ulei cald.

El nu răspunse nimic, dar gemu dureros, privind îndărătnic în tavan.

— Nu e din pricina Jagusiei, nu ! începu ea încet, ca să nu s-audă în casă, căci era tare îngrijorată că nu-i spusese nimic despre isprava din ajun.

— Dar dintr-a cui ? mormăi el.

— Cu ce ţi-a greşit ea ? Ai lăsat-o singură şi te-ai dus să bei în odăiţă ; lăutarii cîntau, toţi jucau şi petreceau şi-atunci ce, ai fi vrut să stea singură cuc într-un ungher ? E tînără doar, sănătoasă, şi-i place şi ei să petreacă. A silit-o şi a intrat în joc. Putea să nu intre ? Cînd eşti la crîşmă oricare are dreptul să poftească la joc pe cine-i place ; şi dacă el a ales-o pe ea şi n-a mai vrut s-o lase, tîlharul, a făcut-o aşa, de necaz, da, numai de necaz !

— Freacă bine şi fă să mă scol mai repede din pat ! Nu-mi mai da mie sfaturi ; lasă că ştiu eu cum a fost, n-am nevoie de lămuririle dumitale.

— Dacă eşti aşa de deştept, atunci ar trebui să ştii că o femeie tînără şi sănătoasă are nevoie să petreacă ! Nu-i de lemn, nu-i bătrînă ; s-a măritat cu un om, atunci de-un om are nevoie. nu de-un babalîc cu care să stea şi să numere mătăniile, nu !

— Atunci la ce mi-ai dat-o ? sări el ţîfnos.

— La ce ? Păi cine scheuna după ea ca un cîine, ai ? Ce, eu te-am silit s-o iei ori ea ? Nu ţi-a băgat-o nimeni pe gît ! Putea să se mărite cu oricare altul, cu cei mai avuţi flăcăi din sat, că, slava Domnului, se găseau cu duiumul...

— Se găseau, dar nu ca s-o ia de nevastă...

— Usca-ţi-s-ar limba-n gură, nu ţi-e ruşine să vorbeşti aşa ?

— Vezi, nu-ţi place adevărul — te-a pişcat ca o urzică...

— Astea-s scorneli, nu-i adevărat ! Nimic altceva decît minciuni !

Îşi trase plapuma pînă sub bărbie, se întoarse cu faţa la perete şi nu mai răspunse nimic la toate încercările ei pătimaşe de-a dovedi nevinovăţia fetei ; abia cînd începu să bocească, spuse cu năduf :

— Cînd muierea nu poate să facă nimic cu gura, se pune pe plîns ; crede că aşa-i merge !

Ştia el bine ce spune ! Acum cînd nu se putea ridica din pat, îşi amintea de tot ce se spunea pe seama ei mai înainte ; le cîntărea pe toate în minte, chibzuia, le aduna împreună, şi-o ciudă atît de mare

îl cuprindea și într-atît îl rodea gelozia, că nu mai putea să stea în pat, se sucea, se învîrtea, și de cîte ori se întorcea cu fața spre odaie, bombănea în sinea lui, urmărind-o cu priviri rele, de uliu, pe Jagna... Ea era galbenă, trasă la față, umbla ca o lunatică prin casă și se uita la el cu niște ochi triști de copil nedreptățit, suspinînd atît de dureros încît se înduioșă, inima i se mai îmblînzi, dar asta nu făcu decît să-i zgîndăre și mai mult gelozia.

Așa trecu aproape toată săptămîna ; în casă era cu neputință de stat, cu atît mai mult cu cît ea avea o inimă foarte simțitoare, ca o floricică ce tremură de durere și se ofilește la prima suflare rece, de vînt. Se topea văzînd cu ochii, nu mai avea somn, mîncarea nu-i pria de loc, îi venea greu să lucreze și să stea într-un loc, căci toate îi scăpau din mîini, și frica o gonea, nemiloasă ; și cum putea să fie altfel, cînd bătrînul zăcea mereu, gemînd, și nu-i spunea nici un cuvînt, ci doar o privea cu ochi fioroși. Și privirea aceasta mereu ațintită asupră-i o scotea din răbdări. Se săturase de viață și dorinți o chinuiau, nelămurite, mai ales că nu știa nimic de Antek ; toată săptămîna aceea nu se arătase de loc, cu toate că adeseori, în amurg, cu teama în suflet, căta spre stoguri. Nu îndrăznea însă să întrebe pe nimeni. Se plictisea atît de mult în casă încît făcea ce făcea și se repezea la maică-sa, dar Dominikowa stătea puțin pe-acasă — se ducea mereu pe la bolnavi sau la biserică, iar dacă se întîmpla s-o găsească, se purta aspru cu ea și-i făcea mustrări amare ; cît despre băieți, ei umblau posomorîți, necăjiți ; bătrîna îl bătuse pe Szymek cu mătura, fiindcă la Bobotează băuse la cîrciumă patru zloți întregi. În cele din urmă, se abătea pe la vecine numai ca să treacă ziua, dar nici acolo nu se simțea în voie ; de bună seamă, n-o alungau, dar îi vorbeau printre dinți, se uitau chiorîș la ea și toți îl căinau pe bătrîn, că bolea, văitîndu-se de vremurile rele ce se abătuseră asupra lumii.

Şi Józka îi făcea zile fripte, şi pînă şi Witek nu îndrăznea să-i vorbească de faţă cu stăpînul, astfel încît, curînd, aproape că nu mai avea cu cine vorbi ; singura mîngîiere, singura bucurie pe care o avea era seara, cînd Pietrek cînta încet la vioară, în grajd, bătrînul neîngăduindu-i să cînte în casă.

Şi iarna era din ce în ce mai grea, mai geroasă şi cu viforniţe, şi nu puteai să faci nimic altceva decît să stai şi să stai în casă !

De-abia sîmbătă, bătrînul, cu toate că nu se îndrăvenise încă, se sculă din pat, se îmbrăcă bine, căci gerul tot nu se înmuiase, şi plecă în sat.

Se duse pe la cunoscuţi, prefăcîndu-se că a venit la ei cu o treabă, sau doar aşa, să se mai încălzească, şi stătea bucuros de vorbă chiar şi cu acei pe care mai înainte îi ocolea fără nici un cuvînt, şi pretutindeni începea el primul să vorbească de cele întîmplate la cîrciumă, luînd în glumă toată întîmplarea şi spunînd că băuse peste măsură şi de aceea căzuse la pat.

Oamenii se mirau, îi încuviinţau spusele, clătinau din cap, dar nimeni nu-l credea. Ştiau cît e de mîndru. Cînd îi intra ceva în cap, puteai să-l pici cu ceară că n-ar fi scos un cuvînt ; mai ştiau apoi că întotdeauna căuta să se înalţe cu trufie deasupra tuturor, căci se socotea cel mai bun gospodar din sat şi ţinea mult să nu intre în gura lumii.

Înţelegeau, de asemeni, că voia să le-o ia înainte, ca să alunge zvonurile, care şi dăduseră ocol satului.

Bătrînul Szymon, notarul, chiar îi spusese verde, în faţă, după cum îi era obiceiul :

— Haida-de, scuturi prunii de-i îndoi şi te-alegi cu pumnii goi ! Flecăreala oamenilor e ca focul, nu poţi să-l stingi cu mîinile, lasă-l să se stingă singur ! Adu-ţi aminte ce ţi-am spus înainte de nuntă : un bătrîn cu-o tinerică de s-ar însoţi, n-alungă el pe dracu nici cu agheasmă de s-ar stropi.

Mîniat de vorbele acestea, se întoarse glonţ acasă. Jagusia, crezînd că, dacă se sculase din pat, îi tre-

cuse supărarea şi se va întoarce la viaţa de mai înainte, răsuflă uşurată şi începu să-i vorbească, să i se uite cu grijă în ochi, să fie drăgăstoasă şi să umble veselă, ca mai înainte, dar el îi răspunse atît de aspru c-o îngheţă, şi nici după aceea nu-şi schimbă purtarea ; n-o mîngîia, n-o dezmierda, nu-i mai ghicea gîndurile ca înainte şi nici nu căuta să-i intre în voie, ci se răstea la ea, ca la o slujnică, pentru cea mai mică greşeală şi fără încetare o silea la treabă.

Din ziua aceea, Boryna luă din nou în mîini frînele gospodăriei, supraveghind totul. Zile întregi, după însănătoşire, bătea grîul în hambar cu Pietrek şi nu făcea nici un pas afară din ogradă, iar seara o petrecea în casă, ba reparînd hamurile, ba meşterind fel de fel de scule şi unelte ; pe Jagusia o păzea tot timpul cu străşnicie, încît îi era peste putinţă să scape măcar o singură clipă ; pînă şi rochiile de sărbătoare i le încuiase şi cheia o purta la el.

Cît nu-i fu dat femeii să sufere ! Şi ce viaţă ducea ! De-ar fi fost însă numai atîta, treacă-meargă, dar din te miri ce se răstea la ea, şi-o vorbă bună nu-i ieşea din gură ; se purta cu ea de parcă n-ar fi fost stăpînă, căci numai Joziei îi spunea ce are de făcut şi numai cu ea se sfătuia asupra treburilor gospodăriei, pe care fata nu le pricepea ; Joziei îi cerea să ia seama la toate. Ea parcă nici n-ar fi fost ; torcea toată ziua, umbla de colo-colo buimacă, sau alerga la mamă-sa, să se plîngă şi să se jeluiască, dar bătrîna nu putea să-i ajute cu nimic, căci el îi spusese deschis :

— A fost stăpînă şi făcea tot ce voia, nimic nu-i lipsea, dar n-a ştiut cum să se poarte ; acum las-o să mai stea şi aşa ! Dar îţi spun să-i bagi în cap că eu, cîtă vreme mă ţin pe picioare, o să ştiu să-mi apăr avutul şi n-o să îngădui să-şi bată joc de mine ca de-o păpuşă ! Ţine minte asta !

— Dar, Dumnezeule, n-a făcut nici un rău !

— Dacă ar fi făcut altceva, n-aş fi scos nici o vorbă, dar să-mi umble cu Antek, asta...

— Doar a jucat la crîşmă de faţă cu toţi !

— Da ? Numai la crîşmă ?... Îşi adusese aminte că atunci cînd îi găsise năframa lîngă gard, nu se îndoise o clipă că se văzuse cu Antek.

Nu se dădea bătut, nu credea o vorbă din ce spunea ea ; se ţinu tare şi în cele din urmă zise :

— Nu-s om rău, certăreţ, tot satul ştie ; dar dacă dai în mine cu băţul, eu pun mîna pe par...

— Bate-l pe ăl vinovat, dar nu fi nedrept, că din nedreptate se iscă răzbunarea !

— Cine-şi apără avutul nu asupreşte pe nimeni !

— Dă-ţi seama ce-ar putea să se întîmple !...

— Mă ameninţi ?

— Mi-am spus şi eu părerea, dar văd că prea mult te încrezi în dumneata ! Nu uita ce spune Sfînta Scriptură : „Cel ce ridică sabia, de sabie va pieri !"

— M-am săturat de sfaturile dumitale ; eu judec aşa cum cred şi cum mă taie capul ! se îmbufnă el.

Lucrurile rămaseră neschimbate ; văzîndu-l atît de încăpăţînat, Dominikowa nu mai stărui, închipuindu-şi că totul avea să treacă de la sine şi să se dezlege cum trebuie, dar el nu se îmbună nici o clipă ; era întărîtat, rău, şi-i plăcea chiar să fie aşa, deşi, adesea noaptea, auzind-o pe Jagusia plîngînd, sărea din pat fără să vrea, gata să alerge la ea ; îşi dădea seama însă la timp şi se prefăcea că se uită pe fereastră sau că încearcă uşile, să se încredinţeze dacă sînt bine zăvorite.

Trecură astfel cîteva săptămîni la rînd. Jagna era din ce în ce mai abătută, nu-şi mai găsea loc în lume ; la oameni nu îndrăznea să se uite, îi era ruşine de ei, fiindcă tot satul ştia prea bine ce se petrece acolo, la Boryna.

Casa era din ce în ce mai posomorîtă, toţi umblau tiptil, speriaţi, ca nişte umbre !

Acum e drept că lumea nu prea dădea pe la ei şi fiindcă fiecare îşi avea necazurile lui. Primarul, supărat că Boryna nu voise să-i boteze copilul, nu mai venea nici el ; doar băieţii Dominikowei le mai

călcau pragul din cînd în cînd ; Nastka Golembianka venea cu furca, dar mai mult pentru Józka şi ca să se întîlnească cu Szymek, aşa că prea mare bucurie cînd o vedea n-avea. Uneori mai trecea şi Rocho, dar, văzîndu-i tot mohorîţi, stătea ce stătea şi pleca.

Numai morarul venea în fiecare seară la bătrîn şi stătea multă vreme lîngă el, aţîţîndu-l împotriva Jagusiei şi linguşindu-l ; uneori trecea şi Jagustynka, bucuroasă să mai arunce şi ea paie peste focul gîlcevii. Dominikowa venea şi ea aproape zi de zi, ca să-şi sfătuie fata să se dea bine pe lîngă Boryna, să-l cîştige prin umilinţă.

Degeaba însă, fiindcă Jagusia nu voia să se mai umilească — ea care se simţea atît de jignită de purtarea bătrînului. Jagustynka o întărîtă pînă ce într-o zi îi spuse în şoaptă :

— Jagusia, tare mi-e milă de tine — te plîng ca pe fata mea ! Mult sînge rău îţi mai face cîinele ăsta bătrîn şi tu suferi ca o mieluşea ! Alte femei, ehei, nu se poartă aşa, nu !...

— Dar ce să fac ? întrebă ea, nerăbdătoare să găsească un leac, să scape de chinuri.

— Cu binele nu alungi răul, nu ; numai cu răutatea, fetica mea, cu o răutate şi mai mare. El se uită la tine ca la o slujnică, şi tu taci şi înghiţi. Rochiile am auzit că ţi le-a încuiat şi că te păzeşte pas cu pas, o vorbă bună nu-ţi spune, şi tu ce faci ? Oftezi şi-ţi amărăşti sufletul şi aştepţi îndurarea Celui de sus ! Unde nu pune omul mîna, nici Dumnezeu mila ! Să fiu eu în locul tău, ştii ce-aş face ? I-aş trage o mamă de bătaie Joziei, s-o învăţ minte să mai poruncească în casă, să ştie cine-i stăpîna, ce dracu ! iar bătrînului nu i-aş îngădui nimic, nici cît negru sub unghie ! Dacă vrea război, apoi atunci război să fie, să se sature odată ! Dacă eşti proastă şi laşi bărbatul să-ţi poruncească, curînd-curînd are să înceapă să te şi bată, şi Dumnezeu ştie unde-ai să ajungi ! Dar mai întîi, zise ea coborînd glasul şi vorbindu-i în şoaptă la ureche, alungă-l ca pe viţel de la vacă — nu-l lăsa să se apropie de tine măcar

atîtica, ține-l ca pe-un zăvod la ușă ! Și-ai să vezi cum o să se moaie și-o să se gudure pe lîngă tine...

Jagusia aruncă îndată furca și-și acoperi fața ; se făcuse roșie ca focul.

— Proasto, ce, ți-e rușine ? Nu-i nici un rău în asta ! Toate fac la fel, și-așa or să facă mereu ; ce, crezi că eu am născocit-o ? Toată lumea știe că pe-un bărbat poți să-l duci de nas mai departe decît duci un dulău cu un os, că dulăul tot își mai dă îndată seama că vrei să-l amăgești ! Iar pe-un babalîc mai ușor îl îmbrobodești decît pe-un flăcău, că-i mai lacom și-i vine mai greu să calce prin casele altora. Fă așa cum îți zic și-ai să-mi mulțumești ! Că satul te vorbește, că tu și cu Antek, nu știu ce, lasă-l să vorbească, să nu-ți pese — curată ca neaua să fii și tot mai cade pe tine funingine ! Pesemne că așa-i făcută lumea : cine se lasă, nu poate nici din deget să miște, iar cine nu ia în seamă gura lumii și se ține tare, face ce-i place și nimeni nu poate să zică un cuvînt : toți se lingușesc pe lîngă el, ca niște căței ! Da, pămîntul e al celor puternici, îndrăzneți și îndărătnici ! Parcă pe mine nu m-au vorbit ! M-au bîrfit ca și pe maică-ta — că doar ea se știe că s-a ținut cu Florek...

— Să nu te-atingi de mama !

— Bine, bine, cinstește-ți-o, că te uiți la ea ca la o sfîntă ! Doamne, dacă n-am mai avea cui să ne închinăm !

Îi vorbi astfel multă vreme, învățînd-o ce să facă și, cu binișorul, fără măcar ca Jagna să-i pună vreo întrebare, aduse vorba și despre Antek și-i spuse tot ce-i trecu prin cap. Jagusia o asculta cu scîrbă, dar nu scăpa nici un cuvînt, iar sfaturile pe care i le dăduse bătrîna, și le vîrî adînc în minte. Toată ziua se gîndi la ele, iar seara, cînd Rocho, fierarul și Nastka se găseau de față, îi spuse bătrînului.

— Dă-mi cheile să descui lada, că trebuie să-mi scutur rochiile !

Boryna i le dădu, cam rușinat, fiindcă pe Nastka o și apucase rîsul, dar cînd Jagna isprăvi treaba, întinse mîna după chei.

— În ladă nu ţin decît straiele mele spuse ea înfiptă. Lasă că am eu singură grijă de ele !

Şi din seara aceea în casă coborî iadul ! Bătrînul se ţinea tare, dar nici Jagusia nu se lăsa mai prejos şi dacă-i spunea o vorbă, ea îi arunca în cap o sută, ţipînd şi făcînd o gălăgie de se auzea pînă în uliţă ; dar nici aşa nu-i mergea, atunci începea să facă totul în ciudă, numai să-l scoată din ţîţîni pe bătrîn.

De Józka se lega la fiece pas, şi o trăgea de urechi şi-o pleznea, că fata alerga la taică-su hohotind ; degeaba însă, fiindcă Jagusia dacă nu i se făcea pe plac ridica şi mai tare glasul. Seara se ducea înadins în cealaltă parte a casei, lăsîndu-l singur pe Boryna şi silindu-l pe Pietrek să-i cînte la vioară, cîntînd şi ea din gură fel de fel de cîntece, pînă noaptea tîrziu. Duminica punea pe ea tot ce avea mai frumos şi, fără a-şi mai aştepta bărbatul, pleca singură la biserică, oprindu-se în drum şi intrînd în vorbă cu flăcăii.

Bătrînul era buimăcit de purtarea ei şi spumega de furie ; încerca el să se stăpînească şi făcea tot ce putea, ca să nu se întindă în sat zvonul, dar degeaba ; astfel încît pînă la urmă, ca să aibă puţină pace, trebuia să-i facă tot mai mult pe voie.

— Doamne ! Era ca o mieluşea, ca o oaie supusă şi acum ia uite-o cum mai împunge cu coarnele ! i se plînse el într-o zi Jagustynkăi.

— Traiul ăl bun, măicuţă, de, prea o răsfăţai, răspunse ea oţărîtă, că întotdeauna îi dădea dreptate celui cu care vorbea. Eu atîta-ţi zic : taie-i aripioarele cît nu-i prea tîrziu, că pe urmă nici cu bîta nu-i mai vii de hac.

— Nouă, celor din neamul lui Boryna nu ne stă în obicei una ca asta, răspunse el semeţ.

„Nu v-o fi stînd, dar curînd-curînd o să vă stea !“ îşi şopti ea veninoasă.

Cîteva zile după aceea, pe seară, Ambrozy îl înştiinţă că sfinţia-sa va trece pe la fiecare casă cu zi-ntîiul.

Încă de dimineață se apucară să deretice casa, bătrînul se apucă și el să rînească zăpada de lîngă gard, numai să scape de iadul din casă, de țipetele Jagusiei care o mustruluia pe Józka. Casa fu aerisită, pînzele de păianjen de pe pereți date jos, Jozia presără nisip galben prin cerdac, prin tindă, apoi începură să se îmbrace în grabă ; preotul nu era prea departe, ajunsese cu căldărușa la Balcerek.

Și într-adevăr, scurt timp după aceea, sania părintelui se opri în fața cerdacului ; în stiharu-i îmblănit, urmat de cei doi ministranți, îmbrăcați ca de slujbă, sfinția-sa intră în casă. Recită rugăciunile latinești, stropi cu agheasmă totul în jur și ieși în curte să sfințească vitele, acareturile. Boryna purta castronul cu agheasmă, în timp ce preotul spunea rugăciuni cu glas tare, sfințind totul pe rînd ; ministranții mergeau pe alături, cîntînd și sunînd des din clopoței ; ceilalți veneau în urmă, ca la o procesiune.

După ce isprăvi, părintele intră puțin în casă, se așeză pe-un scaun să se odihnească și, în timp ce Boryna, ajutat de argat, ducea spre sanie/o jumătate de dublă de ovăz și un sfert de mazăre, îi puse pe Witek și pe Józka să spună o rugăciune.

Ei o spuseră atît de frumos încît preotul rămase mirat și întrebă cine-i învățase.

— Kuba m-a învățat, iar catehismul și alfabetul, Rocho, răspunse cu îndrăzneală Witek, iar preotul îl mîngîie pe cap.

Józka se fîstîcise și se îmbujorase toată și, podidind-o plînsul, nu mai putu să scoată un cuvînt. Sfinția-sa le dădu cîte două iconițe și le spuse să asculte de cei mari, să se roage și să se ferească de păcat, că Necuratul te pîndește la tot pasul și te îndeamnă numai la rele. Pe urmă, ridicînd glasul, se uită la Jagusia și isprăvi cu asprime :

— Fiindcă Cel-de-sus vede — vede totul, totul ! Păziți-vă de ziua judecății de apoi, căiți-vă și îndreptați-vă cît mai e vreme !

Copiii izbucniră în lacrimi ; parc-ar fi fost în biserică la predică ; Jagusia simți cum îi îngheață în piept inima și se înroșise pînă în vîrful urechilor pricepînd bine unde bătea preotul ; și cum intră Maciej, ea ieși, cu capul în pămînt, necutezînd să se uite la slujitorul Domnului.

— Aș vrea să vorbesc cu dumneata, Maciej ! zise părintele rămînînd singuri.

Îl pofti să se așeze lîngă el, tuși, îi dete să tragă tabac, își șterse nasul cu batista, care mirosea a tămîie, după cum avea să povestească mai tîrziu Witek, se trase de degete, făcîndu-le să pocnească și începu în șoaptă :

— Oamenii mi-au vorbit despre cele ce s-au întîmplat la cîrciumă !

— Nu-i de mirare, dacă s-a petrecut în văzul lumii ! spuse bătrînul cu obidă.

— Nu mai da pe la cîrciumă și nu-ți mai duce femeia acolo ; v-am spus de atîtea ori, mi-am spart pieptul vorbindu-vă, v-am rugat, dar parcă aș vorbi în pustiu. Acum, poftim răsplata ! Și să-i mulțumiți lui Dumnezeu că n-a fost un păcat mai mare, căci, drept să spun, n-a fost cine știe ce !

— Nu, n-a fost !

Boryna se lumină deodată la față. În cuvintele sfinției-sale credea.

— Am auzit că o pedepsești straşnic pentru fapta ei ! Nu faci bine — amarnic greșește cel ce-și nedreptățește semenul, îți spun eu că greșește !

— Da' de unde... Am vrut și eu să mai strîng niţeluș chinga ! Mă gîndeam că...

— Antek e vinovat, nu ea ! îi tăie iute vorba sfinția-sa. A poftit-o la joc dinadins, să-ți facă în ciudă ; voia de bună seamă să te aţîţe, îți căuta gîlceavă, îl încredință el solemn, pus la cale de Dominikowa, în vorba căreia avea toată încrederea. Da' ce mai aveam să-ți spun ?... Aha !... Mînza umblă slobodă prin grajd ; ar trebui s-o închizi, să n-o izbească armăsarul cu copita ; anul trecut tot așa mi-am pierdut și eu iapa ! Din ce armăsar se trage ?

— Dintr-al morarului...

— Am ghicit eu îndată după culoarea părului şi după pata aia din frunte ! Zdravăn mînz !... Da... şi cu Antek, cum îţi spusei, ar trebui să te împaci numaidecît, că supărarea asta are să-l strice de tot pe băiat...

— Nu eu i-am căutat pricină, aşa că nu eu o să-l rog să se împace cu mine ! răspunse el dîrz.

— Eu nu vă dau decît un sfat, sînt preot şi asta-i datoria mea ; dar voi faceţi cum credeţi. Îţi spun însă că, din vina dumitale, omul se prăpădeşte ; chiar azi am aflat că stă toată ziua în cîrciumă şi pe toţi îi răzvrăteşte. Se ridică împotriva bătrînilor şi cică ar unelti ceva chiar şi împotriva boierului...

— De asta, ce să zic, n-am auzit nimic...

— Cînd în turmă intră o oaie rîioasă, pe toate le molipseşte. Din uneltirile astea cine ştie ce pacoste ar putea să cadă peste tot satul.

Boryna nu voia însă să discute despre asta, aşa că părintele schimbă vorba şi la urmă spuse :

— Trebuie să vă înţelegeţi, dragul meu, trebuie să vă înţelegeţi ! (Trase puţin tabac pe nas şi-şi puse în cap căciula.) Lumea toată se sprijină pe bună înţelegere ; numai prin bună înţelegere şi prin bunăvoinţă din partea voastră, boierul ar putea să cadă la învoială cu voi ; mi-a spus-o chiar el, e-un om tare cumsecade şi-ar vrea să împace lucrurile aşa ca între vecini...

— Ăsta-i lup, nu vecin ! Cu ăştia numai cu parul sau cu securea poţi să stai de vorbă.

Părintele tuşi, i se uită în ochi, dar văzîndu-i privirea rece, neîndurătoare, cenuşie, şi buzele strînse, schimbă iarăşi vorba, frecîndu-şi mîinile încurcat : sfinţiei-sale nu-i plăcea gîlcevile.

— Ei, eu ar cam trebui să mă duc. Aşa, şi-ţi mai spun încă o dată : nu fii prea aspru cu muierea ; e tînără şi ea şi, ca orice muiere, de, are gărgăuni în cap ; poartă-te cu ea cu dreptate şi înţelepciune. Nu lua prea mult în seamă lucrurile astea ; pe unele

fă-te că nu le vezi, pe altele că nu le-auzi ! Numai aşa poţi să te fereşti de necazuri, altfel cine ştie ce mai păţeşti. Pe oamenii împăciuitori, Dumnezeu îi binecuvîntează întotdeauna, ţi-o spun eu, îi binecuvîntează ! Piei, drace ! strigă sfinţia-sa, sărind ca ars, căci barza, stînd neclintită lîngă ladă, îl izbise o dată tare cu pliscul în cizma care strălucea.

— E o barză ! A adus-o Witek astă-toamnă, se rătăcise sărmana de cîrd, că avea o aripă beteagă. Da' i-a lecuit-o, şi acu umblă prin casă şi prinde şoareci mai abitir ca o pisică.

— Nemaiauzit ! Pînă acu n-am mai văzut barză domesticită ! Ce ciudăţenie !

Se aplecă, vru s-o mîngîie, dar barza nu se lăsă atinsă ; îşi suci gîtul şi, pe la spate, îl mai ciupi o dată pe părinte de cizmă.

— Ştiţi ce, îmi place aşa de mult, că sînt gata să v-o cumpăr. O vindeţi ?

— S-o vînd ? Se poate ? O să v-o aducă îndată băiatul la prezbiteriu.

— O să-l trimit pe Walek s-o aducă.

— Nimeni nu poate să puie mîna pe ea, numai de Witek ascultă.

Îl chemară pe băiat şi părintele îi dădu un zlot, spunîndu-i să i-o aducă spre seară, cînd se va întoarce acasă, dar Witek se puse pe plîns şi cum plecă sfinţia-sa, duse barza în grajd unde boci aproape pînă seara, încît bătrînul trebui să-l croiască de cîteva ori cu cureaua spre a-i aminti că trebuie să-i ducă popii pasărea. Copilul n-avu încotro, dar i se rupea inima de jale ; degeaba îl bătea bătrînul, nu mai simţea nimic, umbla năuc, cu ochii umflaţi de plîns, şi cît putea îşi apăra barza, îmbrăţişînd-o, sărutînd-o, vărsînd lacrimi amare...

Pe înserate, cînd părintele se întoarse din sat, Witek acoperi barza în cojocul lui, ca s-o ferească de ger şi, împreună cu Józka — pasărea era grea nu glumă — plîngînd în hohote, o duseră la prezbiter, urmaţi de Lapa, care lătra a pustiu.

Cu cît bătrînul se gîndea mai mult la vorbele părintelui, cu atît mai mult se lumina, se liniștea, și cu încetul, pe nesimțite, își schimba purtarea față de Jagusia.

Totul se întoarse la vechea matcă, dar bucuria de altădată pierise, o dată cu pacea lăuntrică și cu încrederea.

Era întocmai ca și cu o oală spartă, care, deși e legată cu sîrmă și pare întreagă, tot mai curge pe undeva și, oricît ai căuta locul pe unde pică, nu poți să dai de el, chiar de l-ai privi la lumină.

Așa era și cu casa lui Boryna, căci prin această pace, prin găuri nevăzute, se strecura neîncrederea tăinuită, supărările puțin înnăbușite, dar încă vii, și bănuielile ce nu puteau fi înfrînate.

Fiindcă, în ciuda străduințelor sale de-a se stăpîni, bătrînul nu-și putea alunga neîncrederea din suflet și, aproape fără să vrea, își pîndea pas cu pas nevasta ; iar Jagna nu putea să uite nici o clipă acele izbucniri de mînie și vorbele crude pe care i le spusese și fierbea de ciudă, gîndindu-se cum să se răzbune, cum să scape de privirile lui iscoditoare.

Poate că tocmai fiindcă o ținea de scurt și n-avea nici o încredere în ea, îl ura și mai mult și se simțea din ce în ce mai puternic împinsă spre Antek.

Știa acum să potrivească în așa fel lucrurile, ca să se întîlnească cu el lîngă stoguri cît mai des. La asta le ajuta și Witek, care nu mai ținea de loc la stăpînu-său din pricina berzei și se apropiase de Jagna, care-i dădea mîncare bună și grasă și deseori mai căpăta ceva bani și de la Antek. Dar cel mai mult îi ajuta Jagustynka ; știuse să se vîre atît de bine în sufletul Jagnei și să-i cîștige lui Antek încrederea, încît aproape că nu era chip să se întîlnească fără mijlocirea ei. Ea ducea știrile de la unul la altul, ea îl ținea de vorbă pe bătrîn și-i ferea să nu-i prindă ! Și toate astea le făcea numai din răutate, fiindcă ura toată lumea ! Se răzbuna pe alții pentru necazurile ei, căci nu putea s-o sufere nici pe

Jagna, nici pe Antek, dar mai ales pe bătrîn, ca de altfel pe toţi bogătanii din sat, care aveau de toate, iar ea nici măcar un colţişor unde să-şi pună capul, nici un codru de pîine ! Dar îi ura la fel şi pe săraci şi-şi bătea joc de ei.

Era o adevărată talpă a iadului, sau poate şi mai rău, cum spuneau oamenii din sat.

„Ce-or să se mai păruiască, ce-or să se mai bată, ca chiorii !" se gîndea ea adesea, frecîndu-şi mîinile, mulţumită de urzelile ei. Şi fiindcă iarna nu prea era de lucru, umbla prin case cu furca, trăgea cu urechea, aţiţîndu-i pe unii împotriva altora, bătîndu-şi joc deopotrivă de toţi. Nu îndrăzneau să-i închidă în nas uşa, căci se temeau de gura ei, dar mai ales din pricină că, după cît se zicea, avea ochiul rău. Trecea şi pe la Antek, dar mai des se întîlnea cu el cînd se întorcea de la lucru, şi atunci îi aducea veşti de la Jagna.

Cam după vreo două săptămîni după ce fusese preotul la Boryna, îl întîlni pe Antek lîngă lac.

— Ştii, bătrînul te-a vorbit de rău în faţa părintelui !

— Ce-a mai lătrat ? întrebă el nepăsător.

— Că răzvrăteşti oamenii împotriva moşierului, că trebuie să te dea pe mîna jandarmilor, şi cîte şi mai cîte...

— Să îndrăznească ! Pînă m-or lua jandarmii, o să-i dau foc casei, de nici piatră de piatră n-o să-i mai rămîie ! strigă el cu furie.

Ea alergă îndată cu vestea asta la bătrîn. Boryna se gîndi ce se gîndi, apoi zise încet :

— Poate s-o facă, tîlharul, poate... e-n stare !

Şi nu mai spuse nimic, căci nu-i plăcea să se destăinuie unei babe. Dar de îndată ce Rocho sosi în acea seară, îi spuse ce auzise.

— Nu crede tot ce spune Jagustynka. E o femeie rea !

— Poate că n-o fi adevărat, dar s-au mai văzut de-astea. Uite, Pryczek a pus foc la casa lui cum-

natu-său, că l-a nedreptățit la împărțeală ; l-au băgat la închisoare pentru isprava asta, dar a ars casa ? a ars. Așa că și Antek ar putea să facă la fel. I-o fi spus el ceva, n-o fi născocit ea totul.

Dar Rocho, bun la inimă cum era, intră la griji și-l sfătui :

— Împăcați-vă, dă-i ceva pămînt, că doar și el trebuie să trăiască. Se va chivernisi repede și n-o să vă mai certați, n-o să vă mai dușmăniți...

— Nu ! Că nu vreau să rămîn pe drumuri, să umblu cu cerșitu' ! Cît trăiesc, n-am să-i dau nici un petic de pămînt. Că m-a bătut și m-a ponegrit, i-aș mai ierta-o, măcar că-mi vine greu, dar el mai are și altele în gînd...

— A flecărit careva ceva, și dumneata le pui pe toate la inimă !...

— De bună seamă, nu-i adevărat ce se spune... dar dacă s-ar întîmpla să fie... îmi vine să-mi ies din minți și mă trec fiori de gheață doar cînd mă gîndesc că s-ar putea întîmpla să fie...

Strînse din pumni și, gîndindu-se că ar fi putut să fie ceva între ei, încremeni locului. Nu știa nimic, nu mai avea nici o bănuială, era chiar sigur de nevinovăția Jagusiei, dar simți de îndată că în ura pe care i-o purta fecioru-său trebuie să fie ceva mai mult decît supărarea și lăcomia de pămînt, că furia pe care i-o văzuse în ochi trebuie să aibă alt izvor, își dădea bine seama de asta, și-n aceeași clipă simți cum îl cuprinde o mînie rece, răzbunătoare, neîndurătoare. Întorcîndu-se spre Rocho, îi spuse încet :

— Noi amîndoi n-avem loc unul de altul în Lipce, nu !

— Ce-ți mai trece prin cap ? strigă Rocho speriat.

— Să-l ferească Dumnezeu să-mi cadă în gheare, că nu știu ce-i fac...

Rocho încercă să-l liniștească, să-i arate că se înșela, dar în zadar.

— O să-mi dea foc casei, ai să vezi !

Și din clipa aceea nu mai avu pace. În fiecare seară, pe ascuns, făcea de strajă, pîndea pe la col-

ţuri, înconjura casa, acareturile, se uita pe sub streşini, iar noaptea se trezea deseori şi asculta ceasuri întregi ; la cel mai mic zgomot, sărea din pat şi, însoţit de cîine, se ducea să se uite peste tot. O dată văzu pe lîngă stoguri nişte urme pe jumătate astupate ; mai tîrziu văzu alte urme şi lîngă pîrleaz şi se încredinţă tot mai mult că Antek vine noaptea pe furiş şi pîndeşte momentul să-i dea foc ; altceva nu-i trecu încă prin minte.

Cumpără de la morar un cîine foarte rău şi-i făcu culcuş sub poiată ; îl aţîţa mereu, îi da puţin de mîncare, îl zgîndărea, din care pricină noaptea cîinele alerga şi lătra ca un turbat, repezindu-se la oricine, încît mulţi se aleseră cu muşcături şi oamenii începură să se plîngă.

Dar, tot pîndind şi străjuindu-şi avutul zi şi noapte, bătrînul începu să se tragă la faţă şi slăbi aşa de mult încît cureaua începuse să-i alunece pe şolduri ; se înnegrise, trupul i se încovoiase şi abia îşi mai trăgea picioarele. Se uscase ca o scoabă deatîtea griji şi gînduri ascunse şi numai ochii îi ardeau ca de boală în fundul orbitelor.

Şi cum nu lăsa pe nimeni să se apropie de el, căci nu se mai încredea în nimeni, se topea şi mai mult de griji.

Nimeni nu izbutea să afle ce are pe inimă şi ce-l frămîntă.

Văzîndu-l că are grijă mai mult decît trebuie de vite, că şi-a luat un cîine rău, că veghează noaptea, se gîndeau că, pesemne, se teme de lupi, căci se înmulţiseră foarte mult în acea iarnă ; mai în fiecare noapte, haite întregi se apropiau de sat ; adeseori li se auzea urletul şi veneau chiar pînă la hambare, furînd mereu cîte ceva. Afară de asta, ca mai totdeauna înaintea primăverii, se vorbea foarte mult şi de hoţi ; se povestea că unui ţăran din Dembica i se furase o pereche de cai, din Rudka se furase un porc, iar din altă parte, o vacă. Şi nici urmă de hoţi, cum nu rămîne după o piatră aruncată în apă ! De aceea mulţi oameni din Lipce se scărpinau în cap, încercau

încuietorile şi păzeau grajdurile, căci aveau cei mai buni cai din ţinut.

Şi aşa se scurgea timpul, cu un pas uşor şi egal, ca minutarele pe-un cadran : nici un mijloc să-l depăşeşti sau să-l opreşti !

Iarna, tot aspră, deşi vremea era mai schimbătoare ca oricînd ; se lăsau nişte geruri cum rar se întîmplă şi cum nici cei mai bătrîni din sat nu-şi aminteau să mai fi pomenit ; zăpada se aşternea în troiene uriaşe, apoi deodată veneau săptămîni întregi de umezeală, încît şanţurile se umpleau de apă, iar ici şi colo se vedeau înnegrind ogoarele ; apoi se abăteau nişte viforniţe şi nişte viscole, că nu se mai vedea nimic pe lume, iar după ele veneau iar zile liniştite, soarele încălzea aşa de tare încît ulicele se umpleau de copii, uşile se deschideau, inimile tresăltau de bucurie, iar bătrînii se încălzeau pe lîngă zidurile caselor.

Toate mergeau, aşadar, după orînduiala veşnică ; celui care-i era dat să moară, murea ; cui îi era dat să se bucure, se bucura ; cine era sărac, se tînguia, iar cine bolea, se spovedea şi-şi aştepta sfîrşitul. Şi timpul se scurgea după voia lui Dumnezeu, zi după zi, săptămîni după săptămîni, în aşteptarea primăverii sau a ceea ce-i era hărăzit fiecăruia.

Între timp, în fiecare duminică lăutarii cîntau la cîrciumă şi oamenii chefuiau, beau, uneori se certau, alteori se băteau, că pe urmă preotul trebuia să-i dojenească din amvon. Şi cîte şi mai cîte. Klembianka se măritase şi petrecerea ţinuse trei zile ; fusese o nuntă aşa de mare încît se povestea că Klomb a mai împrumutat cincizeci de ruble de la organist, ca să acopere cheltuielile. Notarul îşi logodise şi el fata cu Ploszka. Alţii botezaseră, dar nu prea mulţi. Nu era încă timpul, căci multe femei urmau să nască abia în primăvară.

Cam tot în vremea asta muri şi bătrînul Pryczek, după numai o săptămînă de boală. N-avea, sărmanul, decît şaizeci şi patru de ani ! Tot satul se dusese la înmormîntare, căci feciorii îi pregătiseră un praznic mare...

Uneori se adunau seara undeva la tors şi veneau atîtea fete şi băieţi, se spuneau atîtea glume şi se rîdea cu atîta poftă, încît era o plăcere, mai ales că Mateusz, însănătoşit, era în fruntea tineretului şi spunea cele mai straşnice năzbîtii.

Şi cîte trăncăneli, cîte clevetiri, cîte vorbe răutăcioase, cîte pişcături între vecini şi cîte noutăţi, de se cutremura tot satul !... Uneori se mai întîmpla să treacă vreun cerşetor, care, oprindu-se în sat, stătea cu săptămînile şi aducea veşti de prin lume.

Alteori sosea cîte-o scrisoare de la vreun băiat plecat la cătănie. Să fi văzut ce se mai citea şi răscitea, ce se mai discuta cuvînt cu cuvînt, cum oftau fetele şi cum mai plîngeau mamele ! Asta ajungea pentru multă vreme !

Şi cîte alte lucruri ! Magda se tocmise slujnică la cîrciumă ; cîinele lui Boryna îl muşcase pe băiatul lui Walek, care îl ameninţa pe bătrîn că-l dă în judecată ; vaca lui Jendrzej se înecase cu un cartof, şi Ambrozy trebuise s-o taie ; Grzela împrumutase o sută cincizeci de ruble de la morar şi-şi amanetase pămîntul din luncă ; fierarul îşi cumpărase o pereche de cai şi toată lumea rămăsese mirată şi vorbise despre asta o mulţime ; apoi părintele zăcuse o săptămînă întreagă, încît a trebuit să vie preotul din Tymów, ca să-i ţină locul ; uneori se vorbea despre hoţi, femeile pălăvrăgeau, povestind fel de fel de întîmplări năstruşnice ; adeseori venea vorba despre lupi, căci se spunea că sfîşiaseră o oaie la castel ; se vorbea apoi despre gospodării, despre lume, despre oameni şi despre alte lucruri, că nici nu mai poţi să le ţii minte pe toate, darmite să le înşiri ! Şi mereu se petrecea ceva nou, că-i ajungea satului pentru zile înregi, şi pentru lungile seri de iarnă, mai ales că timp, slavă Domnului, aveau cu toţii berechet !

Tot aşa era şi la Boryna, numai că bătrînul stătea în casă ca o piatră ; nu se ducea la nici o petrecere şi nici femeilor nu le dădea voie să se ducă ; Jagusia nu mai ştia ce să se facă, iar Jozka mormăia toată

ziua de ciudă, căci se plictisea să stea numai în casă ; avea o singură bucurie, că se putea duce cu furca, dar şi asta numai pe la acele case unde se adunau femei în vîrstă.

De aceea serile le petreceau mai mult în casă.

Într-o seară, cam pe la sfîrşitul lui februarie, se adunaseră cîţiva oameni şi stăteau în cealaltă parte a casei, unde Dominikowa ţesea pînză la lumina unei lămpi ; o parte din ei, din pricina frigului prea mare, se strînseseră în jurul vetrei. Jagusia şi Nastka torceau, de le sfîrîiau fusele, mîncarea fierbea. Józka se învîrtea prin casă, iar bătrînul pufăia din lulea, trimiţînd fumul în vatră, şi se gîndea adînc la ceva ; rar dacă scotea o vorbă. Tuturora li se făcuse urît, tăcerea îi apăsa, numai focul trosnea şi din cînd în cînd răzbătea pînă la ei zgomotul făcut de războiul de ţesut al Dominikowei ; un greiere începuse să cînte undeva într-un ungher, încolo nimeni nu scotea o vorbă. Atunci Nastka rupse cea dintîi tăcerea :

— Vă duceţi mîine cu furca la Klomb ?

— Ne-a poftit la ea Marysia azi.

— Şi Rocho a zis că o să vină mîine să ne citească din cărţile lui poveşti cu regi.

— M-aş duce, dar nu ştiu încă... spuse ea şi se uită întrebător la bătrîn.

— Atunci merg şi eu tată... se rugă Józka.

Bătrînul n-apucă să răspundă, căci în cerdac cîinele începu să latre tare şi îndată se ivi în prag, sfios, Jasiek, poreclit Fariseul.

— Închide uşa, blegule, că aici nu-i grajd ! strigă Dominikowa.

— Apropie-te, că nu te mănîncă nimeni ! Ce te uiţi aşa împrejur ? spuse Jagna.

— Pentru că... mi-e frică de barză... să nu fie pitită pe undeva şi să sară la mine să mă ciupească... gîngăvi el, plimbîndu-şi ochii speriaţi primprejur.

— Oho, stăpînul i-a dat barza părintelui, aşa că nu te teme ! mormăi Witek.

— Doamne, nu înţeleg de ce ţineaţi aşa de mult la ea ! Nu le făcea decît rău oamenilor !

— Şezi şi nu mai bodogăni ! îi spuse Nastka, arătîndu-i un loc lîngă ea.

— Aşa ! Şi cui ziceai că i-a făcut rău barza ? Doar nerozilor sau cîinilor străini ! Umbla ca un boier pe moşie, prindea şoareci, se ferea din calea tuturor şi acum au dat-o ! şopti cu părere de rău Witek.

— Taci, taci, lasă c-ai să prinzi tu la primăvară alta, dacă ţi-e atît de milă de berze !

— Nu mă plîng, că şi asta pe care am dus-o părintelui e tot a mea, o să vedeţi, am eu un gînd al meu. Multă vreme n-o să rămîie la el ! Numai să dea primăvara...

Jasiek ţinea morţiş să afle ce gînd avea băiatul, dar Witek îi răspunse :

— Blegule, tu eşti bun numai să prinzi găini ! Cine-i deştept face ce-l taie capul, nu se ia după alţii !

Nastka ţipă la el, luîndu-i apărarea lui Jasiek cu care se purta frumos. Era el un nătărău, rîdea satul de el zicîndu-i tont şi cîte şi mai cîte, dar moştenea singur zece pogoane de pămînt, iar fata se gîndea că Szymek n-avea decît cinci şi cine ştie dacă Dominikowa i-ar fi dat voie să se însoare, aşa că nu-l respingea pe Jasiek, îl punea deoparte pentru mai tîrziu, cînd nu s-ar fi găsit alţi flăcăi s-o ia de nevastă.

El stătea alături de ea şi o privea în ochi, gîndindu-se ce să-i spuie, cînd intră primarul, care se împăcase cu bătrînul, strigînd chiar din prag :

— Ţi-am adus o citaţie. Trebuie să te înfăţişezi la judecată mîine la amiază !

— Pentru vacă să fie ?

— Da, aşa scrie aici, pentru vacă, împotriva celor de la conac.

— Trebuie să plec dis-de-dimineaţă, că pînă la judeţ e drum lung. Witek, ia dă fuga repede la Pietrek şi pregătiţi cele de trebuinţă, iar tu să mergi ca martor ! Bartek a fost înştiinţat ?

— Am fost azi la cancelarie și le-am adus la toți citații. O să vă duceți o grămadă de oameni ! Boierul e vinovat ! Lasă-l să plătească !

— Cum să nu! Coșcogeamite vacă !...

— Să mergem dincolo, că am de vorbit ceva cu dumneata ! șopti primarul.

Trecură dincolo și stătură așa mult de vorbă încît Józka le duse cina acolo.

Primarul îl îndemna, nu pentru întîia oară, să treacă de partea lor, să nu se puie rău cu cei de la conac, să amîie procesul, să aibă răbdare, să nu se întovărășească cu Klomb și cu ceilalți, și așa mai departe. Bătrînul șovăia încă, își făcea socotelile, nu zise nu de-a dreptul, nu se dădu nici de o parte nici de cealaltă ; era supărat că boierul nu-l chemase atunci la sfat, la morar.

Primarul, văzînd că nu poate s-o scoată la capăt cu el, ca să-l momească, îi zise în cele din urmă :

— Cred că ai aflat că eu, morarul și fierarul ne-am învoit cu boierul să ne lase pe noi să cărăm lemnul la joagăr și apoi scîndurile la tîrg.

— De bună seamă c-am aflat ! Doar nu degeaba te înjură oamenii că nu-i lași și pe ei să cîștige un ban !

— Puțin îmi pasă mie de ce zic oamenii. Își bat gura de pomană ! Vreau să-ți spun numai ce-am hotărît noi trei. Ascultă așadar.

Bătrînul îl privi pe sub sprîncene, gîndindu-se la ce-ar mai fi putut să pună la cale.

— Am hotărît să te primim și pe dumneata în tovărășia noastră. Ai să cari tot atîta cît și noi. Sanie ai bună, numai argatul e cam leneș. Dar ai cîștig sigur, se plătește cu metrul cub. Pînă s-or începe treburile la cîmp, poți cîștiga vreo sută de ruble.

— Cînd începeți căratul ? întrebă el după o lungă chibzuință.

— Am putea începe chiar de mîine ! Prin vecinătăți au și început să taie, drumurile-s netede și cît nu începe dezghețul poți să cari o grămadă. Argatul meu se duce joi.

— Să fie-a dracului de treabă ! Dac-aş şti cum iese procesul meu cu vaca...

— Alătură-te de noi şi-o să iasă bine, ţi-o spun eu, primarul...

Bătrînul se gîndi multă vreme, uitîndu-se cu luare-aminte la primar şi însemnînd uneori ceva cu creta pe masă ; se scărpină în cap şi în cele din urmă spuse :

— Bine, mă întovărăşesc cu voi !

— Dacă-i aşa, treci mîine după judecată pe la morar şi-om mai sta de vorbă. Acum trebuie să plec, îmi face sania fierarul.

Ieşi foarte mulţumit, gîndindu-se că izbutise să-l cumpere pe bătrîn, ispitindu-l cu căratul lemnelor, şi-l trăsese de partea sa.

De bună seamă că morarul se putea înţelege cu cei de la curte, căci pămîntul lui nu era înscris în cadastru ca pămînt de ţăran şi nici cu pădurea n-avea nici o legătură ; primarul, de asemeni, era aşezat pe pămîntul care pînă mai deunăzi fusese al bisericii, fierarul la fel, dar el, Boryna, nu ! Îşi aminti că transportul lemnelor şi tăiatul pădurii nu e totuna ; pînă să se ajungă la o împăcare cu moşierul, sau la război, va trece timp... şi ce i se poate întîmpla dacă se uneşte cu ceilalţi ? Să facă pe prostul că ţine cu ei şi să nu dea nimic din ce-i al lui ! Între timp, nu strică să cîştige cîteva zeci de ruble, că şi-aşa trebuie să le dea cailor hrană şi să-şi plătească argatul ! Şi rîse în sinea lui, frecîndu-şi mîinile şi mormăind mulţumit.

„Dobitocii, sînt proşti de dau în gropi ! Îşi închipuie că m-au dus de nas ca pe-un viţel, dobitocii !"

Se întoarse foarte mulţumit în odaia femeilor, dar rămase foarte mirat văzînd că Jagna lipseşte.

— Unde s-a dus Jagusia ?

— S-a dus să dea de mîncare la porci ! zise Nastka.

Începu să povestească ceva vesel, glumi cu Jasiek, apoi cu Dominikowa, dar era tot mai neliniştit de lipsa nevestei, căci zăbovea cam de mult. Nu dădu nimănui a înţelege ce-l frămîntă şi ieşi în

ogradă. Băieţii pregăteau în grajd sania pentru a doua zi — trebuiau să-i pună coviltirul. Se uită la lucrul lor, vorbi cu ei, trecu pe la cai, apoi pe la porci, cercetă şi hambarul... Jagusia nu era nicăieri. Se opri lîngă casă, cam în umbră, şi aşteptă. Era o noapte întunecoasă, vîntul şuiera, vîjîia, nori mari, grei şi negri ca tăciunele călătoreau pe cer şi din cînd în cînd fulguia.

După cîtva timp, se văzu o umbră venind dinspre pîrleaz. Bătrînul sări în calea ei şi şopti furios :

— Unde-ai fost ?

Dar Jagusia, deşi la început se speriase, îi răspunse cu neruşinare :

— Adulmecă, trage cu nasul şi-ai să ghiceşti ! apoi intră în casă.

Înăuntru bătrînul nu mai pomeni nimic despre întîmplarea aceasta, iar cînd se pregăteau de culcare zise cu bunătate şi cu multă blîndeţe, fără a-şi lua ochii de la tînăra lui soţie :

— Vrei să te duci mîine la Klomb ?

— Dacă-mi dai voie, mă duc cu Jozka.

— Dacă ţii să te duci, nu zic nu... Eu plec la tribunal şi casa rămîne singură. Ar fi mai bine să rămîi acasă...

— Şi nu te întorci pînă seara ?...

— Cred că o să viu tîrziu de tot... Afară stă să ningă, drumu-i lung şi n-am să dovedesc... Dacă ţii să te duci la Klomb, eu nu te opresc...

IX

Încă din zorii zilei se simţea că o să vină un viscol. Ziua se arăta înnourată, vremuitoare ; zăpada se cernea măruntă, aspră ca o pul-

bere rîşnită şi un vînt tăios, din ce în ce mai tare, mai şuierător, se înălţa bălăbănindu-se în toate părţile ca un beţiv şi spulberînd furios zăpada.

Pe la amiază, fără să ţină seama de vremea ce se lăsase, Anna şi moş Bylica, împreună cu alte femei, plecaseră la pădure după vreascuri.

Era o vreme cîinoasă ; vîntul gonea bezmetic pe cîmpii, trecea prin sat urlînd, zgîlţîind copacii, stîrnind nori de nea, pe care îi scutura deasupra lumii, ca pe nişte ţoale pline de puzderii albe, şi totul se pierdea într-un hău tulbure, şuierător.

Cum ieşiră din sat, o luară ca un cîrd de gîşte, unul după altul, pe la marginea răzoarelor, spre pădure, ale cărei coame abia se mai zăreau prin viforniţă.

Vîntul se înteţea, se umfla, luîndu-i pe sus, că abia se mai ţineau pe picioare ; păşeau încovoiaţi, dar crivăţul îi biciuia şi smulgînd zăpada uscată, amestecată cu nisip, le-o azvîrlea în faţă, astfel încît de la un timp nu mai putură înainta decît ferindu-şi ochii.

Mergeau tăcuţi, cu răsuflarea tăiată, vîntul le fura vorbele din gură, ducîndu-le aiurea ; icneau din greu, îşi frecau mîinile cu zăpadă, gerul îi răzbea prin straiele sărăcăcioase ; în jurul mormanelor de pietriş, în jurul arborilor se ridicaseră troiene mari ce le opreau înaintarea şi mereu trebuiau să le dea ocol şi drumul se lungea...

Anna păşea în frunte, întorcîndu-se mereu spre taică-său, care, aplecat, cu capul înfăşurat într-o broboadă, îmbrăcat într-un cojoc vechi de-al lui Antek, încins cu un curmei, abia se tîra în coadă. Bătrînul înainta anevoie împotriva vîntului care-l îneca şi din ce în ce mai des se oprea, să-şi tragă sufletul, să-şi şteargă ochii înlăcrimaţi de vînt, apoi iar o pornea repejor, gemînd încet :

— Viu, Hanuś, viu... Nu-ţi fie teamă, nu rămîn !

Sigur că i-ar fi plăcut şi lui să rămîie acasă tolănit pe cuptor ! Dar ce să faci, cînd fata lui, sărmana,

se ducea după lemne, el să cuteze să lenevească ? Şi ce frig al naibii era la ei şi cum mai plîngeau copiii, că de la o vreme nici mîncarea nu mai aveau cu ce s-o gătească — se mulţumeau doar cu o coajă de pîine uscată ! Şi vîntul ăsta rece, care te răzbeşte pînă la os şi te pipăie cu degete de gheaţă !... se gîndea moş Bylica tîrîndu-se în urma lor.

Aşa e cînd te strînge de gît sărăcia, nu poţi să scapi de ea, n-ai cum !

Anna n-avea încotro, strîngea din dinţi şi pleca, se ducea cu sărăcimea după lemne de foc. Doamne, că rău mai ajunsese, dacă trebuia să meargă în rînd cu Filipka, cu Krakalina, cu bătrîna Kobusowa şi Magda Kozlowa, calicii calicilor !

Ofta din greu, cu fălcile încleştate, dar mergea dîrză înainte. Nu era întîia oară cînd bătea drumul ăsta.

— Fie ! şopti ea cu hotărîre, adunîndu-şi toată puterea, toată răbdarea.

Dacă aşa e să fie, are să meargă şi după lemne, are să le care în spinare ; a ajuns în rîndul cerşetorilor, ca Filipka, dar n-o să se plîngă, n-o să se jeluie, n-o să ceară ajutor nimănui. Şi cui i-ar cere ? Că lumea nu-ţi dă nimic, te căinează doar şi ei i s-ar urca sîngele în obraji, dacă ar auzi un cuvînt de milă, ar intra în pămînt de ruşine. Dumnezeu o încearcă, îi pune pe umeri crucea, dar poate că va veni ziua răsplăţii... Fie ! Va răbda, nu se va lăsa să piară împreună cu copiii, nu-şi va cruţa braţele, nu le va cerşi oamenilor milă, n-are să se facă de rîs !

S-a canonit atîta în ultima vreme, că fiece mădular îi tremură, gata parcă să se rupă. Doamne, cîte a mai pătimit !

Şi nu atît din pricina sărăciei, a lipsei, a foamei, că abia avea ce să le dea copiilor să mănînce, nu !... Nu de asta se văieta ea ! Şi nici fiindcă Antek îşi bea banii la cîrciumă cu alţii şi n-are nici o grijă de gospodărie, şi vine acasă încruntat şi rău ca un cîine turbat şi sare la bătaie, cum îndrăzneşte să-i spună un cuvînt — nu ! De astea se întîmplă şi pe la alţii

şi i le-ar fi trecut cu vederea ; ce-i drept, se aflau la ananghie, dar şi asta ar putea să rabde, fiindcă, la urma urmei, toate trec ! Necredinţa lui însă nu poate s-o uite — de aia suferă ea atît !

Nu, asta nu putea să i-o ierte ! Cum ? Are nevastă, copii, şi el uită de toţi de dragul ăleilalte ?... Gîndul ăsta îi strîngea inima ca într-un cleşte înroşit şi o rodea, şi nu-i da pace, perpelind-o, neslăbind-o o clipă.

Aleargă după Jagna, pe ea o iubeşte ; din pricina ei suferă atîta şi pătimeşte...

Parcă un duh rău ar fi mers alături de ea şi i-ar fi şoptit într-una la ureche toate acestea, pomenindu-i toate grozăviile. Şi cum să le dea uitării, cum să scape de ele ? Durerea din suflet, umilinţa, ruşinea, gelozia, răzbunarea — toţi strigoii nenorocirii îşi înfigeau adînc colţii lor ascuţiţi în inima ei, sfîrtecîndu-i-o, de-i venea să ţipe în gura mare şi să se dea cu capul de pereţi !

— Îndură-te, Doamne ! Ajută-mă, Isuse ! scîncea ea, înălţîndu-şi la cer ochii umezi, ale căror lacrimi nu mai secau.

Grăbea pasul, fiindcă în apropierea colinelor din preajma pădurii vîntul sufla cu turbare şi nu mai putea de frig. Cumetrele rămăseseră în urmă, mogîldeţe roşii pierdute în viscol. Pădurea nu era departe ; cînd viforniţa scădea, se vedea răsărind în albeaţa omătului ca un zid întunecat, uriaş, de trunchiuri dese, prin care se deslueau hăuri de umbră cufundate într-o tăcere de gheaţă.

— Haideţi mai repede, ne odihnim în pădure ! ţipa ea nerăbdătoare.

Dar femeile nu se zoreau, ci se opreau mereu, să-şi tragă sufletul, aşezîndu-se pe zăpadă, adăpostindu-şi capetele de vînt, ca un cîrd de potîrnici, şi vorbind încet între ele. La strigătul ei, Filipka mormăi înciudată :

— Anna asta goneşte ca un cîine după ciori şi crede că aşa o să facă cine ştie ce brînză.

— Săraca de ea, unde a ajuns ! şopti miloasă Krakalina.

— Lasă că s-a încălzit destul în casa lui Boryna, s-a îmbuibat cît a vrut şi a dus-o bine ; acu să mai guste şi ea din amarul sărăciei. Alţii rabdă toată viaţa de foame, trag ca boul şi nimeni nu se îndură de ei !

— Pînă mai ieri-alaltăieri nici „bună ziua" nu ne dădea...

— De, aşa e, sătulul nu crede flămîndului...

— Odată i-am cerut şi eu meliţa şi mi-a zis că meliţa e a ei şi n-o dă la nimenea...

— Aşa-i, niciodată nu miluia săracii ; se credea boieroaică şi umbla cu nasul pe sus ca toţi cei din neamul lui Boryna ; păcat de ea, păcat !

— Săraca ! Da' orice ai zice, Antek e un ticălos !

— Da, e un ticălos, nu zic, dar vorba aia, cînd nu vrea căţeaua, nici cîinele nu aleargă după ea. Şi-apoi, ce, parcă nu ştiţi, aşa-s toţi bărbaţii — nişte curvari şi nişte mincinoşi.

— Să mi se fi întîmplat mie una ca asta, i-aş fi sărit în cap Jagnei, de faţă cu toată lumea — i-aş fi arătat eu ! O băteam şi-o jumuleam de m-ar fi ţinut minte toată viaţa !

— Să vedeţi acu ce-o să se întîmple, vai şi amar de ei !

— Aşa-s muierile din neamul lui Paczes. Parcă Dominikowa a fost mai brează ? Aş !...

— Să mergem ! Văd că vîntul s-a mai lăsat, pe seară poate că s-o potoli...

Curînd ajunseră în pădure şi se împrăştiară care încotro fără a se îndepărta însă prea mult, ca să nu se rătăcească una de alta.

Umbra pădurii le învălui deodată, înghiţindu-le cu totul ; ici-colo doar se mai vedea cîte o urmă.

Era o pădure uriaşă, înaltă, de nepătruns ; se întindea brad lîngă brad, nemărginită, atît de falnică, de strînsă şi de ţeapănă, că arborii profilaţi în penumbra bolţilor verzi-sure, păreau nişte coloane

gigantice de aramă coclită ; luciri posomorîte, reci, se desprindeau din zăpada aşternută pe jos, iar sus de tot, printre cioturile ramurilor, ca printre nişte streşini găurite, se zărea cerul tulbure, alburiu.

Viforniţa bîntuia pe sus, pe deasupra arborilor ; uneori se lăsa o tăcere ca în biserică, cînd orga încetează deodată şi cîntările se opresc şi nu se mai aud decît ultimele suspine, tîrşîitul picioarelor, şoapta stinsă a rugăciunilor, sunete înnăbuşite, agonizînd ; pădurea devenea atunci nemişcată, mută, ca şi cum şi-ar fi încordat auzul să prindă vaierul vîntului, ţipătul sălbatic al cîmpiilor covîrşite, ţipăt ce se ridica de undeva din lume şi urca sus de tot, în înălţimi necuprinse, pînă ce în pădure nu se mai auzea decît ca un ciripit jalnic.

Dar pe neaşteptate viforul se năpustea iar asupra pădurii, cu toată puterea, vîrîndu-şi colţii în fiece arbore, strecurîndu-se pe sub coroanele îngheţate, urlînd în prăpăstiile întunecoase şi prin desişuri, zguduind copacii cei mai înalţi, dar în zadar, căci nu izbutea să-i doboare ; obosit de cazna aceasta, se răzgîndea, îndepărtîndu-se, dîndu-şi sufletul cu un ultim scîncet printre tufişurile dese, şi pădurea rămînea neclintită, nici o ramură nu tremura, nici un trunchi nu se legăna şi liniştea era şi mai mare, şi mai adîncă, şi mai înspăimîntătoare ; cînd şi cînd se auzea cîte-un fîlfîit de aripi : cine ştie ce pasăre rătăcită străbătea desişurile întunecate.

Apoi viforniţa se abătea iar, pe neaşteptate, cumplită, puternică, asemeni unui vultur flămînd ce se aruncă asupra prăzii, bătînd atît de tare din aripi, smulgînd vîrfurile, strivind, sfîşiind totul în cale cu un strigăt atît de furios încît pădurea tresărea ca trezită din vis, se scutura din moleşeală, cutremurîndu-se de la un capăt la altul, copacii se legănau, un murmur surd, ameninţător se înălţa de pretutindeni, apoi brusc pădurea se îndrepta, creştea, părea că merge, că se apleacă în altă parte, greoaie şi scotea un răcnet înfiorător, izbind în dreapta, în stînga, asemeni unui uriaş orbit de mînie ; atunci începea

un vacarm de neînchipuit ; un zvon de bătălie umplea pădurea, o spaimă nemărginită cuprindea ființele pitite prin desișuri, iar păsările, înnebunite de groază, fugeau prin zăpadă, printre crengile și vîrfurile rupte.

Apoi iar se lăsau liniști lungi, moarte, în care auzeai limpede niște lovituri grele, îndepărtate.

— Au început să taie pădurea în Valea Lupilor. Auzi cum cad arborii ? șopti bătrînul, ascultînd cu urechea la pămînt zgomotele înnăbușite.

— Nu mai trăncăni, că ne-apucă noaptea !

Pătrunseră într-un desiș tînăr, atît de încîlcit, de înalt, și cu crengi atît de încurcate încît abia își puteau face loc ; o tăcere de moarte îi înconjură. Nici un glas nu pătrundea într-acolo, pînă și lumina abia răzbea prin acoperișul de zăpadă ce atîrna de vîrful arborilor. O pîclă leșioasă umplea adîncurile ; pe pămînt zăpada aproape dispăruse, dar uscăturile, căzute de multă vreme și aproape putrede, se ridicau adeseori în grămezi ce-ți treceau de genunchi ; cîte-un petic de mușchi se vedea înverzind pe alocuri ; ici-colo se zărea cîte-o insuliță galbenă de ciuperci uscate, strînse una într-alta, ca și cum s-ar fi adăpostit de frig.

Anna tăia cu barda crengile mai groase, le mai reteza la capete, să aibă aceeași măsură, și le așeza pe un țol întins ; muncea cu atîta sîrg încît de căldură își lepădase broboada și într-un ceas tăie o grămadă că de-abia ar fi putut-o duce. Moșul strînsese și el o sarcină măricică, pe care-o legă cu o frînghie și începu s-o tîrască încet, căutînd un trunchi de care s-o sprijine, ca s-o salte în spate.

Dădură semnalul de plecare, dar vijelia iar se pornise și nu se mai auzi nimic.

— Hanuș, s-o luăm mai bine pe drumul cu plopi ; e mai ușor decît de-a dreptul pe cîmp.

— Bine, să mergem cum zici, dar ține-te de mine și vezi să nu rămîi în urmă.

O luară îndată la stînga, printre niște stejari bătrîni, însă mergeau greu de tot, zăpada le venea pînă

la genunchi, iar pe alocuri se şi înălţaseră troiene, căci arborii erau prea rari şi desfrunziţi ; din loc în loc, printre ramurile mari, puternice atîrnau bărbi uriaşe de nea ; ici-colo, cîte-un stejar mai tînăr, acoperit de-o coamă de foi ruginite, se apleca la pămînt şuierînd. Vîntul sufla cu toată puterea, spulberînd zăpada, bătrînul obosise, se oprea, dar şi Anna simţea cum o părăsesc puterile şi tot mai des se sprijinea de copaci cu legătura de lemne, căutînd cu ochii speriaţi un drum mai bun.

— N-o să putem trece pe-aici, dincolo de stejari e-o mlaştină ; s-o luăm tot pe cîmp.

Se întoarseră deci în pădurea deasă de brazi, ceva mai adăpostită — zăpada aici era mai mică şi în curînd ieşiră în cîmp — dar îi întîmpină o viforniţă straşnică, că nu mai vedeau nimic înaintea ochilor : nimic, nimic, decît o pîclă ce cobora în vîrtejuri ! Viscolul se arunca mereu asupra pădurii, izbindu-se de ea ca de-un zid, se întorcea apoi în cîmp, dar îşi relua nebiruit asalturile, ridicînd munţi întregi de zăpadă, pe care-i abătea asupra pădurii într-un imens nour alb ; atunci, un geamăt lung străbătea pădurea şi se stîrnea o răzmeriţă, o vînzoleală, cu răbufniri scurte, puternice, că, abia ieşiţi din pădure, bătrînul fu trîntit la pămînt ; ea trebui să-i ajute să se ridice, cu toate că abia se mai putea ţine pe picioare.

Intrară din nou în pădure şi, adăpostindu-se pe după trunchiurile copacilor, se întrebau pe unde s-o ia ; se rătăciseră, nu mai ştiau pe unde s-o apuce.

— Trebuie să fie pe-aici o cărăruie, musai să ne scoată la drumul cu plopi, pe la cruce.

— N-o văd de fel, care să fie ?

El încercă s-o lămurească, căci îi era teamă să pornească în neştire.

— Şi ştii încotro trebuie s-o luăm ?

— Păi, pe mîna stîngă, aşa cred.

Porniră pe la marginea pădurii, feriţi oarecum de viscol.

— Hai mai repede, că ne-apucă noaptea !

— Numai să răsuflu oleacă, şi viu, Hanus, viu îndată...

Găsiră cu mare greutate poteca troienită, dar viscolul, venind dinspre cîmpie, bîntuia mereu, biciuindu-le obrajii. În zadar se adăposteau pe după copaci, sau se tupilau ca nişte iepuri pe sub tufişuri ; peste tot sufla vîntul, şi frigul îi pătrundea pînă la oase ; şi-apoi le era teamă să mai intre în pădure, căci arborii scîrţîiau sinistru şi toată pădurea se legăna, măturînd pămîntul cu ramurile, lovindu-i peste faţă şi uneori cîte-un brad se frîngea cu un zgomot înspăimîntător, încît întreaga pădure părea că se prăvale, zdrobită.

Mergeau cît puteau de repede, ca să iasă odată la drum şi să ajungă acasă înainte de-a se lăsa noaptea, care putea să cadă dintr-o clipă în alta, căci începuse să se întunece, şi peste zăpada troienită se furişau mereu umbre oarbe, ca o ceaţă ce se tîrăşte deasupra pămîntului.

Ajunseră, în sfîrşit, la drum şi se lăsară să cadă, morţi de oboseală, lîngă troiţă.

Troiţa, aşezată la marginea pădurii, chiar lîngă drum, era ocrotită de patru mesteceni enormi, îmbrăcaţi în straie albe, cu ramurile atîrnîndu-le ca nişte plete. Pe-o cruce neagră se vedea răstignit Isus Hristos, tăiat dintr-o bucată de tablă şi vopsit în culori ţipătoare, de părea viu ; vîntul îl smulsese pesemne din cuie, căci nu se mai ţinea de lemn decît cu o mînă şi se izbea de cruce, scoţînd un sunet atît de jalnic de parcă ar fi cerut milă şi ajutor. Zgîlţîiţi de furtună, mestecenii îl învăluiau mereu în crengile lor, clătinîndu-se înfioraţi, aplecîndu-se, vîrtejurile îl biciuiau cu pulberi de omăt, înecîndu-l într-o pîclă deasă, prin care i se vedea tremurînd trupul vînăt şi, uneori, prin zdrenţele ceţii, chipul Mîntuitorului răsărea palid, însîngerat, cutremurîndu-ţi inima.

Bătrînul îl privi cu spaimă, îşi făcu semnul crucii, dar nu îndrăzni să spună nimic. Anna şedea aspră, încruntată, nedesluşită ca noaptea ce se aşternea

peste lume, furişindu-se peste răbufnirile vîntului, prin vîrtejul zăpezilor.

Nu mai vedea, nu mai auzea nimic ; şedea mută la picioarele troiţei, stăpînită de unul şi acelaşi gînd : necredinţa lui Antek. O vijelie se pornea în ea, scoţînd gemete, ca trupul lui Isus pe cruce, o vijelie de lacrimi îngheţate, dar arzătoare, de glasuri vii, mistuite în focul durerii.

— Nu-i e ruşine şi nu-i e frică de Dumnezeu ? E ca şi cum s-ar culca cu maică-sa ! Dumnezeule mare, apără-ne !...

Groaza o cuprinse ca un uragan ; se cutremură de spaimă, apoi o ură sălbatică începu să clocotească în ea, ca un codru bătut de furtună, care, încovoiat, se înalţă mînios, ţinînd piept stihiei.

— Mai repede... hai, mai repede ! ţipă ea, ridicîndu-şi legătura şi, îndoită sub povară, ieşi la drum, fără să se uite la bătrîn, căci o furie neîmpăcată îi dădea ghes să meargă înainte.

— Am să-ţi arăt eu ţie ! Ai să-mi plăteşti tu pentru toate astea ! răcni ea cu o voce sălbatică, asemeni plopilor despuiaţi, ce urlau înfruntînd vijelia.

„Am ajuns la capătul răbdărilor ! Pînă şi o piatră crapă, cînd o sfredeleşte un vierme ca ăsta ! Dacă Antek vrea, n-are decît să-şi piardă sufletul şi să stea să bea în crîşmă ; dar ea nu-i va ierta niciodată ocara şi are să i-o plătească cu vîrf şi îndesat. De-ar fi să-i putrezească oasele în închisoare şi tot nu s-ar lăsa. Ar însemna că nu mai e nici o dreptate pe lumea asta, dacă una ca ea poate să se plimbe în linişte pe-acest sfînt pămînt !..." se gîndea ea tot timpul, dar ura începu să i se stingă cu încetul, să pălească aidoma unei flori atinse de ger, căci nu mai avea puteri, povara din spinare o strivea, nodurile crengilor i se înfigeau în spate, cu toate că-şi pusese bundiţa şi broboada ca să nu le simtă, şi-i intrau în carne vie ; umerii o dureau grozav şi nodul legăturii i se înfigea în gîtlej, sugrumînd-o, şi înainta tot mai încet şi mai greoi.

Drumul era troienit şi deschis ca-n palmă în bătaia vîntului ; de o parte şi de alta, plopii abia se mai zăreau prin viforniţă ; se întindeau legănîndu-se într-un şir nesfîrşit, urlînd disperaţi, zbătîndu-se ca nişte păsări prinse în laţuri, bătînd zadarnic din aripi. Viscolul părea că-şi mai pierduse tăria ; pe sus se liniştise, în schimb pe şesuri, prin depărtările tulburi, abia deslușite, vîntul bătea mereu, urla tot mai sălbatic şi mii de vîrtejuri se porniseră deodată într-un joc drăcesc, mii de trîmbe se desprindeau de pămînt, răsucindu-se, crescînd, sfîrîind ca nişte fusuri gigantice ; mii de nămeţi, ca stoguri răvăşite, goneau pe cîmp, încolăcindu-se, creşteau văzînd cu ochii, urcau, urcau pînă la cer, acoperind întreaga lume, pocnind şi şuierînd. Lumea întreagă părea un ceaun învăluit în aburi, care dă în clocot. Şi de pretutindeni, o dată cu noaptea, se înălţau mii de voci, vuind prin văzduh şi tunînd ; alteori se auzeau nişte plesnete ca de bici, cîntece neînţelese tremurau deasupra pămîntului, pădurea hăuia ca o orgă în timpul slujbei, ţipete jalnice, prelungi spintecau aerul, ca nişte chemări de păsări pierdute, toată firea urla, întrerupîndu-se cînd şi cînd, scîncind, şopocăind, iar plopii, cu şuierul lor ascuţit, uscat, legănîndu-se în pulberea tulbure, alburie, cu braţele întinse spre cer, păreau nişte momîi înfricoşătoare.

Nu mai vedeau nici la doi paşi. Anna mergea bîjbîind de la un plop la altul, oprindu-se des şi ascultînd cu spaimă larma aceea cumplită de glasuri.

La rădăcina unui plop văzu pitulîndu-se un iepuraş, care, zărind-o, o zbughi în viforniţa ce-l prinse îndată în ghearele ei, făcîndu-l să ţipe de durere. Se uită după el cu milă ; abia se mai putea mişca, se încovoia din ce în ce mai mult la pămînt, iar uneori i se părea că duce în spate nu o sarcină de lemne, ci iarna, omătul, viscolul, lumea întreagă, şi că întotdeauna mersese aşa, istovită, abia tîrîndu-se de oboseală, cu sufletul întristat de moarte, şi că mereu va merge aşa, pînă în vecii vecilor. Timpul se lungea, drumul nu mai avea nici el sfîrşit, povara din spate

o apăsa și tot mai des se oprea lîngă trunchiul cîte unui copac, să mai răsufle, pe jumătate leșinată ; își răcorea cu zăpadă fața aprinsă, își freca ochii, încercînd să-și vină în fire, dar puterile o părăseau și, cu fiece pas, parcă se afunda tot mai adînc în prăpastia îngrozitoare a stihiilor. Plîngea într-una jalnic, lacrimi amare îi curgeau în neștire din ochi, țîșnind din străfundul celor mai negre amărăciuni, din tristețea nemărginită a celui ce moare, strigînd fără ajutor ; iar uneori, mai rar, căci uitase de toate, se ruga, șoptindu-și rugăciunea cu o voce scîncită, murmurînd frînturi de cuvinte, ca o pasăre înghețată care mai dă din aripi din cînd în cînd și, nemaiavînd putere, se așază, tupilîndu-se la pămînt, piuind cuprinsă din ce în ce mai mult de amorțeală !

Se cutremură deodată, sărind speriată în lături. I se păruse că aude niște plînsete, niște țipete de copii — parcă ar fi fost glasul lui Pietrus !...

Și porni iarăși cu toată hotărîrea, înotînd prin nămeți, mînată de grija pentru copii, ce se ridicase în ea deodată, alungînd-o din urmă ca un bici, și nu mai simțea nici oboseala, nici frigul.

Vîntul îi aduse în urechi zgomote nelămurite, zornăit de lanțuri și zvon de glasuri omenești ; se opri, își încordă auzul, dar nu desluși nici un cuvînt ; totuși cineva venea în urma ei, era tot mai aproape, pînă ce prin ninsoare se arătară capetele unor cai.

— Caii tatii ! șopti ea, zărind pata albă a mînzei, și porni înainte.

Nu se înșelase. Boryna tocmai se întorcea de la judecată, cu Witek și cu Ambrozy ; mergeau la pas, caii abia își mișcau picioarele prin troiene, iar pe unde drumul era mai greu trebuiau să se dea jos și să-i ducă de căpăstru. Se vedea că erau băuți bine ; vorbeau rîzînd tare, iar Ambrozy glumea după obiceiul lui, fără să-i pese de viscol.

Anna se feri din drum, trăgîndu-și și mai mult pe ochi broboada ; cu toate acestea, bătrînul o recunoscuse și dete bice cailor, să treacă mai repede. Iepele o luară din loc, și numaidecît se înzăpeziră

iarăşi ; atunci bătrînul îşi privi nora şi cînd femeia ieşi din viscol şi ajunse în dreptul saniei, îi spuse :

— Aruncă lemnele în sanie şi suie ; te duc pînacasă !

Era atît de obişnuită cu poruncile lui socru-său încît îl ascultă pe loc, fără zăbavă.

— Pe Bylica l-a luat Bartek. Stătea sub un copac şi plîngea. Vin după noi.

Anna nu răspunse ; privea amărîtă vălmăşagul viforniţei, aplecată înainte, tremurînd de oboseală, cu gîndurile aiurea, iar bătrînul se uita la ea lung, cu multă luare-aminte. Slăbise atît de mult că te apuca mila privind-o, privindu-i faţa trasă, îngheţată, vînătă, avea ochii umflaţi de plîns, gura strînsă de durere, tremura toată de atîta istov şi frig şi în zadar se acoperea cu broboada ruptă.

— Ar trebui să te păzeşti. Aşa cum arăţi, nu-i greu să cazi la pat...

— Dar cine să-mi facă treburile ? şopti ea încet.

— Să te duci la pădure pe-o vreme ca asta !...

— Isprăvisem lemnele şi nu mai aveam cu ce fierbe mîncarea.

— Copiii sînt sănătoşi ?

— Pietruś a zăcut cîteva săptămîni, dar acu e aşa de sănătos c-ar mînca de două ori mai mult ca înainte, răspunse ea repede, trezindu-se din amorţire.

Trase broboada de pe faţă şi începu să-l privească drept în ochi, fără teama şi supunerea oarbă dinainte ; bătrînul îi vorbea mereu, o întreba de una, de alta, mirîndu-se tare mult de schimbarea ei, căci nu mai era ca altădată. O linişte ciudată, rece se desprindea din fiinţa ei şi o putere stăpînită, de nebiruit, i se citea pe buzele strînse. Nu se mai temea de el ca odinioară, vorbea de la egal la egal, ca şi cum ar fi vorbit cu un străin, despre felurite lucruri, fără să se plîngă de nimic. Răspundea de-a dreptul, pe şleau, cu o voce ciudat de aspră, trădînd suferinţi nemăsurate, încremenită parcă în ghemul gloduros al unor dureri înnăbuşite şi doar în ochii

ei albaştri, plînşi, ardea viu para sufletului ei adînc simţitor.

— Văd că te-ai schimbat mult...

— Omul în sărăcie se schimbă mai iute decît fierul pe nicovală.

El se minună de răspuns şi, neştiind ce să mai spună, se întoarse spre Ambrozy, vorbind despre procesul cu curtea, pe care, împotriva încredinţărilor primarului, îl pierduse, ba încă mai trebuise să plătească pe deasupra şi cheltuielile.

— Lasă că-mi iau eu singur înapoi ce-am pierdut... zise el liniştit.

— O să fie cam greu, ăi de la curte îs lungi de mînă şi ajung peste tot.

— Am eu leac şi pentru asta. Leacuri se găsesc pentru toate, numai răbdare să ai şi să aştepţi să vie vremea.

— Ai dreptate, Maciej. Brrr ! Da' ce ger s-a lăsat ! Ce-ar fi să mergem la crîşmă să ne mai încălzim puţin ?

— Să mergem, nu zic nu, dacă tot e acru, apăi să fie ca oţetul. Dar atîta îţi spun, bate fierul cît e cald ; dacă vrei să te alegi cu ceva, trebuie să-ţi călești soarta la rece şi să ştii să aştepţi cu răbdare.

În sfîrşit, ajunseră în sat ; se făcuse întuneric şi viforniţa se mai liniştise ; vîntul mai spulbera zăpada pe drum, că nu puteai să recunoşti casele, dar, încet-încet, totul se potolea.

În dreptul potecii ce ducea spre casa Annei, bătrînul opri caii, iar cînd noră-sa coborî, îi ajută să-şi ia sarcina de lemne în spate, apoi îi şopti numai ei :

— Vino o dată pe la mine ! Chiar mîine ! Ţi-o fi greu, nu zic, ticălosul cela bea totul şi tu mori de foame împreună cu copiii.

— Ne-ai alungat... cum aş mai îndrăzni să viu ?...

— Proastă ce eşti ! Asta-i altă treabă, nu te priveşte pe tine. Vino cînd îţi spun, s-o mai găsi ceva şi pentru voi.

Ea îi sărută mîna şi plecă fără să scoată o vorbă ; atîta o înduioşaseră cuvintele lui încît îi pierise şi glasul.

— Ai să vii ? o mai întrebă el din urmă, ciudat de blînd şi de cald.

— Am să viu. Domnul să te aibă în pază ! Dacă zici, am să viu...

Bătrînul struni caii şi cîrmi îndată spre cîrciumă, iar Anna, fără să-l mai aştepte pe taică-său, care tocmai cobora din sania lui Bartek, alergă spre casă.

În casă era întuneric şi frig, mai frig decît afară ; copiii dormeau înveliţi în cojoace, sub plapumă. Se apucă la iuţeală să pregătească cina, să deretice prin casă, gîndidu-se mereu la întîlnirea ei ciudată cu Boryna.

— Nu, chiar de-ar fi să crăpi, n-am să-ţi calc pragul ! Mi-ar arăta el, Antek ! strigă ea înfuriată, apoi, liniştindu-se puţin cîte puţin, simţi cum o apucă ciuda, o ciudă cumplită împotriva bărbatului ei.

Căci din pricina cui suferise ea atîta, dacă nu din a lui ?

Ce-i drept, bătrînul a trecut pămîntul pe numele scroafei ăleia şi i-a alungat, dar şi Antek e vinovat ; el a sărit întîi la bătrîn, totdeauna se certa cu el ; de-aia s-a înfuriat... Avea dreptate, oricine ar fi făcut la fel, pămîntul e al lui şi al copiilor, dar atîta timp cît trăieşte e treaba lui să-l împartă sau nu. Şi cît de blajin i-a spus : „Vino !“ A întrebat-o de copii, de toate ! Sigur că nici pe jumătate n-ar fi suferit, n-ar fi înghiţit atîta, dacă Antek nu s-ar fi înhăitat cu căţeaua aia. Nu, bătrînul nu-i vinovat, nu !

Se gîndea în fel şi chip, căutînd îndreptăţiri, şi ura faţă de bătrîn o părăsea cu încetul.

Intră şi Bylica, dar era aşa de îngheţat şi de ostenit, că trebui să stea mai mult de-un ceas înaintea vetrei, să-şi mai vină în fire, apoi începu să povestească cum obosise şi cum era să degere sub copac : dacă n-ar fi fost Boryna, acolo ar fi rămas.

— M-a văzut şi a vrut să mă ia în sanie, dar cînd i-am spus că tu eşti înaintea mea, m-a lăsat pe seama lui Bartek, iar el a dat bici cailor ca să te-ajungă...

— Așa a fost ? Mie nu mi-a spus nimic...

— E aspru numai așa, de ochii lumii, ca să nu se dea pe față.

După ce copiii mîncară pe săturate, și înveliți în plapumă, ațipiră din nou, Anna se așeză la foc, să-i toarcă dăscăliței lîna ; bătrînul se încălzea mereu, căutînd cu sfială la ea și tușind ; în cele din urmă, luîndu-și inima în dinți, spuse cu teamă :

— Împacă-te cu el, nu te uita la Antek ! Gîndește-te mai întîi la tine și la copii !

— E ușor de zis.

— El cel dîntîi a venit la tine și ți-a vorbit cu blîndețe ; a dat uitării totul. La el în casă e un iad... azi-mîine are s-o alunge pe Jagna și-o să rămîie singur... Józka n-are să poată duce singură gospodăria. El încă nu-i bătrîn ; dar nici nu poate să le facă pe toate... e bine să-i intri în voie... Așa că n-ar fi rău să încerci... nu se știe ce se poate întîmpla... Ți-ar prinde bine... poate te-ar chema înapoi... că sărăcia asta n-ai s-o poți îndura, nu...

Auzind vorbele acestea, Anna își lăsă fusul, își rezemă capul de furcă și chibzui adînc la soarta ei, cîntărind în minte ce-i spusese taică-său.

Bătrînul își pregăti patul și întrebă cu un glas scăzut :

— A vorbit pe drum cu tine ?

Ea îi povesti totul cum fusese.

— Atunci du-te, fată, chiar mîine, dacă ți-a spus așa... du-te... Gîndește-te la tine și la copiii tăi... ține-te de bătrîn... agață-te de el... fă-i pe voie... mielul blînd suge la două oi... cu răul n-ajungi la nimic... Antek o să se întoarcă la tine... acum l-a apucat strechea... nu mai e în mințile lui, dar are să-și dea el repede seama și o să se trezească... Dumnezeu o să aibă grijă de tine, să te scoată din sărăcie... n-asculta de nimeni, du-te la el...

Se strădui astfel multă vreme s-o convingă, s-o hotărască, dar neputînd scoate de la ea nici un răspuns, tăcu supărat și, pregătindu-și patul, se culcă încetișor, în timp ce Anna torcea mai departe, gîndindu-se la sfaturile lui.

Uneori arunca o privire pe fereastră, să vadă dacă Antek nu se întoarce, dar în zadar.

Se puse din nou pe lucru, însă în ziua aceea n-avea spor ; firul i se rupea, fusul îi aluneca printre degete, căci se gîndea tot mai mult la cuvintele lui Boryna.

— Poate că aşa o să se întîmple !... Poate că o să vină o vreme cînd o s-o cheme la el...

Şi, încetul cu încetul, se trezea în ea dorinţa, tulbure încă, plină de îndoieli, de-a se împăca cu bătrînul, de-a se întoarce la el.

— Ne luptăm trei cu sărăcia, şi în curînd o să fim patru ! Oi mai răzbi oare atunci ?

Pe Antek nu-l mai punea la socoteală, nu se mai gîndea la el în clipa asta ; nu se vedea decît pe ea şi pe copii şi se simţea în stare să hotărască totul, singură, în numele celorlalţi. Căci pe cine să se bizuie ? Cine s-o ajute ? Poate numai Dumnzeu, sau Boryna !...

Începu să viseze : numai de s-ar vedea înapoi, acasă, să prindă iar pămînt sub picioare ! S-ar agăţa de casă cu toată puterea, s-ar ţine de ea cu unghiile, să nu mai poată nimeni s-o scoată de-acolo. Nădejdea creştea în ea o dată cu întoarcerea puterilor, se simţea tare, neînduplecată, plină de curaj ; un rîu de foc îi curgea prin vine, ochii îi scînteiau... În clipa aceea parcă ar fi fost acolo la Boryna, ţinînd în mînă frînele gospodăriei — stăpînă pe toţi şi pe toate...

Multă vreme, poate pînă la miezul nopţii, se gîndi ea astfel, şi în cele din urmă se hotărî ca a doua zi chiar, aşa cum îi spusese, să-şi ia plozii şi să se ducă la bătrîn, orice ar fi zis Antek. Chiar de-ar chinui-o, nu-l va asculta şi se va duce, nu va lăsa sa-i scape prilejul acesta. Simţi în ea o putere de neînvins ; era în stare să se lupte cu toată lumea ; nu mai stătea la îndoială, nu se mai temea de nimic !

Se mai uită o dată afară. Vîntul stătuse de-a binelea, totul se liniştise, noaptea era întunecoasă, zăpezile abia se mai vedeau ; pe cer treceau nori uriaşi, revărsîndu-se în noaptea adîncă asemeni unor ape

învolburate ; dinspre păduri, din întunecimile nepătrunse, veneau sunete înfundate.

Stinse lampa, apoi, şoptindu-şi rugăciunea, începu să se dezbrace...

Deodată, un zgomot îndepărtat, înnăbuşit rupse tăcerea. Zgomotul creştea, se auzea tot mai desluşit, iar, o dată cu el, o lumină purpurie însîngeră fereastra.

Ieşi speriată în faţa casei.

Ardea ceva în mijlocul satului ; se vedeau într-acolo izbucnind trîmbe de fum, flăcări şi scîntei.

Clopotul începu să bată cu putere, ţipetele se înmulţeau.

— Foc ! Sculaţi ! Foc ! strigă ea înspre partea casei unde locuia Stach.

Se îmbrăcă repede, ieşi în uliţă şi se izbi de Antek, care venea în fugă dinspre sat.

— La cine arde ?

— Habar n-am — du-te-n casă !

— Te pomeneşti că la tata, că el stă în mijlocul satului ! murmură ea, cuprinsă de-o spaimă de moarte.

— Întoarce-te, muiere, cînd îţi zic ! răcni el, tîrînd-o cu sila în casă.

Era însîngerat, fără căciulă, cojocul îl avea rupt, faţa înnegrită, şi flăcări sălbatice îi pîlpîiau în ochi.

X

În aceeaşi zi, pe înserat, isprăvindu-şi treburile, oamenii se duseră la clacă, la Klomb.

Klembova poftise mai ales femei bătrîne, neamuri sau cumetre. Veniseră la timp, una după alta, nici

prea devreme, nici prea tîrziu, fiecare ţinînd să mai schimbe o vorbă şi să mai audă veşti.

Cea dintîi, precum avea obiceiul, veni Wachnikowa, cu un val de lînă în şorţ şi cu o grămadă de fuse sub braţ ; veni apoi Golembowa, mama lui Mateusz, zbîrcită, schimonosită la chip, de parc-ar fi băut oţet ; era legată la falcă, se tînguia într-una şi nimic nu-i pria ; după ea, ca o cloşcă zbîrlită, gălăgioasă, apăru Walentowa, iar după ea, Sikorzyna, o muiere sfrijită ca o scoabă şi rea de gură, afurisită ; apoi intră Ploszkowa, cu burta ei cît un poloboc, roşie la faţă, buhăită, împopoţonată, înfiptă şi a naibii de ascuţită la limbă, de n-o răbda nimeni ; îndată după ea, intră încet, furişîndu-se ca o pisică, Balcerkowa, o muiere uscată, mică, posacă, ofilită, dar tare arţăgoasă — se judecase cu jumătate din sat şi nu era lună să nu se înfăţişeze la tribunal cu o pricină ; în urma lor veni, fudulă, deşi nu fusese poftită — Kobusowa, nevasta lui Wojtek, cîrcotaşă şi guralivă de se ferea lumea de ea ca de foc. Mai veni apoi, gîfîind înfierbîntată, nevasta lui Grzela gură-strîmbă, o beţivană şi o bîrfitoare fără pereche, apoi şi bătrîna Sochowa, cuscra lui Klomb, o femeie potolită, bisericoasă ca Dominikowa ; mai veniră şi altele, una şi una, toate ca un cîrd de gîşte, de nu le puteai deosebi decît după straie ; întreg acest sobor de cumetre se adună aşadar la clacă, cu lucrul lor : care cu torsul lînii ori cînepii, care cu valuri de pînză de in, de cusut, care cu fulgi de gîscă, de scărmănat, nu cumva să se spună că se strînseseră acolo degeaba, la taclale.

Se aşezară roată în mijlocul casei, sub lampa din tavan, ca nişte găini în coteţ : ciolănoase, voinice, toate cam de-o vîrstă, trecute, veştejite, uscate...

Klembova le primea bucuroasă pe rînd şi le răspundea la bineţe cu glasul ei stins ; bolnavă de piept, vorbea răguşit, înecîndu-se într-una ; Klomb, în schimb, vesel cum era şi isteţ, trăind în pace cu toată lumea, glumea cu ele şi le întindea scaune, laviţe, să se aşeze.

Ceva mai tîrziu sosi şi Jagna, cu Józka şi Nastka, apoi încă vreo cîteva fete ; după aceea începură a sosi şi flăcăii.

Se strînseseră destui căci serile erau lungi şi nu prea mai aveau treburi pe acasă. Şi iarna era grea, zilele posomorîte, şi li se ura să se culce o dată cu găinile — şi-aşa dormeau pînă ziua-n amiaza mare de-i dureau coastele de-atîta zăcut.

Se aşezară cum putură, care pe scaune, care pe lăzi ; flăcăilor gazdele le aduseră buturugi de pe afară, dar loc tot mai era, casa fiind mare, încăpătoare, deşi niţel cam joasă. Era o casă bătrînească, zidită de străbunicul lui Klomb ; să tot fi avut vreo sută şi vreo cincizeci de ani, bătuţi pe muchie, şi de atîta amar de vreme se povîrnise, se cocoşase ca un moş, atingînd gardurile cu streşinile, de trebuiseră s-o sprijine cu proptele, să nu se surpe de tot.

Zarva creştea, fusurile sfîrîiau lovind podeaua, ici-colo se vedea cîte o vîrtelniţă, dar nu prea multe, neavînd încă prea multă încredere în drăcovenia aceea — mai la îndemînă le venea să toarcă precum apucaseră din moşi-strămoşi, cu furca.

Cei patru feciori ai lui Klomb, înalţi, zdraveni ca nişte brazi şi cărora abia le dăduse mustaţa, împleteau frînghii de paie ; ceilalţi flăcăi se împrăştiaseră prin unghere, fumînd, rîzînd, glumind cu fetele, de răsuna casa de chicoteli ; în vreme ce cumetrele din cînd în cînd mai aruncau şi ele cîte-o vorbă, să facă haz lumea, să se veselească...

În cele din urmă sosi şi multaşteptatul Rocho, şi numaidecît după el, şi Mateusz.

— Mai bate vîntul ? întrebă careva.

— S-a lăsat de tot, se schimbă vremea.

— Nu-ş' ce vuieşte înspre pădure ; m-aş mira să nu dea dezgheţul, zise Klomb.

Rocho se aşează mai la o parte, înaintea unei străchini cu mîncare ; şcoala acum şi-o mutase la Klomb şi acolo şedea şi mînca. Intrînd, Mateusz dăduse bineţe la toată lumea, fără a-i arunca Jagusiei nici o privire, ca şi cum nici n-ar fi văzut-o, deşi stătea la

mijloc şi-i căzuse prima sub ochi ; ea surîse uşor, trăgînd cu coada ochiului spre uşă.

— A fost azi o viforniţă, de să te ferească Dumnezeu ! Femeile care s-au dus azi după lemne cică s-au întors de la pădure mai mult moarte decît vii, iar Anna şi cu Bylica nici acu' n-au ajuns acasă ! vorbi Sochowa.

— Aşa-i, omu' sărac numai belele pe capul lui ! mormăi Kobusowa.

— Ce-a ajuns şi biata Anna ! deschise gura Ploszkowa, dar văzîndu-o pe Jagna, că se înroşise toată, se opri şi schimbă iute vorba.

— Da' Jagustynka unde-i ? întrebă Rocho.

— Nu-i place tovărăşia noastră, că la noi nu poate să umble cu vorbe, să vîre zîzanie între oameni...

— Ce zgripţuroaică, zău aşa ! Atîta a flecărit azi la Szymek, că notăriţa s-a certat cu primăriţa şi, de n-ar fi sărit oamenii să le despartă, s-ar fi luat şi la bătaie.

— De, dacă-i dau nas...

— Şi-i primită peste tot, ca o femeie de treabă.

— Nu se găseşte nimeni să-i plătească pentru toate vorbele şi vrajba pe care-o seamănă în sat ?

— La naiba, parcă lumea n-o cunoaşte ? Vorbeşte şi ea, dar nimeni n-o crede...

— Parcă poţi să ştii cînd zice adevărul şi cînd nu ?

— De, aşa-i făcută lumea, îi place să clevetească ! trase încheierea Ploszkowa.

— Să se agăţe de mine, că-i arăt eu ! ţipă Tereska, al cărei bărbat era plecat la oaste.

— Parcă pe tine nu te bîrfeşte ! De-ai ştii cîte zice pe seama ta... şopti Balcerkowa, de-a dracului.

— Dac-ai auzit, zi ce-ai auzit ! ţipă ea, îmbujorîndu-se, ştiut fiind de toată lumea că se avea bine cu Mateusz.

— Ţi-oi spune, şi chiar în faţă, dacă vrei, dar aşteaptă mai întîi să ţi se întoarcă bărbatul acasă...

— Prostii ! Ai grijă, să nu te legi de mine !

— Nu ţipa, că nu s-a legat nimeni de tine ! se răsti la ea Ploszkowa ; dar Tereska nu se mai liniştea şi tot bombănea ceva în sinea ei.

— Pe la voi au trecut cu ursul ? întrebă Rocho, ca să le abată atenţia în altă parte.

— N-au trecut, da' acuş trebuie să pice ; au ajuns la dascăl...

— Şi cine colindă ?

— Păi, zgîmboii lui Gulbas cu ai Filipkăi, cine alţii !

— Vin ! Uite-i că vin ! începură să ţipe fetele.

În tinda casei se auzi un răget lung, apoi fel de fel de glasuri de dobitoace : cotcodăceli, behăieli, grohăieli, nechezături — şi un sunet limpede de fluier. Uşa sări, dată de perete ; înăuntru intră un băiat cu un cojoc întors în spinare, cu o căciulă ţuguiată pe cap ; avea faţa unsă cu smoală, de-ai fi zis că e ţigan, şi trăgea după el, de funie, un urs îmbrăcat în păstăi uscate de mazăre, cu scăfîrlia acoperită de o blană de oaie, cu urechi de hîrtie, mişcîndu-se într-o parte şi alta şi cu limba roşie atîrnînd de-un cot ; în mîini purta cîte-un băţ frumos împodobit cu frunze, legate cu panglici, încît arătarea părea că umblă în patru labe, iar îndată după el venea un alt ursar, cu o funie de paie şi cu o măciucă plină de ghimpi, de care atîrnau bucăţi de slănină, felii de pîine, pungi umflate ; alaiul îl încheia Michal, argatul dascălului, care cînta din fluier, însoţit de-o ceată de băieţi, care izbeau cu ciomegele în podea, zbierînd cît îi ţinea gura.

Ursarul dete „bună seara", făcu cucurigu ca un cocoş, behăi ca oaia, necheză ca un armăsar înspumat şi începu să răcnească :

— Ehei, oameni buni, noi sîntem ursari, şi venim de peste nouă mări şi nouă ţări, din ţara unde oamenii umblă cu cracii în sus, unde gardurile-s făcute din cîrnaţi şi unde tot omul se răcoreşte la foc, unde oalele fierb la soare, porcii înoată prin apă şi plouă cu rachiu ; noi umblăm prin lume cu un urs rău, tare rău ! Şi oamenii ne-au spus că în satul aiesta sînt bărbaţi de soi, cu dare de mînă, muieri miloase şi fete mîndre ! De-aia venirăm din ţara noastră îndepărtată, de dincolo de Dunărea cea

largă, ca frumos să ne primiți, bine să ne ospătați și gologani de drum să ne mai dați, amin!

— Arătați ce știți și-om găsi și noi să vă dăm cîte ceva, le zise Klomb.

— Acuș! Hei! Moș Martine! strigă el, înghiontind ursul cu ciomagul. Ia joacă să te vază boierii!

Și-atunci fluierul prinse a cînta în larma flăcăilor care băteau cu ciomegele în podea și răcneau, pe cînd ursarul făcea ca toate lighioanele de pe pămînt, iar Moș Martin sărea în patru labe, mișca din urechi, scotea limba, învîrtindu-se, alergînd după fete; ursarul se prefăcea că-l ține strîns, că nu-l lasă și mereu izbea cu ciomagul de jur împrejur, strigînd:

— Bărbățel de n-ai aflat, cu bățul te-am măritat!

Și ce țipete, ce tevatură, ce zarvă și alergături, ce fugăreli! Se tăvăleau pe jos de rîs cu toții, iar ursul se rotea într-una, făcea giumbușlucuri, se trîntea la pămînt, răgea, țopăia, îmbrățișa cu labele lui de lemn fetele, trăgîndu-le în joc, în sunetele fluierului lui Michal, pe cînd ursarii dimpreună cu ceilalți flăcăi zbierau, se dădeau de-a berbeleacu', de te mirai cum de nu se prăvale casa peste ei de-atîta larmă, fugă-reală și rîs!

La plecare, Klembova le umplu sacul cu bunătăți, că de-abia puteau să-l ducă și mult timp se mai auziră în urma lor, pe drum, țipetele copiilor și lătratul cîinilor.

— Cine era ursul? întrebă Sochowa, cînd în casă se mai făcu puțină liniște.

— Jasiek Fariseul! N-ai ghicit?

— Cum să ghicești?

— Vedeți ce-l taie capul? Se pricepe la șotii, nătăfleața! zise Kobusowa.

— Jasiek nu-i prost! sări de la locul ei Nastka.

Mateusz îi luă și el apărarea, spunînd fel de fel de lucruri despre prietenul lui, cum că ar fi sfios numai, nicidecum un nătărău, și atîta îl vorbi de bine, că nimeni nu îndrăzni să i se pună împotrivă, numai fețele le zîmbeau cu subînțelesuri. Se așezară din

nou pe vechile locuri și începură să sporovăiască, iar fetele, cu Józka în frunte — mai zglobie, mai sprințară decît toate la un loc — îl împinseră pe Rocho lîngă vatră și acolo începură să se roage de el să le spună o poveste, ca-n toamna trecută, la Boryna...

— Dar îți mai amintești, Józka, ce v-am povestit atunci ?

— Cum să nu ! Ne-ai spus o poveste cu un cîine al Domnului nostru Isus Hristos — parcă Burek îl chema, nu ?

— Da, da... ei, atunci azi am să vă spun povești cu împărați, dacă țineți atît de mult !

Îi traseră scaunul lîngă lampă și se dădură cu toții puțin la o parte, să-i facă loc, iar Rocho, rămas singur în mijlocul încăperii ca un stejar bătrîn, încărunțit, răzleț în cîmpie, înconjurat de un pîlc de arbuști smeriți, începu a grăi încet, cu glas potolit.

O liniște mare se lăsă în toată casa. Doar fusele se mai auzeau sfîrîind și trosnetele lemnelor ce ardeau în vatră. Rocho povesti fel de fel de întîmplări cu crai, cu lupte crîncene, cu munți în care doarme o oaste vrăjită care abia așteaptă sunetul goarnei, ca să se trezească și să tabere pe vrăjmaș, să-l bată, să alunge de pe pămînt răul ; le mai vorbi și despre niște palate mari, cu odăi aurite, unde prințesa fermecată dormea îmbrăcată într-o cămașă albă, plîngînd în nopțile cu lună, așteptîndu-și izbăvitorul și unde încăperile goale răsună de cîntece dulci de lăute, iar oamenii se adună, petrec, iar la cîntatul cocoșilor, pier cu toții, intrînd în morminte ; despre țări unde oamenii sînt ca arborii vînjoși ce mută munții din loc, unde-s comori nenumărate, strașnic păzite de balauri, unde zboară păsări de foc, bîte vrăjite care bat singure, unde domnește Lelum-Polelum [1], pe unde umblă sumedenie de strigoi, de năluci, de priculici, de vîrcolaci, și cîte și mai cîte, și toate de necrezut, de le cădeau cumetrelor fusele din mîini, pierdute cum erau în acele lumi de basm,

[1] Un fel de Janus al mitologiei slave.

și le ardeau în cap ochii și lacrimile le curgeau în neștire — toți cuprinși de o negrăită duioșie, de o nemărginită uimire din ce le topea inimile.

La sfîrșit Rocho le mai vorbi și despre craiul căruia curtenii îi ziceau în batjocură starostele prostimii, el fiind bun și drept cu norodul, despre luptele lui vitejești, și cum fugise el îmbrăcat în zdrențe țărănești, bătînd satele, stînd la sfat cu oamenii, căutînd să afle răul, împărțind dreptatea, stingînd certurile, iar la urmă — ca să se facă una cu țăranii — cum o luase de nevastă pe fata unui gospodar de pe lîngă Cracovia, Zofia, după numele ei, și cu care avusese plozi și cum, după aceea, o dusese la palatul lui din Cracovia, domnind acolo multă vreme, ca un păstor înțelept, ca un gospodar așezat.

Ascultau cu încordare, silindu-se să nu le scape o vorbă, ținîndu-și răsuflarea, de frică să nu sece izvorul acelor minunății ; Jagusia nu mai putea să toarcă ; mîinile îi căzuseră în poală și, cu capul plecat, rezemat de furcă, își cufundase ochii albaștri, înlăcrimați, în ochii lui Rocho, care i se părea un sfînt ieșit din icoane — și chiar așa și arăta, cu părul lui cărunt, cu barba mare, ninsă, cu ochii blînzi, duși în altă lume ; și-l asculta din tot sufletul, din toată inima ei simțitoare, cu răsuflarea pierită. Și tot ce auzea i se părea aievea, cutreierînd cu sufletul pe unde bătrînul umbla doar cu spusa ; iar cînd mai auzi și povestea cu craiul și fata de țăran, încremeni toată. Doamne, ce întîmplări minunate !

— Și cum... chiar așa, craiul trăia laolaltă cu țăranii ? se miră Klomb după o lungă tăcere.

— Da, chiar așa !

— Doamne, să vie la mine un crai și să-mi vorbească — zău dacă n-aș muri pe loc ! șopti Nastka.

— Ba eu m-aș duce după el în lumea întreagă — o vorbă să-mi zică numa', și m-aș duce ! strigă cu patimă Jagusia, adînc tulburată ; și, într-adevăr, de s-ar fi ivit în clipa aceea un crai și i-ar fi spus un cuvînt, ar fi zburat cu el așa cum era, prin beznă, prin ger, în lumea largă.

Îl copleşiră pe Rocho cu un potop de întrebări, lacomi să afle unde se găsesc palatele acelea, oştirile, comorile, puterile, craii şi toate minunăţiile de care pomenise.

El îi lămurea pe îndelete, dar glasul lui, care le grăia atîtea adevăruri înţelepte, era mîhnit şi toţi oftau, cugetînd la rostul şi la rînduiala lumii.

— Omu-i ca floarea cîmpului — spuse Klomb — niciodată nu ştie ce-i aduce ziua de mîine...

Rocho se odihnea, ostenit, şi cum toţi se aflau sub vraja celor auzite, începură, mai întîi încet, apoi cu glas tare, să povestească între ei ce ştiau.

O femeie spuse ceva, alta altceva, şi astfel la rînd fiecare îşi amintea de cîte o întîmplare auzită, iar vorbele se depănau ca firul pe fus, ca un vîrtej de culori, în bătaia lunii, deasupra apelor adormite, din codrii nesfîrşiţi ; vorbiră despre o înecată ce venea noaptea să dea ţîţă pruncului ei flămînd, despre oameni cărora trebuise să li se străpungă inima în coşciug cu ţepuşi de brad, să nu se facă priculici să se-ntoarcă printre cei vii să le sugă sîngele ; despre ielele amiezii care joacă pe haturi ; despre copaci năzdrăvani ce glăsuiau ca oamenii, despre vîrcolaci, despre arătările de la miezul nopţii, despre năluci, spînzuraţi, vrăjitoare, suflete osîndite, despre fel de fel de lucruri înspăimîntătoare, la auzul cărora ţi se face părul măciucă pe cap, iar inima îţi îngheaţă de groază — şi, ascultînd, un fior rece le trecea prin şira spinării şi tăceau deodată, privind în jur cu spaimă, trăgînd cu urechea şi mereu li se părea, ba că umblă cineva prin pod, ba că se uită pe geam, cu ochi de jăratec, că vedenii înfricoşătoare pîndeau prin colţuri ; femeile îşi făceau cruce clănţănind din dinţi, bolborosind rugăciuni, dar spaima le pierea repede, ca o umbră cînd peste faţa soarelui trece un nor, de nu mai ştii dacă totul a fost aievea sau numai o părere... Şi iarăşi torceau mai departe firul acelor poveşti fără de sfîrşit, pe care pînă şi Rocho le asculta cu luare-aminte ; în cele din urmă bătrînul mai spuse un basm cu un cal :

— Cică era odată un om sărman, care n-avea decît un petec de pămînt şi un cal. Şi calul ăsta era aşa de neascultător şi de leneş, că nu cred să se mai fi găsit altul ca el. Degeaba îi dădea stăpînul ovăz, şi-l ţesăla, şi-l îngrijea, calul nu voia să tragă : rupea hamurile, zvîrlea din copite — nici nu puteai să te apropii de el... Într-o bună zi, văzînd că n-o scoate la capăt cu binele, omul se supără foc pe cal şi, înhămîndu-l la plug, începu să are înadins un pămînt lăsat de multă vreme în pîrloagă, aşa, ca să-l spetească şi să-l supuie, dar calul nu voia să tragă şi pace. Atunci omul îl bătu cu codiriştea biciului, silindu-l să tragă la ham. Calul ţinu minte ce păţise şi aşteptînd un prilej bun cînd stăpîn-său se plecă spre a-i scoate piedica, îl pocni cu copitele dindărăt şi-l ucise pe loc ; apoi fugi, slobod, în lumea largă. Vara se simţi la largul lui ; se tăvălea la umbră, păştea prin lanurile oamenilor ; dar, cum veni iarna şi căzu zăpada şi gerul se înteţi, nu mai avu ce mînca. Frigul îl răzbea pînă la os, aşa că merse mai departe să-şi caute hrană ; şi aşa alergă el zile şi nopţi întregi peste tot ; era iarnă grea, zăpadă mare şi ger, şi lupii se ţineau după el, ba cîţiva apucaseră chiar să-i pipăie coastele cu ghearele !... Fuge el, fuge şi iar fuge, pînă ce ajunse la capătul iernii, dădu iar de căldură şi se opri într-un zăvoi, unde iarba creştea pînă la genunchi ; izvoarele murmurau şi soarele se juca în ele şi umbre răcoroase tremurau pe maluri şi un vînticel cald adia dinspre pădure ; se vîrî aşadar calul nostru în iarba aceea mare şi unde nu începu a paşte şi păştea, păştea, că era tare flămînd, cînd, în loc să apuce iarbă, o dată muşcă din pietre, fiindcă iarba pierise deodată ! Dădu să bea apă, dar apa secase şi ea, şi stătea cu botul într-o băltoacă puturoasă ; necăjit, calul vru să se tolănească la umbră, dar umbra se duse şi soarele începu a-l dogorî ca focul ! Toată ziulica se trudi el aşa, dar degeaba. Atunci calul se hotărî să se întoarcă în pădure, dar iată că nici pădurea nu mai era ! Începu să necheze

a jale și de departe, de departe de tot îi răspunseră alți cai ; alergă după glas și cum alerga el așa zări dincolo de luncă un palat de argint cu nestemate la geamuri, cu acoperișul albastru ca cerul bătut cu stele, și primprejur umblau niște oameni. Se tîrî pînă la ei, căci se hotărîse să muncească, oricît de grea ar fi fost truda, numai să nu piară de foame. Zăcu astfel o zi întreagă în arșiță și nimeni nu ieși să-i puie căpăstrul ; abia pe înserat ieși cineva și se apropie de el. Parcă era chiar stăpînul ! Și stăpînul acela, pasămite, era însuși Isus, Mîntuitorul — el, Dumnezeul cerului și al pămîntului. Și Isus se apropie de cal și zice :

„N-ai ce căuta aici, netrebnicule și ucigașule ! Cînd te vor binecuvînta cei ce astăzi te blestemă voi da poruncă să te lase să intri în grajd !"

„Păi, dacă m-a bătut, ce era să fac ? M-am apărat și eu !"

„Dacă te-a bătut, trebuia să vii la mine, că eu țin în mînă cumpăna dreptății !"

„Așa-s de flămînd și de bolnav !" gemu sărmana mîrțoagă.

„Eu atît ți-am spus. Și-acum piei din fața mea, că de nu, pun lupii să te gonească..."

S-a întors bietul cal în țara cu ierni lungi și umbla flămînd, prin frig și în mare și necontenită spaimă, că lupii, ca niște dulăi ai lui Isus, îl fugăreau, speriindu-l cu urletele lor, pînă ce într-o noapte de primăvară se opri înaintea porții stăpînului său și nechează, ca să-l primească înapoi ; și ieșiră afară văduva cu copiii și, văzîndu-și calul, măcar că era ca o arătare, se repeziră la el cu ce găsiră, să-l bată și să-l blesteme pentru nelegiurea lui, căci, țăranul murind, sărăciseră cu toții și trăiau în mare nevoie. Se întoarse așadar calul în pădure, nemaiștiind ce să facă. Jivinele se năpustiră asupra lui, dar el nici nu mai încercă să se apere, că-i era totuna : voia să moară. Dar ele numai l-au mirosit, iar cea mai mare îi zise :

„Nu te mîncăm, că eşti prea slab ; ai rămas numai piele şi os ; păcat de ghearele noastre, dar ni-e milă de tine şi o să te ajutăm..."

Îl luară între ele şi-l duseră dis-de-dimineaţă pe ogorul gospodarului, unde-l înhămară la plugul ce zăcea acolo pe brazdă ; văduva ara cu vaca şi cu copiii.

„Au să are cu tine, te-or hrăni, iar la toamnă venim noi să te deshămăm !" ziseră ele.

Dis-de-dimineaţă veni văduva şi, recunoscîndu-l îndată, scoase un strigăt de uimire, văzînd că se întorsese şi se înhămase singur la plug, însă îndată îşi aduse aminte de fapta lui, se mînie şi începu iar să-l blesteme şi să-l bată pe unde nimerea ! Doamne, ce l-a mai chinuit în ziua aceea la plug şi ce s-a mai răzbunat pe el ! Şi aşa se scurse toată vara, trudind din greu ; părul de pe grumaz şi de pe coaste îi căzuse, ros de ham, dar el nu scoase nici măcar un nechezat, ştiind că suferă după dreptate. Abia după cîţiva ani, cînd văduva şi-a luat alt bărbat şi şi-a adăugat cîteva pogoane, se mai îmbună niţel şi-i spuse calului :

„Mare necaz ne-ai pricinuit, dar uite că s-a îndurat Dumnezeu : a fost roadă, mi-am găsit un bărbat bun şi mi-am mai cumpărat şi o sfoară de pămînt. Aşa că te iert din toată inima."

Şi îndată, în noaptea aceea, pe cînd tocmai se adunaseră la botezul copilului, veniră lupii lui Isus, scoaseră calul din grajd şi-l duseră în cerescul lăcaş !

Mult se minunară de această întîmplare, tot gîndindu-se cum pedepşeste Isus întotdeuna răul şi răsplăteşte binele, neuitînd nimic, nici măcar cînd e vorba de-un cal.

— Nici cariul ce stă pitit în perete şi roade nu se poate ascunde de ochiul lui...

— Nici gîndul cel mai tainic şi nici pofta cea păcătoasă, adause Rocho.

Jagusia tresări : chiar în clipa aceea intra şi Antek ; însă puţini îl simţiră, deşi se făcuse linişte, căci

tocmai atunci Walentowa se apucase să povestească niște lucruri așa de minunate despre o prințesă fermecată, încît fusele încetaseră să mai sfîrîie, mîinile se opriseră din lucru și toți își țineau răsuflarea, cuprinși de vrajă.

Și așa trecu și seara aceea friguroasă de februarie.

Sufletele se ridicau la cer, arzînd ca niște făclii, și doar zvonul suspinelor mai înfiora casa, ca un roi de fluturi, țesînd în jur o pînză vie, ce tremura nespus de frumos, în culori jucăușe, luîndu-le tuturor ochii, făcîndu-i să uite de lumea aceasta cenușie, tristă, mohorîtă.

Rătăceau pe cîmpiile întunecate, străfulgerate de focuri vrăjite, ce azvîrleau văpăi sîngerii ; păşeau spre malurile unor pîraie de argint, răsunînd de cîntări îngerești, de chemări tainice, murmurînde ; spre pădurile vrăjite unde trăiesc feți-frumoși și zmei, unde se înalță palate mărețe și se arată vedenii înfricoșătoare, balauri scoțînd foc pe nări ; se opreau îngroziți la răscruci, pe unde umblă hohotind pricuricii, unde gem și horcăie spînzurații, pe unde zboară lighioane cu aripi de lilieci ; rătăceau printre morminte, pe urma umbrelor acelora ce-și luaseră viața și acum își ispășeau fapta, apoi prin palate pustii, prin biserici ruinate, ascultînd glasuri ciudate, privind nesfîrșite șiruri de năluci înspăimîntătoare ; treceau prin foc și prin sabie, treceau pe sub ape, unde dorm înfășurate în ghirlande rîndunelele obosite pe care Maica Domnului le trezește în fiece primăvară și le dă drumul în lume.

Cutreierau prin cer și prin iad, prin toate grozăviile lumii, prin bezna mîniei dumnezeiești, prin lumina sfintei lui îndurări, prin țara minunilor, a fericirilor, a uitării de sine, prin locuri unde doar sufletele oamenilor rătăcesc ca niște păsări orbite de fulgere, prin ținuturi spre care omul nu cutează a-și înălța ochii decît în ceasul minunii celei mari, sau în vis, privind cu atîta cutremurare, și uimire, de nu mai știe dacă se află printre cei vii !

Hei ! Parcă marea cu talazurile ei scînteietoare şi fermecate s-ar fi ridicat, spumegînd, înghiţind totul : pămîntul, casele, bezna nopţii, lumea cea plină de chinuri şi suferinţe, de plînset, de jale şi de nădejdi. Iar ochii se deschideau spre altă lume, spre o lume nouă şi minunată, pe care graiul omenesc n-o poate cuprinde.

O lume de basm îi înconjura, o viaţă de basm îi scălda într-o ploaie de culori ; visuri de basm se arătau aievea, şi cu toţii se pierdeau de-atîta încîntare, trezindu-se acolo, în lumea aceea plină de lumină, mare, puternică, vijelioasă, sfîntă, frumoasă ca un lan de grîu, smălţat cu maci şi albăstrele, acolo unde fiece arbore cuvîntă, fiece pîrîu cîntă, fiece pasăre e vrăjită, fiece piatră are un suflet al ei, fiece pădure-i plină de farmece, fiece bulgăr de pămînt colcăie de puteri nebănuite — pe tărîmul acela unde totul e supraomenesc, nevăzut, şi unde susură izvorul vieţii veşnice !

Într-acolo năzuiau cu tărie sufletele lor, într-acolo priveau fermecate, spre ţara unde totul este un lanţ neîntrerupt de visuri, minuni, dorinţi, un fermecător alai de plăsmuiri, spre care, în chinurile trecerii lor pe pămînt, oamenii îşi înalţă inimile ostenite.

Ce preţ are viaţa aceasta searbădă, plină de suferinţi ? Ce preţ au zilele acestea sure ca uitătura unui bolnav, acoperită de pîcla mîhnirii ? Peste tot numai beznă, noapte, o noapte tristă apăsătoare, şi doar în clipa morţii, dacă o poţi străpunge cu ochii, să vezi împărăţia cerurilor...

Ca o necuvîntătoare bicisnică, încovoiată la pămînt vieţuieşti, tu, omule ! Te zbaţi, te zbuciumi şi zilele trec şi nici nu vezi ce-i în jurul tău, ce miresme îmbătătoare învăluie lumea, ce glasuri îngereşti umplu văzduhul, ce minuni se ascund pretutindeni !

Ca o piatră nesimţitoare, zăcînd la fundul apei adînci, vieţuieşti, tu, omule !...

În beznă, omule, îţi ari tu ogorul vieţii tale, semănînd numai lacrimi, chinuri, dureri...

Şi prin tină îţi tîrăşti sufletul înaripat, tu, omule, prin tină şi noroi !

Şi povestirile nu se mai isprăveau, iar Rocho le depăna mereu minunîndu-se şi el, suspinînd şi plîngînd laolaltă cu ceilalţi...

Uneori se lăsau tăceri lungi, adînci de-şi auzeau bătăile inimii ; razele umede ale ochilor luceau ca roua, sufletele îngenuncheau la picioarele Domnului, înălţînd imnuri de slavă. Toate inimile cîntau în tăcere, îmbătate, tremurînde, înecate în sfînta împărtăşanie a visării, ca pămîntul în soarele primăverii, ca apele, seara, pe vreme bună, senină, cînd deasupra se răsfrîng curcubee, ori ca spicele tinere în prima seară de mai, cînd se leagănă uşor, fremătînd şi murmurînd prelung rugi de mulţumire.

Jagusia plutea. Atît de adînc simţea toate acestea, atît de mult punea la inimă cele auzite, cu atîta tărie credea în ele, încît le vedea înfiripîndu-se aievea înaintea ochilor, de-ar fi putut să le taie ca-n hîrtie cu foarfeca. Cineva îi dăduse nişte coli de hîrtie scrise de copiii pe care-i învăţa Rocho şi, acum, ascultînd basmele acelea, Jagusia tăia cu foarfeca, pe rînd, fel de fel de chipuri : împăraţi, feţi-frumoşi, balauri, cu atîta iscusinţă, că fiecare îi recunoştea pe loc.

Tăie astfel multe chipuri, de-ar fi putut împodobi cu ele o grindă întreagă şi le coloră frumos cu o cretă roşie şi albastră ; furată de cele ce se povesteau, uitase de lume, de tot, nu se mai uita nici măcar la Antek, nu vedea că-şi pierduse răbdarea şi că-i face semne pe ascuns... şi nici ceilalţi nu-l luară în seamă, cufundaţi cum erau în tăcerea ce-i cuprinsese.

Deodată, cîinii începură să latre şi să schiaune în ogradă. Unul dintre băieţii lui Klomb ieşi afară şi întorcîndu-se zise că văzuse pe cineva fugind de sub fereastră.

Nu luară în seamă întîmplarea aceasta, iar mai tîrziu, cînd cîinii tăcură, nu zăriră chipul omenesc care se arătase la geam şi care pierise atît de iute,

că doar una din fete apucă să scoată un țipăt de groază, ferindu-și ochii cu mîna.

— Cineva umblă la fereastră ! țipă ea.

— Scîrțîie zăpada !

— Parcă s-ar cățăra cineva pe casă !

Înlemniți de groază, ascultau cu toții, fără a se clinti.

— Vorbești de lup, și lupul la ușă ! murmură o femeie înspăimîntată.

— Am vorbit de Necuratul și, pesemne, o fi crezut că-l chemăm și de-aia a venit, să ia pe careva !

— Isuse ! Sfîntă Fecioară !

— Ia duceți-vă afară de vă uitați, măi băieți ! Nu-i nimeni, vă spui eu, or fi cîinii... se fugăresc prin zăpadă.

— Dacă vă zic c-am văzut cu ochii mei la geam un cap cît un ciubăr și niște ochi roșii-roșii, ca jăratecul...

— Ți s-a năzărit ! spuse Rocho.

Și cum nimeni nu voia să iasă afară, ieși el, ca să-i liniștească.

— Am să vă spui o întîmplare cu Maica Domnului și pe loc au să piară vedeniile, zise el, așezîndu-se la locul lui.

Își mai veniseră nițel în fire, dar din cînd în cînd cîte unul ridica ochii spre fereastră, tremurînd de o groază mută.

— Asta s-a întîmplat de mult de tot, la începutul lumii, căci numai în cărțile sfinte scrie... Într-un sat de lîngă Cracovia trăia un țăran pe nume Cazimir. Lumea îi mai zicea și Jastrzomb [1]. Se pripășise de mult în acele locuri, era om de neam și cu dare de mînă : semăna lanuri întregi, avea pădurea lui, o casă ca o curte boierească și o moară lîngă pîrîu. Dumnezeu îl blagoslovise pe omul nostru, și toate îi mergeau în plin, totdeauna avea stoguri înalte, bani gata în ladă, copii sănătoși, femeie credincioasă, căci era om bun, înțelept, îngăduitor, cu inimă bla-

[1] Uliu (în limba polonă).

jină şi drept cu toată lumea. Îngrijea de obşte ca un părinte, miluia săracii, apăra dreptatea, nu asuprea pe nimeni, nu punea dări şi căuta ca peste tot să domnească cinstea, sărind el însuşi, la nevoie, în ajutorul aproapelui. Trăia liniştit, în bună pace şi fericit, ca în sînul lui Avram. Cînd, într-o bună zi, regele chemă lumea la război împotriva păgînităţii. Jastrzomb intră la mare grijă, îi venea greu să lase casa şi să se ducă să se arunce în acele lupte crîncene. Dar crainicul regelui stătea la uşă şi-l zorea. Se vestea un război mare. Turcul cel hain năvălise în ţara leşească, pîrjolea satele, prăda bisericile, pe slujitorii Domnului îi tăia în bucăţi, pe oameni îi chinuia sau îi lega şi-i trimitea în surghiun în ţările lor păgîne. Trebuia să fii gata oricînd ca să te aperi. Iar celui ce-şi dă bucuros viaţa pentru ai săi şi pentru credinţa strămoşească, nu-i aşa ? a lui e izbăvirea cea veşnică ! Ei, şi Jastrzomb îşi adună obştea, alese pe cei mai voinici flăcăi, căruţe şi cai, şi de dimineaţă, după sfînta liturghie, porniră. Tot satul îi petrecu bocind pînă la răscrucea dinafara satului, străjuită de chipul Maicii Domnului. Se luptară un an, doi, apoi nu se mai auzi nimic despre ei. Mulţi se înapoiaseră de mult acasă, numai Jastrzomb nu se mai întorcea. Oamenii credeau că fusese ucis sau că-l luase turcul în robie ; aşa spuneau şi cerşetorii şi fel de fel de drumeţi ce se arătau prin ţinuturile acelea. Dar iată că pe la sfîrşitul celui de-al treilea an, în pragul primăverii, Jastrzomb se întoarse, însă fără oameni, fără căruţe şi cai, pe jos, rupt, jerpelit, doar cu un toiag, ca un cerşetor... Mulţumi fierbinte în faţa Maicii Domnului că-i ajutase să-şi mai vadă pămîntul şi o luă repede spre sat. Pe drum nimeni nu-i dădu bineţe, nimeni nu-l întrebă nimic — nu-l mai cunoşteau, era ca un străin, că pînă şi de cîini trebui să se apere. Ajungînd în faţa casei lui, se frecă la ochi, îşi făcu cruce, nevenindu-i să-şi crează ochilor. Dumnezeule ! Hambarele pieriseră, de grajduri nici urmă, de livezi aşijderea, pînă şi gardurile lipseau ;

de vite, nici pomeneală... casa, o spuză de cenuşă... copiii, nicăieri... peste tot jale... pustiu... doar femeia lui, bolnavă, ieşi din bîrlog şi, văzîndu-l, plînse cu lacrimi amare. Parcă ar fi căzut asupra lui trăsnetul din cer. Pe cînd el se războia şi ucidea duşmanii, peste casa lui se abătuse ciuma, omorîndu-i toţi copiii, trăsnetul îi arsese tot... lupii îi mîncaseră cireada... oamenii cei răi îl prădaseră... vecinii îi luaseră pămîntul... secetele îi prăpădiseră grînele... iar grindina nimicise ce mai rămăsese... totul se dusese de rîpă, nu mai avea acum deasupra capului decît cerul, cerul lui Dumnezeu. Stătea încremenit în prag, iar pe la chindie, cînd clopotele începură să bată de vecernie, sări deodată ca ars şi, cu un glas înspăimîntător, se apucă să blesteme şi să înjure. În zadar încercă nevasta să-l oprească, în zadar îi căzu la picioare, rugătoare. El blestema mereu, spunînd că-şi vărsase sîngele întru apărarea credinţei şi că degeaba apărase bisericile, degeaba răbdase rănit şi înfometat, degeaba fusese cinstit, credincios. Dumnezeu îl părăsise, ducîndu-l la pierzanie ! Se ridicase grozav împotriva numelui lui Dumnezeu, hulindu-l, strigînd că se dă de partea Necuratului, că numai el nu lasă oamenii să piară. De bună seamă, la chemarea lui, Ucigă-l Toaca se ivi îndată. Jastrzomb, furios cum era, nu mai stătu să se gîndească nici o clipă şi strigă :

„Ajută-mă, Diavole, dacă poţi, că mare nedreptate mi s-a făcut !"

El nu înţelegea, nătărăul, că Domnul Isus vrea să-l ispitească.

„Am să te-ajut, dar trebuie să-mi dai sufletul tău !" zise Necuratul.

„Ţi-l dau pe loc !"

Făcură îndată un înscris, pe care ţăranul, crestîndu-şi degetul arătător, îl iscăli cu sîngele lui. Şi din acea zi, toate începură a-i merge bine ; muncea puţin şi lua numai seama şi poruncea ; Michalek, aşa îşi spunea Aghiuţă, făcea totul pentru el,

iar alţi diavoli, prefăcuţi în argaţi, îi ajutau, încît în scurtă vreme gospodăria lui se făcu mai mare şi Jastrzomb ajunse mult mai bogat ca înainte. Copii însă nu mai avu nici unul, căci cum ar fi putut să aibă copii fără binecuvîntarea lui Dumnezeu? Şi Jastrzomb era tare supărat, iar uneori noaptea se gîndea cum o să fie cînd va veni vremea să ardă în focul Gheenei şi nu-l prea bucurau nici bogăţiile, nici nimic... iar Michalek îi arătă, ca să-l împace, cum toţi bogătaşii, domnii, craii, învăţaţii şi chiar cei mai mari episcopi s-au vîndut Diavolului încă din viaţă şi nimănui dintre ei nu-i pasă, nici nu se gîndesc ce-o să fie după moarte, ci numai petrec şi se bucură de toate bunătăţile lumii acesteia. Se linişti atunci Jastrzomb şi se înfurie şi mai mult pe Dumnezeu; într-o zi se apucă, singur, cu mîna lui, să taie în bucăţi crucea de lîngă pădure, aruncă icoanele din casă şi tocmai se pregătea să sfarme chipul Maicii Domnului, căci îl împiedica la arat, cînd sări nevastă-sa şi, plîngînd, rugîndu-se de el, abia îl opri să săvîrşească nelegiuirea. Şi aşa treceau ani după ani, ca o apă repede, bogăţiile sporeau neîncetat, iar o dată cu ele şi vaza lui, că pînă şi craiul trăgea la el şi-l poftea la curte, aşezîndu-l între curtenii săi. Jastrzomb se umfla în pene, se ţinea mîndru şi-şi bătea joc de săraci, nu se mai gîndea la cinste, la nimic, de toată lumea îşi rîdea. Prostul, nu-şi dădea seama cum o să plătească pentru toate astea... Hei, şi veni şi ceasul răfuielii. Domnul Isus Hristos îşi pierduse răbdarea şi mila, văzîndu-l atît de înrăit. Veni ceasul judecăţii şi al pedepsei. Mai întîi se abătură asupra lui boli grele şi nu-l slăbiră o clipă. Apoi o molimă îi seceră vitele. Apoi trăsnetul prefăcu în scrum toate acareturile. Apoi grindina îi tocă grînele. Apoi argaţii îl părăsiră. Apoi veniră secete mari, care pîrjoliră totul, copacii se uscară, apele secară şi pămîntul crăpă de arşiţă. Apoi oamenii îl părăsiră cu totul şi sărăcia îi bătu la uşă. Iar el bolea din greu, trupul i se desfăcea în bucăţi şi oasele îi putrezeau. În zadar îl chemă el în ajutor pe Michalek şi pe drăcuşorii lui; nici Necura-

tul nu mai poate ajuta, cînd deasupra cuiva se abate mînia lui Dumnezeu. Şi-apoi, ce le păsa dracilor de jalea şi chinurile lui ? El era de mult al lor, abia aşteptau să moară mai repede şi-i suflau în răni, să-l doară, să i se deschidă şi mai tare. Numai mila lui Dumnezeu ar fi putut să-l izbăvească. Şi într-o noapte tîrzie de toamnă se stîrni o vijelie aşa de mare, că-i luă acoperişul casei şi-i smulse toate uşile şi ferestrele, iar asupra lui năvăli o droaie de diavoli, care începură să joace tontoroiul cu furcile în mîini, căci Jastrzomb trăgea să moară. Femeia îl apăra cum putea, ba acoperindu-l cu o icoană, ba însemnînd cu cretă sfinţită pragurile, ferestrele, şi intrase la mare grijă, nu cumva să moară creştinul neîmpărtăşit, neîmpăcat cu Dumnezeu ; şi atunci, măcar că el o oprise, că şi acum, în ceasul morţii, tot hain rămăsese, şi măcar că Necuratul îi stătea împotrivă, pîndi clipa potrivită şi dădu fuga la biserică. Dar părintele se pregătea să plece în altă parte şi nu vru să meargă la un eretic.

„Ce a alungat Domnul de la sine, diavolul să culeagă ! N-am ce căta acolo..." şi plecă să joace cărţi la castel.

Amarnic plînse femeia în faţa altarului Maicii Domnului cerînd îndurare şi vărsînd lacrimi de sînge. Sfînta Fecioară se îndură de jalea ei şi-i spuse :

„Nu mai plînge, femeie ! Ţi-am auzit ruga..."

Şi pogorînd din altar, veni la ea aşa cum era, cu coroana de aur pe cap, în straiele ei albastre, presărate cu stele şi cu mătănii la brîu... şi strălucea chipul ei... atîta strălucea de bunătate, că ai fi zis că e luceafărul zorilor... Femeia căzu cu faţa la pămînt. Îi ajută cu mîinile ei sfinte să se ridice, îi şterse lacrimile îngheţate, o strînse la piept şi-i zise cu blîndeţe :

„Du-mă la casa ta, femeie, poate că voi izbuti să te ajut cu ceva, slugă credincioasă..."

Văzînd bolnavul, inima ei milostivă se strînse de durere.

„Fără preot nu se poate, că-s femeie, şi n-am puterea pe care Isus a dat-o slujitorilor altarului ! Preotul de-aici e un ticălos, nu se îngrijeşte de norod, e un păstor rău şi-o să plătească, dar numai el are puterea de-a ierta păcatele... Am să mă duc eu însămi după el la palat... Uite, ţine mătania asta şi apără-l cu ea pînă mă întorc !"

Dar cum să se ducă ?... Era noapte grea şi o vîntoasă mare şi ploaie, noroi — cale lungă — iar dracii îşi făceau peste tot mendrele. Dar Maica Domnului nu se temu de nimic ; şi-a pus o broboadă să nu-i fie frig şi a pornit-o înainte prin beznă. Ajunse la curte, ruptă de oboseală şi udă leoarcă ; bătu în uşă şi-l rugă frumos pe domnul părinte să meargă la căpătîiul unui bolnav. Dar el, văzînd că nu-i decît o femeie sărmană, gîndindu-se la vremea urîtă de-afară, spuse că va veni mîine dimineaţă, că acum n-are timp, şi începu să joace mai departe, bînd şi glumind cu boierii. Maica Domnului a suspinat o dată, adînc, văzîndu-i nemernicia, şi a făcut semn să vie îndată o caleaşcă de aur, cu cai, cu slugi cu tot, şi s-a îmbrăcat ca o nevastă de staroste şi a intrat iar înăuntru. Cînd a văzut-o preotul s-a ridicat numaidecît şi a pornit bucuros la drum. Sosiră tocmai la timp : moartea aştepta în prag, dracii dădeau buzna peste om, să-l răpească de viu, înainte de-a veni părintele cu sfînta împărtăşanie. Dar femeia îl apăra cu mătania, astupa uşa cu icoana, rugîndu-se şi strigînd numele Domnului. Jastrzomb s-a spovedit, s-a căit de păcate, i-a cerut iertare lui Dumnezeu, şi Dumnezeu l-a iertat, şi omul şi-a dat duhul. Preacurata i-a închis chiar ea ochii, cu mîna ei şi a binecuvîntat-o pe femeie, iar păcătosului de preot i-a zis :

„Urmează-mă !..."

Omul bisericii, ce să facă, s-a supus, s-a luat după sfînta Fecioară, dar cînd a ieşit şi s-a uitat afară, nici urmă de caleaşcă, de slugi, ci doar ploaia, noroiul, întunericul şi moartea. S-a speriat rău de tot omul, dar s-a ţinut după Maica Domnului pînă la

troiță. Iar ajungînd acolo, a văzut-o cum își pune straiele albastre, coroana, și înconjurată de cete îngerești, cum s-a urcat pe altar, la vechiul ei loc. Atunci preotul a recunoscut-o pe Stăpîna Cerurilor și l-a cuprins spaima : a căzut în genunchi, și plîngea și își întindea mîinile, cerîndu-și iertare. Dar Maica Domnului s-a uitat la el supărată și i-a spus :

„Veacuri întregi ai să stai așa, îngenuncheat, pentru păcatele tale, și-ai să verși lacrimi amare, pînă ce vei fi iertat..."

Și preotul s-a prefăcut pe loc într-o stană de piatră, și-așa a rămas ; dar noaptea el plînge mereu și cu brațele întinse, așteaptă iertarea, și stă astfel în genunchi de veacuri ! Amin !

. . . . . .

Și azi încă îl poți vedea la Dombrowa, lîngă Przedborze ; se află chiar lîngă biserică și stă acolo spre veșnică amintire și învățătură de minte păcătoșilor, ca să se știe că nimeni nu scapă de pedeapsa lui Dumnezeu.

O tăcere adîncă se lăsase în odaie ; toți se gîndeau la cele auzite, înmărmuriți în credința lor, cu inimile pline de negrăită duioșie, dar și de teamă.

Într-adevăr, ce poți să mai spui într-o asemenea clipă, cînd sufletul se topește ca fierul în foc și se umple de simțire și lumină, încît numai de-l atingi, e gata să împrăștie o ploaie de stele și să se preschimbe într-un curcubeu, unind cerul cu pămîntul !

Rămaseră așa, tăcuți, pînă se stinse în ei și ultima flăcăruie.

Apoi, Mateusz își potrivi fluierul și începu să scoată din el niște sunete pline de jale, prelingîndu-se ușor, asemeni picăturilor de rouă într-o pînză de păianjen, iar Sochowa începu și ea un *Apără-ne, Doamne !*, urmată de murmurul tuturor.

După aceea, încetul cu încetul, începură să vorbească de una, de alta, cum e obiceiul.

Cei tineri începură să rîdă între ei, căci Tereska, cea cu bărbatul plecat la oaste, le spunea flăcăilor fel de fel de cimilituri ; cineva îi vesti că Boryna se întorsese de la judecată şi că bea la cîrciumă cu cei de seama lui. Jagusia se ridică încet şi ieşi, fără s-o cheme pe Józka, iar după ea se furişă şi Antek ; o ajunse în tindă, cînd tocmai trecea pragul, o apucă cu putere de mînă şi o duse înspre uşa ce dădea în ogradă, iar de acolo, prin grădină, se îndreptară spre stoguri.

Aproape că nimeni nu băgase de seamă plecarea lor. Tereska strigă :

— „Sub ştergare tot dospeşte, trup şi suflet încălzeşte". Ghici !

— Ei, pîinea, pîinea, asta o ştim cu toţii ! strigară, strîngîndu-se în jurul ei.

— Dar asta ! „Se gonesc ca vai de ei pe-un biet podeţ de tei."

— Ciurul şi făina !

— Păi ghicitorile astea le ştiu şi copiii !

— Atunci spuneţi voi altele, mai acătării.

— „Ce se naşte în cămaşă şi umblă prin sat golaşă ?" Ghici !

Se gîndiră multă vreme, pînă cînd Mateusz spuse că trebuie să fie brînza, apoi zise şi el o cimilitură :

— „Vesel cînt-un lemn de tei
Şi un cal dă din coadă. Ce-i ?"
Cu greu ghiciră că era vioara.
Tereska spuse una şi mai grea :
— „Nici mîini, nici picioare
Şi nici cap nu are,
Numai ce se umflă,
Toate-ndat' le suflă."
— Vîntul, vîntul !

Începură să se certe, să rîdă şi să-şi spună la ghicitori tot mai cu haz, de se cutremura casa de rîsete.

Şi multă vreme, pînă noaptea tîrziu, petrecură astfel laolaltă.

XI

...Intrară în livadă, se strecurară tiptil pe sub bolta de crengi a pomilor, apoi, repede, speriați, ca niște cerbi hăituiți de vînători, alergară spre stoguri, prin zăpada vînătă, prin noaptea fără stele, prin liniștea nepătrunsă a cîmpiilor înghețate.

Pieriră în beznă ; satul se topi, toată zarva omenească încetase, nu se mai auzea nici cea mai slabă suflare ; uitaseră de toate și, ținîndu-se de mijloc, strînși unul într-altul, șold lîngă șold, furișîndu-se veseli, înfricoșați, tăcuți, dar cu sufletele cîntîndu-le de bucurie, alergau din răsputeri prin noaptea albăstrie, toropită de liniști.

— Jagus !

— Ce-i ?

— Tu ești ?... Chiar tu ?

— Dar cine-ai vrea să fie ?...

Nu-și vorbiră mai mult ; doar atît ; uneori se opreau, să-și mai tragă sufletul.

Zvîcnetul sălbatic al inimilor, strigătul puternic al bucuriei abia tăinuite, le lua graiul ; se uitau mereu unul la altul, cu ochii scăpărîndu-le ca niște fulgere mute, fierbinți, gurile li se abăteau una asupra alteia ca un trăsnet, atît de înfometate, mistuite de-un dor atît de arzător, încît se clătinau ca amețiți, abia mai răsuflînd ; pămîntul le fugea de sub picioare, parcă s-ar fi prăbușit într-o prăpastie de foc, și uitîndu-se unul la altul cu ochi de jeratic, se smulgeau deodată din loc, gonind mai departe, fără să știe pe unde și încotro mergeau, numai să ajungă departe, cît mai departe, în străfundurile nopții, în învălmășeala de necuprins a umbrelor...

Încă un pas... doi... trei... mai departe... mai adînc... pînă ce totul li se șterse din minte, lumea

întreagă și amintirea ei, pînă ce se cufundară în hăul uitării ca într-un vis uitat, pe care doar sufletul îl mai știe, ca în acel vis minunat, trăit aievea acolo, în casa lui Klomb, cu puțin înainte numai ; erau încă scăldați în lumina acelor povestiri mistice, și-acum se mai aflau în puterea acelor vrăji ce le strecuraseră în suflete miraculoasa înflorire a farmecelor, fiorurilor sfinte, a celor mai adînci uimiri, a încîntărilor și dorurilor neostoite !

Erau încă orbiți de curcubeul magic al atîtor minunății, alunecau încă în mijlocul alaiului mitic, în care intraseră cu cîteva clipe înainte, străbătînd ținuturi de basm, trecînd prin întîmplări de neînchipuit. Vedenii cutremurătoare se legănau în umbră, rătăcind prin văzduh, întrupîndu-se la fiece privire, copleșindu-le inimile, făcîndu-i să înghețe de spaimă și, lipiți unul de altul, amuțeau, se pierdeau privind în abisul fără fund al visurilor ; și atunci sufletele lor înfloreau — o floare a uimirilor, floare sfîntă a credinței și rugăciunilor — și coborau încet în adîncul neființei și uitării.

Iar apoi, venindu-și în fire, cutreierau cu ochii orbiți prin noapte, nemaiștiind dacă sînt printre cei vii, dacă în ei se petrec acele minuni, sau dacă totul nu-i decît un vis, nălucire...

— Nu ți-e frică, Jagus, nu ?

— Cu tine aș merge pînă la capătul lumii, pînă la moarte ! șopti ea cu patimă, lipindu-se în neștire de el.

— Așadar, m-așteptai ? bîigui el după o clipă.

— Da, te așteptam !... De cîte ori intra cineva în casă, îmi sărea inima... De-aia m-am dus la Klomb... de-aia m-am dus... nu mai aveam putere să te aștept...

— Dar cînd am intrat, te făceai că nu mă vezi...

— Prostule... ce, era să mă uit, să bage de seamă careva ? de-ai ști cum se răsuceau în mine mărunțaiele — mă mir cum de n-am picat jos de pe laviță... chiar m-am dus să beau nițică apă, să-mi mai viu în fire...

— Porumbița mea !...

— Stăteai înapoia mea și eu te simțeam, și mi-era frică să mă uit la tine, mi-era frică și să vorbesc... și de-ai ști cum îmi bătea inima, cum se zbuciuma... Doamne, zău dacă nu-mi venea să țip !

— Eu m-am gîndit c-o să te găsesc la Klomb și c-o să ieșim împreună...

— Am vrut să alerg acasă, dar tu m-ai silit...

— Și tu te gîndeai, Jagus, nu ?...

— Da, de cîte ori nu m-am gîndit... de cîte ori !...

— Te-ai gîndit ! Te-ai gîndit și tu ! șopti el cu patimă.

— Cum de nu, Jantos ! Mereu... mereu... Nu, lîngă pîrleaz nu-i bine...

— Da'... dincoace nimeni nu poate să ne vadă... Sîntem singuri...

— Singuri !... Și e așa de întuneric !... Și... șopti ea, aruncîndu-i-se de gît și sărutîndu-l cu tot focul dragostei ei nebune...

. . . . . .

Pe cîmp vîntul nu mai bătea ; din cînd în cînd doar venea cîte-o adiere și, ca o șoaptă mîngîietoare, le răcorea obrajii încinși. Era un cer fără stele, fără lună, coborît, încărcat de nori murdari, zdrențuiți, ca și cum o turmă de bivoli negri ar fi umblat pe pajiști goale, pustii. Zările abia se iteau, ca prin niște dîre de fum, risipite, astfel încît toată lumea părea țesută din pîcle, din întunecimi pline de o forfotă ascunsă, nedeslușită.

Un murmur adînc, neliniștitor, dar abia auzit, umplea văzduhul ; parcă ar fi venit dinspre pădurile scufundate în beznă, sau ar fi coborît din cer, din acele crăpături fantastice, de unde, din cînd în cînd, se desprindeau turme de nori alburii, zburînd iute, speriați, ca niște stoluri de păsări primăvăratice, fugărite de vulturi.

Noaptea era întunecoasă, apăsătoare, mută, și totuși plină de zvonuri ciudate, de fioruri nelămurite, de pași furișați, de arătări ascunse, de lucruri de neînțeles, înfiorătoare ; uneori, de sub învălmășeala

tenebrelor, țîșneau deodată palorile spectrale ale zăpezilor ; clipiri reci, umede, vîscoase se prelingeau ca niște șerpi prin beznă, apoi noaptea parcă își închidea din nou pleoapele, se făcea un întuneric de catran, o prăpastie de necuprins se deschidea și lumea întreagă pierea, încît ochii, nemaiputînd să vadă nimic, se cufundau în adîncurile groazei, iar sufletele se împietreau, învăluite într-o tăcere de moarte ; uneori, perdelele umbrelor se desfăceau, ca spintecate de trăsnet, și prin crăpătura înspăimîntătoare a norilor se zărea în înalturi bolta înstelată și încremenită a cerului.

Apoi iarăși și iarăși, dinspre cîmpii sau păduri, din cer, din depărtările înecate în ceață, nu se știe de unde, se auzea ceva ca un tremur, ca un fîșîit, ceva ce se tîra pe pămînt, glasuri rătăcite ca niște pîlpîiri, ca niște ecouri ce se pierd, nălucile unor sunete, ale unor lucruri moarte de mult, cutreierînd lumea, plutind într-un alai jalnic, pierind nu se știe unde, ca lucirile unor stele stinse.

Dar ei nu mai vedeau nimic, o furtună mare îi bîntuia, crescînd, întărindu-se din clipă în clipă, năpustindu-se dintr-o inimă într-alta cu un potop de dorinți arzătoare, negrăite, cu priviri iuți ca fulgerele, cu înfiorări dureroase, cu neliniști năprasnice, cu sărutări de foc, cu vorbe tulburi, învălmășite, însă orbitoare, ca un țîșnet sălbatic de trăsnete, cu tăceri de moarte, cu duioșii nesfîrșite și, în același timp, cu o încîntare, cu o vrajă nespusă, încît se strîngeau în brațe, gata să se înnăbușe, strivindu-se unul de altul, sfîșiindu-și carnea cu unghiile, de parcă ar fi vrut să-și smulgă măruntaiele și să se scalde în desfătările martiriului lor ; iar ochii, încețoșați, nu mai vedeau nimic — nu se mai vedeau nici pe ei înșiși.

Și, purtați de viforul iubirii lor, orbi, înnebuniți, goliți de orice amintire, prăbușiți unul într-altul ca niște torțe arzînde, înaintau prin noaptea de nepătruns, prin pustietatea mohorîtă din jur, ca să se dea unul altuia, pe viață, pe moarte, pînă în stră-

fundurile sufletelor lor, mistuite de foamea veşnică de a fi...

Nu mai puteau vorbi, doar strigăte nedesluşite le ţîşneau de undeva din adîncurile fiinţei, sau şoapte înnăbuşite, întretăiate, ascuţite ca palele de foc, vorbe smintite, fără noimă, priviri ce-i ardeau pînă în măduva oaselor, priviri încărcate de negurile nebuniei, priviri crunte, ciocnindu-se între ele ca nişte vînturi turbate, priviri pline de-o dorinţă atît de puternică încît un tremur înfricoşător îi străbătu din creştet pînă-n tălpi şi, încleştîndu-se cu un geamăt sălbatic, căzură... nemaiştiind de nimic...

Lumea întreagă începu să se învîrtă, să se prăvale o dată cu ei într-o prăpastie de foc...

. . . . . .

— Îmi pierd minţile !...

— Nu striga... taci... taci, Jagus...

— Nu pot... o să turbez... nu ştiu... ce-o să se întîmple... cu mine !

— Inima... simt cum îmi plesneşte inima...

— Ard... fie-ţi milă, lasă-mă... lasă-mă să răsuflu...

. . . . . .

— Dumnezeule !... Mor... Dumnezeule !...

— Porumbiţa mea, viaţa mea...

— Jantos ! Jantos !...

. . . . . .

Aşa cum sevele ascunse sub glie se trezesc primăvara, umflate de-un dor nebiruit, năzuind unele spre altele, prin zăgazurile lumii, azvîrlindu-se unele în întîmpinarea altora, de la un capăt la altul al pămîntului, dintr-o margine în cealaltă a văzduhului, pînă ce se împreună pierzîndu-se una într-alta, săvîrşind taina sfîntă a vieţii, pentru ca apoi să se prefacă, spre uimirea lumii, în anotimpul primăverii, într-o floare, într-un suflet de om, într-un foşnet lin de arbori înverziţi... aşa năzuiau şi ei unul spre altul, după lungi aşteptări, după zile de chinuri, după zile cenuşii, pustii, pînă ce se aflară şi căzură unul în braţele altuia, cu un strigăt de do-

rință nepotolită, strîngîndu-se tare ca brazii, cînd, zgîlțîiți de furtună, vînzoliți, se îmbrățișează înspăimîntați cu toată puterea, clătinîndu-se, zbătîndu-se într-o încleștare deznădăjduită, înainte de-a se prăbuși împreună, pradă unei morți cumplite...

Și noaptea îi învăluia, țesînd în jurul lor un zăbranic des, ca să se facă voia sorții...

. . . . . .

Undeva, în beznă, începură să se audă chemările unor potîrnichi, atît de aproape, că le puteai auzi cum vin în cîrduri ; un freamăt ușor se stîrni în preajmă, aripi nevăzute parcă s-ar fi pregătit să-și ia zborul, bătînd zăpada ; apoi sunete ascuțite, singuratice rupseră tăcerea, și dinspre sat, care nu era departe, se auzi cîntecul cocoșilor, înnăbușit, dar răsunător.

— E tîrziu... șopti ea îngrijorată.

— Mai e mult pînă la miezul nopții... Se schimbă vremea, de-aia cîntă cocoșii...

— O să fie moină.

— Da, s-a muiat zăpada...

Aproape de tot, poate chiar lîngă tufișul sub care stăteau, niște iepuri începură să chițăie, să se fugărească, să se zbenguie, puși pe nuntă ; în treacăt îi atinseră chiar, făcîndu-i pe amîndoi să tresară speriați.

— Se împerechează, spurcăciunile, și nu mai văd nimic în jurul lor... dau buzna peste oameni. Vine primăvara...

— Credeam că e vreo jivină...

— Ssst ! Apleacă-te ! șopti el cu o voce speriată.

Se ghemuiră, tăcuți, după un morman de pietre. Prin lumina palidă a zăpezilor începură să se arate niște umbre lungi, care se tîrau încet, pe furiș, apoi se făcură nevăzute, de parcă le-ar fi înghițit pămîntul ; doar ochii le mai sclipeau, ca niște licurici într-un desiș ; erau poate la vreo jumătate de verstă de ei ; curînd se urniră iarăși din loc și pieriră cu totul în întuneric ; dar deodată se auzi țipătul scurt și jalnic al unui iepure, pe urmă o învălmă-

șeală, un tropăit puternic, niște horcăituri, o gîlgîitură înfiorătoare, o pîrîitură de oase zdrobite, un mîrîit amenințător, și din nou se așternu în jur o tăcere adîncă, neliniștitoare.

— Lupii au sfîșiat un iepure !

— Bine că nu ne-au simțit !

— Stăm împotriva vîntului, de-aia n-au dat de noi.

— Mi-e frică... să mergem... m-a răzbit frigul... zise ea tremurînd.

O acoperi cu trupul său, încălzindu-o cu niște sărutări atît de fierbinți încît uitară îndată de toată lumea ; strîns înlănțuiți cu brațele pe după mijloc, porniră pe-o cărăruie ce li se ivi întîmplător în cale ; mergeau legănîndu-se greoi, aidoma unor pomi încărcați de flori și care se clatină lin în zumzetul albinelor...

Tăceau, și numai zgomotul sărutărilor și suspinelor, strigătele pline de patimă, vuietul surd al beților nebune, bătaia veselă a inimilor îi învăluiau, așa cum învăluie cîmpul, primăvara, tremurul cald al aerului ; erau ca niște pajiști înverzite, cufundați într-o explozie luminoasă de bucurie ; le jucau ochii, suflau cu suflarea încinsă a cîmpiilor pîrjolite de arșița verii, ca freamătul ierburilor ce cresc, ca scînteierea pîraielor, ca strigătul viu al păsărilor ; inimile le băteau în piept una cu țărîna, privirile li se aplecau ca florile grele de măr făgăduitoare de roadă ; vorbele, liniștite, rari, grave, le țîșneau din străfundul sufletului ca mugurii copacilor în luna lui mai, iar răsuflările lor erau ca adierile ce mîngîie firul ierbii abia încolțite ; o zi de primăvară erau amîndoi, o zi de primăvară însorită, cu lanuri foșnitoare, pline de cîntec de ciocîrlii, de raze, de verdele pajiștilor, de lacoma, nepotolita sete de-a trăi...

Apoi, deodată, tăceau și se opreau, înghițiți de întunecimi ca de niște bulboane, cum se întunecă pămîntul cînd un nor acoperă soarele și totul încremenește, se cufundă într-o tăcere cernită, temătoare...

Dar graiul iar le venea la loc şi bucuria ţîşnea din ei ca o flacără ; un imn voios li se înfiripa în suflet, şi le dădea aripi şi-i purta spre slăvile cerului într-un avînt de fericire, atît de mare încît, fără să-şi dea seama, izbucneau într-un cîntec pătimaş...

Se legănau în ritmul glasurilor, ca nişte aripi fîlfîind prăbuşite în hăul nopţii mohorîte, pustii, într-un şuvoi de sunete arzătoare, într-o ploaie de stele fără de număr.

Nu mai ştiau de nimic pe lume, mergeau trup lîngă trup lipiţi, fără vrere, pierduţi unul în altul, beţi de puterea simţămîntului supraomenesc ce-i purta dincolo de pămînt şi care dădea grai unui cîntec haotic, nedesluşit, fără cuvinte.

...un cîntec sălbatic, vijelios se înălţa, ca un torent năvalnic, din inimile lor prea pline, făcînd să răsune în lumea toată strigătul triumfător al iubirii...

...şi ca o candelă uriaşă ardea în împărăţia nopţii, în vălmăşagul umbrelor...

...uneori era ca bubuitul greu, dezlănţuit, al apelor ce-şi sparg cătuşele de gheaţă...

...alteori răsuna într-un murmur dulce, abia auzit, ca unduirea unui lan în bătaia soarelui...

...şiraguri de sunete izbucneau, se risipeau în vînt, apoi, ostenite, se tîrau greoi peste faţa pămîntului, contopindu-se cu zvonurile nopţii, cu scîncete neputincioase, ca un plîns de orfan, ca un glas deznădăjduit, înfiorat de nelinişti.

...apoi piereau, căzînd într-o tăcere de mormînt.

Curînd însă se înălţau iarăşi ca nişte păsări speriate, ce urcă spre soare într-un zbor ameţitor, cu inimile pline de-un avînt atît de puternic, de-o dorinţă atît de aprigă de-a se topi în nemărginirea firii, încît izbucneau într-un imn extazic, orbitor, intonînd cîntarea plină de rugi a întregului pămînt, strigătul nemuritor al vieţii.

. . . . . .

— Jagus ! şopti el cu un glas gîtuit, ca şi cum atunci ar fi văzut-o pentru întîia oară.

— Da, eu sînt ! răspunse ea cu o voce plînsă parcă, abia murmurată.

Se aflau pe drumul ce trecea pe lîngă sat, prin spatele stogurilor, chiar pe pămîntul lui Boryna.

Deodată, Jagusia începu să plîngă.

— Ce ai ?

— Nu ştiu !... Mi-e inima grea şi-mi vine, aşa, să plîng din nimic...

Antek se posomorî ; se aşezară lîngă un coşar, pe ieşitura zidului ; el o cuprinse puternic cu braţele, iar ea i se ghemui la piept ca un copil, adîncită în sinea ei, şi lacrimile i se prelingeau din ochi ca roua de pe flori. Din cînd în cînd, şi le ştergea cu dosul palmei, cu mîneca, degeaba însă, îi curgeau şiroaie.

— Ţi-e frică ?...

— La ce mi-ar fi ? Dar simt cum m-apucă o linişte mare — parcă s-ar apropia de mine moartea... şi ceva îmi dă ghes, mă ridică pe sus, că-mi vine să zbor la cer, să pribegesc cu norii !

El nu-i răspunse ; amîndoi tăcură ; deodată, o umbră le învălui sufletele, tulburîndu-le limpezimea adîncurilor ; un dor sfîşietor îi cuprinse şi se strînseră şi mai mult unul într-altul, căutîndu-şi parcă un sprijin, în zborul lor către o lume senină...

Un vînt se stîrni pe neaşteptate, arborii se clătinară trist, cernind peste ei o pulbere de zăpadă, nori grei, deşi alunecau pe cer şi un geamăt se ridică din troienile de omăt.

— Trebuie să mă duc acasă, e tîrziu ! şopti ea, dînd să se ridice.

— N-ai grijă, încă nu s-au culcat. Se aud glasuri pe drum. Pesemne că vin de la Klomb.

— Am lăsat doniţele în staul ; să nu dea peste ele vreo vacă, să-şi rupă picioarele.

Tăcură ; în apropiere se auziră glasuri ; curînd glasurile se depărtară, dar undeva, într-o parte, pe cărare, zăpada scîrţîi şi-o umbră înaltă se arătă atît de limpede încît săriră drept în picioare.

— E cineva acolo... s-a tupilat sub gard.

— Ți s-o fi năzărit... norii lasă pe pămînt umbre de-astea...

Ascultară mult timp, scrutînd întunericul.

— Să mergem la stoguri, acolo n-o să ne simtă nimeni ! șopti el cu patimă.

Priveau speriați în jur, uitîndu-se în lături mereu, oprindu-se, ținîndu-și răsuflarea, trăgînd cu urechea, dar totul în preajmă era liniștit, amorțit ; furișîndu-se, ajunseră lîngă stoguri și se vîrîră într-o gaură adîncă ce se căsca, neagră, deasupra pămîntului.

. . . . . .

Afară se întunecase din nou, vălmășagul de nepătruns al norilor acoperea cerul și nu se mai zărea nici o luminiță, iar noaptea parcă își închisese pleoapele, căzînd într-un somn adînc ; vîntul stătuse și o tăcere grea, neliniștitoare pogorîse peste lume. Copacii se înfiorau pierduți printre troiene, la moară apa vuia căzînd din scoc ; după un timp, zăpada scîrțîi iar pe potecă : se auzeau deslușit niște pași măsurați ca de lup... O umbră se desprinse de lîngă perete și înainta tiptil prin zăpadă ; se apropia din ce în ce mai mult, creștea, șovăia o clipă, apoi iarăși pornea... În cele din urmă o luă spre stoguri, se opri în dreptul găurii și ascultă îndelung...

Întorcîndu-se și trecînd prin spărtura gardului, umbra pieri printre pomii livezii...

Peste puțin timp se arătă iarăși, tîrînd după ea o legătură mare de paie ; se opri o clipă, ascultă, apoi se repezi spre căpițe, astupă gura strîmtă a găurii... scăpără un chibrit și flăcări cuprinseră îndată paiele. O vîlvătaie uriașă de foc învălui cît ai clipi stogul...

Aplecat, cumplit la vedere, ca un mort, Boryna pîndea cu furca în mînă...

. . . . . .

Înțeleseră numaidecît ce se petrece ; flăcările pătrundeau înăuntru și un fum înnăbușitor umplu gaura ; săriră, țipînd, neștiind pe unde să iasă, înnebuniți de groază. Abia mai răsuflînd, Antek ni-

meri ca prin minune ieşirea, dădu buzna înainte, împingînd din răsputeri ghemotocul de paie şi, împreună cu el în braţe, căzu la pămînt ; înainte însă de-a se scula, bătrînul se repezi asupra lui cu furca ridicată, dar nu-l nimeri. Antek sărise într-o parte şi înainte ca bătrînul să mai dea o dată, îl izbi cu pumnul în piept, apoi o rupse la fugă.

Bătrînul se repezi la stog ; Jagna nu mai era acolo ; o văzu fugind pe lîngă el şi pierind în noapte ; atunci Boryna începu să zbiere cu un glas înspăimîntător, ca scos din minţi :

— Foc ! Săriţi, oameni buni, foc ! şi ţopăia cu furca în mînă în jurul stogului, ca un drac în pălălăile iadului.

Pîrîind, şuierînd, măturînd cu limbi înroşite paiele, focul cuprinsese tot stogul şi se înălţa ca un stîlp uriaş de flăcări şi fum.

Oamenii începură să alerge încoace şi-ncolo ; satul vuia de strigăte ; cineva începu să tragă clopotul ; spaima cuprinsese inimile, iar pîrjolul creştea, aruncînd vîlvătăi mari şi împroşcînd spre case o ploaie de scîntei.

XII

Nimeni n-ar fi putut să ţină minte şi să povestească ce se petrecuse în Lipce în noaptea aceea de pomină ; satul aţîţat mişuna ca un muşuroi de furnici în care cineva ar fi scurmat cu băţul.

Abia se crăpase de ziuă, oamenii nici nu se frecaseră bine la ochi, ca să-şi alunge vedeniile nopţii, cînd mulţimea începu să curgă spre locul pîrjolului ; mulţi îşi spuneau rugăciunile din mers, pe drum, şi alergau în fuga mare, ca la iarmaroc.

Ziua se arăta leneşă, ceţoasă şi cu toate că ar fi trebuit să fie de mult lumină, era întuneric ca-n zori. Ningea cu fulgi mari, moi, un linţoi moale, sticlos, tremurător, acoperea lumea, dar nimănui nu-i păsa de vremea rea ; veneau de pretutindeni şi ceasuri întregi căscau gura acolo, vorbind încet despre cele întîmplate în ajun şi trăgînd cu urechea, să mai prindă vreo noutate.

Era o zarvă nemaipomenită şi norodul se înghesuia în curte, livada era şi ea plină de oameni şi nici pe lîngă stoguri nu mai aveai loc să te mişti. Zăpada era roşie de fustele femeilor.

Stogul arsese de sus pînă jos şi se năruise ; nu se mai vedeau decît doi stîlpi pîrliţi de foc ; stuful de pe acoperişurile cotețelor şi de la poiată fusese smuls pînă la grinzi şi aruncat, şi toată cărarea şi cîmpul dimprejur, pînă la vreo jumătate de verstă, erau acoperite de acoperişuri stinse, de chingi rupte, de paie arse, de lemne înnegrite.

Şi ningea, şi zăpada învelea încet-încet totul cu un veşmînt alb, neprihănit ; pe alocuri fulgii, căzînd peste spuze de jar, se topeau ; trîmbe de fum negru răbufneau din mormanele de fîn risipite cu flăcări palide ce pîrîiau şi pe care oamenii le stingeau îndată repezindu-se la ele cu ciomegele şi călcîndu-le în picioare.

Tocmai în clipa în care stingeau un morman de jeratic, careva, pare-se chiar un băiat de-al lui Klomb, scoase cu bățul o ţoală arsă şi o ridică în sus.

— Hei, ia uitaţi-vă, broboada Jagusiei ! strigă răutăcioasă Kozlowa, fiindcă acum toţi ştiau ce se întîmplase.

— Scurmaţi, băieţi, poate mai daţi pe-acolo şi de vreo pereche de nădragi !...

— Ţi-ai găsit ! A fugit cu ei în vine ! Numai de nu i-o fi pierdut pe drum !

— Fetele i-au tot căutat lui Antek nădragii, dar pesemne că le-a luat-o cineva înainte !

— Da, ca să-i ducă plocon Annei ! vorbeau între ei, chicotind.

— Ia tăceți, hahalerelor ! Parc-ați venit la petrecere ! Rîdeți de necazul altuia ! strigă notarul supărat. Muierile să plece acasă ! Ce-mi staţi aici ? Hai, ajunge cît aţi pălăvrăgit !

Şi dete să le împrăştie.

— Ce te legi de noi ? Vezi-ţi de treaba dumitale, că de asta eşti pus ! ţipă Kozlowa, iar notarul văzînd-o atît de pornită, se uită lung la ea, apoi, scuipînd, se duse în ogradă, dar nimeni nu se urni din loc ; cumetrele îşi trimiteau una alteia broboada găsită, împingînd-o cu vîrful piciorului pe zăpadă, cercetînd-o şi şuşotind între ele aţîţate.

— Asta-i vrăjitoare — zicea Kozlowa — s-o izgonim din sat !

— Aşa-i ! Ea-i capul relelor ! Ea ! sări Sikorzyna.

— De nu s-ar fi milostivit de noi bunul Dumnezeu, am fi ars cu toţii ca şobolanii ! le ţinu isonul în şoaptă Sochowa.

— Zău dacă nu-i minune — curată minune !

— Noroc că nu bătea vîntul şi oamenii au luat seama la vreme.

— Cine a tras mai întîi clopotul ? Noi aţipiserăm — habar n-aveam...

— Cică ursarii tocmai ieşeau de la crîşmă cînd au văzut focul — că ei au văzut întîi — au început să strige, să zbiere...

— Doamne ! Boryna i-a prins în stog şi cum i-a luat la goană, odată a izbucnit focul... Aseară, la Klomb, cînd i-am văzut ieşind împreună, mi-am zis : nu-i a bună, o să se întîmple ceva...

— Da, cică de mult îi pîndeşte...

— Băiatul meu zicea că aseară i-a văzut cum se plimbau pe uliţă, fîţ încolo, fîţ încoace, pe dinaintea casei lui Klomb şi că bătrînul nu i-a pierdut din ochi o clipă ! spuse încet Kobusowa.

— Antek a pus focul din răzbunare.

— Păi nu s-a lăudat el că-i pune foc ? Aşa zicea...

— Da, tot satul ştie...

— Ei, şi s-a întîmplat ce era de aşteptat să se întîmple ! adăogă Kozlowa.

Într-o altă ceată, unde se aflau muieri mai bătrîne, se povesteau alte lucruri înspăimîntătoare, dar mai cu fereală şi mai cumpătat.

— Cică bătrînul a bătut-o aşa de tare pe Jagna, că acum stă şi boleşte la mă-sa... auziraţi ?...

— Cum să nu ! Cică a alungat-o chiar în zori, şi i-a zvîrlit în drum bulendrele, cu ladă cu tot ! grăi Balcerkowa, care tăcuse pînă atunci.

— Ce tot vorbiţi ? Adineauri trecui pe-acolo şi-am văzut lada la locul ei ! sări Ploszkowa.

— Eu de la nuntă am zis că aşa o să se isprăvească ! urmă ea, ridicînd glasul.

— Doamne, pe ce lume trăim, pe ce lume ! se văita Sochowa, apucîndu-se cu mîinile de cap.

— O să-l mănînce ocna, să vedeţi !

— Bine-i face ! Dacă ardea tot satul ?

— Eu dormeam buştean, cînd mă pomenesc cu Luka, ăl de umbla cu ursarii, că-mi bate la geam şi strigă : „Foc !“ Isuse ! Maică Precistă ! Geamul se înroşise, parcă ar fi aruncat cineva cu tăciuni în el, că de spaimă m-am muiat toată... şi numai ce aud clopotul... şi oamenii strigînd... povestea Ploszkowa.

— Eu cum am auzit că arde la Boryna, mi-am zis că aici trebuie să fie mîna lui Antek, o întrerupse cineva.

— Mai încet ! Vorbiţi de parcă l-aţi fi văzut cu ochii voştri !

— De văzut nu văzurăm, dar dacă toţi zic aşa...

— Încă de pe la cîşlegi Jagustynka bombănea că Antek se ţine cu Jagusia...

— Lasă, că-l pun în fiare şi se potoleşte el.

— Nu pot să-i facă nimic. Ce, l-a văzut careva ? Sînt martori ? spuse Balcerkowa, care umbla numai pe la judecăţi şi cunoştea legile.

— Păi nu l-a prins bătrînul ?

— De prins, l-a prins, dar cu altceva. Ei, şi, chiar să-l fi văzut cum a pus foc, tot nu poate să fie martor, că-i e tată şi nu se aveau bine.

— Asta-i treaba judecăţii. Dar eu vă întreb cine-i vinovat în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor, dacă

nu căţeaua de Jagna ? ridică iar glasul, arţăgoasă, Balcerkowa.

— Aşa-i ! Ce neruşinare ! Ce nelegiuire ! şuşoteau între ele.

Şedeau adunate laolaltă, clevetind-o pe Jagusia, înşirîndu-i toate păcatele.

Vorbeau din ce în ce mai aţîţate, aruncînd vina pe ea ; spuneau tot ce le venea la gură, tot ce auziseră sau născociseră ; toate urile şi duşmăniile vechi se redeşteptaseră în ele şi o grindină de blesteme se abătu asupra ei ; ameninţau, rostind vorbe grele, şi de le-ar fi ieşit înainte în clipa aceea Jagna, ar fi tăbărît pe ea cu ghearele şi cu pumnii.

Bărbaţii, strînşi mai la o parte, în alta ceată, se sfătuiau mai în linişte, dar ridicîndu-se tot atît de hotărîţi împotriva lui Antek ; încetul cu încetul, sîngele începu să fiarbă în ei, şi ochii le scăpărau de mînie şi mulţi îşi şi strîngeau pumnii, gata de bătaie ; şi cîte ocări, cîte înjurături, că pînă şi Mateusz, care la început îi ţinuse lui Antek partea, se lăsă păgubaş, zicînd în cele din urmă :

— De bună seamă că şi-a pierdut minţile, dacă a fost în stare una ca asta.

În clipa aceea însă fierarul sări înfuriat şi începu să le povestească gospodarilor cum îl ameninţa Antek pe bătrîn că o să-i dea foc la casă, cum bătrînul se aştepta la asta de mult şi cum nopţi de-a rîndul şedea la pîndă.

— El a pus foc, aş putea să jur ! La o adică s-or găsi şi martori ! Au să recunoască totul cum a fost şi tîlharul trebuie pedepsit, trebuie ! Nu vorbea el mereu cu flăcăii, nu se răzvrătea împotriva bătrînilor, nu îndemna el norodul la rău ? Ştiu şi cu cine punea la cale toate relele, ştiu eu bine, îi văd chiar, mă ascultă acuma şi mai au obrazul să-i ţină partea ! strigă el ameninţător. Unul ca ăsta e în stare să strice tot satul, la puşcărie cu el, la Sibir, să-l alungăm cu ciomegele ca pe-un cîine turbat ! N-ajunge că trăieşte cu mumă-sa vitregă !... Mai pune şi foc la casele oamenilor ! Curată minune că

n-a ars tot satul ! zbiera el tot mai întărîtat şi era limpede că urmărea un ţel al lui, tainic.

Dîndu-şi seama de asta, Rocho, care stătea mai la o parte cu Klomb, zise :

— Da' grozav de pornit mai eşti împotriva lui ! Şi ieri, alaltăieri beai la crîşmă cu el !

— Oricine-i împotriva satului mi-e duşman !

— Numai ăi de la curte nu ţi-s duşmani ! mormăi Klomb.

Fierarul începu atunci să răcnească şi mai tare, iar ceilalţi i se alăturară îndată. Repezindu-se în mijlocul oamenilor, Michal îi îndemna să se răzbune, născocind despre Antek fel de fel de lucruri, iar lumea, şi-aşa destul de aţîţată, se aprinse şi mai mult şi începu să strige în gura mare să fie adus înaintea lor vinovatul, să fie pus în cătuşe şi dat pe mîna jandarmilor ; cei mai înverşunaţi şi începuseră să caute prin jur bîte, pari, gata să se ducă la Antek să-l scoată din casă, să-l snopească în bătăi. Iar cei mai înfierbîntaţi se dovediră a fi tocmai cei pe care Antek îi cotonogise mai des.

Era o hărmălaie şi o zăpăceală, de-ai fi zis că se pornise o vijelie din senin : oamenii se înghionteau, se îmbrînceau, înaintînd asemeni unui val, spre garduri, spre porţi, revărsîndu-se în uliţă. Degeaba sări primarul să-i potolească ; degeaba se silea notarul cu cei mai în vîrstă să le bage minţile în cap ; glasurile lor se pierdeau în zarva mulţimii, şi ei înşişi, duşi de talaz, mergeau laolaltă cu ceilalţi ; nimeni nu-i mai asculta, nu se mai uita la ei, toţi se năpusteau înainte, zbierînd ca smintiţii, de parcă ar fi intrat în ei Necuratul şi i-ar fi împins pe toţi de-a valma într-un vîrtej răzbunător...

Deodată, Kozlowa începu să-şi croiască drum spre cei din frunte şi să ţipe cît o ţinea gura :

— Amîndoi sînt vinovaţi ! P-amîndoi să-i aducem şi să-i pedepsim, chiar la locul cu pricina !

Femeile, dar mai ales sărăcimea, îi ţineau hangul şi, scoţînd urlete neomeneşti, cu minţile rătăcite, ridicînd braţele, ţipau mergînd în fruntea mulţimii tulburate, vuind ca un torent ; uliţele mai

strîmte răsunau de ţipete şi toţi se îndesau, zbierînd, scuturînd pumnii, făcîndu-şi loc cu sila, iar ochii le sticleau în cap, pe cînd din mijlocul lor se înălţa un vuiet sălbatic, ca o bolboroseală de ape înfuriate : glasul mîniei obşteşti cuprinsese ca o vîlvătaie mulţimea şi care mai de care dădea buzna înainte, zbierînd, cînd deodată un glas prinse a răcni :

— Părintele ! Vine părintele cu icoana !

Mulţimea se opri pe neaşteptate, ca trasă de hăţuri, se clătină şi rămase în mijlocul drumului, răzleţindu-se, cu glasurile scăzute, apoi deodată se potoli cu totul, căzu în genunchi şi capetele descoperite se plecară cu fruntea în ţărînă...

Preotul venea dinspre biserică cu icoana lui Isus, însoţit de Jambrozy, care înainta cu un felinar aprins, suna într-una din clopoţel...

Părintele trecu repede pe lîngă gloata îngenuncheată. Acum îl mai zăreau doar ca printr-un geam îngheţat, prin ceaţa deasă a zăpezii ; apoi, unul cîte unul, oamenii începură să se ridice.

— Se duce la Filipka ! Am auzit că a degerat ieri în pădure şi că abia-şi mai trage sufletul... Nu cred să mai apuce seara.

— L-au chemat şi la Bartek, cel de la joagăr.

— E bolnav ?

— Cum, nu ştiţi ? A căzut peste el un butuc şi l-a strivit. Nu se ştie dac-o mai trăi... şopteau ei, uitîndu-se în urma preotului.

Cîteva femei se luară după el să-i ţină tovărăşie ; un cîrd întreg de băieţi o porni în goană de-a dreptul peste eleşteu, spre moară ; ceilalţi rămăseseră pironiţi locului, ca o turmă de oi căreia un dulău îi dă roată ; furia, mînia le pierise cu totul, de tumultul de adineauri nici urmă, se uitau doar unii la alţii, ca treziţi dintr-un somn adînc, se mutau de pe-un picior pe altul, se scărpinau în cap, mai spuneau cîte ceva şi, cum multora începuse să li se facă ruşine, se apucară să scuipe, să-şi îndese cuşma pe urechi şi să iasă pe furiş din grămada care, ca o apă, se revărsa pe uliţe, pierind cu în-

cetul, împrăştiindu-se prin ogrăzi şi case. Kozlowa însă nu se lăsa ; îl ocăra pe Antek, o blestema pe Jagna, apoi văzînd că toţi o părăsesc, şi ca să-şi verse necazul, se certă cu Rocho, care încerca s-o cumînţească. Nu mai rămăseseră decît puţini oameni care şedeau acolo de teamă să nu izbucnească iar focul şi să poată sări în ajutor, la nevoie.

Fierarul rămăsese şi el în ogradă, şi înfuriat la culme de cele petrecute, tăcea, învîrtindu-se încoace şi încolo, fără astîmpăr, uitîndu-se prin unghere şi alungîndu-l din cînd în cînd pe Lapa, care lătra şi se dădea la el să-l muşte...

Boryna nu se arătă de loc în tot acest timp ; oamenii spuneau că se vîrîse sub plapumă şi că dormea. Numai Jozka, cu ochii umflaţi de plîns, se uita, lipită de peretele casei, la oameni, ferindu-se să nu fie văzută. Toată grija casei rămăsese pe seama Jagustynkăi, dar şi bătrîna înţepa în ziua aceea ca o viespe şi era mai rea ca niciodată, de nu mai cuteza nimeni să intre în vorbă cu ea. Cum îi spuneai ceva, îţi răspundea de parcă te-ar fi bătut cu urzici.

Pe la amiază sosi, însoţit de jandarmi, ipistatul care cercetă pricinile şi scrise un raport despre cele întîmplate ; oamenii se risipiseră numaidecît care încotro de frică să nu fie puşi martori.

Pe uliţe nu mai zăreai acum ţipenie de om. E drept că şi zăpada cădea fără încetare şi pămîntul era şi mai mocirlos, căci fulgii se topeau în văzduh, chiftea sub picioare ; casele zumzăiau ca nişte ştiubeie, fiindcă, pe neaşteptate, ziua aceea devenise pentru cei din Lipce un fel de zi de sărbătoare ; nimeni nu mai lucra, toţi se lăsaseră de treburi, şi vacile mugeau, uitate, în faţa ieslelor goale. Pretutindeni oamenii se sfătuiau şi adeseori vedeai pe cîte cineva furişîndu-se de la o casă la alta, mai ales muieri, alergînd cu limba scoasă după veştile ce zburau din hogeag în hogeag, ca nişte ciori, iar pe la geamuri şi în faţa caselor, sau prin ogrăzi, se arătau feţe iscoditoare, să vadă : îl ridică pe Antek jandarmii ori nu ?

Curiozitatea, nerăbdarea creşteau din ceas în ceas, însă nu se ştia nimic sigur. Mereu venea cîte cineva gîfîind şi zicînd ba că jandarmii se duseseră după Antek, ba că Antek îi snopise în bătăi pe oamenii stăpînirii, că rupsese cătuşele şi fugise în lume — fel de fel de vorbe şi de zvonuri.

Singurul lucru adevărat era că lumea îl văzuse pe Witek alergînd la cîrciumă să cumpere rachiu şi că din coşul casei lui Boryna ieşea o trîmbă groasă de fum ; oamenii pricepuseră că înăuntru se pregătea ceva cald pentru jandarmi.

Spre seară, brişca primarului trecu prin sat, cu grefierul şi cu jandarmii, dar nici urmă de Antek !

Mirarea şi dezamăgirea puseră stăpînire pe întreg satul ; toţi erau încredinţaţi că Antek avea să fie dus la închisoare cu cătuşe la mîini ; în zadar îşi băteau capul să ghicească ce declarase bătrînul în procesul-verbal ; numai primarul şi notarul ştiau, dar nu voiau să spuie nimic, şi oamenii şedeau ca pe jeratic, făcînd fel de fel de presupuneri, care de care mai năstruşnice.

Noaptea coborî încet, vremea se mai potolise, nu mai ningea şi parcă începuse să geruie ; norii se fugăreau pe cer, ici-colo, prin spărturile lor, lucea cîte-o stea, aruncînd scîntei, şi un vînt rece, tăios spulbera praful zăpezii făcîndu-l să scîrţîie sub picioare ; prin case se aprinseseră opaiţele, iar oamenii, adunîndu-se în odăile strîmte, în faţa vetrelor, se liniştea încetul cu încetul, după ziua aceea zbuciumată, încă mai trăncănind, încă mai scornind fel de fel de poveşti.

Slavă Domnului, aveau şi de unde ! Dacă nu l-au luat pe Antek, înseamnă că nu el a pus focul ! Atunci cine ? Că doar nu l-o fi pus Jagusia ! Asta nimeni n-ar crede-o, nici chiar bătrînul. Cui să-i treacă prin cap una ca asta ?

Bîjbîiau aşadar prin beznă, neputîndu-şi lămuri în nici un chip taina aceea chinuitoare... Toţi vorbeau numai despre asta, însă nimeni nu ştia adevărul. În cele din urmă, ura pe care i-o purtau lui Antek se domoli şi pînă şi duşmanii săi cei mai în-

verşunaţi îl lăsară în pace ; prietenii, printre care se număra şi Mateusz, îşi ridicară iar glasurile în apărarea lui, însă, acum în schimb, creştea duşmănia faţă de Jagna, pe care mulţi o blestemau cumplit, neputîndu-i ierta păcatul de moarte. Cumetrele o luară şi ele în primire, tăvălind-o prin spinii cei mai ascuţiţi, care nu-ţi lasă întreagă nici o bucăţică de carne ! Dominikowa se alese şi ea cu o praftură — împotriva ei erau şi mai pornite, şi asta fiindcă despre Jagusia nu se mai ştia nimic, iar bătrîna îi lua la goană pe toţi, ca pe nişte javre obraznice.

Dar ceea ce era adevărat şi ceea ce simţeau cu toţii deopotrivă, era mila — mila adîncă pentru Anna, pe care o căinau din toată inima. Încă de cu seară, Klembowa şi Sikorowa trecuseră pe la ea, s-o mîngîie, ducîndu-i şi cîte ceva în traistă.

Aşa trecu ziua aceea de pomină, iar a doua zi totul reintră în vechea matcă ; supărările se duseră, nerăbdarea de a afla alte noutăţi se stinse, răzmeriţa se potoli şi fiecare, întors la ale lui, îşi puse la jug grumazul purtîndu-şi mai departe povara vieţii aşa cum a lăsat Cel-de-sus, fără murmur, fără crîcnire.

Sigur, pe ici, pe colo se mai vorbea despre cele petrecute, dar tot mai rar şi mai puţin.

Sosi şi luna martie şi, o dată cu ea, vremea se strică : zilele erau triste, mohorîte, cu ploi şi o lapoviţă nesfîrşită, de nici nu mai puteai să ieşi din casă ; soarele pierise în prăpastia coclită a norilor, nici o rază nu mai veselea lumea, zăpezile se muiau, topindu-se cu încetul, prefăcîndu-se într-o mîzgă verzuie, ca mucegaiul, apa se strîngea printre brazde, acoperea văile, potecile, în schimb noaptea se mai lăsa cîte un geruleţ, de abia puteai umbla pe drumurile întărite bocnă.

Cu vremea aceasta cîinoasă, oamenii dădură repede uitării întîmplarea cu focul, cu atît mai mult cu cît nici Boryna, nici Antek şi nici Jagna nu-i mai întărîtau, arătîndu-se în faţa lor ; tustrei picară în uitare, ca piatra la fundul rîului, deasupra căreia

apa se mai învolbură puţin, clipocind, apoi, îşi vede de drum, curgînd liniştită mai departe.

Aşa se scurseră cele cîteva zile cîte mai rămăseseră pînă la ultima marţi din cîşlegi.

Şi fiindcă ziua asta era pe jumătate sărbătoare, o zarvă mare se stîrni prin case ; încă de cu dimineaţă, femeile dereticau prin odăi şi nu era casă din care să nu plece la tîrg cîte cineva, să facă tîrguieli, să cumpere, carne mai ales, cîrnaţi sau costiţă ; doar calicimea se văzu nevoită să se mulţumească cu scrumbiile luate pe datorie de la ovrei şi cu cartofi cu sare.

În casele celor bogaţi, gogoşile sfîrîiau în tigăi şi tot satul mirosea a untură prăjită, a carne friptă şi alte bunătăţi, de-ţi lăsa gura apă.

Cei cu ursul umblară din nou din casă în casă, făcînd fel de fel de năzdrăvănii, mai înviorînd lumea.

După cină, lăutarii începură iar să cînte la cîrciumă ; vestea puse lumea pe foc ; toţi se grăbiră să se ducă la petrecere, fără să le pese de lapoviţa care începuse să cadă spre seară.

Petrecură din toată inima, mai ales că era ultima petrecere dinaintea postului mare. Mateusz cîntă la vioară, cu Pietrek, argatul lui Boryna, care-i zicea din flaut, şi cu Jasiek Fariseul, care bătea toba.

Jucară mai straşnic ca niciodată şi pînă noaptea tîrziu, sau, mai bine spus, pînă cînd începu să bată clopotul la biserică, vestind miezul nopţii şi isprăvirea cîşlegilor ; muzica se opri numaidecît, ultimele pahare fură date repede pe gît, şi norodul se împrăştie încet ; rămase numai Jambrozy, care, ameţit de băutură, începu, cum îi era firea, să cînte în faţa crîşmii.

Doar acasă la Dominikowa opaiţul arse pînă tîrziu, cam pînă pe la cîntători, ziceau unii. Primarul şi notarul se duseseră la ea, căutînd să facă pace între cei doi soţi certaţi...

Satul dormea de mult şi o linişte adîncă învăluise lumea. Lapoviţa încetase pe la miezul nopţii, dar

mai-marii satului şi cu Dominikowa încă se mai sfătuiau...

. . . . . .

Numai în casa lui Antek nu era nici linişte, nici somn, nici veselie.

Ce se petrecuse în inima Annei în acele zile şi nopţi lungi, din clipa în care el o întîlnise în faţa casei cînd ardea stogul şi o trăsese cu sila înăuntru, numai unul Dumnezeu poate şti şi nici un cuvînt omenesc n-ar fi în stare s-o spuie.

Chiar în noaptea aceea ea aflase totul de la Weronka.

De atîta chin, sufletul îi era îngheţat, pustiu, îngrozitor de pustiu. În primele două zile, aproape că nici nu se mişcase de lîngă furcă ; de tors, nu torcea, ci doar mişca în neştire din degete, ca un om căzut într-un somn adînc : privirea goală, stinsă, îi era întoarsă înăuntru, spre acele bulboane adînci ale tristeţii, spre jalnicele labirinturi de arzătoare lacrimi, de strîmbătăţi, de nedreptăţi. Nu mai dormea, nu mai mînca, nu mai vedea ce se întîmplă în jurul ei. N-auzea nici plînsul copiilor, nu mai ştia ce-i cu ea, încît Weronka, înduioşată, avu ea grijă de copii şi de bătrîn, care căzuse bolnav după drumul acela prin pădure şi acum zăcea pe cuptor, gemînd încet.

Antek nu stătea o clipă acasă ; ieşea cu noaptea-n cap şi se întorcea noaptea tîrziu, fără să se uite la ea sau la copii ; de altfel, ea nici nu putea să-i spună vreun cuvînt, căci sufletul îi era împietrit de durere.

De abia a treia zi îşi mai reveni, trezindu-se parcă dintr-un vis înspăimîntător, dar era aşa de schimbată, ca şi cum s-ar fi născut a doua oară din suferinţa aceea cumplită ; faţa îi era vînătă, cenuşie, brăzdată de cute adînci, îmbătrînită cu cîţiva ani şi atît de suptă, de parcă i-ar fi fost tăiată în lemn ; numai ochii îi ardeau, vii, uscaţi, iar buzele le avea strînse pungă ; slăbise de-a binelea, şi straiele atîrnau pe ea ca pe-o scîndură.

Se întorsese la viaţă, însă schimbată cu totul pe dinăuntru căci, deşi vechiul suflet i se prefăcuse

în cenușă, simțea în inimă o forță ciudată, necunoscută înainte, o putere neînvinsă de a trăi și a lupta, o siguranță plină de îndrăzneală, care-i dădea încredere că va birui.

Alergă îndată la copii, care plîngeau amarnic, îi îmbrățișă mai-mai să-i înnăbușe în sărutări și, cu ei laolaltă, izbucni într-un plîns lung, care-o ușură și-i ajută să-și vină în fire.

Făcu repede rînduială în casă și se duse la Weronka să-i mulțumească pentru ajutor și să-și ceară iertare pentru greșelile de pînă atunci ; se împăcară îndată, și soră-sa nu se arătă mirată ; numai un lucru nu putu să înțeleagă : de ce Anna nu se plîngea de Antek, nu-l blestema și nu-și căina soarta, de parcă toate acestea ar fi murit de mult și ar fi căzut pradă uitării ; nu spuse, la sfîrșit, decît atît :

— Mă simt acu' ca o văduvă, așa că singură trebuie să am grijă de copii și de toate ălelalte.

Și chiar în aceeași seară se repezi pînă la Klomb și la alți cunoscuți, să afle ce-i cu Boryna... căci nu uitase vorbele pe care i le spusese atunci, la despărțire.

Dar nu se duse de îndată la el, ci mai așteptă cîteva zile, zicîndu-și că nu e nimerit să se vîre în ochii lui așa de repede după cele întîmplate.

De-abia în prima miercuri din postul-mare se hotărî să se ducă la el ; nu le mai făcu copiilor de mîncare, se îmbrăcă cum putu mai bine și, lăsîndu-i în îngrijirea Weronkăi, se pregăti să iasă.

— Unde pleci așa cu noaptea-n cap ? o întrebă Antek.

— La biserică, azi e miercuri, ziua pocăinței ! răspunse ea cam în silă și pe ocolite.

— Nu faci de mîncare ?

— Du-te la cîrciumă, poate ți-o mai da ovreiul pe datorie ! îi scăpă ei fără să vrea.

El sări în picioare, de parcă l-ar fi izbit cineva cu ciomagul în moalele capului, dar ea, fără să-l privească, ieși.

Acum nu se mai temea de strigătele şi de mînia lui ; i se părea aşa de străin şi de îndepărtat, încît şi ea se mira de asta şi, cu toate că uneori îi mai pîlpîia ceva în suflet, ultima flăcăruie a vechii iubiri, ca un tăciune călcat în picioare, acoperit de cenuşa tristeţii, ea singură îl stingea în ea, într-adins — atît de puternică era amintirea nedreptăţii şi durerii pe care i-o pricinuise...

Oamenii tocmai se pregăteau să intre în sfîntul locaş, cînd ea se arătă pe drumul cu plopi.

Ziua se vestea ciudat de limpede şi de luminoasă ; soarele începuse să lumineze îndată după ce răsărise şi gerul din timpul nopţii încă mai stăruia ; şiraguri scînteietoare de ţurţuri atîrnau de streşini, băltoacele, şanţurile îngheţate luceau şi ele ca oglinda ; copacii, încărcaţi de promoroacă, sclipeau în soare, şi pînze de argint se desprindeau din ei, căzînd la pămînt ; cerul senin, albastru, pe care pluteau nişte nouraşi albi, lăptoşi, juca în soare ca un lan de in înflorit, năpădit de-o turmă de oi, înghesuite, strîns vîrîte unele într-altele de nu li se mai văd decît spinările albe ; aerul era rece, curat, înviorător. Lumea întreagă se înveselise, ochiurile de apă luceau, zăpada îngheţată scăpăra aurie, pe drumuri copiii se dădeau pe gheaţă gălăgioşi, ţipînd veseli, ici-colo, cîte-un bătrîn stătea pe lîngă peretele casei la soare, pînă şi cîinii lătrau voioşi, alungînd cîrdurile de ciori ce umblau după mîncare. Nemărginirea cerului, minunată şi însorită, scălda lumea întreagă într-o lumină binefăcătoare şi era cald, aproape ca primăvara.

La biserică, în schimb, Anna fu cuprinsă de-un frig pătrunzător şi de tăcerea adîncă a sfîntului lăcaş. Slujba se ţinea în faţa altarului cel mare, iar norodul, cufundat în rugăciune, umplea mijlocul naosului inundat de şiroaiele luminii ; şi mereu veneau alţi şi alţi gospodari întîrziaţi. Dar Anna nu-şi făcu loc printre oameni, trecu în naosul de alături, pustiu şi atît de întunecos, încît doar ici-colo se iţeau raze reci, aurii de lumină ; voia să fie singură cu ea şi cu Dumnezeu ; îngenunche în faţa altarului Înălţării

la cer, sărută lespedea, își împreună mîinile și, cu ochii ațintiți spre fața blîndă a Maicii Milostive, se cufundă în rugăciune.

De abia acum izbucni în plîns ; la picioarele sfinte ale Preacuratei își dezveli, umilă și încrezătoare, rănile sufletului și se spovedi cu toată înflăcărarea. În fața Fecioarei și a mumei întregului norod își descărcă sufletul de păcate, căci era de bună seamă păcătoasă, dacă Domnul o pedepsea astfel !

„Am fost rea cu alții, trufașă, gîlcevitoare ; mi-a plăcut să mănînc bine, să lenevesc și am uitat poruncile Domnului, păcătoasa de mine !“ striga ea, plină de-o amarnică jale, gata să-i plesnească inima. Și ceru milă și îndurare pentru grelele păcate ale lui Antek, zbătîndu-se în rugămintea ei fierbinte ca o pasăre ce fuge de moarte și bate cu aripile în geamuri și se zbate, piuind și țipînd dureros, ca să fie salvată...

Se scutura toată de plîns, jarul rugăciunilor o ardea ; din adîncul sufletului ei deschis curgea un rîu de rugăciuni și lacrimi, ce se risipeau pe podeaua rece ca niște perle însîngerate.

Slujba se isprăvi, și tot norodul, cu inima strînsă, înlăcrămată, se apropie de altar, aplecîndu-și umil capul, pentru ca preotul să-l presare cu cenușă, în timp ce rostea cu glas tare ruga pocăinței.

Fără să mai aștepte sfîrșitul, Anna ieși din biserică, simțindu-se mai întărită și cu totul încrezătoare în ajutorul lui Dumnezeu.

Răspundea cu capul sus la saluturile oamenilor, trecînd printre privirile curioase ale celor ce-i ieșeau în drum mîndră, cutezătoare, deși tremura din tot trupul. Așa ajunse la casa lui Boryna.

Doamne, de cînd nu-i mai călcase piciorul pe-aici ! Și de cîte ori nu ocolise cu durere și pe de departe, ca un cîine, aceste locuri cunoscute ! Acum privea cu atîta dragoste casa, acareturile, gardurile și fiece copac care lucea alb de chiciură, de parc-ar fi crescut din inima, din sîngele ei.

Îi rîdea sufletul de bucurie şi-i venea să sărute acest sfînt pămînt. Abia urcă în cerdac şi Lapa se repezi în calea ei, gudurîndu-se şi scheunînd aşa de vesel încît Jozka ieşi în tindă şi rămase mirată, nevenindu-i să-şi creadă ochilor.

— Anna ! Dumnezeule ! Anna !

— Eu sînt, eu... Nu mă mai cunoşti ? Tata e acasă ?

— Da, e acasă... bine c-ai venit, Anna... şi biata fată începu să plîngă, sărutîndu-i mîinile, ca unei mame bune.

Auzindu-i glasul, bătrînul îi ieşi înainte şi o pofti în casă ; ea îi căzu în genunchi, la picioare, plîngînd înduioşată de privirea lui şi de amintirile ce-o năpădeau din fiecare ungher al acestei case iubite. Îşi pierdu repede stînjeneala, căci bătrînul începu s-o întrebe de copii, căinînd-o din suflet pentru soarta ei ; ea îi spuse totul, neascunzîndu-i nimic, speriată numai de schimbarea pe care-o vedea în înfăţişarea lui, căci Boryna îmbătrînise mult, slăbise tare şi se gîrbovise, doar faţa îi rămăsese aceeaşi, însă mai încordată, mai aspră.

Stătură multă vreme de vorbă, fără să pomenească de loc numele lui Antek şi al Jagnei, ferindu-se amîndoi să atingă aceste răni proaspete, iar cînd, după vreun ceas, Anna se pregăti de plecare, bătrînul îi spuse Joziei să-i pună într-o bocceluţă tot ce se găsea, şi Jozia îi dădu atîtea merinde, că Witek trebui să le care cu săniuţa, căci singură n-ar fi fost în stare să le ducă ; la plecare, bătrînul îi mai dete şi cîţiva zloţi pentru sare, zicîndu-i :

— Vino mai des şi chiar în fiecare zi, că nu se ştie ce se poate întîmpla cu mine. Vezi de casă, Jozka ţine la tine.

După aceea plecă, gîndindu-se pe drum la vorbele lui socru-său. Nici nu lua în seamă ce-i spunea Witek, care începuse să-i povestească cum primarul şi notarul vin în fiecare zi şi-l îndeamnă pe bătrîn să se împace cu Jagna, că însuşi stăpînul se dusese la părinte împreună cu Dominikowa, după ce o

noapte întreagă se tot sfătuiseră ; şi aşa într-una îi spunea tot ce ştia, ca să se puie bine cu ea.

Acasă îl găsi pe Antek stînd lîngă geam şi cîrpindu-şi o cizmă ; nici nu se uită la ea, dar cînd îl văzu pe Witek cu legătura, începu supărat :

— Văd c-ai fost cu cerşitul...

— Dacă am ajuns o cerşetoare, trebuie să trăiesc din mila oamenilor !

Cînd Witek ieşi, răbufni înfuriat :

— Ţi-am spus de atîtea ori, fir-ar al dracului, să nu te mai duci la tata !

— El m-a chemat şi m-am dus ; el mi-a dat ce vezi, că n-am să crăp de foame şi nici pe copii n-am să-i las, dacă tu n-ai grijă de casă !

— Să-i duci merindele înapoi, acuş ! Nu-mi trebuie nimic !

— Dar mie şi copiilor ne trebuie...

— Du-le înapoi, că de nu, le duc eu singur ; o să i le bag pe gît, să se înece cu bunătatea lui ! Auzi ! Le zvîrl pe geam afară !

— Încearcă numai, atinge-te de ele, şi-ai să vezi ce-o să păţeşti ! răcni ea, punînd mîna pe bătător, gata să se apere pînă la moarte.

Era atît de furioasă, atît de înspăimîntătoare la vedere, încît Antek se dădu înapoi, uimit de această împotrivire neaşteptată.

— Ieftin te-a cumpărat ! Cu un codru de pîine, ca pe-o potaie !... mormăi el abătut.

— Pe noi şi pe tine ne-ai vîndut şi mai ieftin, pentru fusta Jagnei ! strigă ea în neştire, încît el sări ca străpuns de-un cuţit.

Dar Anna parcă turbase : amintirea chinurilor îndurate o copleşi deodată şi izbucni într-un potop de mustrări îndelung tăinuite ; nu-l cruţa de loc şi nu-i trecea cu vederea nici una din greşelile lui, nici o faptă rea, ci lovea în el cu sete, ca la bătutul inului. În clipa aceea l-ar fi putut ucide !...

El se sperie în faţa acestei dezlănţuiri de furie, simţi ceva zvîcnindu-i în piept, se aplecă şi, neştiind ce să răspundă, mînia îl părăsi şi-o ruşine

atît de amară, de apăsătoare, îi cuprinse sufletul, că-şi luă căciula şi fugi din casă.

Multă vreme nu putu să priceapă ce i se întîmplase şi, ca un cîine bătut, alergă la întîmplare înainte, nemaiştiind ce-i cu el, ca de altfel în toată vremea din urmă.

Din clipa îngrozitoare a focului, ceva ciudat se petrecuse în sufletul lui, asemeni unei nebunii. La lucru nu se mai ducea, cu toate că morarul trimisese după el de cîteva ori, nu făcea altceva decît să se învîrtească prin sat, să intre în cîrciumă şi să bea, rumegînd planuri de răzbunare tot mai sîngeroase şi negîndindu-se la nimic altceva decît la asta, astfel încît nici nu-i mai păsa de bănuielile oamenilor, cum că el ar fi fost cel care ar fi pus focul.

— Să încerce careva să-mi spună asta în faţă ! Să îndrăznească numai ! îi spunea el lui Mateusz la cîrciumă, şi în gura mare, ca să audă toţi.

Vîndu ovreiului singura viţică pe care-o mai avea, iar banii îi bău cu prietenii, căci se înhăitase cu cei mai răi din sat, ca de-alde Bartek Koziol, Filip, cel de dincolo de eleşteu, cu Franek, argatul de la moară, şi cu feciorii lui Gulbas, nişte haimanale, nişte destrăbălaţi, care mereu se învîrteau prin sat ca lupii, să vadă pe ce mai pot pune laba, ca să-i ducă ovreiului, să le dea rachiu ; lui Antek însă îi era totuna ce credea lumea despre şleahta lor ; el găsea la ei tovărăşie — toţi i se uitau în ochi ca nişte cîini credincioşi. Uneori sărea şi-i bătea, dar de băut, le dădea să bea şi le lua apărarea în faţa oamenilor.

Atîtea blestemăţii făceau prin sat, că oamenii ajuseseră să se ducă zilnic cu plîngeri la primar şi chiar la sfinţia-sa.

Degeaba îl preveni Mateusz pe Antek ; degeaba îi spuse şi Klomb, prieteneşte, să se astîmpere, să n-apuce calea pierzării ; Antek n-asculta, nu zicea nimic ; bea şi mai vîrtos, ameninţînd tot satul.

Şi aluneca în jos, de parcă s-ar fi prăbuşit de pe un mal înalt, el însă nici nu se sinchisea, iar satul nu-l pierdea din ochi ; se mai vorbea încă despre

foc, în fel şi chip, dar oamenii, văzîndu-l atît de înrăit pe Antek, îşi îndreptaseră mînia asupra lui şi mai era şi fierarul care îi aţîţa în ascuns, astfel că pînă la urmă începură să-l părăsească şi vechii lui prieteni, care-l ocoleau pe de departe, ridicîndu-se acum ei cei dintîi împotrivă-i. Dar lui nu-i păsa, era orbit de răzbunare, numai răzbunarea îl mai ţinea în viaţă şi îşi aţîţa mînia ca pe un tăciune aprins, să-l facă să izbucnească în flăcări.

Ba mai mult, de necaz n-o rupsese cu Jagna. Din iubire oare, sau din altă pricină ? Dumnezeu ştie ! Oricum, se întîlneau pe ascuns în şopronul Dominikowei, iar Szymek îi ajuta bucuros, încredinţat că Antek avea să-l ajute şi el la rîndul lui, să se însoare cu Nastka.

Jagusia venea la întîlnire fără tragere de inimă, cu spaimă chiar ; după cele petrecute dragostea parcă murise în ea, stîlcită de pumnii lui Boryna, pe care nu putea să-i uite ; în acelaşi timp, se temea şi de Antek, care o ameninţase că, dacă nu vine cînd o cheamă el, va intra ziua-n amiaza mare acasă la ea şi o va bate mai rău decît bătrînul.

Bine zice lumea : cu cine odat-ai greşit nu-ţi mai arde de iubit, dar fiindcă el o silea şi o ameninţa, n-avea ce face şi, vrînd-nevrînd, ieşea.

Dar asta nu ţinu mult ; în prima joi a postului-mare, Szymek alergă la cîrciumă după Antek şi, găsindu-l, îl trase deoparte şi-i spuse că bătrînul se împăcase cu Jagna şi că ea se mutase la el.

La auzul acestei veşti, totul i se întunecă înaintea ochilor, de parcă l-ar fi izbit cineva cu ciomagul în moalele capului ; abia ieri, în amurg, se văzuseră, şi ea nu-i spusese nimic.

„N-a vrut să-mi spună !“ îşi zise el, fript, ca şi cum o mînă i-ar fi turnat jar în inimă ; abia aşteptă să vie seara, ca să alerge la ea.

Se învîrti multă vreme prin jurul casei părinteşti, pîndind şi aşteptînd la pîrleaz, dar ea nu se arătă. Mîniat la culme, turbînd, smulse un par din gard şi intră în ogradă, gata de orice, hotărît să intre în casă ; ajunse chiar în cerdac şi tocmai voia

să pună mîna pe clanță, cînd, în fața ușii, amintirea chipului tatălui său, înălțîndu-i-se vie înaintea ochilor, îl îngheță și, speriat, dădu înapoi, cutremurîndu-se de groază ; încet-încet, apoi plin de spaimă, furișîndu-se, plecă în vîrful picioarelor.

În clipa aceea nu putuse pricepe ce-l făcuse să-i fie teamă, nici ce se întîmplase cu el ; era ca altădată, atunci, lîngă iaz...

Nici în zilele care urmară nu putu să se vadă cu ea, cu toate că în fiecare seară stătea lîngă pîrleaz, pîndind ca un lup.

N-o întîlni nici duminică la biserică, deși stătu multă vreme afară, așteptînd-o.

Se gîndi să se ducă la vecernie, încredințat că atunci o va întîlni și va găsi un prilej să stea de vorbă cu ea.

Sosi la biserică puțin cam tîrziu ; vecernia începuse, biserica era plină de lume și atît de întunecoasă încît numai sus, sub bolți, se vedea lumina zilei, iar jos, în întunericul străbătut în răstimpuri de para lumînărilor, furnica norodul, susurînd ca un rîu, închinîndu-se cu fața întoarsă spre marele altar, puternic luminat. Antek își făcu loc pînă la grilaj și se uită prin biserică, dar n-o zări pe Jagna și nici pe altcineva din casa tatălui său ; în schimb, prindea tot mai multe priviri curioase îndreptate asupra lui, simțea cum lumea se uita în partea în care se afla, iar cîte unii șopteau între ei, arătîndu-l pe furiș.

Tocmai se cînta „Amarele plîngeri", căci era prima duminică din post. Preotul, în stiharu-i alb, stătea alături de altar cu cartea în mînă și din cînd în cînd se uita cu asprime la el.

Orga scotea sunete pătrunzătoare, iar norodul întreg cînta într-un singur glas ; uneori, rar de tot, vocile se întrerupeau, orga tăcea și ea și glasul întretăiat al organistului, venind parcă de undeva din cer, grăia despre chinurile Mîntuitorului.

Dar Antek nu auzea nimic ; nici nu mai știa pentru ce venise și unde se află ; cîntecele îl pătrundeau tot mai mult cu acordurile lor blînde, legănate,

şi simţea cum îl cuprinde o moleşeală, ca în somn, o linişte adîncă, adîncă, de parcă ar fi alunecat, de parcă ar fi zburat undeva, către o lumină ; iar cînd îşi reveni şi deschise ochii, întîlni privirile preotului, care se uita mereu la el, căci era mai sus decît ceilalţi şi-l vedea de departe, iar privirile sale îl sfredeleau atît de tare încît îşi lăsă capul greoi pe piept şi iarăşi uită de toate. Deodată se trezi, căci lumea începuse să cînte :

Şi Dumnezeu din ceruri pe cruce-a pătimit
Pentru iertarea noastră, cei ce-am păcătuit.

Biserica se zgudui toată ; strigătul, pornit ca dintr-un singur piept uriaş, izbucni cu atîta putere şi atît de dureros, cu un geamăt atît de plin de suferinţă, încît zidurile se cutremurară, credincioşii se ridicară, toate glasurile se uniră într-un suflet, intonînd imnul pocăinţei.

Cîntecul se isprăvi, dar ecourile sale jalnice, dureroase umplură încă multă vreme biserica, şi-un murmur de plînsete, de suspine şi de rugăciuni fierbinţi se ridică în aer.

Slujba ţinu încă mult, dar acum mintea i se limpezise. Nu mai simţea nici o moleşeală, doar o tristeţe greoaie, de neînvins, care îi apăsa sufletul ; atît de mare era durerea ce-o simţea, încît, dacă nu i-ar fi fost ruşine, nu şi-ar mai fi stăpînit lacrimile care-i năvăleau în ochi ; se pregătea să iasă, fără să mai aştepte sfîrşitul, cînd deodată orga amuţi, preotul se opri în faţa altarului şi-şi începu predica.

Oamenii începură să se îmbulzească în faţă, de nu mai era chip să ieşi ; nu putea nici măcar să se mişte, înghesuit cum era spre gratii ; o tăcere adîncă se lăsă în biserică şi fiecare cuvînt al preotului se auzea limpede. El vorbi despre patimile Mîntuitorului, iar cînd isprăvi, începu să mustre păcătoşii, dînd cu putere din mîini şi uitîndu-se

mereu la Antek, care stătea în faţa lui, puţin mai jos, fără să-şi poată întoarce privirea, ţintuit, furat parcă de ochii arzători ai părintelui...

Credincioşii suspinau, se tînguiau, murmurînd în rugile lor numele sfînt al Domnului. Preotul vorbea din ce în ce mai tare, şi glasul îi devenea tot mai ameninţător, parcă se înălţa, crescînd în ochii tuturor ca un uriaş, ochii îi aruncau fulgere, ridica mîinile spre cer şi cuvintele cădeau asupra capetelor ca nişte pietre ; iar inimile ardeau ca un fier încins, căci începuse să pomenească tot felul de păcate : că oamenii s-au înrăit şi calcă poruncile lui Dumnezeu, că se ceartă, că se bat, că-şi beau minţile ; vorbea cu atîta aprindere încît inimile, prinse în vîrtejul păcatelor, se înfiorară, topindu-se în lacrimi şi plînsete, iar suspinele se auzeau ca murmurul unei ploi nesfîrşite ; apoi deodată, preotul se aplecă spre Antek şi, cu glas de tunet, pomeni de copiii ticăloşi, de cei ce dau foc casei părinţilor lor, de cei ce necinstesc femeile şi de păcatele celor ce nu vor scăpa de focul cel veşnic şi nici de pedeapsa omenească !

Norodul înmărmurise şi amuţise deodată, oprindu-şi răsuflarea ; toate privirile se îndreptară ca o grindină asupra lui Antek, căci înţelegeau unde bătea preotul, iar Antek stătea drept, alb ca varul şi abia suflînd, copleşit de vorbele slujitorului Domnului, care curgeau şuvoi, făcînd să se cutremure biserica ; se uita îndărăt, de parcă ar fi căutat ajutor, însă în juru-i se făcuse gol ; văzu chipuri aspre, ameninţătoare, care se fereau de el ca de-un ciumat ; iar preotul striga cît îl ţinea gura, blestemîndu-l şi chemîndu-l să se pocăiască ; apoi se întoarse către întreg norodul, îşi întinse mîinile şi-i strigă să se ferească de-un asemenea ucigaş şi să-l ocolească, alungîndu-l de la foc, de la apă şi mîncare, de la uşa lor, ca pe-un nelegiuit ce era şi un păcătos, căci îi va întina şi-i va molipsi pe toţi ; iar de nu se va îndrepta, de nu va căuta să se lepede de rele,

de nu se va pocăi, atunci să fie smuls ca buruiana cea rea şi aruncat în focul ce mistuie şi curăţă totul.

Antek se întoarse deodată şi porni încet spre ieşire ; oamenii se fereau din calea lui, croindu-i un drum lung prin mijlocul bisericii, iar glasul preotului îl urmărea pas cu pas, biciuindu-l pînă la sînge.

Un strigăt deznădăjduit se ridică în biserică, dar el nu-l auzi, ci merse drept înainte, repede, ca să nu cadă la pămînt, de atîta jale şi zbucium, să fugă de ochii aceia sfredelitori, de glasul acela înspăimîntător.

Se pomeni în uliţă şi, neştiind ce să facă, o luă pe drumul cu plopi, spre pădure ; se oprea uneori cu teamă şi asculta glasul care îi mai suna şi acum în auz ca un clopot bătînd cu atîta tărie, de se mira cum nu-i plesneşte capul.

Era o noapte întunecoasă, cu vînt, plopii se aplecau vuind, uneori cîte-o ramură îl lovea peste obraz, apoi vîntul iarăşi se potolea, şi ploaia mărunţă de martie îi biciuia obrajii, dar lui Antek nu-i mai păsa de nimic, gonea ca un nebun, înspăimîntat, pradă unei groaze nespuse.

— Mai rău decît aşa nici că se poate ! şopti el, în cele din urmă, oprindu-se. Şi are dreptate, are dreptate ! Dumnezeule, Dumnezeule ! răcni el deodată, apucîndu-se cu mîinile de cap. În clipa aceea parcă ar fi privit în el şi ar fi văzut înăuntru o prăpastie de păcate. O ruşine fără de margini îl copleşi.

Stătu multă vreme sub un copac, cu ochii pierduţi în noapte, ascultînd clătinarea lină a crengilor.

„Şi toate din pricina lui, numai a lui !“ se gîndea el.

Şi-l cuprinse o mînie, o ură nebună, aducîndu-şi aminte de toate suferinţele lui de mai înainte, şi gînduri sălbatice de răzbunare i se învălmăşeau în cap, rostogolindu-se ca nişte nori ce se fugăresc pe cer.

„Nu i-o iert eu! O să-mi plătească toate cu vîrf și îndesat!“ urlă în el vechea furie și deodată se pomeni mergînd repede înapoi spre sat.

Biserica era închisă; prin case opaițele ardeau; pe drum întîlnea cete răzlețe de oameni care puneau ceva la cale, fără să le pese de ploaie, de frig.

Se duse la cîrciumă și, uitîndu-se pe geam, văzu înăuntru o mulțime de oameni; fără a sta pe gînduri intră repede și, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, se îndreptă spre ceata cea mai mare, vrînd să dea mîna cu cunoscuții; cîțiva îi întinseră mîna, dar cei mai mulți se împrăștiară, părăsind la iuțeală cîrciuma.

Pînă să-și dea seama, se pomeni singur; nu mai rămăsese decît un cerșetor, în afară de ovrei care stătea lîngă sobă, după tejghea.

Înțelese că din pricina lui ieșiseră cu toții, dar o înghiți și p-asta; ceru un pahar cu rachiu, îl bău pe jumătate numai și plecă.

Rătăci în neștire pe malul iazului, uitîndu-se cu luare-aminte la dîrele de lumină pe care ferestrele le aruncau pe zăpada afînată sau peste apa plină de sloiuri.

Și iar îl cuprinse tristețea și o povară nespus de mare i se lăsă pe inimă; se simțea atît de singur, atît de sărman și de părăsit, simțea atîta nevoie de înțelegere, de oameni cu care să vorbească sau măcar să stea într-un ungher, lîngă sobă, încît intră în prima casă, care se nimeri să fie a lui Ploszka.

Erau cu toții acasă și, văzîndu-l, săriră în sus speriați. Nici Stacho nu știu ce să spuie.

— Parc-aș fi omorît pe cineva, așa vă uitați la mine! bombăni el și, ieșind, se duse la Balcerek.

Dar și aici fu primit cu răceală; ai casei mormăiră ceva, dar nimeni nu-l pofti nici să stea jos măcar.

Mai trecu pe la cîțiva, însă cu toți o păți la fel.

Atunci, făcînd o ultimă încercare și ca să bea pînă la fund paharul amărăciunilor și umilințelor, se duse la Mateusz, dar acesta nu era acasă; îl

întîmpină, înfuriată, bătrîna Golembowa, care, cum îl văzu, tăbărî pe el cu gura, blestemîndu-l şi alungîndu-l din casă ca pe-un cîine.

Nici nu crîcni măcar, nu se mînie, supărarea i se dusese, nu mai era în toate ale lui, ca să-şi mai poată da seama ce se întîmplă. Se tîrî încet prin noapte, dădu ocol eleşteului, oprindu-se din loc în loc şi privind satul învăluit în ceaţă, cu luminiţele ferestrelor abia zărindu-se, şi se uita la ele mirat, de parcă atunci le-ar fi văzut întîia oară. Satul se întindea jur împrejur, cu casele lui povîrnite, venea din toate părţile spre el şi nu mai putea să se mişte şi nici să se smulgă dintre gardurile, livezile şi luminile lui. Fără să-şi dea seama, simţea că o putere de nebiruit îl strînge de gît şi-l trage la pămînt, punîndu-l la jug ; un fior nelămurit îl străbătu.

Privea la geamurile luminate cu o teamă adîncă ; mereu i se părea că-l pîndeşte cineva din dosul lor, că se uită la el, că vin într-un şir nesfîrşit, şi-l leagă, îi pun cătuşe, şi nu mai poate nici să se mişte, nici să strige ; se sprijini de-un copac şi, tulburat pînă în adîncul sufletului, auzi dinspre case, din umbră, de pe cîmp şi din cer chiar cum cad asupra lui cuvinte grele de dojană şi cum tot norodul se îndreaptă spre el.

— Au dreptate, sigur că au dreptate ! şopti el căindu-se din adîncul sufletului, pătruns de-o frică de moarte, strivit de puterea uriaşă a satului.

Una cîte una luminile începuseră să se stingă. Satul se cufunda în somn şi doar ploaia ţîrîia, bătînd în copacii aplecaţi ; uneori cîte un cîine lătra în tăcerea înspăimîntătoare ce se lăsase peste lume. Deodată Antek se trezi de-a binelea şi sări în picioare.

— Drept a grăit... aşa e... dar eu, eu n-am să-l iert... nu... n-am să-l iert... chiar de-ar fi să crăp... are să mi-o plătească, ticălosul !... strigă el înfuriat, ameninţînd cu pumnul tot satul, lumea întreagă.

Îndesîndu-şi căciula pe cap, o porni grăbit spre cîrciumă.

XIII

Se împrimăvăra ; sosiseră zilele ploioase ale lui martie şi vremea se stricase de tot. Era moină, frig, ceaţă, lapoviţă. Zi de zi, aceeaşi vreme cîinoasă, de nu mai puteai să-ţi scoţi nici nasul pe-afară ; zi de zi neguri murdare ce se tîrau încîlcite pe cîmpii, înnăbuşind orice lumină, făcînd să atîrne peste pămînt, de dimineaţă pînă seara, întunecimi greoaie ; uneori, cînd din prăpăstiile sure se ivea soarele, lumina lui era atît de săracă, încît, numai ce apuca sufletul să se bucure de această minune şi casele să simtă căldura, şi-ndată venea un nor vînăt şi pămîntul se întuneca ; şi ploua, ploua într-una şi era o vreme de nesuferit, fiece zi semăna cu un cîine plouat, plin de noroi, scheunînd jalnic de frig.

Oamenilor le era urît, urît cum nu se poate spune ; se mîngîiau şi ei cu gîndul că după o săptămînă-două primăvara avea să biruie pe deplin, răsplătindu-i pentru toate cîte pătimiseră ; dar pînă una-alta ploua, turna cu găleata, de nici nu mai ştiai unde putea să mai încapă atîta apăraie : apa răzbea prin acoperişuri, se prelingea pe pereţi, pe ferești, mustea din toate părţile, nu mai era chip să i te pui împotrivă ; şuvoaie reci curgeau dinspre cîmpii, şanţurile erau şi ele pline de mîluri galbene, drumurile străluceau ca pîraiele repezi ; apa umpluse grădinile, ogrăzile, prefăcîndu-le în băltoace şi cum zăpada se topea din zi în zi tot mai mult şi ploile nu mai conteneau, pămîntul se dezgheţa repede, iar pe alocuri, în partea dinspre miazăzi a satului, se strînseseră atîtea noroaie că oamenii trebuiau să puie scînduri înaintea caselor ori să arunce pe jos maldăre de paie, ca să treacă dintr-un loc într-altul.

Şi nopţile erau tot atît de nesuferite ; copacii se zbuciumau şi ploua, ploua fără încetare şi era o întunericeală de ai fi zis că niciodată n-avea să mai fie lumină ; prin case nu se mai aprindea focul ; neavînd ce face, oamenii se duceau la culcare de cum se însera ; ici-colo, femeile se mai adunau la tors şi vedeai geamuri luminate, mai auzeai tot felul de cîntece jalnice despre patimile Mîntuitorului, şi vîntul bătea şi ploaia cădea, arborii foşneau clătinaţi, izbindu-şi de garduri crengile.

Nu-i de mirare aşadar că satul pierise aproape cu desăvîrşire sub potopul acela de apă. Casele abia se mai desluşeau în cîmpia şi în lumina biciuită de ploaie ; şedeau pitulate în pîcla cenuşie, şiroind de apă, înnegrite, amărîte ; cît despre ogoare, livezi, drumuri şi cer, ce să mai vorbim, toate erau ca nişte prăpăstii vineţii, strînse de-a valma, de nu le ştiai nici începutul, nici sfîrşitul.

Şi-apoi mai era şi frigul, un frig ascuţit, ce te pătrundea pînă la os ; rar vedeai cîte un om pe drumuri, şi ploaia clipocea, vîntul şuiera, copacii se zbuciumau şi o mohoreală fără de capăt învăluia firea întreagă ; iar satul, tăcut, pustiu, parcă murise ; doar vitele se mai auzeau, mugind lîngă ieslele goale, sau cocoşii cîntînd din cînd în cînd ; gînsacii, despărţiţi de gîştele puse pe clocit, gîgîiau prin fundul curţilor.

Şi fiindcă zilele erau tot mai lungi şi oamenilor li se ura de moarte, se învîrteau năuciţi prin casă, se duceau prin vecini, ca să le treacă ziua mai repede, iar cîte unul, alţii, mai bătrîni, se apucau să-şi dreagă plugul, boroana sau alte unelte gospodăreşti, pregătindu-le pentru muncile primăverii, să le aibă gata de arat ; dar treaba mergea anevoie, căci ploaia le încurca tuturor socotelile şi toţi erau cătrăniţi de atîtea griji ; semănăturile avuseseră mult de suferit din pricina vremii, iar pe-alocuri, pe ogoarele mai joase, unele îngheţaseră de tot ; apoi multora li se isprăvise şi nutreţul, iar foametea începuse a-şi arăta colţii prin ocoale ; altora le degeraseră cartofii şi mai erau pe urmă şi unii în casele cărora

se încuibaseră bolile — aşa că mai peste tot sărăcia bătea la uşă.

Mulţi mîncau numai o singură dată pe zi, şi numai cartofi cu sare ; tot mai des se duceau la morar să ceară cu împrumut o baniţă de mei, tocmindu-se pentru o muncă grea, căci morarul era un hapsîn şi nimeni n-avea bani şi nici ce să ducă la tîrg ; alţii se rugau de ovrei, să le dea un strop de sare pe datorie, un pumn de făină, un codru de pîine.

Cînd foamea te roade nu te mai ţii fudul, te duci şi ceri...

Şi lume nevoiaşă era berechet ! Să lucrezi cu ziua nu găseai nicăieri, la nimeni, nici pe la gospodarii mai mari, iar boierul, încăpăţînîndu-se să nu-i dea nici unui om din Lipce prilejul să cîştige un ban la tăiat lemne în pădure, nu se înmuia de loc, măcar că oamenii se duceau la el cu grămada ; se înţelege deci că la pălmaşi sărăcia era stăpînă ca acasă la ea, dar nici cei oleacă mai înstăriţi n-o duceau mai bine şi-i mulţumeau lui Dumnezeu că au măcar cartofi cu sare şi lacrimi amare în loc de grăsime.

De aceea în sat se iscau tot felul de gîlcevi, de certuri şi bătăi, căci norodul suferea, umbla obidit, nesigur de ziua de mîine, apăsat de griji, şi abia aştepta să-şi verse năduful pe semenul lui, să uite necazul care-l mînca pe dinăuntru. Iată de ce peste tot auzeai numai cleveteli, ocări, şi zavistia umplea casele.

Iar pe deasupra, ca şi cum toate astea n-ar fi fost de ajuns, asupra satului se abătuseră fel de fel de boli, precum se întîmplă de obicei înaintea primăverii, pe vreme rea, cînd aburi puturoşi ies din pămîntul ce se dezgheaţă ; nu-i de mirare deci că vărsatul se repezi asupra copiilor ca un uliu într-un cîrd de boboci, secerîndu-i, luînd ici-colo şi cîte-un bătrîn ; nici doi copii de-ai primarului, cei mai mici, nu putuseră fi salvaţi de doctorii aduşi de la oraş şi-şi dăduseră sufletul ; pe urmă pojarul, frigurile şi alte boli se năpustiră asupra celor mai în vîrstă, încît mai în fiece casă auzeai pe cîte cineva ge-

mînd, privind spre curtea preotului şi aşteptînd mila lui Dumnezeu, iar Dominikowa nu mai prididea cu doftoricelile ; apoi mai începură să fete şi vacile, şi cîte-o femeie să nască, aşa că frămîntarea din sat sporea şi mai mult.

Oamenii nu mai aveau astîmpăr şi tot mai nerăbdători aşteptau primăvara, căci toţi credeau că numai ce s-or topi zăpezile şi s-o zvînta niţeluş pămîntul, iar soarele va încălzi ceva mai tare ca să poţi ieşi cu plugul la cîmp, atunci îndată s-or isprăvi şi sărăcia, şi necazurile.

Dar toţi îşi dădeau seama că în anul acela primăvara avea să vină mai încet decît în alţi ani, căci mereu ploua, pămînturile nu mai înghiţeau umezeala, apele se scurgeau mai leneş şi, ceea ce era mai rău, nici vacile încă nu năpîrliseră, părul se ţinea tare, semn că iarna avea să mai ţină.

Aşa că, de cum dădea puţin soarele, oamenii începeau să roiască prin faţa caselor, uitîndu-se lung spre cer, să vadă dacă nu se întoarce vremea cea bună, iar bătrînii ieşeau afară şi se aşezau pe lîngă pereţi, să-şi încălzească oasele îngheţate, în timp ce copiii alergau zgomotoşi pe drumuri, ca nişte mînji scăpaţi la prima iarbă.

Şi ce veselie, ce bucurie, ce rîsete !

Lumea întreagă se scălda în razele astrului sfînt, apele scînteiau, valuri de soare topit umpleau şanţurile, drumurile şi ele păreau poleite cu aur ; gheaţa iazului spălată de ploi sclipea întunecoasă ca un vas de cositor, şi pînă şi copacii, acoperiţi de rouă, străluceau în soare ; doar cîmpia, brăzdată de şuvoaie, zăcea mută, neagră, amorţită încă, deşi răspîndea o boare primăvăratică, iar din adîncurile ei venea un gîlgîit înfundat de ape ; ici-colo, zăpezile, încă netopite, luceau orbitoare, ca nişte bucăţi de pînză întinse la albit ; cerul se făcuse albastru, zările, înecate pînă atunci în păienjenişuri, se limpeziseră, ochiul vedea acum pînă hăt-departe, pînă în zările necuprinse, către păduri, spre largul lumii îmbătate de bucurie. Adieri primăvăratice înfiorau văzduhul, un strigăt voios urca în piepturile oame-

nilor şi sufletele zburdau peste tot pămîntul, să întîmpine soarele, ca păsările ce soseau de undeva de la răsărit, fîlfîind prin cerul curat; şi omul ieşea vesel în pragul casei, bucuros să stea la taifas chiar cu potrivnicul său.

Gîlcevile se răriseră, inimile se umpleau de bunătate, strigăte vesele zburau peste sat, umplînd casele de bucurie, iar aerul cald răsuna de ciripitul păsărelelor.

Uşile şi ferestrele se deschideau largi, să intre în odăi lumina mult rîvnită a soarelui; femeile ieşeau cu furca pe prispă şi pînă şi pruncii erau scoşi în leagăne la soare; dinspre grajdurile deschise se auzeau din cînd în cînd mugetele lungi ale vitelor, caii nechezau trăgînd de căpestre, dornici s-o pornească razna prin lume, iar gîştele fugeau de pe ouă şi gîgîiau cu gînsacii prin livadă; cocoşii cîntau pe garduri, cîinii lătrau nebunatici pe drumuri, gonind prin noroi laolaltă cu copiii.

Oamenii se opreau pe uliţe, printre garduri şi, cu ochii mici de atîta soare, priveau voioşi satul înecat în lumină: geamurile scînteiau, vecinele vorbeau peste garduri, satul zumzăia de glasuri, cineva spunea că auzise ciocîrlia cîntînd şi că văzuse chiar o codobatură pe drumul cu plopi; altul văzuse sus de tot, sub nori, un cîrd de gîşte sălbatice şi tot satul ieşise în drum să le vadă, iar altul spunea că şi berzele veniseră în lunca de lîngă moară. Şi nu credeau — cum să fi venit, cînd se aflau abia pe la jumătatea lui martie? Cineva, pare-se chiar băiatul lui Klomb, adusese prima brînduşă şi umbla cu ea din casă în casă, iar oamenii se uitau tare miraţi la floarea aceea plăpîndă ca la cel mai sfînt lucru din lume, minunîndu-se în gura mare!

Oamenilor li se părea, văzînd căldura aceea, că primăvara şi sosise şi că azi-mîine vor ieşi la arat; dar care nu le fu uimirea cînd cerul se acoperi deodată de nori şi un vînt rece începu să sufle. Razele se stinseră, lumea se posomorî şi o ploaie măruntă prinse a picura... Spre seară începu să

cadă o zăpadă afînată, albind iarăşi degrabă satul, cîmpia...

Toate se întoarseră la faţa lor de mai înainte, ş-atît de repede că, prin ploaia, lapoviţa şi bălţile prin care umbla, fiecăruia i se părea că ceasurile de soare, dispărute, nu fuseseră decît un vis fugar.

Cu aceste bucurii, tristeţi şi dorinţi îşi petrecea norodul vremea, şi nu-i de mirare că întîmplarea cu Antek şi Boryna, isprăvile sau moartea cutăruia ori altele căde au în adîncul uitării ca nişte pietre, fiecare avînd şi-aşa destule pe cap, ca să-şi mai piardă timpul cu altele.

Iar zilele treceau una după alta nestăvilite, creşteau, ca nişte ape ce curg dintr-o mare uriaşă, fără de început şi fără de sfîrşit şi curgeau, curgeau, că omul abia deschidea ochii, abia se uita, abia îşi dădea seama cum trece timpul, şi se făcea noapte ; apoi iarăşi veneau zorile, altă zi începea, cu alte necazuri, şi-aşa mereu, întru împlinirea vrerii lui Dumnezeu !

Într-o zi, cam pe la jumătatea postului, vremea era mai urîtă ca niciodată. Cernea doar o ploaie mărunţă, dar oamenii se simţeau ca pe altă lume ; umblau bezmetici prin sat privind cu jale la cerul plin de nori ale căror burţi umplute aproape că atingeau vîrful copacilor. Era trist, umed şi frig, şi lumea era atît de posomorîtă, că-ţi venea să plîngi, să plîngi de un dor sfîşietor ; nimeni nu se mai certa, nimeni nu mai flecărea, omului îi era totuna, şi fiecare căta un ungher liniştit unde să pună capul şi să nu mai ştie de nimic.

Ziua era turbure ca privirea unui bolnav care, abia deslu şind lucrurile din preajmă, închide iarăşi ochii, cufundîndu-se în bezna bolii lui ; abia bătuse clopotul de amiază, şi cerul se înnourase din nou ; un vînt aspru se stîrnise, biciuind o dată cu ploaia casele înnegrite.

Drumurile erau pustii, fără viaţă ; vîntul şuiera, ploaia şiroia de parcă cineva ar fi presărat grăunţe peste copaci, peste pereţii umeziţi ; iazul se lupta

cu sloiurile și din timp în timp se auzea cîte-o trosnitură, iar apele se azvîrleau cu vuiet în maluri.

Într-o zi ca asta, cam pe înserat, se răspîndi prin sat zvonul că boierul pusese să se taie pădurea țăranilor.

La început nimănui nu-i veni să creadă, și într-adevăr, dacă trecuse o iarnă întreagă fără să se fi atins de pădure, de ce ar fi tăiat-o acum, la jumătatea lui martie, cînd pămîntul se dezgheață și copacii încep să tragă seva din pămînt ?

De bună seamă, oamenii știau că se lucrează la pădure, însă toți erau încredințați că nu făceau altceva decît să potrivească lemnele tăiate astă-iarnă.

Era el boierul cum era, dar nimeni nu-l credea atît de prost.

Numai un prost ar fi tăiat în martie lemne de construcție...

De altminteri, nici nu se știa cine răspîndise zvonul ; cu toate astea, în sat era zarvă mare, ușile pocneau peste tot, noroiul cliftea sub picioare, oamenii alergau cu noutatea din casă în casă, se opreau în drum, se adunau la cîrciumă, să vadă ce-i de făcut și să-l tragă de limbă pe ovrei, dar el se jura că nu știe nimic ; și era un iad de blesteme și de amenințări, și muierile boceau, în timp ce neliniștea, ura, spaima puneau iarăși stăpînire pe sat.

Neținînd seamă de ploaie și vrînd să afle odată ce e adevărat din toate astea, bătrînul Klomb își trimise călare băieții la pădure, să vadă ce-i.

Flăcăii zăboviră multă vreme și nu era casă din care să nu se uite cineva spre pădure, în lungul drumului, pe unde o apucaseră. Se întunecase de-a binelea și ei tot nu veneau ; peste tot satul se așternuse o tăcere în care mocneau mîniile, înnăbușite, dar grele de amenințări, căci revolta, asemeni unui fum înecăcios, acoperea sufletele ; cu toate că nimeni nu dădea crezare zvonului, toți presimțeau că știrea aceasta aducătoare de rele avea să fie adeverită ; nemaiavînd răbdare să aștepte, înjurau,

trînteau uşile şi ieşeau în drum, să vadă dacă nu se întorc băieţii lui Klomb...

În vremea asta, Kozlowa aţîţa norodul cît putea, dîndu-i mereu cu gura, spunînd şi jurînd pe toţi sfinţii că văzuse cu ochii ei cum fuseseră tăiate vreo opt pogoane din pădurea ţărănească şi o lua de martor pe Jagustynka, cu care legase o mare prietenie în ultimul timp. De bună seamă că Jagustynka întărea spusele cumetrei, bucuroasă că se încurcau iţele ; adunînd felurite ştiri de prin casele oamenilor, se duse cu ele la Boryna.

Tocmai în clipa aceea aprinseseră lumina în casă ; Józka şi Witek curăţau cartofi, în vreme ce Jaguś pregătea cina ; bătrînul nu se întoarse decît puţin mai tîrziu şi Jagustynka începu să-i povestească cu de-amănuntul tot ce auzise, adăugînd multe de la ea.

El nu răspunse nimic, ci îi spuse Jagnei :

— Ia hîrleţul şi du-te repede să-i dai o mînă de ajutor lui Pietrek ! Daţi drumul apei din livadă, să nu intre cumva în pivniţă... Şi mişcă-te mai repede, cînd îţi zic ! strigă el.

Jagna mormăi ceva drept răspuns, dar el se uită cu atîta asprime la ea încît ieşi în grabă ; apoi ieşi şi el în ogradă să-şi vadă de treburi şi mereu i se auzea pînă în casă glasul supărat venind din grajd, din ocol sau de lîngă pivniţă.

— Totdeauna e aşa certăreţ ? întrebă bătrîna, apucîndu-se să aprindă focul.

— Totdeauna ! răspunse Józka, trăgînd înspăimîntată cu urechea.

Şi chiar aşa şi era, căci din ziua în care se împăcase cu nevastă-sa, lucru la care se învoise atît de repede că toată lumea se mira, ajunsese de nerecunoscut. Totdeauna fusese colţos, îndărătnic, dar acum parcă i s-ar fi împietrit inima. Pe Jagna o primise îndărăt şi nu-i spusese nimic, dar se purta cu ea ca şi cu o slujnică. Drăgălăşenia ei, frumuseţea, mînia, mofturile, supărările, cu care încearcă de obicei femeile să cîştige bărbaţii, nu ajutau la nimic. Nici n-o lua în seamă, ca şi cum i-ar fi fost

străină, şi nu nevastă cu cununie ; acum nici nu-i mai păsa ce face, deşi ştia cu siguranţă că se întîlneşte cu Antek.

N-o mai pîndea şi parcă nici nu se mai gîndea la ea. Cam la cîteva zile după împăcare, se dusese la oraş şi se întorsese abia a doua zi ; prin sat se spunea pe şoptite că făcuse nişte acte la notar, iar alţii îşi dădeau cu părerea că-i luase totul Jagusiei. De bună seamă, nimeni nu ştia adevărul, în afară de Anna ; îi intrase atîta bătrînului în voie, încît acesta îi destăinuia tot ce făcea şi se sfătuia cu ea, iar Anna nu scotea nici un cuvînt din gură în faţa nimănui ; se ducea zi de zi pe la el, iar copiii aproape că nici nu mai ieşeau din casa lui, ba deseori dormeau cu bunicul, într-atît îi îndrăgise.

Acum Boryna se înzdrăvenise, umbla ca mai înainte, falnic, uitîndu-se de sus la oameni ; doar atît că era mai arţăgos şi-i sărea ţandăra din nimic ; nu mai aveai trai cu el, se cîinoşise şi feri-t-a sfîntul să nu-i fi făcut pe plac, că te dădea afară din casă.

Asupritor nu era, dar nici bun la inimă, asta o ştiau prea bine vecinii. El ţinea în mînă frîul gospodăriei şi nu-l slăbea o clipă ; cămara şi-o păzea cu străşnicie ; buzunarele şi mai abitir ; el singur dădea cele trebuincioase, grijuliu să nu se risipească nimic ; era aspru cu toţi cei din casă, dar mai ales cu Jagusia. Nu-i spunea un cuvînt bun şi mereu o silea la treabă, ca pe-un cal lenevit ; nu-i trecea nimic cu vederea şi nu era zi de la Dumnezeu să nu se ia la harţă, ba mai punea mîna şi pe curea, dacă nu şi pe ciomag — în Jagna parcă intrase necuratul, tot ce făcea, făcea împotriva bătrînului.

De supus, n-avea încotro, trebuia să se supună ; Boryna se purta cu ea fără milă. Şi, altminteri, ce-ar fi putut face ? Pîinea era a bărbatului, vrerea tot a lui ; în schimb, pentru o vorbă urîtă, îi azvîrlea în cap zece, şi cum îl auzea ridicînd glasul, începea să ţipe de se auzea în tot satul. Trăiau ca-n iad, de parcă nici unul, nici altul n-ar fi putut s-o ducă altfel şi se lăsau stăpîniţi de mînie, întrecîn-

du-se, care pe care, nici unul nelăsîndu-se mai prejos.

Degeaba încerca Dominikowa să-i domolească şi să-i împace ; îndîrjirea, supărarea, chinurile cuibărite în inimile lor nu le putea înfrînge.

Dragostea lui Boryna se dusese ca primăvara de mai an, de care nimenea nu-şi mai aduce aminte ; vie îi rămăsese în minte doar batjocura adusă, şi ruşinea usturătoare şi ura aprigă, de neîmpăcat ; Jagusia se schimbase şi ea : i se scîrbise de toate, nu mai avea nici un chef de viaţă, dar de păcatele ei nu-şi dădea seama, iar pedeapsa o ustura mai mult decît pe alte femei, fiindcă ea avea inima mai simţitoare şi fusese crescută numai în răsfăţ, aşa că era mult mai gingaşă decît oricare alta.

Ce chin pe ea, Dumnezeule, ce chin !

Şi se înţelege că mereu îi făcea bătrînului în ciudă ; nu se lăsa pînă nu era silită, se apăra cum putea, dar jugul şi-aşa îi apăsa grumazul din ce în ce mai greu şi mai dureros ; şi nicăieri nici o scăpare ; de cîte ori voise să se întoarcă acasă, la maică-sa, bătrîna se împotrivise, ameninţînd-o că o va trimite la bărbatu-său cu de-a sila, legată fedeleş...

Atunci, ce să facă ? Cum s-o scoată la capăt ? Fiindcă nu putea trăi ca celelalte femei, cărora nu le pasă de bărbaţi, care n-au nici o bucurie în viaţă, şi îndură răbdătoare iadul din casă, care zi de zi se bat cu bărbaţii lor, iar seara se culcă împăcaţi.

Nu, asta nu era în firea ei ; se plictisea tot mai mult de viaţă şi un dor nelămurit îi da ghes, fără a şti nici ea ce voia.

E drept că plătea răul cu rău, dar, în sinea ei, se simţea mereu prigonită, asuprită, şi era atît de amărîtă că uneori plîngea nopţi întregi, scăldînd perna în lacrimi ; de multe ori, în zilele de certuri şi neînţelegeri, i se ura atîta de viaţă că-i venea să plece, să-şi ia lumea-n cap.

Dar unde să se ducă, încotro ?

Lumea se deschidea largă în jurul ei, însă atît de înfricoşătoare era, atît de nepătrunsă şi de apăsă-

toare, că murea de frică, asemeni păsărelelor pe care copiii le prind și le ascund sub ciur.

Nu-i de mirare deci că tînjea tot mai mult de dorul lui Antek, deși, în deznădejdea ei, nu-l mai iubea decît de frică, de frica singurătății. Din seara aceea de pomină, de cînd fugise la maică-sa, ceva se rupsese în ea și murise ; acum nu se mai grăbea să-l întîmpine cu tot sufletul, ca altădată ; nu mai alerga îmbătată de bucurie, la fiece chemare a lui ; se ducea parcă de nevoie, împotriva vrerii ei, dar mai ales fiindcă în casă toate o apăsau și i se ura și mai voia să-i facă și în necaz bătrînului. Poate că în sinea ei mai trăgea și nădejde că marea lor dragoste de odinioară ar fi putut să se aprindă din nou ; în fundul inimii însă simțea năpădind-o ceva ca o otravă, un fel de ură pentru toate necazurile, dezamăgirile, chinurile, îndurate din pricina lui ; și o apuca jalea, o jale adînc tăinuită, că el nu mai era ca altădată, cînd îl iubea — și o durere sălbatică, durerea înșelării o cuprindea. Într-adevăr, înainte Antek i se părea un om cu totul deosebit, un om care prin dragostea lui o înălța la ceruri, copleșind-o, și care îi era mai scump decît orice de pe lume, un om fără pereche, fără seamăn. Iar acum i se părea la fel ca oricare, dacă nu și mai rău ; mai mult se temea de el decît de Boryna, se îngrozea văzîndu-l atît de zbuciumat, atît de pătimaș în ura lui. Se temea de el, i se părea sălbatic, înfiorător, ca un tîlhar de drumul mare ; părintele îl mustrase în biserică, oamenii îl ocoleau sau îl arătau cu degetul, ca pe cel mai rău om din sat ; și parcă răspîndea numai groază — groaza de păcatul de moarte, și de multe ori, ascultîndu-i glasul, îngheța de spaimă ; atunci își închipuia că în el se cuibărise Satana, că în jurul ei se căsca iadul, și-o apuca o frică nemărginită, ca atunci cînd din amvon preotul tună și fulgeră împotriva credincioșilor, amenințîndu-i cu focul Gheenei !

Nici nu-i trecea prin minte să pună pe seama ei ceva din greșelile lui ; de altminteri, dacă uneori se gîndea la schimbarea petrecută în ea, nu izbutea

să şi-o lămurească limpede, dar lucrul acesta îl simţea cu tărie, şi inima i se înstrăina de el zi cu zi iar cîteodată, stînd în braţele lui, încremenea ca lovită de trăsnet ; se lăsa însă pradă patimii lui, îi îngăduia s-o aibă — parcă putea să se pună cu un zmeu ca el ?... Şi-apoi era tînără, voinică, sîngele îi clocotea în vine ca şi lui, şi îmbrăţişările lui o ameţeau. Îl respingea în gînd, dar i se dăruia lacomă, ca pămîntul, veşnic însetat de ploaie, de soare. Sufletul însă, sufletul ei nu mai cădea la picioarele lui, cu vechea pornire de nestăpînit şi nu o mai îmbăta fericirea de altădată mergînd pînă în pragul uitării şi al morţii, şi nici nu-şi mai pierdea capul ca mai înainte. Acum, stînd îmbrăţişaţi, ea se gîndea la treburi, la gospodărie, cum să-l necăjească pe bătrîn, sau cum să-l facă pe Antek să-i dea drumul mai repede şi să plece...

La toate acestea cugeta şi acum, săpînd şănţuleţe, să scurgă apa din ogradă ; muncea în silă, de teamă. Pietrek azvîrlea cu putere noroiul cu lopata, iar ea abia se mişca, numai să se vadă că face ceva. Văzîndu-l pe Boryna că intră în casă, îşi trase broboada pe cap şi trecu pe furiş pîrleazul, pe lîngă grajdul lui Ploszka.

Antek o şi aştepta acolo.

— De un ceas te aştept ! îi şopti el bosumflat.

— Dacă aveai treabă în altă parte, la ce-ai mai stat s-aştepţi ? mormăi ea plictisită, uitîndu-se împrejur ; noaptea era destul de luminoasă, ploaia încetase şi doar vîntul, rece, tăios, bătea dinspre pădure, făcînd să vuiască arborii.

Antek o strînse cu putere la pieptul lui şi-i acoperi faţa de sărutări.

— Of, duhneşti a rachiu ca o balercă ! şopti ea, ferindu-se cu scîrbă.

— Dac-am băut... Ce, nu-ţi mai place gura mea ?

— Nu, că duhneşti a rachiu ! repetă ea mai încet.

— Te-am aşteptat şi ieri. La ce n-ai venit ?

— Era frig şi-am avut o groază de treburi...

— Da, că trebuie să-ţi giugiuleşti babalîcul, să-l înfofoleşti !... făcu el batjocoritor.

— Sigur ! Ce, nu-i bărbatul meu ? răspunse ea înfiptă.

— Jagna, să nu mă scoţi din răbdări !...

— Dacă nu-ţi place, lasă-mă ! Ce, crezi c-am să plîng după tine ?

— Văd că te-ai săturat de mine...

— Dacă latri la mine ca un dulău !...

— Iartă-mă, Jaguś, sînt atît de necăjit, că nu-i de mirare dacă-mi scapă cîte-o vorbă mai grea ! Dar eu nu vreau să-ţi fac rău, nu ! şopti el umil şi, îmbrăţişînd-o, o trase spre el cu înfocare, dar ea era ca un sloi de gheaţă, bosumflată şi, întorcîndu-i sărutarea, o făcea parcă de nevoie, şi răspunzîndu-i arar la cîte-un cuvînt, o făcea doar aşa, ca să zică şi ea ceva, şi mereu se uita în jur, gata să se ridice, să plece.

El simţi asta prea bine şi-l ustura, ca şi cum ar fi ţinut în sîn o urzică. Cu un glas mustrător, spăsit, spuse :

— Altădată nu te grăbeai aşa...

— Mi-e frică. Sînt toţi acasă, şi dacă vine careva să mă caute ?...

— Cum ? Altădată nu-ţi era frică să stai cu mine o noapte întreagă ! Nu te mai cunosc, te-ai schimbat de tot...

— Vorbeşti prostii ! De ce m-aş fi schimbat ?...

Tăcură, îmbrăţişîndu-se cu putere. Uneori se strîngeau mai cu foc, îmboldiţi de-o dorinţă năprasnică şi îşi căutau lacom buzele ; atunci se lăsau purtaţi de talazul amintirilor, de gîndul păcatului lor, de supărările aduse unul altuia, de gîndul iertării de asemeni, de nevoia adîncă de-a se contopi unul cu altul. Degeaba însă ; sufletele li se îndepărtau înstrăinate şi nu mai găseau cuvintele de dragoste şi de mîngîiere de mai înainte, iar braţele li se desfăcură singure şi o răceală de moarte îi cuprinse ; şedeau alături, lipiţi ca doi stîlpi de gheaţă, cu inimile bătîndu-le năvalnic în piept, pe buze cu vorbe duioase de iubire, pe care, ar fi vrut, dar nu le mai puteau rosti.

— Mă iubeşti, Jagus ? murmură el.

— De cîte ori vrei să-ţi spun ? Nu viu totdeauna cînd mă chemi ?... răspunse ea pe ocolite, vîrîndu-se în el cu şoldul, mîhnită, cu ochii plini de lacrimi. Îi venea să plîngă în faţa lui, să-l roage s-o ierte, că nu-l mai poate iubi ; dar el pricepu numaidecît totul — vorbele ei îi căzuseră în suflet ca nişte bulgări de gheaţă ; cutremurîndu-se de durere, o furie oarbă, nestăpînită, îi umplu inima.

— Minţi ca o căţea ! Fiindcă m-au părăsit toţi, acum nu mai ştii cum să scapi de mine ! zici că mă iubeşti, dar mă iubeşti ca pe-un cîine rău, care muşcă şi de care e greu să te aperi ! Da ! Am priceput, te cunosc eu bine, ştiu că, dacă aş fi trimis la spînzurătoare, tu mi-ai pune funia de gît cea dintîi — tu ai arunca mai întîi piatra, dacă ar fi să fiu ucis cu pietre ! spuse el dintr-o suflare.

— Jantoş ! gemu ea îngrozită.

— Taci cînd vorbesc eu ! strigă el ameninţător, ridicînd pumnii. Ăsta e adevărul. Iar dacă am ajuns aici, acu' mi-e totuna.

— Trebuie să mă duc ! Mă cheamă ! gemea ea, vrînd să fugă, îngrozită, dar el o apucase de mînă şi nu mai putea să se mişte, iar vocea lui răguşită, plină de ură, o izbea ca un bici :

— Ei, atunci am să-ţi spun, că tu cu capul tău prost nu pricepi : dacă am ajuns mai rău ca un cîine, asta e din pricina ta, din pricină că te-am iubit, pricepi ? De-aia ! Din a cui vină m-a certat părintele şi m-a alungat din biserică ca pe-un ucigaş ? Din vina ta ! Şi satul de ce se fereşte de mine ca de-un ciumat ? Tot din vina ta ! Am îndurat totul, am suferit, n-am zis nimic cînd bătrînul a trecut pămîntul meu pe numele tău... Şi ţie acum ţi-e urît cu mine, te strecori ca o zvîrlugă, şi minţi, fugi, te temi şi te uiţi la mine ca ăilalţi, ca la un ucigaş, ca la cel mai nemernic om din lume ! Acum îţi arde de altul, da, ştiu eu, de altul ! Ai fi bucuroasă să alerge flăcăii după tine, cum fac cîinii primăvara !... striga el în neştire şi toate mîniile cu care îşi hrănea sufletul de mult, le arunca în capul ei ; pe ea o învinovăţea de toate, pe ea o blestema

pentru cîte pătimea ; în cele din urmă, nemaigăsind cuvinte, îl apucă o furie turbată şi se repezi la ea cu pumnii ; îşi dete însă seama la timp ce voia să facă şi, îmbrîncind-o, plecă iute.

— Doamne, Jantoś ! strigă ea tare, pricepînd deodată ce se întîmplase.

Însă el nu se întoarse ; atunci se năpusti după el cu deznădejde, îl ajunse şi i se atîrnă de gît, dar el o desprinse şi o azvîrli ca pe-o lipitoare ; ea căzu la pămînt şi, fără să spună un cuvînt, se depărtă ; izbucni într-un plîns amar, de parcă întreaga lume s-ar fi prăbuşit peste ea.

Trecu multă vreme pînă să-şi vină în fire ; nu-şi dădea seama ce se petrecuse cu ea. Simţea doar, cu toată ascuţimea, că i se făcuse o nedreptate ; o nedreptate atît de mare, că inima îi plesnea de durere, şi se înnăbuşea, şi ar fi vrut să ţipe din răsputeri, s-o audă toată lumea, că e nevinovată, cu totul nevinovată.

Începu să-l strige din nou, deşi nu-i mai auzea paşii ; îl strigă de cîteva ori — degeaba însă !

O suferinţă, o căinţă adîncă şi o frică nelămurită, apăsătoare, că el ar fi putut să nu se mai întoarcă, şi vechea lor dragoste, aprinsă pe neaşteptate, să se ducă — toate se abătură asupra ei ca o povară grea de tristeţi neogoite, şi, nemaiştiind ce face, o porni spre casă ţipînd în gura mare.

În cerdac dădu de feciorul lui Klomb, care tocmai îşi vîrîse capul prin deschizătura uşii şi urla :

— Au băgat topoarele în pădureeee... taie pădureaaaa ! şi alergă mai departe.

Cît ai clipi, vestea se împrăştie în tot satul, lăţindu-se ca un pîrjol şi umplînd inimile de o mînie cumplită ; uşile pocneau date de pereţi, toţi alergau prin vecini cu ştirea.

Era o veste neliniştitoare, şi curînd satul amuţi, ca sub bubuitura unui trăsnet. Oamenii umblau cu fereală, în vîrful picioarelor, vorbind în şoaptă, cîntărindu-şi fiece vorbă, privind speriaţi în jur şi trăgînd cu urechea. Nu se auzea un ţipăt, nici o ocară, nici un blestem ; toţi simţeau că acum nu mai e de

glumit, că încurcătura aceasta nu putea fi dezlegată cu bocete muierești și cu văicăreli, ci ea cerea o dreaptă chibzuială și hotărîrea obștii întregi.

Se făcuse tîrziu, dar nimănui nu-i mai era somn ; cei mai mulți uitaseră de cină, de treburi și de ei înșiși și umblau razna pe uliță, pe malul iazului, iar șoaptele tăcute, tăinuite, înfiorau seara cu zumzetul unui stup de albine.

Vremea era molcomă, ploaia stătuse, ba chiar cerul se înseninase pe alocuri ; turme de nori se fugăreau în văzduh, iar pe jos bătea un vînt rece, care înghețа pămîntul ; copacii, uzi, înnegriți, se acoperiră de promoroacă, iar glasurile omenești, răsunară mai limpezi.

Deodată se răspîndi vestea că o parte din gospodari se strînseseră ca să se ducă la primar.

Erau acolo Winciorek cu Grzela șchiopul, și Michal Caban și Franek Bylica, văr cu tatăl Annei ; veni și Socha, și după el Walek gură-strîmbă, Józef Wachnik, Kazimierz Sikora și chiar și bătrînul Ploszka. Numai pe Boryna nu-l văzu nimeni, dar se spunea că se dusese și el.

Primarul nu era acasă ; îndată după-amiază plecase la cancelarie ; atunci se duseră cu toții la Klomb, și în urma lor se înghesuiră mulți oameni, femei și copii, dar ei închiseră ușile și nu mai lăsară pe nimeni să intre înăuntru ; Wojtek, feciorul lui Klomb, avea poruncă să se uite pe drumuri și pe la cîrciumă, să vadă de nu se arată cumva vreun jandarm...

În fața casei, pe la garduri și chiar în drum se adunase tot mai mult norod, căci fiecare voia să afle ce pun la cale bătrînii ; dar ei chibzuiră multă vreme, fără ca cineva să știe ce și cum, căci prin geam nu se vedeau decît capetele lor albe, aplecate roată spre vatră, unde ardea focul ; Klomb ședea alături și le spunea ceva, căci se apleca și din cînd în cînd izbea cu pumnul în masă.

Nerăbdarea celor ce așteptau creștea din clipă în clipă. În cele din urmă, Kobus, apoi Kozlowa și, după ea, cîțiva flăcăi începură să murmure și să se

ridice cu glas tare împotriva celor ce se sfătuiau, spunînd că nimic bun n-or să hotărască pentru binele norodului, că se gîndesc numai la ei şi că ar fi gata să se împace cu moşierul, iar pe ceilalţi să-i lase la o parte...

Kobus, sărăcimea şi pălmaşii se înfuriaseră aşa de tare încît erau hotărîţi să nu-i mai aştepte pe cei din casă şi să se sfătuiască ei între ei, să ia o hotărîre în privinţa lor, şi-asta repede, cît mai e timp şi cît cei dinăuntru nu-i vînduseră încă...

În clipa aceea se ivi Mateusz, care-i îndemnă să plece la cîrciumă, să se poată sfătui în linişte şi să nu mai stea să latre ca nişte cîini pe la garduri străine.

Norodul se învoi pe loc, bucuros, şi porni cu alai spre cîrciumă.

Ovreiul apucase să stingă lumina, dar trebui să deschidă, uitîndu-se cu teamă la gloata aceea care se înghesuia. Oamenii intrau în linişte, se aşezau tăcuţi pe scaune, la mese, prin unghere ; nimeni nu cerea de băut, ci stăteau grămadă, sfătuindu-se încet şi aşteptînd să deschidă alţii vorba...

Oameni îndrăzneţi, gata oricînd să ia primii cuvîntul nu lipseau, dar fiecare se ferea să se ridice şi aştepta ; în cele din urmă, Antek sări în picioare şi, aşezîndu-se în mijloc, începu tam-nesam să-i înjure pe cei de la curte...

Dar deşi tuturor le plăcea cum vorbea, foarte puţini erau aceia care-l încuviinţau ; se uitau la el cu coada ochiului, cu scîrbă, ba chiar îi întorceau spatele, căci încă mai aveau proaspete în minte vorbele preotului şi păcatele lui. Dar el nu-i lua în seamă, ci, înflăcărîndu-se tot mai mult, împins parcă de-un dor sălbatic de luptă, strigă în cele din urmă cu toată puterea :

— Nu vă lăsaţi, fraţilor, nu vă lăsaţi nedreptăţiţi ! Azi vă ia pădurea şi, dacă nu vă apăraţi, mîine or să-şi întindă ghearele să vă ia pămînturile, casele, tot avutul ! Cine poate să-i împiedice ? Cine poate să li se împotrivească ?...

Norodul se puse deodată în mişcare şi un murmur surd străbătu încăperea ; mulţimea se clătină ca un val, ochii le scînteiară sălbatic, o sută de pumni se înălţară deodată deasupra capetelor şi o sută de piepturi răcniră în acelaşi glas, ca un tunet, făcînd să zbîrnîie geamurile crîşmei.

— Nu ne lăsăm ! Nu ne lăsăm !

Asta şi aşteptau căpeteniile. Mateusz, Kobus, Kozlowa, apoi şi alţii, se năpustiră în mijlocul încăperii, strigînd, înjurînd şi aţîţînd oamenii. Cîrciuma se cutremură de tropote de picioare, de lovituri de pumn trîntiţi în mese, de mînia norodului dezlănţuit.

Zbierau ce le trecea prin cap, cu ochii scoşi din orbite, se zbăteau turbaţi, ca dulăii ţinuţi în lanţ şi cărora n-are cine le da drumul să se năpustească asupra duşmanului... Se făcuse o hărmălaie de neînchipuit, şi, în furia lor, roşi de atîta nedreptate, nu era chip să se învoiască, să aleagă un ins care, prin străşnicia lui, să-i pună în mişcare, să-i arunce în luptă...

Se împărţiră în cete şi peste tot se găsea unul mai colţos care striga mai tare şi înjura, iar mai-marii se strecurau prin gloată azvîrlind cîte-o vorbă unde era nevoie, şi pînă la urmă nu se mai auziră om cu om — toţi zbierau laolaltă, ca ieşiţi din minţi.

— Au doborît o jumătate de pădure ! Şi sînt acolo nişte stejari că nici cinci oameni nu i-ar putea cuprinde !

— Al lui Klomb i-a văzut ! I-a văzut cu ochii lui !

— Au s-o doboare toată, să vedeţi, fără să vă ceară voie ! ţipa Kozlowa, croindu-şi drum spre tejghea.

— Cu ăştia nu !

— Dacă sînteţi proşti ca oaia, n-are decît să vă mîie cum vor !...

— Să nu ne lăsăm ! Să nu ne lăsăm ! Haideţi cu toţii să-i gonim şi să ne luăm înapoi pădurea !

— Tîlharii — să-i ucidem !

— Să-i ucidem ! urlară cu toţii ridicîndu-şi ameninţători pumnii.

Ura, dorul răzbunării bîntuiau mulţimea, iar cînd se făcu puţină linişte, Mateusz strigă de la tejghea către ai lui :

— Toţi trăim la strîmtoare, ca-ntr-un coteţ, că peste tot ne încing moşiile boiereşti ; un-te duci, un-te mişti, numai ziduri ! Vrei să-ţi duci vaca la păscut dincolo de sat, dai de moşia boierească ; dai drumul calului, peste hat, stai că de aici încep pămînturile moşierului ; o piatră nu poţi să arunci, că nimereşti tot în moşia boierului, dracul să-l ia... şi vine boierul şi te ia la refec — şapte piei jupoaie de pe tine !

— Adevărat ! Bine zis ! Şi lunca-i bună, poţi s-o coseşti de două ori, da-i a boierului ; cel mai bun pămînt e-al boierului şi pădurea e-a lui, toate-s ale lui ! răcneau cu toţii, zvîrcolindu-se.

— Şi tu, sărman norod, stai pe nisip, încălzeşte-te cu băligar şi aşteaptă mila lui Dumnezeu !

— Să-i luăm pădurea, să-i luăm pămîntul ! Să nu lăsăm ce-i al nostru !

Multă vreme strigară astfel, legîndu-se cînd de una, cînd de alta, înjurînd şi blestemînd ; şi, cum se sfătuiau astfel în gura mare şi cu atîta înflăcărare, mulţi simţeau nevoia să bea o duşcă de rachiu, să prindă puteri — alţii bere, să se răcorească, şi mai erau şi alţii care, aducîndu-şi aminte că nu isprăviseră de mîncat, începură să ţipe la ovrei să le dea pîine şi scrumbii...

După ce mîncară pe săturate şi băură mînia scăzu şi, încetul cu încetul, începură să se împrăştie, fără să fi luat vreo hotărîre.

Atunci Mateusz, împreună cu Kobus şi cu Antek, care tot timpul se ţinuse ceva mai la o parte, rumegînd nu ştiu ce în minte, porniră spre Klomb şi, găsindu-i acolo pe gospodari, strînşi la sfat, luară în sfîrşit o hotărîre, apoi se duseră împăcaţi pe la casele lor.

Era noaptea tîrziu, luminile se stinseseră, o pace adîncă se lăsase peste sat. Ici-colo doar mai lătra

cîte-un cîine, iar vîntul sufla, copacii înghețați își ciocneau crengile unii de alții, bătîndu-se ca niște vrăjmași, scoțînd un murmur lung, înfiorător. Și era ger, un ger de crăpau pietrele, gardurile se acoperiseră de chiciură, stelele, pe la miezul nopții pieriră și ele, și o beznă grea căzu pe pămînt. Oamenii se culcaseră, dar somnul lor era chinuit, mereu parcă auzeau țipete de prunci și se trezeau lac de apă și, înfricoșați, murmurau rugăciuni, ca să-și întărească sufletul ; alteori li se părea că aud zgomote, zvonuri ciudate, și săreau din pat să vadă, nu năvăliseră hoții ? Mulți strigau prin somn, iar cînd se trezeau, ziceau că visaseră un strigoi care li se lăsase pe piept și-i strivea, și cîinii urlau a moarte și sufletele bieților oameni înghețau de spaimă și de presimțiri rele.

Noaptea se scurse cu greu, plină de zbucium, de visuri urîte și de vedenii chinuitoare.

În faptul zilei, cînd doar cîțiva apucară să se trezească, tehui de somn, Antek alergă la biserică și începu să tragă clopotele ca de foc...

În zadar încercară Jambrozy și dascălul să-l împiedice ; Antek îi înjură, sări chiar să-i bată și trăgea, trăgea de funie ca turbat.

Iar clopotul bătut rar, într-o dungă, suna fără încetare și atît de jalnic, că oamenii, înfricoșați, cu groaza în inimi, ieșeau pe jumătate îmbrăcați afară să întrebe ce se întîmplase și rămîneau în fața caselor, încremeniți, ascultînd, și clopotul, bătea, bătea într-una, vuind cu glasul lui gros, de moarte în lumina zorilor, și pămîntul se cutremura, păsările fugeau speriate spre păduri, oamenii, înspăimîntați, se închinau, făcîndu-și curaj, pe cînd Mateusz, Kobus și alții goneau prin sat lovind cu ciomegele în garduri și zbierînd :

— La pădure ! La pădure ! Sus cu toții, toată suflarea ! La pădure ! Haideți la cîrciumă !

Se îmbrăcară la iuțeală cu toții, cum apucară ; mulți își încheiau hainele și-și isprăveau rugăciu-

nile pe drum, gonind spre cîrciumă, unde Klomb îi și aștepta, cu o parte dintre gospodari...

În curînd, pe uliță și prin ogrăzi o larmă nemaipomenită ; oamenii se adunau din toate părțile ; prin case era o fierbere neînchipuită, copiii țipau, femeile strigau peste garduri și era un zbucium și o vînzoleală de parcă ar fi luat foc satul...

— La pădure, fiecare cu ce poate, cu coasa, cu îmblăciul, cu loitrea, cu toporul, cu ce-i pică în mînă !

— La pădure !

Văzduhul se cutremura de acest strigăt, tot satul clocotea.

Se luminase bine de ziuă. Era o zi liniștită, rece, senină. Ceața încă nu se ridicase. Copacii sclipeau de promoroacă, gătiți cu un păienjeniș de horbote, pămîntul înghețat scrîșnea sub picioare ; o pojghiță de gheață prinsese apele, băltoacele de pe drumuri luceau ca niște geamuri sparte, aerul era iute, înțepător.

Încetul cu încetul liniștea puse stăpînire pe oameni : o hotărîre, o putere de nebiruit, o încredere oarbă le împietrise inimile, învești mîntîndu-i într-o tăcere aspră. Tăceau, închiși, zăvorîți în ei înșiși.

Mulțimea creștea, umpluse tot locul din fața cîrciumii pînă în drum, și toți stăteau înghesuiți, umăr lîngă umăr, și mereu soseau alții și alții, care întîrziaseră.

Tăcuți își dădeau binețe, tăcuți își luau locul cuvenit, uitîndu-se împrejur, așteptîndu-i, răbdători, pe cei mai bătrîni gospodari din sat, plecați în căutarea lui Boryna.

Că doar el era fruntea satului, prin urmare lui i se cădea să cîrmuiască norodul ; fără el, nici un țăran nu s-ar fi urnit din loc.

Stăteau așadar domoli, răbdători, ca un codru ce-și ascultă glasurile înfiripate în desimea lui, susurul izvoarelor, strecurîndu-se jos, printre rădăcini ; uneori răsuna cîte-o vorbă, cîte un pumn strîns țîșnea în sus, fulgerele unei priviri scăpărau

printre căciulile de oaie mutate pe cap, printre feţele roşii, aprinse ; apoi, iar, nemişcare : ai fi zis că erau snopi, nişte snopi aşezaţi strîns, unul lîngă altul.

Fierarul veni şi el într-un suflet, îşi croi loc prin mulţime şi începu să vorbească împotriva acelei hotărîri necugetate, speriind norodul că, pentru ceea ce vrea să facă, tot satul va avea de suferit, că toţi vor fi puşi în fiare ; după el veni şi morarul, care zise şi el tot aşa, dar nimeni nu se uita la ei şi nu-i asculta, ştiind bine că amîndoi îi ţin hangul boierului şi că n-ar fi avut decît de cîştigat dacă i-ar fi întors din drum.

Veni şi Rocho şi, cu lacrimi în ochi, îi rugă să se cumintească — degeaba însă.

În cele din urmă, veni şi sfinţia-sa, care le vorbi şi el ; oamenii nu-l ascultară, stăteau neclintinţi, nimeni nu-şi scoase căciula, nu-i pupă mîna, ba unul din gloată răcni pe neaşteptate :

— E vîndut, de-aia vrea să ne oprească !

— Păi dar, cu o predică crede că poate să ne plătească pagubele, adause altul în zeflemea.

Erau atît de întunecaţi, de îndîrjiţi, încît preotul simţi cum îi dau lacrimile, în timp ce-i ruga în numele tuturor sfinţilor să se potolească şi să se ducă la casele lor ; n-apucă să isprăvească vorba, sosi Boryna şi tot poporul se întoarse spre el.

Maciej era alb ca varul şi aşa de încruntat încît pe toţi îi străbătu un fior neînţeles ; ochii îi luceau ca unui lup ; mergea drept, posac, sigur de sine ; pe cunoscuţi îi saluta dînd din cap, plimbîndu-şi ochii peste feţele oamenilor, iar oamenii se dădeau în lături, să-i facă loc ; se urcă pe-un buştean dinaintea cîrciumii, dar înainte de-a deschide gura, un strigăt înfiorător se înălţă în văzduh :

— Du-ne, Maciej, du-ne la pădure !

— La pădure ! La pădure ! zbierară şi alţii.

Abia cînd se făcu puţină linişte, Boryna se aplecă, întinse înainte braţele şi începu a vorbi cu un glas răsunător :

— Oameni buni, cinstiţi polonezi, gospodari şi clăcaşi ! Mare nedreptate ni s-a făcut ! Atît de mare, că noi nu putem nici s-o îndurăm şi nici s-o iertăm ! Boierul ne taie pădurea, boierul nu le-a dat de lucru alor noştri, boierul se ridică mereu împotriva noastră şi vrea să ne sărăcească, să ne ducă la pierzanie ! Cine mai poate ţine minte nelegiuirile, necazurile şi pagubele pe care le suferă norodul ? L-am dat în judecată, dar poţi să te pui cu el ? Ne-am dus la oraş cu jalba. Degeaba ! Dar acum s-a întrecut cu gluma. Auziţi, oameni buni, s-a apucat să ne taie pădurea ! Putem noi să-l lăsăm ?

— Nuuuuuu ! Să nu-l lăsăm ! Să-i gonim, să-i omorîm, să nu-i lăsăm ! strigau ei, şi feţele cenuşii, posomorîte, se luminară pe loc ca la lumina unui fulger. O sută de pumni se zvîrcoliră în aer, o sută de glasuri se înălţară ca un tunet şi un val de mînie le zgudui inimile.

— E dreptul nostru şi nimeni nu ni-l recunoaşte ! Pădurea e-a noastră şi ei o taie ! Atunci ce să facem noi, sărmanii, dacă nimeni pe lumea asta nu ne ocroteşte şi toţi ne năpăstuiesc ?... Oameni buni, creştini polonezi, eu vă spun că altă scăpare nu-i ; noi singuri trebuie să ne apărăm drepturile ; să mergem cu mic cu mare la pădure, cu obştea întreagă, şi să nu-i lăsăm s-o taie ! Să mergem toţi pînă la unul, toţi acei care pot să se ţină pe picioare, tot satul, ca unul. Nu vă fie frică, oameni buni, nu vă fie frică, e dreptul nostru, dreptatea e a noastră ! Doar n-au să ne pedepsească pe toţi !... Urmaţi-mă, oameni buni, sus inimile, după mineeee ! La pădureeee ! răcni el din răsputeri.

— La pădureeee ! răspunseră cu toţii într-un glas.

Mulţimea se clătină deodată răscolită ; oamenii începură să se îmbrîncească şi fiecare alergă în fuga mare acasă, să se pregătească. Era o învălmăşeală de neînchipuit : înfierbîntaţi, oamenii se îmbrăcau, scoteau săniile, înhămau caii ; copiii ţipau, înjurăturile se încrucişau, muierile boceau. Tot satul clocotea ; în scurt timp, gata cu toţii, începură să iasă

la drumul cu plopi, unde aştepta, în sanie, Boryna, împreună cu Ploszka, Klomb şi cei mai de seamă gospodari din sat.

Se aşezară la rînd care cum nimeriră, bărbaţi, flăcăi, femei şi chiar băieţandri mai răsăriţi ; care cu săniile, care călare, care cu căruţa, iar ceilalţi, aproape tot satul, pe jos ; gloata venea, legănîndu-se strîns ca un lan foşnitor, smălţat de fustele roşii ale femeilor ; pe deasupra se învîrteau ghioage mari, furci ruginite, ciomege, iar ici-colo, ca nişte fulgere, luceau coasele, ca şi cum oamenii s-ar fi dus la muncă, atîta doar că nu se auzea nici un rîs, nici o chiuitură, nici o vorbă glumeaţă. Stăteau tăcuţi, posomorîţi, încruntaţi, gata la orice, iar cînd sosi timpul, Boryna se ridică în sanie, învălui norodul într-o privire şi, făcîndu-şi semnul crucii, strigă :

— În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh ! Amin ! Cu Dumnezeu înainte !

— Amin ! Amin ! tună mulţimea.

Dar fiindcă tocmai atunci se auzi clopoţelul de la biserică, oamenii înţeleseră că preotul începuse liturghia ; se închinară, se descoperiră, se bătură cu pumnul în piept, iar cîte unul suspina dureros ; mergeau gravi, hotărîţi, tăcuţi, aproape tot satul ; numai fierarul stătea undeva lipit de-un gard ; cînd văzu mulţimea urnindu-se, se întoarse acasă, sări pe cal şi o luă la goană, pe drumuri lăturalnice, spre curte, iar Antek care, de la sosirea tatălui său, stătuse ascuns în cîrciumă, de îndată ce-i văzu pornind, luă de la ovrei o puşcă, o piti sub cojoc şi porni spre pădure, peste cîmpii, fără să mai arunce îndărăt o privire.

Norodul venea în pas grăbit, după Boryna, care mergea în frunte.

Chiar în urma lui veneau cei trei fraţi Ploszka, cu Stacho în frunte ; nu erau oameni chipeşi, însă erau buni de gură, palavragii, încrezători în ei.

Apoi venea neamul lui Socha, în cap cu notarul.

În al treilea rînd, cei din neamul lui Wachnik, oameni mărunţi, uscaţi, dar răi şi iuţi ca viespile.

În al patrulea rînd veneau cei din neamul lui Golomb, cu Mateusz în frunte. Nu erau mulţi, dar făceau cît jumătate din sat, căci erau bătăuşi vestiţi, zdraveni ca stejarii.

În al cincilea rînd veneau cei din neamul lui Sikora, bondoci ca nişte trunchiuri, vînjoşi, încruntaţi.

Apoi feciorii lui Klomb şi alţi flăcăi înalţi, voinici, arţăgoşi, gata oricînd de harţă, în cap cu Grzela, fratele primarului.

Iar la urmă veneau cei din neamul lui Bylica, Kobus, Pryczek, Gulbas, Paczes, Balcerek — cine-ar putea să-i mai ţie minte pe toţi !

Călcau apăsat, de se cutremura pămîntul sub ei — fioroşi, aprigi, ameninţători, ca un nor de grindină, plin de trăsnete şi fulgere, şi care oricînd poate să se descarce, să potopească tot pămîntul.

Iar în urma lor se ridicau plînsetele, bocetele şi vaietele celor rămaşi la vetrele lor.

. . . . . .

Pămîntul încă amorţit de gerul nopţii picotea somnoros, învăluit în giulgiul sur al negurii.

O linişte mare domnea peste pădurile îngheţate. Văpaia zorilor împurpura vîrfurile copacilor, aşternînd pete de roşeaţă pe întinsul leşios al zăpezilor.

Valea Lupilor răsuna de bubuiturile arborilor doborîţi, de lovituri de topoare, de scrîşnetul înverşunat al joagărelor.

Tăiau pădurea !

Peste patruzeci de oameni trudeau din zori. Ca un stol de ghionoaie se abătuseră asupra pădurii, lipindu-se de trunchiuri, ciocănindu-le cu duşmănie şi copacii cădeau la rînd, unul după altul şi golul lăsat în urmă se lăţea din ce în ce. Uriaşii doborîţi zăceau grămezi, ca snopii pe-un ogor secerat, şi doar pe alocuri, asemeni unor tufişuri, se înălţau pîlcuri de copaci tinerei, lăsaţi de sămînţă, încovoindu-se trist, ca nişte mume îndurerate ce-şi plîng morţii ; prin alte părţi arbuştii încă netăiaţi foşneau jalnic, iar cîte-un biet copăcel, neatins de fie-

rul toporului, tremura speriat — şi pretutindeni, pe neaua bătătorită, ca pe-un linţoliu, zăceau vraişte arbori hăcuiţi, mormane de crengi, trunchiuri uriaşe ciopîrţite, ca leşurile unor ostaşi după bătălie, iar dîrele galbene de rumeguş împrăştiate pe zăpadă păreau sîngele nevinovat al pădurii.

Pe marginea goliştii lăsată de arborii tăiaţi, ca în faţa unei gropi proaspăt căscată, codrul des, înalt, de nepătruns, arborii teferi încă se aplecau smeriţi, ca nişte prieteni, ca nişte neamuri îndurerate, strînşi unul în altul, pradă unei tăceri înfiorătoare ; parcă s-ar fi ţinut să nu ţipe de deznădejde, ascultînd cum le sînt răpuşi tovarăşii, privind neputincioşi la coasa nemiloasă a morţii.

Şi tăietorii lucrau de zor, înaintînd tăcuţi spre inima nebiruită a codrului, care încerca să pună capăt prăpădului, întinzînd pavăza înaltă şi tristă a trunchiurilor. Codrul se apăra prin titanii lui, tăietorii se pierdeau în umbra arborilor şi doar topoarele luceau în întunericeala pădurii, izbind neobosite, pe cînd ferăstraiele scrîşneau fără încetare. Mereu vedeai cîte-un copac clătinîndu-se şi deodată, ca o pasăre prinsă în laţ, desprinzîndu-se din cîrd, bătînd din aripi şi, cu un geamăt de moarte, prăbuşindu-se la pămînt... iar după el încă unul, şi încă unul...

Cădeau brazii uriaşi, albiţi de bătrîneţe, cădeau pinii îmbrăcaţi parcă în straie de pînză grosolană, cădeau molizii rămuroşi şi stejarii murgi cu bărbi sure de mucegai, ca nişte moşnegi nedoborîţi de trăsnete, neclintiţi de sutele de ani, răzbiţi însă de moarte acum, de toporul omului ! Iar mulţimii celeilalte de copaci, mai smeriţi, ce cădeau şi ei la rînd, cine-ar mai fi putut să le ştie numărul !

Codrul murea gemînd, arborii se prăvăleau greoi, ca nişte ţărani în luptă, strînşi umăr la umăr, hotărîţi, vajnici, dar pe care o putere de neînfrînt îi dobora, şi deodată toată grămada se apleca, năruindu-se în faţa morţii crude, fără a avea nici măcar răgazul să strige : Dumnezeule !

Geamătul lor făcea să răsune pădurea, pămîntul se cutremura de bufnetul arborilor prăbuşiţi, topoarele loveau necontenit, scrîşnetul ferăstraielor nu se mai oprea, iar coroanele înalte, foşnind în cădere, înfiorau văzduhul cu un ultim suspin.

Şi aşa se scurgeau ceasuri după ceasuri şi mereu alţi şi alţi copaci cădeau, şi prăpădul nu se mai isprăvea.

Coţofenele ţipau, sărind din cracă în cracă, cîrduri de ciori zburau croncănind pe deasupra acestui loc al morţii, cîte-o jivină se ivea din desiş, privea multă vreme cu ochi sticloşi fumul focurilor, copacii ce cădeau, dar văzînd tăietorii, o zbughea şi fugea urlînd.

Iar oamenii tăiau cu sete, afundîndu-se în pădure ca nişte lupi care au dat de-o turmă strînsă ciopor şi care, înmărmurită de moarte, behăind, aşteaptă pînă ce ultima oaie va fi sfîşiată.

De-abia într-un tîrziu, cînd soarele se ridicase sus şi promoroaca prinsese a se topi, cînd pînze aurii de lumină se aşternură printre copaci, cineva auzi un zvon îndepărtat.

— E o gloată de oameni... vin cu grămada ! zise careva, lipindu-şi urechea de-un trunchi.

Zgomotul era din ce în ce mai aproape, mai limpede ; curînd se auziră strigăte răzleţe şi tropăitul înfundat al unei mulţimi ; nu trecu mult şi pe cărarea dinspre sat se arătă o sanie care pătrunse în tăietură ; în sanie stătea Boryna, iar în urma lui, călări, în căruţe, pe jos, năvăli o gloată de muieri, bărbaţi şi copii, care, scoţînd un răcnet ameninţător, se repeziră la tăietori.

Boryna sări din sanie şi o luă înainte, urmat în goană de ceilalţi, fiecare cu ce avea în mînă, unii cu bîte, alţii cu furci, cu îmblăcii, cu coase sau cu cîte-o jordie numai, iar femeile, numai aşa, cu unghiile, cu ţipetele lor — şi toţi se năpustiră spre tăietorii îngroziţi.

— Nu mai tăiaţi ! Nu v-atingeţi de pădure ! Pădurea-i a noastră — nu vă dăm voie ! răcniră cu toţii deodată, şi nimeni nu înţelese ce vor.

În cele din urmă, Boryna se opri lîngă tăietorii ale căror fețe se învinețiseră de groază și zbieră de hăuli toată pădurea :

— Oameni din Modlica și voi cei din Rzepki și de unde-oți mai fi, ascultați !

Mulțimea tăcu deodată și în tăcerea aceasta, Boryna strigă din nou :

— Luați ce-i al vostru și duceți-vă cu Dumnezeu ! Nu vă dăm voie să tăiați pădurea, iar cine n-o asculta o să simtă mînia norodului...

Ei nu se împotriviră ; fețele aspre, ghioagele, furcile, ciomegile, toată mulțimea aceea înfuriată, gata să se azvîrle asupra lor, îi înfricoșase ; începură să se sfătuiască între ei, să se cheme unul pe altul, să-și vîre topoarele la brîu, să-și strîngă ferăstraiele, să se adune cu mîrîituri mînioase, mai ales cei din Rzepki, căci se țineau de boiernași și de sute de ani se hărțuiau cu cei din Lipce — și tot ei înjurau în gura mare, învîrtind topoarele în mîini, amenințînd, dar, vrînd-nevrînd, dădeau înapoi în fața puterii, iar norodul zbiera fioros, se băga peste ei, împingîndu-i în pădure.

Alții se împrăștiară prin tăietură, să stingă focurile și să împrăștie lemnele stivuite ; în acest timp, femeile, cu Kozlowa în frunte, zărind barăcile de scînduri ridicate la marginea poienii, alergară într-acolo și începură să le dărîme și să risipească scîndurile prin pădure, să nu rămîie din ele nici urmă.

Văzînd că tăietorii se lăsaseră atît de ușor păgubași, Boryna adună gospodarii și-i îndemnă să meargă la curte cu grămada, să prevină pe boier să nu se atingă de pădure pînă ce judecata nu va hotărî să li se dea țăranilor ce-i al lor. Dar pînă să cadă la învoială, pînă să hotărască ce și cum, ca să fie mai bine, văzură muierile fugind înspre ei și țipînd. O mulțime de oameni călări ieșiseră din pădure și se îndreptau către ei...

Înștiințați de cele întîmplate, cei de la curte veneau în ajutorul tăietorilor.

În fruntea argaţilor călărea vechilul ; intrară în goană în tăietură şi, ajungînd din urmă femeile, începură să le lovească cu bicele, iar vechilul, un om cît un munte, lovea cel mai tare, zbierînd :

— Tîlharilor ! Păduchioşilor ! Tăbărîţi pe cei cu ciomegele şi legaţi-i, la puşcărie cu ei !

— Oameni buni, strîngeţi-vă în jurul meu, să nu ne lăsăm ! strigă Boryna, căci norodul începuse să se împrăştie, speriat ; dar la glasul lui se opriră în loc, neţinînd seamă de loviturile de bîte ce cădeau ca ploaia peste umerii lor şi, apărîndu-şi capetele cu mîinile, alergară la bătrîn.

— Tăbărîţi cu ghioagele pe cîinii ăştia ! Loviţi în cai cu îmblăciile ! strigă înfuriat bătrînul şi, punînd mîna pe-un par, se repezi cel dintîi asupra celor de la curte.

Lovea unde nimerea, iar în urma lui, ca o pădure cuprinsă de vijelie, se strîngeau ţăranii, umăr la umăr, ghioagă lîngă ghioagă, furcă lîngă furcă, şi cu strigăte sălbatice se repeziră asupra oamenilor de la curte, izbind fiecare cu ce nimerea şi bătînd ca la fasole.

Văzduhul răsuna de ţipete neomeneşti, de înjurături, caii loviţi nechezau, răniţii gemeau ; se auzeau lovituri îndesate de ciomege, icnete, gîfîieli, răcnete aprige de luptă.

Cei de la curte se apărau vîrtos, înjurau, luptîndu-se tot aşa de bine ca şi ţăranii, iar în cele din urmă începură să se clatine şi să dea înapoi ; caii, loviţi de îmblăcii, se ridicau în două picioare şi se întorceau nechezînd, luînd-o la fugă, încît vechilul, văzînd ce se petrece, dădu pinteni calului şi se năpusti în mijlocul grămezii, spre Boryna, dar atît apucară să-l vadă, căci îmblăciile începură să se rotească îndată pe deasupra capetelor, mai mult de zece inşi năvăliră asupra lui, în timp ce alte zeci de mîini se întinseră din toate părţile spre el şi-l traseră jos de pe cal ; zburâ prin văzduh ca un scaiete scurmat de rîtul porcului şi căzu apoi lat în zăpadă, printre picioarele oamenilor. Boryna abia putu să-i sară în ajutor şi să-l tragă la loc sigur.

Din senin, se iscă atunci o învălmăşeală, de parcă o furtună s-ar fi abătut asupra unei căpiţe de fîn, răvăşind-o, prefăcînd-o într-un vîrtej cumplit, tăvălind-o pe cîmpii, peste ogoare ; un strigăt îngrozitor se ridică, după care urmă o înghesuială, o îmbulzeală atît de mare, încît nu se mai deslușea nimic şi nu se mai vedeau decît ciorchini de oameni încăieraţi prin zăpadă sau pumni izbind cu furie ; uneori cîte unul se desprindea din grămadă şi fugea ca apucat, dar se întorcea îndată şi, cu un nou strigăt, cu o nouă furie, intra în vîrtejul luptei...

Se băteau perechi-perechi, sau cu ghiotura, se prindeau de grumaji sau de păr, se striveau cu genunchii, îşi înfigeau unghiile în carne, dar nu puteau să învingă — cei de la curte descălecaseră acum şi nu mai dădeau îndărăt, fiindcă le veneau mereu ajutoare, iar tăietorii intraseră şi ei în luptă de partea lor ; mai întîi săriră buluc, pe tăcute, ca niște cîini răi, cei din Rzepki, în frunte cu pădurarul, care se ivi în ultima clipă ; şi cum era cît un taur, cunoscut ca unul dintre cei mai puternici oameni din ţinut, şi cum avea şi rîcă pe cei din Lipce, din pricina unor judecăţi, se azvîrli singur în luptă împotriva unei cete întregi, spărgînd scăfîrliile cu patul armei, risipindu-i şi izbindu-i, de să te fi ferit Dumnezeu !

Stacho Ploszka îi ieşi în întîmpinare, să-l oprească, fiindcă norodul începuse s-o rupă la fugă ; dar pădurarul îl înşfăcă de curea, îl învîrti deasupra capului şi-l aruncă la pămînt ca pe-un snop scuturat de grăunţe, încît Stacho căzu în nesimţire. Atunci, unul din neamul lui Wachnik sări asupra pădurarului şi-l izbi cu îmblăciul undeva lîngă umăr, dar primi în schimb un pumn între ochi ; desfăcîndu-şi larg braţele şi rostogolindu-se la pămînt, atît mai apucă să rostească : „Isuse !“

În cele din urmă, Mateusz, nemaiputînd răbda, tăbărî şi el asupra pădurarului, dar cu toate că flăcăul era la fel de voinic ca Antek, nu putu să-i ţină piept şi într-o clipă pădurarul îl trînti la pămînt, îl bătu zdravăn, îl tăvăli prin zăpadă şi-l puse pe fugă, apoi porni spre Boryna, care, în mijlocul unui pîlc

mare, se lupta cu cei din Rzepki, dar pînă să ajungă la el, se repeziră asupra lui, cu urlete sălbatice, femeile, zgîriindu-l, trăgîndu-l de păr, învîrtindu-l şi trîntindu-l la pămînt, apoi apucîndu-l de picioare, îl tîrnuiră prin zăpadă, ca nişte căţei care se dau la un dulău mare şi îşi înfig colţii în blana lui şi smucesc şi trag de el cînd într-o parte, cînd în alta.

Iar norodul, prinzînd curaj, se strîngea, se împrăştia, ca un nor de frunze, fiecare cu mîinile încleştate în beregata cuiva, în vreme ce femeile săreau la duşman din lături, şi-l apucau de chică, trăgînd cît puteau.

Era o învălmăşeală de abia mai puteai să-ţi recunoşti tovarăşul ; în cele din urmă, oamenii curţii fură răzbiţi : cîţiva zăceau la pămînt, însîngeraţi ; alţii, frînţi de oboseală, sleiţi de puteri, fugeau, furişîndu-se prin pădure, şi doar tăietorii se apărau cu ultimele puteri ; curînd însă trebuiră să se dea şi ei bătuţi şi să ceară îndurare. Dar cum sătenii erau mai îndîrjiţi pe ei decît pe cei de la curte şi cum ardeau ca o pînză în vînt, nu voiau să asculte de rugăminţile lor şi dădeau în ei mai departe, cu sete.

Aruncaseră ciomegele, bîtele, furcile şi se luptau om cu om, piept la piept, pumn cu pumn, putere cu putere, strivindu-se, strîngîndu-se de gît, sfîşiindu-se, buşindu-se de pămînt. Urletele încetaseră, nu se mai auzeau acum decît gîfîieli surde, înjurături şi tăvăleli în dreapta şi în stînga.

Era ca în ziua Judecăţii de apoi — cumplită vedenie !

Oamenii parcă înnebuniseră : ura, mînia îi orbeau, iar Kobus şi Kozlowa turbaseră de tot, te-ai fi speriat văzîndu-i, plini de sînge şi de vînătăi cum erau ; şi nu se lăsau de loc, se aruncau aprigi oriunde vedeau pîlcuri de oameni încăieraţi.

Tăietorii le mai ţineau încă piept celor din Lipce şi răcneau din ce în ce mai tare ; dar goana după cei ce părăseau lupta şi începuse ; se aruncau cîte zece asupra unuia, cînd pădurarul izbuti, în sfîrşit, să scape din mîinile muierilor. Fusese scărmănat bine şi de aceea era şi mai îndîrjit. Începu să strige

la ai săi, dar zărindu-l pe Boryna, se repezi asupra lui, se înşfăcară de mijloc şi se strînseră unul în braţele altuia ca nişte urşi ; începură să se lupte, să se tăvălească şi să se izbească din toată puterea, ciocnindu-se de arbori, căci, în furia bătăliei, intraseră în pădure.

În acea clipă se ivi, venind în goană, şi Antek, care întîrziase mult. Se opri la marginea pădurii, să-şi mai tragă un pic sufletul. Şi cum privea spre locul încăierării, deodată văzu ce se petrece cu taică-său.

Privi împrejur cu ochi de vultur, dar nimeni nu se uita la el, căci toţi erau prinşi în luptă, şi-aşa de schimbaţi la înfăţişare, că nu putu să recunoască pe nimeni ; ocoli aşadar locul bătăliei, furişîndu-se şi, ajungînd la cîţiva paşi de Boryna, se opri în dosul unui copac.

Pădurarul era mai tare ; totuşi nu-i venea chiar atît de uşor să-şi răpună potrivnicul, căci ostenise, iar bătrînul se ţinea bine ; se prăvăliră la pămînt, rostogolindu-se ca doi duşi încleştaţi şi izbindu-se de pămînt ; dar bătrînul tot mai des cădea dedesubt ; căciula îi zburase cît colo şi numai capul, alb, se vedea ciocnindu-se de trunchiul copacilor.

Antek mai privi o dată primprejur, scoase puşca de sub cojoc, îngenunche şi, făcîndu-şi fără să-şi dea seama cruce, ţinti în capul tatălui său... dar pînă să apese pe trăgaci, amîndoi săriră în picioare ; Antek se ridică şi el şi duse din nou puşca la ochi, dar nu trase ; o groază neaşteptată, cumplită, îi strînse inima cu atîta putere că-i pieri răsuflarea ; mîinile îi tremurau, ca şi cum l-ar fi zgîlţîit frigurile şi tot trupul i se zbătea ; văzu deodată negru înaintea ochilor, capul începu să i se învîrtească şi rămase aşa multă vreme, fără să ştie ce se întîmplă cu el. Apoi, brusc, se auzi un strigăt scurt, înfiorător :

— Săriţi, oameni buni ! Săriţi !...

Pădurarul îl izbise tocmai atunci pe bătrîn cu patul armei în cap, de-i ţîşni sîngele ; bătrînul scoase doar un ţipăt, ridică mîinile în sus şi căzu la pămînt ca o buturugă...

Antek se trezi ; zvîrlind puşca, sări în ajutorul tatălui său ; bătrînul horcăia, cu faţa plină de sînge, cu capul crăpat, dar trăia, încă mai trăia, însă ochii i se împăienjeniseră şi începuse să dea din picioare...

— Tată ! Dumnezeule ! Tată ! strigă el cu o voce îngrozitoare.

Îl ridică în braţe, îl strînse la piept şi începu să zbiere cît îl ţinea gura :

— Tată ! L-au omorît ! L-au omorît ! urla el, ca o căţea căreia i se îneacă puii.

Cîţiva oameni care se aflau mai aproape îl auziră şi-i veniră în ajutor ; aşezară rănitul pe nişte crengi şi începură să-i frece capul cu zăpadă, să-i ajute cum se pricepeau. Antek se aşezase la pămînt, smulgîndu-şi părul din cap şi strigînd ca un nebun :

— L-au omorît ! L-au omorît !

Auzindu-l strigînd aşa într-una, oamenii crezură că-şi ieşise din minţi.

Deodată se linişti şi, aducîndu-şi aminte cele întîmplate, se năpusti cu un răcnet înspăimîntător asupra pădurarului ; avea în priviri atîta furie, încît pădurarul se sperie şi începu să fugă, dar simţind că celălalt îl ajunge, se întoarse şi-i descărcă arma aproape în piept ; însă, ca prin minune, nu-l nimeri, ci doar îi pîrli faţa. Antek căzu asupra lui ca un trăsnet.

În zadar încerca pădurarul să se apere, în zadar căuta să fugă, în zadar cerea iertare, cuprins de frica morţii, de deznădejde ; Antek îşi înfipse ghearele în el ca un lup turbat şi-l strînse de gît, pînă ce beregata îi pocni, apoi, ridicîndu-l, începu să-l izbească de-un copac, pînă cînd pădurarul îşi dădu duhul.

După aceea, nemaiştiind de nimic, se aruncă în luptă, şi acolo unde se arăta, inimile îngheţau, oamenii fugeau înspăimîntaţi, căci era groaznic la vedere, mînjit de sîngele lui şi de al tatălui său, fără căciulă, cu părul lipit de frunte, vînăt ca un mort, înfiorător şi atît de neomenesc de puternic, încît singur, cu braţele lui doar, ucise şi puse pe fugă pe cei care mai rămăseseră şi se mai împotriveau ; în

cele din urmă, ai lui trebuiră să-l liniştească şi să-l ţie, căci omora pe oricine-i sta în cale.

Lupta se isprăvise ; rupţi de oboseală, răniţi, scăldaţi în sînge, cei din Lipce umplură pădurea cu strigătele lor de bucurie.

Femeile oblojeau rănile celor mai rău loviţi şi-i duceau la sănii. Şi erau destui : un fecior al lui Klomb avea o mînă ruptă, Jendrzych Paczes, un picior scrîntit, şi nu mai putea să meargă şi ţipa în gura mare cînd îl duseră la sanie ; Kobus era atît de zdrobit, că nu putea să facă o mişcare ; Mateusz pierduse mult sînge şi alţii, de asemeni, suferiseră mult ; nu era unul care să fi rămas teafăr ; dar fiindcă biruiseră, nu le mai păsa de dureri, ci zbierau veseli, pregătindu-se să se întoarcă acasă.

Pe Boryna îl întinseră în sanie şi-l duceau încet, de teamă să nu moară pe drum ; zăcea în nesimţire şi sîngele îi răzbea mereu prin cîrpele cu care era oblojit, umplîndu-i ochii şi faţa. Era galben ca ceara şi părea că nu mai are în el un strop de viaţă.

Antek păşea alături de sanie, uitîndu-se îngrozit la taică-său. La hopuri îi sprijinea capul şi din cînd în cînd murmura încet, rugător, jalnic :

— Tată ! Dumnezeule mare — tată !...

Oamenii mergeau de-a valma, în cete, cum se nimerea ; o luaseră de-a dreptul prin pădure, fiindcă pe drum veneau săniile cu răniţi ; ici auzeai gemete, scîncete, colo rîsete, hohote de rîs, larmă şi veselie mare. Îşi povesteau păţaniile lor, se făleau, rîzînd de învinşi ; în unele părţi se auzeau şi cîntece chiar, chiote lungi făceau să răsune pădurea ; biruinţa îi îmbătase pe toţi ; unii, mergînd, se izbeau de copaci, se poticneau în buturugi...

Nu le mai păsa de vînătăi, de răni, de oboseală, pe toţi îi stăpînea bucuria nemărginită a victoriei, toţi erau voioşi, plini de o putere atît de mare, încît de li s-ar fi împotrivit cineva în clipa aceea, praf şi pulbere s-ar fi ales de el !

Călcau vîrtos, gălăgioşi, plimbîndu-şi ochii triumfători peste pădurea cucerită ce se legăna lin cu un

foşnet înnăbuşit, scuturînd deasupra lor, ca nişte lacrimi, boabele chiciurii.

Deodată, Boryna deschise ochii şi se uită lung la Antek, de parcă nu i-ar fi venit să creadă că el e ; apoi, pe neaşteptate, chipul i se lumină de-o adîncă şi ascunsă fericire ; mişcă de cîteva ori din buze şi, după o sforţare supremă, şopti :

— Tu eşti, fiule ?... Tu ?...

Şi iarăşi căzu în nesimţire.

CUPRINSUL

Wladyslaw Reymont (prefaţa) 5

Partea întîi. — TOAMNA 27

Partea a doua. — IARNA 297

Redactor responsabil : MARCEL ADERCA
Tehnoredactor : ION ANTONESCU

Dat la cules 11.08.1965. Bun de tipar 26.10.1965. Apărut 1965. Tiraj 30.165. Broşate 25.090. Legate 5.075. Hîrtie tipar inalt B sat. de 63 g/m². Format 540 × 840/16. Coli ed. 30,26. Coli tipar 36,5. A. nr. 9.724 C. Z. pentru bibliotecile mari 884 C. Z. pentru bibliotecile mici 884—31 = R.

Tiparul executat sub comanda nr. 50.624 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" — Piaţa Scînteii, nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România

În colecția
CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

au apărut:

Charles Dickens

MARTIN CHUZZLEWIT
vol. I—II
987 pag 28 lei broşat

■

Anatole France

ISTORIE CONTEMPORANĂ
687 pag. 18,50 lei broşat

■

Jókai Mór

DIAMANTELE NEGRE
564 pag. 12 lei broşat

■

Pérez Galdós

DOÑA PERFECTA
241 pag. 6,25 lei broşat

■

Henrik Pontoppidan

PER CEL NOROCOS
644 pag. 20 lei broşat

■

William Thackeray

HENRY ESMOND
507 pag. 14 lei broşat

Vol. I şi II Lei 32